NİKOS KAZANCAKİS

YENİDEN ÇARMIHA GERİLEN İSA

5. BASKI
Çeviri: TUĞRUL TANYOL

can
roman

NİKOS KAZANCAKİS

YENİDEN ÇARMIHA GERİLEN İSA

O Hristos Ksanastavronete, Nikos Kazancakis
© Patroclos Stavrou
© 1999, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 1982
5. basım: Ocak 2014, İstanbul
Bu kitabın 5. baskısı 1000 adet yapılmıştır.

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Tasarım (www.lom.com.tr)

Kapak baskı: Azra Matbaası
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2
Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul
Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Ayhan Matbaası
Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. Gelincik Sokak No: 6 Kat: 3
Güven İş Merkezi, Bağcılar, İstanbul
Sertifika No: 22749

ISBN 978-975-07-1851-9

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
www.canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com
Sertifika No: 10758

NİKOS KAZANCAKİS

YENİDEN ÇARMIHA GERİLEN İSA

ROMAN

Çeviri

Tuğrul Tanyol

can

Nikos Kazancakis'in Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Zorba, 1984
Kardeş Kavgası, 1985
Kaptan Mihalis, 1993
El Greco'ya Mektuplar, 2003
Günaha Son Çağrı, 2003

NİKOS KAZANCAKİS, 1883'te Girit'te doğdu. Atina Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra hukuk doktorasını veren Kazancakis, felsefi açıdan ünlü düşünür Henri Bergson'dan etkilendi. Lenin Barış Ödülü'ne değer görüldü; 1957'de Nobel Edebiyat Ödülü' nü bir oy farkla kaybetti. Goethe ve Dante'nin yapıtlarını Yunancaya çevirdi; Homeros'un *Odysseia* destanına 33 333 dizelik bir devam yapıtı yazdı. Türkçeye çevrilen yapıtları arasında *Kaptan Mihalis, El Greco'ya Mektup, Kardeş Kavgası, Günaha Son Çağrı, Yeniden Çarmıha Gerilen İsa* ve *Zorba* sayılabilir. Kazancakis, altmışlarındayken İkinci Dünya Savaşı yıllarında kaleme aldığı *Zorba* romanıyla uluslararası üne kavuştu. 1957'de öldüğünde, doğduğu kent Heraklion'daki kale burçlarından birinin altına gömüldü. Mezar taşına "Hiçbir şey beklemiyorum, hiçbir şeyden korkmuyorum, özgürüm" sözleri yazıldı.

TUĞRUL TANYOL, 1953'te İstanbul'da doğdu. Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Bölümü'nü bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde doktorasını tamamladı. Halen Marmara ve Yeditepe üniversitelerinde öğretim üyesi. Çeşitli dergilerde yayımlanan şiirlerinin yanı sıra şiirin ana sorunları üstüne yazılarıyla tanındı. 1985'te yayımlanan *Ağustos Dehlizleri* adlı yapıtıyla Behçet Necatigil Şiir Ödülü'ne değer görüldü. Nikos Kazancakis, Gabriel García Márquez, Sacha Guitry, Vicente Aleixandre gibi yazar ve şairlerin yapıtlarını dilimize kazandırdı.

I

Bir Yahuda aranıyor

Likovrisi (Kurt Çeşmesi) Ağası, köy meydanına bakan balkonuna oturmuş çubuğunu tüttürüyor ve rakısını yudumluyordu. İnce, ılık bir yağmur serpiştiriyordu hafiften. Ağa'nın yeni siyaha boyanmış kalın bıyıklarında bir an takılı kalan küçücük damlalar ışıltılar saçıyordu. Rakının verdiği sıcaklıkla gevşeyen Ağa dudaklarını yaladı ve bıyıklarından süzülen serinliğin tadını çıkardı. Sağında, bir maymun kadar sinsi, şaşı bakışlı bir Doğulu olan uşağı ve muhafızı Hüseyin, elinde borazanıyla dikiliyordu. Solunda ise ayaklarını altına toplamış bir çocuk, kadife yastıkta oturmuş, Ağa'nın çubuğunu söndükçe yakıyor ve kadehi boşaldıkça rakıyla dolduruyordu.

Ağa ağırlaşan gözkapaklarının arasından, altında uzanan bu dünyayı tadını çıkara çıkara izliyordu. Tanrı'nın yaratmış olduğu her şey ne denli kusursuz diye düşündü: Bu dünya gerçek bir başarı. Aç mısın? İşte ekmek ve et ya da tarçınlı pilav. Susadın mı? İşte o gençlik suyu rakı. Uykun mu geldi? Tanrı uykuyu yaratmış; uykusuzluk için biçilmiş kaftan... Kızgınsan işte kırbaç ve reayanın kıçı demiş. Üzgünsen, üzüntülerini gidermek için türküler yakmış. Ve son olarak, bu dünyanın tüm dertlerini ve kuşkularını unutasın diye Yusufaki'yi yaratmış.

"Olağanüstü bir sanatçı bu Tanrı!" diye mırıldandı

duygulanarak. "Evet gerçekten işini bilen, olağanüstü ve hünerli bir sanatçı. Rakıyı ve Yusufaki'yi yaratma düşüncesini de nereden bulmuş?"

Ağa'nın gözleri yaşarmıştı; o kadar çok rakı içmişti ki yüreği sevgi ve şefkatle kabarmıştı. Balkonundan aşağı eğilerek, geniş kırmızı kuşakları, yeni yıkanmış poturları, uzun mavi tozlukları ile en iyi giysileri içinde meydanda dolaşan yeni tıraş olmuş reayaları izledi. Bazıları fes, bazıları sarık, ötekilerse koyun derisinden yapılmış kasketler geçirmişlerdi başlarına. En süslüleri de kulaklarının ardına bir fesleğen dalı ya da bir sigara sıkıştırmıştı.

Paskalya'nın içindeydiler ve günlerden salıydı. Ayin biraz önce sona ermişti. Hava çok güzel ve ılıktı. İlkyaz güneşi ve yağmur, limon çiçeklerinin nefis kokusu, ağaçların tomurcuklanışı; çimenlerin yeniden canlanışı; toprağın her parçasından İsa yükseliyordu. Hıristiyanlar meydanda bir aşağı bir yukarı geziniyorlar ve geleneksel kutlama sözleriyle kucaklaşıyorlardı: "İsa dirildi!" "Gerçekten dirildi!" Ardından Kostandis'in kahvesine ya da meydanın ortasındaki çınar ağacının altına oturmaya gidiyorlardı. Nargileyle kahve ısmarlayıp zaman yitirmeden o ince yağmur kadar sonsuz bir gevezeliğe dalıyorlardı.

"İşte cennette de böyle olacak," dedi zangoç Haralambos, "sonsuza değin ılık bir güneş, sessizce düşen yumuşak bir yağmur, tomurcuklar içindeki limon ağaçları, nargileler ve tadına doyulmaz konuşmalar."

Meydanın öbür ucunda, çınar ağacının ardında, zarif çan kulesi ile yeni beyaza boyanmış köy kilisesi yükseliyordu: "Çarmıha Geriliş". Bugün kilisenin girişi palmiye ve defne dallarıyla süslenmişti. Çevresi küçük dükkânlar ve ahırlarla kuşatılmıştı. "Alçı Yiyen" diye çağrılan ve kaba saba bir insan olan saraç Panayotaros'un dükkânı da buradaydı. Bir zamanlar köye Napoléon'un alçıdan yapılmış bir heykelini getirmişlerdi ve o, bunu oturup

bir güzel yemişti. Daha sonra bir tane daha; Kemal Paşa'nınkini getirmişlerdi. Onu da öğütüvermişti. Sonunda Venizelos'un heykelini de diğerlerinin yanına göndermişti.

Bitişikte Andonis'in, tabelasında "Andonis" yazan berber dükkânı vardı. Kapının üzerinde ise kalın, koyu kırmızı harflerle şöyle yazılmıştı: "Diş de çekilir".

Biraz ötede yaşlı topal Dimitros'un kasap dükkânı yer alıyordu. "Taze dana başları, HERODIAS[1]". Her cumartesi bir dana keserdi. Ne var ki bu işi yapmadan önce hayvanın boynuzlarını parlatır, alnını boyar, boynuna kırmızı kurdeleler takar ve topallaya topallaya, hayvanı, meziyetlerini sayarak köyün içinde gezdirirdi.

Son olarak, her zaman ağır bir kahve, tütün ve kışları ise adaçayı kokusunun doldurduğu, ince uzun ve serin bir oda olan tanınmış Kostandis Kahvesi. Duvarlarında parlak kâğıda basılı, köyün gururu olan üç etkileyici portre asılıydı. Bir yanda, tropik bir ormanda yarı çıplak bir durumda Azize Geneviève; öte yanda mavi gözleri ve iri sütnine göğüsleriyle Kraliçe Victoria; tam ortada ise, sert yüz çizgileri, öfkeyle bakan kül rengi gözleri ve uzun astragan kalpağıyla Kemal Paşa.

İyi insanlardı bu köylüler; iyi işçiler, iyi babalar ve rakıya, misk ve nane gibi ağır kokulara ve solunda, kadife yastığın üzerinde oturan güzel çocuğa olan düşkünlüğüyle Ağa da iyi bir insandı. Ağa neşelenmişti ve sürüsünü gözleyen bir çoban gibi Hıristiyanlara zevkle bakıyordu.

"Mükemmel insanlar," diye düşündü; "bu yıl kilerimi yine Paskalya armağanlarıyla, peynirlerle, susam ekmekleriyle, hamur işleri ve kırmızı yumurtalarla doldurdular. Bir tanesi, Tanrı onu korusun, Yusufaki'm için çiğ-

1. Vaftizci Yahya'nın boynunun vurulmasına ön ayak olan kişi. Yeni Ahit, "Matta", 14:1-12. (Y.N.)

nesin de küçücük ağzı mis gibi koksun diye bir kutu sakız getirmiş bana..." Ağa kendini çok mutlu hissetti. "Kilerim," dedi kendi kendine, "bir sürü güzel şeylerle ağzına kadar dolu, yağmur ince ince düşüyor, horozlar ötüyor ve hemen yanı başımda, ayaklarımın dibinde Yusufaki'm sakızını çiğniyor ve dilini şapırdatıyor." Ağa birden sanki yüreği kanatlanıp uçacakmış gibi hissetti kendini. Başını kaldırdı ve bir türkü söylemeye hazırlanırken böylesine bir gayret harcamayı gözüne kestiremedi; Hüseyin'e dönerek reayaları susturması için borazanını çalmasını işaret etti. Sonra soluna döndü:

"Söyle Yusufaki (dualarım seninle olsun), 'Dünya da bir, rüya da bir, aman aman!' türküsünü söyle bana! Söyle yoksa çıldıracağım!" dedi.

Güzel çocuk, acele etmeden, ağzındaki sakızı çıkardı ve çıplak dizinin üstüne yapıştırdı. Sağ avucunu yanağına dayayarak Ağa'sının en sevdiği türküyü söylemeye başladı: "Dünya da bir, rüya da bir, aman aman!"

İçli sesi, bir kumrunun ötüşü gibi yükselip alçalıyordu. Ağa büyülenmiş gibi kapattı gözlerini ve oğlanın şarkısı bitinceye değin içkisini unuttu. "İyi günlerinden biri," diye fısıldadı Kostandis kahveleri verirken, "Tanrı rakıyı kutsasın!" dedi.

"Tanrı Yusufaki'yi kutsasın," dedi Yannakos, pis pis sırıtarak. Köyün postacısı ve seyyar satıcısıydı. Kırçıllı gür bir sakalı ve gözlerinde yırtıcı bir kuşun bakışları vardı.

"Onu ağa, bizi reaya yapan bu kör talihe lanet olsun," diye homurdandı papazın kardeşi, köy öğretmeni Hacı Nikolis. Konuşunca âdemelması bir aşağı bir yukarı oynayan, gözlüklü ve zayıf biriydi.

Atalarını düşünerek ateşlendi, içini çekti:

"Bir zamanlar halkımız, Helenler bu toprakların efendisiydi. Çark döndü, Bizanslılar geldi. Onlar da Helen'di ve Hıristiyan. Çark bir kez daha döndü ve Hacer'ın ço-

cukları geldi... Ne var ki dostlarım, İsa yeniden doğdu; ülkemiz de bir gün yeniden doğacak! Haydi Kostandis, bir daha doldur!"

Türkü sona ermiş, güzel oğlan sakızını ağzına atmış ve uykulu bir biçimde çiğnemesini kaldığı yerden sürdürmeye başlamıştı. Borazanın sesi bir kez daha duyuldu: Reayalar artık gülebilir ve rahatça bağırabilirlerdi.

Köyün yaşlılar heyetinin beş üyesinden biri olan Kaptan Fortunas kahvenin kapısında göründü. Bir zamanlar gemi sahibi olan Kaptan, Rus mısırı taşıyıp ve aslında kaçakçılıktan başka bir şey yapmadan yıllarca Karadeniz'i arşınlamış, uzun boylu, iri yapılı eski bir gemiciydi. Çenesinde tek bir kıl yoktu. Zeytin yeşili teni, derin kırışıklıkları ve parıltılar saçan küçük kara gözleri vardı. Gemisi de kendisiyle birlikte yaşlanmış ve bir gece, Trabzon kıyılarında bir kayaya çarparak parçalanmıştı. Düşleri yıkılan Kaptan Fortunas, mümkün olduğunca çok rakı tüketmek ve günü geldiğinde yüzünü duvara dönüp ölmek amacıyla köyüne dönmüştü. Gözleri çok şey görmüştü ve artık yetmişti; hayır yeterince değil. Yorgundu ama bunu kabul etmeye utanıyordu.

Bugün, kaptan çizmelerini, sarı kemerini ve köyün önde gelenlerinden biri olduğunu simgeleyen gerçek astragandan kalpağını giymişti. Elinde köyün yaşlılarınca kullanılan uzun bir baston vardı. İki-üç köylü saygıyla ayağa kalkarak, bir kadeh rakı için onu aralarına çağırdılar.

"Zamanım yok, çocuklarım, rakı için olsa bile," dedi. "İsa dirildi! Papazın evine gidiyorum, yaşlılar heyetinin toplantısı var. Bir saatten kısa bir süre içinde, tüm çağrılanların orada olmaları gerekiyor. Çabuk, haç çıkarın ve gelin. Biliyorsunuz bugün çok işimiz var. Ah, birinizin gidip saraç Panayotaros'u o şeytan sakalıyla birlikte getirmesi gerek. Ona çok gereksinmemiz var."

Bir an sustu ve gözlerini kırpıştırdı, sonra muzip bir

tavırla, "Eğer evde değilse, dulun yanındadır," dedi. Herkes kahkahalarla gülmeye başladı.

Aşkı gençlik günlerinde öğrenmiş olan –ve bunun bedelini oldukça ağır ödemişti– yaşlı katırcı Hristofis kızgın bir sesle dışarı çıktı:

"Ne gülüp duruyorsunuz kaz kafalılar? Adam haklı. Keyfin ne isterse onu yap Panayotaros ve bunların söylediklerine aldırma! Yaşam kısa, ölüm ise uzun. Devam et aslanım!"

Şişko kasap Dimitri kazınmış kafasını salladı:

"Tanrı dulu, Katerinamızı korusun! Kaçımızı boynuzlanmaktan kurtardığını ancak şeytan bilir."

Kaptan Fortunas güldü:

"Hadi çocuklar artık tartışmayın. Her köyde böyle bir kadın olmalıdır, böylece namuslu olanlar da tedirgin olmazlar. Bu, yol kenarındaki bir çeşmeye benzer, işte o kadar. Susayanlar orada durur ve bir yudum su içerler. Yoksa hepsi gelip kapılarımızı çalarlardı bir bir ve kadınlar kendilerinden su istendiğinde..." Geriye döndü ve öğretmeni fark etti.

"Hey sen hâlâ burada mısın ihtiyar? Sen de heyet üyesi değil misin? Kahveyi bile okula çevirdin. Dersler bitti, gel hadi!"

"Benim de gelmemi istemez misin?" diye sordu yaşlı Hristofis, ötekilere göz kırparak. "Ben de Yahuda olurdum."

Ne ki Kaptan Fortunas ağırlığını bastonuna vererek yokuşu tırmanmaya başlamıştı. Bugün pek iyi görünmüyordu. Romatizması iyice azmış, bütün gece gözünü kırpmamıştı. Tabii o sabah ilaç niyetine iki-üç kadeh rakı yuvarlamış ama şeytan götürsün, ağrılar bir an bile kesilmemişti. Rakı bile bir işe yaramamıştı.

"Utanmasam bağırmaya başlayacağım, bu belki sancımı biraz dindirir. Ama kendime olan bu lanet olası say-

gım ve neşeli görünüşüm yok mu? Bastonum elimden kaysa, hiçbir afacanın yardım etmesine izin vermem. İlla, eğilip ben alacağım... Hadi Kaptan Fortunas sık dişlerini, aç yelkenlerini, çevir dümenini dalgaların içine, hadi aslanım! Kendini utanılacak bir duruma sokma. Tanrı aşkına, yaşam da bir fırtınadır, geçer gider."

Homurdandı ve kendi kendine küfretti. Tepeye tırmanırken bir duvardan ötekine yalpalayıp duruyordu. Bir an durup çevresine bakındı. Görünürde kimse yoktu. Gürültüyle içini çekti ve bu, onu biraz olsun rahatlattı. Köyün yukarı ucuna doğru kaldırdı gözlerini ve ağaçların arasından beyaz bir leke görür gibi oldu. Bu, papazın mavi panjurlu eviydi.

"Bu yaşlı bunak, hangi akla hizmet edip de evini bu tepenin üzerine kurmuş," diye homurdandı. "Başımın belası." Ve tırmanmayı sürdürdü.

Köyün önde gelenlerinden ikisi gelmişti bile, divanın üzerinde bağdaş kurup oturmuşlar, yapılacak ikramı bekliyorlardı. Papaz, emirlerini vermek için tek kızı Mariori'nin kahve, soğuk su ve reçel hazırladığı mutfağa gitmişti.

Pencerenin önüne Likovrisi'nin en yaşlı kişisi kurulmuştu. Çuhadan yapılmış bir şalvar, altın sırmalı bir cepken giymiş, işaretparmağına iri, altın bir yüzük takmıştı. Şişmandı ve oldukça kibirli bir hali vardı. Yüzüğünün üzerinde adının baş harfleri yazılıydı: G. P.; Georgios Patriarheas. Elleri bir piskoposunkiler kadar tombul ve yumuşaktı. Yaşamı süresince hiçbir iş yapmamıştı. Emrinde bir sürü hizmetkâr ve serf vardı. Şiş göbeği, koca bir kıçı, sarkık bir karnı ve kıllı göğsü üzerinde üç katlı bir gerdanı vardı. Önden iki-üç dişi eksikti – ki bu onun tek kusuruydu ve biraz kekelemesine ve peltek peltek konuşmasına neden oluyordu. Ne var ki bu kusuru bile

onun üstünlüğüne bir şeyler katıyordu. Çünkü onunla konuşan herkes ne söylediğini duyabilmek için ona doğru eğilmek zorunda kalıyordu.

Sağındaki köşede zayıf, kirli, kadavraya benzer başı, çapaklı gözleri, iri nasırlı elleri, basit ve kendini önemsemez haliyle ikinci önde gelen kişi, köyün en zengini yaşlı Ladas oturuyordu. Yetmiş yıl boyunca toprağı sürmüş, ekip biçmiş, zeytin ağaçları ve asmalar dikmiş ve bunları ezip kanlarını içmişti. Şimdi ise bu nedenle iki büklümdü. Çocukluğundan beri bir kez olsun topraktan ayrılmamıştı ve doymak bilmez bir biçimde bire bin vermesini istemişti. Yine de bir kez olsun, "Şükürler sana Tanrı'm," dememiş, tersine sürekli bir hoşnutsuzlukla homurdanıp durmuştu. Şimdi, bu yaşlı halinde bile toprak onun için hâlâ yeterli değildi. Ölümü yaklaştıkça ve yazgısının sonuna geldiğini hissettikçe tüm köyü hırsla yiyip yutmak için sabırsızlanıyordu. Yüksek faizle borç vermeye başlamıştı. Şansı yaver gitmeyen insanlar, evlerini ve asma bahçelerini rehine koyarlar, ödeme zamanı geldiğinde ise ceplerinde tek kuruş olmadığından, mallarının mezatta satıldığını ve yaşlı Ladas'ın topraklarını yiyip yuttuğunu görürlerdi. Ama o yine de hiç durmadan sızlanır ve hiçbir zaman yiyecek fazla bir şeyi olmazdı. Karısı Penelope çıplak ayakla dolaşırdı. Biricik kızının hastalanmasına neden olduğunda doktora göndermektense ölmesini yeğlemişti.

"Dünyanın parası," demişti. "Büyük kentler çok uzakta, nasıl bir doktor getirebilirim? Üstelik başkalarının bildiğinden fazlasını mı biliyorlar? Tanrı belalarını versin! Bizim papazımız var, eski ilaçları biliyor ve ben ona yalnızca kutsal yağ için para vereceğim. Şöyle ya da böyle, nasılsa iyileşecek. Böylesi bana daha ucuza gelecek."

Ne var ki papazın macunları hiçbir işe yaramamış, kutsal yağların hiçbir etkisi olmamıştı ve genç kız, on

yedi yaşında ölüp babasından kurtulmuştu. Babası da düğün harcamalarından kurtulmuştu tabii ki. Kızının ölümünden kısa bir süre sonra bunun hesabını da yapmıştı: çeyiz şu kadar; patiskalar, masalar, iskemleler şu kadar. Sonra yemekleri silip süpürecek bütün o obur akrabaların tümünü düğüne çağırmak zorunda kalmayacak mıydı? Öyleyse et, ekmek ve şarap da şu kadar... Bütün bunlar toplandığında oldukça önemli bir görünüm çıkmıştı ortaya: Kızı neredeyse onu dilenmek zorunda bırakacaktı. Hem ne önemi vardı ki. Günün birinde hepimiz ölüp gitmeyecek miyiz? Üstelik kızcağız bu dünyanın tüm dertlerinden, kocadan, çocuklardan, hastalıktan, ev işlerinden de kaçıp kurtulmuştu... Doğrusu istenirse şanslı olduğu bile söylenebilirdi. Huzur içinde yatsın!

Mariori tepsiyle içeri girdi, ekâbirleri selamladı, gözlerini yere indirerek önce yargıcın önünde durdu. Soluk bir yüzü, iri gözleri, düzgün kaşları vardı. Kestane rengindeki saçları iki kalın örgüyle başının üzerinde bir taç gibi duruyordu. Yaşlı yargıç vişne reçelinden, dolu bir kaşık alarak genç kıza baktı ve bardağını kaldırdı.

"Mutluluğunuza Mariori, oğlum sabırsızlanıyor."

Papazın kızı, biricik oğlu Mihelis'le nişanlıydı ve papaz böyle bir birleşmenin kendisine kısa bir sürede birçok torun kazandıracağını söyleyerek övünüyordu.

"O itin, neden bu denli sabırsızlandığını anlamaya başlıyorum. Artık daha fazla dayanamayacağını söylüyor..." diye ekledi yaşlı adam gülerek ve genç kıza göz kırptı.

Kızcağız saçlarının dibine kadar kızardı, dili tutuldu.

"Hepimizin mutluluğuna," dedi Papaz Grigoris, bir şişe misket şarabını getirirken. "İsa ve Meryem bizi kutsasın."

Giderek şişmanlayan, hâlâ gelişmemiş bedeni ve bem-

beyaz çatallı sakalıyla yağ ve buhur kokuyordu. Kızının şaşkınlığını görerek, konuyu değiştirmek için sordu:

"Tanrı'nın izniyle evlatlığın Lenio'yu ne zaman evlendirmeyi düşünüyorsun?"

Lenio, yargıcın hizmetçilerinin birinden peydahladığı piçlerden biriydi. Onu, sadık çobanı Manolios'la nişanlamış ve çeyiz olarak da, oldukça cömert davranarak, Manolios'un köyün yakınlarındaki Meryem Tepesi'nde güttüğü sürüyü vermişti.

"Tanrı isterse yakında," diye yanıtladı. "Lenio çok aceleci. Şanslı kız çok acele ediyor! Sanırım göğüsleri giderek şişiyor ve bir erkek çocuk emzirmesi gerek. Geçen gün, 'İşte mayıs ayı geldi,' dedi bana, 'mayıs ayı geldi efendim. Artık tam zamanı.'"

Yürekten gelen bir kahkahayla üç katlı gerdanı sarsıldı.

"Mayısta yalnızca eşekler evlenirler," dedi. "Lenio haklı, şimdi tam zamanı. Hizmetçi olsalar bile, ne de olsa onlar da insan."

"Manolios iyi bir çocuk," dedi papaz. "Mutlu olacaklar."

"Haklısın, onu kendi oğlum gibi severim," dedi yargıç. "Aya Panteleimon Manastırı'na gittiğimde rastlamıştım ona. O zamanlar on beş yaşında olmalıydı. Oturma odasında bana ayazma suyu getirmişti. Gerçek bir melek, yalnızca kanatları eksikti. İçimi bir acıma duygusu kapladı ve kendi kendime, 'Yazık,' dedim, 'böylesine güzel bir çocuk, bir haremağası gibi bu manastırda solup gidecek! Başrahip Peder Manasi'nin hücresine gittim. Felçli olduğundan yıllardır orada yaşıyordu. 'Peder,' dedim ona, 'sizden bir dileğim var, eğer yerine getirirseniz manastıra gümüş bir şamdan armağan ederim.' 'Manolios dışında ne istersen iste yargıç.' 'İşte benim de istediğim o, Peder. Onu kendi hizmetime almak istiyorum.'

Yaşlı keşiş içini çekti. 'Onu oğlum gibi severim, gerçekten de oğlum gibidir. Hiçbir kusuru yoktur. Zayıf ve yapayalnızım. Ondan başka kimsem yok. Her akşam ona çilekeşlerden ve azizlerden söz ederim. Böylece o, bir şeyler öğrenir, ben de zaman geçiririm.' 'Bırak da dünyayı tanısın Peder, çocukları olsun, yaşasın. Bu yaşamdan bıkarsa, seçsin keşişliği.' Çok duygusal ve ince bir konuşma sonunda çocuğu almayı başardım. Şimdi ona Lenio'yu veriyorum. Talihleri açık olsun."

"Onlar da bir sürü torun verecekler," dedi yaşlı Ladas, pis bir sırıtışla. Kaşığının ucuyla bir vişne aldı, şapırdatarak yedi, bir yudum misket şarabı içip öne eğildi:

"Emeklerimizin karşılığını alabilsek, Tanrı bizi bağışlasın da açlıktan ölmeyelim. Bağlar ve ürün bu yıl iyi durumda değil. Sonumuz kötü."

"Tanrı her şeyi verir," dedi papaz sert bir sesle. "Cesaret dostum Ladas. Sık kemerini, özür bulmaya bakma, çok yemek zararlıdır. Gösterişten kaçın; paranı sokağa, fakirlere atma."

Yargıç öyle yüksek sesle güldü ki, ev yerinden sarsıldı.

"Merhamet Hıristiyanlar, bir sadaka verin! Peder Ladas açlıktan ölüyor," dedi ağlamaklı bir sesle, iri elini uzatarak.

Ağır bir ayak sesi duyuldu, basamaklar gıcırdadı.

"İşte Kaptan Fortunas, yaşlı deniz kurdumuz," dedi papaz. Kapıyı açmak için ayağa kalktı. "Bekle Mariori, gitme, ona içecek bir şey ikram etmemiz gerek... Gidip büyük bir bardak ve rakı getireyim. Şaraba burun kıvırır."

Kaptan dinlenmek için eşikte bir an durdu. Gülümseyerek içeri girdi ama alnından ter damlıyordu. Ardından nefes nefese öğretmen göründü. Şapkasıyla kendini yelpazeliyordu. Aynı anda papaz rakıyla içeri girdi.

"İsa dirildi canlarım," dedi kaptan üç yaşlı adama. Sonra, dişlerini gıcırdatarak olabildiğince hafif bir biçimde di-

vana oturdu ve genç kıza, "Ben reçel ve kahve istemem, küçük Mariori. Bunlar hanımlar ve yaşlılar içindir. Şu sizin su bardağı dediğiniz küçük kadeh benim işimi görür. Düğününüze!" dedi, bir yudumda kadehini boşaltarak.

"Bugün büyük bir gün," dedi öğretmen, küçük kahve fincanından bir yudum alırken. "Halkımız çok geçmeden gelir. Bir karar almak için acele etmeliyiz."

Mariori tepsiyle dışarı çıktı, papaz da kapıyı sürgüledi. Güneşten yanmış geniş yüzü ansızın peygamberimsi bir soyluluk ifadesine bürünmüştü. Gür kaşlarının altındaki gözleri parıldıyordu. Patlayıncaya değin yiyen, yıkılıncaya değin içen, gerektiğinde küfreden ve kızınca yumruklarını kullanan bir papazdı o. Şimdi bile, bu yaşlı halinde hâlâ, bir kadına baktığında kanı kaynardı. Kafası, göğsü ve midesi insan tutkularıyla dopdoluydu. Ne var ki ayin başladığında ya da birini kutsamak veya lanetlemek için başını kaldırdığında, çölün vahşi rüzgârları üzerine eser ve Papaz Grigoris, bu obur, bu sarhoş, bu zampara adam bir peygambere dönerdi.

"Köy heyetinin kardeş üyeleri," diye ciddi bir sesle başladı, "bugün kutsal bir gündür, Tanrı bizi duyuyor ve görüyor. Dikkat edin. O, bu odada söyleyeceğimiz her şeyi defterine yazacaktır! İsa dirilmiştir ama bedenimizde hâlâ çarmıha gerili duruyor. Yaşlılar, ileri gelenler, kardeşlerim, O'nun içimizde de dirilmesini sağlayalım. Yargıç, eski dostum, bir an için dünya nimetlerini unut. Sen ve senin gibiler bu dünyanın talihli insanlarısınız. Hakkınızdan fazlasını yediniz, içtiniz, kucakladınız. Ruhunu bütün bu iyi şeylerin üzerine yükselt ve bir karar vermemizde bize yardımcı ol. Ve sen, yaşlı Ladas, bu kutsal günde yağını, şarabını ve sandıklarında istiflediğin Türk altınlarını unut. Sana, öğretmen kardeşim, söyleyecek hiçbir şeyim yok. Senin ruhun her zaman sofra zevklerinin, altının ve kadınların üzerinde kalmış, Tanrı'ya ve merhamete yönel-

miştir. Sana gelince kaptan, yaşlı günahkâr, Karadeniz'i günahlarınla doldurdun, artık Tanrı'yı düşün ve doğru bir karar almamız için bize elinden geldiğince yardım et."

Kaptan karşı koydu.

"Geçmişi bir yana bırak papaz efendi!" diye bağırdı. "Onu ancak Tanrı yargılar. Eğer biz de konuşmakta özgür olsaydık, sanırım bizim de senin kutsallığın hakkında söyleyecek birkaç çift lafımız olurdu."

"Konuş papaz efendi ama söyleyeceklerine dikkat et. Unutma ki önde gelen kişilerle konuşuyorsun," dedi yargıç kaşlarını çatarak.

"Birkaç solucanla konuşuyorum," diye kükredi papaz kızgınlıkla, "ve ben de bir solucanım. Bir daha sözümü kesmeyin. Konuklarımız her an gelebilir ve bizim bir karara varmış olmamız gerek. Onun için dinleyin: Her yedi yılda bir, Kutsal Hafta geldiğinde, kendi kişiliklerinde İsa'nın acılarını canlandıracak, beş-altı hemşerimizi seçmek, köyümüzde babadan oğula geçen eski bir gelenektir. Altı yıl geçti, yedinciye giriyoruz. Bugün bizler, köyün ileri gelenleri olarak üç büyük havariyi; Petrus, Yakup ve Yahya'yı, Yahuda İskariyot'u ve fahişe Mecdelli Meryem'i canlandırmaya en fazla layık olanları seçmek zorundayız. Ve hepsinden önemlisi, Tanrı beni bağışlasın, bütün yıl boyunca yüreğini tertemiz tutmuş kişi de çarmıha gerilmiş İsa'yı temsil edebilir."

Papaz soluk almak için bir an durdu. Bu fırsatı kaçırmayan öğretmenin gırtlağı, bir aşağı bir yukarı oynamaya başladı.

"Eskiler," dedi, "buna Gizli Ayin derlerdi. Paskalya'dan önceki pazar günü kilisenin sundurması altında başlar ve Kutsal Cumartesi günü gece yarısı İsa'nın yeniden dirilişiyle bahçelerde sona ererdi. Putperestlerin tiyatroları ve sirkleri vardı. Hıristiyanların ise Gizli Ayinleri..."

Ne var ki Papaz Grigoris, onun sözünü kesti:

"Peki peki, bunu herkes biliyor öğretmen. Bırak da bitireyim. Sözcükler can kazanır, gözlerimizle görür, İsa'nın acısını duyarız. Tüm çevre köylerden hacılar sürüler halinde gelirler; kilisenin çevresinde çadırlarını kurar, Kutsal Hafta süresince inler, dövünürler. Ardından 'İsa dirildi!' çığlıklarıyla şenlikler ve danslar başlar... Anımsayacağınız gibi kardeş üyeler, bu günler süresince birçok mucize olur, bir sürü günahkâr gözyaşı döker ve pişmanlık duyar. Servetlerini edinirken işledikleri günahları sergileyip ruhlarını kurtarmak için kiliseye bir asma bahçesi ya da bir bağ bağışlayan nice zengin vardır. Beni duyuyor musun Ladas Baba?"

"Devam et, devam et, papaz efendi ve taş atıp durmayı da bırak," diye patladı yaşlı Ladas sinirlenerek. "Bu tür numaralar bana işlemez, bunu kafana sok."

"Bugün burada," diye sürdürdü papaz, "bu kutsal gizi emanet edeceğimiz kişileri, Tanrı'nın da yardımıyla seçmek üzere toplanmış bulunuyoruz. Açık konuşun, herkes kendi düşüncesini ortaya koysun. Yargıç, en yaşlımız sensin. Bu nedenle önce sen konuş, dinliyoruz."

"Yahuda! Onu bulduk," diye araya atıldı kaptan. "Alçı yiyici Panayotaros'tan daha iyisini bulamazsınız. Hem sersem hem de o çiçekbozuğu suratıyla gerçek bir goril, Odessa'da gördüğüm gibi. Daha önemlisi o kızıl sakalı ve saçlarıyla tam rolüne uygun; sanki şeytanın ta kendisi."

"Konuşma sıranı bekle, kaptan," dedi papaz azarlayarak. "Bu denli aceleci olma, daha senden önce konuşacak olanlar var. Evet yargıç?"

"Ne söyleyeyim papaz efendi," diye yanıt verdi yargıç. "Tek dileğim, İsa'yı canlandıracak kişi olarak oğlum Mihelis'i seçmeniz."

"Olanaksız," diye sözünü kesti papaz. "Oğlun genç bir yargıçtır. Üstelik iri ve şişman, yiyip içip yaşamın tadını çıkarıyor. Oysa İsa yoksul ve zayıftı. Bağışla ama hiç

de uygun değil. Hem bakalım Mihelis böylesine zor bir rolü yapabilir mi? Kamçılanacak, dikenden yapılmış bir taç takacak, çarmıha bağlanacak... Mihelis'in bu işi başaracak gücü yok, hasta düşmesini mi istiyorsun?"

"Hepsinden önemlisi," diye atıldı kaptan. "İsa sarışındı. Oysa Mihelis'in saçları ve bıyıkları ayakkabı boyası kadar kara."

"Tam Mecdelli Meryem'e uygun birisi var," dedi Ladas kıkırdayarak. "Dul Katerina. Orospuda istenen her şey var. Sarı saçlı fahişe... Onu bir gün bahçede saçlarını tararken görmüştüm. Dizlerine dek iniyordu... Şeytan götürsün, bir başpiskoposu bile baştan çıkarır o."

Kaptan tam bir şaka yapmak için ağzını açmıştı ki, papazın bakışlarını gördü ve dilini tuttu.

"Kötüleri bulmak kolaydır," dedi papaz. "Yahuda, Mecdelli Meryem. Ya iyiler? İşte öğütlerinizi burada bekliyorum. Nereden bulacağız? Tanrı beni bağışlasın, İsa'ya benzeyen birini nereden bulacağız? Görünüşü ona çok benzesin yeter. Ben... ben günlerdir, haftalardır bu işi düşünüyorum ve bu nedenle gözlerime uyku girmiyor. Ama inanıyorum ki Tanrı bana acıdı, adamımızı buldum."

"Kim?" dedi yaşlı yargıç, bir yerine iğne batmışçasına, "hadi söyle."

"İzninle yargıç, hizmetinde olan, senin de çok sevdiğin biri; çobanın Manolios. Kuzu gibi uysaldır, okumasını da bilir, manastırda da bulunmuş. Mavi gözleri, bal sarısı sakalıyla tam ikonlardaki İsa sanki. Üstelik dindar. Her pazar, ayini dinlemek için dağdan gelir. Ne zaman günahını çıkarsam onu kınayacak en ufak bir kusurunu bile bulamam."

"Biraz çatlaktır," diye bağırdı yaşlı Ladas. "Hayaletler görür."

"Bunun zararı yok," dedi papaz. "Ruhun saf olması yeter."

"Kırbaçlara, dikenden taca ve çarmıhın ağırlığına dayanabilir. Dahası çoban, bu da bir başka avantaj. İsa da insan sürüsünün çobanıydı," dedi öğretmen sözün özüyle.

"Onaylıyorum," dedi yargıç uzun bir süre düşündükten sonra. "Peki bu durumda oğlum ne olacak?"

"O çok iyi bir Yahya olur," dedi papaz hevesle. "Gerekli olan her şeye sahip: Toplu bir beden, siyah saçlar, badem gözler; hem de iyi bir aileden geliyor. Aynı sevgili havarimiz gibi."

"Yakup için," dedi öğretmen, kardeşi papaza ürkek bir biçimde bakarak, "bana kalırsa kahveyi işleten Kostandis'ten iyisini bulamayız. Zayıf, sert bakışlı, huysuz. Havari Yakup da böyle canlandırılır."

"Ve onu yaşamaktan bezdiren bir de karısı vardı." (Konuşan yine kaptandı). "Havari de evli miydi? Eee? Sizin düşünceniz ne, bilginler bilgini?"

"Kutsal konularla alay etmeyi bırak kâfir!" diye bağırdı papaz öfkeyle. "Burada iğrenç adamlarına pis öyküler anlattığın geminde değilsin. Bir ayinden söz ediyoruz."

Öğretmen yeniden cesaretlendi.

"Satıcı Yannakos," dedi, "kabul edilebilir bir Petrus olabilir: dar alın, kıvırcık külrengi saçlar, kısa bir çene. Bir anda kendisini yitirir ama çabuk durulur, bir çıra gibi kolayca tutuşur ve söner. Ne var ki iyi yüreklidir. Tüm köyde ondan daha iyi bir Petrus göremiyorum."

"Biraz dalaverecidir," dedi yargıç, koca kafasını sallayarak. "Ama bir tüccardan başka ne bekleyebilirsiniz ki? Fark etmez."

"Karısını öldürdüğünü söylüyorlar," diye hırıldadı Ladas Baba, "ona yiyecek bir şey vermiş ve bu da kadını öldürmüş."

"Yalan! Yalan!" diye bağırdı papaz. "Bu masalı anlatmayın bana. Bir gün karısı, salt açgözlülüğünden, koca bir kâse çiğ nohut yedi. Bu onu o denli susattı ki, zavallı

kadın dayanamayarak bir testi dolusu su içti. Çatladı ve öldü. Ruhunu günaha sokma Ladas Baba."

"Bunu hak etmiş," dedi kaptan, "su içmenin sonu budur. Rakı içseydi bu başına gelmezdi."

"Hâlâ bir Pilatus ve Kayafa'ya gereksinmemiz var," dedi öğretmen. "Sanırım onları bulmakta zorluk çekeceğiz."

"Zatıalilerinizden daha iyi bir Pilatus asla bulamayız sevgili yargıç," diye konuşmaya cüret etti papaz, bal gibi tatlı bir sesle. "Kaşlarınızı çatmayın, Pilatus da büyük bir soyluydu. Mağrur davranışları, gösterişi, iki kat gerdanı, iyi giyimiyle aynı sizin gibiydi. İyi bir insandı da. İsa'yı kurtarmak için elinden geleni yapmış ve hatta sonunda 'Bu işten elimi çekiyorum,' bile demişti. Böylece günahtan kurtulmuştu. Kabul edin yargıç. Ayine görkem katmamızı sağlayacaksınız. Düşünün köyümüz için ne büyük bir şeref. Değerli yargıç Patriarheas'ın Pontius Pilatus'u canlandırdığının duyulması ne denli büyük bir kalabalığı çekecek."

Yargıç memnun olmuş gibi gülümsedi, çubuğunu yaktı ve yanıt vermedi.

Kaptan yeniden araya girerek, "Ladas Baba birinci sınıf bir Kayafa olur," dedi. "Daha iyisini bulamayız. Düşünceniz nedir papaz efendi? Söylesenize... ikonlar yaptığınız için bilirsiniz. Kayafa'yı nasıl canlandırırlar?"

"Şey..." dedi papaz yutkunarak, "az çok Ladas Baba gibi: bir deri bir kemik, kirli, çökük avurtlu, sarı, ince burunlu..."

"Onun bıyıkları da kepekli miydi?" diye sordu insan iğnelemekten hoşlanan kaptan. "O da koruyucu meleğine bile bir damla su vermekten kaçınır mıydı? O da tabanları eskimesin diye ayakkabılarını koltuğunun altına alıp yürümez miydi?"

"Ben gidiyorum!" diye bağırdı Ladas fırlayarak. "Ya

sen kaptan, sen niye rol almıyorsun? Ne bekliyorsun? Bir köseye gerek yok, değil mi?"

"Ben mi? Ben yedek oynuyorum," dedi kaptan bir kahkaha atıp eliyle bıyıklarını buruyormuş gibi yaparak. Belki bu yıl içinde –ne de olsa hepimiz insanız ve artık genç değiliz– biriniz ölürsünüz, örneğin sen bıyıklı Ladas ya da siz Pilatus hazretleri... Eğer böyle olursa ben onun yerini alıp ayini kurtaracağım."

"Başka bir Kayafa bulun, benim tüm söyleyeceğim bu!" diye haykırdı yaşlı cimri. "Hem biraz sulama yapmam gerek. Ben gidiyorum!" Ve kapıya doğru yürüdü.

Ne var ki papaz bir adımda ona yetişti, kollarını uzattı:

"Nereye gidiyorsun? Cemaatimiz birazdan gelecek, gidemezsin. Bizi gülünç duruma mı düşürmek istiyorsun?"

Sonra onu döndürdü:

"Diğerleri gibi senin de fedakârlık yapman gerekiyor Mr. Ladas. Sonra cehennem ateşini düşün. Tanrı'nın hoşuna gidecek bu işte bize yardım edersen günahlarının çoğu silinecektir. Senden daha iyi bir Kayafa asla bulamayız. Bizi zor durumda bırakma. Tanrı bunu da defterine yazacaktır."

"Kayafa olmak istemiyorum!" diye bağırdı yaşlı Ladas dehşetle. "Başka bir tane bulun! O deftere gelince..."

Ama konuşmasını bitirecek zamanı bulamadı. Köylüler basamakları çıkmaya başlamışlar ve papaz kapının sürgüsünü çekmişti bile.

"İsa dirildi, köyümüzün seçkinleri!" İçeri, elleri göğüslerinin, dudaklarının ya da alınlarının üzerinde yaklaşık on köylü girdi. Duvarın dibine dizildiler.

"Gerçekten dirildi!" diye yanıtladı yaşlılar heyeti, divanın üzerine iyice yerleşerek. Yaşlı yargıç tütün kesesini yanındakilere geçirdi.

"Çocuklarım, karar verildi," diye açıkladı papaz, "tam zamanında geldiniz."

Ellerini çırptı ve Mariori içeri girdi.

"Mariori, bu gençlere içecek bir şeyler ver ve her birine İsa'nın dirilişinin anısına kırmızı bir yumurta ikram et."

İçeceklerini içtiler, her biri birer kırmızı yumurta aldı ve beklediler.

"Çocuklarım," diye başladı papaz, çatal biçimindeki sakalını okşayarak, "dün ayinden sonra sizlerden neler beklediğimi açıklamıştım. Gelecek Paskalya'da köyümüzde büyük bir Gizli Ayin düzenlenecek ve herkesin karınca kararınca yardım etmesi gerekmektedir. Hepiniz, altı yıl önce ne denli güzel bir Kutsal Hafta yaşadığımızı anımsarsınız. Kilisenin sundurmasında ne gözyaşları akmış ne iç parçalayıcı inlemeler duyulmuştu. Sonra Yeniden Diriliş'e rastlayan pazar gününde nasıl coşulmuş, mumlar nasıl yakılmış, kucaklar nasıl açılmıştı. Ne büyük bir coşkuyla dans etmiş, 'İsa yeniden doğdu, ölümü ölümle yeniyor,' şarkısını söylemiş, hepimiz kardeş olmuştuk. Önümüzdeki yıl İsa'nın Acısı en az bu denli, hatta daha güzel dile getirilmeli. Bana katılıyor musunuz kardeşlerim?"

"Katılıyoruz, Peder!" diye yanıt verdiler tek bir ağızdan. "Sizin kutsamanızla!"

"Tanrı'nın kutsamasıyla!" dedi papaz ayağa kalkarak. "Biz yaşlılar bu yıl İsa'nın Acısı'nı canlandıracak olanları seçtik. Havarileri, Pilatus'u, Kayafa'yı ve İsa'yı. Tanrı adına yaklaş Kostandis."

Kahvenin sahibi önlüğünün ucunu tuttu, geniş kırmızı kuşağının içine tıkıştırdı ve ilerledi.

"Sen Kostandis, İsa'nın en sadık havarisi olan Yakup'u canlandırmak için seçildin. Ağır bir yük, kutsal bir yük; yaraşır bir biçimde yap bu görevi, duyuyor musun?

Havariyi küçük düşürme. Bugünden böyle yeni bir insan olmalısın Kostandis. İyisin ama daha iyi olmalısın. Daha dürüst, daha nazik. Kiliseye daha sık gel. Kahveye daha az nohut koy. Lokum tanelerini ikiye bölüp yarım parçaları tam olarak satmayı bırak. Hepsinden önemlisi, karını dövmemeye özen göster, çünkü bugünden sonra yalnızca Kostandis değil, daha da önemlisi Havari Yakup'sun. Anlıyor musun? Ha?"

"Anlıyorum," diye yanıtladı Kostandis kıpkırmızı bir yüzle duvara doğru yürürken. Tam, "Ben karımı dövmem, tersine o beni döver," diyecekti ki, utancından konuşamadı.

"Mihelis nerede?" diye sordu papaz. "Ona gereksinmemiz var."

"Mutfakta, kızınızla konuşuyor," diye yanıt verdi Yannakos.

"Birisi gidip onu getirsin. Şimdi öne çıkma sırası sizin Mr. Yannakos."

Satıcı öne doğru bir adım attı, papazın elini öptü.

"Sen Yannakos, zor bir göreve seçildin. Dikkat et! Eski kişiliğini unut, bu bir vaftiz törenidir. Yannakos, Tanrı'nın adına seni vaftiz ediyorum, sen artık Havari Petrus'sun! Biraz okuma yazman vardır. İncil'i al, orada Petrus'un nasıl biri olduğunu göreceksin. Neler söylemiş, neler yapmış. Sen de katır kadar inatçı ama iyi yüreklisindir. Geçmişi unut, yeni bir yol bul, Tanrı'nın yolunda yürü. Eksik tartma, bir gugukkuşunu bülbül diye satma, milletin sırlarını öğrenmek için mektuplarını açma. Duyuyor musun? Duyuyorum ve itaat edeceğim de!"

"Duyuyorum ve itaat edeceğim, Peder," diye yanıtladı Yannakos, mümkün olduğunca çabuk bir biçimde duvara yönelirken. Bu şeytan papaz, tüm üçkâğıtlarını herkesin ortasında açığa vuracak korkusuyla tir tir titriyordu.

Ama papaz ona acımış, susmuştu. Bunun üzerine Yannakos cesaret buldu:

"Peder, bir dileğim var. Sanırım İncil'de bir de eşek vardır. Paskalya'dan önceki pazar günü İsa, Kudüs'e bir eşeğin sırtında girmişti sanırım. Bu nedenle bizim de bir eşeğe gereksinmemiz olacak. Bunun kendi eşeğim olmasını isterdim."

"İsteğiniz yerine getirilecek Petrus, eşeğiniz kabul edildi," diye yanıtladı papaz. Herkes kahkahadan kırılıyordu.

Tam o sırada Mihelis içeri girdi. Güçlü, dinç, pembe beyaz bir delikanlıydı. Kulağının arkasında bir çiçek, parmağında ise altın bir yüzük vardı. İnce keten ve satenden giysiler giymişti. Biraz önce Mariori'nin eline dokunduğundan yanakları alev alevdi, hâlâ her yeri yanıyordu.

"Hoş geldin Mihelis, sevgili çocuğum," dedi papaz, müstakbel damadını inceleyerek. "Seni oybirliğiyle, İsa'nın sevgili havarisi Yahya'yı canlandırman için seçtik. Bu büyük bir onur, büyük bir mutluluk Mihelis. Onu rahatlatmak için İsa'nın göğsüne sen dayanacaksın. Öteki havariler dağıldığında onu, çarmıha gerileceği son âna değin sen izleyeceksin. İsa'nın annesini emanet edeceği kişi sen olacaksın."

"Sizin kutsamanızla, Peder," dedi Mihelis mutluluktan kızararak. "Çocukluğumdan beri ikonlardaki bu havariye hayranlık duymuşumdur. Her zaman genç, yakışıklı, tatlılık doludur. Onu çok severim. Sağ olun Peder. Bana vereceğiniz bir öğüdünüz var mı?"

"Yok Mihelis. Senin ruhun bir güvercin kadar temiz, yüreğin sevgiyle dolup taşıyor. Hayır, sen havariyi lekelemezsin. Seni kutsuyorum!"

"Şimdi bir Yahuda bulmamız gerek," diye devam etti, köylülere yırtıcı bir kuş gibi bir bir bakarak. Onun sert bakışlarını üzerlerinde hisseden köylüler ürperdiler.

"Bana yardım et Tanrı'm," diye mırıldandı her biri. "Hayır istemiyorum. Hayır, Yahuda olmak istemiyorum."

Bakışları sonunda kızıl sakallı Alçı Yiyen'in üzerinde durdu, sesi yükseldi.

"Panayotaros, yaklaş biraz. Senden bir hizmette bulunmanı istiyorum!"

Panayotaros boyunduruğundan kurtulmaya çalışan bir öküz gibi geniş omuzlarını silkti. Bir an için, "Hayır istemiyorum," diye bağırmak istedi ama yaşlıların önünde böyle bir şey yapma cesaretini bulamadı.

"Emrinizdeyim papaz," dedi, bir ayının ağır yürüyüşüyle yaklaşarak.

"Senden çok acı verici bir görevi yapmanı istiyoruz Panayotaros ama hatırımızı kırmak istemezsin sanırım. Bütün o kaba tavırlarına karşın aslında yumuşak bir kalbin var. Bir badem gibi; taş kadar sert bir kabuğun içine saklanmış tatlı bir badem... Ne dediğimi duydun mu Panayotaros?"

"Duydum, sağır değilim," diye yanıt verdi. Çiçekbozuğu suratı mosmor olmuştu. Kendisinden ne istendiğini tahmin ediyordu. Ne var ki o tatlı sözler, övgüler midesini bulandırmıştı.

"Yahuda olmaksızın çarmıha geriliş olmaz," diye sürdürdü papaz. "Çarmıha geriliş olmazsa, yeniden diriliş de olamaz. İşte bu nedenle içimizden birinin kendini feda etmesi ve Yahuda rolünü oynaması gerekiyor."

"Yahuda mı? Ben mi? Asla!" diye düşüncesini belirtti Alçı Yiyen kesin bir biçimde. Yumruğunu öyle sıkmıştı ki kırmızı yumurtası kırıldı, sarısı eline aktı.

Yargıç yerinden sıçradı, çubuğunu tehdit edercesine kaldırdı.

"Demek dünyanın sonu geldi!" diye bağırdı. "Demek bundan sonra emirleri siz vereceksiniz! Bu yaşlılar meclisidir; Kostandis'in kahvesi değil. Yaşlılar karar ver-

diler. İşte o kadar. Halkın uyması gerek. Duyuyor musun Alçı Yiyen?"

"Yaşlılar heyetine saygım var," diye yanıt verdi Panayotaros. "Ama benden İsa'ya ihanet etmemi istemeyin. Bunu asla yapmam!"

Yargıç homurdanıp köpürdü. Konuşmayı isterdi ama dili tutulmuştu. Kaptan, bardağını yeniden doldurmak için bu durumu fırsat bildi.

"Sen çarpık bir sopasın, her şeyi ters görüyorsun Panayotaros," diye araya girdi papaz, sesini yumuşak tutmaya çalışarak. "İsa'ya ihanet edecek olan sen değilsin aptal. Onu çarmıha gerip sonra yeniden diriltebilelim diye ona ihanet eden Yahuda rolünü oynayacaksın. Beynin ağır işliyor kuşkusuz ama dikkat edersen anlarsın. Bak, dünyanın kurtulması için İsa'nın çarmıha gerilmesi gerek. İsa'nın çarmıha gerilmesi için birisinin ona ihanet etmesi gerek. Dünyanın kurtulması için, görüyorsun ki bir Yahuda gerekiyor, hem de herhangi bir başka havariden daha çok. Bir başka havari eksik olsa, önemli değil. Ama Yahuda olmazsa hiçbir şey yapılamaz... İsa'dan sonra en çok ona gerek var... Bunu kavrayabildin mi?"

"Ben, Yahuda? Asla!" diye yineledi Panayotaros, elindeki kırık yumurtayı sıkarak. "Siz benim Yahuda olmamı istiyorsunuz, bense istemiyorum. İşte o kadar!"

"Hadi sevgili Panayotaros, sevindir bizi," dedi öğretmen. "Yahuda olmayı kabul et, adın ölümsüzleşsin."

"Yaşlı Ladas da kabul etmen için yalvarıyor," dedi kaptan, dudaklarını yalayarak. "Ve ona borçlu olduğun para için seni fazla sıkıştırmayacağını söylüyor. Hatta, yine söylediğine göre faizde indirim bile yapabilirmiş."

"Başkalarının işine karışma kaptan!" diye haykırdı yaşlı cimri kendisini tutamayarak. "Asla böyle bir şey söylemedim. Ne istiyorsan onu yap Panayotaros. Ben kimseye faizde indirim yapmam."

Herkes susmuş, Panayotaros'un hızlı soluk alışları

duyulur olmuştu. Bir dağa tırmanıyormuşçasına soluk soluğaydı.

"Daha fazla üstelemeyelim," dedi kaptan. "Bırakalım zavallı şeytan iyice düşünsün. Yahuda olmanın tatlı bir yanı yok. Bu bir anlık, aldırmadan yapılacak bir şey değil. Derin derin düşünmek ve rakı içmek gerek. Manolios nerede? Hadi onunla devam edelim."

"Lenio'suna tatlı şeyler söylüyordu. Onu hiçbir şey oradan ayıramaz," dedi Yannakos.

"Buradayım," dedi Manolios kızararak. Kimseye görünmeden içeri girmiş, en uzak köşede duruyordu. "Hizmetinizdeyim yargıç, yaşlılar."

"Yaklaş Manolios," dedi papaz bal gibi tatlı bir sesle. "Yaklaş ki seni kutsayayım."

Manolios öne çıktı ve papazın elini öptü. Sarışın, çekingen, yoksul görünüşlü bir delikanlıydı. Süt ve saman kokuyordu. Temizliği mavi gözlerinden okunabilirdi.

"Sana en büyük piyango çarptı Manolios," dedi papaz ciddi bir sesle. "Tanrı seni hareketlerin, sesin, gözyaşlarınla Kutsal Acı'yı canlandırman için seçti... Dikenden tacı sen takacaksın, sen kırbaçlanacak, kutsal haçı sen taşıyacak, çarmıha sen gerileceksin. Bugünden başlayarak gelecek yılın Kutsal Haftası'na değin tek bir şey düşünmelisin Manolios, tek bir şey: Haçın o korkunç ağırlığını taşımaya nasıl layık olabilirim?"

"Layık değilim," dedi Manolios, titreyerek.

"Hiç kimse değil. Yine de Tanrı seni seçti."

"Layık değilim," diye mırıldandı Manolios yeniden. "Nişanlıyım, bir kadına dokundum, günah benim ruhumda var. Birkaç gün içinde evleneceğim... İsa'nın o korkunç yükünü nasıl kaldırabilirim?"

"Tanrı'nın isteğine karşı koyma," dedi papaz kızgınlıkla. "Hayır, layık değilsin ama Tanrı bağışlar, affeder, seçer. Sen de onun seçmiş olduğu kişisin, kes sesini!"

Manolios sustu ama yüreği sevinç ve korkuyla çatlayacak gibi çarpıyordu. Pencereden dışarı baktı. İlerideki düzlük yine yeşil, ıslak, serindi. İnce ince yağan yağmur dinmişti. Gözlerini kaldırırken, Manolios birden ürperiverdi. Zümrüt, yakut ve altından koca bir gökkuşağı gökyüzünü yere bağlıyordu.

"İsteği yerine getirilecek," dedi Manolios, elini göğsüne bastırarak.

"Şimdi havariler yaklaşsın," dedi papaz. "Sen de gel Panayotaros. Kaşlarını çatma, kimse seni yemeyecek. Yaklaş da seni kutsayayım."

Dördü de gelip Manolios'un sağına ve soluna geçtiler. Papaz kollarını başlarının üstüne uzattı.

"Tanrı'nın kutsamasıyla," dedi. "Tanrı'nın ruhu üzerinize essin. Baharda ağaçlar bitki özleriyle, nasıl dolup taşarlar, nasıl tomurcuklanırsa sizin ölü dallara benzeyen yürekleriniz de öyle çiçeklensin. Sizleri Kutsal Hafta'da görecek olan müminlere, 'Bu Yannakos, Kostandis, Mihelis mi? Hayır! Hayır! Bu Petrus, Yakup, Yahya,' dedirtecek mucizeyi gerçekleştirsin; Manolios, seni dikenli tacınla Golgota'ya tırmanırken görenler dehşete kapılsınlar... Dünya bir kez daha sarsılsın, güneş kararsın, ruhlarındaki tapınak baştan aşağı ikiye bölünsün. Gözleri yaşlarla dolsun, temizlensinler ve birden hepimizin kardeş olduğunu yeniden anlasınlar. İsa, yalnızca kilisenin basamaklarında değil, yüreklerimizde de yeniden dirilsin. Amin!"

Üç havariyle Manolios soğuk terler döküyorlardı. Dizleri tutmuyordu. Başlarının üstünü bir korku bulutu kaplamıştı. Elleri birbirini aradı ve birleşti. Bir çember oluşturmuşlardı, tehlike karşısında bir araya gelmiş gibi. Yalnızca Panayotaros yumruğunu sıkmış ve ötekilere katılmamıştı. Bir an önce gitmek isteğiyle sabırsızlanarak kapıya bakıyordu.

"Tanrı'nın kutsamasıyla artık gidin," dedi papaz. "Önü-

nüzde yeni bir yol açılıyor. Hem de çok zor bir yol. Kemerlerinizi sıkın, yüreklerinizi temizleyin, Tanrı size yardım etsin!"

Teker teker papazın önünde eğilip yaşlıları selamladıktan sonra kapıdan sessizce çıkıp gittiler. Sonra yaşlılar ayağa kalkarak gerindiler.

"Tanrı'nın gücü sayesinde," dedi yargıç, "her şey yolunda gitti. İşleri çok iyi ayarladın papaz efendi. Kutsamanla!"

Yaşlılar tam dışarı çıkıyorlardı ki, Kaptan Fortunas bir kahkaha patlatıp eliyle kalçalarına vurdu.

"Hey, Mecdelli Meryem'i seçmeyi unuttuk."

"Üzülme kaptan," dedi yaşlı yargıç, tükürüğünü yutarak, "ben onu çağırıp konuşurum... Başaracağımı sanıyorum..." diye ekledi gülümseyerek.

"Eğer onunla bir günah işlemek zorundaysan," dedi papaz, kaşlarını çatarak, "bunu onunla konuşmadan önce yap. Çünkü biliyorsun, Mecdelli olduğunda bu büyük bir günah olur."

"Bana bunu söylediğin iyi oldu papaz," dedi yargıç, büyük bir tehlikeden kurtulmuşçasına soluğunu tutarak.

Yalnız kalır kalmaz, "Hepinizi şeytan alsın," diye mırıldandı Kaptan Fortunas, bastonuna dayanarak yokuşu inerken. "Bu tür işler için tertemiz bir yüreğin olmalı ihtiyar, oysa biz Sodom ve Gomorra'yız. Ya bizim obur papaz? Bir eczane açtı, adını da kilise koydu. Orada Tanrı'yı kiloyla satıyor. Her türlü hastalığı iyi ettiğini söylüyor, şarlatan. Derdin ne? 'Yalan söyledim.' 'Peki al üç gram İsa, şu kadar kuruş.' 'Hırsızlık yaptım.' 'Dört gram İsa, şu kadar.' 'Ya sen?' 'Bir cinayet işledim.' 'Vah zavallı adam, sen çok hastasın. Bu akşam yatmadan önce on beş gram İsa alacaksın. Yalnız bu biraz pahalı.' 'Biraz indirim yok mu Peder?' 'Hayır, fiyatı böyle. Ya ödersin ya

da cehennemin dibini boylarsın.' Ona dükkânındaki yabalar ve şeytanlarla dolu cehennem tasvirlerini gösterir. Böylece de müşteri aptallaşır ve ceplerini boşaltır...

Ya yaşlı Patriarheas? İki bacaklı bir domuz, baştan aşağıya yalnızca koca bir göbek. Kafası bile bağırsakla doludur. Bir yanına tüm yaşamınca yediklerini, öte yanına da alttan ve üstten çıkardıklarını yığsanız, leş kokulu iki koca dağ oluşurdu. İşte zamanı geldiğinde Tanrı'nın önüne de sağında ve solunda, iki dağla çıkacak.

Ya öğretmen Hacı Nikolis? İşe yaramaz zavallının teki. Korkak, eskimiş, pis gözlüklü, çirkin bir herif. Bir de kendini Büyük İskender sanıyor. Kâğıttan bir miğfer giyip tüm veletlerin kafalarına da o eski kâğıt miğferlerden takıyor. Öğretmen işte! Onlardan ne hayır gelir ki?

Yaşlı Ladas Baba? Alçak, iğrenç, cimri. Biraz olsun kendine saygısı yok. Şarap fıçılarının, yağ tenekelerinin, un çuvallarının üzerine oturur ve açlıktan nefesi kokar. Bir akşam konukların yanında karısına şöyle demişti: 'Kadın, git de bir yumurta pişir, yemeğe dört kişi var.' Her zaman aç, her an susuz, yalınayak, başı kabak dolaşır. Ne için? Zengin bir adamın postu içinde ölmek için. Öf! Şeytan alsın onu.

Ya ben? Bilmem ki, söylemek zorunda mıyım? Başıboş, serserinin biri belki. Elinizi kirletmeden bana dokunmanız için bir maşa kullanmanız gerekir. Tüm yaşamım yemek, içmek, çalmak, öldürmek ve adam boynuzlatmakla geçti. Hey Tanrı'm! Bu kadar çok pis iş için bu kadar zamanı nereden buldum? Ellerime, ayaklarıma, ağzıma, bacaklarıma sağlık. Dostlar, iyi bir iş yaptınız. Sizi kutsuyorum."

Kaptan Fortunas kendi kendine konuşurken bir yandan da bastonuyla sokak taşlarına vuruyordu. Şapkasını çıkarmış, yelpazeleniyordu. Ter içinde kalmıştı. Güneşe baktı, vakit öğleyi geçmişti. Adımlarını sıklaştırdı. O sa-

bah Ağa onu öğle yemeğine çağırmıştı. Bir kez daha midelerini doldurup sarhoş olacaklardı. "Acele edelim," diye homurdandı, "yaşam güzel, yararlanabildiğimiz kadar yararlanalım." Ağa'nın evinin eşiğine geldiğinde, kırmızı boyalı kapının önünde bir an durup üstüne tükürdü. Bu onu rahatlatmıştı. Bu sanki tüm ülkenin üstüne tükürmek gibi bir şeydi. Sanki küçük, küçücük bir özgürlük ölçütü geliştirmiş ve bir an için özgür olmuştu.

Bir kez daha tükürüp rahatlayarak kapıyı çaldı. İyice yiyip içecekti. Ağa iyi bir adamdı, eli sıkı değildi. Çatlamalarını engellemek için peçetelerini bir kez daha başlarının çevresine düğümleyip su bardaklarından su katılmamış rakı içeceklerdi.

Avluda, kısa adımlarla kalın takunya sesleri duyuldu. Kapı açıldı. Ağa'nın yaşlı kölesi, kambur Marta kaptanı huysuzca karşıladı.

"Kaptan, eğer İsa'ya inanıyorsan yine sarhoş olma. Yeter artık. Evet gerçekten yetişir."

Kaptan güldü. Yaşlı kadının kamburunu okşadı.

"Üzülme Kiriya Marta, sarhoş olmayız," dedi. "Sarhoş olsak bile kusmayız. Eğer kusarsak, eh o zaman da yerler kirlenmesin diye tası getirirsin. Yemin ederim."

Bunları söyledikten sonra soylu bir tavırla içeri girdi.

II

İnsanlar tarafından avlanan insanlar

Akşama doğru, üç havari ve Manolios biraz konuşup yüreklerini aydınlatmak üzere, köyden fazla uzak olmayan küçük Voidomata Gölü'ne giden yolda yürüyorlardı. Dördü de Komünyon'a[1] katılacaklarmış gibi gizemli bir heyecanla doluydular.

Yağmurun serpiştirmesi durmuştu. Ağaçlar ve taşlar pırıl pırıl parlıyor, topraktan huzur verici bir koku yükseliyordu. Bir gugukkuşu neşeli, alaycı sesiyle ötüyordu. Her yanda saf bir tatlılık, bir dinginlik vardı. Yağmur damlaları hâlâ yaprakların uçlarında oynaşıyor, dünya gülümsüyor ve akşamın nemli havasından damla damla sızıyordu.

Dört arkadaş uzun bir süre konuşmadan yürüdüler. Şimdi bahçeleri birbirinden ayıran çamurlu yollardan birindeydiler. Limon ağaçlarının çiçekleri karanlık yaprakların arasından ışıldıyordu. İsa sanki henüz dirilmemiş gibi, çiçeklerle kaplı dünya, gözyaşı döküyordu. İnsanın kanını canlandıran sıcak bir rüzgâr esiyor; tüm bitkiler, en bodurları bile yeniden canlanıyordu.

İlk konuşan Kostandis oldu:

1. Topluluğa katılma. Genellikle her toplumda, çocukluktan çıkıp ergenliğe erişmenin göstergesidir. Komünyon töreninden sonra genç birey, o topluluğun gerçek bir üyesi olur. (Y.N.)

"Papaz sırtımıza çok ağır bir yük yükledi," dedi alçak bir sesle. "Tanrı taşımamıza yardım etsin. Son kez, anımsıyorsanız İsa'yı varlıklı bir insan olan Haralambis Efendi canlandırmıştı. Ama İsa'nın izinden yürümek için o denli çalıştı, bütün yıl boyunca haçı taşımaya layık olabilmek için o denli uğraştı ki, sonunda aklını yitirdi. Paskalya günü dikenden tacını başına takıp haçı omzuna yüklenerek, her şeyi bırakıp Trabzon yöresindeki Sümelalı Aya Yorgi Manastırı'na gitti ve bir keşiş oldu. Bu, ailenin felaketini oluşturdu. Karısı bu nedenle öldü, çocukları köyde dilenmeye başladılar... Manolios, Haralambis Efendi'yi anımsıyor musun?"

Manolios hiçbir şey söylemedi. Kostandis'in sözlerini duymaksızın dinlemişti. Derin düşüncelere dalmıştı. Boğazı kurumuştu, konuşamıyordu. Çocukluğundan beri onca istediği şeyi, başrahip Peder Manasi'nin dizlerinin dibine oturup o uzun geceler boyunca altın efsaneyi dinleyip o denli arzuladığı şeyi, Tanrı şimdi kendisine bağışlıyordu. Şehitlerin ve azizlerin ayak izlerinden gitmek, etinden yavaş yavaş sıyrılmak, İsa'ya olan inancı uğruna ölmek ve dikenden taç, haç ve beş çivi gibi şehitliğin simgelerini taşıyarak cennete ulaşmak...

"Bizim de kaçıracağımızı mı sanıyorsun," dedi Mihelis, alaylı bir gülümsemeyle. Ama içinde belli belirsiz bir huzursuzluk duyuyordu. "Bizi havari olarak düşünemiyor musun? Tanrı bizi korusun!"

"Kim bilir?" dedi Yannakos, iri, güneş yanığı başını sallayarak. "İnsan, kolayca yayından çıkan narin bir makine gibi. Yaşamın bozulması için bu yeterli ve..."

Voidomata'ya gelmişlerdi, durdular. Koyu yeşil sular, sık sazlıklar, yabanördekleri. İki leylek havalanarak yavaş, kayıtsız bir uçuşla başlarının üzerinden geçtiler. Güneş neredeyse batmak üzereydi.

Bu dünyadan uzakta, gölgeler içinde kaybolan göle

baktılar. Ama hiçbiri göremedi. Garip kuşkuların kovaladığı ruhları sanki onları bırakıp gitmişti. Uzun süre konuşmadılar. Sonunda Yannakos sessizliği bozdu:

"Haklısın Kostandis, görev zor, pek zor. Tanrı beni bağışlasın, kötü alışkanlıklarım var. Bunlardan nasıl vazgeçeğim? 'Eksik tartma,' dedi, 'başkalarının mektuplarını açma...' Papaz Efendi bunun kolay olduğunu sanıyor. Eğer eksik tartmazsan bir gün zengin ve önemli biri olmayı nasıl bekleyebilirsin? Eğer başkalarının mektuplarını, yalnızca görmüş olmak için okumazsan, kendini eğlendirmek için başka ne yapabilirsin? Bu alışkanlığı, son karım beni terk ettikten sonra edindim. Amacım zarar vermek değil. Tanrı korusun. Ama sıkılıyorum... Eşeğim dışında –dualarım onunla olsun– başka eğlencem kalmadı. Tek eğlencem, posta seferinden döndükten sonra, kulübemin kapısını sürgülemek, biraz su ısıtıp buharıyla mektupları açmak... Onları okur, şunun bunun ne yaptığını öğrenir, yeniden yapıştırır, ertesi sabah sahiplerine götürürüm. Şimdi de papaz durup dururken... Biliyor musunuz dostlarım, bir karganın güvercin olması kolay değildir. Tanrı beni bağışlasın."

Mihelis ince siyah bıyığını düzelterek güldü. Kendisinden memnundu... Hile yapmamış, başkalarının mektuplarını okumamıştı. Papaz Grigoris ayıplanacak hiçbir şeyini bulamamıştı. Bu nedenle gurur duyuyordu. Tütün kesesini çıkarıp arkadaşlarına tuttu. Dördü de kalın, sıkı sigaralar sarıp yaktılar. Dumanı içlerine çekip rahatladılar.

Mihelis duyduğu gururu kendine saklayamadı:

"Papaz Efendi bana, değiştirecek herhangi bir huyum olmadığını söyledi. Bu halimle havariyi lekelemezmişim."

Bu sözler ağzından çıkar çıkmaz utançtan kıpkırmızı oldu. Ne var ki artık söylediklerini geri alması olanaksızdı.

Manolios ona doğru dönerek sert sert baktı. Önce hiçbir şey söylememeyi düşündü. Ne de olsa Mihelis, efendisinin oğlu değil miydi? Ama artık yalnızca Manolios değil; daha derin, daha büyük bir şey olduğunu anımsadı. Bu onu yüreklendirdi.

"Her şeye karşın," dedi, "efendim, sizin de bazı alışkanlıklarınızı değiştirmeniz gerekmediğini kim bilebilir? Daha az yiyip köydeki diğer aç insanları düşünmek, bu denli gösterişten kaçınmak; çuha şalvar, işlemeli cepken, yepyeni tozluklar... Bir de kışın, giyecek bir şeyleri olmadığından titreyen insanları düşünün... Zaman zaman kilerinizi, depolarınızı açıp yoksullara bir şeyler vermek... Tanrı'ya şükürler olsun, size gerekenden fazlasına sahipsiniz."

"Ya ihtiyar benim sadaka dağıttığımdan kuşkulanırsa," dedi Mihelis dehşetle.

"Artık çocuk değilsin, yirmi beş yaşında olgun bir insansın," diye yanıt verdi Manolios. "Ayrıca, babanın üstünde İsa var. Gerçek olan odur, yalnızca o emir verir."

Mihelis şaşkınlık içinde, hizmetkârına baktı. Onunla ilk kez birisi bu denli cesurca konuşmuştu. "Sanırım, bunu İsa yaptıklarından beri böyle şişinmeye başladı. Babama onu hizaya sokmasını söyleyeyim."

Sinirle sigarasını fırlattı ama hiçbir şey söylemedi.

"Bir İncil almalıyız," dedi Kostandis, "beni düşündüren bu. İzlememiz gereken yolu orada buluruz."

"Bizde kocaman bir İncil var. Büyükbabamın," dedi Mihelis. "Tahta ve domuz derisiyle ciltlenmiş. Kapakları kale kapısı gibi. Bir de kocaman anahtarlı bir kilidi var. Açtığınızda sanki büyük bir kente girdiğinizi sanırsınız. Bu iş kolay, her pazar bizde buluşup okuyabiliriz."

"Dağda, bir tane de bana gerek," dedi Manolios. "Şimdiye değin bir başıma çok sıkılıyordum. Bir parça tahta alıp kaşıklar, sopalar, enfiye kutuları, azizler, keçiler, aklı-

ma gelen her şeyi oyuyordum... Zamanımı boşa harcıyormuşum. Ama şimdi..."

Sustu ve düşüncelere daldı.

"Eşeğimle dolaşıp biraz hava almak için bir çınar ağacının altına oturduğumda, benim de okumak için küçük bir İncil'im olsa fena olmazdı. Bana fazla bir şey anlamayacağımı söyleyeceksiniz ama ne önemi var, her zaman öğrenilecek bir şeyler vardır."

"Buna en fazla gerek duyan benim," diye patladı Kostandis. "Karım bağırmaya, ben de sinirlenmeye başlayınca, hiç olmazsa okuyup sakinleşirim. Ve kendime şöyle derim: 'Bütün bu çektiklerim, acılarım, İsa'nın acısının yanında nedir ki?' Yoksa... Beni suçlamamalısın Yannakos, kardeşindir ama dayanılır kadın değil. Bir kez üzerime atılıp çatalla gözümü oymaya kalkıştı. Daha evvelsi gün, favanın piştiği tencereyi kaptığı gibi peşime düştü ve onunla kafama vurmaya çalıştı. Kendi kendime şöyle dedim: 'Ya o beni öldürecek, ya ben onu.' Şimdi oturup İncil okurum, o da canının çektiği kadar bağırır."

Yannakos güldü.

"Zavallı Kostandis," dedi acıyarak. "Senin için hissettiklerimi Tanrı biliyor. Ama sabırlı ol. Her adamın kaderinde bir kadın vardır. Elinden geleni yap ve bir şey söyleme."

"İşin kötüsü," diye sürdürdü Kostandis, "okumam iyi değildir, harfleri karıştırıyorum, sonunda da her şeyi yüzüme gözüme bulaştırıyorum."

"Bu önemli değil," diye ona güven verdi Manolios. "Böylesi daha iyi. Bir heceyi okur, tüm cümleyi anlarsın. Üstelik havariler de bizim gibi eğitilmemiş basit insanlardı, çoğu da balıkçıydı."

"Havari Petrus'un okuması var mıydı?" diye sordu Yannakos kuşkuyla.

"Bilmiyorum," diye yanıt verdi Manolios, "bilmiyorum, Yannakos. Papaza sorarız."

"Yakaladığı balıkları satıyor muymuş, yoksa yoksullara mı dağıtıyormuş? Bunu da sorsan iyi edersin," diye mırıldandı Yannakos. "Kuşkusuz eksik tartmıyordu. Ama satış yapıyor muydu? Önemli olan bu. Satıyor muydu, yoksa bağışlıyor muydu?"

"Azizlerin yaşamlarını da okumalıyız," diye önerdi Mihelis.

"Hayır, hayır," diye karşı çıktı Manolios, "biz basit insanlarız, her şeyi birbirine karıştırırız. Keşişlerle birlikteyken çok okurdum ve neredeyse aklımı kaçıracaktım. Çöller, aslanlar, korkunç kıtlıklar, cüzam, kurtların kemirdiği ya da kaplumbağa kabuklarını andıran çıbanlarla örtülü bedenler... Başka zamanlarda ise güzel bir kadın kılığındaki şeytanın insanı günaha kışkırtması... Hayır, hayır! Yalnızca İncil."

Gölgelerin içinde yiten gölün çevresinde ağır ağır dolaştılar. Yaşamlarında ilk kez böylesine bambaşka bir konuşma yapıyorlardı. Papaz Grigoris'in garip sözlerini kafalarında evirip çeviriyorlardı: "Tanrı'nın ruhu üstünüze essin..." Esmek? Bu ruh bir rüzgâr mıydı? Soluğu dalları tomurcuklandıran, ılık, nemli akşam rüzgârı gibi bitki özünü yükselten bir rüzgâr, bu ruh böyle bir rüzgâr olabilir miydi?

Dört arkadaş düşündüler taşındılar ve anlamaya çalıştılar. Ama hiçbiri yanındakine sormaya istekli değildi. Yine de böylesine bir kuşku içinde olmaktan gizli ve garip bir zevk duyuyorlardı.

Böylece, uzun süre konuşmadan, sessizce gecenin çöküşünü izlediler. Uzakta Akşam Yıldızı parıldıyordu. Göl kıyısında kurbağalar, sanki çok gerekliymiş gibi, bağırmaya başlamışlardı. Solda şimdiden karanlığa bürünmüş, yemyeşil, verimli Meryem Tepesi yükseliyordu. Manolios'un kulübesi ve efendisinin koyunları oradaydı. Sağda Sarakina adı verilen vahşi dağın mor rengi, gece

yarısı mavisine dönüşüyor; yamaçlarını kaplayan mağaralar, dibi görünmez kapkara çukurlara benziyordu. Ama tepede, iri kayalarla çevrili, yeni beyaza boyanmış İlyas Peygamber'in kilisesi, beyaz, küçük bir yumurta gibi parlıyordu...

Daha aşağılarda, sazlıkların arasında, yumuşak topraklarda bir ateşböceği, oradan oraya uçuşuyor; sevgiyle, bekleyişle, sabır ve dinginlikle ışıldıyordu.

"Gece oluyor," dedi Mihelis. "Eve gidelim."

Ama biraz önde yürüyen Yannakos ansızın durdu, elini kulağına koydu ve dinledi. Yürüyen bir kalabalığın homurtusuna, bir arının vızıltısına benzer uzak bir mırıldanma gibi ayak sesleri duyuluyordu. Zaman zaman derin ve güçlü bir ses sanki emirler veriyordu.

"Bakın, siz de bakın!" diye bağırdı Yannakos. "Düzlükten gelen bu karınca sürüsü de ne? Bir geçit törenine benziyor."

Alacakaranlıkta bir şeyler görebilmek için gözlerini kıstılar ve kulaklarını kabarttılar.

Mısırların arasından, bağların içinden, kadınlı erkekli bir kalabalık göze görünmeye başlamıştı. Sanki koşuyor gibiydiler, kuşkusuz köyü görmüş ve adımlarını sıklaştırmışlardı.

"Dinleyin," dedi Mihelis, "bir ilahi söylemiyorlar mı?"

"Daha çok ağlıyor gibiler," dedi Manolios, "hıçkırıkları duyabiliyorum."

"Hayır hayır, bu bir ilahi. Soluğumuzu tutarsak daha iyi duyabiliriz." Kıpırdamaksızın dinlediler. Sonra, akşamın dinginliğinde, eski Bizans ilahisi açık ve tüm görkemiyle duyuldu: "Tanrı'm Tanrı'm, kullarını kurtar..."

"Bunlar bizim kardeşlerimiz, Hıristiyanlar," diye bağırdı Manolios. "Haydi gidip onları karşılayalım."

Dördü birden koşmaya başladılar. Kalabalığın başı köyün ilk evlerine erişmişti. Köpekler deli gibi havlayarak

yola saldırıyorlardı. Kapılar açılıyor, kadınlar eşiklere çıkıyor, erkekler ağızları dolu koşuyordu. Likovrisi halkının alçak masalarda bağdaş kurup yemek yeme zamanıydı. İlahiyi, sızlanmaları, ayak seslerini duyunca yerlerinden sıçramışlardı. Üç havari ve Manolios da köye ulaşmışlardı.

Güneşin son ışıkları evleri ve köyün yollarını hâlâ aydınlatıyordu. Şimdi oldukça yaklaşmış olan kalabalığın başında güneş yanığı yüzü, kalın kaşlarının altında alev alev parıldayan kara gözleri ve seyrek, sivri, kırlaşmış sakalıyla zayıf bir papaz açıkça seçilebiliyordu. Kollarının arasında, cildi gümüş kabartmalı büyük bir İncil taşıyordu. Uzun bir cüppe giymişti. Sağında, aşağı sarkık kara bıyıklı bir dev, üzerine uzun boylu bir Aya Yorgi işlenmiş eski kilise bayrağını taşıyordu. Onların ardında beş-altı zayıf adam koskoca ikonları dimdik tutuyorlardı. Bunları, çocuklarıyla birlikte bağıran, ağlayan, kadınlı erkekli bir insan sürüsü izliyordu. Erkekler bohçalar ve araçlar; kürekler, kazmalar, beller, oraklar; kadınlar ise beşikler, iskemleler ve fıçılar yüklenmişlerdi.

"Kimsiniz ey Hıristiyanlar? Nereden geliyor, nereye gidiyorsunuz?" diye bağırdı Yannakos, papazın önünde eğilerek. Kalabalık, köy meydanına yayılmaya başlamıştı.

"Papaz Grigoris nerede?" diye yanıt verdi yaşlı adam kısık bir sesle. "Yaşlılar nerede?"

Şaşkınlık ve kuşkuyla koşup gelen köylülere döndü.

"Biz Hıristiyanız kardeşlerim, korkmayın. Hıristiyanlar, ezilen Rumlarız. Köyün önde gelenlerini çağırın. Onlarla konuşmam gerek... Çanları çalın."

Kadınlar bitkin bir halde yere çöktüler, erkekler ağır yüklerini yere bıraktılar, terlerini silip tek bir söz söylemeden papazlarına baktılar.

"Tanrı aşkına, nereden geliyorsunuz, büyükbaba?" diye sordu Manolios, yılların büktüğü sırtında hâlâ ağır, çok ağır bir yük taşıyan yaşlı bir adama.

"Sabırsız olma oğlum," diye yanıt verdi yaşlı adam, "sabırsız olma. Papaz Fotis birazdan konuşacak."

"Bu çuvalda ne taşıyorsun, büyükbaba?"

"Hiçbir şey oğlum, hiçbir şey. Bana ait eşyalar," dedi, çuvalı özenle yere bırakırken.

Papaz İncil'i sıkı sıkı tutarak ayakta duruyordu. Genç bir adam çan kulesine koştu, ipi yakaladı ve çılgın gibi çanı çalmaya başladı. Dehşete kapılan iki baykuş, çınar ağacından havalanıp karanlığın içinde kayboldular.

Ağa, körkütük sarhoş, balkona çıktı. Meydan kendi sürüsüne ait olmayan insanlarla doluymuş gibi geldi ona. Kulakları uğuldamaya başlamıştı. Birileri bir yerlerde bağırıyor, ağlıyor ya da şarkı söylüyor olmalılardı; ama ne olduğunu bir türlü anlayamamıştı. Şu cehennem gürültüsünü çıkaran şey de –gerçekten öyle miydi– herhalde çandı.

"Hey sen, acemi kaptan," dedi, yeniden içeri girerek. "Gel de bu esrarı aydınlat. Meydandaki bu sürü de ne? Bu gürültü? Bu çanlar? Düş mü görüyorum?"

Kaptan Fortunas balkona koştu. Çatlayabilir korkusuyla başının çevresine bir peçete bağlamıştı. Ağa'yla birlikte ne zaman içse böyle yapardı; çünkü rakı, başını patlatıp binlerce parçaya bölecekmiş gibi gelirdi ona. Zaman zaman peçeteyi çözer, soğuk suyla dolu tasa batırır ve yeniden ateş gibi yanan başına sarardı.

Kaptan balkondan sarkıp gözlerini kıstı. Aşağıda, çınar ağacının çevresinde erkekler, kadınlar, bir de bayrak görür gibi oldu...

"Eee, neler oluyor acemi kaptan?" diye sordu Ağa yeniden. "Aşağıda neler olup bittiğini anlayabiliyor musun?"

"Bunlar insan!" diye yanıtladı kaptan. "Bunlar bana insanmış gibi geliyor. Ya sen, sen ne dersin?"

"Bana da insan gibi geliyorlar... Nereden çıkmış bunlar? Ne istiyorlar? Ne yapmalıyım? Uğraşmayayım mı,

yoksa kovayım mı bunları? Kırbacımı alıp aşağıya mı ineyim? Ne dersin?"

"Üzülme Ağa. Bağırmak, bir kırbaç alıp aşağı inmek, kaş çatıp öfkelenmek ne işe yarar ki? Bırak onları da biraz eğlenelim. Bir kadeh daha atalım mı?"

"Yusufaki," diye bağırdı Ağa, "yastıkları buraya getir, hazinem, bardaklarla damacanayı da. Gel de, sen de bir göz at tatlım... Bunlar Rum, görüyor musun? Birazdan kavga etmeye başlarlar."

"Papaz Grigoris nerede?" diye sordu Papaz Fotis, bir kez daha. "Yaşlılar nerede? Onları gidip getirecek bir Hıristiyan yok mu?"

"Ben giderim!" diye yanıtladı Manolios. "Biraz sabredin Peder."

Sonra Mihelis'e döndü:

"Mihelis, gidip babana haber verir misin? Ona, kendisinden korunma dileyen Hıristiyanların, ayaklarına kapanmaya geldiklerini söyle. O yargıçtır, bu onun görevi. Ben de Papaz Grigoris'in evine gidiyorum. Kostandis, sen de yaşlı Ladas'a koş. Ona, başka bir köyden insanların geldiğini ve açlıktan öldükleri için bir parça ekmeğe tüm eşyalarını sattıklarını söyle. Ona bunları söylemelisin, yoksa gelmez. Ve sen Yannakos, kestirmeden kaptanın evine git ve ona Karadeniz'de kazaya uğramış insanların geldiklerini, kendisinden söz edildiğini duydukları için buraya geldiklerini anlat. Giderken öğretmene de uğra ve yardıma muhtaç Yunanlıların geldiğini söyle."

Bir velet atıldı:

"Kaptan, Ağa'yla âlem yapıyor. İşte orada, balkonda... demedim miydim! Başına da peçete bağlamış. Anlaşılan iyice kafayı bulmuş."

"Yargıç horluyor," dedi arkalarından alaycı bir ses. "Top atsanız uyanmaz."

Arkalarına döndüler. Konuşan Katerina'ydı. Etli du-

daklı, tombul, insanı baştan çıkaran güzel dul soluk soluğa gelmişti. Yeşil üstüne iri kırmızı güllerin olduğu yeni bir şal vardı üzerinde. Yanakları al al olmuştu. Ceviz yapraklarıyla cilalanmış dişleri pırıl pırıldı.

"Uyuyor, mutluluk içinde horluyor," diye yineledi Katerina, Manolios'a çapkın bir bakış fırlatarak. "Ona haberci göndererek zamanını boşa harcıyorsun Manolios," diye ekledi kahkahayla. Manolios ona baktı ve korkuyla başını eğdi. "Tam bir kaplan!" diye düşündü, "insan yiyen bir kaplan... Çekil önümden şeytan!"

Dul, aptal aptal sırıtarak ona yaklaştı. Sıcağın içinde, gerçek bir yaban hayvanı gibi misk kokuyordu. Ardında boğuk bir homurtu duydu ve geriye döndü. Panayotaros kaşlarını çatmış, kötü kötü ona bakıyordu. O da koşmuş olmalıydı, çünkü soluk soluğaydı ve yüzü kızarmıştı.

"Hadi gidelim, hadi gidelim!" dedi Manolios sabırsızlanarak.

Üçü de koşarak yokuşu tırmanmaya başladılar ve karanlık yollarda kayboldular. Panayotaros öfkeyle dişlerini gıcırdatarak bir adım attı, sonra bir adım daha ve Katerina'nın yanına geldi.

Omzuna eğildi: "Yargıcın, o yaşlı horozun evinde ne arıyorsun sürtük? Niye gittin oraya, ha? Seni orospu, seni çiğ çiğ yerim!"

"Ben alçıdan yapılmış değilim," diye alay etti dul. Kalabalığın arasına kaydı, bayrağı taşıyan devin yanına sığındı.

"Cesaret, çocuklarım," diye bağırıyordu papaz, cemaatinin arasında gidip gelerek. "Cesaret, yaşlılar birazdan burada olacaklar. Muhterem Peder Grigoris gelecek, acılarımız son bulacak. Ölümün dişlerinden Tanrı'nın yardımıyla kaçıp kurtulduk, toprağa yeni kökler salacağız, ırkımız yok olmayacak! Hayır, yok olmayacak çocuklarım, o ölümsüzdür!"

Arı kovanını andıran bir mırıltı yükseldi, sonra herkes sustu. Birkaç kadın gömleklerinin düğmelerini açıp göğüslerini çıkardılar ve çocuklarını susturmak için emzirmeye başladılar. Dev, bayrağı yere bıraktı; yüzyıllık ihtiyar, nasırlı elini gülümseyerek çuvalının üstüne koydu.

"Tanrı'nın yardımıyla," diye mırıldandı, "yeniden kök salacağız." Ve haç çıkardı.

Bütün bu süre boyunca köy halkı soluk soluğa geliyorlardı. Köpekler havlamaktan yorulmuş, bu yabancı insanları kokluyorlardı. İpe asılan delikanlı hâlâ çanı çalıyor, köyü ayağa kaldırıyordu.

İki-üç yıldızın deldiği kadife gökyüzü, üzerlerinde sonsuza dek uzanıyordu. Göçmenler gözlerini kaldırıp uzun uzun baktılar. Kaderleri konusunda karar verecek olan yaşlıların gelmesini sabırla bekliyorlardı. Hepsi suskundu. Bir an, çakıltaşları arasında akan derenin şarkısı duyuldu.

"Gel şeytanın kaptanı, gel de içkileri koy," dedi Ağa suyun akışını dinleyerek. "Bu bir düş, bu bizim deremiz, tatlı dere. Şu içkileri koy da ayılmayalım. Gözlerini de dört aç. Rumlar gider gitmez bana haber ver de kırbacımı alıp aşağı ineyim."

"Merak etme Ağa, tetikteyim. Sana haber veririm. Nöbet tutuyorum."

"Hüseyin'i de çağır da borazanını alıp gelsin. Ona gerek duyabilirim. Yusufaki, çubuğumu yak."

Güzel çocuk, kehribar çanaklı uzun çubuğu yaktı. Ağa gözlerini kapadı, içmeye başladı. Damacana ile Yusufaki'si arasında, yastığına kurulmuş yavaşça cennete giriyordu.

Manolios soluk soluğa geldi, kollarını uzatıp bağırdı:

"Yol verin, yol verin kardeşlerim, papaz geliyor!"

Erkekler sıçradılar, kadınlar başlarını kaldırıp iç çektiler. Bayrak dalgalandı ve Papaz Fotis'in yanındaki yerini

aldı. İkonları taşıyan yaşlı adam öne geçti. Papazları haç çıkardı:

"Tanrı bizi kurtarsın," diye mırıldandı ve hareket etmeden bekledi.

Sonra Mihelis geldi. Manolios'a yaklaşarak kulağına fısıldadı:

"Uyuyor, hem de horul horul. Uyandırmak olanaksız. Öylesine çok yiyip içmiş ki. Sarstım, kımıldamadı bile. Seslendim duymadı. Ben de bırakıp geldim."

Ardından Kostandis geldi.

"Bu lanet olası moruk tam bir tilki," dedi, kendinden geçercesine, "bir tuzak kokusu aldı. Bu nedenle işi olduğunu ve gelemeyeceğini söylüyor. Eğer köyü işgal eden dilenciler için para toplanıyorsa, kendisinin verilecek bir kuruşu olmadığını belirtti. Gelip kapısını çalmasınlarmış, çünkü açmayacakmış."

Bu arada Yannakos da geldi.

"Öğretmeni, kitaplarını okurken buldum, bitirince gelecek. Papaz Grigoris'in vereceği her karara katıldığını söyledi. İşte o kadar!"

"Köyün ileri gelenlerine bak!" diye mırıldandı Manolios, içini çekerek. "Biri horluyor, öteki kafayı bulmuş, bir başkası kitap okuyor, yaşlı cimri ise altınlarının üzerinde kuluçkaya yatmış. Ama Papaz Grigoris'e güvenim tam. O... o... Tanrı'nın sesidir. Konuşacak olan o!"

Solgun renkli genç bir kadın içe işleyen bir çığlık attı ve başı göğsünün üstüne düştü. Üç gündür bir lokma bile yememişti. Rahat bir yaşama alışık olduğundan artık gücünün son damlasını tüketmiş, ölüyordu.

"Cesaret küçük Despinio, cesaret," dedi çevresindeki kadınlar onu yelpazeleyerek. "İşte zengin bir yere geldik. Gücümüzü yeniden kazanmamız için bize yemek getirmeye gittiler bile. Biraz daha dayan."

Ama o başını salladı, gözleri kaydı ve kapandı.

Ansızın ortalığı sevinç çığlıkları sardı, kalabalık dalgalandı.

"Geliyor! Geliyor!"

"Hey tüysüz, neler oluyor orada?" diye sordu Ağa, ağır ağır gözkapaklarını aralayarak.

"Sana telaş etmemeni söyledim Ağa... Sen cennettesin, oradan çıkma. Ben kapıda tetikteyim. Sana haber veririm. Sanırım Papaz Grigoris geliyor."

Ağa kahkahayla güldü.

"Yabancı sürüsünün de papazı var mı?"

"Evet," dedi kaptan, kadehini yeniden doldurarak.

"İyi, göreceksin çok eğleneceğiz. İki papaz sonunda kavga edeceklerdir. Bu kutsal papazlar kadın gibidirler. Uzun saçları vardır ve ne zaman iki tanesi bir araya gelse birbirlerinin saçlarını yolarlar. Hüseyin nerede? Aşağıya inip yüksek sesle konuşmalarını söylesin de ben de duyabileyim."

Bu arada dulu kovalamakla meşgul olan Panayotaros, bayrağın yanına yaklaşmıştı.

"Seni şimdi parçalayacağım, pis yaratık!" diye homurdandı yeniden, kulağına eğilerek. "Bütün bu erkeklerin arasında ne işin var? Çabuk evine git. Defol! Peşinden geleceğim."

"Senin hiç kalbin yok mu?" dedi dul kadın öfkeyle dönerken. "Hıristiyanlığın acılarını göremiyor musun? Açlıktan ölmekte olan bu insanlara hiç acıman yok mu?"

Bir an sustu ve ona arkasını döndü. Ve birden kendisini artık tutamayacağını anladı, ağır bir sözcük soluğunu tıkıyordu. Yeniden ona doğru dönerek bağırdı:

"Yahuda!"

Birden göçmenlerin arasına karışıp kaçtı.

Panayotaros, toprağın ayağının altından kaydığını hissetti. Başı dönüyor, bir hançer yüreğini buruyor, buruyordu. Yere düşmemek için bayrağın ucuna tutundu ve ağzı açık bir halde dünyanın yerine gelmesini bekledi.

"İşte orada! Papaz Grigoris! İşte orada!" diye bağrışlar geldi dört bir yandan.

Kalabalık gözlerini kaldırdı ve onu gördü. Geniş siyah kemerinin sardığı patlıcan rengi saten cüppesi, koca göbeğinin üstünde duran ağır gümüş haçı, uzun boyu, kibirli görünüşüyle Papaz Grigoris, Tanrı'nın Likovrisi'deki elçisi, aç kalabalığın önünde durdu.

Kadın erkek herkes diz çökmüştü. Sıska papazları kollarını açtı ve dinsel kurallara göre diğerini kucaklamak için Tanrı'nın şişko elçisine doğru bir adım attı. Ama o, tombul elini kaldırıp kaşlarını çatarak berikini durdurdu. Öfkeli bir bakışla paçavralar içindeki bu insanlara, ölmekte olan bu aç insanlara baktı. Onlardan hiç hoşlanmamıştı. Sesi yükseldi:

"Kimsiniz? Evlerinizi neden bıraktınız? Burada ne arıyorsunuz?"

Sesini duyan kadınlar titrediler, çocuklar analarının eteklerine sığındılar, köpekler yeniden havlamaya başladılar. Kaptan, balkonda, koca kulağını kabartmış dinliyordu.

"Peder," diye yanıtladı göçmenlerin papazı, sakin ve kararlı bir sesle. "Peder, ben Papaz Fotis'im. Aya Yorgi köyünün papazı. Bunlar da Tanrı'nın bana emanet ettiği ruhlar. Köyümüz yakıldı, topraklarımızdan kovulduk, birçoğumuz öldürüldü. Bizler kaçtık ve acı dolu yüreklerimizle yollara koyulduk. İsa önümüzde yürüyor ve biz onu izliyoruz. Yerleşebileceğimiz yeni topraklar arıyoruz. Orada."

Bir an sustu, ağzı kurumuştu, artık konuşamıyordu.

"Biz de Hıristiyanız," diye toparladı, bir süre sonra. "Biz Helenleriz, büyük bir ırkız, yok olmamalıyız!"

Uğuldayan kafasıyla, balkonun kenarına yaslanmış kaptan, kızgın papazın kuru ve gururlu sözlerini dinliyordu. Rakının dumanı yavaş yavaş dağıldıkça düşünceleri durulaşıyordu.

"Şeytanın ırkı, hepsi aynı," dedi, kendi kendine. "Amma yapışkanlık! Bu cesareti nereden buluyorlar? Ahtapot gibiyiz! Bir kolumuzu kesiyorlar, bir anda yerine yenileri çıkıyor."

Başındaki peçeteyi çözdü. O denli ısınmıştı ki, üzerinden buhar çıkıyordu. Ulaşabileceği yerde duran su kabına batırarak yeniden başına bağladı ve kendini biraz rahatlamış hissetti.

Papaz Fotis haykırıyordu:

"Yok olmayacağız! Binlerce yıl canlı kaldık, daha binlerce yıl yaşayacağız... Sizinle karşılaştığımız şu saat kutlu olsun, Papaz Grigoris!"

"Gerçek bir papaz kaptanı bu," diye düşündü Kaptan Fortunas. "Hayvanda ne ateş ne cesaret ne canlılık var, pes doğrusu! Deniz aşkına, sanırım haklı da. Biz Yunanlılar, ölümsüz bir ırkız. Boşuna kökümüzü kurutmaya, yakmaya, gırtlaklarımızı kesmeye çalışıyorlar. Bize bayrağımızı asla indirtemezler. İkonlarımızı, fiçılarımızı, beşiklerimizi, İncil'imizi alır hemen gideriz. Gideriz ve daha ileride çadırlarımızı yeniden kurarız."

Gözleri yaşardı ve birden, balkondan aşağı sarkarak bağırdı:

"Bravo kaptan papaz, bravo eski dost."

Başlar balkona doğru döndü ama sesi papazın sözlerinin yarattığı kargaşa içinde yitmişti. Kadınlar evlerini anımsayarak tiz çığlıklar atıyorlardı. Açlıklarını anımsayan çocuklarsa ağlamaya başlamışlardı.

Sonra ansızın bağrışmalar kesildi. Papaz Grigoris gamzeli elini kaldırmış, konuşmaya başlamıştı:

"Bu dünyada olan her şey Tanrı'nın isteğiyle olur," dedi güçlü bir sesle. "Dünyayı yukarıdan görür ve bir teraziyle tartar. Likovrisi'yi mutluluklara boğarken sizin köyünüzü acılar içine atar. Tanrı bilir ne günahlar işlediğinizi!"

Kalabalığın, az önce söylediği ağır sözcükleri anlayabilmesi için bir an sustu. Sonra elini yeniden kaldırıp azarlayıcı bir sesle bağırdı:

"Papaz Efendi, doğruyu söyle! Tanrı'nın gözünden böylesine düşmek için neler yaptığınızı itiraf et."

"Papaz Grigoris," diye yanıtladı Fotis, göğsünde kabaran öfkeyi bastırmaya çalışarak, "Papaz Grigoris, ben de Tanrı'nın bir elçisiyim, ben de Kutsal Kitap'ı inceledim, ben de ellerimde İsa'nın Bedeni ve Kanıyla Dolu Kadehi tutuyorum. Hoşunuza gitsin ya da gitmesin, eşitiz. Belki siz zengin, ben yoksulum. Belki sizin, sürünüzü yayacak verimli otlaklarınız var. Benimse gördüğünüz gibi, başımı sokacak en ufak bir yerim yok. Bütün bunlara karşın, Tanrı'nın karşısında eşitiz. Belki ben Tanrı'ya daha bile yakınım, çünkü açım. Sana yanıt vermemi istiyorsan sesinin tonunu biraz alçalt."

Papaz Grigoris şaşkınlığa uğramıştı. O da göğsünde kabaran öfkeyi duyuyor ama kendini tutuyordu. Yanlış davrandığını anlamıştı, tüm köylüler orada, olaya tanık olmuşlardı ve kuşkusuz paçavralar içindeki bu ateşli papaza hak veriyorlardı.

"Konuş, konuş papaz," dedi sesini yumuşatarak. "Tanrı bizi dinliyor. Biz de Hıristiyanız ve Rumuz. Boynunuza asılı ruhları kurtarmak için elimizden geleni yapacağız. Daha fazlasını bile."

"Papaz Grigoris, adın ta uzaklarda, bizim köyümüzde bilinirdi. Şimdi seni karşımızda görüyor ve sözlerini dinliyoruz. Bana, köyümüzün üzerine çöken talihsizliğin nedenlerini sordun. Şimdi sana yanıt vereceğim. Dinle Papaz Grigoris ve siz yaşlılar, gelip bizi görmekten kaçındığınız halde dinleyin, Likovrisi'nin Hıristiyanları hepiniz dinleyin."

Manolios'un yüreği göğsünü delip fırlayacakmış gibi çarpıyordu. Arkadaşlarına döndü.

"Yaklaşalım," diye fısıldadı, "yaklaşalım da daha iyi görüp işitebilelim."

"Manolios, Havari Yakup'u hep böyle düşlemiştim," dedi Kostandis.

"Ben de Havari Petrus'u," dedi Yannakos.

Papaz anımsamak ve yaraları yeniden açmak istemiyormuşçasına sinirli ve hızlı bir biçimde konuşmaya başladı. Sözleri anıdan anıya atlıyordu, titreyerek.

"Bir gün köyümüzün çatıları üstünde şöyle bağıran sesler duyduk: 'Yunan Ordusu! Tepelerin üstünde üniformaları görünüyor!' Hemen emir verdim: 'Paskalya çanlarını çalın! Herkes toplansın, onlarla konuşmak istiyorum!' Ama herkes mezarlığa koşmuştu. Mezar taşlarına tırmanıyorlar ve babalarına, 'Baba geldiler! Baba geldiler!' diye bağırıyorlardı. Haçların üzerindeki kandilleri yakıyorlar ve ölüleri diriltmek için mezarlara şarap döküyorlardı. Ölüleriyle işlerini bitirdikten sonra, halk kilisede toplandı. Ben minbere çıkarak, 'Kardeşlerim, çocuklarım, tüm inananlar!' dedim. 'Yunanlılar geliyor, toprak ve gökyüzü birleşiyor; kadınlar ve erkekler silahlarınızı alın ve düşmanı cehennemin kapısına dek kovalayın!'"

"Bu denli bağırma papaz, bu denli bağırma... Tanrı aşkına," diye fısıldadı Yannakos papazın kulağına. "Bu denli yüksek sesle konuşma. Ağa balkonunda, bizi dinliyor."

Tam o anda Ağa yerinden sıçradı. Uyku iyice bastırmıştı ama kulağına bazı ayaklanma sözcükleri gelmişti.

"Hey, sen acemi kaptan! Aşağıda hiç hoşuma gitmeyen bir şeyler oluyor. Kulağıma çalındı..."

"Sakin ol, diyorum sana Ağa. Hadi uyumana bak, hadi... Benim kulağım orada."

"Uyumak istiyorum, gerçekten, kaptan... ama papazların küfredip kavgaya başladıklarını görürsen, bana ha-

beri ver ki aşağı inip onları kamçıyla düzene sokayım."

Yusufaki'ye döndü:

"Buraya gel Yusufaki, ayaklarımı okşa ki uykuya dalayım," dedi, ağır gözkapaklarını örterek.

Papaz Fotis sesini alçaltmıştı:

"Odunların arasından silahlarımızı çıkardık, ben fişekliğimi kuşandım, haçımı aldım ve köylüleri meydanda topladım: 'Çocuklarım, harekete geçmeden önce hep birlikte ulusal marşımızı söyleyelim.' Neydi o coşkunluk! İsa nasıl da dirilmişti yeniden. Toprak seslerimizden titriyordu. Hep birlikte marş söyledik..."

Ve Papaz Fotis kendini bir kez daha kaybederek yüksek sesle marş söylemeye başladı:

"Helenlerin kutsal kemiklerinden, özgürlük doğdu..."

"Bu denli yüksek değil, Peder," diye yeniden fısıldadı Yannakos kulağına.

Aynı anda, bir yankı gibi, balkondan Yunan Ulusal Marşı'nın devamını söyleyen kaptanın boğuk sesi duyuldu:

"Her zamanki kadar yiğit, selam, ey özgürlük!"

Ağa, sanki arı sokmuş gibi bir an kımıldadı, sonra yeniden uykuya daldı.

Aşağıda, meydanda, herkes yerinden sıçradı. Başlarını kaldırıp balkona baktılar ama kaptan yeniden minderine oturmuş kadehine rakı dolduruyordu.

"Hadi şerefine, kutsal Yunanistan," diye mırıldandı içini çekerek, "sen dünyayı yöneteceksin."

"Kaptan Fortunas sarhoş," dedi Kostandis. "Her tarafı yanıyor, bayram gecelerindeki minareler gibi... Umarım Ağa'nın tabancasını belinden alıp da beynini dağıtmaz. Bu hepimizin sonu olur!"

"Bırak sonumuz olsun," dedi Mihelis ateşle. "Bu papaz bana bir buzağı gibi böğürme isteği veriyor."

"Susun kardeşlerim susun, ne söylediğini dinleye-

lim," dedi Manolios, gözlerini Papaz Fotis'in dudaklarından ayırmadan.

Papaz Grigoris kızgınlığından üfleyip püflüyordu. "Bu perişan kılıklı papaz herkesin duygularını altüst etti," diye düşündü. "Pis bir iş. Onu ayağımın altından çekmenin bir yolunu bulmalıyım."

"Konuş, konuş papaz," dedi korurcasına. "Neden sustunuz? Dinliyoruz."

"Daha sonra neler olduğunu anlatmaya zorlamayın beni Peder," dedi Papaz Fotis, içini çekerek. "Şurada bir yürek taşıyorum, taş değil, kırılacak."

Sesi çatladı ve ağlamaya başladı.

Kaptan yeniden balkona yaslandı, gözlerini nemli peçetesiyle kuruladı.

"Şeytan götürsün," diye mırıldandı. "Artık iyice yaşlanmışım."

"Bu Tanrı'nın isteği," dedi Papaz Grigoris, "yakınmak büyük bir günah olur."

"Ben yakınmıyorum," diye patladı Papaz Fotis, sesini denetlemeye çalışarak. "Korkmuyorum, biz ölümsüzüz. Bak, yüreğim yeniden sakinleşti. Şimdi konuşacağım. Helen orduları yok oldu ve geri çekildi, bizse kaldık. Kaldık ve düşman geri geldi. Geri geldiler. Bu söz her şeyi açıklamıyor mu? Yaktılar, yıktılar, öldürdüler, ırza geçtiler. Canlı kalan herkesi topladım. İşte önümde diz çöken Hıristiyanlar onlar. Birkaç erkek, birkaç kadın ve gerisi hep çocuk... İkonları, İncil'i ve Aya Yorgi'nin bayrağını kurtarabildik, ne getirebildiysek getirdik. Ben öne geçtim ve göç başladı... Takip, açlık, hastalık... Üç aydır yoldayız, çoğumuz yol kenarlarında kaldı. Onları gömdük ve yürüyüşümüzü sürdürdük. Her akşam tükenmiş bir halde yere yığılıyorduk. Ben yüreğimi avuçlarımın içine alıp ayağa kalkar, onlara İncil okur, Tanrı'dan ve Yunanistan'dan söz ederdim. Yeniden güç kazanır, sabah

yeniden yola düşerdik... Ötelerde, Sarakina Dağı'nın yakınlarında, iyi insanların yaşadığı varlıklı bir köyün olduğunu duyduk: Likovrisi. Kendi kendimize şöyle dedik: 'Onlar Hıristiyan, Rum... Kilerleri dolu, dünya kadar toprakları var. Bizi ölmeye bırakmazlar.' İşte geldik, buradayız. Tanrı'ya şükürler olsun!"

Papaz Fotis kaşlarında biriken terleri sildi, haç çıkardı, İncil'e eğildi ve öptü.

"Bundan başka umudumuz, bundan başka avunmamız kalmadı," dedi, ağır İncil'i havaya kaldırarak.

Tüm gözler yaşlarla dolmuştu, insanlar dehşetle ürperdiler. Manolios düşmemek için Yannakos'un koluna yaslandı. Mihelis ise gözyaşlarını tutarak sinirle bıyığını büküyordu. Panayotaros'un bile gözleri ıslanmıştı. Şimdi her şeye sevecenlikle bakıyorlardı... Dul da. Hıristiyanlık ve Yunanistan, çevresindeki kadınlar ve erkekler ve kendisi için ağlıyordu, günahı ve utancı için... Yukarıda, balkonda, Kaptan Fortunas, Ağa'yı uyandırmamak için koca elini ağzına kapatmış hıçkırıklarını yutuyordu.

Yalnızca iki papaz ağlamıyordu. Biri, bütün o kötü anları yaşadığı ve gözyaşlarını tükettiği için, ötekiyse bu aç sürüden ve insanların yüreklerini altüst eden ateşli önderlerinden nasıl kurtulacağını derin derin düşündüğü için...

"Bazılarımızın," diye sürdürdü Papaz Fotis, daha yumuşak bir sesle, "mezarlığa kadar gidecek zamanları oldu. Babalarının kemiklerini aldılar ve şimdi, yeni köylerinin temelini oluşturması için bunları yanlarında getirdiler. Bak, yüz yaşındaki şu yaşlı adam, üç aydır onları sırtında taşıyor."

Ne var ki Papaz Grigoris kendini kaybetmek üzereydi:

"Bütün bunlar çok güzel, papaz," dedi. "Ama bizden istediğiniz nedir?"

"Toprak," diye yanıtladı Papaz Fotis, "köklerimizi salacak toprak! Sizin kullanmadığınız boş topraklarınız olduğunu duyduk. Bize verin, paylaşalım, işleyelim, biçelim, bu aç insanları doyurmak için ekmek yapalım. İşte istediğimiz budur, Peder!"

Papaz Grigoris bir çoban köpeği gibi hırladı. Ne? Bu dilenciler ağılını mı zorluyorlardı? Sakalını ağır ağır okşayarak düşündü. Erkekler ve kadınlar bakışlarını onun dudaklarına dikmişler, ortalığa ağır bir sessizlik çökmüştü.

Rahatsız olan Ağa yerinden sıçradı:

"Neden sustular? Ben bağırmalarını emretmedim mi?"

"Sen uyumana bak Ağa," dedi kaptan. "Henüz kavga başlamadı."

"Ne oldu, sesin neden titriyor? Sarhoş musun?"

"Evet, rakı rakıdır, su değil... Pis köpek beni de çarptı," diye mırıldandı kaptan, gözlerini silerek.

Manolios kendini daha fazla tutamayacaktı. Kendisi gibi bir uşak, tüm köyün önünde konuşma yürekliliğini de nereden bulacaktı?

"Papaz Grigoris, Peder," diye bağırdı, "dinle onları. İsa aç, sadaka istiyor."

Papaz Grigoris kızgınlıktan kudurmuş bir biçimde ona döndü:

"Kes sesini!"

Ortalığa daha da ağır bir sessizlik çökmüştü. Kostandis ve Yannakos, onu korumak istermişçesine Manolios'un yanına geçtiler. Mihelis de huzursuzca yaklaştı.

"Git babanı uyandır," dedi ona Manolios, "çabuk git. Onun kalbi yumuşaktır. Bu insanlara acır. Sen acımıyor musun efendim?"

"Acıyorum... acıyorum... ama onu uyandırmaya korkuyorum..."

"Asıl Tanrı'dan korkmalısın Mihelis, Tanrı'dan," dedi Manolios, "insanlardan değil."

Mihelis kızardı. Bu uşak kendisiyle böyle konuşmaya nasıl cesaret edebiliyordu? Kiminle konuştuğunu sanıyordu? Emir vermek kimin işiydi? Kaşlarını çattı ama gidip babasını uyandırmak için en ufak bir hareket yapmadı.

Bu arada Papaz Grigoris hâlâ konuşmamıştı. Ne söyleyeceğini, bu aç kurtları ağılından nasıl çıkaracağını düşünüp duruyordu. Çevresinde, tüm sürüsünün, karışıklık içinde olduğunu ve elinden kaçma noktasına geldiğini hissediyordu. Ne yapmalıydı? Ağa'yı mı çağırmalıydı? Savaştıkları için onları evlerinden eden insanlardan birine, onlarla ilgili karar vermesini istese bütün köy halkı ne derdi? Yaşlıları mı çağırmalıydı? Güvendiği tek insan Ladas'tı. Yargıç, yaşlı bunak, gözyaşlarını hiç tutamazdı. Hemen olur derdi. Ya öteki, o alçak kaptan da mutlaka evet derdi. Ne kaybederdi ki? Öğretmen de onlar gibiydi. Bir tutam samanı iki eşek arasında pay edemeyen, kafası büyük düşüncelerle dolu, gözlüklü hayalperest...

"Tanrı'nın seni aydınlatması çok uzun sürüyor Peder," dedi Papaz Fotis, sabrını yitirmeye başlayarak.

"Uzun sürüyor, haklısın," diye yanıtladı Papaz Grigoris kızgınlıkla. "Çünkü, benim de boynuma asılı birçok ruh var, çünkü ben de Tanrı'ya hesap vermek zorundayım."

"Dünyadaki tüm ruhlar," diye sözü aldı Papaz Fotis, "her insanın boynuna asılıdır. Bu nedenle 'sizinkiler' ve 'bizimkiler' arasında ayrım yapmayın Peder."

Yalnız olsalardı Papaz Grigoris onun üzerine atılır ve gırtlağını sıkardı. Ama bu durumda ne yapabilirdi ki? Kendisini tuttu. Artık ne olursa olsun susamazdı. Tüm gözler ona dikilmişti. Ağzını açtı:

"Dinle papaz..."

"Dinliyorum," diye yanıtladı Papaz Fotis, ağır İncil'i onun kafasına atmak istiyormuşçasına ellerinde sıkarak.

Papaz Grigoris daha ne söyleyeceğini düşünmemişti

ama tam gerektiği anda mucize gerçekleşti. Korkunç bir çığlık duyuldu ve zavallı Despinio yere düşüp bayıldı. Arkadaşları ona yardım etmek için koştular ama dehşetle duraksadılar; yüzü yemyeşildi, ayakları şişmiş, karnı dışarı fırlayarak bir davul gibi gerilmiş, dudakları morarmıştı.

Papaz Grigoris kollarını havaya kaldırdı.

"Evlatlarım," diye bağırdı, sevincini zorlukla bastırarak, "bu korkunç anda, Tanrı kararını verdi. Şu kadına bakın; yaklaşın, iyice bakın; şişmiş karın ve ayaklar, yemyeşil bir yüz... kolera!"

Herkes korkuyla geriledi.

"Kolera!" diye bağırdı Papaz Grigoris bir kez daha. "Bu yabancılar köyümüze korkunç bir felaket getiriyorlar, mahvolduk! Çocuklarınızı, karınızı, köyünüzü düşünün ve acımasız olun! Kararı ben değil, Tanrı verdi. Papaz bir yanıt istemişti, işte yanıt!" Ve meydanın ortasında yatan ölü kadını gösterdi.

Papaz Fotis İncil'i göğsüne bastırdı. Elleri titriyordu. Papaz Grigoris'e doğru eğildi ve konuşmaya çalıştı. Ama yapamadı. Boğuluyordu.

Yukarıda, balkonda, kaptan sendeleyerek doğruldu. Peçetesini suya batırdı. Kanı beynine sıçramıştı. Peçeteyi yeniden başına bağladı. Şimdi kendine gelmişti. Su; solgun yanaklarına, sakalsız çenesine ve denizin tuzuyla yanmış kılsız göğsüne damlıyordu.

"Keçisakallı şiş göbek!" diye homurdandı. Sarhoşluk kekelemesine neden oluyordu. "Göçmenlerin zavallı papazını yendi. Koleraymış... Pöf! Yaşlı domuz! Ama bu iş burada bitmez, hayır! Şimdi aşağı ineceğim ve haykıracağım: 'Yalancı, yalancı! Ben de bu köyün önde gelen bir kişisiyim, ben de bu köyün yönetiminde söz sahibiyim, benim de söyleyecek bir şeylerim var, konuşacağım.'"

Sendeleyerek doğruldu, yalpalaya yalpalaya kapıya erişti, tekmeleyerek açtı. Bir an ilk basamakta durakladı.

Lamba, duvardaki silahlar, kıvrılmış uyuyan Hüseyin, yatağanlar, kırmızı fesler; hepsi, hepsi dönüyordu. Bütün ev çöküyordu. Tırabzana sarıldı, bacağını uzattı, sanki kanatları vardı. Basamaklar, dalgalar gibi yükselip alçalıyorlardı. Ayağını boşluğa uzattı ve baş aşağı basamaklardan yuvarlandı. Ağa sıçrayarak uyandı.

"Hey kaptan," diye bağırdı, "kimin boynu kırıldı?"

Karanlıkta ellerini uzatarak körlemesine balkonu araştırdı. Kimse yoktu. Ayağa kalkmak için çabaladı ve ağzında sakızıyla uyuyakalmış Yusufaki'nin yanındaki yastığın üzerine düştü.

"Yusufaki'm," dedi sevecenlikle, "uyuyor musun hazinem..."

Başını çocuğun genç göğsüne yasladı, her şeyi unutup gözlerini yeniden kapadı.

Papaz Grigoris'in sesi şimdi sakin ve yumuşacıktı:

"Kardeşim, bize acılarınızı anlattınız, yüreğimiz parçalandı. Gördünüz, ne gözyaşları döktük. Sizi kabul etmek için kollarımızı açmıştık ama tam o anda Tanrı bize acıdı ve korkunç bir uyarı yolladı. Beraberinizde iğrenç ölümü taşıyorsunuz kardeşlerim. Tanrı'nın yardımıyla gidin, köyümüzün yıkımına neden olmayın."

Bu sözler üzerine göçmenlerden iniltiler yükseldi. Kadınlar dövünüp ulumaya başladılar. Erkekler bitkinlikle papazlarına bakıyorlardı. Korku bütün Likovrisi'yi sarmıştı. Sertleşmiş cesede dehşetle bakıyor ve burunlarını tıkıyorlardı.

Her yandan sesler yükseliyordu:

"Gitsinler! Gitsinler!"

"Kireç getirin, koleralı kadının üzerine dökün, havanın mikroplanmasını önleyin," diye anırdı yaşlı bir adam.

"Korkmayın kardeşlerim!" diye bağırdı Papaz Fotis. "Doğru değil, onu dinlemeyin! Hastalık taşımıyoruz, açız o kadar! Bu kadın da açlıktan öldü, yemin ederim!"

Papaz Grigoris'e döndü.

"Şiş göbekli papaz," diye kükredi, "çifte gerdanlı papaz, yukarıda bizi dinleyen Tanrı seni bağışlasın, ben bağışlayamam! Günahının ağırlığı altında ezilmeni dilerim."

"Gidin, Tanrı aşkına gidin," diye bağırdı yaşlı Likovrisi'li. "Çocuklarım, torunlarım var, yıkımımıza neden olmayın."

Panik bütün köyü sarmış, yürekler taşlaşmıştı. Eller, "Gidin, gidin," der gibi sallanıyordu.

"Halkın sesi, Hak'kın sesi!" diye bağırdı Papaz Grigoris kollarını kavuşturarak. "Gidin! Tanrı sizinle olsun!"

"Günahı boynuna!" diye haykırdı Papaz Fotis, "gidiyoruz! Cesaret! Kalkın çocuklarım, bizi istemiyorlar, biz de onları istemiyoruz. Dünya boş, daha ötelere gidelim!"

Kadınlar sallanarak ayağa kalktılar ve yükleri aldılar. Erkekler torbalarını ve araçlarını topladılar. Bayrağı taşıyan adam en öndeki yerini aldı. Manolios ağlıyordu. Yüz yaşındaki yaşlı adamın kalkmasına yardım etmek için eğildi ve kemik çuvalını bir kez daha sırtına yerleştirdi.

"Tanrı'ya güven, büyükbaba," dedi, "umutsuzluğa kapılma. Güven Tanrı'ya..."

Yaşlı adam hırsla döndü:

"Başka kime güveneceğim ki? İnsanlara mı? Ne yaptıklarını görmedin mi? Öff!"

Tam gitmeye hazırlanıyorlardı ki, Papaz Fotis ansızın durdu. İskeletleri çıkmış, güçleri tükenmiş cemaatine baktı. Yüreği sıkıştı.

"Likovrisi'li kardeşler," diye bağırdı, "eğer yalnız olsaydım, eğer yalnızca kendi ruhum için Tanrı'ya hesap verecek olsaydım, elimi bir dilenci gibi asla size uzatmazdım, açlıktan ölmeyi yeğlerdim. Ama kadınlara ve çocuklara acıyorum, daha fazla dayanamazlar. Açlıktan yollarda ölür kalırlar. Onlar için gururumu ve özsaygımı unutuyor ve size elimi açıyorum: sadaka verin Hıristi-

yanlar. Battaniyelerimizi açacağız. Gönlünüzden kopanı atın. Bir parça ekmek, çocuklar için bir şişe süt, bir avuç zeytin... Açız!"

İki erkek bir battaniye açtılar ve öne geçtiler.

"İsa adına," dedi papaz haç çıkararak, "yeniden yola düşüyoruz. İleri dostlarım, cesaret, başaracağız. Tanrı'nın izniyle! Köyde dolaşacak, bir bir kapıları çalacağız... Yazık, bu hale de mi düşecektik? 'Merhamet, merhamet edin! Size fazla geleni, köpeklere atacaklarınızı verin,' diye yalvaracağız. Dişinizi sıkın çocuklarım. İsa kazanacaktır."

Sonra Papaz Grigoris'e seslendi:

"Bir dahaki buluşmamıza, Papaz Grigoris! Karar Günü yeniden buluşacağız. Tanrı'nın karşısına birlikte çıkacağız ve O hükmünü verecek!"

Dul Katerina öne ilk atılan oldu. Yeni şalını, hani iri kırmızı gülleri olan yeşil şalını çözdü ve açık duran battaniyenin üzerine attı. Göğsünü araştırdı, küçük bir aynayla bir şişe koku buldu ve onları da battaniyenin üzerine fırlattı.

"Başka hiçbir şeyim yok kardeşlerim," dedi ağlayarak. "Başka hiçbir şeyim yok, bağışlayın beni..."

Kostandis bir an duraksadı, sonra havari olmanın ağır yükünü taşıdığını anımsadı. Öne atıldı, dükkânını açtı; bir paket şeker, bir kutu kahve, bir şişe konyak, birkaç fincan, bir kalıp sabun çıkardı ve hepsini battaniyeye yerleştirdi.

"Fazla değil," dedi, "ama tüm dostluğumla Tanrı sizinle olsun."

Bir bir tüm kapıları çaldılar. Bir gizli el çabucak battaniyeye yiyecek ve giysiler attı. Sonra kapı hızla kapandı. Kolera dışarıda kalmıştı.

Yaşlı Ladas'ın evine vardılar, kapıyı çaldılar. Kapı açılmadı. Pencereden görülen ışık söndü. Üç havariyi izleyen Yannakos daha hızlı çalarak bağırdı:

"Ladas Baba, bunlar Hıristiyan! Açlar, herkes bir parça ekmek veriyor, sen de ver!"

Ama içeriden yaşlı Ladas'ın kızgın sesi duyuldu:

"Bahçen kurakken, suyu dışarı dökme."

"Seninle bir gün hesaplaşacağız İsa düşmanı!" diye bağırdı Yannakos yumruklarını sıkarak.

"Yargıç Patriarheas'ın evine gidelim dostlarım," diye bağırdı Mihelis. Sonra üç arkadaşına dönerek, "Çabuk," dedi, "yaşlı adamın uykuda olmasından yararlanalım, kilere iner ve alabildiğimizi alırız."

"Eğer ihtiyar kızarsa," diye alay etti Manolios.

"Biraz sirke içer, kızgınlığı da geçer," diye yanıt verdi Mihelis, "çabuk olalım."

Bir düşman kasabasını yağma etmeye gidiyorlarmışçasına neşeyle koşmaya başladılar.

Bu sırada dul, evine dönüyordu. Omuzları titriyor, üşüyor ama mutlulukla gülümsüyordu.

"Önemli değil," diye düşündü. "Bir başka kadın şala sarınacak ve üşümeyecek..."

O anda ardından kalın bir ses geldi. Boynunu sıcak bir soluk okşadı, iki koca el boğazına sarıldı.

"Orospu, ben o şalı yüreğimin kanıyla getirdim ve sen, sen onu bir başkasına verdin. Seni boğacağım."

Yol bomboştu ve dul iyice korkmuştu. Adamın şarap kokan nefesi midesini döndürmüştü. Bir çift yalvaran göz kendisininkilere dikilmişti.

"Panayotaros," diye fısıldadı, "sen yabani bir hayvansın ama iyi yüreklisin, acı bana, bir daha yapmam."

"Niye bana Yahuda dedin, ha? Beni yüreğimden bıçakladın. Sana acımamı istiyorsun, ya senin bana hiç acıman var mı? Bu akşam seninle gelmeme izin verecek misin?"

Sessizlik. Sonra yalvardı:

"Bırak geleyim. Senden başka hiçbir avunmam yok Katerina."

Kadın erkeğin ter ve gözyaşlarıyla ıslanmış ılık, ezici isteğinin kendisini de sardığını duydu.

"Gel," dedi yavaş bir sesle. Kalçalarını sallayarak öne geçti.

Soluğu kesilen Panayotaros onu karanlıkta, duvara tutunarak izledi.

Göçmenler yargıcın evine ulaşmışlardı. Ellerinde ağzına dek dolu, koca birer sepetle dört adam onları kapıda bekliyordu.

"Kardeşler," diye bağırdı Yannakos, "bunlar battaniyeye sığmayacak. Dört güçlü arkadaş yardım etsin."

"Tanrı yardımcınız olsun!" dedi Mihelis, "ve bizi bağışlayın. Yargıç Patriarheas'ı da bağışlayın!"

"Bağışlandınız!" diye yanıtladı neşeli kadın ve erkek sesleri. Sepetlerden birini boşaltmışlar, çeneleri hızla çalışmaktaydı.

"Ölümü yenmek için neye gereksinmemiz var çocuklar?" dedi dev bayrak taşıyıcı. "Neye gereksinmemiz var? Biraz ekmek, işte o kadar!" dedi koca bir somun kaparak.

"İhtiyar hâlâ horluyor," dedi Mihelis avludan çıkarak.

"Horluyor ve cennete girdiğini düşlüyor," dedi Yannakos. "Karşısında, ona yolu göstermek için dört melek, yani dört sepet yürüyor."

Kahkahalarla güldüler, yürekleri aydınlanmıştı.

Köyün çıkışına ulaşmışlardı. Gece, hafif, lacivert, hoş kokusuyla inmişti. Arkalarında köpekler hâlâ havlıyorlardı. Sonra görevlerini yapmış olmanın doyumuyla yuvalarına döndüler. Sarakina Dağı, birden, kovulan halkın karşısına vahşi, dik uçurumlarıyla çıktı.

"Hadi gidip papaza veda edelim," dedi Manolios arkadaşlarına. "O bir papaz değil; çölde halkına yol gösteren Musa."

Adımlarını çabuklaştırdılar.

Manolios papazın elini tutarak öptü.

"Peder," dedi, "köyümüzün günaha bulandığına inanıyorum. Başımıza gelecek belaların kalkması için Tanrı'ya dua edin."

Papazın kuru eli sevgiyle onun sarı saçlarını okşadı:

"Adın ne senin çocuğum?"

"Manolios."

"Köylülere karşı hiçbir kinim yok Manolios. Onlar basit, saf insanlar. Önderleri var ve onlara boyun eğiyorlar. Bu doğru bir davranış. Ama, Tanrı beni bağışlasın, rahip kılığındaki başönderleri, bir iblis."

Bir an düşündü.

"Biraz önce söylediğim çok ağır bir sözdü," diye sürdürdü. "O iblis değil, insanlık dışı. Belalar, felaketler onu da yumuşatır. Ya sen, delikanlı... Sen kimsin?" diye sordu, öpmek için eline sarılan Mihelis'e bakarak.

"Onun adı Mihelis, köy yargıcının oğludur," diye yanıtladı Manolios.

"Babana söyle delikanlı, Tanrı her kulu için tuttuğu kayıtlara bu dört sepeti de geçirecek. Bir gün, öteki tarafta bunları ona fazlasıyla ödeyecektir. Tanrı borcunu böyle öder, söyle ona."

Yannakos ile Kostandis de yaklaştılar.

"Ben köyün gezgin satıcısı ve büyük bir günahkâr olan Yannakos'um. O da kahvenin sahibi Kostandis. Hayır dualarınızı bizden esirgemeyin Peder."

Papaz Fotis kemikli elini başlarının üzerine koyarak onları da kutsadı.

"Şimdi evlerinize gidin çocuklarım," dedi, "Tanrı sizi korusun!"

Döndü ve çevresine bakındı. Gece derin ve sakindi. Yaprak bile kımıldamıyordu. Gökyüzünde, parıldayan yıldızlar ordusu... Sarakina Dağı önlerinde, tüm görkemiyle yükseliyordu.

"Orada birçok mağara vardır Peder," dedi Yannakos. "Bu mağaralarda bir zamanlar ilk Hıristiyanların yaşamış olduklarını duymuştum. Bir tanesinde, kayanın üzerine boyanmış durumda Bakire Meryem ile Çarmıha Geriliş'i hâlâ seçebilirsiniz. Orası sanırım kiliseleriydi."

"Su da var," diye ekledi Kostandis. "Yaz kış, kayalardan damlar durur, biraz tırmanınca mırıltısını hemen duyarsınız. Keklik de var oralarda. Ve tam tepede de İlyas Peygamber."

"Bu geceyi mağaralarda geçirebilirsiniz," dedi Manolios. "Dağın her yanı çalı ve sebzeyle doludur. Ateş yakıp yemek hazırlarsınız. İdare edebilirsiniz. İlyas Peygamber acı çekenleri sever."

Papaz Fotis gözlerini dağa kaldırdı. Uzun bir süre derin düşüncelere daldı. Dört arkadaş onu izlediler. Düşünceler, çileci yüzünden dalgalar halinde geçip gitti, gözleri derin boşluğa takılı kaldı.

Birden, bir karar almışçasına bir haç çıkardı.

"Tanrı senin ağzından konuşuyor Manolios," dedi. "İnsanlar bizi her yerden kovuyorlar. Bari bu mağaraları vahşi hayvanlarla paylaşalım. Tanrı yardımcımız olsun!"

İncil'i kaldırıp dağı kutsadı:

"Tanrı'nın kızı," diye mırıldandı, "büyük taş ve sen uyku bilmeksizin kayadan kayaya atlayarak şahinlerin ve kırlangıçların susuzluğunu gidermeye koşan su ve sen ağacın içinde uyuyan, hizmetine koşabilmek için insanoğlunun seni uyandırmasını bekleyen ateş, buluşma saatimiz kutlu olsun! Biz, insanlar tarafından avlanan insanlar, yabani ve acılı ruhlarız. Şahinler, kırlangıçlar bizi iyi karşılayın. Babalarımızın kemiklerini, emeğimizin araçlarını ve İnsan'ın tohumunu getiriyoruz. Tanrı adına! Irkımız bu bakir taşların arasında yeniden kök salsın!"

Karanlığı yoklayarak bir yol buldu, sessizce kendini bekleyen kalabalığa dönerek bağırdı:

"İzleyin beni!"

Sonra dört arkadaşa seslendi:

"İsa dirildi, çocuklarım. Sağlık ve mutluluk dilerim!"

"Gerçekten dirildi," diye yanıtladılar ve birbirlerine yaslanarak dağa tırmanan göçmenleri izlediler. Önde papaz, bayrak taşıyıcı, ikonları tutan yaşlı adam ve kemik torbasını sırtlanmış yüzyıllık ihtiyar yürüyorlardı. Sonra, birbiri ardınca bebeklerini kucaklarında taşıyan kadınlar. Erkekler ise en sondaydılar.

Kısa bir süre sonra hepsi karanlığın içinde yitip gittiler.

III

Azizler ve haydutlar

Bütün bir hafta süresince İsa'nın Acısı ve onun şanlı dirilişi köylülerin evlerini, Paskalya çörekleri ve kırmızı yumurtalarla doldurarak aydınlattı; bahçelerini çiçeklerle taçlandırdı; bir süre için bile olsa, o koca köylü kafalarını dolduran can sıkıcı düşünceleri ve gündelik yaşam kaygılarını kovdu. Bir hafta boyunca yoksul yaşamları dizginlerinden kurtulmuştu. Şimdi ise günlük görevler için, ağır başını ve köpüklü burun deliklerini sallayarak yeniden o boyunduruğun altına girme zamanı gelmişti.

Böylece festival sona ermiş, Yannakos da sabah erkenden, en iyi dostu eşeğin uyuduğu ve düş kurduğu karanlık ahıra gitmişti. Ahırda daha önceki çağların gübre ve nem kokusu vardı. Kuşkusuz dünya da yaradılışın ilk günlerinde böyle kokuyordu.

Sadık dostu uysallıkla, uzun kirpikli iri gözlerini açtı, döndü ve Yannakos'u tanıdı. Hoş geldin dercesine kuyruğunu salladı ve tüm gücüyle anırmaya başladı.

Yannakos onun yanına gitti; siyah, parlak sağrısını, beyaz, sarkık karnını, sıcak boynunu okşadı. Sonra bir elini uzun kulaklarından birine daldırdı, öteki eliyle de sevgili hayvanının burnunu tutarak onunla konuşmaya başladı:

"Yusufaki'm, (bu eşeğine gizlice taktığı ve Ağa'nın

bilmediği addı), Yusufaki'm, tatil bitti. İsa dirildi! İyi eğlendik, yakınamazsın. Yemini iki katına çıkardım, iştahın açılsın diye sana taze ot biçtim, Paskalya armağanı olarak nazar boncuklarından yapılmış bir kolyeyi o güzelim boynuna taktım. Öyle güzelsin ve insanlar öylesine kötü ki Yusufaki'm, sana kıskançlıkla bakıp nazar değdirmesinler diye boynuna bir dizi sarmısak bile astım. Ben sensiz ne yaparım? Unutma, ikimiz yapayalnızız. Dünyada senden başka kimsem yok. Çocuk sahibi olacak kadar değerli değilmişim, karım fazla nohut yemekten öldü, bana kalan, benim diyebileceğim tek şey sensin Yusufaki!

Ve bugün hoşuna gidecek bir haber getirdim sana. Önümüzdeki Paskalya'da, köyde İsa'nın Acısı canlandırılacak. Bundan söz edildiğini duymuş olmalısın. Bir eşeğe gereksinmeleri var. Ben de yaşlılar heyetinden bir iyilik yapmalarını ve Kutsal Acı törenlerinin eşeği olarak senin seçilmeni rica ettim Yusufaki. İsa senin sırtında Kudüs'e girecek. Bu senin için büyük bir onur. Havariler ve seninle birlikte oğlum. Sen en önde yürüyecek ve Tanrı'yı taşıyacaksın, sana mersin ve dut yapraklarından bir halı serecekler ve Tanrı'nın lütfu sırtına, karnına inecek, tüm derin ipek gibi parlayacak.

Ve öldüğümde, eğer Tanrı benim gibi zavallı bir günahkârın cennete girmesine izin verirse, kapıda duracağım, kapıyı bekleyen meleğin elini öpüp ona şöyle diyeceğim: 'Sizden bir dileğim var Havari Petrus, o da, eşeğimin de benimle birlikte cennete girmesi, yoksa ben de içeri girmiyorum!' Ve Havari, kahkahalarla gülecek, sırtını okşayarak, 'Tamam Yannakos, bunu senin hatırın için kabul ediyorum, Yusufaki'ye bin ve gir içeri. Tanrı eşekleri sever,' diyecek.

Ve sonra, ne mutluluk ne sevinç Yusufaki'm! Sonsuz bir mutluluk! Bu ağır küfelerin hiçbirini taşımadan yürüyeceksin; ne yük ne semer... Boyları ağzına dek ge-

len, şu yükseklikte ölümsüz yoncaların bulunduğu topraklarda dolaşıp yemek için durma gereği bile duymayacaksın. Cennette her sabah melekleri uyandırmak için anıracaksın. Gülecekler. Şafak kadar hafif, sırtına binecekler ve sen mavi, kırmızı ve mor meleklerden oluşan yükünle çayırların içinde sıçrayıp oynayacaksın... Bir zamanlar İzmir'de, pazarda gördüğüm bir eşek gibi; mis gibi kokan gül, zambak ve leylaklarla yüklü olarak...

O gün gelecek, gelecek Yusufaki, korkma. Bu arada oğlum, ekmeğimizi çıkarmak için çalışmalıyız. Onun için gel de semerini vurayım, sırtına mal sepetlerimizi bağlayayım. Yeniden köyleri dolaşmaya başlayacağız. Makara, iğne, kopça, tarak, tütsü, azizlerin süslerini ve yaşamöykülerini satacağız. Yardım et Yusufaki, yardım et de işimizi iyi yapalım. Biz arkadaşız değil mi? Ortağız, biliyorsun. Ne kazanırsak dürüstçe paylaşıyoruz... Bana mısır, sana saman. Dediğim gibi, işimiz iyi giderse Panayotaros'a senin için, artık canını yakmayacak yeni bir semerle kırmızı püsküllü yeni bir koşum takımı ısmarlayacağım.

Şimdi gel. Sana, 'Haç çıkar,' derdim ama sen Hıristiyan değilsin, sen bir eşeksin. Gerin, uzat bacaklarını, rahatla da seni yükleyeyim. Gün başladı bile, Tanrı'nın izniyle yola koyulmalıyız Yusufaki!"

Yannakos eşeğini yükledi. Öteberisini topladı ve müşterilerini çağırmak için kullandığı küçük borazanını aldı, kapıyı açtı, haç çıkardı ve ikisi de birbirlerinin peşi sıra dinç ve mutlu olarak, Paskalya'dan sonraki ilk seferlerine koyuldular.

Gün ışığı insanın gözünü alıyordu; gökyüzünden sıçrayarak süzülüyor, ovanın ve tüm köyün üzerine yayılıyordu. Taşlar, kapılar, pencereler, kaldırım taşları gülümsüyor gibiydiler. Yannakos'un iştahı kabarmıştı; heybesinden koca bir parça ekmek, bir avuç zeytin ve bir soğan çıkararak neşeyle yemeye başladı.

"Her şeye karşın dünya ne denli güzel!" diye düşündü. "Tanrı'm, ne güzel, iyi bir ekmek gibi!"

Komşusu olan dulun kapısı açıktı. Katerina, korsesi açık, etekleri toplanmış, kova kova su atarak kapısının önündeki basamakları yıkıyordu. Biçimli, düzgün bacakları dizlerine dek çıplaktı ve korsesinin içinde iki küçük canlı hayvan –göğüsleri– hazır, hoplayıp duruyorlardı.

"Sabahın bu saatinde kötü bir karşılaşma," diye düşündü Yannakos, bir an önce geçebilmek için eşeğin sırtına vurarak. Ama dul onu gördü, doğruldu ve neşeli bir yüzle kapıya yaslandı.

"İyi işler Yannakos," diye bağırdı gülerek. "Biliyor musun komşum, sana hayran oluyorum, bir gugukkuşu gibi yalnız da yaşasan her zaman yapacak bir şeyler buluyorsun ve her zaman neşelisin. Bunu nasıl başarıyorsun? Ben yapamıyorum, zavallı komşum, kötü düşler görüyorum..."

"Benden istediğin bir şey var mı Katerina?" diye sordu Yannakos, konuyu değiştirmek için. "Bir cep aynası? Bir şişe lavanta? Ne istersin?"

Dulun koyunu meleyerek, eşikte göründü. Boynuna kırmızı bir kurdele bağlanmıştı ve memeleri sütle doluydu.

"Onu sağmamı istiyor," diye içini çekti dul, "memeleri iyice doldu, onu rahatsız ediyorlar. Eh ne de olsa o da bir kadın, zavallıcık..."

Eğildi ve onu sevgiyle okşadı.

"Bir dakikaya kadar geliyorum hazinem, sabret. Önce girişi yıkamam ve şu pis ayak izlerinden kurtulmam gerek."

Koyunu hafifçe içeri itti ve yeniden Yannakos'a döndü:

"Evet, kötü düşler görüyorum komşu," diye yineledi, içini çekerek. "Düşün, dün gece şafak sökerken Manolios'u gördüm. Ay'ı küçük dilimlere bölüyor ve sanki

bir elmaymış gibi yemem için bana uzatıyordu... Sen, Yannakos, birçok ülke gördün, İzmir'e gittiğin bile söylenir, düşler üzerine de bir şeyler biliyorsundur."

"Bu kadarı yeter Katerina; iyi bir insan ol, başkalarına işkence etme," diye yanıtladı Yannakos. "Dün akşam seni Manolios'a göz ederken görmedim mi sanıyorsun? Şimdi de o temiz çocuğu elde etmeye çalışıyorsun değil mi sürtük? Ona hiç acımıyor musun? Zavallı çocuk nişanlı, tekerine çomak sokup durma. Panayotaros nem kaparsa seni öldürür, bilmiyor musun? Davranışlarını değiştir Katerina, biraz dengeli ol. Yaşlı Patriarheas sana hiçbir şey söylemedi mi? Gelecek yılki Gizli Ayin'de Mecdelli'yi canlandırmak için köyün yaşlılarının seni seçtiklerini bilmiyor musun?"

"Biliyorum Yannakos, daha şimdiden Mecdelli oldum bile," dedi dul kadın, açık kaldığını fark etmiş olduğunu göstermek istercesine korsesini örtmeye çalışarak. "Yargıcın bana haber vermesine gerek yok. Yaşlı günahkâr, hah! Şeytan götürsün onu! Sarı saçlarım olduğu için diyor..."

"Sorun bu değil Katerina," dedi Yannakos, "bu değil... Nasıl açıklasam bilmem ki, ben bile doğru dürüst anlamamışken. Bak şimdi, bundan böyle Panayotaros'la değil, İsa'yla birlikte olacaksın. Yalnızca onun peşinden gideceksin. Onun ayaklarını kokularla yıkayıp saçlarınla kurulayacaksın... Tamam mı?"

"Ama bu aynı şey aptal! Bütün erkekler, hatta Panayotaros bile bir an için Tanrı'dır. Hem de gerçek bir Tanrı, yalnızca lafta değil. Sonra yeniden kendilerine gelip Yannakos ya da Panayotaros olurlar. Tamam mı?"

"Eğer anlıyorsam şeytan beni alsın Katerina... Yaşlı Patriarheas'ın dediği gibi dünyanın sonu geldi."

Canı sıkılan dul, kovasını aldı ve içindeki suyu basamaklara boşaltarak Yannakos'un ayaklarını ıslattı. Yusufaki kulaklarını salladı. Onlar da ıslanmışlardı.

"Hah! Sen yalnızca bir erkeksin," dedi Katerina alayla, "sen yalnızca bir erkeksin, zavallı bir yaratık. Nasıl anlayabilirsin ki? Hadi hoşça kal, sana da iyi işler. En azından bunu anlarsın."

Yannakos hafifçe eşeğini dürttü. Hayvan titredi ve yürümeye başladı, sahibi, duldan kurtulmuş olmanın sevinci içinde ıslık çalarak peşine düştü.

"Önce papaza uğrayayım da herhangi bir isteği var mı, diye sorayım. İşe onunla başlamazsam çok kızar. 'Önce benim evim,' der, 'sonra köyün önde gelenleri. Ben Likovrisi'de Tanrı'nın temsilcisiyim!' Bu nedenle köyün başından başlayalım da başımız derde girmesin."

Döndü ve hâlâ etekleri belinde, yarı çıplak, kapısının önünü yıkamayı sürdüren Katerina'yı gördü.

"Orospu!" diye mırıldandı. "Tanrı ne bacaklar vermiş, erkekleri baştan çıkarsın diye ne kalçalar ne göğüsler..."

Yannakos kendi kendine konuşarak yürürken siyah kadife kuşağıyla bağlanmış mor cüppesinin içinde Papaz Grigoris yalınayak başı kabak bahçesinde dolaşıyor, bir yandan piskoposun armağanı olan siyah kehribar tespihini çekerken bir yandan da bir demirci gibi soluyordu.

Mariori çekinerek yaklaştı ve içinde papazın her sabah iştahı açılsın diye yediği peksimetle peynirin bulunduğu tepsiyi kafesin gölgeliğine bıraktı. Bir saat sonra, rafadan pişmiş günlük iki yumurtasını yiyecek ve "gözdesi" –koca göbeğinden böyle söz ederdi– için ayırdığı yıllanmış şarabından büyük bir bardak içip sonsuz iyiliği ve adaleti için Tanrı'ya teşekkürlerini sunacaktı.

Hizmetini yapan Mariori fesleğenleri, sardunyaları ve kadife çiçeklerini sulamaya başlamıştı. Bugün hâlâ solgun ve zayıftı, uykusuz bir gece geçirmişti. Kara bademgözlerinin çevresinde iki mor halka vardı, dudaklarıysa acıyordu. Annesi daha çok gençken veremden öl-

müştü. Mariori de annesi gibiydi. Zaman zaman babası ona bakar ve iç çekerdi. "Bir evlense," diye düşünürdü, "bir an önce evlense de bana bir torun verse. Sonra, Tanrı nasıl isterse öyle olsun. Mihelis sağlam, oturaklı, varlıklı, iyi bir çocuk. Tohumumu sürdürecektir."

Çiçekleri sulamayı bitiren Mariori çıkmaya hazırlanıyordu. Papaz son lokmasını çabucak yuttu.

"Burada kal," dedi sertçe. "Nereye gidiyorsun? Seninle konuşmak istiyorum."

Öfkesini denetleyemiyordu, patlaması gerekti. Mariori kapıya yaslandı, kollarını kavuşturdu ve bekledi. Babasının kendisine ne söyleyeceğini biliyordu. Bu nedenle titredi. Panayotaros biraz önce gitmişti. Kulağına hoşuna gitmeyen birkaç söz çalınmıştı. Babası Alçı Yiyen'e kapıyı gösterirken şöyle demişti: "Bana söylemekle iyi bir iş yaptın... Bu senin görevindi! Ben onu gerektiği gibi sarsalarım!"

"Emrinizdeyim babacığım," dedi Mariori gözlerini indirerek.

"Panayotaros'un bana söylediklerini duydun mu?"

"Hayır, mutfakta kahve hazırlamakla meşguldüm," diye yanıtladı Mariori.

"Senin şu yakışıklı nişanlın Mihelis hakkındaydı!"

Papaz derin derin içini çekti. Şakaklarındaki damarlar şişmişti. Konuşmaya hazırlanıyordu ki kapı çalındı. Mariori rahatlayarak yürümeye başladı. Tanrı ona acımış, tüm tehlike bir anda geçip gitmişti. Kapıyı açmak için koştu.

"Kim var orada?" diye sordu papaz kızgınlıkla, kahvesinin geri kalanını bir yudumda içerek.

"Benim Yannakos, Peder. İsa dirildi! İşe çıkmadan önce hayır dualarınızı almaya geldim. Bir isteğiniz ya da mektubunuz varsa..."

"İçeri gir ve kapıyı kapat," diye sözünü kesti papaz.

"Kafası hâlâ bozuk," diye düşündü Yannakos. "Hangi şeytana uydum da geldim buraya?"

Papazın elini öpmek için eğildi.

"El öpmeyi bırak alçak herif, önce konuşalım. Şimdi sana birkaç soru soracağım, sen de yanıt vereceksin. Bütün bu duyduklarım nedir, ha? Zatıalileriniz de işin içindeymişsiniz. Hem de elebaşları. Ağzın bir karış açık orada ne duruyorsun? Hiçbir şeyden haberin olmadığını söylemeyeceksin sanırım, az önce burada olan birisi bana A'dan Z'ye kadar her şeyi anlattı. Saygısız sefiller, haydutlar!"

"Peder..."

"Peder'in sana yararı yok! Malımı çalıyorsunuz, evimi yağmalıyorsunuz ve bütün bunları yaptıktan sonra hiçbir şey olmamış gibi gelip elimi öpmeye kalkıyorsunuz. İkiyüzlü düzenbaz! Yazıklar olsun sana. Bir de seni Havari Petrus olarak seçmiştim. Haydut! Bir havari olarak yaşamına böyle mi başlayacaktın?"

"Ben mi?.. ben mi?.." diye mırıldandı Yannakos, aptallaşarak.

"Sen, sen ve o harika kafadarların, arkadaşların Kostandis ve Manolios! Masum Mihelis'i, o Tanrı'nın kuzusunu da ayarttınız. Ne denli yufka yürekli olduğunu biliyordunuz. Fırsat kolladınız ve evini sepet sepet boşalttınız... Hırsızlar! Hey Tanrı'm, sizleri havari yapmakla ne büyük bir günah işledim..."

"Ama orası sizin kileriniz değil ki Peder," diye onun sözünü kesmeye cesaret etti Yannakos.

"Kimindi öyleyse? Senin mi? Eşekoğlueşekler! Tabii benim, Mihelis ile Mariori evlenince iki ev birleşecek. Siz o peynirleri, ekmekleri, yağ, şarap, zeytin ve şekerleri sepet sepet benim kilerimden aldınız! Ve kime dağıtmak için? Kolera taşıyıcılarına! Sizin gibi kuş beyinli arkadaşlarıyla çok geçmeden her şeyini yoksullara ve asilere dağıtır bu adam; kızımı beş parasız bırakacak!"

Dehşet içinde kımıldamadan duran kızına döndü. Kızcağız gözlerini bile kaldırmaya cesaret edememişti.

"Duyuyor musun Mariori?" diye bağırdı, "evimize çöken rezilliği görüyor musun? Sevgili nişanlının beyni bu kadar işliyorsa ne yapalım? Karar vermeden önce iyice düşünmeliyiz..."

Genç kızın gözpınarları alev gibi yanan yaşlarla doldu ve soluk yanaklarından aşağıya süzüldü. Ama ağzını açmadı.

"Mariori, duyuyor musun?" diye sordu papaz yeniden.

Genç kızın başı, "Duyuyor ve boyun eğiyorum," dercesine daha da aşağıya eğilmişti.

Kapının tokmağına bağlı duran eşek anırmaya başlamıştı. Yannakos doğruldu.

"Özür dilerim Peder ama gitmem gerek. Eğer zenginden alıp yoksula vermek yanlışsa, Tanrı hepimizi bağışlasın."

"Tanrı benim ağzımdan konuşur, benim!" diye haykırdı papaz, kafasını geriye atarak. "Onunla doğrudan konuşamazsın! Yalnızca benim aracılığımla duyabilirsin sözlerini. Siz haydutsunuz, sana, Kostandis'e ve Manolios'a söylüyorum. Yaşlılar heyetini toplantıya çağıracağım ve ne yapmamız gerektiğini gözden geçireceğiz... Koleralılar köyümüze şöyle bir uğradılar ama mikrobu da bulaştırdılar."

"Dualarınla, papaz," dedi Yannakos kapıya doğru yürüyerek.

Kızgınlıktan moraran papaz yanıt vermedi. Kızına döndü:

"Bana ayakkabılarımı, takkemi ve bastonumu getir. Yargıcı ve yaşlıları bulmaya gideceğim."

Geri dönüp eve girdi ve çabucak yumurtalarını yuttu. Mariori ise eşeğini çözmekte olan Yannakos'u yakalamak için koşmuştu. Aceleyle fısıldadı:

"Yannakos, bana yardım et, kentteki kadınların yanaklarını kırmızılaştırmak için sürdükleri şeyden al bana. Gizlice getir, fiyatına gelince..."

"Merak etme Mariori," diye yanıtladı Yannakos, "ne demek istediğini anlıyorum. Sana getiririm."

Papazın, dolu ağızla bağırdığı duyuldu:

"Daha konuşacağız alçak herif!"

"Şeytanın papazı!" diye mırıldandı Yannakos, kapıyı çarparken, "Tanrı'nın temsilcisi olduğunu söylüyor. Peki öyle olsun. Ama Tanrı onun görünümünde olsaydı, yoksul halk için çok kötü olurdu bu. Bu adam hepimizi canlı canlı yutar be!"

Kafasını kaşıyıp sırıttı:

"Şimdiye değin yalnızca öldüğümüzde yutuyordu. Daha kötüsü olabilirdi."

Eşeğini usulca dürttü.

"Gel Yusufaki, yürü bakalım oğlum," dedi. "Bu öküz kafalı gecikmemize neden oldu. Hadi üzülme, bu bir gerçek. En önemlisi senin iyi olman. Önce kahveye uğrayıp siparişleri alalım, sonra yola çıkarız. Hırsızlar dedi... Cehenneme dek yolun var, açgözlü moruk!"

Kahve ağzına dek doluydu, bir arı kovanı gibi uğulduyordu. Tüm köylüler orada toplanmış, dün gözleriyle gördükleri olayları –göçmenleri, elinde İncil'iyle ateşli papazı, düşüp ölen kadını, koleranın yayılmasını önlemek için üstüne dökülen kireci ve kemik torbası taşıyan yaşlı büyükbabayı– konuşuyorlardı. Bazıları kendilerini salgından kurtaran papaza dua ediyor, bazıları açlıktan kıvranan kadın ve çocuklara çok acıdıklarını itiraf ediyor, bazılarıysa gece yarısına doğru Sarakina'da alevler gördüklerini öne sürüyorlardı.

Panayotaros bir boğa gibi gözleri yerde, çevresine şöyle bir bakarak içeri girdi sonra bir köşeye geçip oturdu. Kahveciyi çağırdı.

"Sade bir kahve," dedi ters bir sesle.

"Çok bitkin görünüyorsun komşu," dedi Kostandis. "Yine kötü bir gece geçirmişsin anlaşılan."

Saraç gür kaşlarını çattı.

"Sade bir kahve," diye yineledi, arkasını dönerek.

Yaşlı Patriarheas, başında görkemli kalpağı, elinde uzun bastonuyla tam o sırada içeri girdi ve kendisine iyi günler dilemek için ayağa kalkan köylüleri koruyucu bir tavırla elini sallayarak selamladı. Daha tam olarak uyanamamıştı. Sesi boğuk, gözleriyse şişti. Duyarlığını yitirmiş, diliyse tüm konuşma isteğini yok etmişti.

Kostandis ona çok sert, bol şekerli bir kahve, bir parça lokum ve bir bardak soğuk su getirdi.

"Hayırlı sabahlar yargıç," dedi.

Yargıç yanıt vermedi. Suyun içinde ıslattığı lokumunu bütün olarak yuttu, suyunu içti, büyük bir mendil çıkararak burnunu içine gömdü ve öyle yüksek bir sesle sümkürdü ki, oda çın çın çınladı. Kendisini daha iyi hissetmiş olmalıydı ki derin derin soluyarak kahvesini içmeye başladı. Gözlerinin şişi indi, düşünceleri açıldı ve sesine yeniden kavuştu. Kendisine bir nargile getirdiler. Yargıç yavaş yavaş uyanıyordu.

Arkasına döndüğünde öğretmen Hacı Nikolis'i gördü. Ona işaret etti. Öğretmen elinde nargilesiyle yargıcın masasına geldi ve ona iyi sabahlar diledi.

"Ne haber?" diye sordu yaşlı Patriarheas. "Dün gece çok ağır uyumuşum. Düşümde çok büyük bir gürültü duydum sanki ama uyanamadım. Biraz önce, buraya gelirken, bazı garip insanlardan, ruhunu veren bir kadından ve iki papazın kavgasından söz edildiğini duydum... Nedir bütün bu olanlar? Dünyanın sonu mu geldi? Bütün olanları bana doğru dürüst anlatır mısın dostum?"

Öğretmen hoşnutlukla gırtlağını temizledi. Öne doğru eğildi ve bir süre olsun kendisini korkuya düşüren o

ürkütücü öyküyü anlatmaktan zevk alıyormuşçasına, ellerini kollarını sallayarak alçak bir sesle konuşmaya başladı. Yaşlı yargıcı ağzı bir karış açık kendisini dinlemek zorunda bıraktı.

Panayotaros sinirle bıyığını ısırarak onları izliyordu. Dört açılmış gözlerle yaşlı Patriarheas'ın kat kat gerdanlı yüzüne bakıyordu. Kendisini kaybedeceği ve kanı beynine sıçramış bir biçimde bastonunu kapıp eve fırlayacağı ânı görmek için bekliyordu.

Ama şeytan alsın, o soylu yüzde en ufak bir kızgınlık belirmedi. "Bu korkak öğretmen," diye homurdandı Alçı Yiyen, iğnelerin üzerine oturmuşçasına iskemlesinde kıvranarak, "bu korkak öğretmen onu kızdırmamak için her şeyi anlatma cesaretini bulamadı. Ona her şeyi ben anlatacağım, evet ben."

Kararlı bir biçimde ayağa kalktı ve onlara yaklaştı.

"İzninizle yargıç," dedi, "sanırım bu aydın kişi size her şeyi söylemedi. Buna cesaret edemedi. Oysa ben korkmuyorum, ikimiz yalnız kaldığımızda ben size tüm öyküyü anlatacağım."

"Hacı Nikolis," dedi yargıç, "bizi biraz yalnız bırak lütfen. Görelim bakalım saraç bana ne anlatmak istiyor."

Panayotaros'a döndü:

"Şimdi konuş. Ama palavra istemez, öğretmen beni aptal yerine koydu."

"Ben gereksiz konuşmam," diye yanıtladı Panayotaros alınarak. "Beni bilirsiniz. İşte olay kısaca şöyle: Manolios oğlunuzu ayarttı, kahveci Kostandis'le satıcı Yannakos'u da yanlarına alarak kilerinize gittiler ve dört büyük sepet doldurarak bunları kolera taşıyıcılarına verdiler. Bütün bu süre boyunca siz horul horul uyuyordunuz. İşte bütün anlatacağım bu kadar. Artık gidiyorum."

Bu kez kan gerçekten yargıcın ağır başına sıçramıştı. Gözleri yeniden şişmiş, sesi boğuklaşmıştı.

"Cehenneme git!" diye bağırdı, "sabah zevkimin içine ettin."

Nargilesinin marpucunu fırlattı ve çevresine baktı. Kimseyi seçemiyordu, oda fır fır dönüyordu. Ayağa kalktı, bir adım, bir adım daha attı, kapıyı buldu dışarı çıktı, omuzları üzüntüyle çökmüş, evine giden dik yola saptı.

"Ne şeytanlık peşindesin, onu bu denli çıldırtacak ne söyledin kulağına, ha, Panayotaros?" diye bağırdı köylüler yarı alay, yarı kızgınlıkla. "Tanrı'dan korkun yok mu senin? Adam hem yaşlı hem şişman. Ya yüreğine inerse?"

Ama Panayotaros kapıdan çıkıp gözden kaybolmuştu bile.

Yannakos'un borazanının alaycı, neşeli sesi duyuldu.

"Hey köylüler!" diye bağırdı Yannakos, tüylerini kabartmış bir horoz gibi meydanın ortasında durarak. "Kasaba ve köylere doğru yola çıkmak üzereyim. Bana ısmarlayacak bir şeyleri olanlar buraya gelsin. Çevre köylerde yakınları, çocukları, dostları ya da işi olanlar yaklaşsın. Siparişleri alıp yola koyulacağım ve Tanrı isterse pazar günü yanıtlarla birlikte burada olacağım."

Birkaç köylü ayağa kalkıp Yannakos'un yanına gittiler, seslerini alçaltarak siparişlerini verdiler. Yannakos eşeğine dayanarak onları sırayla belleğine yazdı.

En son Kostandis geldi ve kulağına fısıldadı:

"Başını derde sokmak istemiyorsan yaşlı Patriarheas'a uğrama. O Yahuda domuzu ona, kendini yitirtecek bir şeyler anlattı. Adam sopasını sallaya sallaya eve gitti. Anlaşılan oğluna temiz bir kötek çekecek."

"Sepetler yüzünden mi?" diye sordu Yannakos alçak bir sesle.

"Tabii sepetler yüzünden. Sanırım iş kötüye varacak. Başımız epeyce belaya girecek."

"Ben her şeyi biliyorum, başım derde girdi bile. Papaz da kudurmuş durumda. Beni iyice haşladı... ama al-

dırmıyorum, sen de üzülme, bırak kudursunlar. Biz görevimizi yaptık."

"Benim de başım derde girdi, korkma. Kız kardeşin üzerime atılıp gözlerimi oymaya kalktığında daha gün doğmamıştı bile. 'Budala, müsrif, haydut,' diye bağırdı. 'Her şeyi biliyorum. Aramıza giren o kilise hırsızları, hastalık taşıyıcıları uğruna dükkânın topunu attırdın. Açız, çocukların günden güne eriyip gidiyorlar. Ve sen, sen işe yaramaz, sefil herif, gidip kahveyi, şekeri ve sabunu ona buna dağıtıyorsun!'"

"Hangi şeytan gidip söylemiş ona?" dedi Yannakos şaşkınlıkla.

"Kırmızı şeytan, başka kim olabilir ki? Anımsarsan, tüm gece bizi izleyip durdu. Sonra da ilk fırsatta gidip herkese, papaza, karıma, biraz önce de yaşlı Patriarheas'a anlattı. Bizim havari, onunsa Yahuda olarak seçilmesi onu çıldırttı."

"Sabır, Kostandis, yaşlı dostum," dedi Yannakos. Kız kardeşinin kahveciye çektirdikleri onu çok üzüyordu. "Sabır, aptal numarası yap. Pazar günü döndüğümde her şeyi yeniden konuşuruz."

Yannakos sopasının ucuyla eşeğini dürttü ve yokuşun sonunda gözden kayboldu.

"Sen şanslısın," diye mırıldandı Kostandis, Yannakos'un ardından. "Şanslı adamsın. Senin her işin yolunda gitti: Çocuk yok, karı ölmüş, huzur içinde yaşıyorsun..."

Yannakos yol arkadaşının parlayan terkisini okşadı.

"Ah Yusufaki, güzel bir yaşantımız var bizim," diye mırıldandı. "Kardeş gibi geçiniyoruz. Seninle hiç kavgamız oldu mu? Tanrı'ya şükür hiç olmadı. Çünkü ikimiz de iyi insanız –ya da iyi eşeğiz, aslında aynı kapıya çıkar– ve kimseye zararımız yok... Gel, sağa dön. Yolumuzu değiştiriyoruz. Kostandis'in ne dediğini duymadın mı? Bugün yargıca uğramak yok. Doğru yaşlı Ladas'a. Seni ne

zaman görse ağzının suyu akar... Gel, kımılda biraz da şu işi bitirelim. Sonra köyden çıkarız. Lanet olası yaşlılardan ve papazlardan kurtuluruz. Sonunda baş başa kalırız."

Sağa dönerek yaşlı cimrinin evine yöneldi.

"Gitmeden önce Manolios'u da bulup Katerina hakkında konuşmalıyım," diye düşündü. "Ona dikkatli olmasını ve bu işe bulaşmamasını söylemeliyim. İsa'yı o canlandırmayacak mı? O halde kendini kadınlardan sakınmalı!"

Yaşlı Ladas bahçesinde, taş bir sıra üzerinde, eski püsküt giysileri, yalınayak, neşeli bir havada oturuyordu. Yaşlı karısı Penelope Ana, çatlak bir fincanın içinde, nohut ve arpadan yapılmış sabah kahvesini getirmişti. Ayrıca sıranın üzerine bir dilim arpa ekmeğiyle bir tabak zeytin bırakmıştı. Yaşlı Ladas bir yandan yiyip içiyor, bir yandan da karşısında bir taburede sessiz ve kayıtsızca oturan ve çorap ören karısıyla konuşuyordu. Kocası gibi paçavralar içinde, yalınayak, kirli, bakımsız bir kadındı. Olağanüstü uzunluktaki burnuyla yaşlı, tüyleri dökülmüş bir leyleği andırıyordu.

Evliliğin ilk yıllarında, henüz gençken, kocasına yanıt vermiş, onunla bazı kavgaları bile olmuştu. Varlıklı, soylu bir aileden geliyordu, zengindi ve rahatı seviyordu. Ne var ki yavaş yavaş sivri noktaları törpülenmiş, ruhu yorulmuş, bedeni bitkinleşmişti. Hiç farkına varmadan, hiç yakınmadan kendini yıpranmaya bırakmıştı. Dinlenmiş, zaman zaman karşı çıkmış, içine atmış ama hiç konuşmamıştı. Biricik kızı öldükten sonra ise Ladas Baba'nın bitmez tükenmez konuşmalarını dinlemeyi, kızmayı ve herhangi bir şeye karşı koymayı da bırakmıştı. O artık ölü bir kadındı. Evet, hâlâ yürüyor, yemek yiyor, uyuyor ve uyanıyordu ama yaşamıyordu. Onda bir ölünün kayıtsızlığı, sonsuz dinginliği ve soyluluğu vardı.

İşte Ladas Baba da oturmuş arpa suyunu yudumlu-

yordu. Karısının sessiz ve yılgın bir biçimde çorap örüşünü izliyordu. Uykusuz kaldığı gece boyunca tasarladığı büyük planı ona anlatmıştı. Kasasını altın küpeler, yüzükler, kolyeler ve altın parçalarıyla dolduracaktı.

"Her şeyi kafamda iyice tasarladım, her şey hazır Penelope ama gizimi kime açacağımı bilemiyorum. Küçük bir iş değil, bir kişiye daha gerek var. Günümüzde dünya köpeklere kaldı sevgilim, insanlar açgözlü, hepsi seni alaşağı etmeye çalışan ayaktakımı. Bu durumda kime güvenebilirim? Hacı Nikolos kendisinden daha iyileri taklit eden bir ahmak. Zaten bir öğretmenden daha fazla ne beklenebilir? Yine de, bir deli gibi insanlara taş fırlatmadığına şükretmeli! Eğer kardeşi, Papaz Grigoris'i düşünüyorsan, o da sarhoşun teki; şeytan kadar kurnaz ve bilgili ama cebinden başka bir şey düşünmez. Anlayacağın o da işime yaramaz, çünkü ben bütün payı kendime ayırmak istiyorum... Başını salladığına göre Penelope Ana, sanırım yaşlı Patriarheas'ı söylemek istiyorsun. Naa! Cehenneme kadar yolu var! O bir insan değil, koca bir göbek. Onlar aileden varlıklı, yaşamı boyunca hiçbir iş yapmadı. Ter? Bunun anlamını bile bilmez. Gece gündüz boylu boyunca yatan koca karıncalar olduğunu duymuştum, bunlara kraliçe diyorlar. Buyruklarında onları doyuran bir köle ordusu var. Bu köleler olmasa açlıktan ölürler... O da böyle. Bir inme gelip de geberse, şişko beyaz karınca! O da işime yaramaz. Öteki ihtiyara, Kaptan Fortunas'a gelince, o bir insan değil, durmaksızın kaynayan bir rakı kazanı. Bu nedenle bu iş için bir başka eş bulmalıyım. Ama kim? Aklına kimse gelmiyor mu Penelope Ana..."

Ne var ki konuştuğu insan; huzur ve uyuşukluk içinde yitmiş, örgüsünü örüyordu, hiçbir şey duymamıştı bile. Bir an için bakışlarını kaldırdı, gözleri ne neşeli ne de hüzünlüydü. Yalnızca anlamsızlık doluydu. Bakışları yaşlı Ladas'ı delip geçiyor; onun ardında evin duvarını,

duvarın gerisinde yolu, köyü, ovayı ve daha ötelere, Sarakina Dağı'na, Sarakina Dağı'nın da gerisine, uzaklara, çok uzaklara, denize, denizin ötesine, sonsuz, durgun ve ürpertici karanlığıyla boşluğa geçiyor gibiydi. Sonra gözlerini yeniden önündeki çoraba çevirdi ve zamanında bitirebilmek için hızla örmeye koyuldu.

Ansızın Yannakos'un borazanı duyuldu. Yaşlı Ladas bir sıçrayışta ayağa kalktı. Şeytan bakışlı küçük gözleri parlıyordu.

"Onu Tanrı yolladı!" diye haykırdı. "İşte aradığım adam. Tam istediğim gibi! Ne dersin Penelope? Aranan her şeye sahip: Satıcı ve haberci olarak köyden köye gidiyor; yarı yalancı yarı hırsız; küçük hırsızlıklarda üstüne yok, büyük işlerdense anlamaz; ucuz bir köylü. O benim adamım. Birazını kendine ayıracak ve sonunda, bam! Her şey benim cebime!"

Ellerini ovuşturdu, artık sevincini saklayamıyordu. Eşek kapının önünde durdu. Yaşlı Ladas açmak için koştu.

"Selamlar Yannakos!" diye bağırdı. "Hoş geldin, seni Tanrı gönderdi. Çabuk gel, eşeğini tokmağa bağla da gir içeri. Seninle konuşmak istiyorum."

"Yaşlı tilki yine ne oyunlar peşinde?" diye düşündü Yannakos, "dikkatli olmalı."

Eşeğini bağladı ve içeri girdi.

"Kapıyı iyice kapayıp sürgüle, böylece bizi kimse duyamaz. Sana açacağım büyük bir gizim var. Otur. Sende şeytan talihi var Yannakos. Zengin olacaksın. Artık kimseye gereksinmen kalmayacak. Bir dilenci gibi yollara düşmen, makaralarını satmak için dolaşman gerekmeyecek... Seni altına boğacağım, duyuyor musun dostum? Sana altın diyorum."

Aptallaşan Yannakos haykırdı:

"Benim zavallı kafamı patlatma Ladas Baba. Açıkla, ne altını?"

"Kulaklarını aç da dinle. Şu insanların –yani buraya gelen o hastalık taşıyıcılarının– düşman gelmeden önce mutlaka malları mülkleri vardı, şimdi ise yiyecek bir lokmaları bile yok. İyi dinle: Yola çıktıklarında değerli taşlarını, küpelerini, bileziklerini, nikâh yüzüklerini, altınlarını bir yerlere sakladılar kuşkusuz; işte, oyunu anladın mı Yannakos?"

"Tam değil... Henüz anlamadım. Anlayışım yavaştır. Biraz daha açıkla."

"Senin önüne serdiğim plan büyük bir yeteneğin, tanrısal bir esinin ürünüdür Yannakos. Dün gece Sarakina'da ateşler gördüm. Oraya, mağaralara yerleşmeye gitmişler. Sen eşeğini alıp doğruca dağa gideceksin. Borazanını çalıp kadın, erkek, çoluk çocuk herkesi çevrene toplayacaksın. Onlara, 'Kardeşlerim,' diyeceksin, 'açlıktan ölüyorsunuz, çocuklarınıza hiç acımanız yok mu? Sizleri o denli çok düşündüm ki, dün gece hiç uyuyamadım, sizleri kurtarmanın yollarını aradım, kardeşlerim. Tanrı beni aydınlattı ve bir çıkış yolu buldum: Kaçırdığınız mücevherlerinizi getirin, ben de karşılığında size bir insanın yaşayabilmek için gereksindiği her şeyi –mısır, arpa, yağ, şarap– vereyim. Sizse bana bir insanın gereksinmediği şeyleri, kuşkusuz yanınızda bulunan o incik boncuğun birazını vereceksiniz. Bundan göreceğim zarara aldırmıyorum. Siz Rumsunuz, Hıristiyansınız, bu nedenle önemi yok!..' Şimdi tamam mı, anladın mı kalın kafalı?"

"Başlıyorum... başlıyorum..." diye yanıtladı Yannakos, kararsızlıkla. Bu planı Ladas'ın kulağına fısıldayanın Tanrı mı yoksa şeytan mı olduğunu anlayamamıştı.

"Tanrısal bir esin diyorum sana! Ama sakın kimseye bir şey söyleme. Kimse bir şey sezmemeli... Gel dostum, düşün, varlıklı ve mutlu olacaksın. Sen bile, sen zavallı şeytan. Senin gibi bir adamın yaz kış demeden yolları

aşındırışını görmek içimi parçalıyor. Gençliğini harcıyorsun... Kaç yaşındasın?"

"Elli," diye yanıtladı Yannakos, yalnızca iki yıl iskonto yaparak.

"İşte gördün mü? Bir erkeğin en güzel yılları. Yaşamını boşa harcama Yannakos! Sen de iyi bir ev kurabilir, köyden istediğin biriyle evlenir, çocuk sahibi olursun. Bana kalırsa papazın kızı tam sana göre... Sonra arkadaşlarına yardım edebilirsin, köyün koruyucusu olursun ve sen geçtiğinde herkes ayağa kalkıp seni selamlar... Yeni bir yaşam Yannakos ve soylu bir yaşam, bir dilencininki değil! Daha bu dünyada kaç yılımız kaldı? Hiç olmazsa bu süreyi rahat içinde geçirelim. Doğru değil mi? Gel, kararını ver. Senin iyiliğin için söylüyorum. Ayağımızın altındaki otu bir başkasının biçmesine izin veremeyiz. Ben en çok papazdan korkuyorum!"

"Ben Tanrı'dan," dedi Yannakos kararsızlıkla. "Tanrı' dan korkuyorum Ladas Baba. Yurtlarından kovulmuş kardeşlerimizi soymamız doğru olur mu?"

"Onları soymuyoruz kaz kafalı; onları yeniden giydiriyoruz, onları ölümden kurtarıyoruz... Zavallıların bir şeyler yemeleri, yaşamaları gerek; onlar bizim kardeşlerimiz. Benim de bir yüreğim var ve onlar için üzülüyorum... Yaptığımız bir değiş tokuş, onları soymuyoruz. Tabii çıkarımızı da olabildiğince gözeteceğiz. İş yapıyoruz, deli değiliz. Küçük bir kâr kötü bir şey değildir ki... İşte, yaklaş biraz, bir ekmek parçası al, işte biraz zeytin, hadi ye! Artık ortak, dost olacağız. Bu nedenle ayrım gözetmeden paylaşmalıyız. Biraz da kahve kalmıştı, onu da iç!"

"Aç değilim," dedi Yannakos, "başım dönüyor. Yalnızca biraz oturup bana söylediklerinizi sindireceğim. Önümde yeni bir yol açıyorsun Ladas Baba. Bırak da kafamı toparlayıp karar vermeden iş üzerinde biraz düşüneyim."

"Sorun fazla zamanımızın olmayışında dostum. Çok

ivedi bir iş bu. Neden durup düşünmek istiyorsun? Sarakina'ya git, zaman yitirmeyelim. Papazdan çekiniyorum. Dedim sana, açgözlü papazdan korkuyorum!"

Yannakos sıraya oturup başını ellerinin arasına aldı ve uzun bir süre dirsekleri dizlerinde konuşmadan kaldı. Beyni bir kavanoz gibi kaynıyor, şakakları zonkluyordu. Kafasının içinde her şey birbirine karışmış, altüst olmuştu. Binlerce kulaktan küpeler, binlerce boyundan gerdanlıklar geliyor; parmaklardan yüzükler çıkıyor; altın paralar yuvarlanıyordu... Ve bütün bunlar kulübesinde duran ve ölmüş karısının eski giysileriyle dolu olan sandığın içine yığılıyordu... Yavaş yavaş koskoca bir ev yükseldi göklere, bir ev değil hayır, bir saraydı bu: bahçeler, avlular, balkonlar, yumuşacık yataklar ve saçlarını tarayan güzel bir kadın... Büyük kapı açıldı, bir pazar sabahıydı. Güneş parlıyor, kilise çanları ayini haber veriyor ve çuha şalvar giymiş, başında ekâbir kalpağıyla Yannakos, fildişi saplı bir bastona yaslanarak soylu adımlarla kiliseye yaklaşıyor, onu gören köylüler ayağa kalkıp eğilerek selamlıyorlardı... Sonra avluda oturan bir Yannakos gördü. Kostandis karşısında saygılı bir tavırla bekliyordu. Saat cebinden altın paralarla dolu küçük bir kese çıkardı: "Hadi, iyi yürekli Kostandis'im bu parayı al da yüzün gülümsesin. Benim şirret kardeşimden az çekmedin, sen daha iyisine layıksın." Sonra Manolios'u çağırdı: "Sen de yaklaş Manolios, sana bir koyun sürüsü aldım. Artık o yaşlı, beceriksiz Patriarheas'a kulluk etmeyeceksin..." Yannakos'un düşünceleri bir o yana bir bu yana gidiyordu. Daha sonra Likovrisi kilisesinin çan kulesinde, bir zamanlar İzmir'de görmüş olduğuna benzer koca bir saat gördü. Yanlarında altın harflerle şunlar yazılıydı: "Büyük koruyucumuz soylu Yannakos Papadopulos'un armağanı!" Düşünceleri yeniden yön değiştirdi ve saat yitip gitti. Yannakos'un beyninde şimdi kadife kaplı, altın pullarla süslenmiş yumuşak bir semer parlıyordu.

Semeri kollarına alıp bağırarak ahıra girdi: "Yusufaki, sana söz vermiş olduğum semeri aldım. Bak hiçbir kralda böylesi yoktur. Sıkıntılarının sonuna geldin! Her pazar ayinden sonra sırtında yeni bir semerle dolaşacaksın. Sen eşeklerin yargıcısın. Herkes saygıyla sana yol verecek ve seni sanki bir insanmışsın gibi selamlayacaklar."

Yannakos bir kahkaha patlattı ve uykudan yeni uyanıyormuşçasına kabak gibi şişmiş olan başını salladı. Hiç durmaksızın örgüsünü ören ve hâlâ o huzurlu havasına gömülü olan yaşlı kadına baktı. Kendisine dikilmiş gözleriyle bekleyen Ladas Baba'yı gördü.

"Yarı yarıya," dedi. "Anlaştık mı Ladas Baba?"

Yaşlı Ladas iri pençesini uzattı:

"Ver elini Yannakos, anlaştık. Yarı yarıya. Doğal olan da bu. Topladığın mücevherleri akşama bana getirirsin, ben de onlarla yaptığın anlaşmaya göre sana mısır, yağ ve şarap veririm. Alınacak olanları aldıktan sonra hesap yaparız. Senin tüm yapacağın; sana verilenleri ve senden alınanları bir deftere yazmak. Böylece hesabını bilirsin ve seni dolandıracak kadar alçalacağımı düşünmezsin. İşte sana ne denli güvendiğimi görmen için üç Türk altını veriyorum."

Cebinden sağlam bir iple sıkıca bağlanmış bir kese çıkardı, elini içine daldırdı ve yavaş yavaş çıkardığı üç altını teker teker titreyerek saydı. Yannakos paralara hırsla saldırdı, altın gözlerini kamaştırmıştı.

"Makbuzu hazırlarım," dedi yaşlı Ladas. "Dönüşünde imzalarsın. Böylece uygun mu? Şimdi bana güveniyor musun? Seninle hoş sözlerle değil, altınla konuştum. Hadi git, zaman yitirmeyelim. Tanrı yardımcın olsun!"

Yannakos'u itti, kapıyı açtı.

"Tanrı seninle olsun! Git ve talihini dene!" diye bağırdı ardından. Sonra hemen, ortağının vazgeçmesinden korkarak aceleyle kapıyı kapattı.

"Penelope," dedi parmağını dudaklarına götürerek, "aman ağzını sıkı tut! İşi nasıl ayarladığımı gördün mü? Ne denli akıllıca davrandım değil mi? Beynim bir bıçak gibi diyorum sana. Penelope, onu altınla nasıl da tavladım, üç yitirdim ama bin kazanacağım... Gel de benim için bir şey yap. Şu kasayı hazırla. Çabuk ol canım!"

Ne var ki, kadın iskemlesinden kımıldamadı. Durmaksızın, hiç durmaksızın örmeyi sürdürdü. Görmeyen gözlerle iğnelerin çoraba girişlerini çıkışlarını, yeniden girişlerini yeniden çıkışlarını izliyor, yaşlı Ladas'ın çorabı uzuyor uzuyordu. Çorabın içinde gördüğü yaşlı adamın ince bacağı değil; kurtlar tarafından kemirilmiş, uzun, kuru bir kemik parçasıydı.

Bu arada eşek yolunda gidiyor, ardından da düşler içinde Yannakos geliyordu. Göğsünün sol yanında yüreğine dayanan buruk bir ağırlık duyuyordu ama sağ yanında, yeleğinin cebinde çok tatlı bir başka yük vardı. Sarhoş gibi sallanıyor, bazen bir taştan bir başkasına sıçrıyor bazen de ansızın durup düşünmeye başlıyordu. Küçük eşek başını çevirip şaşkınlıkla ona baktı ve durup gelmesini bekledi.

"Ah, kimseyi görmesem, kimse de beni görmese," diye mırıldandı Yannakos. "Hadi yürü Yusufaki, neden durdun ki? Şuradan sap. Yolumuzu değiştirdik, bir gök gürlemesi canım!"

Eşek şaşkınlıkla başını salladı, hiçbir şey anlayamıyordu. Bu yoldan nereye gidiyorlardı ki? Efendisine ne olmuştu? Şu insanlar da ne garip yaratıklardı, hiçbir zaman ne istediklerini bilemiyorlardı.

"Ah kimseyi görmesem, Manolios'u bile... Şimdi daha önemli işlerim var. Gidip Katerina'yla mercimeği fırına verebilir. Umurumda bile değil!.. Gel Yusufaki, kıpırda biraz!"

Ama tam köyün son evlerini geçip kırlara gelmişti ki

iki çocukla birlikte Kaptan Fortunas'ı taşıyan Manolios'la yüz yüze geldi. Başları öne eğik, küçük adımlarla yürüyorlardı, önlerindeyse yatağanı ve kırmızı fesiyle Hüseyin gidiyordu.

Yannakos eşeğini yana çekip yol verdi. Sonra yanlarına giderek kendinden geçmiş olan talihsiz kaptanı gördü. Yarılmış başı kan içindeki bir peçeteyle sarılıydı.

"Kaptanımıza ne oldu arkadaşlar? Söyle bana Manolios."

"Ağa'nın evinde, merdivenlerden düşmüş zavallıcık," diye yanıtladı Manolios. "Kafasını patlatmış... Mandalenya teyzemi görürsen söyle de gelip sargılarını değiştirsin... bu işten anlar, eskiden ebelik yapmıştı."

"Zavallı adam," diye mırıldandı Yannakos, "kafayı iyice çekmişti anlaşılan."

Hüseyin dönüp bir kahkaha patlattı:

"Üzülme pis Rum, kafasını kırdı ama yeniden düzelir. Rumlar sağlam adamlardır, özellikle köse olanları."

"Manolios," dedi Yannakos. "Seninle konuşmalıyım."

"Ben de," diye yanıtladı Manolios. "Ama önce kaptanı yatıralım. Bizi izle ve beni kapının önünde bekle. Hemen geleceğim."

Kaptan, her sarsılışta acı acı bağırdığından yavaşça yürüyorlardı. Eve gelince kaptanı içeri aldılar. Yannakos eşeğini bir zeytin ağacının gölgesine bağladı ve beklemeye koyuldu.

Tabakasını çıkardı, bir sigara sardı, zeytin ağacının gövdesine yaslandı ve zaman geçirmek için sigara içmeye başladı. Manolios'la konuştuğuna şimdi pişman olmuştu. Zaman yitirmekten başka bir şey olmadığını düşünüyordu. Oysa üzerine aldığı önemli işte hız gerekliydi. Cebini yokladı, paraları elledi ve gülümsedi.

"Tanrı'ya şükür, düş görmüyormuşum," diye mırıldandı. "Oysa düşlerimde kaç kez kendimi ellerimde altın-

larla gördüm... Sabahlarıysa onları deli gibi yastığımın altında aradım. Ama bu kez, Tanrı'ya şükür, işte buradalar!"

Paraları yeniden elledi ve rahatladı.

Manolios kapının eşiğinde görünmüştü. Alnını sildi, zeytin ağacının altında Yannakos'u görerek ona doğru yürüdü.

"Dostumuz çok ağırmış, dayak yemişe döndük."

"Acelem var," dedi Yannakos. "Sana iki şey söyleyip hemen gideceğim. Bugün öyle çok işim var ki... dinle Manolios, her şeyden önce bugün efendinin evine ayak basma. Sepetleri biliyor. Kızgınlıktan kudurmuş ve bastonunu kaptığı gibi eve, oğlunu pataklamaya gitmiş. Bu nedenle, dikkatli ol ve fırtınanın geçmesini bekle."

"Eğer durum buysa benim de gidip payımı almam gerek. Benim de suçum var."

"Benim de ama gitmiyorum. Bana utanmam gerektiğini söyleyeceksin, aldırmıyorum... Dur gitme, bekle, bir şey daha var. Dul Katerina ağlarını hazırlıyor ve senin de içine düşmeni bekliyor. Seni düşlerinde görüyormuş, söyledi bana. Dün gece de alanda, sana göz edip durmuştu. Ama doğal olarak sen fark etmedin bile. Kendini koru Manolios, o şeytan Katerina bir piskoposu bile baştan çıkarır... Gelecek Paskalya'da İsa'yı canlandıracağını unutma; adını kirletme."

Manolios kızararak başını eğdi. Önceki gece o da düşlerinde dulu görmüştü. Nasıl olduğunu anımsamıyordu ama uyandığında gözlerinin çevresinde halkalar vardı.

"İsa bana yardım eder," diye mırıldandı.

"O zavallıcık her yere koşamaz. Bunu kendi çabanla başarmalısın Manolios. Neyse, şimdi acelem var. Evet, sıra senin, sanırım senin de bana söyleyecek bir şeyin vardı."

Manolios duraksadı. Arkadaşını kırmamak için nasıl konuşması gerektiğini bilmiyordu.

"Söyleyeceğim şey için beni bağışlamalısın," diye başladı sonunda, "ama artık dördümüzün de ortak bir amacı, büyük ve kutsal bir amacı var. Bundan böyle tek bir kişiyiz... Eğer içimizden biri yanlış bir adım atarsa ötekilerin onu engellemesi gerek. Eğer birimiz yitersek, hepimiz yiter gideriz. İşte bu nedenle açık konuşuyorum..."

"Konuş Manolios, lafı ağzında geveleyip durma," dedi Yannakos, eşeğini çözmeye başlayarak. "Acelem var, diyorum sana."

"Bugün yeniden işine dönüyorsun," diye sürdürdü Manolios yumuşak bir sesle. Yannakos'un koluna girdi. "Bugün gezilerine başlıyorsun... Unutma, sana İsa adına yalvarıyorum, papazın dün bize verdiği öğüdü unutma..."

"Papaz bana ne öğüdü verdi?" diye bağırdı, birden kabalaşan bir sesle Yannakos.

"Yannakos, lütfen, hemen kötü yana çekme. Örneğin, eksik tartma..."

Yannakos kanının beynine sıçradığını duydu. Sert bir hareketle eşeğini çözdü ve dizginleri sinirle koluna doladı.

"Peki peki... Kutsal Peder bunun kolay olduğunu sanıyor... Acaba papaz efendi, ona kemerini sıkmasını, midesini tıka basa doldurmamasını ve artanını yoksullara vermesini öğütleseydim ne derdi? Sonra macunu, unu, baharatı karıştırıp tüm hastalıkları iyi eden ilaç diye ona buna satmasına ne demeli? Şarlatan! Ayrıca daha geçen yıl, yaşlı Mantidis'i, vârisleri parayı peşin versinler diye üç gün, kokana dek gömdürmeyip bekletmedi mi? Bir başka zaman, ayakkabı tamircisi zavallı Yeronimos'un asma bahçesini sırf kendisine üç-beş kuruş borcu var diye sattırmamış mıydı? Daha bu yıl; evet Kutsal Hafta'dan hemen önce hizmetlerinin ücretini açıklayan o değil miydi? Vaftiz için şu kadar; cenaze için şu kadar; parayı vermezseniz ne vaftiz yaparım ne kimseyi evlen-

dirir ne de gömerim dememiş miydi? O koca göbeğin bir de benim gibi beş parasız birine öğüt vermeye ne yüzü var..."

"Ona böyle küfretme," diye sözünü kesti Manolios. "Herkes kendi ruhunun hesabını verir, sen kendininkine bak Yannakos. Bu yıl tertemiz ve lekesiz olmalıyız. Sen Havari Petrus'sun unutma... İnsan Komünyon töreninden önce ne yapar? Oruç tutar, et ve yağ yemez, küfretmez, öfkelenmez... Şimdi biz de bu durumdayız Yannakos..."

Ama Yannakos ısınmıştı bir kez. Manolios'un haklı olduğunu hissediyor, bu da onu büsbütün sinirlendiriyordu. Papazı bir yana bırakarak arkadaşına döndü ve tiz bir sesle bağırdı:

"Manolios, sen de unutma ki bir havariyi değil, İsa'nın ta kendisini canlandıracaksın. Peki, o zaman bir kadına dokunman doğru olur mu? Hayır! Üstelik evlenmek üzeresin! Doğru mu, değil mi? Ne diye homurdanıp duruyorsun? Evet mi, hayır mı? Öyleyse birlikte cehenneme gidelim. İşte benim düşüncem. Kutsallık öyle kolay iş değil..."

Manolios başını eğip bir şey söylemedi.

"Evet mi, hayır mı?" diye yineledi Yannakos daha da öfkelenerek. "Lenio'yu gördüğünde ağzının suyu akıyor... Ve şeytan onu görmek istediğin gibi, çırılçıplak düşlerine sokuyor. Ben de bir zamanlar aptalın tekiydim ve şeytanın tüm numaralarını bilirim... Sen uyurken onu sana getirir, günah işlersin ve sabaha gözlerinin altında halkalarla uyanırsın... Çarmıha gerilmiş İsa'yı canlandırmak için karşımıza çıktığında yeni evlenmiş olacaksın. Seni çarmıhın üstüne koyacaklar ama senin için bunun anlamı çok büyük olacak. Sen bunun bir oyun olduğunu ve aslında çarmıha gerilenin öteki olduğunu bileceksin. Ve çarmıhın üzerinde: '*İli, ili, lama sabahtani!*' diye bağırırken, kendi kendine birazdan evde olacağını, Lenio'yu

seni beklerken bulacağını, yıkanman için sıcak suyunu ve temiz çamaşırlarını hazırladığını düşüneceksin. Çarmıha gerildikten sonra ikiniz, yatağa gireceksiniz... Onun için fazla konuşma Manolios ve bana ders vermeyi bırak! Hiçbir yararı yok, hayır! Hiçbir yararı yok!"

Manolios yenik bir biçimde dinliyordu onu.

"Haklı... evet, haklı..." diye düşündü. "Ben sahtekârın tekiyim, evet, bir sahtekâr!"

"Neden bir şey söylemiyorsun? Söylediklerim doğru değil mi?" diye bağırdı Yannakos. Manolios'un titreyişini görmek onu kendinden geçirmişti.

"Ama daha dün Yannakos, sen..." diye başladı Manolios.

Yannakos sözünü bitirmesine izin vermedi.

"Dün, Manolios," dedi, eşeğini harekete geçirmek için çekerek, "dün, işler değişikti. Bir bayramdı, anlamıyor musun? Karnımız toktu, eşek ahırdaydı ve çıkarlar uykuya yatmıştı. Bugün, bak, eşek yüklü, karnımızsa aç, Paskalya sona erdi, ticaret yeniden başlıyor... Ve ticaret, delikanlı; bir şey yemek istiyorsan al, bir şeye sahip olmak istiyorsan çal, anlamına gelir. Yoksa bir işadamı olacağıma, gidip Aynaroz Dağı'nda keşiş olurdum, daha iyi. Anlıyor musun?"

Bir an sustu. Şimdi biraz rahatlamıştı. Aklından geçenleri söylediği için mutlu, Manolios'a baktı ve eşeğini çekti.

"İyi şanslar Manolios, söylediklerimi iyice düşün. Tanrı sana yardım etsin."

Ama içindeki kızgınlık henüz yatışmamıştı. Bir kez daha arkadaşına döndü:

"Bir tüccarın görevi insanları soymaktır, Manolios. Bir azizin göreviyse soymamaktır. İşte, bunları birbirine karıştırmamak gerek. Evliliğin için iyi şanslar Manolios! Hadi yolumuza, Yusufaki!"

Manolios bir başına kaldı. Güneş yükselmişti bile. İnsanlar, öküzler, köpekler ve eşekler günlük işlerin bo-

yunduruğuna koşulmuşlardı. Yaşlı Ladas gözlüklerini takmış, mutluluk içinde, dikkatle ve acele etmeden üç altının makbuzunu hazırlıyordu. Bu arada, kızgınlıktan kudurmuş bir durumda olan papaz, tam yaşlı Patriarheas'ı aramaya koyulmuştu ki, birisi gelip ölüm döşeğindeki bir adamın günahını çıkarmasını istemiş, o da yolunu değiştirmişti. Kaptan Fortunas ise yatağında inliyor ve sargılarını değiştirip kırık kafasını sarmaya çalışan Mandalenya Ana'ya sövüp sayıyordu.

Lenio elinde gergefi, şarkı mırıldanarak çeyizinin son parçalarını dokuyordu. Yüreği zıplayıp duruyordu. Boğazına dek çıkıyor, midesine iniyor, bir göğsünden ötekine sıçrayarak onu gıdıklıyordu...

Yukarıda efendisinin odasından tartışma sesleri geliyor; baba bağırıyor, oğul yanıt veriyor, kavga eder gibi gidip geliyorlar ve tavan sarsılıyordu. Ama Lenio gergefinin üzerine eğilerek kavgalarına aldırmadı. Efendisinin bağırmalarını duymak bile onu kaygılandırmamıştı. Onun egemenliğinin zincirleri kırılıp atılmak üzereydi ve o Manolios'uyla birlikte dağda, koyunların arasında yaşamaya gidecekti. Kendisine öz kızı gibi davranmasına ve iyi bir koca bulup cömert bir çeyiz vermesine rağmen yaşlı Patriarheas'a dayanamaz olmuştu. Ondan tiksiniyor ve onu artık hiç görmek istemiyordu.

O sırada yukarıdaki kavga iki katına çıkmıştı. Yaşlı adamın sesi daha belirgin geliyordu. Lenio kulak verdi.

"Ben yaşadığım sürece," diye bağırıyordu, "burada buyrukları ben veririm, sen değil! Dünyanın sonu geldi!"

Sesi boğuk çıkıyor, kekeliyordu. Sözleri birbirine karışıyordu. Lenio gerisini anlayamadı. Ama bir süre sonra şu sözleri açık bir biçimde duydu:

"Hayır! Manolios'la gereğinden fazla ilişkin olsun istemiyorum. Unutma ki o bir uşak, sense bir yargıçsın. Bulunduğun yere uygun davran!"

"Pis moruk!" diye mırıldandı Lenio, "yaşlı domuz! Beyaz saçlarından bile utanmadan o Katerina orospusunu buraya getirip ağzından salyalar aka aka çevresinde dolanıyor. Ardından da değerli oğlunun ahlakını bozmasın diye Manolios'u istemiyor... Öf! Buradan gitmek, bir daha onu hiç görmemek, sesini hiç duymamak istiyorum, iğrenç moruk!"

Birden ayağa kalktı, odada daha fazla kalmaya dayanamayarak hava almak için bahçeye çıktı.

"Yaşlı hayvan!" diye mırıldanıyordu hâlâ. "Ah, bir yanına inme inse ne olur!"

Avlunun ortasına gitti ve başını içine daldırıp serinlemek için kuyudan bir kova su çekti. Ufak tefek, balıketinde, dolgun dudaklı, canlı ve gülümseyen bakışları olan bir kızdı ve tıpkı yaşlı efendisininkini andıran kartal gagasına benzer bir burnu vardı. Esmer ve çekiciydi. Akşamları eşikte durur, önünden bir erkek geçtiğinde, tırnaklarını içeri çekmiş, sıçramaya hazır bekleyen ama ansızın avına acıyarak gitmesine izin verip hırsla bir başkasını beklemeye koyulan bir kedi gibi, merakla boynunu uzatır, istek ve sevecenlik karışımı bir duyguyla onu incelerdi... Bu amansız ve durgun av her akşam eşikte sürer giderdi. Bir süre sonra gece olur, Lenio mücadeleden vazgeçerek bitkin bir biçimde içeri girerdi.

Tam kovayı çekip yanan yüzünü içine daldıracaktı ki avlu kapısı açıldı ve Manolios içeri girdi.

"Hoş geldin Manolios!" diye bağırdı kız, ilk hareketi ona koşmak olacaktı ama duygularını bastırıp ona istekle yanan bir bakış fırlatmakla yetindi. Sonra bakışları bir şimşek hızıyla delikanlının kollarında, boynunda, göğsünde, bacaklarında ve dizlerinde dolaştı. Sanki onunla güreşecekmiş gibi gücünü ve dayanıklılığını tarttı.

Manolios hiçbir şey söylemedi. Büyük adımlarla avluyu geçti, sopasını bir köşeye yasladı ve efendisinin oda-

sına çıkan taş merdivenlere doğru gitti. Bağırmaları daha yoldan duymuştu, yargıcın öfkesini Mihelis'le paylaşmak için sabırsızlanıyordu.

Manolios tedirgin ve yorgun görünüyordu. Lenio'yu görünce duraksadı, şu anda görmek istemediği tek insandı o. Basamaklara erişmek için atıldı. Ama Lenio duruma aynı açıdan bakmıyordu.

"Merhaba," diye bağırdı, "beni gördünüz mü sultanım?"

"Günaydın Lenio," dedi Manolios zayıf bir sesle. "Özür dilerim, acelem var. Efendimizi görmem gerek."

"Bırak onu, o pislikle ne işin var?" dedi Lenio fısıldayarak. "Biricik veliahtıyla kavga ediyor. Bırak birbirlerinin gözünü çıkarsınlar! Hadi, gel de bak..."

Eve sokmak için delikanlının elini tuttu. Onu kokladı, çevresinde döndü, sürtündü ve birden kızarak geri çekildi.

"Ne zaman evleneceğiz Manolios? İhtiyar sabırsızlanıyor."

"Tanrı ne zaman isterse!" dedi Manolios, kaçmaya çalışarak.

"Tanrı'nın önünde saygıyla eğilirim," dedi Lenio birden ciddileşerek. "Tanrı'nın önünde eğilirim ama O'na söyle de elini çabuk tutsun. Mayıs geliyor ve mayısta kimse evlenmez. Hazirana kadar bekleyecek miyiz, yoksa temmuza dek mi? Zamanı boşa harcıyoruz."

"Zaman kazanıyoruz Lenio. Sabırsız olma. Yaşlanıyoruz diye korkmak yersiz. Önce bitirmem gereken işlerim var. Daha sonra, Tanrı isterse..."

"Ne işi?" dedi Lenio şaşırarak. "Ne işi? Çobanlıktan başka işlerin de mi var?"

"Evet, var..." dedi Manolios, yavaş yavaş merdivenlere yanaşarak.

"Ne işi? Kiminle? Neden bana söylemiyorsun? Yakında karın olacağım, benim de bilmem gerekir."

"Önce efendimi göreceğim, sonra sana anlatırım. Önce onunla konuşmalıyım Lenio... Bırak gideyim."

"Manolios, yüzüme bak ve gözlerini kaçırma. Sana ne oluyor? Bir gün içinde değişiverdin. Sana ne yaptılar?"

Kaygıyla ona baktı, sonra huzursuzca içini çekti:

"Birisinin nazarı değdi!" diye bağırdı. "Teyzen Mandalenya'yı bulmamız gerek. Paskalya dalları yakıp büyülü sözler söyleyerek nazarı bozsun. Manolios... Gel buraya, sana söyleyeceğim bir şey var sevgilim..."

Manolios kızın soluğunu ensesinde duydu. Ter içindeki vücudundan acı bir koku yükseliyordu. Zaman zaman kızın dolgun, sert göğüsleri eline sürtünüyordu. Neredeyse çatlayacakmış gibi atan damarlarında kanının coştuğunu duydu.

"Gidip Mandalenya Ana'yı bulayım, yüzünü böyle buruşturmana dayanamam. Sakın gitme!" dedi Lenio sertçe. İçeri girdi, en iyi elbisesini giydi, bir eşarpla saçlarını topladı ve yaşlı Mandalenya'ya götürmek üzere bir sepeti kırmızı yumurtalar, biraz kahve, şeker ve bir şişe şarapla doldurdu. Döndüğünde, Manolios'un merdivenleri tırmanmış olduğunu ve efendisinin kapısında durakasadığını gördü.

"Gitme, gitme!" diye bağırdı. "Geliyorum!"

Kavga sona ermişti. Mihelis odadan çıkmış olmalıydı. Manolios'un kapının ardında tüm duyabildiği mırıldanarak dolaşan yaşlı adamın ağır ayak sesleriydi.

Kapıyı açıp içeri girdi. Yaşlı adam onu görür görmez üstüne atıldı.

"Senin hatan!" diye kükredi, vurmak için elini kaldırarak. "Oğlumun başını sen döndürdün, varlığımı, yüreğimin kanını alıp dağıtması için onu sen kışkırttın, serseri!"

Şakaklarındaki, boyun ve ellerindeki damarlar simsiyah kesilmişti. Gömleğini açmıştı ve yaşlı göğsü çatlayacakmış gibi inip kalkıyordu. Köşede duran sedire çök-

tü, başını ellerinin arasına aldı, öksürdü, boğazından bir hırıltı yükseldi.

Manolios duvara yaslanmış, dili tutulan yaşlı adamı pişmanlık içinde izliyordu. "Ne vahşi bir hayvan şu insan yüreği!" diye düşündü. "Ne vahşi bir hayvan!.. Ey İsa onu sen bile uslandıramazdın!"

Yaşlı adam ansızın ayağa kalktı. Gücünü yeniden bulmuştu. Manolios'u yakasından tuttu.

"Senin hatan!" diye bağırdı yeniden, Manolios'un yanaklarına ve boynuna tükürükler saçarak. "Senin hatan! Seni kızım gibi sevdiğim Lenio'yla evlenesin diye dağdan getirdim. Bütün bayram süresince seni burada yatırdım kaldırdım, senin uşağım olduğunu unuttum, Paskalya'da seni soframa aldım. Ve sen bana nasıl teşekkür ediyorsun, hain! Oğlumu ayarttın, ben uyurken kilerime girdin ve beni soydun. Hırsız! Hırsız! Bütün bunlar yetmezmiş gibi, Mihelis ilk kez bana kafa tuttu. 'Ben artık büyüdüm, aklıma ne eserse onu yaparım,' diyor. Bunu duydun mu? Bu bir hakarettir yahu! Aklına eseni yapacakmış. Ben de ona, 'Babandan korkun yok mu senin!' diye bağırdım. Bana yanıt verme cesaretini de gösterdi küstah. 'Ben Tanrı'dan başka kimseden korkmam,' dedi. Bunlar hep senin oyunların, Manolios. Tanrı'm neden Paskalya'yı kutlamak için dağdan indiğin gün bacağını kırmadın sen?.. Neden bir şey söylemiyorsun? Neden o koca gözlerinle bana bakıp duruyorsun? Bir şeyler söyle, konuş, şimdi patlayacağım!"

"Efendim," dedi Manolios sakince. "Dağa dönmek için sizden izin almaya geldim."

Yaşlı adamın gözleri faltaşı gibi açıldı, dudakları titredi ve kekeledi:

"Ne diyorsun sen? Dağa geri dönmek mi? Eğer yüzün varsa bir kez daha söyle bakayım!"

"Dağa dönmek için sizden izin almaya geldim."

"Ya düğün?" diye bağırdı yaşlı adam. Boynu yeniden

şişmiş ve gerilmişti. "Düğünü ne zaman yapacağız, çılgın? Mayısta mı? Mayısta yalnızca eşekler evlenir. Onun için nisanda olacak. Seni buraya getirmemin nedeni bu. Burada emirleri yalnızca ben veririm!"

"Bana biraz daha zaman tanıyın efendim..."

"Ne için? Ne istiyorsun? Ne oluyor sana?"

"Şey, henüz hazır değilim efendim."

"Daha hazır değil misin? Bunun anlamı da ne?"

"Kendimi anlayamıyorum efendim. Bakın, nasıl söylesem? Henüz hazır olmadığımı hissediyorum. Ruhum..."

"Ne ruhu? Sanırım delirdin sen... Şuna bakın hele! Ruhum diyor. Senin ruhun var mı be!"

"Size nasıl anlatayım bilmem ki, efendim. İçimde bir ses..."

"Kes sesini!"

Yaşlı adam, Manolios'un kapıyı açmak için uzattığı elini yakaladı.

"Nereye gidiyorsun? Burada kal!"

Odada bir aşağı bir yukarı yeniden yürümeye başladı, masayı yumrukladı, canı acıdı, dudaklarını ısırdı.

"Bugün ikiniz beni öldüreceksiniz. Her şeyin sonu geldi! Oğlum benden korkmadığını, yalnızca Tanrı'dan korktuğunu söylüyor... Ve bu, bu pis uşak da bana ruhunu anlatıyor..."

Öfkeyle çobana döndü:

"Defol, cehenneme git! Eğer düğün bu ay olmazsa, hizmetimde senin gibi adama yer yok, çık git evimden! Lenio'm için bir başka koca, hem de daha iyisini bulurum. Çabuk çık dışarı, yok ol!"

Manolios kapıyı açtı. Basamakları ikişer ikişer indi, avluya bir göz attı. Lenio henüz dönmemişti. Sopasını aldı ve koşarak dağa giden yolu tuttu.

Köyün dışında Aziz Vasili Kuyusu'nun yakınlarında soluk almak için durdu. Uzun kamışların çevrelediği,

eski ve ünlü bir kuyuydu. Kenarlarını çevreleyen cilalı mermer, yüzlerce yıldır, kovalarını indirip çıkaran ipler tarafından aşındırılmıştı. Akşamları genç kızlar soğuk su çekmek için gelirlerdi buraya. Suyun şifalı olduğu ve mide, karaciğer, böbrek hastalıklarını iyileştirdiği söylenirdi. Her yıl, Noel'den sonraki on ikinci gece, papaz gelip suyu kutsardı. Dünyadaki tüm çocuklar için armağanlar taşıyan Aziz Vasili'nin yeni yıl gecesi bu kuyunun yanından geçtiği ve suyundan içtiği söylenirdi. İşte bu nedenle adı Aziz Vasili Kuyusu'ydu ve suyu şifalıydı.

Gökyüzünün en tepe noktasına erişen güneş ışınları durgun bir çağlayan gibi diklemesine dünyaya düşüyorlardı. Çayırlarda, sararan başaklar ince başlarını kaldırmışlar, güneşin besleyici gücünü içiyorlardı. Zeytin ağaçlarının her yaprağından ışıklar yayılıyordu çevreye. Uzakta, Sarakina, ateş renkli, yarı saydam bir örtünün altında duman dumanaydı. Mağaraların karanlık oyukları ve tam tepede, göz kamaştırıcı güneş ışığında eriyen St. Elijah Şapeli seçilebiliyordu.

Manolios ipi kavradı ve başını, çektiği kovaya daldırarak su içti. Gömleğini açıp göğsünde biriken teri sildi. Bakışları Sarakina'ya takıldı ve Papaz Fotis'in çileci, kızgın ve güneş gibi tutuşan görüntüsü belirdi hayalinde. Manolios hiçbir şey düşünmeden, kendine hiçbir şey sormadan ve yanan gün ışığı altındaki St. Elijah Şapeli gibi eriyerek bu hayale baktı.

Uzun bir süre böyle, kendinden geçmişçesine kaldı. Birden ellerinin, ayaklarının ve yüreğinin korkunç acılarla çivilendiğini hissetti. Gün ışığının üstünde çarmıha gerilmiş gibiydi. Aylar sonra, bir ölüm saatinde, kuyunun başında kendinden geçtiği bu an yeniden aklına geldi. Ve birden bu ânın yaşamının en büyük sevinci olduğunu anladı. Hayır, bir sevinç değildi; daha derin daha acımasız, insan mutluluğunun ve acılarının ötesinde bir duyguydu bu.

Kulübesine dönmek için Meryem Tepesi'ne tırmanmaya başladığında güneş batıyordu.

"Uyumuş olmalıyım," diye mırıldandı. "Akşam olmuş..."

Gerindi, kemerini sıktı ve yerden sopasını aldı. Yalnızlığını paylaşan dostlarına; koyunlarına, koçlarına, köpeklerine kavuşmak için sabırsızlanıyordu.

Tam gitmeye hazırlanıyordu ki, birden çalıların hışırdadığını duydu. Arkasında taze, baştan çıkarıcı, yalvaran bir ses duydu:

"Bizi bırakıp gidecek kadar korktun mu Manolios? Bekle, seninle konuşmak istiyorum."

Döndü. Dul Katerina omzunda bir testiyle çalıların arasından çıktı. Manolios'un bakışları hızla kadının parıldayan boynunda, biçimli kollarında ve gülümseyen kırmızı dudaklarında dolaştı.

"Benden ne istiyorsun?" dedi gözlerini yere indirerek.

"Neden peşimden koşuyorsun, Manolios?" dedi dul, tutku ve acı dolu bir sesle. Testiyi kuyunun kenarına bırakıp içini çekti. "Her gece seni düşlerimde görüyorum, senin yüzünden uyuyamıyorum. Daha bugün sabaha karşı senin Ay'ı tutarak bir elma gibi parçalara bölüp yemem için bana uzattığını gördüm. Aramızda ne var, Manolios? Neden peşimden ayrılmıyorsun? Düşlerimde seni görmem, senin de beni düşündüğün anlamına gelir."

Manolios gözlerini kaldırmadı. Dulun yakıcı soluğunu çevresinde duyabiliyordu. Şakakları deli gibi atıyordu. Hiçbir şey söylemedi.

"Kızarıyorsun, kızarıyorsun, Manolios," dedi dul. Ilık sesi hafifçe boğuklaşmıştı. "Haklıydım, beni gerçekten düşünüyorsun. Ve ben de seni... Ne zaman düşüncelerime girsen, sanki karşında çırılçıplakmışım gibi utanıyorum. Sanki çıplakmışım ve sen de benim kardeşimmişsin ve beni öyle görmüşsün gibi."

"Ben de seni düşünüyorum," dedi Manolios, gözlerini kaldırmadan. "Seni düşünüyor ve sana acıyorum, tüm Kutsal Hafta boyunca hep aklımdaydın. Bağışla beni."

Dul, kuyunun kenarına oturdu. İçinde ansızın tatlı ama karşı koyulmaz bir yorgunluk duymuştu. Bacakları artık onu taşıyamıyordu. Şimdi o da susmuştu. Kuyunun üzerine eğilerek dipteki yeşil siyah suda yüzünü gördü. Tüm yaşamı bir çırpıda gözlerinin önünden geçiverdi. Küçük bir ticaret kasabasının papazının kızı, öksüz bir çocuk; Mersinlerin Bakiresi Festivali'nde tanışmıştı kocasıyla. Kendisinden çok yaşlıydı, saçları kırlaşmıştı ama biraz malı vardı. Oysa kendisi yoksuldu. Onu karısı olarak almıştı. Aslında satın almıştı. Düğünden sonra ise onu Likovrisi'ye getirmişti. Çocuklar istemiş ama sahip olamamıştı. Sonra ölmüştü. Yirmi yaşındaki dul, yatağında uykusuz geceler geçiriyordu. Köyün delikanlıları da uyuyamıyorlardı. Gece yarıları kapısının önünde dolanıyorlar, penceresinin altında, bahçesinde ona şarkı söyleyip buzağılar gibi içlerini çekiyorlardı. Evin içinde o da içini çekiyordu. Bu kahramanlık iki yıl sürdü. Bir cumartesi gecesi artık bu duruma daha fazla dayanamayacağını anladı. O gün saçlarını yıkadı, defne yağı sürdü. Vücuduna bakıp kendisine acıdı. Kapısını açtı ve orada bekleyen ilk delikanlı içeri girdi. Sabah, şafak sökerken, köy uyanmadan gitti. Dul büyük bir rahatlama duydu. Yaşamın çok kısa olduğunu ve onu boşa harcamanın günah olduğunu düşündü. Daha sonraki geceler, gece yarısında kapısını açmayı sürdürdü.

Ayağa kalktı. Yüzü yeşil siyah suda yitip gitmişti.

"Neden bana acıyorsun Manolios?" diye sordu.

"Bilmiyorum Katerina, sorma. Ama gerçek... Sana acıyorum, sanki kardeşimmişsin gibi."

"Benden utanmıyor musun?"

"Bilmiyorum, bana bunu sorma."

"Benden ne istiyorsun?"

"Hiçbir şey! Hiçbir şey istemiyorum!" diye bağırdı Manolios korkuyla, kaçmaya çalışarak.

"Gitme, gitme Manolios," dedi büyülü bir sesle.

Ardına dönmeden, olduğu yerde durdu Manolios. Bir kez daha sessizlik içindeydiler. Bir süre sonra dul yeniden konuştu.

"Bana bir başmelek gibi görünüyorsun, Manolios. Ruhumu almak isteyen bir melek!"

"Bırak gideyim," dedi Manolios. "Senden alacak hiçbir şeyim yok. Gitmek istiyorum."

"Acelen var," dedi kırılarak. Sesi bir kez daha alaylı bir biçim almıştı. "Dağa gitmek, süt içmek, et yemek ve toparlanmak için sabırsızlanıyorsun. Yakında evleneceksin Manolios, evleneceksin ve Lenio, saçmalıkları kaldırmaz!"

"Evlenmeyeceğim!" diye bağırdı Manolios. Söylediği onu korkutmuştu. Böyle bir şeyi ilk kez düşünüyordu. "Hiçbir zaman evlenmeyeceğim. Ölmek istiyorum!"

Bunu söylemek rahatlatmıştı onu. Dönerek, sanki ondan artık korkmuyormuşçasına dulun yüzüne baktı. Ağır bir yükten kurtulmuş gibiydi.

"Hoşça kal," dedi, sakin bir sesle. "Gidiyorum."

Dul onun gidişini gözleriyle izledi ve yüreği sıkıştı.

"Beni düşünme, Manolios," diye bağırdı umutsuzca. "Artık uykularımı kaçırma. Ben kötü bir yoldayım, beni rahat bırak!"

"Sana acıyorum kardeşim, sana acıyorum ve lanetlenmeni istemiyorum," diye düşündü Manolios. Ama dönmedi, yanıt vermedi. Dağa giden yola sapmıştı bile.

IV

Koçla dövüş

Güneş yükseldi, St. Elijah Şapeli'ni pembeye boyayarak Sarakina'nın doruğuna erişti. Yamaçlarda keklikler ötmeye başlamıştı. Tüm dağ aydınlanıyor, sarp kayaların arasına dağılmış birkaç bodur keçiboynuzu ağacı, dikenli gövdeleriyle yabanarmutları ve rüzgârla yıpranmış pırnal ağaçları göze görünmeye başlıyorlardı.

Geçmişte buralarda insanlar yaşamış olmalıydı. Yıkık bir duvarı, çanak çömlek parçalarını, insanlar gittikten sonra yeniden yabanileşen birkaç meyve ağacını hâlâ görebilirdiniz. Yollar saldırgan otların ve çalıların arasında yitip gitmiş; evler yeniden ilk maddelerine, tüm ağaçlarsa dikenliklere dönmüş; insanın ortaya çıkmasıyla kaçışan kurtlar, tilkiler ve tavşanlar utkuyla geri gelmişlerdi. Özgürlüklerine yeniden kavuşan toprak, ağaçlar ve hayvanlar rahatça soluk almaya başlamışlardı. Bir an için ortaya çıkarak, ilksiz ve sonsuz varlıkların yasasını değiştirip sonra yeniden yok olan o ölümlü, iki ayaklı canavarın korkutmasından artık kurtulmuşlardı.

Ama işte orada, o saldırgan hayvan geri dönmüştü. Yabani hayvanlar onu gözlemek için kayaların ardına saklandılar. Kadınlar, erkekler ve çocuklar mağaralardan dışarı çıktıklarında güneş henüz doğmak üzereydi. Suyu, kayalardan damladığı yerde buldular, üzerine eğilip içti-

ler ve taşları düzenleyip ateş yaktılar. Parmaklarının ucunda doğrulup uzaklara baktılar. Düzlüğün ötesinde varlıklı Likovrisi köyü yatıyordu; çevresi zeytin ve incir ağaçları, asma bahçeleriyle örtülü tepelerle kuşatılmıştı. Daha ötedeyse sayısız koyun ve keçi sürülerinin otladığı yemyeşil Meryem Tepesi yükseliyordu. Onların da ardında gülkurusu ve mavi dağlar göğün karşısına dikiliyorlardı.

Papaz Fotis haç çıkardı.

"Çocuklarım," dedi, "işte şafak. Bugün yapacak çok işimiz var. Gelin çevremde toplanın. Tanrı'ya hep birlikte seslenelim ki sesimizi duysun."

Yaşlılar bir kayanın üzerinde duran Papaz Fotis'in çevresinde bir daire oluşturmak için sürünerek geldiler. Kadınlar, çocuklarıyla birlikte koşuştular, onları, başları kaygı dolu düşüncelerle eğitilmiş erkekler izlediler. Açlık ve bitkinlikten avurtları çökmüş, bu düşman kayaların ve meyvesiz ağaçların ortasında savunmasız, paçavralar içinde, yalınayak bir sürüydüler... Ağlamaları, yalvarmaları, gökyüzüne ellerini uzatıp yakarmaları gerekirken, bu göğüslerden neşeli ve coşkun bir sesle Rum Ortodoks kilisesinin görkemli ilahisi yükseliyordu. Tüm dağ bu sesle çınladı:

Halkını kurtar Tanrı'm, vârislerini kutsa,
Bize barbarlara karşı utku bağışla!..

Papaz, kollarını uyumlu bir biçimde sallayarak ilahiyi yönetiyordu. Derin ve coşkun sesi diğer sesleri bastırıyor, onlara önderlik ediyordu.

Eğik duran başlar dikleşti, kadınlar gömleklerinin üstünü açıp bebeklerini emzirmeye başladılar. Ötekilerse eğilip ateşe kuru dallar attılar ve tencereleri üzerlerine yerleştirdiler.

"Çocuklarım," diye bağırdı Papaz Fotis, "işte Tanrı'nın da yardımıyla köklerimizi buraya, bu sarp dağın tepesine salacağız. Üç aydır yollardayız, çocuklar ve kadınlar tükendiler, erkekler dilenmekten utanç içindeler. Erkek bir ağaç gibidir, toprağa gereksinmesi vardır. İşte burada kök salacağız! Dün gece düşümde koruyucumuz Aya Yorgi'yi gördüm. Tıpkı bayrağımızın üzerinde canlandırıldığı gibiydi. Genç, sarışın, ilkyaz kadar güzel bir adam. Ata binmişti ve terkisinde, çeşmenin canavarlarından kurtardığı güzel prenses vardı. Kız ona içmesi için altın bir ibrik uzatıyordu... Kimdir bu güzel prenses, yavrularım? O Yunanistan'ın ruhudur, bizim ruhumuz! Aya Yorgi bizi atına alıp buraya, bulunduğumuz yere, bu boş dağa getirdi. Dün gece düşümde kolunu bana uzattığını ve elime kilisesiyle, okuluyla, bahçeleriyle bir köyün tohumunu bıraktı; küçük, küçücük bir köy... Ve bana, 'Ek bu tohumu,' dedi."

Kalabalıktan bir mırıltı yükseldi, rüzgârın sazlıklarda dolaşırken çıkardığı hışırtı gibi... Ve Papaz Fotis elini açtığında birkaç kadın, avucunun içinde, güneşte kuluçkaya yatırılmış bir yumurta gibi küçük, küçücük bir köy gördüler.

"Burada," diye sürdürdü Papaz Fotis, dağı kucaklamak istercesine kollarını açarak, "bu kayaların ve mağaraların, bu ender suyun, bu ince yaban ağaçlarının arasında Şövalye Aya Yorgi'nin bana emanet ettiği tohumu ekeceğiz. Cesaret çocuklarım, kalkın ve beni izleyin. Bugün büyük bir gün, yeni köyümüzü kurmaya başlayacağız. Kalk Panagos Baba, kemik torbanı sırtla yeniden ve yürü!"

Yüzyıllık ihtiyar kurumuş başını kaldırdı, küçük gözlerinde çelik parıltıları vardı.

"Çocuklarım," dedi, "tam üç kez köylerin kurulduğunu ve köklerinden söküldüğünü gördüm. Önce bir

salgın hastalık her şeyi silip götürdü, ikinci kez bir yer sarsıntısı ve üçüncü kez, bu kez, düşmanlar. Ama üç kez de, ya aynı yerde ya daha ötelerde insanın tohum attığını gördüm. Papaz hayır duaları etti, duvarcılar işe koyuldu, herkes kendini yere atıp koşmaya başladı, erkekler evlendiler ve bir yıl içinde, o ne mutluluktu çocuklarım. Mısır başakları topraktan fışkırıyor, bacalardan duman yükseliyor, yeni doğmuş çocuklar ağlıyor, köy büyüyüp gelişiyordu! Cesaret çocuklarım, yeniden başaracağız!"

"Bravo Panagos Baba!" diye bağırdı erkekler, gülümseyerek. "Sen Azrail'e bile kafa tuttun! Sen ölümü yenen ejderhanın ta kendisi değil misin?"

"Evet kuşkusuz, o benim," diye yanıtladı yaşlı adam. "O ejderha benim."

Bu sırada cüppesini giyen Papaz Fotis, koku püskürtücüsünü eline almış, bir sukabağını suyla doldurmuş, ilahi okumasını ve yanıtlarını söylemesini öğretmiş olduğu beş-altı çocuğu çevresine toplamıştı.

Kalabalık ayağa kalkarak önderlerinin arkasında sıraya girdiler; erkekler sağda, kadınlar solda dizildiler. Tepelerinde güneş, o yorulmak bilmeyen inatçı atlet, bitmez tükenmez serüvenini bir kez daha yaşamak üzere gökyüzüne tırmanıyordu.

"İsa adına, çocuklarım!" diye bağırdı Papaz Fotis, "İsa ve ülkemiz adına! Köyümüz toprağından kazınmıştır, köyümüz yeniden kurulacaktır. Irkımızın kökü ölümsüzdür! Daha ne söyleyeyim kardeşlerim? Mutlu bir şeyle karşılaşınca bir insan olarak seviniyorum ama güç anlar geldiğinde inanın daha da mutlu oluyorum. Sonra kendime şöyle diyorum: 'İşte Papaz Fotis, gerçek bir insan mı yoksa korkak bir tavşan mı olduğunu göstermenin zamanı geldi.'"

Kadın erkek, herkes kahkahaya boğuldu. Böylesine ciddi bir anda, iyi niyetle dolu bu canlı sözler yüreklerini

hafifletmişti. Her birinin göğsünde, uzak zamanların içinden gelen zorlu bir savaşçı canlandı; taşlara, verimsiz ağaçlara ve aç ağızlara baktı ve kollarını sıvadı.

"Hepiniz beni izleyin çocuklarım, köyün sınırlarını çizeceğim!" diye bağırdı Papaz Fotis, püskürtücüsünü kutsamış olduğu suya daldırarak. "İsa adına, Yunanistan adına!"

Dev cüsseli adam, Aya Yorgi'nin bayrağını düzeltti; erkekler araçlarını, kazmalarını, küreklerini, tırpanlarını aldılar; yaşlılar ikonlarını yüklendiler ve büyükbaba kemik çuvalını sırtlanarak öne geçti. Onlara eşlik eden iki-üç köpek neşeyle havlayarak peşlerine düştüler. Öyle büyük bir gürültü oluşmuştu ki, dağın eteğinde çalınan borazanın sesini kimse duymadı.

Papaz koku püskürtücüsünü kutsal suya batırdı ve sanki köyün sınırlarını havaya çiziyormuşçasına suyu taşların, çalıların, keçiboynuzu ağaçlarının üzerine püskürttü. İlk kez bir köy kuruyordu ve dualar kabaran yüreğinden coşarcasına geliyorlardı.

"Tanrı'm, Tanrı'm, köyümüzün sınırlarını kutsal suyla çizdim! Düşmanlarımız, hastalık bu sınırlardan içeri girmesin, yer sarsıntıları köyümüzü yıkmasın! Çevresine dört kapı yapacağız, bize dört koruyucu melek yolla Tanrı'm!"

Sustu, püskürtücüyle büyük bir taşın üzerine bir haç işareti yaptı ve dostlarına döndü.

"Buraya, doğuya doğru," dedi, "kapılardan birini, İsa kapısını yapacağız!"

Kollarını gökyüzüne kaldırdı:

"Bu senin kapın, ey İsa! Sesimizi duymak ve tehlike ânında dünyaya inmek lütfunu gösterdiğin zaman bu kapıdan gireceksin. Bizler insanız, ruhumuz ve sesimizle sesleneceğiz sana. Eğer gereksiz konuşursak, kızma. Biz insanız, acı çeken yaratıklarız, birçok derdimiz var ve öyle anlar gelir ki kişi daha fazlasını kaldıramaz, küfreder

ve rahatlar. Yaşam ağır bir yük Tanrı'm! Sen olmasaydın hepimiz; kadın erkek el ele tutuşup bu işi bir an önce bitirmek için aşağı atardık kendimizi. Oysa sen varsın. Sen ezilenlerin koruyucusu, sevinç ve teselli kaynağısın. Sen Tanrı'mızsın! İşte kapın, gir içeri!"

Güneye doğru yürüdüler. Yeniden havaya sınırlar çizildi. Papaz bir ilahi söylemeye başladı ve derin sesinin çevresinde çocukların ince sesleri kırlangıç cıvıltıları gibi titreşti.

Papaz, duru bir suyla dolu bir kaya oyuğunun önünde durdu:

"İşte buraya," dedi, "insan ırkının koruyucusu Bakire Meryem'in kapısını kuracağız! İşaretleyin!"

Kollarını uzattı:

"Bakire Ana," diye bağırdı, "ey solmayan gül! Yabani meşeyi, Tanrı'mızı sıkı sıkı saran, çiçekler içindeki alıç! Bizler sürgün edilmiş iyi insanlarız, sesimizi duy! Sen burada, dünyada, bize yakınsın. Kucağın insanların sığındıkları yumuşak bir yuva. Sen anasın, sen acıların, açlığın ve ölümün anlamını bilirsin. Sen bir kadınsın. Sen sabrın ve sevginin anlamını bilirsin. Meryem Ana; aşağıya, köyümüze bak, kadınlarımıza sabır ve sevgi aşıla. Günlerin getirdiği zorluklara katlanabilsinler ve yakınmadan, babaları, kardeşleri ve kocalarıyla birlikte çocukların ve evlerinin acılarını yüklensinler. Erkeklere öyle bir çalışma ve umutsuzluğa düşmeme gücü ver ki, ölürken artlarında çocuklar ve torunlarla dolu bir avlu bıraksınlar. Meryem Ana, yaşlılara huzurlu ve Hıristiyanlığa yaraşır bir son bağışla! Kapımızın anası, işte senin kapın, gir içeri!"

Tam o anda, kalabalığın ardında yüklü bir eşek göründü ama kimse onu fark etmedi. Ansızın şaşırarak durdu ve ne yapacağını sorarcasına, iri kadife gözlerini arkadaşına çevirdi. Yannakos, soluk soluğa, terden sırılsıklam, güneşe ve kayalara küfrederek eşeğin arkasında belirdi.

O da Yusufaki gibi şaşırarak durdu. İlahiyi ve papazın sözlerini duymuştu, afallayarak çevresine bakındı. "'İşte kapı,' diyor... İyi ama kapı nerede? Ne köyü kuracaklar? Ne ile? Havayla mı? Havaya mı? Lanet olsun, açlıktan geberiyorlar, bir de kalkmış köy kurmaktan söz ediyorlar. Ayaklarının üzerinde duracak halleri yok daha, savaş ilahileri söylüyorlar: 'Barbarlara karşı utku bağışla...' Tanrı'm acı onlara, deli bunlar!"

Eşeğini bodur bir meşeye bağladı, sessizce ve kimseye görünmeden kalabalığa karıştı. Gözlerini dört açmış, kulaklarını kabartmış, gülsün mü ağlasın mı bir türlü karar veremiyordu. Ötekileri izledi ve papazın, insanı şaşırtan bir güvenle, püskürtücüyü sallamasını ve sanki havada, gelecekteki sokakları, evleri, kiliseyi görüyormuşçasına sınırları çizmesini gözledi.

Yaşlı adam üçüncü kez, İsa kapısının tam karşısında, batıya doğru dönerek durdu ve şimdi çiçek açmış olan bir yabanarmudu ağacının ikiye böldüğü büyük bir kayaya tırmandı.

"Buraya" dedi, "Emekçi Aya Yorgi'nin kapısını kuracağız. O ki, biz insanlar gibi eğitilmiş, toprağı işlemiştir. Keçileri ve koyunları otlamaya götürmüş, inek gütmüş, ağaç budamış ve aşılamıştır. Çünkü Aya Yorgi yalnızca soylu bir savaşçı değil, aynı zamanda bir emekçidir. Köyümüzü sana emanet ediyoruz ey Koruyucumuz. Keçilerimizi ve koyunlarımızı büyüt, verimli kıl ki çocuklarımıza süt versinler, ruhumuzu taşımasına yardım etmek için vücudumuza et versinler, kara ve soğuğa yenik düşmeyelim diye bize güç versinler. İnsanı seven ve hizmet eden tüm yaratıkları; inekleri, eşekleri, köpekleri, civcivleri, tavşanları kutsa, Aya Yorgi. Toprağın üzerine eğilip onu da kutsa. Tohumu onun bağrına atacağız ve sen, gerektiğinde tohumların büyümesi için yağmur yağdıracaksın... Toprak, insanlar, azizler, hep birlikte bir ordu-

yuz. Ve Tanrı önümüzde bize yol gösteriyor! Aya Yorgi işte köyün, işte senin kapın. Atının sırtında girebilesin diye onu yüksekte kuruyoruz. Gir içeri!"

Yannakos ağzı açık dinliyordu. Gözlerini ovuşturup çevresine bakındı. Taşlardan, böğürtlenlerden, katırtırnaklarından ve kekikten başka bir şey yoktu... Keçiboynuzu ağacına tünemiş iki karga korkarak havalandılar ve kanatlarını çırpıp çirkin sesleriyle bağırarak uzaklaştılar.

"Bu yaratıklar nedir?" diye sordu kendi kendine korkuyla. "İnsan mı? Yabani hayvan mı? Yoksa aziz mi?" Sarkık bıyıklı erkeklere; örgülü saçlı, iri kalçalı kadınlara baktı... "Bunlar bütünüyle delirmiş, Tanrı'm bana yardım et!"

Kuzeyde, Meryem kapısının karşısında, çalıların sardığı bir duvar kalıntısının önünde, papaz bir kez daha durdu.

"Burada," dedi, titreyen bir sesle, "burada son Bizans İmparatorumuz Konstantinos Palaiologos'un kapısını kuracağız kardeşlerim. Panagos Baba yaklaş, torbanı İmparator Palaiologos'un kapısına bırak."

Sonra ellerinde araçlarıyla bekleyen adamlara seslendi:

"Kazın!"

Onlar da kazdılar, kazmalarını sallayarak, bir adamın içinde ayakta durabileceği kadar derin bir çukur açtılar. Büyükbaba çukurun içine girdi. Torbasından kafataslarını, kaburgaları, incik kemiklerini birer birer çıkararak bunları saygıyla ve sessizlik içinde bir yığın haline getirdi. Papaz Fotis kutsal suyun geri kalanını kemiklerin üzerine serptikten sonra püskürtücüyü çukura atarak bağırdı:

"Biraz daha sabredin ey atalarımız! Toz olmayın, dayanın, güzel günlerin habercisi geliyor!"

Yannakos gözlerini sildi. Boğazında bir düğümlenme vardı.

"Çık dışarı Panagos Baba," diye buyurdu papaz. "Çık

dışarı, çukuru dolduracağız." İki delikanlı onun çıkmasına yardım etmek için koştular.

"Bırakın beni çocuklar," diye yalvardı yaşlı adam. "Burada iyiyim. Hiçbir hakkım yokken hâlâ neden ekmek yememi istiyorsunuz? Artık çalışamam, çocuk sahibi olamam, hiçbir işe yaramam, bırakın beni!"

"Panagos Baba," dedi papaz kızgınlıkla, "daha zamanın gelmedi, acele etme."

"Peder," diye yanıtladı büyükbaba yalvarırcasına, "beni burada, olmam gereken yerde bırak. Eğer bir köyün temellerinde bir insan olmazsa, o köyün çok kısa bir sürede yıkılacağını duymuştum. Daha iyi bir ölümü nerede bulabilirim? Gömün beni!"

"Bu olanaksız," diye karşı çıktı papaz. "Tanrı sana bir yaşam verdi ve ancak Tanrı bu yaşamı geri alabilir. Bizim bunu yapmaya hakkımız yok, Panagos Baba... Çıkarın onu çocuklarım!"

İki delikanlı eğildiler ve onu dışarı almak için ellerini uzattılar. Ama yaşlı adam kemiklerin üzerine yüzükoyun uzanmış haykırıyordu:

"Bırakın beni çocuklar, bırakın beni. Olmam gereken yerdeyim!"

Yannakos kendini daha fazla tutamadı. Çukura doğru eğildi ve yaşlı adamı gördü. Sırtüstü dönmüş, kıpırdamadan yatıyor, ışık yüzüne vuruyordu. Mutlulukla gülümsüyordu.

"Burada iyiyim... Burada iyiyim..." diye mırıldanıyordu. Kollarını göğsünde kavuşturmuştu.

Yannakos'un boğazındaki düğüm çözüldü ve bir hıçkırık duyuldu.

Papaz başını çevirdi, Yannakos'u gördü ve tanıdı.

"Yer açın çocuklarım," diye bağırdı. "İşte Likovrisi'nin iyi yürekli insanlarından biri. Buraya bizi görmeye ve bu kötü günlerimizde bize cesaret vermeye gelmiş. Selam-

layın onu kardeşlerim! Bize sepetleri veren dört yüce insandan biri o."

Adını anımsadı:

"Hoş geldin Yannakos!" dedi duyguyla ellerini sıkarak. "Senin ve arkadaşlarının hatırı için Tanrı, Likovrisi'yi alevleriyle yutmayacak."

Yannakos kendini daha fazla tutamadı, hıçkırıklara boğuldu.

"Neden ağlıyorsun kardeşim?" dedi papaz onu kollarından kavrayarak.

"Günah işledim Peder, günah işledim!"

Onu kolundan tutarak biraz uzağa götürdü.

"Gel benimle."

"Neden ağlıyorsun? Ne oldu? Seni üzen şeyin ne olduğunu söyle bana oğlum. Sen köyümüzün kurucularından birisin," dedi kollarını uzatıp gelecekteki köyü göstererek.

Yannakos'un bacakları artık onu kaldırmıyordu; bir taşın üzerine çöktü. Papaz başında duruyor ve endişeli gözlerle onu izliyordu.

"İstediğin bir şey mi var?" diye sordu. "Bir şey mi yaptın? Ağlama artık."

"Günah işledim Peder! Her şeyi itiraf etmek istiyorum."

Ve ona soluk soluğa, birbirine karışan sözcüklerle neden Sarakina'ya tırmandığını, Ladas Baba'yla yaptığı anlaşmayı ve peşin olarak aldığı üç altını anlatmaya başladı.

Papaz dikkatle, tek bir söz söylemeden dinledi. Yannakos ona korkuyla baktı.

"Ne düşünüyorsun Peder?" dedi sonunda titreyen bir sesle.

"İnsanın bir hayvan, vahşi bir hayvan olduğunu düşünüyorum. Ağlama. Tanrı'nın ne denli büyük olduğunu da düşünüyorum."

"Hayvandan da beter..." diye mırıldandı Yannakos. Kendini kötü hissetmiş gibi tükürdü. "Pis bir solucan, işte insan bu. Pis, değersiz bir solucan, iğrenç... Bana dokunmayın Peder, benden tiksinmiyor musunuz?"

Papaz hiçbir şey söylemedi. Elini kaldırdı, başını öne eğdi ve içini çekti.

Yannakos oturduğu taştan fırladı, elini yeleğinin cebine daldırarak üç altını çıkardı.

"Peder, senden bir dileğim var. Bu altınları al ve köye birkaç tane koyun, çocuklaraysa gereksindikleri sütü al... Ve yapabilirsen, elini başıma koyup beni bağışladığını söyle."

Papaz kımıldamadı.

"Eğer bu altınları almazsan ruhum hiçbir zaman rahat etmeyecek."

Ve ardından hemen ekledi:

"İnsanın vahşi bir hayvan olduğunu söyledin. Öyleyse evcilleştir, terbiye et onu Peder. Tek bir güzel söz bile yeter. Benim kurtuluşum şu anda, senin dudaklarından çıkacak tek bir söze bağlı."

Papaz, Yannakos'un kollarına atıldı. Şimdi o ağlamaya başlamıştı.

"Benim için mi," diye bağırdı Yannakos. "Benim için mi ağlıyorsun?"

"Senin için, kendim için, tüm dünya için ağlıyorum oğlum," diye mırıldandı papaz, gözyaşlarını silerek.

Yannakos'u gözlerinden öptü ve kırlaşmış, dağınık saçlarını okşadı.

"Bağışlandın Yannakos! Petrus da İsa'yı üç kez inkar etmiş, üç kez gözyaşlarıyla kurtulmuştu. Gözyaşları büyük bir vaftiz kurnasıdır oğlum... Bana verdiğin bu günah altınını alıyorum. Suçun, açlıktan kurtulacak çocuklarımız için süte dönüşecek. Hayır duamı aldın Yannakos!"

Yannakos papazın önünde diz çöktü ve ayaklarını

öpmek istedi. Ama papaz ona engel olup ayağa kaldırdı.

"Hayır hayır, bizi görebilirler," dedi. "İşte geliyorlar."

"Peder, Peder," diye bağırıyordu korku dolu sesler.

"Ne oldu çocuklarım?" dedi Papaz Fotis endişeyle.

"Yaşlı Panagos ruhunu verdi Peder. Onu çukurdan çıkarmaya çalıştık ama ölmüştü."

Papaz Fotis haç çıkardı.

"Tanrı günahlarını bağışlasın," dedi. "Mutlu öldü ve işte orada, köyümüzün temellerine gömüldü... Tanrı bize de böyle bir son bağışlasın... Gelip son duasını yapayım." Sonra Yannakos'a seslendi:

"Gel oğlum; hiçbir şeyden korkma. İsa seninledir!"

Yannakos eğildi, papazın elini öptü ve eşeğini bulmaya gitti.

Sevinç onu sanki kanatlandırmıştı. Yirmi yaşında bir delikanlı gibi bir taştan ötekine sıçrıyordu. Sırtı, sanki orada bir çift kanat çıkmış gibi titriyordu.

"Şeytan alsın yaşlı Ladas'ı," diye mırıldandı. "Altınlarını da şeytan alsın. Kendimi bir kuş gibi hafif hissediyorum."

Kendisini meşe ağacının altında sabırla bekleyen eşeğini okşadı, bağını çözdü ve bir türkü tutturdu.

"Gidiyoruz Yusufaki," dedi. "Tanrı'ya şükür işimiz iyi gitti."

Arkasını döndü, vahşi kayalıklara, iç kapayıcı mağaralara ve İmparator Palaiologos'un gelecekteki kapısının altındaki mezarında yatan büyükbabanın çevresinde toplanarak cenaze törenini izleyen ve haç çıkaran cılız adamlara baktı.

"Tanrı köyünüze can versin," diye mırıldandı. "Ben... ben temellerine üç altın attım."

Şarkı söyleyerek yokuş aşağı inmeye başladı.

"Sen söyledin: İnsan vahşi bir hayvandır," dedi kendi kendine. "Evet, seçim yapmakta özgürdür. Bir yol seçer

ve o yolda yürür. Cennet ve cehennemin kapıları birbirine yakındır ve o hangisini seçeceğine kendi karar verir... Şeytan yalnızca cehenneme, melekse yalnızca cennete girebilir. Oysa insan, kendi seçtiğine!.."

Güldü ve Tanrı bilir, ne zamandır unutmuş olduğu eski bir şarkıyı söylemeye başladı.

Ben yıldırımın oğlu, gök gürültüsünün torunuyum,
İstersem yıldırımlar çaktırır, gökleri gümbürdetir,
kar yağdırırım.

Dağın eteğine gelince durdu:

"Karnım acıktı, gidip bir şeyler yiyeyim. Yusufaki de acıkmıştır. Ona da taze ot bulayım ki, ben yerken kıskanmasın. Yan yana, kardeş gibi birkaç lokma atıştırırız."

Bir-iki adım yürüdü, biraz diken topladı, bir çitin üzerinden atlayıp birkaç lahana yaprağı kopardı ve hepsini bir demet yaparak arkadaşına getirdi.

"İşte, hadi ye Yusufaki'm. Ben de gidip aynı işi yapacağım. Afiyet olsun."

Heybesini açarak ekmek, zeytin ve bir de soğan çıkarıp bir tavşan gibi ağır ve sakin bir biçimde yemeye koyuldu.

"Bu ekmek de harikaymış hani," diye mırıldandı. "Sanki ilk kez ekmek yiyorum. Ama bu ekmek değil sanki pasta, doğrusu insanın kemiklerine gidip onlara güç veriyor."

Heybeden bir şişe de şarap çıkardı. Üzerine iki başlı bir kartal kabartması yapmıştı. Şişeyi ağzına diktiğinde akan şarabın neşeli çağıltısı duyuldu.

"İlk kez şarap içtiğimi düşünebilirsin," dedi. "Nasıl da akıyor çapkın, doğruca yüreğe gidiyor ve onu sevince boğuyor. Tanrı asma bahçelerini ve bağları ne iyi etmiş de yaratmış. Ve ne mutlu o insana ki üzümü ezip şarap yapmayı akıl etmiş... Hadi bir yudum daha."

Şişeyi yeniden dikip gözlerini kapadı.

"Yarasın, Yannakos!" dedi taze bir ses.

Yannakos gözlerini açtı ve karşısında, sırtında ağır bir bohça taşıyan Katerina'yı gördü. Ardından, boynunda kırmızı kurdelesiyle koyunu geliyordu.

"Hey Katerina!" diye bağırdı. "Ne arıyorsun burada? Koyununu nereye götürüyorsun, yoksa satacak mısın?"

"Evet," dedi dul, gülümseyerek.

"Gel, biraz otur da bir lokma bir şey ye, bir yudum şarap iç. Papaz Fotis de, küçüklere süt sağlamak için bir koyun satın almak istiyordu. Tanrı yolladı seni."

Dul yere oturdu. Siyah eşarbıyla terini sildi. Gözleri sevinçle parlıyordu.

"Ne sıcak," dedi, "yaz geldi Yannakos."

"Bir şeyler ye," dedi Yannakos, ona bir dilim ekmek kesip zeytinleri uzatarak. "Soğan sever misin?"

"Hayır, soğan hiç yemem," diye yanıtladı dul, ekmekle zeytinleri alarak.

"Ağzın kötü kokmasın diye mi, sürtük?" diye güldü Yannakos.

"Evet," diye yanıt verdi dul. Sesi birden değişmişti. "Anlayacağın komşu, her zaman güzel kokulu sabun ve lavanta kokmamız gerekiyor."

Ekmekle zeytinleri itti.

"Aç değilim," dedi. "Özür dilerim."

Yannakos utanmıştı.

"Asıl ben özür dilerim Katerina," diye mırıldandı yutkunarak. "Ben bir eşeğim."

Dul bir parça ot koparttı ve hiçbir şey söylemeden emmeye başladı.

Bir süre konuşmadılar. Yannakos da yeme isteğini yitirmişti. Heybesini kapattı.

"Bohçanda ne var Katerina?" diye sordu ağırlaşan sessizliği bozmak için.

"Çocuklar için birkaç parça çamaşır, kumaş artığı."

"Onlara mı vereceksin?"

"Evet."

"Ya koyun?"

"Koyunu da, sütü için."

Yannakos utançla başını eğdi. Dul, sanki kendisini bağışlatmak istercesine bir süre sonra ekledi:

"Biliyorsun komşu, benim hiç çocuğum olmadı. Bu yüzden dünyadaki tüm çocukları benimmiş gibi seviyorum."

Yannakos boğazının düğümlendiğini hissetti.

"Katerina," dedi boğuk bir sesle. "Kendimi yere atıp ayaklarını öpmek isterdim."

"Patriarheas, o yaşlı zampara, evvelki gün beni çağırtmıştı. Yaşlılar heyetinin gelecek yıl için benim Mecdelli Meryem olmama karar verdiğini söyledi. Mecdelli Meryem'in kim olduğunu duymuştum. Ne hale geldim görüyor musun? Köyün Mecdelli Meryem'i... Bana bunu söylediğinde utanmıştım. Ama şimdi Yannakos, artık utanmıyorum. Eğer İsa'ya rastlasaydım ve eğer bir şişe lavantam olsaydı, döküp ayaklarını yıkar, sonra da saçlarımla kurulardım... Evet, sanırım böyle yapardım ve utanç duymadan Bakire Meryem'in yanına geçerdim. Ve sanırım o da, beni yanında görmekten utanmazdı... Söylediklerimi biraz olsun anlıyor musun, Yannakos?"

"Anlıyorum Katerina, anlıyorum..." diye yanıt verdi Yannakos. Gözleri yaşla dolmuştu. "Bu sabahtan beri anlamaya başladım."

Sonra ekledi:

"Ben senden çok daha büyük bir günahkârım, Katerina. İşte bu yüzden anlıyorum. Eskiden biraz hırsız, biraz yalancıydım, fazla değil, lafını etmeye bile değmez... Bu sabah büyük bir suçluydum... ama şimdi..."

Sustu. Yüreği kanatlanmıştı. Şişeyi aldı:

"Sağlığına Katerina," dedi. "Biraz önce seni üzdüm, bağışla beni. Bir eşek ancak eşekçe davranır."

İçtikten sonra, şişenin ağzını iyice sildi.

"Sen de iç Katerina, iç ki beni bağışladığından emin olayım."

"Sağlığına," dedi dul, şişeyi başına dikerek. Sonra ağzını silip ayağa kalktı.

"Ben gidiyorum," dedi. "Koyun sabırsızlanıyor, mutsuzmuş gibi meliyor. Zavallıcığı sağmadım. Orada, onların yapmasını istiyorum."

"Onu özlemeyecek misin, Katerina? Biliyorum, onu çok seversin."

"Eğer sen onlara eşeğini verseydin, özler miydin?"

Yannakos titredi:

"Ağzından yel alsın komşu, yüreğim parçalanıyor."

"Benim de, Yannakos. Hoşça kal, iyi şanslar!"

Bir an duraksadı:

"Manolios'u görecek misin?" diye sorabildi sonunda.

"Köyleri dolaşmaya çıkıyorum. Dönüşte sanırım gidip onu göreceğim. Söylememi istediğin bir şey var mı?"

Dul, bohçayı yeniden sırtlamış, kıpırdamak istemeyen koyununu çekip duruyordu.

"Hayır," diye yanıt verdi. "Hiçbir şey."

Ve dönüp yürümeye başladı.

Bu arada Manolios dağa varmıştı. Köpekler kokusunu çok uzaktan alarak, kuyruklarını sallaya sallaya koşup geldiler. Peşlerinden, küçük bir afacan gibi taştan taşa sıçrayarak koşan, sivri kulaklı, bronz tenli bir çoban çocuğu olan Nikolio, onu karşılamaya geliyordu. Dağlarda keçiler ve koyunlarla birlikte büyümüştü. Çok esmer, yabani bir yaratıktı. Çok az konuşur ama koyun ve keçilerle birlikte melerdi. Çamsakızı ve gübreden yapış yapış olmuş kıvırcık saçları bükülerek başının tepesinde iki

küçük boynuz biçimini almışlardı. On beş yaşındaydı ve koyunlara bir koç gibi kaşlarını çatarak bakardı.

Ağıla vardıklarında Nikolio bir sıranın üzerine ekmek, peynir ve kızarmış et çıkardı.

"Ye," dedi.

"Aç değilim be Nikolio. Sen ye."

"Neden aç değilsin?"

"Değilim."

"Sana aşağıda bir şey mi yaptılar?"

"Evet."

"Neden gittin?"

Manolios yanıt vermedi. Ot yatağının üzerine uzanıp gözlerini kapadı. Doğruydu, neden gitmişti ki? O zamana dek köye yalnızca pazar sabahları inerdi. Ayini dinler, kutsal ekmeğini alır ve çabucak dağına dönerdi. Aşağıda, ovada boğuluyordu. Kadınları görünce vahşileşiyor, erkeklerin içki içip kâğıt oynadıkları kahvenin önünden geçerken de, tütün ve nargile kokusu onu rahatsız ediyor, temiz havaya kavuşabilmek için oradan olabildiğince çabuk geçiyordu. Oysa şimdi...

Lenio'yu anımsadı; alaycı gözlerini, gülümseyişini, büyüleyici sesini ve hepsinden çok, pembe gömleğini parçalayacakmış gibi geren göğüslerini... Doğrulup oturdu. Ateş basmıştı. Gömleğini çıkardı, terden sırılsıklam olmuştu.

"Sabırlı olmalıyım," dedi kendi kendine. "Temiz kalmalı ve hiçbir kadına dokunmamalıyım. Hesap vermek zorundayım. Bu beden artık benim değil, İsa'ya ait o."

Manastıra geldiği gün, kilisedeki ikonlarda görmüş olduğu haliyle İsa, gözlerinin önünde belirdi. Uzun mavi bir giysi ve çimenleri ezmeyecek kadar ince, saydam ve ağırlıksız. Ellerinden, ayaklarından ve çıplak göğsünden ince, gül pembesi bir kan akıyordu... Altın sarısı saçları omuzlarına dökülen genç bir kadın, ona dokunmak için

ileri atılıyordu. Ama o sertçe, onu durdurmak için elini kaldırmıştı. Ağzından bir sözcük demeti yayılıyordu. Manolios onları okumuş ama anlamlarını çıkaramamıştı. Başrahip'e, "İsa burada ne diyor, Peder?" diye sormuştu. O da şöyle yanıt vermişti: "'Kadın dokunma bana![1]' 'Kadın kim, Peder?' 'Mecdelli Meryem.'"

"Kadın dokunma bana!" Manolios gözlerini kapadı. Birden dul Katerina'yı gördü. Başını sallıyor, siyah eşarbını atıyordu. Sarı saçları açılmış, dizlerine dek dökülüyor ve çıplaklığını gizliyordu. Sonra bir rüzgâr saçlarını dağıttı ve yuvarlak, diri göğüsleri ortaya çıktı.

"İmdat!" diye bağırdı Manolios, yatağında sıçrayarak.

Küçük çoban yemek yiyor ve açlığını dizginleyemiyordu. Ağzı dolu, heyecanlanmadan ona döndü:

"Düş mü görüyordun efendi? Biri mi kovalıyordu? Ben de düşlerimde peşime takılmış bir sürü insan görüyorum. İşte! Düşler yalandır. Aptallık etme de uyu!"

"Ateşi yak Nikolio, üşüyorum..."

"Ama boğucu bir sıcak var!" diye karşı çıktı küçük çoban. Ekmekten ve etten ayrılmak istemiyordu.

"Üşüyorum," diye yineledi Manolios. Dişleri birbirine vuruyordu.

Çocuk yemesine ara vermeden ayağa kalktı. Homurdana homurdana gidip köşeden odun aldı, ince dalları ortaya koyarak ateş yaktı. Sonra Manolios'a yaklaşıp dikkatle baktı ve başını salladı.

"Sana nazar değdirmişler efendi," dedi ve dönüp hırsla yeniden yemeye koyuldu.

Manolios sürünerek kulübenin köşesine gitti, bir battaniye alarak sarındı. Ateşin odunu yutmasını izledi. Lenio, Mecdelli Meryem, İsa alevlerin içinde dans edi-

1. Kutsal Kitap, "Yuhanna", 22:17. (Y.N.)

yor, bir araya gelip ayrılıyor, sonra yeniden iç içe geçiyorlardı... Ve birden kadınlar dumanın içinde yükselip kayboldular. Manolios şimdi yalnızca, bir alevin üzerinde, çarmıha gerilmiş İsa'yı görüyordu. Solgun yüzü göğsüne düşmüş, ellerine çiviler çakılmıştı... Alevler dans etmeyi sürdürdü ve İsa dirildi. Küllerin arasından çıktı. Küçüldü, iki büklüm oldu, dikleşti, sonra dumanın içinde kayboldu.

Manolios'un başı bitkinlikle dizlerinin üzerine düştü. Uyku onu yenmişti.

Ağır, pis bir uykuydu. Manolios tüm gece boyunca oradan kurtulmak için savaştı. Vücuduna yapışan yosunların ve suyılanlarının ortasında kalmıştı ve şafakta sarı saçlardan oluşan bir çağlayan üzerine dökülerek, onu kıskıvrak bağladı. "İmdat!" diye bağırdı boğularak. Hâlâ uyuyordu, uyuşukluktan kendini bir türlü kurtaramıyordu. Şimdiyse bir ırmağın merhametine kalmış, sırtüstü yüzüyor ve inliyordu.

Manolios'un yürek parçalayıcı çığlıkları küçük çobanı iki-üç kez uyandırdı.

"Hâlâ düş görüyor, hâlâ onun peşindeler, zavallıcık," diye mırıldandı ve dönerek yeniden uykuya daldı.

Şafak sökerken Manolios gözlerini açtı ve pencere deliğinden süt gibi beyaz bir gökyüzü gördü. Haç çıkardı.

"Tanrı'ya şükür," dedi alçak sesle. "Gece sona erdi, kurtuldum."

Eklem yerleri ağrıyor, gözleri yanıyor ve titriyordu. Ateş sönmüştü. Susamıştı. Canı sıcak süt istedi. Ama Nikolio koyunları otlatmaya gitmişti bile ve canı ayağa kalkmak da istemiyordu. Sanki iş araçlarını ilk kez görüyormuşçasına çevresine bakındı: kaplar, süt kovaları, duvarda asılı tahta kaşıklar. Kaşıkları o oymuş ve süslemişti. Daha küçücük bir çocukken bile, ne zaman bir ağaç parçası bulsa, çakısını çıkarır ve elini serviler, kuşlar oymaya

alıştırırdı. Sonraları kadın şekilleri oymaya başladı. Daha sonra ata binmiş erkekler... Son olarak da, manastıra girdikten sonra, azizler ve çarmıha gerilmiş adamlar...

"Sen, oğlum," demişti bir gün, ağılın önünden geçen bir keşiş, "sen asla bir çoban değil, bir keşiş olmalıymışsın. Sana odun getirirdik, sen de bize ikonlar yapardın."

Güneş pencereden içeri giriyordu. Manolios biraz rahatlamak için gidip güneş ışınlarının altına oturdu. Isındıkça, geceki düşlerini, altın sarısı saçlardan oluşan ırmağı anımsadı ve baştan aşağı titredi.

"İsa efendimiz," diye mırıldandı. "Günah işlememe izin verme!"

Biraz sakinleşerek kalktı, ateşi yaktı, kovadan süt aldı, ısıttı ve içti. Bu ona biraz güç verdi. Dışarı çıktı ve çitin yanındaki taş sıraya oturdu. Güneş gökyüzünde bir kol boyu yükselmişti, dünya uyanıyordu. Tüm dağ pırıl pırıl parlıyordu. Uzakta koyunları otlatan Nikolio'nun sesini duydu.

"Şimdi iyiyim," diye mırıldandı. "İnsanı günaha kışkırtan istekler gece geliyor. Tanrı'ya şükür, güneş doğdu."

Çevreye baktığında, kapının yanında şimşir ağacından kesilmiş bir kütük gördü. Yüreği sevinçle hopladı. Eğildi, kütüğü aldı ve dizlerinin üzerine koyarak okşadı. Kalın ve bir baş gibi yuvarlaktı. Damarları, insan başının damarları gibi çatallı ve dalgalıydı.

Manolios parmak uçlarının karıncalandığını duydu. Ansızın ayağa kalktı ve kulübeye giderek küçük bir testere, keski ve eğe aldı. Çabucak haç çıkararak ağaç parçasını öptü ve üzerinde çalışmaya başladı.

Güneş tepeye vardığında Manolios hâlâ çalışıyordu. Tüm gerginliğini unutmuştu. Açık hava toprağı süpürmüş, gökyüzünü temizlemişti. Bedensel istekler, kışkırtmalar rüzgârlara karışıp gitmişti.

Oyduğu ağaca dalmış bir halde Manolios gözlerini

kendi içine çevirdi. Tüm ruhu, yüreğinin derinliklerinde, sakin bir yüz, iyilik, hüzün ve sessizlik düşünen bir göz olmuştu. Manolios bütün bunları tıpkı gördüğü gibi; çökük avurtları, acı çeken gözleri, iri kan damlalarıyla ıslanmış geniş alnı aslına sadık kalarak yeniden yaratmaya çalıştı... Bir de yalnızca Manolios'un görebildiği ve ikonlarda olmayan bir yara vardı kaşlarının arasında.

Ter şakaklarından damlıyordu. Keskiyle parmaklarını kesmiş; kan, ağacı kırmızıya boyamıştı. Ama Manolios durmadı. O kutsal yüzü kaybolmadan yakalayıp ağaca geçirmek için acele ediyordu.

Manolios coşkuyla oymasını sürdürürken yolda iki kadın belirdi. Kadınlardan genç olanı önde yürüyor, başını örtmüş olan yaşlı bir kadınsa onun hemen ardından geliyordu. Genç olanı Manolios'u görünce döndü ve parmağını dudaklarına götürdü. Her ikisi de Manolios'un ne yaptığını merak ederek gizlice yaklaştılar. O sırada yaşlı kadın tökezledi ve bir taşın yuvarlanmasına neden oldu ama Manolios o denli dalmıştı ki, hiçbir şey duymadı.

Genç kadın, kendini daha fazla tutamayarak, adımlarını sıklaştırdı ve Manolios'un omzuna dokundu.

"Merhaba Manolios!" diye bağırdı.

Genç adam yerinden sıçradı. Gözlerinin önündeki kutsal resim yok olup gitti. Duvara yaslandı ve başını geriye attı. Yenilmişti.

"Ne oldu Manolios? Bana neden hortlak görmüş gibi böyle bitkin bakıyorsun? Benim, Lenio, nişanlın... Bu da teyzen Mandalenya. Nazardan kurtulman için dua etmeye geldi."

"Seni bir şeytan ya da buna benzer başka bir şey büyülemiş çocuğum, bu kesin," dedi yaşlı kadın soluk soluğa yaklaşarak.

Manolios ona korkuyla baktı.

"Ne istiyorsun?" dedi sonunda oymakta olduğu ağaç parçasını tersine çevirerek.

Yaşlı kadın tam yanıt verecekti ki Lenio onu itti.

"Bizi yalnız bırak Mandalenya Ana," dedi. "Git sana gereken otları topla. Onunla biraz konuşmak istiyorum."

Yaşlı kadın homurdanarak ot aramaya gitti. Lenio taş sıranın üzerine, nişanlısının yanına oturdu.

"Manolios," dedi yumuşak bir sesle, elini eline alarak, "dön ve bak bana. Benden artık hoşlanmıyor musun? Beni artık sevmiyor musun?"

"Seni seviyorum," dedi Manolios yavaşça.

"Ne zaman evleneceğiz?"

Manolios hiçbir şey söylemedi. Şu anda evlilik onun düşüncelerinden ne denli uzaktı. Ey Yüce Tanrı!..

"Neden konuşmuyorsun? Efendimiz bana her şeyi anlattı."

"Keşke gelmeseydin," dedi Manolios, ayağa kalkarak.

"Belki de önce senden izin almam gerekirdi, diye mi?" diye bağırdı Lenio. Yanakları alev alev yanıyordu. "Henüz kocam değilsin, özgürüm."

Ayağa kalkıp karşısına geçti ve kollarını uzattı.

"Gitme!" diye emretti.

Manolios duvara yaslanıp bekledi. Lenio ona baktı. İçinde sevgi ve nefret birbirleriyle mücadele ediyordu.

"Annem yalnızca bir hizmetçiydi," dedi sonunda kısık bir sesle. "Annem yalnızca bir hizmetçiydi ama babam bir soyludur. Kimseyi beni alması için zorlamam. Çeyizim var, gencim, senden daha iyisini bulurum."

Manolios oyulmuş ağaç parçasını göğsüne o denli şiddetle bastırdı ki canı yandı.

"Nasıl istersen, Lenio," dedi sakin bir sesle ama yüreği çatlayacakmış gibi atıyordu. Bu sözcükler ağzından çıkar çıkmaz onları söylediğine pişman olmuştu. Cesaretini yitirdi.

"Lenio," diye başladı yeniden, gözlerini önüne indirerek, "karar verebilmem için beni birkaç gün burada yalnız bırak. Eğer beni seviyorsan, bunu benim için yap."

"Başka birini mi seviyorsun, ha? Kimi? Hadi söyle, ben de gideyim."

"Hayır, hayır, yemin ederim ki başka birisi yok!"

"Peki öyleyse, karar verdiğin zaman bana bildir. Bekleyeceğim... Ama bilmeni isterim ki, seni ya tüm yaşamım boyunca seveceğim ya da senden nefret edeceğim. Ve bu senin ağzından çıkacak tek bir söze; evet ya da hayıra bağlı. Seçimini yap!"

Sonra yaşlı kadına döndü:

"Hadi Mandalenya Ana, gidiyoruz."

Ve yola koyuldular. Lenio öfkeyle önden yürüyordu. Bir kez bile olsun dönüp ardına bakmadı. Babasının soylu kanı damarlarında kaynıyordu.

Manolios sıraya çöktü. Elinde tuttuğu ağaç parçasına baktı. Artık içinde en küçük bir oyma isteği kalmamıştı. Ateş sönmüş, içindeki o kutsal görüntü yitip gitmişti.

Kulübeye girdi, için için yansın diye közü nasıl külle örterlerse, o da ağaç parçasını öyle, ağır ağır bir bez parçasına sardı. Şimdi yalnız kalmak istemiyordu. Boğulur gibi oluyordu. Değneğini aldı, Nikolio ile koyunlara katılmaya gitti.

Güneş dağa dimdik vuruyordu. Yaprak kımıldamıyordu. Gölgeler korkuyla ağaç diplerine toplanmışlardı. Kuşlar, yuvalarında ses çıkarmadan yatıyor, korkunun geçmesini bekliyorlardı.

Nikolio ansızın içinde bir şeylerin dolup taştığını duydu. Bu taşkın gücü harcayacağı bir kimse ya da bir şey ararcasına çevresine bakındı. Hiçbir şey. Hiç kimse. Ne dövüşecek bir adam ne de çimenlerin üzerine yatıracak bir kadın vardı. Sıcaktan aptallaşan koyunlar meşe ağaç-

larının gölgesine yatmışlardı. Onlara saldırmak çok ayıp olurdu. Ama işte uzun sarmal boynuzları, kalın yağlı postu ve boynunda önderlik çanıyla, reisleri büyük koç Dassos geliyordu. Donuk gözlerle gölgede uyuklayan koyunları süzdü. Memnun bir tavırla meledi, sonra ölçülü adımlarla ve bir kral gururuyla ağır ağır yürümeye başladı. Pis bir erkek kokusu yayılmıştı ortalığa. Nikolio birden, aklını yitirmişçesine onun üzerine atıldı ve sopasıyla boynuzlarına, sırtına, karnına deli gibi vurmaya başladı.

Koç gururla arkasına döndü. Düşmanı onun için bir çocuktu. Ne boynuzları ne de kalın bir postu vardı; yalnızca yürümek için iki bacak. Hafif bir tos bile onu yere uzatmaya yeterdi. Onun için koyunların arasındaki gezintisine devam etti.

Nikolio onu izledi, boynuzlarından yakalayıp sırtına atladı. Dassos bu kez kızmıştı. Başını sallayarak çobanı yere attı.

"Domuz! Ben sana gösteririm!" diye haykırdı Nikolio doğrularak. Dirsekleri kanıyordu.

Boynunu omuzlarının arasına kıstı, başını eğdi ve tos vurmak için koşmaya başladı. Dassos da koşmaya başlamıştı. Çarpışma Nikolio'yu sersemletti. O kendi çevresinde dönerken dağ da fır fır dönmeye başlamıştı. Ama dengesini bulmayı başardı, sopasını kaptı, öfkeyle hayvana saldırdı ve boynuzlarını kırmak istercesine vurdu.

Tam o anda Manolios geldi. İki parmağını ağzına koyup ıslık çaldı. Nikolio döndü, onu gördü ama o denli kızmıştı ki duramadı ve koça bir kez daha saldırdı. Manolios yerden bir taş alıp ona attı.

"Hey Nikolio," diye bağırdı. "Koçla mı dövüşüyorsun? Buraya gel!"

Nikolio ter içinde, küfrederek geldi. İkisi, arkalarını bir kayaya yasladılar. Öfkeden kuduran genç çoban bir koç gibi kokuyordu. Arada bir ıslık çalıyor ve kızgınlığını

gizlemek için bir taş atıyordu. Ama yüreğinin derinliklerinde öfke hâlâ kaynıyordu. Dassos onu yenmiş ve küçük düşürmüştü.

Manolios'un gözleri belirsizlik içinde kaybolmuştu. Eski canlılığını bulmaya ve tahtaya oyduğu o kutsal görüntüyü yeniden yüreğinde canlandırmaya çalışıyordu. Bu sabahın büyüsü!.. Dünya gözünden silinip gitmiş, bir ağaç parçası ve o, toprakla gökyüzünün arasında yalnız kalmışlardı. Sonra ansızın bir kadın sesi, iki dolgun dudak.

"Hey Nikolio, kavalını kuşağından çıkar da bir şeyler çal... İyi değilim oğlum. Ruhum belirsizlikler içinde. Biraz çal, o zaman kendimi daha iyi hissederim!"

Küçük çoban güldü.

"Ben de öyleyim Manolios," dedi. "Benim de ruhum sisler içinde. Bazı anlar patlayacak gibi oluyorum. Kavalımı çalıyorum ama hiçbir şeye yaramıyor. İşte koçla bu yüzden dövüştüm."

"Ruhunu ne karıştırabilir ki? Daha sakalın bile bitmemiş."

"Eğer biliyorsam, şeytan alsın beni. Burada yapayalnızken Manolios, işte bir hüzün çöküyor üzerime," diye yanıt verdi çocuk canlanarak.

Kavalını çıkardı ve bronz renkli parmaklarını deliklere yerleştirdi. "Aklında bir hava var mı Nikolio?"

"Benim mi? Hiçbir zaman. Doğaçtan çalarım."

Çalmaya başladı.

Yamaçlar, keçiler ve koyunlarla örtüldü ve çanlarla çınladı. Dağ otlamaya gidiyordu. Kırlar hareketlenmiş, ırmaklar şakıyarak, taştan taşa atlamaya başlamıştı. Yavaş yavaş ırmaklar, koyun çıngırakları ve dağ sessizliğe gömüldü. Hayır, susmamışlardı; taze, neşeli ve kışkırtıcı bir gülüşle için için kaynıyorlardı... Uyumlu, kulağı okşayıcı bir deniz uzanıyordu orada, deniz kabuklarının dağıldığı

bir kumsal... Ve orada gülümseyen kadınlar yıkanıyordu... Kolları ve bacakları açık suya atlıyorlar, kendilerini deviren dalgalarla oynuyorlar, küçük çığlıklar atıyorlardı. Ve tüm kıyı gıdıklanıyor ve onlara gülüyordu.

Yerde kıvrılmış yatan Manolios, soluğunu tutmuş dinliyordu. Kadınların kahkahaları tüm kıyı boyunca çılgın gibi yankılanıyor, yükselip alçalıyor, sonra geri dönerek dalgalara karışıyordu. Sonunda her şey sessizleşti. Ve Katerina çırılçıplak denizden çıktı.

"Dur, bu kadarı yeter!" diye bağırdı Manolios, sıçrayarak.

Nikolio başını döndürüp ona baktı ama çalmayı sürdürdü. Çünkü müzik onu da alıp götürmüştü. Kavalı sıkı sıkıya yerleştirmişti dudaklarının arasına.

"Dur diyorum sana!" diye yineledi Manolios.

"Tam en güzel yerinde kestin," dedi Nikolio, çalmayı bırakıp kavalı dizlerinin üzerine koyarak.

Manolios'un gözleri dolmuştu.

"Ne oldu Manolios? Ağlıyor musun?" diye haykırdı küçük çoban, şaşırarak. "Hadi, hüzünlenme, yalnızca bir kaval sesiydi. Hiçbiri gerçek değil, yalnızca rüzgâr."

Manolios birkaç adım atmak istedi ama bacakları onu taşımadı.

"Kendimi iyi hissetmiyorum," diye mırıldandı. "İyi değilim."

"Suyu duydun mu?" diye sordu küçük çoban gülümseyerek.

"Ne suyu?"

"Çalarken su düşünüyordum, bol su çünkü susamıştım..." dedi ve bir sıçrayışta su kabını asmış olduğu meşe ağacının altına ulaştı. Bunu ona Manolios vermiş ve üzerine de bir keçi resmi oymuştu.

"Gidip yatayım," diye düşündü Manolios. "Ürperiyorum..."

"Koyunlardan gözlerini ayırma," diye seslendi Nikolio'ya. "Ben dönüp peynir yapacağım."

"Ateşi hazırladım," diye yanıt verdi Nikolio, suyun döküldüğü göğsünü ve ağzını silerek. "Sütü kaynat, ben de geliyorum."

Taşların üzerinde sendeleyerek gidişini izlerken ona acıdı.

"İyi değilsen, bırak peyniri," diye bağırdı. "Ben yaparım, sen yat!"

"Bunu neden söyledin?"

"Çünkü ayakların dolaşıyor efendi ve sararmışsın da."

"Zavallıcık," diye mırıldandı sevgiyle, meşelerin ardında yalpalaya yalpalaya kaybolan Manolios'u izleyerek. "Uzaktan, Lenio'nun gelişini gördüm, lanet kadın! Senin iliklerini kurutuncaya kadar emecek zavallı dostum."

Yerden bir taş alıp öfkeyle uzağa fırlattı.

"Lanet olası kadınlar!" diye avazı çıktığı kadar bağırdı.

Dassos'un kışkırtıcı bir tavırla önünden geçtiğini gördü. Onu boynuzlarından yakaladı, başını öne eğdi ve üzerine zıpladı.

Manolios kulübeye varınca peynir yapmak için ateşi canlandırdı ama gücü kalmamıştı. Yeniden ısınmak için güneşin altına, sıraya oturdu. Titriyordu. Güneş ufka doğru yol almaktaydı. Birkaç dakika sonra, yaklaşan çan sesleri ve hayvanları taş atarak çitin içine sokmaya çalışan Nikolio'nun çığlıkları ve ıslıkları duyuldu.

Manolios'un düşünceleri uzaklara, aşağıda uzanan köye doğru uçtu; evlerin, kahvenin, meydanın önünden kayarak geçti; o dik yokuşu tırmandı, papazın evine girdi ve rolleri dağıtan yaşlılar heyetini gördü: Kim Petrus'u canlandıracak, kim Yahuda'yı, kim İsa'yı... Sonra evlerinden sökülüp atılan Papaz Fotis ve Hıristiyanlar canlandı gözlerinde. Papazlar arasındaki acı verici kavga, çığlık ata-

rak ruhunu veren o kadın... Yannakos'un acı ve alaycı sözlerini yeniden duyar gibi oldu: "İsa olacaksın ve aynı zamanda evlenmeye hazırlanıp kendini kirleteceksin... Sahtekâr!" Basamakları çıkarak, odada yargıcı gördü ve aşağıda, avluda kendisine sarılıp memelerini göğsüne yaslayarak kandırıcı, alaycı sesiyle ona, "Manolios, ne zaman evleneceğiz? Ne zaman? Ne zaman?" diye soran Lenio'yu... Ve sonra... sonra, dağa gitmek için yola koyulup soluk almak için bir an kuyunun yanında durduğunda...

Yüreği eridi.

"Ona acıyorum," diye mırıldandı. "Acıyorum ona, yanlış yolu seçti, yazık olacak..."

Kadın, siyah eşarbı, beyaz boynu, ceviz yaprağıyla temizlenmiş ince dudaklarıyla anılarının içinden çıkıp geldi... Umutsuzluk içindeki çağrısını bir kez daha duydu:

"Gitme, gitme Manolios!" Sanki kurtuluşunu yalnızca onda görüyordu.

Birden beyninde çakan bir şimşek gibi kadının düşünü anımsadı ve bu düşün anlamını kavradı. Evet evet, zavallı kadıncağız haklıydı. Onu yalnız Manolios kurtarabilirdi... Tanrı bizzat onu düşünde uyarmıştı. Manolios Ay'ı ellerinde tutuyor, bir elma gibi dilimliyor ve yemesi için kadına uzatıyordu... Birden düşün altındaki gizli anlamı da kavradı ve titredi; ay saf ışıktı, Tanrı'nın geceyi aydınlatan sözüydü... Tanrı'nın isteği, Tanrı'nın buyruğuydu, Manolios bunu onunla paylaşmalıydı. Günahkâr Mecdelli Meryem'i kurtaracak olan kendisiydi.

"Onu görmeliyim," diye mırıldandı. "Evet, hem de çabucak. Geçen her dakika onu biraz daha günaha itebilir... Görmeliyim, görmeliyim... Bu benim görevim."

Kadının oturduğu dar sokağı, yeşile boyalı kemerli kapısını ve demir kapı tokmağını görebiliyordu. Temizlikten parlayan taş basamakları da... O kapıdan içeri hiç girmemişti ama bir pazar günü kapının açıldığını ve içe-

riye kaçamak bir bakış attığını anımsıyordu. Yeni yıkanmış iri kaldırım taşlarıyla kaplı küçük avluyu, bunun çevresini saran alçak duvarın üzerindeki birkaç saksı fesleğeni ve bir kuyunun yanındaki iki karanfil öbeğini bir an için görmüştü...

Manolios'un düşünceleri dağ yolundan aşağı kaydı, köye erişti, dar sokak boyunca gitti, kapının eşiğini geçti, içeri girdi...

"Görmeliyim onu, onu görmeliyim..." diye yineliyordu. "Bu benim görevim."

Garip bir sevinç duydu. Kendisi değil de Tanrı buyurduğu için onu görmesi gerektiğini anlayınca rahatlamıştı. Şimdi, neden gece gündüz onu görmek isteğiyle yanıp tutuştuğunu biliyordu... Kendisini şeytanın zorladığını sanmış, utanmış ve karşı koymuştu. Oysa şimdi...

Ayağa fırladı. Artık üşümüyor, dizleri titremiyordu. Ateşi yaktı, tencereyi üstüne koydu ve sütü kaynattı.

"Tanrı insanın ruhunu aydınlatmak için ne yollar seçiyor!" dedi kendi kendine. "Düşün, bu kez isteği düşe dönüştü ve dulun yastığına indi..."

Nikolio geliyordu. Ağıla giren koyunların melemeleri her yeri kaplamıştı. Güneş sakin ve doygun, batıyordu. Gün sona ermiş, anasının evine yemeğe gidiyordu.

"Merhaba Nikolio!" diye bağırdı Manolios kapıdan, duru bir sesle. "Git de koyunları sağ, sonra da sofrayı kur. Acıktım!"

Bütün bir gün hiçbir şey yememiş, daralmış boğazından bir lokma bile geçmemişti. Şimdiyse gevşemiş, iştahı geri gelmişti.

Nikolio ona baktı ve bir kahkaha patlattı.

"Demek yaşama döndün, efendi. İyi haberler mi var?"

"Acıktım, acele et! Dur da sana yardım edeyim."

Bakır kovaları getirdiler, yan yana diz çöküp koyun-

ları bir bir sağmaya başladılar. Koyunlar hiç ses çıkarmadılar. Yüklerinden kurtulmanın mutluluğu içindeydiler. Becerikli parmaklar onlara, memelerini emen sevgili dudakları gibi geliyordu.

İşlerini bitirdikten sonra yıkandılar. Nikolio sofrayı dışarıdaki sıranın üzerine kurdu. Haç çıkardılar, sonra kıtlıktan çıkmışçasına ekmeğin, etin ve beyazpeynirin üstüne atıldılar. Nikolio hâlâ huzursuzluk içinde, güçlü koçu ve Lenio'yu düşünüyordu. Her ikisi de kızgın düşüncelerinde ayrılmaz bir biçimde birbirlerine bağlanmışlardı: sürünün önderi ve dolgun genç kadın. Şimdi ikisi tekvücut olmuşlardı. Ve bazen Lenio'yu koçun üstüne binmiş olarak bazen de altta gülümserken görüyordu...

"Lanet kadın... Lanet kadın..." diye homurdandı. Yerden bir taş alıp havaya fırlattı.

"Eee Nikolio, ne geveleyip duruyorsun?" diye sordu Manolios gülümseyerek. "Kime atıyorsun taşları?"

"Şeytan çevremde dolanıyor," diye yanıt verdi küçük çoban, gülümseyerek. "Taşları ona atıyorum."

"Onu gördün mü Nikolio?"

"Evet, gördüm ama yalnızca düşlerimde."

"Neye benziyordu?"

"Bu onun gizi," dedi kesik kesik ve hızlı bir sesle, kırmızı yüzünü su dolu kovaya daldırarak.

Yemeğini bitiren Manolios haç çıkardı ve kalktı.

"Nikolio," dedi, "ben bu akşam köye iniyorum. İyi şanslar!"

"Yine mi?" diye bağırdı Nikolio kızgınlıkla. "Aşağıda ne yapacaksın şimdi? Sanırım şeytan senin de çevrende dolaşıyor, efendi."

"Şeytan değil, sevgili Nikolio, Tanrı esirgesin, Tanrı dolaşıyor çevremde."

Cebinden küçük bir ayna çıkardı, saçlarını ıslattı ve taradı. Sonra en iyi giysilerini giydi.

Aynayı, tarağı ve mendilini kuşağının içine soktu. Neden? Ne gereksinmesi vardı ki onlara? Biliyor muydu? Öylesine almış ve kuşağının içine saklamıştı.

"Sana şeytan diyorum," dedi çocuk, kızgınlıkla, bir yandan Manolios'un süslenişini izlerken.

"Tanrı, Tanrı," diye yineledi Manolios ve bir kez daha haç çıkarıp gitti.

"Kuşkusuz gidip Lenio'yu arayacak. İkisini de şeytan götürsün!" diye mırıldandı Nikolio ve hoşnutsuzlukla yere tükürdü.

V

Şeytan ve İsa'nın maskesi

Gece oluyordu. Aç ya da âşık gece kuşları çığlıklar atıyorlardı. Gökte ilk yıldızlar, en büyükleri, parıldamaya başlamıştı.

"Hava daha da kararıncaya dek beklemeli, köyde beni kimse görmemeli," dedi Manolios kendi kendine. Kıvrılarak inen yolda ağır ağır yürüyordu. Kafasında, Tanrı'nın sözlerini dulun yüreğine iletmek için neler söyleyeceğini tasarlıyordu. "Kapıyı çalınca," diye düşündü, "gelip açacak... beni görüp şaşıracak ve beni içeri alarak ardımızdan kapıyı sürgüleyecek..." Karanfilli avluyu, fesleğenleri ve kuyuyu görmüştü; bundan çekinmiyordu... Ama ya içerisi? Manolios'u korku aldı. Soluk almak için durdu. "Orada içeride bir yatak olacak..." dedi kendi kendine ürpererek.

Kafasında her şey birbirine karışmıştı. Artık ne söylemesi gerektiğini bilmiyordu. Bu saatte, böyle gece yarısı, neden dağdan inip onun kapısını çalmaya gittiği hakkında bir düşüncesi de kalmamıştı. Kadın, onun kızardığını, kendine güvenini yitirdiğini görecek ve gülecekti. "Eee Manolios," diyecekti ona, "işte buradasın ama neden geldiğini bile bilmiyorsun. Sen de mi düş gördün? Uykunda, şeytan seni aramaya mı geldi Manolios? Ya da Meryem Ana? Yoksa ikisi birden mi? Bu da olabilir Manolios. Demek bana Tanrı'yı ve cenneti anlatmaya gel-

din. Ama sonra ne olacak? Sonra yavaş yavaş, ne sen ne de ben fark etmeden Manolios, kendimizi yatakta birbirimize sıkıca sarılmış bulacağız... Sen bir erkeksin değil mi? Ben de bir kadınım. Tanrı bizi böyle yaratmış. Eğer birbirimize yaklaştığımızda başımız dönüyor ve kendimizi kaybedip kollarımızı ve bacaklarımızı açıp tek bir vücut oluyorsak, bunun suçu bizde mi?"

Manolios kanın beynine sıçradığını hissetti. Bu utanç verici sözler beyninde çınlıyordu. Dulun gülümseyip onu kendisine çekerken bu sözleri söyleyişini tüm açıklığıyla duymuştu... Daha şimdiden onun sakız ve karanfil kokan soluğunu içine çekiyordu. Önü açık gömleğinden bedeninin ılık kokusu yükseliyordu. Ter ve hindistancevizi...

Ansızın yorulduğunu hissetti, dizleri çözülüverdi ve bir taşın üstüne çöktü.

"İçimde konuşan kimdi?" diye sordu kendi kendine, korkuyla. "Kim güldü? Bana dokunan ve dizlerimin bağını çözen o diz kimindi?" O sözleri ve dulun kahkahasını gerçekten duymuştu ve burun delikleri onun kokusuyla doluydu. "Tanrı'm, bana yardım et!" diye bağırdı, ellerini gökyüzüne kaldırarak.

Ne var ki bu akşam gökyüzü ona çok yüksek, insandan çok uzak gibi geldi. Sessiz, ilgisiz, ne dost ne de bir düşman gibi. İçini korku kapladı. Yıldızlar onu gözlüyorlardı. Manolios'un yüreği buz tuttu. Bazı kış geceleri, ağılın çevresinde, karla örtülü dalların arasından durgun, sarı, kıskanç kurt gözleri görmüştü. İşte bu akşam yıldızlar kurt gözleri gibi geliyordu ona.

Dulun anısı kanına bal gibi yeniden akmaya başlamıştı. Dünyanın soğukluğu ve düşmanlığı karşısında bu büyük bir teselliydi. Kadın artık ne konuşuyor ne de gülüyordu. Yatağının üzerine neşeyle uzanmış iyilik bilir bir kumru gibi şakıyordu.

Manolios kulaklarını tıkadı, beyni uğulduyordu. Bo-

yun damarları şişmişti. Alev almış kanının beynine çıktığını duyuyordu. Şakakları deli gibi atıyor; gözkapakları ağırlaşıyor; sanki binlerce karınca yanaklarını, çenesini, alnını ısırıyor, etini hırsla yiyip yutuyorlarmış gibi tüm yüzü seyiriyordu.

Tüm bedeninden soğuk bir ter boşandı, elini yüzünde dolaştırdı ve doğruldu.

"Ah Tanrı'm," diye bağırmak istedi ama yapamadı. Elini yeniden yanaklarının, dudaklarının, çenesinin üstünde gezdirdi. Şişmiş gibiydiler. Dudakları öylesine gerilmişti ki, ağzını açamadı.

"Bana neler oluyor? Neden her yanım şişti?" diye sordu kendi kendine, boynuna dek tüm yüzünü eliyle umutsuzca yoklayarak. Tüm yüzü davul gibiydi ama hiçbir acı duymadı. Yalnızca gözleri yanıyor, yaşlar yanaklarından aşağı akıyordu.

"Görmeliyim, görmeliyim, bilmek istiyorum!" diye inledi. Kuşağından aynayı çıkardı, eğildi, bir dal parçası tutuşturup kendine baktı... Dans eden ışıkta gözü yüzüne ilişti ve haykırdı. Her yanı kabarmıştı, gözleri iki küçük nokta gibiydi, burnu şişmiş, yanaklarının arasında kaybolmuş, ağzı bir delik kadar kalmıştı.

Bu bir insan yüzü değildi. İtici, tiksindirici, korkutucu bir maskeydi. Hayır, bu onun yüzü değildi. Yabancı bir yüz onunkinin üstüne yerleşmişti.

Birden bir düşünce dolaştı beyninde: "Tanrı'm cüzam olabilir mi?" Toprağa çöktü.

Küçük aynayı yeniden eline alıp kendisine baktı ve korkuyla başını çevirdi. Nedir bu? Bir insan mı? Hayır, şeytan. Doğruldu. "Şimdi gidemem... Bana nasıl bakabilir? Onunla nasıl konuşabilirim? Korkunç bir haldeyim. Eve gitmeli!"

Geriye döndü ve yolu koşarak, sanki izleniyormuşçasına tırmanmaya başladı.

Ağıla vardığında durdu, Nikolio uyanır da ışık yakıp kendisini görür düşüncesiyle titreyerek, bir hırsız gibi sessizce içeri girdi... "Yarın sabah, Tanrı'nın yardımıyla, belki daha iyi olurum..." Bu düşünce onu biraz rahatlattı.

Ot yatağa oturdu, haç çıkardı ve Tanrı'ya kendisine acıması için yalvardı. "Ey Tanrı'm, istersen öldür beni," dedi. "Ama beni insanların karşısında küçük düşürme... Bu et parçasını neden yapıştırdın yüzüme? Geri al onu Tanrı'm, benden uzak bir yere at. Yarın sabah yüzümü eskisi gibi temiz ve insanca bir görünüme sok!"

Tanrı'ya olan güveni onu biraz rahatlatmış, teselli etmişti. Gözlerini kapadı ve siyahlar giyinmiş bir kadının –bu Kutsal Meryem olmalıydı– üzerine eğilip yavaş ve yumuşak bir dokunuşla yüzünü okşadığını düşledi. Birden kendini serinlemiş, hafiflemiş hissetti. Kollarını uzatarak bu mucizevi eli tutup öpmek istedi. Ama genç, alaycı bir kahkaha duyuldu, siyah peçe düştü ve Manolios bir çığlıkla uyandı. Gördüğü Meryem değil, duldu...

Karşı köşede Nikolio çığlığı duyarak uyandı. Doğrulup oturdu ve yüzü duvara dönük olan efendisini gördü. Huysuzca gülmeye başladı.

"Vay, döndün ha, Manolios? İşini bu denli tez mi bitirdin?"

Ama Manolios duvara döndü. Yüzünü hissediyordu. Umutsuzdu. Şiş hiç inmemişti ve parmakları koyu yapışkan bir sıvıyla ıslandığına göre yüzünde yaralar açılmış olmalıydı.

"İşim bitti... bitti..." diye düşündü. "Cüzam olmalı!"

Gün ışıyordu. Nikolio koyunları otlatmaya götürmek için çabucak kalktı. Yüzünü döndüğünde küçük çoban kapıdan çıkmak üzereydi. Günün ilk ışıkları pencereden içeri giriyordu. Kulübe tümüyle aydınlanmıştı.

"Manolios," dedi. "Akşam görüşürüz."

Durumunu bütünüyle unutan Manolios yanıt ver-

mek için döndü. Nikolio onu görünce avluya sıçradı.

"Kutsal Meryem!" diye bağırarak döndü.

Manolios'un yüzündeki çatlaklardan irin akıyordu. Konuşmak, küçük çobanı yatıştırmak istedi ama ağzından tek bir söz bile çıkmadı. Yalnızca ona güven vermek için elini salladı.

Nikolio kaçmaya hazır bir biçimde, bedeni kapının dışında, yanağını pervaza dayadı. Gözlerini o yüzden ayırmadan yavaş yavaş cesaretini buldu ve eski havasına girdi.

"Tanrı adına bu sensin değil mi, Manolios?" dedi. "Haç çıkar da emin olayım."

Manolios haç çıkardı. Nikolio yüreklendi, eşikten içeri girdi ama yine de fazla yaklaşmadı.

"Ne oldu sana zavallı dostum?" diye sordu, sevecenlikle. "Şeytan üzerine atılıp bu maskeyi takmış olmalı. Tanrı bizi korusun! Kuşkusuz şeytanın işi bu. Aynı şey dedemin başına da gelmişti."

Manolios başını salladı ve arkadaşını daha fazla korkutmamak için yüzünü yeniden duvara çevirdi. Eliyle gitmesini işaret etti.

"Akşama görüşürüz," dedi Nikolio ürkekçe ve sanki biri onu kovalıyormuş gibi koşarak uzaklaştı.

Yalnız kalan Manolios içini çekerek ayağa kalktı. Kendisini güçlü hissediyordu. Ağrısı da kalmamıştı. Artık titremiyordu ve içi açıklayamadığı garip bir sevinçle doluydu... Küçük aynasını aldı, pencerenin yanına giderek kendisine baktı. Şişmiş yüzündeki çatlaklardan sarımsı koyu bir sıvı, bıyığına ve sakalına akıp pıhtılaşıyordu. Tüm yüzü bir et parçası gibi kan kırmızıydı.

Haç çıkardı.

"Eğer bunu şeytan yaptıysa," dedi içinden, "kurtar beni İsa. Ama Tanrı'nın işiyse, sevinçle kabul ederim. O, bana kötülük yapmaz. Bu talihsizliğimin gizli bir anlamı

olmalı. O, elini yüzüme değdirinceye dek sabırla bekleyeceğim."

Acılarını bu biçimde yorumladıktan sonra içinde bir rahatlık hissetti. Ateşi yaktı, üzerine kazanı koydu ve önceki gün sağdıkları sütü içine boşalttı. Acıktığını hissederek kepçeyi aldı ama ağzını bir türlü açamadı. Bir kamış alıp sütün içine daldırdı ve emerek hırsla içmeye koyuldu.

Sonra dışarı çıkıp taş sıranın üzerine oturdu.

Güneş, kuşları uyandırmış ve küçük gırtlaklarını ezgilerle doldurmuştu.

Dağın doruğuna tırmanarak yamaçlara ve ovaya yayılmış, köyün kapılarını açarak içeri dalmıştı. Dulu uykusuz bir geceden sonra hâlâ yatağında yatarken buldu. Yüzü solgundu. Sessizce saçlarının arasına daldı. Mariori'yi ise avluda, çiçekleri sularken yakaladı ve boynuna kollarını doladı. Köyün tüm kadınlarını aynı biçimde aramaya gitti ve onları efendileriymiş gibi okşadı.

Sonunda ağılın önündeki taş sıraya oturdu, Manolios onu karşılamak için kollarını uzattı.

"Duyduğum bu sevincin anlamı nedir?" diye düşündü. "Bu rahatlık... anlayamıyorum."

Mendiliyle, güneşte akmaya başlayan şiş yüzünü sildi.

"Anlamıyorum, anlayamıyorum," diye yineledi, mendilini kuruması için güneşe yayarak.

Bir gün manastırdayken başrahip ona cildindeki çatlaklardan kurtların çıktığı bir dervişten söz etmişti. Ne zaman yere bir kurt düşse, eğilip kurdu özenle alıyor ve yeniden yaraya yerleştiriyordu. "Ye etimi kardeşim," diyordu, "ye ki ruhum aydınlansın." Manolios yıllardır o küçük kurdu düşünmemişti. Oysa bugün onun için büyük bir avuntu, dayanıklılık ve umut dersi oluyordu.

Ayağa kalkarak kulübeye döndü. Ağaç parçasını, içine sarmış olduğu bezden çıkardı, törpüsünü ve keskisini aldı, dışarı çıkarak güneşe oturdu. Birden o kutsal görüntü-

nün yeniden canlandığını ve yüreğini doldurduğunu duydu. Şimdi onu en küçük ayrıntısına dek görebiliyordu. Bakışları onun üzerine eğildi; sevgiyle, duyarak, onu ağacın üzerine yerleştirebilmek için yeniden çalışmaya başladı.

Saatler birbirini kovaladı, güneş bir an en tepede durdu, sonra yavaş yavaş alçalmaya başladı... Yongalar toprağa düşüyor, ağaç giderek hafifliyordu. İsa'nın sakin, acılı, sabır ve iyilik dolu yüzü ortaya çıkıyordu. Uzun bir süre Manolios, İsa'nın titreyen ağzını canlandırmaya çalıştı ama beceremedi. Ağız bazen gülümsüyor bazen yanlardaki çizgiler derinleşiyor ve ağlıyor bazen de dudaklar acıyla bağırmamak için güç harcıyormuşçasına geriliyordu.

Akşama doğru Nikolio sürüyü getirdiğinde Manolios'u sıranın üstünde otururken buldu. Dizlerinde İsa'nın şimşir kütüğüne oyulmuş tüm yüzü duruyordu. Kendi yüzüne yerleştirebilmesi için geriye yalnızca, bu tahtanın içini oymak kalmıştı. Bu onun Paskalya'da takacağı maskeydi.

Nikolio durdu, efendisine çabucak bakıp gözlerini çevirdi. Onu tanıyamamıştı. Yanaklarından akan irin şimdi yüzünde ve sakalında pıhtılaşmış, bir kabuk oluşturmuştu. Sanki sıranın üzerinde oturan bir şeytandı ve kucağında İsa'nın maskesi vardı.

"Gelmene gerek yok, sütü ben sağarım," diye haykırdı korkuyla.

Manolios başını çevirdi ve gözlerini kapadı. Yorulmuş ama rahatlamıştı. Oyulmuş ağaç parçasını avuçlarının içine bastırdı ve yüreğinde canlanan o yüzü olduğu gibi anlatmayı başardığı için kendini mutlu hissetti. Artık, havada titreşen bir biçim gibi yok olup gitmeyecekti. Ruhunu o ağaç parçasına geçirmişti. Manolios kutsal yüzü yavaşça ellerinin arasında dengeledi ve İsa'nın ağzına hayranlıkla baktı. Önden bakıldığında gülümsüyor, biraz sağa çevirince ağlıyor, sola çevrildiğinde ise gergin-

leşiyor, sabırlı ve gururlu bir anlatım beliriyordu... Manolios, gözleri kapalı, İsa'nın yüzünü şimdi parmak uçlarıyla, Meryem'in kutsal çocuğu okşadığı gibi okşuyordu.

Oyulmuş tahtayı, kundaklanmış bir bebek gibi sonsuz bir özenle bez parçasına sardı ve kollarına aldı.

Bu arada Nikolio süt sağmayı bitirmişti. Manolios'a bakmamaya çalışarak kulübeye girdi, akşam yemeğini hazırlamaya başladı. "Zavallı dostum," diye düşündü gizli bir memnunlukla. "Bu yüzle mi evlenecek? Lenio onu böyle görseydi, korkup, arkasına bakmadan kaçardı!"

Kapının önüne çıktı.

"Yemeğe geliyor musun Manolios? Yemek yemek için ağzını açabilir misin?"

Manolios ayağa kalktı. Öğleüzeri yemek yemeyi unuttuğundan karnı iyice acıkmıştı. Geniş bir kâseyi sütle doldurdu, kamışını aldı, diz çökerek sütünü içti. Sonra kâseyi bir kez daha doldurdu.

Hava kararduğında gaz lambasını yakmadılar. Karanlıkta Nikolio onun şiş yüzünü göremiyordu, korkusu geçmişti. Nedenini bilmeksizin bir rahatlık duyuyordu içinde. Yemeğini bitirir bitirmez ateşin yanına oturdu ve sopasıyla ateşi karıştırdı.

"Sana dedemin nasıl, onca cinayet, hırsızlık ve bir sürü kirli işten sonra keşiş olmasını anlatmış mıydım?" diye başladı neşeli bir sesle. "Sen şeytanın da yaşlandığında keşiş olduğunu duymuş muydun? İşte dedem –Tanrı onu bağışlasın!– Aya Panteleimon Manastırı yakınlarına çekilmişti. Sen de orada keşiştin. Ama yalnızca bir ay kalabildi... Ne var ki manastırın yakınlarında bir köy, köyde de kadınlar, anlarsın ya... O orospuların hiçbir yerde kıtlığı çekilmez," diye ekledi, külün içine tükürerek.

"Dinliyor musun?" diye sordu. Alevin ışığında Manolios'un yüzünü görmeye çalışıyordu. Manolios, "Dinliyorum," dercesine başını salladı.

"İşte dediğim gibi, bir gün şeytana uymuş, 'Bir kadın gerek bana,' diye tutturmuş. 'Köye gider bir tane bulurum. Bıktım, yeter artık! Evli ya da değil, genç, yaşlı, topal, kambur ne olursa, aldırmıyorum. Tek, kadın olsun!' Böylece, bir akşam keşişler uykudayken bizimki manastırın duvarından atlamış, kaçmış. İşini hemen bitirip dönmek istiyormuş ki kimse bir şey anlamasın... Cüppesini beline dolayıp yazın koyunları gören bir koç gibi bağırarak koşmaya başlamış... Ama büyük Tanrı onu görmüş, acımış ve tam köye gireceği sırada ona korkunç bir hastalık göndermiş: cüzam. Bu hastalığı duymuşsundur. Bedenini fındık büyüklüğünde, ne diyorum, ceviz, hatta çürük şeftali büyüklüğünde çıbanlar sarmış... Sonra bunlar patlayıp içlerinden irinler akmış. Çok da kötü kokuyormuş. Zavallıcık öylesine korkmuş ki... 'Nereye giderim ben şimdi?' demiş kendi kendine, 'hangi kadın dokunur bana? En iyisi geri döneyim...'"

Manolios dikkatle dinliyordu. Elini uzatıp, "Devam et," dercesine Nikolio'nun dizine vurdu.

"Kocakarı masalları!" dedi Nikolio gülerek. "Zavallı anacığım bunları anlatır dururdu bana, güler geçerdi. Bizim çapkını düşünebiliyor musun? Ya keşişleri? Anlayacağın manastıra dönüp duvardan atlıyor ve hücresine saklanıyor. Ertesi sabah keşişler onu yüzü şiş ve yaralarla dolu olarak bulmuşlar."

Manolios küçük çobana, devam etmesi için yeniden işaret etti.

"Her şey nasıl mı sona ermiş demek istiyorsun? Nereden bileyim? Çocuktum, anlatılanları dinlemezdim ki... Dünya değiştireli çok oldu, zavallı ihtiyar... Artık hiçbir kadın onu rahatsız edemeyecek!" dedi ve kahkahalarla güldü. Sonra yeniden esnemeye başladı.

"Uykum geldi," dedi. "Gidip avluda yatacağım. Sıcaktan bunalıyorum."

Aslında hiç de bunalmamıştı ama kulübede Manolios'la birlikte kalmaktan korkuyordu. Ayağa kalktı.

"Yatağını serdim. Git uyu, yarın daha iyi olursun."

Battaniyesini aldı, avluya yaydı, üzerine yastık niyetine bir taş koyarak gözlerini kapadı. Lenio'yu anımsadı, istekle yandı ama çok yorgundu; arkasını dönüp uyudu.

Manolios ateşe bir kucak dolusu odun daha attı. Karanlıkta yalnız kalmaktan korkuyordu. Alevlerin oynaşmasını izledi ve ıslık çaldı. Açık kapıya kulaklarını kabartarak, gecenin içinden gelen sesleri dinledi: Baykuşlar inliyor, küçük hayvanlar toprakta oyuk açıyor, fareler tepesinde ince çığlıklarla çatı kirişlerinin üzerinde koşuşuyorlardı... Ve içinde, yalnızca geceleri, ortalığa mutlak bir sessizlik egemen olduğunda duyulabilecek, ayak direyen bir ses vardı ve o yalnızdı.

Kalkıp kapıya giderek yıldızlara baktı. Samanyolu sonsuz bir durgunluk içinde akıyordu; Jüpiter alev alev yanıyor, pullarla süslü gökyüzü uzaklardan yoğun bir ışık saçıyordu. Birden küçük çobanın sözleri geldi aklına ve yüreği hızla çarpmaya başladı.

"İsa Efendi mi?" diye düşündü. "Bu bir mucize mi? O yaşlı keşiş gibi kendimi uçurumdan aşağı atmak için koştuğumda elini uzatan sen değil miydin?"

Elini yüzünde dolaştırdı. Ama bu kez korkmadan, iğrenmeden yaptı bunu. Şişmiş ayaklarını ve çatlamış etini minnetle hissetti.

"Kim bilir?.. Kim bilir?.." diye düşündü, yaralarını okşayarak. "Belki de kurtuluşumu sana borçluyum..."

Rahatlayarak içeri girdi. Ocaktan güzel bir sıcaklık geliyordu. Uyumak istedi. Bazen ruhu karanlıkta savaşırken bir düş ona yol gösterirdi.

"Belki de," diye düşündü, "Tanrı bu akşam beni yeniden aydınlatmak için düşüme girer."

Gözlerini kapadı ve ânında uykuya daldı.

Ateş söndü, gece sona erdi. Manolios sabahın serinliğiyle titreyerek gözlerini açtığında horozlar ötmeye başlamıştı. Bir düş görüp görmediğini anımsamıyordu. Ama yüreği dingindi. Haç çıkardı, dudaklarını oynattı. Sanki bir yara yeniden açılıyormuşçasına canı yandı. Ama yine de, "Tanrı'ya şükür!" demeyi başardı.

Doğruldu ve sıranın üzerine oturmak için dışarı çıktı.

Güneş ufuk çizgisinde kıpkırmızı, yuvarlak ve neşeyle doğuyor; zengin topraklarına geri geliyordu. Her şey dün akşam bıraktığı gibiydi: Bereketli ova, yemyeşil Meryem Tepesi, Sarakina'nın kayaları, Voidomata Gölü'nün yuvarlak bir ayna gibi parıldayan suları ve özellikle insan denen çalışkan karıncaların doldurduğu dar sokaklarıyla sevgili Likovrisi köyü; Manolios'un yüzü sıcakta yeniden akmaya başladı.

Çatlak yüzünü mendiliyle silerken, "Tanrı'ya şükürler olsun," diye mırıldandı bir kez daha.

Dağın tepesinde Manolios, bazen biçim vermek için bir tahta parçasıyla bazen Tanrı ya da şeytanla bazen de Lenio ya da dulla çekişti durdu... Aynı sıralarda Sarakina'da Papaz Fotis işleri bir düzene sokmaya çalışıyordu. Herkese bir görev vermişti. Bazıları kayaların arasında kalan küçük toprakları kazıp ekiyor, bazıları ev yapıyor, bazıları ise herkesi beslemek için ava çıkıp yabantavşanı ve keklik getiriyorlardı. Yannakos'un altınlarıyla dulun koyunundan başka, üç koyun daha almıştı. Artık çocukların yeterince sütü vardı. Aya Yorgi'nin eski ikonunu alıp çevre köyleri ve manastırları dolaşarak yardım istemeyi tasarlıyordu. "Bizler Rumuz," diye yineledi, "Hıristiyanlarız, ölümsüz bir ırkız. Yok olmayacağız!"

Aşağıda Likovrisi'de, Kaptan Fortunas hâlâ yatağında inliyordu. Kırık kafasının iyileşmesi için zamana gerek vardı. Durumuna acıyan Ağa, ona seyisiyle durma-

dan taze macunlar ve içki âlemlerine yeniden başlayabilmeleri için çabuk iyileşmesini dileyen haberler gönderiyordu. Yaşlı Patriarheas da pek iyi değildi. Öksürüyor, zorlukla soluk alıyor ve sürekli titriyordu. Sonra yatağında doğruluyor, domuz gibi tıkınıp kusuyor ve yeniden atıştırmaya başlıyordu. Katerina'ya gelip kendisini ovması için durmadan haber yolluyor ama Katerina ona aldırmayıp asıl kendisinin hasta ve ovulmaya gereksinimi olduğunu söyleyen yanıtlar gönderiyordu.

Papaz Grigoris'in de biricik kızı Mariori'yle ilgili ciddi dertleri vardı. Günden güne onun bir mum gibi eridiğini görüyordu. Kendisine olabildiğince çabuk, bir torun verebilmesi için onu Mihelis'in kollarına atmak için sabırsızlanıyordu. Bu, yaşamının en büyük arzusu olmuştu. Yaşlı papaz bunun ölümü yenmenin tek yolu olduğuna inanıyordu.

Panayotaros da karanlık bir bunalım kurbanıydı. Dul üç gecedir ona kapısını açmamıştı. Artık onu istemiyordu. Gözüne bir başkasını kestirmişti kuşkusuz. Bu Azize Mecdelli Meryem, her an kiliseye koşup yeni mumlar yakıyordu. Panayotaros unutmak için içmeye başlamıştı. Her gece eve körkütük sarhoş gelip karısını ve kızını dövüyor, sonra avluya çıkıp sızıyordu. Avlu ânında horlamalarla sarsılmaya başlıyordu, köyün veletleri onu sarhoş yakalayınca peşine düşüyorlar ve "Yahuda! Yahuda!" diye bağırıyorlardı. Onları yakalamak için koşuyor ama dengesini yitirerek boylu boyunca sokağa uzanıyordu.

Her sabah yaşlı Ladas, karşısına oturmuş çorap ören karısına söylev çekiyordu. Hiçbir zaman yanıt vermeyen, ne söylediğini bile duymayan karısına...

"İşi uzatıyor Penelope. Şu Yannakos işi uzatıyor; çürük kereste! Altınların alındısı da hâlâ imzalanmadı. Daha bir küpe bile getirmedi... Ne düşünüyorsun, Penelope? Ne denli yoksul olursa olsun tek bir mücevheri bile olmayan kadın var mıdır? Hayır, hayır yoktur! Mer-

hametli Tanrı buna izin vermez. Göreceksin, Yannakos mücevherlerle dönecektir. Telaşlanma karıcığım."

Yaşlı Ladas'ın kulakları çınlıyor, her an kapı çalınıyormuş gibi geliyordu. Bir eşek sanki durmadan anırıyordu. Yalınayak kapıyı açmak için koşuyor, bir uçtan öbür uca yolu gözlüyordu. Ama ortada Yannakos'un gölgesi bile yoktu.

Yannakos ise köyleri dolaşıp mısır, yün ve piliç alıp tarak, makara, cep aynası ve azizlerin yaşamlarını veriyordu. Yolculuğu sona ermek üzereydi. İşleri iyi gitmişti ama şimdi kafasında değişik düşünceler vardı. Öyle ki ,dalgınlıktan eksik tartmayı ve ölçmeyi bile unutmuştu... Bir Müslüman hocaya bir keresinde, "Bir insan ne zaman kurtulur?" diye sormuşlar. Hoca, "Alışveriş sırasında, aklı başında değilken," diye yanıtlamış. Alışveriş yaparken Yannakos'un aklı da başka yerlerdeydi.

Zaman zaman Ladas Baba'yı ve döndüğünde atacağı çığlık ve yakınmaları düşünüyordu. Zavallı Kostandis'e işkence yapan hırçın kız kardeşini de anımsıyordu. Ya Manolios?.. Kuşkusuz dağa gitmiş, Lenio ile İsa'yı –tavşanla tazıyı– uzlaştırmaya çalışıyordu... ama bütün bunlar kafasından şöyle bir geçip gitti. Onun düşünceleri asıl Papaz Fotis, kıraç ve düşman dağ, Azrail'in bile oradan ayıramadığı kayalara yapışmış ruhlar üzerinde yoğunlaşmıştı.

Son köyün kahvesinde Kunelos diye de bilinen ve kahvenin sahibi olan dostu Hirogiorgis'i gördü. Yannakos'u sevinçle karşılamış, yükleri indirmesine yardım etmiş, eşeğini ahıra götürmüş ve arkadaşıyla konuşup dedikodu yapmak için hemen geri dönmüştü. Bu arada tüm köy halkı köyden köye gezip taze haberler getiren satıcı Yannakos'un çevresini almıştı. O, her sorunun yanıtını biliyordu. "Sorun ona dostlarım, sorun ona," diye bağırdı kahveci. "Çünkü yarın sabah yeniden yola çıkıyor. Kahve ısmarlamayı da unutmayın."

Sımsıkı çevresini sarmışlar, ona dünyada olup bitenleri sormaya başlamışlardı bile: Büyük güçleri, Bolşevikleri, savaşı, zelzeleleri... Seslerini alçaltıp ürperdiler. "Mr. Yannakos yıldırım gibi gelip yine öyle yitiveren Yunan birlikleri hakkında bir şey biliyor musunuz? Evzonlarımızın geldiği Rum bölgesinde neler olup bitiyor? Ne yangınlar ne katliamlar ne felaketler? Likovrisi ve çevresindeki köylerden oldukça uzakta kalıyoruz ve çok ender olarak haber alabiliyoruz. Yakınmaları henüz bize ulaşmadı. Ama sen Yannakos, gezip görüyorsun. Söyle bize, bilmek istiyoruz, meraktan çatlıyoruz."

Yannakos da ürperdi. Yanıp yıkılmış köyü, oraya buraya dağılmış halkıyla Papaz Fotis geldi aklına... İzmir'den Afyon'a, hatta daha ötesine değin yanan köyleri düşündü. Rumlar kovalanıyordu. Yunanistan tehlike içindeydi...

Ama Yannakos onlara acıdı ve üzmek istemedi.

"Korkmayın dostlarım," diye yanıt verdi. "Yunanistan'ın binlerce yıllık geçmişini düşünün! O, ölümsüzdür. Söylenenlere göre bazı köyler yıkılmış, birkaç kişi öldürülmüş ama Evzonlar geri gelecekler, köyleri yeniden kurup dünyaya yeni çocuklar getirecekler. Hadi bir şeyler içelim, benden olsun."

Bir köşede oturmuş, çenesini bastonuna dayayarak satıcının bir tek sözünü bile kaçırmadan ağzı açık dinleyen yaşlı bir adam, "Tanrı senden razı olsun Yannakos!" diye bağırdı. "Tanrı senden razı olsun! Eğer köyümüze uğramadan geçseydin çok üzülürdük. Seni her zaman sevinçle karşılıyoruz, çünkü bize her zaman büyük dünyadan haberler getiriyorsun."

Sulatzade Ali Ağa kahveye geldiğinde gürültü çoktan yatışmıştı. Köyün en önemli kişisiydi ve kuşağında kiraya verdiği tüm evlerin anahtarlarının asılı olduğu büyük bir halka vardı. Kunelos'un kahvesi de onundu. Ünlü gezginin geldiğini duymuş, kırmızı terliklerini ayağına

geçirmiş, en uzun çubuğunu eline almış ve onunla konuşmak için kahveye gelmişti. Önemli bir derdi vardı. Belki de bu Allah'ın belası Rum onu aydınlatabilirdi.

Yannakos ayağa kalkıp elini kalbine, dudaklarına ve alnına götürerek onu gerektiği gibi karşıladı. En iyi müşterisiydi. Büyük bir haremi vardı ve karıları, kızları, torunları baharata, süse, kokulara ve tatlılara bayılırlardı. Bu nedenle ayağa kalktı, selam verdi ve ona bir kahve söyledi.

"Büyük bir derdim var sevgili tüccar dostum."

"Söyle Ağa, yapabileceğim bir şey varsa..."

"Şu İsviçre dedikleri şey tam olarak nedir, küçük Rum?"

Yannakos kafasını kaşıdı. Bunu o da duymuştu ama çok az.

"Neden soruyorsun?" dedi, düşünmek için zaman kazanmaya çalışarak.

"Çünkü oğlum Hüseyin okuyup doktor olmak için İsviçre'ye gitti. Ona bir teneke pirinç, ıspanak, nargilesini yakması için kömür göndermek istiyorum. Ama ne İsviçre'nin nerede olduğunu ne de nasıl göndereceğimi biliyorum."

Ağa konuşurken Yannakos'un beyninde bir şimşek çaktı ve anımsadı.

"İsviçre dünyanın öbür ucunda, süt ve saat yapan bir ülkedir."

"Doktor da mı yapıyor?" diye sordu Ağa huzursuzca.

"Evet, doktor da yapar. Hem de dünyanın en iyilerini. Azrail onları görünce –bilmem ki tüm kahveyi şaşkınlığa uğratmadan nasıl söylesem Ağa– evet onları görünce donuna doldurur."

"Sağ ol küçük Rum, çok iyisin. Ya iki teneke?"

"Evet anlatacağım. İsviçre ülkeye kömür sokulmasına izin vermiyor ama pirinç ve ıspanağı bana verebilirsin. Ben bir yol biliyorum..."

Yannakos planını yapmıştı bile. Pirinç ve ıspanağı

Sarakina'ya, Hüseyin'in sağlığına yemeleri için o aç insanlara götürecekti.

"Hemen gidip getireyim," dedi yaşlı adam kalkarak. Kahvenin kapısında duraksadı ve sonra yeniden Yannakos'a döndü.

"Onları İsviçre'ye göndermek için kaç para gerekir?"

"Bunu bana bırak," dedi Yannakos elini kaldırarak. "Ali Ağa'ya bir hizmetim olsun."

"Onları bir güzel yeriz," diye patladı kahveci, Ağa dışarı çıkar çıkmaz.

"Tanrı korusun," diyerek karşı çıktı Yannakos. "Bu dürüst bir iş dostum."

Sonra köylülere döndü.

"Bağışlayın dostlarım," dedi, "yolculuk beni çok yordu. Uyumak istiyorum. Sorularınızı bana yarın sorabilir, sipariş ve mektuplarınızı verebilirsiniz. Borazanı duyduğunuzda karılarınızı ve kızlarınızı da çağırın ki gelip alışveriş yapabilsinler. İyi geceler."

Duvara yaslanıp bacaklarını uzattı ve uyudu.

Öğleüzeri olmalıydı. Köylerdeki işlerini bitirmiş olan Yannakos, Likovrisi'ye yaklaşıyordu. Eşek neşeyle yürüyor, sıcak ahırını, temiz suyla dolu yalağını ve tepeleme samanla doldurulmuş heybesinin kokusunu şimdiden duyarak mutlu oluyordu. Yüreği bir insan kalbi gibi atıyor, daha iyi anırabilmek için kuyruğunu kaldırıyordu.

Ama sahibi kuyruğunu tutup aşağı çekti.

"Bu denli acele etme Yusufaki, dağa doğru dön. Önce gidip Manolios'u göreceğiz."

Yannakos geçen gün ona kötü davranmış, sert sözler söylemiş olduğu için pişmandı. Şimdi özür dilemek için sabırsızlanıyordu.

"Haklıydım," diye mırıldandı. "Ama yine de... O denli duygusal bir çocuk ki şu Manolios. Tüyle bile yaralana-

cak türden. Bir eşeğim ben, ona sanki sopayla saldırdım."

Papaz Grigoris, yaşlı Ladas, Mihelis ve dul sırasıyla aklından geçtiler. Düşünceleri tüm köyü dolaştı ama yine Manolios'a geldi.

"İyi davranmadım," diye mırıldandı yeniden. "Bütün bir yıl boyunca dördümüzün de bu işin içinde olduğunu unuttum. Bizler ortağız. Para yapmak için değil, cenneti yaratmak için; mal için değil, iyilik için!"

Kendi şakasına güldü, sonra düşüncelere daldı.

"Şeytan götürsün," diye düşündü. "Mal ve iyilik aynı şey değiller demek ki. Peki öyleyse? Bu durumda Tanrı ve şeytan da aynı şey olmuyorlar mı? Tanrı beni bağışlasın!"

Arkasında bir eşek anırması duyarak döndü. Eşeğinin üzerinde köyden gelen Hristofis'ti bu. Yaşlı, kaba, şakacı bir insandı. Üç kez evlenmiş ve sayısını anımsayamayacağı kadar çok çocuk sahibi olmuştu. Bazıları ölmüş, bazıları kaybolmuştu. Şimdiyse özgürdü, orada burada dolaşır, güler, insanlarla alay ederdi.

Yannakos durdu ve onu bekledi.

"Günaydın, Hristofis Baba," dedi. "Bana bir iyilik, iyi bir iş yapmak ister misin?"

"Söyle de bilelim, düşünürüz. İyilik yapmaktan bıktım artık Yannakos."

"Sarakina'da biraz dur. Yolun nasılsa oradan geçiyor. Bu tenekeyi Papaz Fotis'e ver. Sana, kimin gönderdiğini sorarsa ona, 'Bir günahkâr,' dersin. Hepsi bu."

"İçinde ne var Yannakos? Oldukça ağır," dedi yaşlı Hristofis, eşeğinden aşağı inerek.

"Pirinç ve ıspanak," dedi ve ona tüm öyküyü anlattı. Yaşlı Hristofis kahkahalarla güldü.

"Ömürsün Yannakos!" dedi. "Tanrı da senin yeteneklerine sahip olsaydı dünyada aç çocuk, umutsuz dul kalmazdı. Hemen gidiyorum."

"Acele etme, acele etme. Günlerdir burada değildim. Köyde ne olup bitti? Yaşlı Ladas hâlâ hayatta mı?"

"O cimri ölümden uzak duruyor. Anlayacağın çok pahalı bir iş. Cenaze ona hiçbir şey kazandırmaz. Ama o lanet Kaptan Fortunas kötü durumda."

"Rakı ucuzlayacak," dedi Yannakos gülerek.

"Evet ama berberler iflas ederler," dedi yaşlı Hristofis.

"Ya o şişko Papaz Grigoris?"

"Şeytan alsın onu. Hayatta ve son derece sağlıklı... Kısır kadınlar için yeni bir ilaç bulduğu söyleniyor. Sucuk gibi uzunmuş ve arşınla satıyormuş. Ondan bir arşın yiyen en sıska ineğin bile bir buzağısı oluyormuş."

İkisi de katıla katıla güldüler.

"Yüz yaşına dek yaşayasın Hristofis Baba. Sen ölürsen kahkahalar da seninle birlikte ölür. Hadi hoşça kal. Gidip şu sucuktan yüz arşın alayım da köyü delikanlılar ve genç kızlarla doldurayım."

"Hoşça kal Yannakos, iyi işler!"

Ayrıldılar. Ama bir süre sonra yaşlı Hristofis'in sesi bir çan vuruşu gibi duyuldu:

"Dolandırıcı! Tanrı o sucuğu bin yıl önce yaratıp Âdem'e vermiş!"

Yamaç kahkahalarıyla yankılandı.

Manolios ayağa kalkarak, eşeğini yularından tutmuş yamacı tırmanan Yannakos'u gördü. Cesaretini toplayarak, "Manolios," dedi, "şehitliğin şimdi başlıyor. Sonuna dek dayanacaksın."

Bir an kulübeye girmeyi ve en karanlık köşeye sinmeyi düşündü. Çünkü gün ışığında görünmekten utanıyordu. Bu sabah yüzünü aynada incelemişti yeniden. "Yalnızca bir şeytan," diye mırıldandı. "Yalnızca bir şeytan bu denli çirkin olabilir." Bir tek ağzının şişi inmişti. Sonunda konuşabiliyordu.

Yannakos bir şarkı mırıldanarak yokuşu tırmanmayı sürdürdü. Manolios'u görmek ve onunla barışmak istiyordu. Atılması gereken bir yüktü bu, rahatlayacaktı...

Manolios onu ayakta bekliyordu. Yüreği sona eren öğle güneşinde pır pır ediyordu. İsa'nın acısını belli etmemek için kıstığı dudaklarını anımsadı ve kendi dudaklarını olabildiğince büzdü. "Buna alışacağım," dedi kendi kendine. "Başlangıçta zor olacak ama yavaş yavaş... İsa! Yardımıma gel!"

Yannakos'un şarkısı giderek yaklaşıyordu. Birden, neşeli, coşkulu sesi duyuldu. Yannakos dinlenmek için bir kayanın üzerine oturmuş, arkadaşına geldiğini haber veriyordu.

"Birazdan onu görebileceğim," diye düşündü Manolios. "O da beni görecek. Dayan yüreğim!"

"Hey Manolios Manolios," diye bağırdı neşeli bir ses. "Neredesin?"

"Buradayım," diye yanıt verdi Manolios elinden geldiğince güçlü olmaya çalışarak ve öne doğru çıktı.

Yannakos başını kaldırıp kollarını açtı ama onu görür görmez şaşkınlıkla olduğu yerde çakıldı kaldı. Gördüğüne inanamıyordu. Gözlerini ovuşturdu, yaklaştı, daha dikkatle baktı, bir çığlık kopardı.

"Manolios, Manolios ne oldu sana?"

Ona sarılacakmış gibi yaptı ama korkuyla, titreyerek geri çekildi.

"Yannakos," dedi Manolios, "dayanamayacaksan dön geriye."

Yannakos'un yüzünü görmemesi için ağıla doğru yürüdü.

Yannakos eşeğini bir meşe ağacına bağlayıp peşinden gitti. Manolios arkadaşının yaklaştığını duydu.

"Yannakos," diye yineledi, "dayanamayacaksan dön geriye."

"Dayanabilirim, dayanabilirim..." diye yanıt verdi Yannakos. "Dayanabilirim, gitme."

Manolios eşiği geçti, kulübeye girdi, pencereyi kapatıp karanlık bir köşeye çömeldi. "Dayandım," diye düşündü. "Tanrı'ya şükür!" Yannakos içeri girdi ve kapının önüne çömeldi. Kasketini alıp alnını sildi. Uzun bir sessizlik oldu.

"Ne oldu sana Manolios?" dedi Yannakos sonunda. Gözlerini toprağa dikmişti.

"Hiçbir şey," diye yanıt verdi Manolios.

"Ne demek hiçbir şey?" diye bağırdı Yannakos. "Yüzüne bir şeytan gelip yerleşmiş, Manolios. Bir şeytan. Bu sen değilsin!"

"Evet, benim," diye karşılık verdi Manolios sakince. "Yaşamım süresince hiç bu denli gerçek olmamıştım."

Bir an sustu.

Mendiliyle yüzündeki irini silerek, "Yaşamım boyunca! Yaşamım boyunca!" diye yineledi.

"Yüzüne bir şeytan yerleşmiş diyorum!" diye bağırdı Yannakos yeniden, korkusuyla savaşarak. "Sana baktığımda, içimi korku kaplıyor... Kalk eşeğe bin de köye inelim."

"Neden? Burada iyiyim."

"Gidip Papaz Grigoris'i görmelisin. İçindeki şeytanı çıkarmak için bir ayin düzenlensin."

"Hayır, hayır. Senden istediğim tek bir şey var Yannakos. Kimseye bir söz bile etme."

"Yalnızca papaza söylerim, Manolios. Köye inmeye utanıyorsan o buraya gelip ayini yapar."

"Hayır, hayır!" diye haykırdı Manolios, öfkeyle sıçrayarak. "Bu hastalığı yüzümde taşımam gerek, Yannakos. Buna zorunluyum..."

"Anlayamıyorum," diye haykırdı Yannakos, o da sıçrayarak. "Neden zorunlusun?"

"Kurtuluşum için Yannakos. Yoksa kurtulamam... Bana öyle bakma, açıklayamam."

"Bir giz mi?"

"Yalnızca Tanrı'nın bildiği bir giz," dedi Manolios. Sakinleşerek yeniden köşesine çömeldi. "Yalnızca Tanrı'nın ve benim... aramızda anlaştık."

"Ya şeytansa?" diye atıldı Yannakos.

"Şeytan, Yannakos iyi bildin. Üzerime çöken şeytan. Tanrı'ya şükür! O olmasaydı bitmiştim..."

"Anlayamıyorum, anlayamıyorum!" diye yineledi Yannakos umutsuzlukla.

"Başta ben de anlamamıştım, Yannakos... Sonra, anladım. Umutsuzdum, şimdi sakinleştim. Yalnızca sakin de değilim, ellerimi kaldırıp Tanrı'ya şükrediyorum."

"Sen bir azizsin..." diye mırıldandı Yannakos. Ansızın ona saygı duymaya başlamıştı.

"Ben bir günahkârım, büyük bir günahkâr," diye karşı koydu Manolios. "Ama Tanrı merhamet doludur."

Sustular. Uzaktan ağıldaki çıngıraklar duyuluyordu, köpekler havlıyordu. Güneş batıyor, büyük mavi gölgeler kulübeyi sarıyordu. Sahibini göremediği için huzursuz olan eşek anırmaya başlamıştı.

"Yemek yiyebiliyor musun?" diye sordu Yannakos.

"Yalnızca süt. Kamışla..."

"Herhangi bir yerin ağrıyor mu?"

"Hayır... Tanrı seni korusun, artık git Yannakos. Bu kadar yeter. Ama kimseye bir şey söylemeyeceğine dair söz ver bana. Bu gerekli; anlıyor musun? Burada kalmalı ve tek başına savaşmalıyım."

"Şeytana karşı mı?"

"Şeytana karşı."

"Ya o kazanırsa?"

"Kazanmayacak, korkma. Tanrı benimle birlikte."

"Sen bir azizsin..." diye mırıldandı Yannakos yeni-

den. "Kimseye gereksinmen yok. Geçmiş olsun! Gelip seni görürüm."

"Dayanabilecek misin Yannakos?"

"Dayanırım, dayanırım... Yakında görüşürüz."

Bir an Manolios'un elini tutup öpmek geldi içinden ama kendini tuttu. Dışarı çıktı, eşeğini çözdü ve ardına bakmadan düşünceli yola koyuldu.

"Dünya ne gizemli," diye mırıldandı, yokuşu inerken, "ne büyük bir giz... Tanrı'yı şeytandan ayıramıyorum. Tanrı beni bağışlasın, birbirlerine benzedikleri o denli çok an var ki!"

Ertesi gün şafak sökmeden, Manolios ağılda sırtüstü uyuyan Nikolio'yu uyandırdı.

"Nikolio kalk! Benim için bir şey yapmanı istiyorum."

Genç çoban ufacık başını kaldırdı, hâlâ sersemdi. Gözkapakları açıldı, gözlerinin akı alacakaranlıkta çekingenlikle parıldadı.

"Ne istiyorsun?" diye homurdandı esneyerek.

"Kalk, kalk! Uyandığın zaman söyleyeceğim... Hadi, fırla!"

Çocuk söylenerek kalktı. Gerinirken bronz göbeği ortaya çıktı. Kolları, baldırları, göğsü siyah parlak kıllarla kaplıydı. Saman ve keçi kokuyordu.

"Haç çıkar," dedi Manolios. "Hiçbir zaman yapmıyorsan bile bugün yapacaksın."

"Boş ver şunu efendi," dedi Nikolio, hâlâ gerinerek. Eklem yerlerini kütürdetti. "Ne işe yarar ki?"

Koçlarla birlikte büyüdüğü dağlarda haç çıkarma isteğini hiç duymamıştı. Ne de kiliseye gitme gereğini... Nikolio'nun bunlara ne gereksinmesi vardı ki? Tüm istediği sağlıklı olmak, zamanı gelince evlenmek, çocuk sahibi olmak, birkaç koyun edinmek ve bir meşe gibi yıpranmadan yaşamaktı. Haç çıkarmalar, Kutsal Meryem'ler aşağıdaki insanlara göreydi.

Manolios eşiğe oturmuş Nikolio'nun yıkanmasını ve bütünüyle uyanmasını bekliyordu. Karanlıkta korkunç bir karar almıştı. Tüm gece boyunca gözünü kırpmamıştı. Tanrı ve şeytan içinde savaşmışlardı. Şafakta Tanrı kazanmış, Manolios da kalkarak küçük çobanı tekmeleyip uyandırmaya gitmişti.

"İşte geldim," dedi Nikolio elleriyle saçını düzelterek. "Uyandım. Şimdi ne istediğini söyle."

"Nikolio," dedi Manolios alçak bir sesle, "dikkatle dinle. Eğer korkuyorsan bana bakma, uzaklara bak. Ama söyleyeceklerimi iyi dinle."

"Dinliyorum," dedi Nikolio, öte yana dönerek.

"Aşağıya, köye, büyük efendinin evine gideceksin. Artık gündüz, kapı açıktır, içeri gireceksin. Avluyu geçip sağa döneceksin. Birinci katta nişanlım Lenio'yu bulacaksın."

"Lenio'yu mu?" diye sordu Nikolio gözleri parlayarak.

"Lenio'yu bulacak ve ona diyeceksin ki... Sözlerimi iyi dinle Nikolio. Onları aklına kazı. 'Manolios selam yolladı, dağa gelmeni istiyor. Sana söyleyecekleri varmış.' Hepsi bu. Bunu söyleyip hemen döneceksin... Anladın mı?"

"Kolay, anladım. Gidiyorum."

Köye gitmek için sabırsızlanarak harekete geçmişti bile.

"Bekle yabani keçi!" dedi Manolios, kolundan tutarak. "Sana nasıl olduğumu sorarsa, iyi olduğumu söyle. Hepsinden önemlisi hasta olduğumu açıklama. Yoksa senin için kötü olur!"

"Merak etme efendi, merak etme. 'Çok iyi,' derim ve hemen dönerim."

"Hadi koş bakalım!"

Nikolio fırlayıp gözden kayboldu.

Lenio çoktan uyanmıştı. Efendisi, yaşlı Patriarheas'a götürmek üzere adaçayı yapmış, içine biraz rom koy-

muştu. Diri, sağlıklı, saçları dalgalanarak ve bir baştankara gibi cıvıldayarak taş merdivenleri tırmanıyordu.

Yumuşak bir şiltenin üzerine oturmuş olan yaşlı adam pencereden dışarıya, köyün altında uzanan çatılara bakıyordu. Düşünceleri köylülerin üzerinde bir bir dolaştı; kapılarını çaldı, içeri girdi, gönül alıcı birkaç sözden sonra yoluna devam etti. Dağa doğru yöneldi, koyunların üzerinden hızla geçti, Manolios'un yanına gelince öfkelendi. "Hiç böyle bir şey duydunuz mu? Bu pis uşak bana karşı geliyor! Ruhum, diyor... Ruhu hazır değilmiş... Peki zavallı oğlum, nisan sonuna dek Lenio'yla evlenmezsen arabanı çekip gidersin. Seni paketleyip bir haremağası gibi çıktığın manastıra postalarım. Sana verdiğim ekmeğe nankörlük ettin, küçük domuz! Oğlumu sen ayarttın, sen... seni dilenci... Yoksullara acırmış, onlar da insanmış, kardeşlerimizmiş! Bütün bunlar kilisede söylendiği zaman güzel. Pazar günleri kürsüdeki rahibin ağzından çıktığı zaman... ama sen, kutsanmış enayi, bütün bunları uygulamaya koymak için çatlatmış olman gerek!"

Kapı açıldı, Lenio adaçayıyla içeri girdi. Yaşlı Patriarheas'ın düşünceleri oğlunu ve çobanını bırakarak canlı, baştan çıkarıcı genç kız üzerinde toplandı. Gözlerini kısıp küstah göğüslerine, ince beline, biçimli kalçalarına hayran bakarak yaklaşmasını izledi. "Ne yapacağım seninle ben lanet olası orospu," diye düşündü, "kızım olduğuna inandığıma göre... anan da gençken senin gibi oynaktı. Tanrı ruhunu korusun! Ve bir gece..." Yargıç bıyıklarını burup içini çekti.

"Bugün kendini nasıl hissediyorsun efendi?" diye sordu Lenio. "Neden iç çekiyorsun?"

"İçimi çekmemem için neden var mı iyi yürekli Lenio'm? Oğlum denen herifle Manolios beni soyup soğana çevirdiler. Bana, dün dağa onu görmeye gittiğini söy-

lediler. O budala ne anlattı sana?"

"Bana ne söylemesini bekliyorsun ki, efendi?" Şimdi iç çekme sırası ona gelmişti. Yatağın kenarına, yaşlı adamın ayak ucuna oturdu. "Büyülenmiş gibiydi... Anlamadığım sözler söyledi. Uygun sözcükleri bulamıyordu... Bir erkek gibi bana bakacağına gözlerini kaçırdı; ya yere indirdi ya da havalara baktı... Ne diyeyim efendi? Onu Papaz Grigoris'e götürüp okutamaz mısın? Gülme, Manolios kendinde değil efendi!"

Yaşlı şeytan, Lenio'nun huzursuzluğunu ve kızarmasını izledi. Derin bir iç geçirdi.

"Onu seviyorsun ha?" diye sordu ve gürültüyle çayından bir yudum aldı.

"Başka ne bekliyorsun ki efendi? Onu bana verdin, o benim erkeğim. Eğer bir başkasını verseydin, erkeğim o olurdu. Biliyorsun benim için, ha o erkek olmuş ha bir başkası."

"Yaşlılar da mı Lenio?" diye sordu efendisi göz kırparak.

"Yok canım!" dedi kız açık bir biçimde. "Yalnızca gençler."

"Kaç yaşına kadar?" diye üsteledi yaşlı adam.

"Çocukları olabildiği sürece," diye yanıt verdi Lenio duraksamadan. Bu sorunları uzun uzun düşündüğü ve bir karara varmış olduğu anlaşılıyordu.

"Güzel, bir bıçak kadar keskin bir zekân var, Lenio. Sana söylediklerimi unutma. Ne istediğini biliyorsun. Çok ilerleyeceksin sen."

Kız güldü ve ayağa kalktı. Boş fincanı alarak kapıya gitti. Ama yaşlı adam onu durdurdu.

"Bugün nisanın kaçı?" diye sordu.

Lenio parmaklarıyla saydı: Pazar, pazartesi, salı...

"Yirmi yedisi efendi."

"İyi. Manolios hazretlerinin bize yanıt verme tenez-

zülünde bulunması için üç gün daha beklemeliyiz. Eğer senin gibi bir lokmayı geri çevirecek kadar budalaysa hiç üzülme Lenio; sana daha iyisini, böyle davranışları ve saçmalıkları olmayan ve avlunu çocuklarla dolduracak gerçek bir koca bulurum. Hadi git artık. Bugün ayağa kalkıp kiliseye gitmeyi, sonra da köyü dolaşmayı düşünüyorum... Bana temiz giysiler getir."

"Yaşlı namussuz," diye mırıldandı Lenio gıdıklanmış gibi kıkırdayarak merdivenlerden inerken. "Beni gözleriyle yedi... Yemin ederim babam olmasaydı onu ayartıp evlenirdim. Çocuğu olmaması da önemsiz. Bu işi başkaları da yapabilir. Ama şeytan her şeyi altüst etmiş. Neyse aldırma! Manolios da o denli kötü bir parça değil!"

Tam o anda eşikte Nikolio göründü. Isınmış, terlemişti. Avluyu çamur kokusu kaplamıştı. Arka ayakları üzerinde kalkmış erkek bir keçi ya da öfkeli genç bir başmelek gibiydi.

Lenio onu görünce korkuyla durdu.

"Kim o?" diye mırıldandı. Ne kadar güzel kokuyor, diye düşündü. "Ne istiyorsun?" diye bağırdı. "Sen misin Nikolio?"

"Benim, Nikolio," diye yankılandı genç çobanın sesi.

"Gözlerime inanamıyorum, gerçek bir erkek olmuşsun. Bıyık bile bırakmaya başlamışsın! Seni buraya getiren nedir?"

"Sabah erkenden, sana haber vermem için beni Manolios gönderdi. Bu nedenle geldim."

"Manolios mu?" dedi Lenio. Yüreği küt küt atarak Nikolio'ya yaklaştı. "Bağırma, dağda değilsin. Burada daha alçak sesle konuş. Bana ne söylemeni istedi?"

"İşte şöyle dedi: Manolios'un selamı var, zahmet edip dağa kadar gelsin, sana söyleyecekleri varmış."

"Hepsi bu kadar mı? Peki, söyle ona geliyorum... Dur, gitme. O nasıl?"

"İyi, çok iyi," diye bağırdı Nikolio, ardından keskin bir koku bırakıp ayrılırken.

Bu sırada Mihelis avluya girdi. Gösterişli pazar giysileri vardı üzerinde, özenle tıraş olup taranmış, ayini dinlemeye ve Mariori'yi görmeye gidiyordu. Avlunun ortasında bir melek gibi parıldıyordu. Lenio hayranlıkla izledi onu. "Babam da gençliğinde böyleydi herhalde," diye düşündü. "Sanki Aya Yorgi!"

"Günaydın Lenio," dedi Mihelis, elindeki kalpağı başına geçirerek. "Kiliseye gidiyorum."

"Tanrı kabul etsin," diye karşılık verdi Lenio alayla. "Doğru oraya git efendi, sakın yolundan sapma."

"Asıl sen yolundan sapacaksın. Doğru Manolios'a gidecekmişsin gibi bir his var içimde," dedi Mihelis. Az önce, giden haberciyi görmüştü. "Söylenip durmana gerek yok."

"Söylenmiyorum, söylendiğim de nereden çıktı?" diye yanıt verdi genç kız aceleyle. "Biz hizmetçiler de insanız, değil mi? Tanrı şikâyet etmemizi gerektirecek bir şey yapmıyor. Eğer Manolios da senin giysilerini kuşansaydı efendi, o da senin gibi yakışıklı bir yargıç olurdu."

"Haklısın Lenio," dedi Mihelis kapıdan çıkarken. "Evet haklısın. Bizi ayıran tek şey giysilerimiz."

Çanlar ayini haber veriyorlardı.

"Neyse, ben gidiyorum Lenio. Bize dağdan güzel haberler getir."

Kilise mum ve tütsü kokuyordu. İkonlar, kendilerine ayrılmış yerde tatlı tatlı parlıyorlardı. Duvarlar, iri taşlarla döşeli tabandan kubbeye kadar azizler ve meleklerin renk renk kanatlarıyla aydınlanmıştı. Bu eski Bizans kilisesine girmek, düşsel kuşlarla, insan boyundaki çiçeklerle ve çiçekten çiçeğe uçup bal toplayan dev arıları andıran meleklerle dolu bir cennete girmek gibiydi. Kemerin tepe noktasında ve tenkit edici bakışlarıyla

Tanrı, insanlığın başları üstündeki tahtına oturmuştu.

Aşağıda taşların üzerinde dindar insanlar, önde erkekler, arkada kadınlar vızıldaşıp duruyorlardı. Onlar da arıydılar. Gelip ikonların önünde eğiliyorlar ve kendilerinden geçmiş bir durumda ilahiyi dinliyorlardı. Üstünde tepsilerin ve mumların bulunduğu sıranın gerisinde yaşlılar heyetinin yerleri vardı. Kimse yaşlı Patriarheas'ın gelmesini beklemiyordu. Kaptan Fortunas'a gelince, zavallıcık şu anda büyük bir olasılıkla inleyip duruyordu. Bugün orada bulunanlar yalnızca, gözlükleri ve beyaz yakasıyla öğretmen, yanında da asık suratıyla Ladas Baba'ydı. Evvelki gece Yannakos ona kötü haberler getirmişti. Üç aydır yollarda sürünen bu paçavralar içindeki insanların tüm mücevherlerini satmış olduklarını söylemişti. Çıplak parmaklarından başka bir şeyleri yoktu. Parmakların Ladas Baba'ya ne yararı vardı ki? Küpesiz kulakların da öyle... Kaderine lanet okudu. "Hiç talihim yok," diye homurdandı, orada sıranın ardında dururken. "Yıkılan köyün Likovrisi'ye yakın bir yerde olması gerekirdi ki zamanında yetişebileyim... Yanmasının bana ne faydası oldu ki? Şeytan alsın onu."

Dindar insanlar gelmeyi sürdürüyor, tepsiye para bırakıp bir mum alıyorlar, haç çıkarıp ikonlara doğru yürüyorlardı. Yaşlı Ladas'ın aklı çok uzaklardaydı. "O aptal iyiki üç altının makbuzunu imzaladı. Ben olsaydım..."

Ama düşüncelerini sürdürme olanağı bulamadı. Ağır bir beden tahtayı gıcırdatarak gelip yanına oturdu. Huysuzca döndü, solgun, sarkık yanakları, cansız gözleri, kirli, sarı dudaklarıyla yaşlı Patriarheas'ı gördü. "Bu şişko domuz hiç ölmeyecek," diye düşündü. Ona doğru iyice dönerek selam verdi.

"Sağlıklar dilerim yargıç," diye fısıldadı. Sonra yeniden kendi dertlerine daldı.

Mihelis girdiğinde kiliseyi aydınlatıverdi. Kendisini

bekleyen Mariori'ye uğradığından geç kalmıştı. Sağır ve sadık, yaşlı dadıyı saymazsan evde yalnızdı.

"Geç kaldın," dedi Mariori, kapının arkasından.

O da en güzel giysisini kuşanmıştı. Boynunda anasının bıraktığı altın bir kolye parlıyordu. Önceki gün Yannakos'un getirdiği allıkla yanaklarını hafifçe kızartmıştı. Ama gözleri ağlamış gibi çöküktü ve çevresinde mor halkalar vardı.

"Neden çağırttın beni?" diye başladı Mihelis tedirginlikle. "Neden böyle üzgünsün Mariori?"

Mariori gözlerini indirerek, "Babamın acelesi var," dedi. "Acele ediyor, bir an önce evlenmemizi istiyor."

"Noel'de olması için anlaşmamış mıydık Mariori? Daha annem öleli bir yıl bile olmadı. Uygun olmaz."

"Acele ediyor," diye yineledi kız daha alçak bir sesle. "Her gün bir olay çıkarıyor. Gece yarısı kalkıp dolaşmaya başlıyor ve uyuyamıyor."

"Neden? Bu denli acele etmesinin nedeni ne?"

"Bilmiyorum Mihelis, bilmiyorum..." diye mırıldandı Mariori titreyen bir sesle.

Yaşlı adamın sabırsızlığının nedenini biliyordu ama itiraf etmeye cesareti yoktu. Eriyen bedeninin derinliklerinde babasının haklı olduğunu ve acele etmeleri gerektiğini anlıyordu.

"Babam, annemi hiç sevmedi," dedi Mihelis. "Annem daha yaşlıydı. Babamı durmadan azarlardı... Babam bundan rahatsız olurdu. Bu nedenle annem öldüğünde hiç üzülmedi. Bununla birlikte o bile geleneklere karşı çıkamaz ve daha bir yıl dolmadı. Ayrıca köyün yargıcı; insanlara örnek olması gerek... Anlıyor musun Mariori?"

"Anlıyorum, anlıyorum... Ama babam sabırsızlanıyor diyorum sana. Ve beni suçluyor... Artık dayanamayacağım."

Öksüreceğini hissetti, kendini tuttu ve mendilini ağ-

zına koydu. Küçük eli Mihelis'in nemli avucunda titriyordu.

Mihelis birden ona korkuyla baktı. Kızcağız giderek zayıflıyordu. Yumuşak derisinin altında kemikleri sayılıyordu. Yüzü bir ölüm maskesini sergiliyordu sanki.

"Mariori..." diye mırıldandı, elini sıkıp onu göğsüne bastırarak. "Mariori..."

Sanki kız kendisinden giderek uzaklaşıyordu ve o buna engel olamıyordu. Sanki bir avuç kumdu ve parmaklarının arasından sızıyor, ona veda ediyordu.

"Mihelis'im," dedi genç kız, bağırmamaya çalışarak. "Mihelis'im, şimdi gitmen gerek. Kiliseye git. Ben de birazdan geleceğim... Geç kaldık. Git. Tanrı bizi korusun!"

Delikanlının başını tutarak göğüslerine bastırdı. Bir süre böyle kaldılar. Kızın bütün bedeni titriyordu.

"Tanrı bizi korusun!" diye mırıldandı bir daha. Sonra aceleyle içeri girip bayılacakmış gibi dadısının kollarına atıldı.

Mihelis yavaşça kapıyı açtı ve geniş adımlarla kiliseye yürüdü. Yüreği daralmış, boğazı düğümlenmişti.

Babasının yanında durdu. Yaşlı adam dönüp takdirle baktı ona. "Tam böyleydim ben de," diye düşündü. "Bir zamanlar ben de onun gibiydim... Aldatıcı yaşam! Bir masal gibi geçip gittin!"

Bu arada Lenio saçlarını yapmış, saçlarına ve gömleğinin içine portakal kolonyası sürmüş, başına efendisinin Paskalya'da verdiği kırmızı püsküllü sarı eşarbı bağlamış, sonra da köyün dar sokaklarından geçip Meryem Tepesi'ne giden yokuşu çıkmaya başlamıştı.

Ayin sona ermiş, köylüler pazar giysileri ve pazar duyguları içinde meydana dağılmışlar, bir aşağı bir yukarı yürüyorlardı. Bazıları Kostandis'in kahvesinde oturmuş içip gülüyorlardı.

Ağa balkonda nargilesini tüttürüyordu. Sağında borazanıyla Hüseyin, solunda sakız çiğneyip içkisini koyan Yusufaki'si vardı. Sulanmış gözlerini kısarak yaşlı Ağa, aşağıda, meydandaki köylülere, koyunlarını izleyen bir çoban gibi, kurumla bakıyordu. O bir insan, ötekilerse koyundu. Kendisine yün, süt ve et versinler diye Ağa onların huzur içinde otlamalarına izin veriyordu.

Lenio neşeyle tırmanıyordu tepeye. Manolios'un ne istediği konusunda kuşkuları vardı. Bu hafta evlenebilirlerdi. Bekleyiş sona erecek, gerçek yaşam başlayacaktı. Gündüz ev işleri, gece sarılıp koklaşmalar ve dokuz ay sonra... "Uyu yavrum uyu... Artık hizmetçi olmayacağım. Bir eş, bir anne olacağım..."

Manolios'tan hoşlanıyordu. Sarı sakalı, mavi gözleri, tatlı hatlarıyla sakin, çalışkan ve yakışıklı bir gençti. –Gerçek bir İsa.– Yüreği kanatlandı, dağa ondan önce tırmandı, ağıla vardı, çevresinde dolaştı; kırmızı pençeli, tombul, evcil bir güvercin gibi Manolios'un omzuna tünedi ve sevgiyle ensesini, boynunu gagaladı.

"Şu anda yolun sonundaki taşın üzerine oturmuş beni bekliyor olmalı. Sanırım onun yüreği de benimki gibi kabarıp taşıyordur," diye düşündü.

Bu doğruydu. Manolios taşın üzerine oturmuş, yeniden açılmış yaralarından akan irini sürekli olarak mendiliyle siliyordu.

"Ona acıyorum, zavallıcık. Ona acıyorum," dedi kendi kendine. "Ama bunu yapmam gerek... Kendimi tüm isteklerden kurtarmalıyım. Ruhumun, bedenimin arınması gerek. Tanrı'ya layık olmalıyım..."

Kulak kabarttı, onun küçük adımlarını ve havada bir portakal kokusu, onun kokusunu duydu. Burun delikleri seğirdi.

"Geliyor, geliyor," diye düşündü. "İşte geldi!"

Sarı eşarp belirdi. Lenio bir an durup gözlerini kıstı.

Taşın üzerinde, başı önüne eğik, kendisini bekleyen nişanlısını gördü. Adımlarını yavaşlattı.

"İşte geldi!" diye yineledi Manolios. Başını kaldırdı, ayağa kalktı ama kımıldamadı.

Lenio onu görmezlikten geldi. Her zaman olduğu gibi Manolios'un kendisine koşmasını, tırmanmasına yardım etmek için –böyle derdi– belinden tutmasını bekledi... Ama bugün Manolios orada duruyor, kıpırdamıyordu bile.

"Manolios," diye bağırdı, daha fazla kendini tutamayarak.

Manolios yanıt vermedi. Taşın üzerinde konuşmadan, kımıltısız bekledi.

Lenio koşmaya başladı, yaklaştı, başını kaldırıp onu gördü ve bir çığlık attı:

"Kutsal Meryem!" Ve yere düştü.

Manolios aşağı inip onu kaldırdı. Kız sol koluyla gözlerini örtüp sağ eliyle onu itti.

"Git! Git!" diye bağırdı, tiz bir sesle. "Git yanımdan!"

"Bana bir kez bak, Lenio," dedi Manolios yumuşak bir sesle. "Bak bana. O zaman benden sonsuza dek nefret edecek ve beni bırakacaksın..."

"Hayır, hayır!" diye bağırdı zavallı kız. "Git yanımdan!"

Manolios geri çekildi ve gidip yeniden taşın üstüne oturdu. İkisi de uzun bir süre konuşmadan kaldılar. Sessizliği bozan Lenio oldu.

"Nedir bu?" diye bağırdı. "Tanrı aşkına söyle bana, nedir bu?"

"Cüzam..." diye yanıtladı Manolios sakince.

Lenio titredi, başını köye doğru çevirdi.

"Gidiyorum," dedi, "beni bunun için mi çağırdın?"

"Evet, bunun için," diye yanıtladı Manolios, hâlâ sakin bir sesle. "Şimdi benimle evlenebilir misin? Evlene-

mezsin. Cüzamlı çocukların mı olsun istiyorsun? Hayır. Bırak beni."

Yeniden sessizliğe gömüldüler. Ve birden genç kız hıçkırıklarla sarsılmaya başladı.

"Elveda, Lenio," dedi Manolios, ağıla gitmek üzere ona arkasını dönerek. "Elveda!"

Lenio yanıt vermedi. Sarı eşarbıyla gözlerini sildi. Nereye gideceğini bilmeden şaşkın şaşkın çevresine bakındı. Manolios kaybolmuş, dünya amaçsız bir çöle dönüşmüştü.

Güneş yarım dönüşünü tamamlamıştı. Meşe ağaçlarının gölgesinde yatmaya gelen koyunların çıngıraklarından başka bir şey duyulmuyordu. Bir an yalnızlığın içinden bir kaval sesi duyuldu ama kısa bir süre sonra o da sessizliğe gömüldü.

"Cüzam... Cüzam..." Lenio korkuyla yineliyordu. Bunaltıcı öğle güneşinde titriyordu.

Kayaların arasında, iki büklüm ne kadar kaldığını o da bilmiyordu... Yüzyıllar geçmiş gibiydi. Oysa yalnızca birkaç dakika olmalıydı. Çünkü gitmek için ayağa kalktığında güneş hâlâ gökyüzünün tepe noktasında kımıldamadan duruyordu.

Yalnızlığa dayanamayan bir başka ruh gibi kavalın acıklı, neşeli sesi yeniden duyuldu.

Lenio büyülenmiş gibi ne yaptığını bilmeden kendisini çağıran kavala doğru yürüdü. Sanki biri onun adını sesleniyordu. Soluk soluğa sendeleyerek yürüdü. Kaval sesi giderek yaklaşıyor; daha okşayıcı, daha yalvarıcı oluyordu... Lenio daha fazla karşı koyamadı.

Birden, dağın oyuklarından birindeki görkemli meşe ağacının altında, koyunların biraz serinlemek için boyunlarını yere dayayarak yattıklarını gördü. Yalnızca iki tanesi, birbirlerini kovalayıp toslamak istermişçesine ayakta duruyorlardı. Yanlarında, küçük çoban, ağzında uzun

kavalıyla, yarı çıplak, onlarla birlikte oynayıp sıçrıyordu... Zaman zaman kavalı ağzından çekip vahşi çığlıklar atıyor, ellerini çırpıyor, meler gibi sesler çıkarıyor, sonra yeniden, daha yüksek sesle çalmaya başlıyordu...

Lenio büyülenmiş gibi yaklaştı. Çobanın arkası ona dönüktü ve onu fark etmemişti. Lenio şimdi bütün sahneyi görebiliyordu. Kalın, siyah postlu, kıvrık boynuzlu bir koç, beyaz bir koyunu kovalıyor, üzerine çıkmaya çalışıyordu. Dişiyse kaçıyordu. Koç hiddetle dikeldi, ön ayaklarıyla koyunu yakalayıp üzerine atıldı. Yalvarmaya benzer zayıf inlemeler çıkarıyordu... Genç çoban aşk kavgasını izliyordu. Sıçrıyor, dans ediyor ve tatlı çığlıklarla koçun yalvarışlarına katılıyordu.

"Hadi Dassos... Tırman üzerine Dassos!" diye bağırıp yeniden kavalını çalmaya başlıyordu.

Soluğunu iyiden iyiye yitiren Lenio, çobanın tam arkasına gelmişti. Koyunlar gibi dili sarkmış, hızlı hızlı soluyor, göğüsleri acıyordu.

Arzusunu daha fazla engelleyemeyecekmiş gibi bitkin bir halde koç ansızın durdu. Dili dışarı sarkmış dişinin ensesini emiyor, ısırıyordu. Tüyleri terden ıslanmış, hava erkek kokusuyla dolmuş, boğucu bir hal almıştı.

Nikolio kavalını yere fırlattı, giysilerinin kalanını çıkarıp attı ve çırılçıplak, ter içinde, koç gibi sallanıp dans etmeye başladı.

Lenio'nun boynundaki damarları şişmişti. Gözleri kararıyordu. Birden dans eden Nikolio döndü ve onu gördü. Üzerine atılıp onu koçla koyunun yanına, yere fırlattı.

VI
Kaptan ölüyor

"Zavallı Kaptan Fortunas'ın durumu hiç iyi değil Ağa. Kafatası kemikleri yeniden kaynamıyor. Neler yapmadık onun için! Macunlar, merhemler... Papaz Grigoris bile dua etmek için bizzat geldi. Bir Çingene kart açıp falına baktı. Şifa verici Aya Panteleimon Manastırı'nda mum yaktılar. Kedi parçaları yedirildi. Çünkü biliyorsun dokuz canlı olduğu söylenir. Her şey boşuna! Ölü kaptanımızın iyileşmesini ne Tanrı ne de şeytan istiyor."

"Ölü" sözcüğü Mandalenya Ana'nın ağzından nasılsa kaçıvermişti. Dilini ısırdı.

"Şeytan kulağına kurşun," diye mırıldandı ve yeniden neşeyle konuşmaya başladı. "Bugün yargıcın oğlu Mihelis'i çağırttı. Ona son dileklerini yazdıracakmış. Ve şimdi Ağa, ben de, günahlarını çıkarsın diye Papaz Grigoris'i çağırmaya gidiyorum. Kaptanımız demir aldı, yolculuğa çıkmaya hazırlanıyor. Biraz önce beni çağırıp şöyle dedi: 'Mandalenya Teyze, bana bir iyilik yap, Ağa' ya kadar gidip ona, acemi kaptan Fortunas'ın selamı var, denize açılmaya hazırlanıyor.' Böyle dedi. 'Ve gidiyor, elveda!' Ben de kalkıp geldim, Ağa. Benim, Mandalenya Ana."

Uykulu, gözleri şiş, yanakları sarkmış, yalınayak, saçları dağınık ve yıkanmamış bir durumda olan Ağa, sedi-

rin üzerine oturmuş uyanabilmek için kahve içiyordu. Mandalenya Ana'yı yağmurun sesini dinler gibi dinlemişti. Kadın konuşmasını bitirince Ağa tembel tembel ağzını açtı,

"Ya beyni?" diye sordu esnemesinin arasında.

"Tıkır tıkır çalışıyor Ağa. Şaşmaz bir saat gibi."

Ağa yeniden susmuştu. Gevşeyip bir kez daha esnedi.

"Korkuyor mu?" diye sordu. Ağzı hâlâ açıktı.

"Zerre kadar korkusu yok sevgili kaptanın Ağa. Zerre kadar... Tanrı'dan söz ediyorsun gülüyor, şeytandan söz ediyorsun, yine gülüyor. Tanrı beni bağışlasın; ne birine ne de ötekine aldırıyor."

"İçiyor mu?"

"İçiyor ama çok değil."

"İyi. Söyle ona, uyandığımda gelip kendisine veda edeceğim. Borazan çalması için yanımda muhafızım Hüseyin'i de getireceğim. Söyle, Yusufaki'yi de... En sevdiği türküyü söylemesi için. O hangisi olduğunu bilir. Kahvemi bitirdikten sonra çubuğumu ve rakımı içeceğim. Yusufaki gelip ayaklarımı ovacak ki uyanabileyim. Ondan sonra gelirim... dur, dinle, ben gelmeden sakın ölmesin... bunu söyle ona. Beni beklemesi gerek. Hadi git artık!"

Derisinden kolayca seçilebilen kemikleri, sararmış teni, kurumuş kanın sertleştirdiği geniş kırmızı bir kuşakla sımsıkı sarılmış başıyla Kaptan Fortunas sırtını duvara dönmüş, sakin, korkusuz ve hiçbir pişmanlık duymadan yatağında yatıyordu. Bir zamanlar Odessa'da görmüş olduğu maymununkiler gibi hareketli olan küçük gözleri kurnazca parlıyordu.

Yanındaki küçük masada çubuğuyla rakısı duruyordu. Bir de, bir zamanlar uzak bir limandan satın aldığı Kraliçe Victoria'nın alçıdan heykeli. "Şirret karı," demişti

kendi kendine. "Hoş, tombul, iri göğüslü – onu beğeniyorum..." Ve heykeli satın almıştı. O günden beri de yanından ayırmamıştı. "O benim karım," derdi ve katıla katıla gülerdi. "Benden daha çok bıyığı var ama ne fark eder? Ondan hoşlanıyorum."

Gözleri yoksul odasını araştırdı: kirli duvarlar, örümcek ağlarıyla örtülü kirişler, boş raflar, eski giysilerle dolu uzun bir sandık, eski terlikler, fanila yelekler ve kullanılmış eşyalar, duvardaki girintide bir testi, köşede bir rakı damacanası. Her eşyaya vedalaşırmışçasına baktı. Gözleri yatağının karşısındaki duvarda asılı eski bir fotoğrafta bir süre takılı kaldı. Kıç tarafında Yunan bayrağı, pruvasında çıplak göğüslü bir denizkızının bulunduğu batık gemisinin yelkenleri fora edilmiş durumdaki bir resmiydi bu. O da oradaydı, otuz yaşında bir kaptan, dümen tutuyordu. Düşünde o gemiye bindi, sinek pislikleriyle lekelenmiş fotoğraftaki gemi demir aldı, denize açıldı. Ama kalın bir sis çökmüştü; Kaptan Fortunas adaları, kıyıları, dalgakırandaki fes giymiş Türkleri, pruvadaki çıplak göğüslü kadına benzer kabartmaları ve limanda, sigara dumanlarının, çubukların ve kızarmış balık kokularının içinde boğulduğumuz tavernaları çok zor görebiliyordu...

Yaşamındaki her şey, sevinçlerle karışık acılar, 76 Savaşı'nda Yunanistan'a cephane ve erzak kaçırmak için gönüllü olarak gittiğinde aldığı yaralar, her şey kararmıştı... Bir kez âşık olmuş ve neredeyse aklını yitirmişti. Bir Türk kızıydı. Ama şimdi ne adını ne de nerede tanıştıklarını anımsayabiliyordu... İstanbul'da mı? İzmir'de, Ayvalık'ta ya da İskenderun'da mı? Adı Gülsüm müydü? Fatma mı? Emine mi? Anımsayamadı. Kalın bir sis çöküyordu altındaki bu dünyaya. Yaşamından yalnızca tek bir olay bu yarı saydam sisin içinden çıkageldi, ışığa boğuldu. Nisanda, Aya Yorgi Yortusu'nda, Batum'da, üç arkadaşıyla birlikte, iri, koyu kırmızı çiçeklerle kaplı bir bah-

çeye gittikleri o gün. Taşların üzerine oturmuşlar; içmeye, yemeye ve şarkı söylemeye başlamışlardı. Başlarına püsküllü türbanlar bağlamışlardı. Güneş yakıcı, deniz hoş kokuluydu. Yanlarında kadın yoktu. Sarışın, esmer, üç yakışıklı delikanlıydılar. İçlerinden birinin adı Yorgi'ydi ve bu onun günüydü. Yer, içer, şarkı söylerken hafif, tatlı bir yağmur yağmaya, iri yaprakları temizlemeye ve bahçelerdeki taşların üzerinde iz bırakmaya başlamıştı. Toprak da deniz gibi güzel kokuyordu. Mandolin, zurna ve tef çalan üç Ermeni gelmişti o sırada. Koyu yaprakların altına oturup türküler söylemeye başlamışlardı.

Ne denli tatlı ne denli hoştu! Yaşam insanın avucundaki küçük, sıcak bir kuş gibi titreşiyordu... Kaptan Fortunas beynini zorladı ama başka bir şey anımsayamadı. Hiçbir şey. Tüm yaşamı dumanın içinde dalıp gitmişti. Yalnızca o tatlı gün ve Batum'un ince yağmuru kalmıştı.

"Hepsi bu kadar mı?" diye mırıldandı. "Tüm yaşamım bu kadar mı? Hafif, ince yağmur, üç dost ve birkaç kırmızı çiçek... Tüm dayanaklarınızı yitirmeniz için yeterli; başka bir şey yapmamışım demek! Ben ki tüm dünyayı yuttuğumu sanırdım..."

Küçük masadan rakı bardağını almak için elini uzattı. Ama o anda kapı açıldı ve Ağa içeri girdi. Kırmızı şalvarı, gümüş tabancaları, yeni tozluklarıyla gösterişli üniformasını giymişti. Düğüne gidiyormuş gibi kolunun altında ipek bir mendil sallanıyordu. Arkasından, iyi bir ekmek kadar beyaz ve taze, yarı uykulu Yusufaki sakız çiğneyerek geliyordu. Çatık kaşlı, asık suratlı Hüseyin ise elinde borazanıyla onu izliyordu.

"Sana durgun bir deniz ve uygun rüzgârlar dilerim Kaptan Fortunas," diye bağırdı Ağa aceleyle. "Demir alıp gitmeye hazırlandığını söylediler bana."

"Yelkenler fora Ağa, rüzgâr bir esmeye başlasın, elveda!"

"Nereye gidiyorsun acemi kaptan?" dedi Ağa bir kahkaha atıp eski sandığın üzerine oturarak. "Bu dünyayı bırakıp gitmek de nereden çıktı? Biraz daha kal. Birkaç gün önce nefis bir rakı getirdiler, dostum. İçinde karadutlar yüzüyor. Bütün söyleyeceğim bu kadar. Biraz daha kal da birlikte içelim. Ondan sonra gidebilirsin."

"Hoşça kal diyorum sana Ağa. Her şey bitti artık. Demir alıp dümene geçtim ve yelkenleri açıyorum. Sen yalnız iç."

"Peki nereye gidiyorsun zavallı dostum? Nereye gittiğini biliyor musun?"

"Onu yalnız şeytan bilir. Ben rüzgârın beni götürdüğü yere gidiyorum. İşte o kadar!"

"Ya senin dinin? O ne diyor?"

"Ohoo!" diye yanıtladı kaptan, elini sallayarak. "Dinime inanacak olursam, doğru şeytanın yanını boylarım."

Ağa güldü.

"Ben de benimkine inanacak olsam, doğru cennete gitmem gerek. Orası pilav, kadınlar ve Yusufaki'lerle dolu! Peki söyle bana kaptan, ya ikimizin dini de bizi kandırıyorsa? Bu dünya bir düş, yaşamsa rakı; içip içip sarhoş oluyoruz. Beyinlerimiz rüzgâra takılmış yön değiştirip duruyor: Sen Rum rolünü, ben Türk ağasını oynuyorum... Bunu bir yana bırak. Acemi kaptan, doğruyu söylemek gerekirse, bu iş beni rahatsız ediyor!"

Güzel çocuğa döndü:

"Kalk Yusufaki, köşede gözüme bir damacana ilişti. Kalk da bize içki koy."

Yaşlı Mandalenya içeri girdi, kaptanın üzerine eğilerek kulağına fısıldadı:

"Kaptan, papaz birazdan dua okumak için burada olacak. Rakı içmeye başlama."

"Ne papazı, yaşlı cadı? Kes sesini! Damacanayı al da bize ikram et."

Yaşlı kadın homurdandı. Titreyen elleriyle bardakları doldurdu. Ağa ayağa kalktı, yatağa yaklaşıp kaptanla bardak tokuşturdu.

"İyi yolculuklar, acemi kaptan!"

"Sana da iyi yolculuklar Ağa!"

Güldüler. İkisi de mutluydu.

"Kaptan," dedi Ağa, bıyığını silerek, "eğer bizim Muhammed'le sizin İsa, bizim gibi rakı içip kadeh tokuşturlarsalardı, iki iyi dost olur, birbirlerinin gözünü çıkarmaya kalkmazlardı... İçki içmedikleri için dünyayı kana bulamışlar... düşün, senle ben nasıl dost olduk kaptan, ha? İyi zaman geçirmedik mi? İşleri kolaya almadık mı?"

"Son duamı yapmak için papaz geliyor Ağa," dedi kaptan. Başı dönmeye başlamıştı, "Hoşça kal!"

"Bekle dostum, bu denli acele etme. Giderken, en sevdiğin türküyü söylemesi için Yusufaki'yi getirdim sana. Türküsüz gitme, sevgili dostum... Gel Yusufaki, söyle türkünü küçüğüm!"

Yusufaki ağzından sakızını çıkarıp dizine yapıştırdı, ağır ve isteksizce elini yanağına dayadı. Tam ağzını açmıştı Ağa elini kaldırdı.

"Bekle hazinem," dedi. "Önce borazan çalmalı."

Muhafızına döndü.

"Kapıyı aç!" diye buyurdu. "Eşikte dur ve borazan çal."

Hüseyin kapıyı açtı, borazanı dudaklarına yerleştirdi ve çalmaya başladı.

"Bu kadarı yeter!" diye bağırdı Ağa. "Sıra senin Yusufaki, şimdi bize türkümüzü söyle!"

Genç, duru, duygulu ses bir kez daha yükseldi. Kaptan kulağını vererek dinledi. Yüreği keder, pişmanlık ve tatlılıkla dolmuştu. "Dünya da bir, rüya da bir... Aman, aman!"

Kaptan düşle dünyanın böylesine aynı olduğunu hiç bu denli derinden duymamıştı... Kuşkusuz o uyumuştu ve düşünde bir kaptan olduğunu, Akdeniz ile Karadeniz

limanları arasında gidip geldiğini, savaşa katıldığını, Rum ve Hıristiyan olduğunu görmüştü. Ve şimdi, anlaşılan her şey sona eriyordu... Ama hayır, ölmüyordu o, uyanıyordu, düş bitmişti, gün doğuyordu.

Kaptan ölçülü bir biçimde elini uzattı.

"Sağ ol, dostum Ağa, acılarımı yalnızca sen anladın. Sana da elveda Yusufaki, dilerim küçük ağzın hiç kokmasın, bastığın toprak altın olsun."

Ağa duygulanmıştı. Gözlerini sildi.

"Git sevgili kaptan. Eğer sana bazen acemi kaptan dediysem, bil ki sana olan sevgimden söyledim. Bağışla beni. Hadi, iyi yolculuklar!"

Eğilip onu öptü. İkisinin de gözleri yaşlarla dolmuştu.

"Senden bu denli hoşlandığımı hiç bilmezdim sevgili Ağa," dedi, ölmek üzere olan adam üzgün bir sesle. "Hoşça kal!"

Ve ayrıldılar. Ağa muhafızını çevirdi:

"Kaptana cesaret vermek için bir kez daha çal borazanını... Onun cenazesine herkesin gelmesi gerektiğini bütün köyün öğrenmesini istiyorum. Köyün temel direklerinden biri yıkılıyor."

Gökyüzü ince yaz bulutlarıyla örtülmüştü. Birkaç yağmur damlası düştü.

"Acele edelim çocuklarım," diye bağırdı Ağa. "Üstümde yeni giysilerim var."

Üçü birden koşmaya başladılar.

Mihelis onlara rastladı. Elinde kâğıt ve mürekkep hokkası vardı.

"Kaptanımız nasıl Ağa?"

"İyi, genç adam. Biz yaşayanlardan daha iyi. Dikkat et!"

Yaşlı Mandalenya kapıyı açtı. Günah çıkarmaya gelecek olan papazı beklerken içeri soluk soluğa Mihelis girmişti.

"Acele etmene gerek yok oğlum," diye fısıldadı yaşlı

kadın. "Hâlâ dayanıyor. Sıkı sıkıya sarılmış yaşama, bırakmıyor."

Mihelis içeri girdi. Kadın ardından kapıyı kapadı.

Kaptan bitkin bir durumda gözlerini kapamıştı. Kan yine yanaklarına ve yatak örtülerine damlamaya başlamıştı. Yaşlı kadın yanaşıp yanaklarını sildi ve kulağına fısıldadı:

"Kaptan, Mihelis kalem ve mürekkeple geldi. Biraz gayret et."

Kaptan çatlak başını kaldırıp gözlerini açtı. "Genç efendimiz hoş geldiler," dedi.

Sonra gözlerini yeniden kapatıp uyudu. Mihelis sandığın üstüne oturdu, kâğıtları yanına koyup bekledi.

"Zavallıcık iyi bir insandı," dedi yaşlı kadın alçak sesle, gözlerini ve akan burnunu silerek. "Bütün huysuzluğuna karşın iyi bir insandı. Rahmetli kocam da..." Ve kısık bir sesle yaşamının talihsizliklerini anlatmaya başladı. Onun da kendi dertleri vardı ama kimseye açmıyordu... Yaşlı kadını dinlerken düşünceleri çok uzaklardaydı...

Yakınlarda, bir köpek kederle havladı. Yaşlı kadın kızgınlıkla ayağa kalktı:

"Lanet hayvan! Azrail görmüş gibi havlıyor!"

Kapıyı açtı, yerden bir taş alıp fırlattı ve geri geldi.

Kaptan gözlerini açtı.

"Mihelis," dedi, "neredesin? Yaklaş. Artık yüksek sesle konuşamıyorum. Bir parça kâğıt al da yaz!"

"Kendini yorma kaptan," dedi Mihelis. "Aceleye gerek yok."

"Sana yaz diyorum. Tesellini de kendine sakla. Dokuz candan sekizi gitti. Kala kala biri kaldı. O da dudaklarımın ucunda, gitmeye hazırlanıyor. Acele et, içimde biraz can kalmışken yazmaya başla."

Mihelis yastığa yaklaştı, kâğıdını açtı ve kalemini mürekkebe batırdı.

"Dinliyorum kaptan."

"Önce aklımın başında ve Ortodoks bir Hıristiyan olduğumu yaz. Babamın adı Teodor Kapandais'ti. Ne çocuğum ne yeğenlerim ne de köpeğim var. Evli değilim, Tanrı'ya şükür yakamı hiç kaptırmadım. Biraz param vardı, yedim. Hayır yemedim, içtim onlarla. Bir de gemim vardı, şurada, fotoğraftaki; Trabzon'da parçalanıp denizin dibini boyladı. İşte bana kalanların hepsi burada," dedi çevresindeki dökümtüleri göstererek.

"Bunları yoksullarla dostlarım arasında paylaştırmak istiyorum. Belki böylece beni anımsarlar. Mandalenya Ana, otur yanıma ve bana burada bulunan eşyaları tek tek söyle. Unuttuğum senin olsun. Hadi, yaz Mihelis, hazır mısın?"

"Hazırım kaptan."

"Köşedeki bir damacana rakıyı Ağa'ya bırakıyorum; sağlığıma içsin. Altın dişim sökülsün de küpe yapması için dul Katerina'ya verilsin. Kehribar saplı çubuğumu Kostandis'in kahvesine veriyorum: Önemli bir yabancı geldiğinde, köyüne olan özlemini unutmak için içer. Geriye kalan on kilo arpamı Yannakos'un eşeğine bırakıyorum: Sırtında İsa'yla Kudüs'e girdiği akşam yesin... Kesemde kalan iki-üç kuruşu Papaz Grigoris'e verin. Yoksa o keçisakallı beni gömmez, çürür kalırım. Oradaki sandıkta birkaç kilim, birkaç muşamba, birkaç eski kasket, beyaz giysiler, kaptan çizmeleri, bir fener, bir pusula ve birkaç değersiz eşya var. Onları Sarakina mağaralarında yaşayan zavallılara verin. Kap kacağımı, ocağımı, çanak çömleğimi ve üzerimdeki giysilerimi de verin. Evet, kahveyi, şekeri, soğanları, yağ şişesini, peyniri ve zeytin küpünü de verin onlara... Kader kısmet: O zavallı insanlara acıyorum."

"Hepsini yazdın mı Mihelis?"

"Bekle de yetişeyim. Bu denli acele etme kaptan."

"Acelem var delikanlı, zamanında bitiremeyeceğimden korkuyorum... çabuk yaz. Bir de kitabım var: *Arap Geceleri*. Pazar günleri herkes kiliseye gittiğinde zaman geçirmek için okurdum. Kahveci Kostandis gelip kitabı alsın ve pazar günleri, ayinden sonra köylüler kahveye gelince içlerinden biri yüksek sesle okusun. Gözlerinizi açar, siz zavallı ruhların... İncil'in kötü olduğunu söylemek istemiyorum ama *Arap Geceleri* iki İncil'e bedeldir. Bunu da yazdın mı Mihelis?"

"Yazdım kaptan. Devam et ama kendini yorma."

"Bak çevrene Mandalenya Ana. Evi gözden geçir. Unuttuğum birkaç değerli mücevher kaldı mı?"

"Terliklerin, kaptan."

"Pöf, altları paramparça, ancak çöplüğe yaraşır onlar. Dur, onları yaşlı Ladas'a, o zavallı sefile bırakacağım. Onu ne zaman görmeye gitsem yalınayak görürdüm. Terliklerimi de o yaşlı cimri alsın. Köyümüzün değerli varlığının soğuk alıp ölmesini istemeyiz! Bir daha bak Mandalenya."

"Fotoğraf."

"Ah, onu yanımda götüreceğim. Çerçevesiyle birlikte mezarımın üstüne koyarsınız. Kadehimi de alacağım. Bana o denli uzun bir süre hizmet etti ki onu arkada bırakamam. Ah, bir de bu alçı heykelcik var. Onu da Alçı Yiyen'e verin, öbürlerinden sonra İngiltere Kraliçesi'ni de yiyebilir."

"En önemli şey hâlâ duruyor," dedi Mihelis. "Ev."

"Evi, burada bulunan yaşlı kadına, Mandalenya'ya bırakıyorum. Bana bir kız kardeş gibi baktı. Zavallı kadıncağıza çok kötü davrandım, küfredip durdum. Sanırım birkaç kez sopamla vurdum da ona. Bana kızma Mandalenya Ana... ağlama... Mutluluktan ağlamıyorsan tabii."

Gülmeye çalıştı ama yapamadı. Acılar içindeydi. Başı yeniden kanamaya başladı.

"İşte bütün varlığım bu," dedi. "Yazmayı bitir de altına imzamı atayım."

Mihelis kâğıdı getirdi, yaşlı kadın kaptanın doğrulmasına yardım etti. Mihelis kaptanın elini tutarak yazdırdı: "Teodor oğlu, Kaptan Yakumis Kapandais."

Kulaklarına ilahiler geliyordu.

"İşte papaz günah çıkarmaya geliyor," dedi yaşlı kadın, kapının kanatlarını açmaya koşarken.

"Bu da başka türlü sıkıntı..." diye mırıldandı kaptan. "Gelin de şu işi bitirelim."

Önce, elinde yanan bir fenerle yaşlı zangoç girdi içeri; onun ardından cüppesini giymiş, altın sırmalı, kadife örtüsünün altından yukarı kaldırdığı ağır kutsal kadehle Papaz Grigoris geldi.

"İşte Tanrı geldi!" dedi ciddi bir sesle, eşikten içeri girerken. "Bizi yalnız bırakın."

Mihelis ve Mandalenya Ana haç çıkarıp papazın elini öptükten sonra odadan çıktılar. Zangoç feneriyle dışarıda bekliyordu.

"Kaptan Fortunas," dedi papaz, ölmek üzere olan adama yaklaşarak. "Tanrı'nın karşısına çıkacağın o korkunç an geldi. Günahlarını itiraf et, ruhunu temizle, konuş!"

"Sana günahlarımı nasıl anlatayım, papaz efendi?" diye karşılık verdi kaptan öfkeyle. "Onları anımsayabileceğimi mi sanıyorsun? Nasılsa Tanrı'nın bir defteri var ve her şeyi oraya yazıyor. Aklı varsa bütün yapacağı onları silmek olur. O'na dünyadan armağan olarak götürmek istediğim bir şey var. Sanırım cennette böylesi yoktur."

Papaz sıkıntıyla dinliyordu. Kaptanın ses tonu onu kızdırmıştı.

"Tek bir şey," diye üsteledi kaptan. "Tanrı'ya armağan olarak götürmek istediğim tek bir şey var."

"Ne?" diye sordu papaz kaşlarını çatarak.

"Bir sünger."

"Utanmıyor musun? Şu son anlarında bile korkmuyor musun kâfir?"

"Bizler karıncayız," diye sürdürdü kaptan ağırbaşlılıkla. "Bir mısır tanesini hepimiz birden yemek istedik. Hakkımızdan fazlasını almaya çalıştık. Neye yarar? Sil gitsin! Biz karıncaları suçlamaktan utanmıyor musun? Seni gidi şişko fil."

"Kaptan," dedi papaz sert bir sesle, "Tanrı'ya saygılı ol. Şimdi O'nun kapısının önündesin, zavallı sefil. Birazdan kapı açılacak ve O'nu göreceksin. Hiç mi dehşet duymuyorsun?"

"Papaz Efendi," dedi kaptan kulaklarını tıkayarak. "Yorgunum. Ağa buradaydı biraz önce ve beni oldukça yordu. Mihelis'e son isteklerimi yazdırdım... Ha, aklıma gelmişken, kalan tüm paramı sana bıraktım. Böylece beni gömersin, ötekiler gibi sokak ortasında kokmaya bırakmazsın... Ve şimdi de şeytanınla sen geldin... Hiçbir şey yapamam, yorgunum diyorum sana. Hoşça kal..."

Duvara dönüp gözlerini kapadı. Acıyla soluk almaya başladı. Birden boğuk bir hırıltı çıkardı.

"İyi geceler!" diyebildi.

Papaz Kutsal Kadeh'i bir kez daha kırmızı kadifeyle örttü.

"Sana İsa'nın Bedeni ve Kanı üstüne yemin ettiremedim," dedi. "Tanrı seni bağışlasın!"

"İyi geceler!" diye yeniden mırıldandı kaptan, son nefesinde.

Bir-iki kez şiddetle sarsıldı, boğuluyormuşçasına inledi ve ağzını açtı: kan yastığa ve çarşafa aktı.

Papaz, kaptanın üstünde haç işareti yaptı.

"Tanrı seni bağışlasın," diye mırıldandı. "Benim hakkım yok."

Kapıyı açtı ve ölüyü hazırlaması için yaşlı Mandalenya'yı çağırdı.

Ertesi gün onu gömdüklerinde tıpkı Batum'da arkadaşlarıyla birlikte, bahçedeki taşların üzerinde eğlendikleri Aya Yorgi Yortusu'nda olduğu gibi ince bir yağmur çiseliyordu. Gökyüzünde saydam bulutlar yüzüyor, kilise çanları kara haberi veriyor ve küçük mezarlıktan tatlı bir papatya kokusu yükseliyordu. Cenazeye tüm köylüler gelmişti. Yaşlı Mandalenya ağlayarak, saçını başını yolarak en önde yürüyordu. Mihelis'ten, kaptanın eşeğine arpa bıraktığını duyan Yannakos, törene Yusufaki'yi de getirmek istemiş ama Papaz Grigoris öfkelenerek engel olmuştu.

"O da Tanrı'nın yaratıklarından biri değil mi?" diye itiraz etmişti Yannakos.

"O ölümsüz ruha sahip değil," demişti Papaz Grigoris hakarete uğramışçasına.

"Eğer ben Tanrı olsaydım," diye mırıldanmıştı Yannakos, "bütün eşeklerin cennete girmesine izin verirdim."

"Cennet bir ahır değildir, Tanrı'nın evidir!" diye bağırmıştı papaz, Yannakos'u iterek.

"Onları da cennete alırdım," diye homurdandı Yannakos inatla, töreni izlerken. "Yusufaki'mi içeri alırdım ama sıçıp cenneti kirletmemesi koşuluyla."

Her şey sona erip herkes mezara bir avuç toprak attıktan sonra Yannakos, Mihelis'le Kostandis'i bir kenara çekti. Gizini daha fazla saklayamayacaktı.

"Size söylemem gereken bir şey var kardeşlerim, ama bu gizi saklamanız gerek. Henüz kimse bilmiyor... Manolios'un yüzünde korkunç bir hastalık oluşmuş. Bir ahtapot gibi, kanla örtülü bir maske... Sanki şeytan yüzüne yerleşmiş... Ne söyleyeceğimi bilmiyorum çocuklar... Ya da Manolios bir aziz de, biz bunu ancak şimdi mi anlayabiliyoruz? Çünkü yalnızca azizlerin ve çileci dervişlerin böyle hastalıklara tutulduklarını duymuştum."

"Aziz olduğu için olmalı..." dedi Kostandis. "O bir aziz, evet, bir aziz ve biz bunu yıllardır anlayamadık."

"Hemen kendinden geçme Kostandis," dedi Mihelis. Haberler onu rahatsız etmişti. "Bekle. Önce durumu anlayıp bir doktor bulmalıyız..."

"Bana kalırsa," diye önerdi Yannakos, "bu pazar, öğleden sonra, üçümüz onu ziyarete gidelim... Bundan başka, ona verilecek bir armağanım var."

Bunu söyledikten sonra yelek cebinden kenarları yaldızlı küçük bir kitap çıkardı.

"İncil. Dün akşam Papaz Fotis göndermiş bana. Dördümüzün, sepetleri verenlerin, bunu okumasını söylemiş. Bize bir dostluk anısı olarak göndermiş. Ve İncil'le birlikte bize dualarını da yollamış."

Atalarının yattığı, papatyalarla örtülü mezarların arasından yürüdüler. Yağmurun yumuşattığı toprak çok güzel kokuyordu. Bir an durdular, nemli, ılık kokuyu içlerine çektiler. Ciğerlerine ıslak papatyalar doldu sanki.

Mihelis iç geçirdi. Bir an aklına Mariori gelmişti. Soluk ince yüzlü, mor halkalarla çevrili iri gözleri ve ağzına bastırdığı küçük mendiliyle nişanlısı gelmişti gözlerinin önüne.

Daha küçücük bir çocukken babasıyla birlikte nasıl bu mezarlığa geldiklerini anımsadı. Bir zamanlar evde görmüş olduğu mavi gözlü, kıvırcık saçlı, gülümseyen genç, güzel kızı mezardan çıkarmaya gelmişlerdi. Açılmış mezarın önünde, babasının yanında durmuştu.

Mezar kazıcı toprağı kürekle mezarın çevresine yığıyor, genç kızın kalıntılarını arıyordu. Kızın babası elinde bu kalıntıları koydukları tahta kutuyla ayakta duruyordu. Birden mezar kazıcı ellerini toprağa daldırıp bir kafatası çıkardı. Küçük Mihelis hıçkırıklarla katılmıştı. Kıvırcık saçlı genç kızın güzel başı bu muydu? Gözlerine ne olmuştu? Dudakları, kırmızı yanakları neredeydi?

O günden sonra, yirmi yıldır, o güzel kızı ve kafatasını anımsamadan mezarlığa girmeyi başaramamıştı.

"Neden içini çekiyorsun Mihelis?" diye sordu Yannakos. Mihelis yanıt vermeden, üstünde demir bir haç bulunan kapıyı itti.

"Gidelim," dedi kederle.

Konuşmadan köye doğru yürüdüler. Arkalarında ağır ayak sesleri duyuldu. Dönüp baktılar.

"Panayotaros," dedi Kostandis. "Cenazeye ayı bile gelmiş."

"Kaptanın kendisine de bir şeyler bıraktığını duymuş olmalı," dedi Yannakos. "Ölü adamın evine yürüyor aceleyle. İngiltere Kraliçesi'ni yemek için..."

"Duralım da yanımıza alalım onu," diye önerdi Mihelis. "Biraz gönlünü yaparız."

Durdular. Panayotaros onları selamlamadı ve geçip gitmek için adımlarını sıklaştırdı. Söylendiğine göre, kızıl sakalı yüzünden köyün yaşlılarınca Yahuda olarak seçildiği günden beri, sadık ve kutsal havariler olarak seçilenleri görmeye dayanamıyordu.

"Onlarda da havari olmak için ne surat var ya," diyordu durmadan. "Kaba saba olmama karşın ben onlardan daha iyiyim. Çünkü evimde, evimin dışında, kendi içimde, ben onlardan daha çok acı çektim. Ben yalnız kalınca ağlarım, onlarsa herkesin görebileceği yerlerde ağlarlar... Ben aşkın ne olduğunu bilirim, tüm köyü halime güldüren türden; oysa onlar âşık olunca mutlu olur, şakalaşırlar... İğrenç herifler! Tanrı belalarını versin! Birinin eşeği var, birinin kahvesi, birinin de varlıklı babası ve Mariori'si. Benimse hiçbir şeyim yok. Öyle zamanlar oluyor ki dükkânımı yakmak, karımı ve çocuklarımı boğazlamak ve sevdiğim kadını öldürmek geliyor içimden. Peki, hangimiz Yahuda? Her şeye sahip olanlar, mutlu olanlar mı, yoksa ben mi?"

"Hey Panayotaros," diye bağırdı ona Yannakos. "Burnun bizi göremeyecek kadar büyüdü mü?"

"Havarilere selamlar!" diye homurdandı Alçı Yiyen. "Yalancı İsa'mıza ne oldu?"

"Öfken hâlâ yatışmadı mı?" dedi Kostandis. "Ama bu yalnızca bir oyun dostum, anlamadın mı daha?"

"Oyun ya da değil," diye yanıt verdi saraç. "Yüreğime bir hançer sapladınız. Karım beni Yahuda diye çağırıyor, sokakta çocuklar bana nanik yapıyor, yoldan geçtiğimi gören kadınlar kapılarını sürgülüyorlar. Tanrı belanızı versin, beni sonsuza dek Yahuda'ya çevirdiniz!"

"Seni herkes seviyor," dedi Mihelis. "Darılmanın anlamı yok. Baksana kaptan bile ölürken seni anımsadı ve sana miras bıraktı."

"Yemem için alçı, böylece İngiltere Kraliçesi'ni de yiyeceğim, ha. Kemikleri sızlasın."

"Ruhunu kirletme," diye karşı çıktı Mihelis. "Vücudu soğumadı bile. Sözlerini geri al."

"Kemikleri sızım sızım sızlasın!" diye bağırdı Panayotaros yeniden. Çiçekbozuğu suratı morarmıştı. "Sizin de canınız cehenneme!"

Homurdanarak yürüyüp gitti.

"Dikenleri eline batmadan bir denizkestanesini nasıl tutarsın?" dedi Yannakos. "Onunla konuşmasaydık daha iyi olurdu."

"Çabuk inciniyor," dedi Mihelis üzüntüyle.

"Bir de dul var," diye açıkladı Kostandis. "Ve de şişe. Şimdi karısını ve kızını dövmeye gidiyor. Onları hep kapı dışarı atmakla tehdit ediyor."

"Yahuda içine girmiş bir kez," dedi Yannakos. "Başımız derde girecek. Manolios için korkuyorum, umarım yanılıyorumdur."

"Manolios için mi?" dedi Mihelis endişeyle.

"Dul ona, Manolios'umuza, göz koydu sanırım," diye yanıt verdi Yannakos. "Geçen gün kuyunun başında konuşurlarken görülmüşler. Panayotaros da duyunca çok

öfkelenmiş. Sarhoş olunca, 'Onu öldüreceğim! O domuzu öldüreceğim!' diye bağırıyormuş ve bıçağını taşlarda biliyormuş."

"Bu akşam Manolios'u görmeye gitsek mi?" diye önerdi Mihelis. "Söylediklerin çok endişe verici şeyler Yannakos."

"Hemen gidelim," dedi Yannakos. "Panayotaros'un bizden önce gitmesinden korkuyorum. Doğruca Meryem Tepesi'ne gittiğine dair bir his var içimde."

"Bize de köşeyi dönüp hızla yola koyulmak kalıyor," dedi Kostandis. "Ne denli çabuk olursak, o denli iyi."

Döndüler ve tepeye tırmanmaya başladılar. Sanki bir felaketi önceden sezinlemişlercesine hızla ve konuşmadan yürüyorlardı.

Dağın eteğinde Panayotaros'u bir taşın üstünde oturmuş, başını ellerinin arasına almış, derin derin düşünürken gördüler. Ama o onları görmedi, konuşmadan yanından geçtiler.

Yağmur durmuş, bulutlar parçalanmış, yer yer gökyüzünün duru maviliği görünmeye başlamıştı. Güneş en tepede pırıl pırıl parlıyordu.

Çıngıraklar çaldı, uzaktan neşeli, canlı bir kaval sesi duyuldu. Birkaç koyunun yanından geçtiler. Nikolio kavalını ağzından çekip onlara baktı.

"Hey Nikolio," diye bağırdı Mihelis, "efendin ağılda mı?"

"Hayır değil, onu görmedim. Gidip kendiniz bakın."

"Kendisi nasıl Nikolio?"

"Korların içindeki bir yengeç gibi!" diye yanıt verdi küçük çoban gülerek. "Pişerken şarkı söylüyor."

"Küçük çobanın neşesi yerinde," dedi Yannakos. "Hadi gidelim."

Mihelis gülmeye başladı.

"Benim de size söyleyecek bir şeyim var," dedi. "Dün

akşam Lenio, babamı görmeye geldi. Manolios'un hastalığını duymuş olmalı. 'Manolios'u istemiyorum,' dedi bizim ihtiyara, 'Neden? Başka birini mi buldun?' 'Evet.' 'Kimi?' 'Nikolio, küçük çoban.' 'Onu mu? Ama o daha çok toy, bıyıkları bile çıkmadı, ne işine yarar ki senin? Sana çocuk verebilir mi?' 'Verebilir, verebilir,' dedi. 'Benim istediğim o, bana çocuk verebilir, ben onu istiyorum!' Ve ihtiyarı öpüp okşayıp kandırmaya çalıştı. 'Pekâlâ,' dedi ihtiyar, 'al onu, hayırlı olsun!'"

"Tanrı beni bağışlasın ama o kız bir keçiyi bile kabullenirdi!" dedi Yannakos.

"Manolios, çok şükür, ucuz atlattı!" dedi Kostandis kendi karısını anımsayarak.

Ağıla gelmişlerdi, içeri girdiler. Kimse yoktu. Çevresini dolaştılar, kayanın üstüne çıkıp bağırdılar. Kimse yanıt vermedi.

"Tanrı korusun," diye mırıldandı Yannakos. "Kendini öldürmüş olmasın?"

"Ne mırıldanıp duruyorsun?" dedi Mihelis endişeyle.

"Hiçbir şey."

Başları önlerinde yeniden yola çıktılar. Güneş batıyor, dağ gölgelerle örtünüyordu. Kayaların üzerine yapılmış küçük bir kilisenin önünden geçmek için yandaki yola saptılar. Kilise terk edilmişti, yalnızca yılda bir kez, Başmelek Mikail Yortusu'nda kullanılırdı.

İçeri girdiler, nemli toprak kokusu vardı. Bir mezar gibi... İsa'nın neredeyse silinmiş ikonunun önünde büyük bir mum yanıyordu... İçeriyi dolaştılar ama kimse yoktu.

"Kuşkusuz buradaymış," dedi Yannakos. "Mumu o yakmış olmalı... ama sonra, sonra... nereye gitmiş olabilir?"

"Tanrı yardımcısı olsun," diye mırıldandı Mihelis ve haç çıkardı.

Manolios gerçekten de kiliseye uğramıştı. Mumu yakmış, alacakaranlıkta diz çökmüş, bütün bir gün boyunca İsa'yı düşünmüş ama onunla konuşmaya cesaret edememişti. Söyleyeceklerini nasıl anlatması gerektiğini bilememişti... İsa da onu korkutmamak için konuşmamış, izlemekle yetinmişti.

İsa ve o, bütün bir günü birbirlerine bakarak, konuşmadan geçirdiler. Yürekleri coşkuyla taşan ama dudakları heyecanla gerilmiş iki eski dost gibi...

Akşam olunca Manolios ayağa kalkmış ve İsa'nın elini öpmüştü. Birbirlerine içlerini dökmüşler ve anlatacak başka bir şey kalmamıştı. Manolios küçük kapıyı açarak köye doğru yola koyuldu.

"Söylemem gereken her şeyi söyledim," diye düşündü rahatlayarak. "Anlaştık, beni kutsadı. Artık gidebilirim."

Açıkta yalnızca gözlerini bırakarak, yüzünü büyük bir mendille sarmıştı. Köye girdiğinde gece oluyordu. En ıssız sokakları seçerek hızlı hızlı yürüdü. Kararlı bir biçimde elini uzattı ve Katerina'nın kapısını çaldı.

Dulun takunyaları avluda duyuldu.

"Kim o?"

"Aç," diye yanıt verdi Manolios yüreği çarparak.

"Kim o?" diye yineledi ses.

"Benim benim, Manolios."

Kapı hemen açıldı, dul ona kollarını uzattı.

"Sensin, Manolios," diye haykırdı neşeyle. "Bu şerefi neye borçluyum? Gel içeri."

Manolios içeri girdi, kadın kapıyı arkasından kapattı. Genç adam korkmuştu.

Durdu, yarı karanlıkta, iki saksı karanfile ve avlunun beyaz taşlarına baktı. Yüreği hızla atıyordu.

"Neden yüzünü örttün?" diye sordu dul. "Görülmekten mi korkuyorsun? Utanıyor musun? Gir içeri. Gel Manolios, korkma yemem seni."

Manolios hiçbir şey söylemeden avlunun ortasında kıpırdamadan duruyordu. Dulun yüzünü, beyaz kollarını, yarı çıplak göğsünü belli belirsiz görüyordu.

"Gece gündüz seni düşünüyorum Manolios," diyordu dul. "Artık uyuyamıyorum. Uyuduğum zamansa düşlerimde seni görüyorum... Gece gündüz senin gelmen için bağırıyorum. Ve sen buradasın, geldin! Hoş geldin Manolios'um!"

"Benden sonsuza dek kurtulasın diye geldim, Katerina," dedi Manolios, sakin bir sesle. "Beni hiçbir zaman düşünmemen ve çağırmaman için geldim. Geldim, çünkü benden belki iğrenirsin diye düşündüm, Katerina, kardeşim."

"Ben mi senden iğreneceğim?" diye bağırdı dul. "Ama sen benim bu dünyadaki tek umudumsun. Bunu ne sen ne de ben istedik; senin belki haberin bile olmadı. Ama sen benim kurtuluşumsun... Korkma Manolios. Seninle vücudum değil, ruhum konuşuyor. Çünkü benim de bir ruhum var Manolios."

"Lambayı yakmışsın. Hadi içeri girelim, beni görmen gerek."

Dulun geniş ve temiz yatağı tüm odayı kaplıyordu. Üstünde, küçük bir lambanın aydınlattığı, Kutsal Meryem Ana'nın bir ikonu asılıydı. Sağda, köşede bir gaz lambası yanıyordu.

"Cesaret Katerina," dedi Manolios, lambanın ışığının altına geçerek. "Yaklaş ve bak bana," dedikten sonra yavaşça mendili çözmeye başladı.

Şişmiş dudakları ortaya çıkmıştı; sonra koyu, sarı bir sıvının aktığı yarılmış yanakları ve bir et parçası gibi kıpkırmızı alnı...

Dul, gözleri fırlayacakmış gibi şaşkınlıkla bakıyordu ona. Birden gözlerini kapadı ve ağlayarak Manolios'a koştu.

"Manolios, Manolios, sevgilim," diye bağırdı.

Manolios onu hafifçe itti.

"Aç gözlerini, bak bana!" diye zorladı onu. "Ağlama, beni kollarına alma. Yüzüme bak kardeşim."

"Sevgilim, sevgilim!" diye bağırdı dul, ondan ayrılmayarak.

"Benden iğrenmiyor musun?"

"Senden nasıl iğrenebilirim, sevgilim?"

"İğrenmelisin, iğrenmelisin Katerina, kardeşim. Böylece benden kurtulabilirsin... böylece ben de kurtulabilirim."

"Senden kurtulmak istemiyorum. Senden ayrılırsam ölürüm."

Manolios, umutsuzca yatağın yanındaki tabureye çöktü.

"Bana yardım et Katerina," diye yalvardı. "Yardım et de kendi kurtuluşumu bulayım... Ben de seni düşünüyorum ve düşünmek istemiyorum. Yardım et ruhum kirlenmesin!"

Dul yavaşça duvara yaslandı. Manolios'a baktı, sanki çocuğu tehlikedeymiş ve gecenin içinden onu çağırıyormuş gibi yüreğinin sıkıştığını duydu...

"Senin için ne yapabilirim, sevgilim?" diye mırıldandı sonunda. "Ne yapmamı istiyorsun?"

Manolios susuyordu.

"Kendimi öldürmemi mi istiyorsun?" dedi dul. "Kurtulman için benim kendimi öldürmemi mi istiyorsun?"

"Hayır, hayır!" diye bağırdı Manolios, dehşetle. "O zaman ruhun cehenneme gider ve ben bunu istemiyorum!"

Yeniden sustular.

"Seni kurtarmak istiyorum," dedi Manolios bir süre sonra. "Seni kurtarırken kendimi de kurtarmış olacağım, kardeşim. Biliyorsun, ruhunun sorumluluğunu taşıyorum."

"Ruhumun sorumluluğunu mu taşıyorsun?" dedi dul

titreyerek. "Al, nereye istersen oraya götür, ruhum senindir. İsa'yı düşün. O da Mecdelli Meryem'in ruhunun sorumluluğunu taşıyordu."

"Ben de onu düşünüyorum," dedi Manolios, birden kendini daha rahat hissetmeye başlayarak. "Ben de gece gündüz onu düşünüyorum, kardeşim."

"İsa'yla aynı yolu izle Manolios. Fahişe Mecdelli Meryem'i nasıl kurtarmıştı o? Biliyor musun? Ben bilmiyorum. Bana istediğini yapabilirsin."

Manolios ayağa kalktı.

"Gidiyorum. Beni özgür kılan sözü söyledin."

"Sen de Manolios, sen de beni kurtaran sözü söyledin. Bana kardeşim dedin..."

Manolios yüzünü yeniden sardı. Yalnızca gözleri görünüyordu.

"Hoşça kal kardeşim," dedi. "Yine geleceğim."

Dul onu avludan geçirmek için kolundan tuttu. Karanlıkta elini uzattı ve bir demet karanfil kopardı.

"Al bunları!" dedi. "İsa seninle olsun Manolios!"

Karanfilleri ellerine koydu, karanlıkta kapıyı açtı, dışarı baktı. Yolda kimse yoktu.

"Artık kapımı kimseye açmayacağım," dedi dul. "Senin yeniden gelmeni bekleyeceğim."

Manolios eşikten geçti ve gecenin içinde kayboldu.

VII

Tanrı bir çömlekçidir; çamurla çalışır

Mayısın biri. Yaz geliyor. Hâlâ yemyeşil olan ovada mısırlar sararmaya başlamış bile. Zeytin ağaçları budaklanıyor, büyüyorlar, asmalar koruk salkımlarıyla süsleniyor, yeşil incirlerden çok geçmeden bal olacak acı bir süt akıyor. Likovrisi halkı sağlıklı kalmak için sarmısak yiyor; bütün köy pis pis kokuyor. Yaşlı Patriarheas neşesini kazanmaya başladı, göbeği büyüdü, kanı koyulaştı. Geçen sabah berber Andonis onu bir krizden kurtarmak için vücuduna şişe çekti. Yaşlı Ladas da farkında bile olmadan bir baş sarmısak çiğniyor, düşünceleri ise borç ve alacakları arasında gidip geliyor: Bu yıl ne kadar yağ, şarap, mısır elde edecek? Kim ona borçlu, ne kadar? Ve bunu geriye nasıl alacak? Yannakos'un üç altın borcunu da düşünüyor. Mallarına haciz koydurup eşeğine el koymayı tasarlıyor.

Nişanlılarsa üzüntü içindeler. Mayısta düğün olmadı. Haziranda tarlada çalışmak gerekiyor, düğünlere ayıracak zaman yok. Ondan sonraki ay harman var, ondan sonra ise bağbozumu. İşlerin azaldığı eylül ayındaki Kutsal Haç Yortusu'na dek beklemeleri gerek. Sonra papaz gelecek, yiyecek ekmekleri, yağları, içecek şarapları ve uygunsuz düşünceleri olan yeni çiftleri kutsayacak. Bu onlara ana baba olma gücü verecek.

Papaz Grigoris'in birçok derdi var. Mariori hâlâ evlenmiş değil, Mihelis de kötü alışkanlıklar edindi. Hiçbir zaman parlak bir zekâsı olduğu söylenemezdi ama ondaki son akıl kırıntılarını da Manolios'la arkadaşları yok ettiler. İyi bir maden buldular. Mihelis, babasına haber vermeden yoksullara un ve yağ dağıtmayı sürdürüyor ve Yannakos'un lanetli eşeği –umarım korkunç bir ölümle geberip gider– zaman zaman Sarakina'daki göçmenlere yiyecek sepetleri taşıyor... "Bu beyinsizlikle," diye homurdanıyordu Papaz Grigoris, "kısa zamanda tüm servetinin dibine darı eker, budala. Peki sonra kızıma ne olacak?"

Ama en kötüsü, Sarakina'nın papazı, şu keçisakallı, her pazar dağdaki mağarada ayin yapıp vaaz veriyor. Daha şimdiden bazı Likovrisi sakinleri onu, Papaz Grigoris'i bırakıp bu yarı deli, serseri papazı dinlemeye gidiyorlar... "Her köy bir arı kovanıdır," diyordu Papaz Grigoris, kendi kendine, "ve bir kovanda iki arı beyine yer yoktur. Gidip başka yere yerleşsin. Sarakina benim kovanımdır!"

Mayıs ayı Sarakina'ya da gelmişti ama boş bir mide ve paçavralar içinde. Şurada, burada, taşların arasında birkaç yabani çiçek, yabangülleri, alıçlar açmış, sayısız yeşil ve gri kertenkele ısınmak için güneşe çıkmışlardı... Burada ne zeytinlikler ne bağlar asmalar ne de bahçeler vardı. Yalnızca düşman kayalıklar. Seyrek olarak, rüzgârın eğdiği büktüğü, acı verdiği, içi çekirdek dolu, zehir gibi meyveleri olan ağaç –yabani bir zeytin ağacı, yabanarmudu ya da keçiboynuzu– dikenli ve insan nefretiyle dopdolu...

Pazar. Yarı silik duvar resimlerinin yer aldığı mağara aydınlatılmıştı. Çileci dervişler uyanmışlardı. Bazılarının çene ve sakalları zamanın ve nemin etkisiyle aşınmıştı. Bazılarının başları ya da ayakları yoktu. Çarmıha Geriliş'ten geriye yalnızca İsa'nın küflenmiş yüzü, üstünden kan damlayan iki mor ayakla bir haç parçası kalmıştı.

Sabahtan öğleye dek erkekler ve kadınlar mağarada toplanarak ilahiler söylediler. Sonra dışarıya çıkıp güneşin altına oturdular ve Papaz Fotis de onlara katıldı. Her pazar ayinden sonra cemaatiyle konuşur, onların cesaretlerini yitirmemelerine çalışırdı. Önce onları selamlar, her birine gönlünü alacak bir-iki söz söyler, sonra onlara Tanrı'nın ve kendi sözlerini açıklamaya başlardı. Başta sesi her zaman sakin olurdu ama yavaş yavaş ısınır, sözcükler insanların ruhları üstüne düşüyormuşçasına, çok yükseklerde bir yerden dalışa geçerdi.

"Hâlâ yaşıyoruz, yenilmedik, selam çocuklarım!" dedi bir kez daha, o gün neşeyle, onları rahatlatmak için.

Bazen onlara öyküler anlatır, bazen kendi yaşamından, gördüklerinden ve çektiği acılardan söz eder, bazen de eline İncil'i alıp rastgele açtığı yerden bir-iki cümle okurdu. Cemaatinin büyülenmiş gözlerinin önünde yıldızlı gökler belirir, üstlerindeki paçavralar kanata dönüşüverirdi. Boş mideleri bile açlığı unuturdu.

"Gerçeğe efsane diyoruz," diye başladı o gün Papaz Fotis. "Size bir efsane anlatacağım. Yaklaşın çocuklarım. Hey siz, ağlaşan kadınlar, sizin için konuşuyorum. Yaklaşın!"

Kadınlar çocuklarıyla birlikte çevresinde toplanıp yere çömeldiler. Arkalarında erkekler ayakta duruyorlardı. Bastonlarına dayanmış yaşlılarsa dikkatle dinliyorlardı.

"Bir zamanlar," diye başladı Papaz Fotis, "iki kuş avcısı varmış. Dağa çıkıp ağlarını yaymışlar. Ertesi gün geri geldiklerinde ne görmüşler dersiniz? Ağları tahtalı güvercinlerle doluymuş. Zavallı hayvanlar kaçıp kurtulmak için umutsuzca çırpınıyorlarmış ama ağın delikleri çok küçükmüş. Nasıl geçsinler? Sonra dehşet içinde toplanıp beklemişler. 'Kahrolası kuşlar bir deri bir kemik,' demiş avcılardan biri, 'bunları pazarda nasıl satarız?' 'Birkaç gün bekleyelim de biraz şişmanlasınlar,' demiş öteki. Böylece

onlara yem vermişler, su getirmişler, güvercinler de olanca güçleriyle yiyip içmeye başlamışlar. İçlerinden yalnızca biri hiçbir şey yememiş. Güvercinler her geçen gün biraz daha şişmanlıyorlarmış. Yalnızca biri giderek zayıflıyor ve inatla ağdan çıkmak için uğraşıyormuş. Bu durum avcıların onları pazara götürdükleri güne dek sürmüş. Hiçbir şey yememiş olan güvercin o denli zayıflamış ki son bir çabayla ağın aralıklarından geçmeyi başarmış ve uçup gitmiş; artık özgürmüş.

İşte öykü bu kadar, çocuklarım. Bunu size neden anlattım? Anlamını kim bulacak? Siz yaşlılar, ne dersiniz? Çalıştırın kafanızı biraz!"

Tüm yaşlılar susuyorlardı. Ansızın dev bayrak taşıyıcı ayağa kalktı.

"Bana öyle geliyor ki peder, açlığımızın özgürlüğü bulmamıza yardımcı olacağını söylemek istedin. Biz, o hiçbir şey yemeyen güvercin gibiyiz demek istedin... Ama, gerisini anlamadım... Kafam daha fazlasını almıyor Peder, özür dilerim."

"İşin özünü kavramışsın Lukas, dualarım seninle olsun," dedi papaz. "Gerisini size açıklayacağım. Kendi köyümüzde çizmeyi aşmıştık, yiyip içiyor, ruhlarımızı da yiyecekle dolduruyorduk. Huzur, güvenlik ve kolay bir yaşam; ruhumuz bedensel isteklerimizin tutsağı olmuştu. Kendi kendimize şöyle dedik: 'Her şey iyi, adalet dünyayı yönetiyor, kimse aç, çıplak değil, bundan daha iyi bir dünya olamaz.'

Tanrı bize acıdı da üzerimize, bizi kovalayan, yollara düşüren düşmanımızı yolladı. Oradan oraya sürüldük ve dünyanın adaletsizliklerle dolu olduğunu öğrendik. Başkaları yer, eğlenir, ocaklarında ateş yanarken biz aç kaldık, soğuktan donduk; onlarsa paçavralar içinde, açlıktan ölmek üzere olan insanlara bakıp güldüler.

Talihsizlik gözlerimizi açtı, anladık. Açlık kanatları-

mızı açtı, haksızlığın ve kolay yaşamın ağlarından kaçıp kurtulduk. Burada özgürüz. Artık daha soylu, yeni bir yaşama başlayabiliriz. Tanrı'ya şükürler!"

Kimseden ses çıkmıyordu. Yaşlılar başlarını salladılar, kadınlar sessizce inlemeyi sürdürdüler. Yalnızca erkekler papazın gözünün içine bakıyorlar, içlerinde yiğitlik ve sarsılmaz bir direnç duyuyorlardı.

Yalnızca bayrak taşıyıcı sesini bir kez daha yükseltti:

"İyi konuştun Peder. Tanrı bize acıdı ve üzerimize talihsizlik yağdırdı. Tıpkı soluğu kesilen atını kırbaçlayan bir binici gibi. Talihsizlik bizi kırbaçladı, yüreğimizi açtı ve bizi özgür kıldı.

Ama şimdi talihsizliği nasıl yeneceğiz? İşte bize bunu anlatmalısın. Eğer biz onu yenemezsek o bizi yenecek. Bizi yok edecek Peder!" diye bağırdı. Gözleri yaşlarla dolmuştu. Yolda ölen küçük oğlu Yorgo gelmişti aklına.

"Hiçbir şeyden korkma Lukas, talihsizliği yeneceğiz!" diye yanıt verdi papaz. "Göreceksin... Emek, sabır, sevgi, işte bizim silahlarımız bunlar. İnan bana. Gözlerimi kapattığımda çevremde taş evler, çan kulesiyle bir kilise, iki katlı bir okul ve çocuklarla dolu bir avlu görüyorum; köyün çevresinde bahçeler, bağlar, mısır tarlaları... Daha şimdiden başladık bile. Taşların arasında bir parça toprak bulduk, tohum ektik. Asi suyu kanallarla yakaladık, yabani ağaçları aşıladık. İnşaata bile başladık... Gururlu Likovrisi köyünde bizi düşünen birkaç kişi var hâlâ. Bir gün biri gelir, tüm varlığı olan üç altını verir, bir başka gün, başka biri bize yiyecek dolu sepetler gönderir ya da günahkâr bir kadın getirip koyununu bağışlar... Evvelki gün ölen bir başka günahkâr da bize giysi sandığını bırakmış. –Tanrı günahlarını bağışlasın!– Kök salıyoruz çocuklarım, toprağa bir kez daha sarılıp taptaze filizler veriyor, dallanıp budaklanıyoruz, güveninizi yitirmeyin!"

"Yine aynı masallar, Peder!" diye bağırdı genç bir

adam kabaca. Beline bir paçavra dolamıştı, yüzü yokluktan solmuştu. "Hep aynı masal mı Peder? Her şeyin yeniden mi başlaması gerek? Çok iyi anımsarsın ki köyümüzde yalnızca varlıklı kişiler değil, yoksullar da vardı. Köyümüzün yağa ve şaraba boğulduğu, tüm komşularımızın fırınlarında ekmeklerin piştiği dönemde anam açlıktan öldü. Kokuları anamı bayıltırdı... Yani, yine hep aynı masal mı, Peder? Yine varlıklılarla yoksullar mı?"

Papaz Fotis başını öne eğerek bir süre düşünceye daldı.

"Petros," dedi sonunda. "Açık sözlüsündür, lafı dolaştırıp durmazsın, seni severim. Bana sorduğun şeyi ben de gece gündüz Tanrı'ya sorup duruyorum, beni aydınlatması için yalvarıyorum: 'Yeni temeller Tanrı'm, köyümüz için yeni temeller istiyoruz. Artık haksızlıklar bitsin; ya herkes aç ve çıplak olsun ya da herkesin yiyeceği, giyeceği bulunsun. Olamaz mı Tanrı'm, yeryüzüne adaleti getiremez miyiz?'"

"Ya Tanrı'nın yanıtı neydi?" diye sordu genç adam kabaca.

"Benim zavallı beynim Kutsal Işığı yavaş yavaş alıyor. Kabul etmeliyiz ki, talihsizliğimiz, acılarımız bizi hiç olmazsa eşit kıldı. Hepimiz yoksuluz; şimdi ne kimsenin ekmeğini pişireceği ocağı var ne de kimse aç olanlara yiyecek vermeyi reddetme gibi bir günah işleyebilir. O gün için güç olanı yenmenin zamanı geldi çocuklarım. Ruhumuz dolu midelerden kurtuldu, artık uçabilir."

Ellerini bastonunun üzerine kavuşturmuş, dinleyen ve başını sallayan yaşlı bir adama döndü.

"Harilaos Baba, üç ay önce sana bağlarını ve zeytinliklerini yoksullarla paylaş deselerdi, mallarını onlara verir miydin?"

"Asla! Tanrı beni bağışlasın," diye yanıt verdi yaşlı adam. "Komşularınıza vermek için kollarınızı, bacakları-

nızı, ciğerlerinizi keser misiniz? İşte benim için bağlarım, zeytinlerim de aynıydı."

"Ya sen Pavlis Baba, zor durumda olanlara vermek için altın dolu sandığını hiç açmazdın."

Papazın karşısında duran yaşlı adam kaşlarını çattı ve yanıt vermedi. Yalnızca sandığını anımsayıp içini çekti.

"Toprağı olan adam," diye bağırdı Papaz Fotis birden parlayarak, "toprağı ve ağaçları olan adamın kendisi de toprak ve ağaç olur, ruhu kutsallığını yitirir. Altın sandığı olan adamın kendisi de bir sandık olur. Sen bir sandıktan başka bir şey değilsin zavallı Pavlis, sense ölmeden toprak olmuştun sefil Harilaos! Ama Tanrı'ya şükür, kurtulduk! Sonunda, aç ve çıplak olmanın ne demek olduğunu siz varlıklılar da öğrendiniz. Yoksul bir insanın acılarının ne olduğunu gördünüz!"

"Evet," diye içini çekti yaşlı Pavlis. "Öğrendim."

"Şimdi bütün bunların üzerine bir sünger çekeceğiz," diye sürdürdü Papaz Fotis. "Bundan sonra senin benim olmayacak, ne çitler ne kilitler ne de sandıklar. Hepimiz çalışacak, hepimiz doyacağız. Her birimiz yapabildiği işi olanca gücüyle yapacak. Biri Voidomata'ya balığa giderken biri ava çıkacak, bir başkası toprağı işleyecek, bir diğeri ise Tanrı'nın bize yolladığı hayvanları otlamaya götürecek. Hepimiz kardeşiz, değil mi? Biz tek bir aileyiz, tek bir babamız var: Tanrı.

"Köyümüze, ruhumuza yeni temeller atalım," diye bağırdı Papaz Fotis, kollarını onlara açarak. "Yeni temeller, bu güç bir iş olacak, bana yardım edin kardeşlerim! Emek, sabır ve sevgi... Ve Tanrı'ya inanın!

"İlk Hıristiyanlar ne yapmışlardı? Yer altı mezarlarında buluşmuşlar ve dünyaya yeni temeller atmışlardı. Dünyanın göbeğindeki bu mağaralar da bizim yer altı mezarlarımız, bizim de yanımızda İsa'mız var. Haksızlığı tattık, şimdi düzeni kuracağız! Korkma oğlum Petros,

geçmişi unut. Hep birlikte yeni bir dünyanın kurulmasına yardımcı olun!"

Herkes ayağa kalktı, el ele tutuşarak papazın çevresini aldılar.

"Hep birlikte!" diye bağırdı papaz. "Hep birlikte! İşte bizi kurtaracak olan yeni parolamız!"

"Hep birlikte!" diye bağırdı kadınlar, erkekler, yemin ediyormuş gibi ellerini havaya kaldırarak.

Yaşlı Harilaos haç çıkardı.

"Yoksulluk yüreğimi yufkalaştırdı," dedi yaşlı gözlerle. "Bana zenginlik verme ey Tanrı'm, yoksa yeniden kötü bir adam olurum."

"Korkma Harilaos Baba," diye bağırdı Petros gülerek. "Korkma, zengin olmana izin vermeyiz!"

Papaz atkısını çıkardı, katladı ve kilise kayyumu olan ufak tefek yaşlı bir kadına verdi.

"Çocuklarım," dedi, "bugün pazar, dinlenin. Yarın işler yeniden başlayacak. Bırakın gençler top oynasın, erkekler toplanıp tartışsınlar, kadınlar bir araya gelip laflasınlar, birbirlerini avutsunlar. Ben karşıki dağa, sepetleri getiren dostlarımızın beni bekledikleri yere gitmeliyim. Akşama görüşürüz çocuklarım. Tanrı bizimledir!"

Böyle dedikten sonra bastonunu aldı ve uzaklaştı.

Manolios'un çevresini alan üç havari; Petrus, Yakup ve Yahya, Yannakos'un o sabah getirmiş olduğu İncil'i açmışlar, okumaya hazırlanıyorlardı.

Manolios'un şiş yüzüne alışmışlardı. İlk dehşetleri geçtikten sonra korkmadan, iğrenmeden, yüzüne dosdoğru bakabiliyorlardı. Manolios'un haberi olmadan Yannakos, Papaz Fotis'ten gelip arkadaşının rahatsızlığını incelemesini, onlara düşüncesini söylemesini istemişti. Papaz çok görmüş çok acı çekmiş biriydi; kuşkusuz tüm bedensel ve ruhsal dertleri bilirdi. Kim bilir, belki bir çı-

kar yol bulurdu... Belki de Manolios'a gerekli olan, macunlar ve ilaçlar değildi. Belki de bu ansız rahatsızlığın kökleri çok başka bir yerdeydi, belki de bu şeytanın bir işiydi ve papaz onun ruhunu temizleyebilirdi.

Böylece o gün, üçü de hasta arkadaşlarını görmek üzere dağa gelmişler, birer armağan getirmişlerdi: Yannakos küçük İncil, Kostandis bir kutu lokum, Mihelis ise Çarmıha Geriliş'i canlandıran ve ona annesinden kalmış olan çok eski bir ikon. Çevresinde sayısız kırlangıçların bulunduğu çarmıha gerili İsa'nın ikonuydu bu. Bunlar melek değildi; haçın kollarına ve tepesine tünemiş bir şarkı söylüyormuşçasına gagalarını açmış kırlangıçlardı... Haçın her yanı çiçeklenmişti. Baştan aşağı küçük pembe çiçeklerle donanmış olan haç, yeni çiçek açmış bir badem ağacına benziyordu. Çiçeklerin ve kuşların ortasında, çarmıha gerili İsa gülümsüyordu. Haçın dibinde fahişe Mecdelli Meryem yalnız başına, çözülmüş saçlarıyla İsa'nın ayağından akan kanı siliyordu.

Manolios, ağılın önündeki taş sıranın üstünde oturmuş onları bekliyordu. Saçlarını yıkamış, pazar giysilerini kuşanmıştı. Elinde ağaçtan oyduğu İsa maskesini tutuyor; ağlayan gözlerini, acıyla gerilen ağzını, hüzünlü gülümseyişini görebilmek için maskeye bir önden bakıyor; sonra sağa, sonra sola çeviriyordu.

Manolios armağanları aldı, İncil'i öptü ve Çarmıha Geriliş'i uzun uzun seyretti.

"Bu Çarmıha Geriliş değil, ilkyaz," diye mırıldandı.

Çarmıhın dibindeki kadına, dağınık sarı saçlarına baktı ve içini çekti.

Dudaklarını İsa'nın ayaklarına koydu ama birden dehşetle geri çekildi. Sanki fahişenin sarı saçlarını ve çıplak boynunu öpüyormuş gibi gelmişti ona.

Yannakos ikonu Manolios'un elinden aldı.

"Gel Manolios," dedi. "İncil'i aç da oku."

"Ne yapacağız, Yannakos?"

"Rastgele aç! Anlamadığımız bir şey olursa, anlayana dek tartışırız."

Manolios İncil'i aldı, öpmek için eğildi ve açtı.

"İsa adına," dedi ve heceleyerek okumaya başladı:

"Ve kalabalığı görünce dağa çıktı ve hazır olunca havarileri geldiler. Ve o ağzını açtı ve, 'Ne mutlu ruhta yoksul olanlara ki, onların yeri cennettir,' diyerek onları eğitti."

"Bu kolay," dedi Yannakos, memnun bir tavırla. "Tanrı'ya şükür ki anladım. Ya sen Kostandis?"

Kostandis kuşkudaydı:

"Ruhta yoksul olmak nedir?" diye sordu.

"Bilgisiz, okumamış olanlar," diye açıkladı Yannakos. "Beyinlerini doldurmak için o büyük okullara gitmeyenler."

"Hayır, okumamış olanlar değil," diye onu düzeltti Manolios. "Papaz Fotis gibi bilgili olup cennete gidebilirsin. Yaşlı Ladas gibi cahil olup gidemeyebilirsin de. Bunun başka bir anlamı var Yannakos. Sen ne dersin Mihelis?"

"İçinde kötülük olmayanlar," diye önerdi Mihelis. "Düşünceleri basit ve saf olan, kılı kırk yarmayan, tersine masumluğa ve içtenliğe inananlar... Benim anladığım bu. Papaz Fotis'e sorarız."

"Geçelim!" dedi Yannakos sabırsızca. "Bu kadarı yeter, geçelim."

Manolios okumayı sürdürdü.

"Ne mutlu alçakgönüllü olanlara ki, dünya onlara kalacaktır."

"Neyse, bu apaçık!" diye bağırdı Yannakos utkulu bir sesle. "Alçakgönüllüler; yani iyi yürekli, yumuşak, sakin olanlar. Sonunda onlar kazanacak ve tüm dünyayı ele geçirecekler. Kahrolsun savaş! Kahrolsun savaş! Hepimiz kardeşiz!"

"Ya düşmanlarımız!" diye sordu Kostandis. Bu düşünceyi onaylama konusunda kararsızdı.

"Düşmanlarımız da," diye yanıt verdi Yannakos heyecanla, "Ağa da, Yusufaki de, Hüseyin de, hepsi hepsi!.."

"Ya Papaz Fotis'in köyünü yıkanlar?" diye sordu Kostandis inatla.

Yannakos başını kaşıdı.

"Bak bunu bilemem," dedi. "En iyisi Papaz Fotis'e sorarız... Geçelim!"

"Ne mutlu dürüstlüğe, doğruluğa acıkanlara ve susayanlara ki doyurulacaklardır."

"Ah!" diye haykırdı hepsi bir ağızdan. "Tanrı'nın isteğiyle doğruluğa ve dürüstlüğe doyacağız."

Yannakos heyecanla ayağa kalktı.

"Dürüstlüğe acıkan ve susayanlar," diye bağırdı, "ne mutlu onlara! Bunlar biziz, İsa bizimle konuşuyordu, çocuklar. Dürüstlüğe susayanlar biz değil miyiz? Sanki yüreğim kanat takmış gibi kardeşlerim. Sanki İsa yüzünü bana çevirdi ve benimle konuştu... Cesaret, çocuklar! Devam et Manolios!"

"Ne mutlu merhametli olanlara ki merhamet bulacaklardır."

"Dinle bunu Patriarheas Baba," diye bağırdı Yannakos yeniden ayağa fırlayarak. "Merhamet edip yoksullara dört sepet yiyecek verdik diye, bize sokakta selam vermeyen obur, dinle bunu! Dinle bunu Papaz Grigoris, et dolu sofrasından açlıktan ölmekte olanları kovan açgözlü adam! Göbeğini o denli çok dolduruyorsun ki, patlarsa tüm köy leş gibi kokacak! Kulak ver Ladas Baba, koruyucu meleğine bile bir bardak su vermeyen yaşlı cimri! Bravo Mihelis, sen babana hiç benzemiyorsun. Sen dört sepetle gireceksin cennete. Çünkü yiyecekler bizim değil, senindi!"

"Böyle konuşmayı nerede öğrendin Yannakos?" diye

sordu Kostandis şaşkınlıkla. "Sende Süleyman Peygamber'in aklı var!"

"Ben bunları aklımla değil, yüreğimle açıklıyorum. Süleyman Peygamber dediğin yüreğimdir! Devam et Manolios."

"Ne mutlu sizlere ki benim yüzümden insanlar size söver, iftira eder, sizleri yurdunuzdan kovarlar. Sevinin, mutlu olun: çünkü cennette ödülünüz de büyük olacak, çünkü sizden önceki peygamberler de böyle sürülmüş, acı çekmişlerdi."

"Bir kez daha oku Manolios," dedi Yannakos. "Ve bu denli hızlı değil, lütfen. Bu bana –Tanrı beni bağışlasın– biraz karışık geldi."

Manolios bölümü bir kez daha okudu.

"Bana oldukça açık geldi," dedi. "Köyde, bütün ekâbirler, varlıklılar, yalancılar ve ahlaksızlar bir gün dördümüzün peşine düşüp doğruyu söyledik diye bizi kovacaklar. Bize karşı tanıklık yapmaları için tüm çanak yalayıcıları getirecekler. Bizi taşlayacak, belki de öldürecekler. Aynısını peygamberlere de yapmadılar mı? Ama mutlu olmalıyız kardeşlerim, çünkü canlarımızı İsa'ya olan sevgimiz için vereceğiz. O da bizim için canını vermedi mi? İşte bu sözlerin anlamı bu."

"Haklısın Manolios," dedi Yannakos gözlerinden ışıklar saçarak. "Papaz Grigoris'in Kayafa gibi önden yürüdüğünü, Ladas'ın da ardından şöyle bağırdığını duyar gibi oluyorum: 'Öldürün onları! Öldürün onları! Sandıklarımızı açıp altınlarımızı onlarla paylaştıracaklar!' Ve yaşlı Patriarheas'ı da –bana gücenme Mihelis– Pilatus rolünde görüyorum, şöyle diyor: 'Ben ellerimi yıkayıp kurtuldum, onlarla işim yok, öldürün!' Ama yüreğinin derinliklerinde çok mutlu çünkü onu aldattık. Adamın huzur içinde domuzcuklarını tıkınmasına, hizmetçilerini ellemesine, soğuk aldığı için dul Katerina'ya kendini

ovdurmasına –ovdurma diyor– izin vermedik ki... Hey, siz dinsizler, siz cimriler, siz zevk düşkünleri; Tanrı'nın adaleti geldi gelecek, geliyor, geldi bile!"

Kendi sözleriyle sarhoş olmuştu. Köye doğru dönerek öne uzattığı kollarıyla sanki tehditler savuruyordu. Ama geriye döndüğünde birden karşısında Papaz Fotis'i gördü ve dilini yuttu.

"Özür dilerim Peder," dedi, şaşkınlıkla. "Ama, İncil'i okuyorduk, yüreğim tutuştu."

Papaz Fotis, parmaklarının ucunda yaklaşmış, İncil'e dalmış olan dört kafadar onun gelişini duymamışlardı.

"Hepinize iyi şanslar çocuklar," dedi yaklaşarak. "Tanrı sizinle olsun."

Hepsi neşeyle ayağa kalkarak sıranın üstünde ona yer açtılar. Ama Manolios'u gören papaz bir çığlık attı:

"Ne oldu oğlum? Ne oldu sana?"

"Tanrı beni cezalandırdı Peder," diye yanıt verdi Manolios, boynunu bükerek. "Bana bakma. Gözlerini İncil'e çevir ve onu bize açıkla. Kutsallığınla aydınlat bizi. Eğitim görmedik, nasıl anlayabiliriz ki?"

"Beynimiz," diye ekledi Kostandis, "kötü yontulmuş bir kalas gibi. Gel de düzelt onu Peder."

"Ben mi yardım edeceğim size?" dedi Papaz Fotis. "Yeryüzündeki tüm bilgeler buraya gelip sizi dinlemeliler ki, o zavallılar hiç olmazsa İsa'nın sözlerini anlayabilsinler. Haklısın Yannakos, İncil insanın beyniyle okuyacağı bir kitap değil, zavallı beyin fazla bir şey anlamaz. Onu yüreğinle okursun. Yüreğin her şeyi anlar. Bir pazar, Yannakos, bizim mağaralardaki kilisemize gel de bize Tanrı'nın sözlerini açıkla. Gülme, ciddi söylüyorum."

Ve Manolios'a dönerek devam etti:

"Bütün dertlerin kaynağı ruhumuzdur, çocuğum, bedeni yöneten odur. Senin ruhun hasta Manolios, onun tedaviye gereksinmesi var. Beden ister istemez onu izle-

yecektir... Ama önce konuşalım. Beni neden çağırdınız? Size nasıl yardım edebilirim. Anlatın bana... Sonra ikimiz yalnız konuşuruz Manolios."

"Peder," diye yanıt verdi Mihelis, "seni Manolios'un hastalığı nedeniyle çağırdık. Kendi kendimize, 'Belki de onun yüzüne bir şeytan yerleşmiştir ve ancak senin kutsallığın onu oradan çıkarmak için bir yol bulabilir...' dedik."

"Dahası, anlayamadığım bir sürü şey var Peder," diye ekledi Yannakos. "Her şey Tanrı'dan gelmiyor mu? Öyleyse bu dert neden örneğin Ağa'yı, Papaz Grigoris'i ya da yaşlı Ladas'ı değil de Manolios'u buldu? Bu ne biçim adalet? Anlamıyorum."

Manolios'a döndü:

"Neden sen de isyan etmiyorsun? Neden sesini yükseltip Tanrı'ya soru sormuyorsun? Neden burada kollarını kavuşturup 'Tanrı beni cezalandırdı,' demekle yetiniyorsun? Ne yaptın ki sen? Tanrı neden seni cezalandırıyor? Sor O'na, sen bir koyun değilsin, insansın sen! İnsan dediğin budur, karşılık veren, sorular soran canlı bir yaratık!"

Papaz Fotis doğruldu, elini uzatıp Yannakos'un ağzını kapadı.

"Çok soru soruyorsun," dedi. "Sesini çok yükseltiyorsun Yannakos. Tanrı'nın yeryüzüne inip sana hesap vermesini istiyorsun. Kimsin ki sen, Tanrı'nın yeryüzüne inmesini isteyeceksin?"

"Be... ben anlamak istiyorum," diye mırıldandı Yannakos içtenlikle.

"Tanrı'yı mı anlayacaksın Yannakos?" dedi papaz dehşetle. "İnsan, Tanrı'nın ayaklarının dibinde kör bir solucandır. Ölçülemeyecek bir büyüklükten ne anlayabilir ki? Ben de gençken senin gibi karşı çıkar ve sorular sorardım. Bir türlü anlayamazdım. Bir gün Athos Dağı'ndaki

başrahip bana bir masal anlattı. Toprağı bol olsun, söyleyeceklerini hep masallarla dile getirirdi.

Bir zamanlar," dedi, "çölde kaybolmuş küçük bir köy varmış. Köylülerin hepsi körmüş. Bir gün büyük bir kral, ordusuyla oradan geçmiş. Kocaman bir file biniyormuş. Körler onun sesini duymuşlar. Filler hakkında çok şey işitmişler o güne dek ve bu hayvana dokunarak biçimini anlamak için içlerinde dayanılmaz bir istek varmış. İçlerinden on kişi, önde gelenler diyelim, krala giderek file dokunmalarına izin vermesi için yalvarmışlar. 'Dokunmanıza izin veriyorum,' demiş kral. Birisi hortumuna dokunmuş, birisi ayaklarına, bir diğeri böğrüne; bir başkasını filin kulağını elleyebilmesi için havaya kaldırmışlar, başka biri ise üstüne oturtulup dolaştırılmış. Körler büyülenmiş bir halde köylerine dönmüşler. Diğer tüm körler onların çevresinde toplanıp bu olağanüstü hayvanın, filin ne tür bir yaratık olduğunu merakla sormuşlar. Birincisi, 'Görkemli bir biçimde kendiliğinden havaya kalkan, kıvrılan büyük bir boru,' demiş. 'Sizi yakalarsa vay halinize!' Bir başkası, 'Tüylü bir sütun,' demiş. Bir diğeri ise, 'Kale duvarı gibi, çok da tüylü.' Bir başkası da, hani kulağını elleyen, 'Hayır, bir duvar değil, kaba dokunmuş, kalın bir halı gibi ve dokunduğunuzda yürüyüp gidiyor,' demiş. Sonuncusu ise bağırmış: 'Ne saçmalayıp duruyorsunuz? O yürüyen koskoca bir dağ.'"

Dört arkadaş kahkahalarla gülmeye başladılar.

"Biz de körler gibiyiz," dedi Yannakos, "haklısın Peder. Beni bağışla. Biz Tanrı'nın küçük ayak tırnağını inceleyip, 'Tanrı bir kaya gibi sert,' diyoruz. Neden? Çünkü daha ötesini anlayamıyoruz."

"Soru sormaya hakkımız yok," dedi Mihelis. "Tanrı'nın Manolios'u cezalandırmasının bir nedeni olmalı. Ama kör olduğumuz için biz bunu göremiyoruz."

"Peder," dedi Manolios başını kaldırarak. "Bu yıl dör-

dümüz kopmayacak biçimde bağlandık birbirimize. Bu nedenle sanırım, herkesin önünde itiraflarda bulunmalıyım. Böylece Tanrı'nın beni neden cezalandırdığını hep birlikte anlayabilir ve belki bir çıkar yol bulabiliriz... Bana, bu şeytan yüzümde kaldığı sürece pişman olmamışım ve Tanrı beni bağışlamamış gibi geliyor..."

"Haklısın Manolios oğlum," dedi papaz. "İşte ilk Hıristiyanlar da böyle yaparlardı. Kardeşlerinin önünde günahlarını itiraf eder, hep birlikte bir çıkar yol ararlardı. İsa adına, seni dinliyoruz Manolios. Unutma ki hepimiz günahkârız ve şu anda Tanrı yukarıda ve bizi dinliyor."

Manolios uzun bir süre düşüncelere daldı. Bütün yaşamı gözlerinin önünden geçti –evdeki yoksulluk, sonra öksüz kalışı, Mandalenya teyzesinin homurdanarak onu büyütüşü; daha sonra, manastırdaki o tatlı huzur; derin ve yumuşak bir sesle ona Tebai'deki çileci dervişlerin yaşamlarını anlatan, Cenesaret Gölü kıyısındaki havarilerden ve son olarak da çarmıha gerilen İsa'dan söz eden başrahip Manasi... O ne büyük sevinçti, sanki yeryüzünde cennetti. Sonra bir sabah yargıç Patriarheas eşlikçileriyle birlikte, tüm avluyu katırlarla, kırmızı halılar ve sevinçli çığlıklarıyla doldurmuştu... Manolios başını kaldırdı.

"Nereden başlayacağımı bilmiyorum Peder," dedi. "Tüm yaşamım gözlerimin önünden geçti... Yardım et Peder, sorguya çek beni. Kardeşlerim sizler de sorun."

"Bir başlangıç arama Manolios," diye yanıt verdi Papaz Fotis. "Ne başlangıç ne de son vardır! Özgürce, aklına ne geliyorsa söyle. Kapat gözlerini Manolios, ne görüyorsun? Düşünme, yalnızca yanıt ver, ne görüyorsun?"

"Papaz Grigoris'in evini. Köyün tüm önde gelenleri bir karara varmak üzere toplanmışlar. Herkesin gelecek yıl, Kutsal Hafta'da üstleneceği görevi belirlemişler... Kilisenin önünde oynanacak o korkunç Gizli Ayin için...

Papaz Grigoris bana doğru geliyor, elini başıma koyup beni kutsuyor: 'Tanrı'nın seçtiği sensin Manolios,' diyor bana. 'Haçın ağırlığını taşıman için Tanrı seni seçti!' Yüreğim sanki bin parçaya ayrılıyor."

Manolios gözlerini açtı, gözkapakları titredi, düşünceleri yeniden arkadaşlarına çevrildi.

"Doğrudur, o anda yüreğim gerçekten bin parçaya ayrıldı," diye yeniden söze başladı. "Fahişe Mecdelli Meryem'in elinde tuttuğu ve İsa'nın ayaklarının dibinde kırdığı o koku şişesi gibi...

"Küçükken birçok düşler kurardım, azizlerin yaşamlarını okuyup ateşlenirdim. Ben de bir aziz olmak isterdim. Manastıra girdiğimde aklımda tek bir düşünce vardı: çileci dervişler... Ben de Tebai'ye gidip hiçbir şey yemeyip içmeyip mucizeler yaratmak istiyordum... Görüyorsunuz kardeşlerim, daha çocukluğumda lanetlemiştim kendimi, şeytan ruhuma girmişti ve ben yanıyordum. Ben de mucizeler yaratabileceğime inandım. Tanrı'm, bağışla beni!

Papaz Grigoris'in evinden çıktığımda beynim uğulduyordu. Sanki köy öylesine küçülmüştü ki, içine sığamıyordum. Sanki ben yaşlı Patriarheas'ın yoksul çobanı, cahil Manolios değil de Tanrı'nın seçtiği ve büyük görevler verdiği bir insandım ve görevim de İsa'nın izinden gitmek. Onun gibi olmaktı."

"Korkunç bir küstahlık!" diye mırıldandı Kostandis. "Sen Manolios, yumuşak, alçakgönüllü olan sen..."

"Kostandis, oğlum," dedi papaz. "Manolios içini döküyor. Önce bitirsin, sonra yargılarsın."

"Bağışlayın beni kardeşlerim," diye mırıldandı Manolios. "Şeytan içime girmişti... Bütün bunlar beni utandırıyor ama söylemek zorundayım. Her şeyi gün ışığına çıkarmak gerek. Tanrı bizi dinliyor."

"Konuş, konuş Manolios," dedi papaz. "Utanma. İn-

sanın yüreği yılanlar, kurbağalar ve domuzlarla dolu bir uçurumdur. Boşalt yüreğini, bırak aydınlansın!"

Manolios cesaretini topladı.

"Bir hindi gibi kabarmış, kendi kendime gururla şöyle deyip duruyordum: 'Tanrı seni seçti Manolios, seni seçti!' Ve bir gün; dostum Yannakos sağ olsun..."

Arkadaşının elini tuttu ve öpmek istedi ama Yannakos elini dehşetle geri çekti.

"Ne oluyorsun Manolios? Benim, benim elimi mi öpecektin?"

"Evet, senin elini Yannakos," dedi Manolios. "Çünkü gözlerimi sen açtın... Ve ben ikiyüzlü, yalancı olduğumu gördüm. Anımsıyor musun Yannakos, beni kaptanın evinin önünde gördüğünde bana, Tanrı senden razı olsun, 'Yalancı! Yalancı! İsa olmak istiyorsun ve evlenmeye hazırlanıyorsun. Sen haça gerildikten sonra Lenio sıcak suyunu, temiz çamaşırlarını getirecek ve sen onunla aynı yatağa gireceksin!' diye bağırmıştın."

"Bağışla beni Manolios!" diye bağırdı Yannakos, kendini arkadaşının kollarına atarak. "O gün benim içimdeki şeytandan da haberin yok... Bir gün ben de itiraf ederim ve sen benim ne denli iğrenç olduğumu görürsün... Papaz biliyor."

"Rahatlaması için her şeyi açıklasın kardeşlerim," dedi Papaz Fotis bir kez daha, Yannakos'u oturtarak. "Konuş Manolios, şimdiden biraz rahatlamış olmalısın."

"Konuştukça Peder, konuştukça rahatlıyorum... Bu bir giz, itiraf büyük bir giz! Şimdi cesaret kazandığıma göre her şeyi, her şeyi açıklayacağım."

"Dinliyoruz oğlum," dedi papaz, elini Manolios'un omzuna koyarak. Sanki ona güç vermek istiyordu.

"Yannakos'un yüreğimi bütün çıplaklığıyla ortaya sermesinden sonra geriledim. Uçurumu görüp durdum. 'Utanmıyor musun Manolios,' dedim kendi kendime. 'Çar-

mıha Geriliş'i bir oyun olarak görüyorsun. Tanrı'yı ve insanları aldatabileceğini mi sanıyorsun? Lenio'yu seviyor ve onunla yatmak istiyorsun. Ondan sonra da İsa olduğuna inanmamı mı bekliyorsun? Utan sahtekâr! Kararını ver ikiyüzlü!' İşte o an kararımı verdim: 'Evlenmeyeceğim! Hiçbir kadına dokunmayacağım! Temiz kalacağım.'"

Yannakos bir kez daha atıldı:

"Demiştim Manolios, sen bir azizsin!" diye bağırdı.

"Bekle, bekle," dedi Manolios. "Göreceksin, sonuna geldiğimde tüylerin diken diken olacak. Günahlarımın sonuna gelmedim daha... Lenio'yla ilgili bir karara varmış, efendimle çatışmış ve tutkulardan uzaklarda, yalnız kalabilmek için dağa doğru yola çıktım. 'Yukarıda,' dedim kendi kendime, 'havanın temiz olduğu o yerde, düşüncelerimi İsa'nın üstünde yoğunlaştıracağım...' Tam yola çıkmak ve kurtulmak üzereydim ki, köyün hemen dışında Aya Vasili Kuyusu'nun yakınlarında şeytan beni bekliyordu."

Manolios içini çekti. Yüzündeki çatlaklardan yeniden irin akmaya başlamıştı. Mendiliyle yüzünü sildi. Uzun bir süre konuşmadı. Ellerini sinirli sinirli oynatıyordu.

"Cesaret Manolios," dedi papaz. "Ben daha büyük bir günahkârım. Bir gün sana itiraf ederim, dehşetten titrersin. Ben, karşında duran bu adam, ellerini bir başkasının kanıyla kirletti. Bir gün şeytan içime girdi. Gençtim, kanım kaynıyordu. Çobanlık yapıyordum. Paskalya'yı kutlamak için arkadaşlarımla köye gitmiştim. Ateşte çevirmek için yanıma bir de kuzu almıştım. Öğleüzeriydi, ağaçlar çiçeklenmiş, toprak mis gibi kokuyordu. Tüm köy halkıyla birlikte çimenlerin üzerine oturduk, ateş yaktık ve Paskalya kuzularını şişe geçirdik. Meze yapmak için sakatatlarını çıkarmış korların üzerine koymuştuk. İçki içiyor, yüreklerimiz ısınıyordu. Kuzu kızarınca

alıp çimenlerin üstüne koyduk. Ben büyük bir bıçak alıp biledim ve hayvanı kesmeye hazırlandım. Tam o anda şeytan, gülerek şöyle bağırmama neden oldu: 'Hey, eğer şimdi buralarda bir papaz olsaydı onun gırtlağını keserdim!' Bana bunu söyleten şeytandı. Ben ki bir papaz çocuğuydum ve papazlara her zaman büyük saygım olmuştu. Laf olsun diye söylemiştim aslında bunu. İçiyorduk, ağzımdan kaçıvermişti. Ama yanımda, en az benim kadar sarhoş bir köylü söylediklerimi duydu ve bana gülerek, 'Arkanda bir papaz var. Erkeksen sözünü tutarsın,' dedi. Döndüm, papazı gördüm, üzerine atılıp gırtlağını kestim."

Papaz Fotis haç çıkarıp sustu. Herkesin dehşetten dili tutulmuştu. Her biri kendi derinliğine dalıp ruhunu gördü ve ürperdi. Hepimizin içinde ne cinayetler ne rezaletler ne utanç verici işler kaynıyor! İyi kalıyoruz çünkü korkuyoruz. Tüm isteklerimiz, tutkularımız yaşamımız boyunca bastırılmış, sönmemiş, canlı kalıyor ve kanımızı zehirliyor. Ama kendimizi tutuyoruz, komşularımızı kandırıp şerefli ve namuslu olarak ölüyoruz. Görünürde yaşamımız boyunca kötü olan hiçbir şey yapmıyoruz. Ama Tanrı'yı kandıramayız.

"Ben," dedi Mihelis sonunda, boğuk, tanınmaz bir sesle, "ben senden bile kötüyüm Peder. Babam ne zaman hastalansa şeytani bir sevinç duyuyorum. İçimde bir şeytan canlanıyor, dans etmeye başlıyor. Çünkü babamdan bıktım artık, karşımda bir engel gibi duruyor. Ölmesi için sabırsızlanıyorum. Beni dünyaya getiren ve çokça sevdiğim insanın ölmesini istiyorum. Bir suçlunun ruhu nasıldır bilemem ama dürüst insanın, iyi insanın ruhu bir cehennemden farksız. Öyle bir cehennem ki içinde her türlü şeytan var. Ve biz içlerinde şeytanlar gizleyen, onların dışarı çıkıp kötülük yapmasına, çalmasına, öldürmesine izin vermeyen insanlara iyi, dürüst Hıristiyanlar

diyoruz... Ama her birimiz, yüreğimizin derinliklerinde, Tanrı beni bağışlasın, birer hırsız, cani, suçluyuz!"

Yannakos hıçkırarak ağlamaya başladı. O da ruhunun derinliklerine bakmış ve dehşete düşmüştü. Papaz ellerini uzattı:

"Çocuklarım," dedi, "bizim de günah çıkarma sıramız gelecek... Ama şimdi sıra Manolios'un. Bırakın bitirsin... Konuş Manolios. Şimdi görüyor, anlıyor musun? Biz senden daha kötüyüz. Ben papaz ve köyünüzün gururu, iyi, yardımsever Mihelis!"

Manolios gözlerini dolduran yaşları sildi, gücünü yeniden toplayıp anlatmayı sürdürdü:

"Şeytan kuyunun yanına oturmuştu kardeşlerim ve bana gülümsüyordu: köyümüzün fahişesi dul Katerina. Dudakları boyalı, gömleği yarı açıktı. Göğüslerinin ucuna dek gördüm, kanım beynime sıçradı ve başım döndü. Benimle baştan çıkarıcı bir tavırla konuştu. Tek bir isteğim vardı, onun üzerine atılmak. Ama insanlardan korkuyordum, Tanrı'dan korkuyordum. Bu nedenle, kaçtım oradan... Onu bıraktım ama aslında onu yanımda görmüştüm, düşüncelerimde, kanımda. Ve artık gece gündüz yalnızca onu düşünüyordum. İsa'yı düşünüyor gibi yaptım; yalan, yalan! Aslında onu düşündüm...

Bir akşam artık dayanamadım. Yıkandım, saçlarımı taradım ve dula gitmek için yola çıktım. Kendi kendime, 'Onun ruhunu kurtarmaya gidiyorum. Onunla konuşup Tanrı'nın yoluna çekmeliyim,' dedim. Yalan, yalan! Onunla yatmak için gidiyordum. Sonra..."

Manolios bir kez daha durdu. Zorlukla soluk alıyordu. Hepsi dönüp ona baktılar. Manolios gözlerinin önünde değişiyordu. Şişmiş yüzünden çamursu bir sıvı akıyor, damla damla bıyığında ve sakalında birikiyor, pıhtılaşıyordu.

"Sonra kurtuluş geldi..." diye bitirdi papaz, Mano-

lios'un elini alıp okşayarak. "Anlıyorum Manolios. Bu büyük bir mucize kardeşlerim! Kurtuluşun ruhumuza erişmek için seçtiği garip ve beklenmeyen yolları kim önceden bilebilir?..

Sonra ansızın –bırak bitireyim Manolios, sen yoruldun– sonra ansızın, yüzünün şiştiğini, iğrenç bir et parçasıyla örtüldüğünü, tiksindirici bir yara halini aldığını hissettin... Yüzüne yerleşen şeytan değil Manolios. Yüzüne seni kurtarmak için bu maskeyi oturtan Tanrı'dır. Tanrı sana acımış, Manolios."

"Anlamıyorum," diye mırıldandı Kostandis. "Anlamıyorum."

"Ben de... Ben de..." diye mırıldandı diğer iki arkadaş. Yalnızca Manolios konuşmadan içini çekiyordu.

Papaz Fotis, acısını paylaşmak istiyormuşçasına Manolios'un elini okşuyordu.

"Uçuruma doğru gidiyordun Manolios. Tam düşmek üzereydin ki Tanrı seni kurtarmak için bu et parçasını yüzüne çaktı. Bir günah işlemek, dulun yatağına girmek üzereydin. Ama şimdi, böyle bir yüzle ona nasıl bakardın? O sana nasıl bakardı? Utandın ve geri döndün. İşte o anda kurtuldun."

Yüzü büyük mendilinin ardında gizli, Manolios susuyordu. Göğsü hıçkırıklarla sarsıldı. "Tanrı'ya şükürler olsun," diye mırıldandı. Sonra yeniden sessizliğe gömüldü.

Üç arkadaş dehşetten donmuş bir halde başlarını eğmişlerdi. Ürpererek Tanrı'nın bir aslan gibi çevrelerini kuşattığını hissettiler. Bazen soluğunu, kükreyişini duyuyor; karanlıkta parlayan gözlerini görüyordunuz.

Papaz onların düşüncelerini anlamış gibiydi.

"Çocuklarım," dedi, "içimizde bir göz gece gündüz bizi izliyor. Yüreğimizde bir kulak bizi dinliyor: Bu Tanrı'dır."

Mihelis bağırdı:

"Tanrı yaşamamıza nasıl izin veriyor? Neden bizi öldürüp yaradılışı arıtmıyor?"

"Çünkü Mihelis," diye yanıt verdi papaz, "Tanrı bir çömlekçidir; çamurla çalışır."

Ama Yannakos sabırsızlanarak atıldı:

"Söylediklerin çok güzel şeyler Peder ama burada hasta bir insan var. Elini ona uzatıp onun için dua edemez misin? Hep birlikte ona acıması için Tanrı'ya dua edemez miyiz?"

"Manolios'un duaya gereksinmesi yok," diye karşılık verdi Papaz Fotis. "Başkalarının duaları onu daha iyi yapamaz. O kendi içinde gece gündüz, ağır ağır, hiç durmadan kurtuluşa doğru ilerliyor. Tırtılın kış gelince kapalı kozasına nasıl girip saklandığını hiç görmediniz mi? Başı değişir, vahşileşir ve hareketsiz bekler. Yaşamsal organları, karanlığın içinde yavaş yavaş onun kurtuluşu için çalışır. Bütün o çirkinliğin ardında ince tüyler, kanatlar ve parlak gözlerle donanır. Güzel bir ilkyaz sabahı kozasını deler ve bir kelebek olarak dışarı çıkar. İşte kurtuluş bizim içimizde de, karanlıkta böyle çalışır... Cesaret Manolios, yoluna devam et. Yüzünün ardında kurtuluş ortaya çıkmaya hazırlanıyor. Cesaret!"

"Daha ne kadar bekleyeceğim Peder?" diye sordu Manolios, yalvaran gözlerini papaza doğru kaldırarak.

"Acelen mi var Manolios?"

"Hayır, hayır," diye yanıt verdi Manolios utançla. "Tanrı istediği zaman."

"Tanrı'nın hiç acelesi yoktur," dedi papaz. "O sakin ve durgundur. Geleceği sanki şimdiden geçmişçesine görür. O sonsuzlukta çalışır. Yalnızca çok kısa ömürlü yaratıklar ileride ne olacağını bilmediklerinden korku içinde acele ederler. Bırakalım Tanrı sevdiği gibi sessizlik içinde çalışsın. Başınızı kaldırıp soru sormayın. Her soru bir günahtır."

Güneş yolun yarısındaydı. Bir araya toplanmış beş başın üstüne damla damla düşüyordu. Sessiz bir sevgiyle birbirlerine sokulmuşlardı.

Dağın karşı yamacında ansızın Nikolio'nun kavalının neşeli, tiz, tutkulu sesi duyuldu.

"Nikolio..." dedi Mihelis gülümseyerek. "O da acı çekiyor ve sıkıntısını hafifletmeye çalışıyor."

Hepsi kulak kabartıp dinlediler. Çobanın şarkısı yakıcı havada konuştu, güldü, dans etti. Portakal renginde benekleri olan bir kelebek beş başın üstünde bir an kanatlarını çırptı ve gidip Papaz Fotis'in saçlarına yerleşti. Sonra yeniden havalandı, yükseldi ve güneşte yitip gitti.

Bir süre sonra Manolios'un sesi duyuldu:

"Peder, kardeşlerim beni bağışlayın, Tanrı da sizi bağışlasın. Sanki yüreğimden ağır bir yük kalkmışçasına rahatlamış hissediyorum kendimi. Senin sayende Peder, şimdi görüyor, anlıyor ve kabul ediyorum. Şimdi derdim bana bir haç gibi geliyor, onu taşıyorum ve yükseldiğimi duyuyorum. Biliyorum ki çarmıha gerilişin üzerinde kurtuluş var. Haçımı taşımak için gücümü toplayacağım. Bana yardım edin dostlarım, yardım edin ki düşmeyeyim."

"Hep birlikte!" diye bağırdı papaz, doğrularak. "Bu sabah dağda cemaatime sesleniyorum. Çünkü biz de ağır haçımızı yüklenmiş tırmanıyoruz; tökezliyor, yakınıyor ve sabırsızca davranıyoruz. Onlarla konuştum ve onlara şöyle bağırdım: 'Hep birlikte, ancak böyle kurtulabiliriz!'"

"Ama o zaman," dedi Yannakos, "acı, hastalık, günah..."

"Kelebeğe dönüşecek bir sürü tırtıl," dedi papaz.

Dört arkadaşın biraz önce okudukları sözleri anımsadı.

"Ne mutlu onlara ki," dedi, "acı çekerler, çünkü Tanrı'nın merhametinin ne denli büyük olduğunu hissedeceklerdir. Acı çekmeyenler o kutsal sevinci asla tatmaya-

caklardır. Acı çekmenin ne kutsal bir nimet olduğunu görün... Anlıyor musun Manolios?"

Ama Manolios bitkin bir halde Mihelis'in omzuna yaslanmış, gözlerini kapamış ve gevşeyerek sakin bir uykuya dalmıştı.

Arkadaşları onu yavaşça kaldırıp yatağına yatırdılar ve parmak uçlarına basarak sessizce dışarı çıktılar.

"Tanrı'nın lütfu, uyku halinde Manolios'un üstüne indi," dedi papaz. "Onu Tanrı'ya emanet edip yalnız bırakalım, çocuklarım."

Tek sıra halinde yola koyulup sessizce yokuşu inmeye başladılar. Önde, gri saçları omuzlarının üzerinde dalgalanan, başı açık papaz gidiyordu.

Akşama doğru Manolios gözlerini açtığında, yatağının üstüne oturmuş, alacakaranlıkta kendisini izleyen Panayotaros'u gördü. Kanlı gözleri kızgınlıkla üzerine dikilmişti. Ağzından ağır bir şarap kokusu geliyordu.

"Hoş geldin Panayotaros kardeş," dedi Manolios ona gülümseyerek.

Panayotaros yanıt vermedi. Kızıl saçlı koca kafası Manolios'un üstüne eğildi ve sabit bakışlarla ona baktı. Üstdudağı kıvrıldı; iri, keskin, sarı dişleri göründü.

"Benden istediğin bir şey mi var?" diye sordu Manolios, ürpererek. Panayotaros kötü bir düşün oyuncağı olmuş gibiydi.

Ağzını güçlükle açtı.

"Bir saattir burada üzerine eğilmiş seni izliyorum," diye kekeledi.

"İstediğin bir şey mi var kardeşim!" diye sordu Manolios yeniden. "Neden bana böyle bakıyorsun?"

"Sana başka biçimde bakamam," diye homurdandı Panayotaros öfkeyle. "Bakamam!"

"Sen benim ölümüme neden olacaksın Manolios!" dedi sonra hemen.

"Ben mi?" dedi Manolios yatağın üstüne oturarak. "Ben mi? Ben ne yaptım ki sana?"

"Lanet olsun, bir insanın yapabileceği en kötü şeyi yaptın! Şu dünyadaki tek sevinç kaynağımı söndürdün! Zavallı ben! Sana bir armağan getirdim. Vermek için uyanmanı bekliyordum. İşte, al!"

Elini gömleğinin içine daldırıp büyük bir bıçak çıkardı ve Manolios'un dizlerine koydu.

"Al," diye mırıldandı, "al, lanet herif, al da öldür beni. Başladığın işi bitir. İyi bir iş yapmış olacaksın. Öldür beni!"

"Panayotaros, kardeşim!" diye bağırdı Manolios. "Sana ne yaptım? Neden benimle böyle konuşuyorsun? Ben... seni öldürmek mi?"

Elini tutmaya çalıştıysa da Panayotaros Manolios'un kolunu kızgınlıkla itti.

"Dokunma bana," diye kükredi. "Tatlı sözlerinin hiçbirini istemiyorum. Midemi bulandırıyor. Öldür beni. Başladığın işi bitir diyorum sana. Yaşamı ne yapayım artık? Hadi, öldür beni!"

Manolios hıçkırıklara boğuldu.

"Ne yaptım, ne yaptım Panayotaros, kardeşim?" diye mırıldandı yeniden.

"Benim adamlarım var," diye yanıt verdi Panayotaros. "Katerina'yı nereye gitse izlerler. Komşusu olan yaşlı bir kadın var, ona da para veririm. Gece gündüz kapısının ardına gizlenip onu gözetler. Geçen gece senin, yüzünü örterek onun evine girdiğini görmüş. Bir buçuk saat kadar onunla kalmışsın. O geceden beri Katerina kapısını açmıyor bana, beni görmek bile istemiyor. Komşu kadının söylediğine göre evinden çıkmıyor ve sürekli ağlıyormuş... Kimin için ağlıyor? Kimin uğruna ağzına tek bir lokma koymayıp eriyip gidiyor? Kimin hatırı için kapısını bana açmıyor? Senin için, senin insanın midesi-

ni bulandıracak kadar biçimsizleşmiş suratın için! Bana halini anlattıklarında çok mutlu oldum. Kendi kendime, 'Aziz rolü oynayan o hırsızdan kurtuldum artık,' dedim. 'Katerina onu görünce ondan iğrenecek ve onu bırakacak. Böylece ben de ondan kurtulacağım.'

Ama yine de bu halinle ona gitmeye utanmadın ve orada bir buçuk saat kaldın. Ne büyüsü yaptın ona, ha? Senden iğreneceği yerde, seni unutamıyor. Dövünüp senin adını sayıklıyor, pis cüzamlı! Her gün karımı, kızlarımı dövmek de işe yaramıyor, bir türlü rahatlayamıyorum. Dükkânı kapattım, içiyorum, peşimden veletler koşup yüreğimi bir bıçak gibi deşen sözler söylüyorlar... Ne söylediklerini biliyorsun... biliyorsun! O keçisakallı papazın beni kirli dükkânına çağırdığı güne lanet olsun! O günden beri işim bitik.

İşim bitti, artık dayanamıyorum. İşte bu akşam sana bu bıçağı getirdim. Erkeksen kalk ayağa Manolios ve öldür beni! Elini öpüyorum, öldür beni de kurtulayım!"

Manolios başını dizlerine eğdi ve hıçkırıklarını tutamadı.

"Ne yapabilirim," diye sordu kendine. "Aşktan gözü dönmüş bu vahşi ruhu nasıl kurtarabilirim?"

"Ağlamayı bırak, bebek misin?" diye bağırdı Panayotaros öfkeden kudurarak. "Al şu bıçağı diyorum sana, korkma, iyice biledim, işte gırtlağım, kes onu!"

Uzun boynunu Manolios'a doğru uzattı.

"Neden sen beni öldürmüyorsun?" diye sordu Manolios.

"Ne faydası olur ki?" diye karşılık verdi Panayotaros umutsuzluk içinde. "Kör talihim büsbütün tersine döner. Böylece Katerina'yı sonsuza dek yitiririm. Ancak sen beni öldürürsen kurtulabilirim. Ve seni de birlikte götürürüm cehenneme."

Bu sözlerden sonra hıçkırıklara boğuldu.

Boynunu hâlâ ileriye uzatmış bir durumda, bir buzağı gibi böğürerek uzun uzun ağladı.

Manolios gözyaşları içinde onu kollarına aldı ve onunla konuşmaya başladı.

"Bağışla beni kardeşim Panayotaros, bağışla beni. Onu bir daha görmeyeceğim. Bir daha evine gitmeyeceğim. Asıl ben öleceğim ve benden kurtulacaksın. Ben, ben, ben yemin ederim, ben öleceğim. Ne durumda olduğumu görmüyor musun? Çürüdüm. Ölecek olan benim kardeşim, ağlama."

Ama öteki böğürmeyi sürdürdü. Başını sert bir biçimde Manolios'un kollarından kurtardı ve ayağa kalktı. Sendeleyerek kapıya doğru iki adım attı. Eşiği geçmeye çalıştı ama tökezledi ve boylu boyunca yere uzandı.

Manolios onu kaldırmak için koştu ama o kalkmıştı bile. Zilzurna sarhoş, böğürerek yola koyuldu.

Tam o anda sürüyle birlikte Nikolio göründü. Panayotaros üstlerine saldırıp dehşetle kaçışan koyunlara taş atmaya başladı.

"Hey, hey!" diye bağırdı Nikolio hiddetle. "Koyunlarımı rahat bırak!"

Ama Panayotaros yerden taş kapıp küfrederek atmayı sürdürdü.

"Isırın onu, ısırın onu!" diye bağırdı küçük çoban, dilleri dışarıda koşan iki köpeğine.

Köpekler, sırtını bir kayaya vererek taş toplayan Panayotaros'un üzerine havlayarak saldırdılar. O da havlayarak onlara doğru koştu ama dizleri çözüldü ve yere yuvarlandı. Ayağa kalktı ama yeniden düştü. İyice hiddetlenen köpekler şimdi onun üzerine atılmışlardı. Biri baldırından yakaladı ve bırakmadı, öteki gırtlağına saldırıp çenesini ısırdı.

"Atlayın üzerine, atlayın üzerine!" diye bağırdı Nikolio heyecanla.

Manolios bağrışmaları ve havlamaları duymuş, yardıma koşmuştu. Çoban bakıp gülüyor ve bağırıyordu:

"Bırak onları efendi, bırak yesinler onu!"

Manolios köpekleri çağırdı, bir sopa alarak onlara vurdu ve Panayotaros'a yardım etmek için döndü. Ama o çoktan kaçmış, bağırarak yokuşu inmeye başlamıştı bile.

Nikolio bir kayanın üstüne çıktı, ellerini ağzına götürerek bağırdı:

"Yahuda! Yahuda!"

Bütün dağ yankılandı.

"Kes sesini!" diye bağırdı Manolios. "Ona acımıyor musun?"

"Yahuda!" diye bağırdı Nikolio yeniden, bir taş alıp bütün gücüyle fırlatırken.

Gece oluyordu. Dağın eteklerini çoktan kaplamış, yükselmeye başlamıştı. Dünya kararıyordu. Soluksuz kalan köpekler, Nikolio'nun ayaklarının dibine uzanmış yaralarını yalıyorlardı. Büyük koç Dassos, bir baba gibi göbeğini sallayarak ağıla gitmek için sürünün ardında, toplanmasını bekliyordu.

Manolios kulübeye dönmüştü. Bilenmiş bıçağı yastığının altına gizledi, sonra Çarmıha Geriliş ikonunu yatağının üstündeki duvara astı.

"Ey Tanrı'm," diye mırıldandı, "elini onun yüreğine koy ve iyileşmesini sağla! O da hasta, Yüce Tanrı'm, acılarına son ver, onu teselli et!"

VIII
Köyde cinayet

Manolios'un, arkadaşlarının önünde yüreğini açıp rahatladığı o İtiraf Pazarı'nın –o günü daha sonra böyle adlandırmışlardı– üzerinden birkaç gün geçmişti.

Bütün bu süre boyunca altta toprak üstte güneş; ekinleri olgunlaştırmak için durup dinlenmeden uyum içinde çalışmışlardı. Başaklar sütle dolup sertleşmiş, ova gelinciklerle kızıla boyanmıştı. Kuşlar şarkılar söylerek tüy, saman, çamur toplayıp yuvalarını yapmışlardı; dişi, kanatlarını gererek kuluçkaya yatmıştı bile. Karşısında ise bir dala tünemiş erkek, eşini yüreklendirmek için ötüyordu. Zaman zaman, kendini özleten yağmurlar kısa bir süre için görünüp biraz serinlik getiriyor ama çok geçmeden güneş yeniden belirip bulutları kovuyor, insanlara ve kuşlara yardım etmek için, dünya kadar eski olan işinin başına dönüyordu.

Yaşlı Patriarheas yiyor, içiyor ve bazen ev işine boş verip evlenme sabırsızlığı içinde çırpınarak zamanını dağda geçiren Lenio'yla, bazen de yaşlı bir beyefendi ya da sıradan bir keşiş gibi kendini okumaya veren oğluyla kavga ediyordu.

"Okumak," diye azarlıyordu onu, "sıradan insanlar ve öğretmenler içindir; bir yargıcın oğlu ise iyi bir yaşam, eskimiş şarap ve başkalarının karıları için yaratılmıştır.

Sen ailemizin yüz karasısın Mihelis!"

Zaman zaman onun, nişanlısı Mariori'yi görmeye gittiğini ama gün geçtikçe daha üzgün ve daha suskun bir halde geri geldiğini görüyordu. Yaşlı adam onu horlarcasına başını sallıyordu. "Babam," diye düşünüyordu, "kısrağına atlar, metreslerinin yaşadığı köyleri bir bir dolaşırdı. Kısrağını kapının tokmağına bağlardı. Onu gören koca, yolunu değiştirip babam evden çıkana dek içeri girmezdi. Benim de metreslerim vardı, geceleri bir hırsız gibi gider eğlenirdim. Bunun bir nişanlısı var ve Tanrı beni bağışlasın, parmağının ucuna dokunmaktan ileri gitmiyor. O zavallıcık kurumayıp da ne yapsın, o göğsündeki hastalık nasıl ilerlemesin? Kadın hoş kokulu bir fesleğen gibidir: Sulamazsan solar gider... Patriarheas soyu kötü bir yolda, işi bitik."

Yaşlı Ladas, Yannakos'un önünü kesip duruyor ve ona şöyle diyordu:

"Yannakos, üç altını ve biriken faizini getir, yoksa, bilesin ki sefil adam, seni eşeğini satmak zorunda bırakırım. Ben zavallı bir insanım, beni batırmaya çalışma."

Papaz Grigoris'in evinde de işler kötü gidiyordu. Aylardır köyde ne bir düğün ne bir vaftiz olmuştu ne de köylülerden birinin ölmeye niyeti vardı. Mezar kazıcı elini gözüne siper yaparak, sürekli olarak köye bakıyordu. Görünürde kimse yoktu. Kulak kabartıp dinliyordu: Herhangi bir çan sesi de gelmiyordu.

"Şeytan da kararını verip bir-iki tanesini alsa," diye homurdanıyordu. "Çocuklarım açlıktan ölecek."

Dul evine kapanmış, kilitleyip sürgülediği kapısını artık kimseye açmıyordu. Panayotaros, kafayı bulup ortalıkta dolaşıyor, sağa sola tehditler yağdırıyordu. Kızışmış isteklerle tutuşan delikanlılar namuslu insanların evlerinin çevresinde dolanmaya başlamışlardı.

"Dula lanet olsun!" diye homurdanıyordu güzel ka-

rısı olanlar. "Şimdi namuslu kadın rolü oynadığından milleti evlerimizden uzak tutmanın yolu kalmadı. Pencerelerimizin altında serenatlardan başka bir şey yok; köyün namusu tehlikede."

Her gün toprakla savaşmaktan, su çekmekten, sebze ve meyve bahçelerini sulamaktan yorulan köylüler Kostandis'in kahvesinde buluşuyorlardı; nargilelerini fokurdatıp yorgun argın bir-iki çift laf edip derin bir sessizliğe gömülüyorlardı. Kör talih, köylerine bir deli bile vermemişti. En azından ona biraz işkence edip eğlenirlerdi. Zaman geçirmelerine yardımcı olacak ne bir ateş ne de insan gibi ıslık çalan bir ardıçkuşu vardı.

Arada bir Panayotaros körkütük sarhoş, yanlarından geçerdi. Ama bu bile onları rahatlatmıyordu çünkü öyle ters ve asık suratlı oluyordu ki, kızdırdığınız an yerden bir taş kapıp üzerinize fırlatıyordu. Daha dün, şansına o sırada kahvede olan ve alnına taş yiyen öğretmenin gözlüklerini kırmamış mıydı?

Zaman zaman, üzerine hüzün basan Ağa, onları çınar ağacının altında toplatıp dans ettiriyordu. Ama bu bile pek canlı olmuyordu. Köylüler çok geçmeden sıkılıp dans etmeyi bırakıyor ve nargilelerinin başına dönüyorlardı. Kahveyi neşesiz mırıltılar kaplıyordu. Biri sarhoş olup bacağını kırsa ya da sebze bahçesinde bir hırsız bulsa, bir an için büyük bir yaygara kopuyor ama sonra bu canlılık da sönüp gidiyor ve köy yeniden o ağır sessizliğe gömülüyordu.

Ama işte, bir sabah korkunç bir haber ağızdan ağıza, kapıdan kapıya dolaştı: Yusufaki şafakta, yatağında öldürülmüş olarak bulunmuştu.

Ağa'nın yaşlı kölesi Marta, gün doğarken gizlice Ağa'nın evinden çıktı ve korkudan titreyerek eski arkadaşı Mandalenya'yı bulmaya gitti.

"Köy mahvoldu!" diye bağırdı, kapıyı kilitler kilitlemez. "Mahvoldu sevgili Mandalenya! Yusufaki öldürüldü."

"Onu kim öldürmüş olabilir Marta? Getirdiğin bu haber ateş gibi, hepimizi yakacak. Kim olabilir?"

"Dün akşam evde kimse yoktu: Ağa, Yusufaki, Hüseyin, bir de ben, başka hiç kimse! Koş Hıristiyanlara haber ver, dikkatli olsunlar. Kaçabilen kaçsın. Kuşkulandığım biri var ama emin değilim. Onun için aramızda kalsın," dedi ve sonra iki büklüm, duvarların ardına gizlenerek Ağa'nın evine döndü ve kapıyı sürgüledi.

Yaşlı Mandalenya siyah başörtüsünü kaptı, gizli ve açıklanamaz bir zevkle dehşet tohumlarını saçarak kapıdan kapıya koştu. Erkekler işlerini bırakarak ne olacağını görmek için kahvede toplandılar. Ağa'nın balkonuna kaçamak bakışlar fırlatıyorlardı. Tüm kapılar, pencereler kapatılmıştı. Zaman zaman içeriden bir silah sesi, vahşi çığlıklar ya da kırılan bir şeyin gürültüsü geliyordu. Sonra her şey yeniden sessizliğe bürünüyordu.

Köyün yaşlıları ve önde gelenleri korku içinde Papaz Grigoris'in evinde toplanmışlardı. Patriarheas Baba'nın yüreği fırlayacakmış gibi dehşetle atıyordu.

"Eğer katil bulunmazsa," diyordu durmadan, her zamankinden daha çok kekeleyerek, "eğer katil bulunmazsa, işimiz bitik. Hepimizi zindana atar. Bir de sarhoşsa darağacını boylarız."

"Suçun cezasını hepimize ödetecek," diye içini çekti yaşlı Ladas.

"Okulu ve kiliseyi kapatıp ırkımıza işkence yapacak," dedi öğretmen.

Papaz Grigoris, avlusunda volta atıp sinirle tespih çekiyordu. Tüm köy onun boynuna asılmış gibiydi.

"Sorumluyum," diye düşündü. "Tanrı bu köyün ruhlarını bana emanet etti; 'Koyunlarımı al,' diye buyurdu bana, 've onları koru.' Katili mutlaka bulmamız gerek."

Köylüleri bir bir düşündü. Kim öldürmüş olabilirdi? Aklına kimse gelmedi. Bununla birlikte katil bir Hıristiyan olmalıydı. Köyde yalnızca üç Türk vardı: Ağa, muhafızı ve Yusufaki. Geri kalan herkes Hıristiyandı. "Eğer katil bir Hıristiyansa yandık, tüm köy yakıp yıkılacak!"

Kostandis soluk soluğa geldi.

"Ağa silahını çıkarmış önüne ne gelirse ateş ediyor, evdeki her şeyi kırıyor; sandalyeleri, damacanaları, kavanozları... Sonra Yusufaki'nin cesedine kapanıp ağlamaya başlıyor. Marta, o kambur kocakarı dedi bana."

Kapı yeniden açıldı, gelen Yannakos'tu.

"Hüseyin balkona çıkmış borazan çalıyor!"

Bir başkası belirdi:

"Tellal meydanda bir şeyler söylüyor!"

"Ne diyor?"

"Tam olarak izleyemedim Peder. Bazı adlar duydum ama hangileri olduğunu anımsayamıyorum."

"Cehennem ol!" diye homurdandı yaşlı Patriarheas. Boynundaki damarlar çatlayacakmış gibi şişmişti.

"Biriniz gidip ne olduğunu öğrensin," diye buyurdu Papaz Grigoris. "Hadi sen git Yannakos."

O sırada tellalın sesi daha yakından duyulmaya başlamıştı. Koşup kapıyı açtılar. Tellal yol ağzında durdu. Tekdüze sesi dalgalanarak yükseldi ve çevredeki tüm kapılar aralandı.

"Dinleyin köylüler, dinleyin reayalar! Kulaklarınızı açıp dinleyin! Ağa'nın buyruğudur! Papaz Grigoris, köyün yaşlıları: Patriarheas, Ladas, öğretmen Hacı Nikolis, Alçı Yiyen ve Yahuda adlarıyla da bilinen saraç Panayotaros zaman geçirmeden Ağa'nın evine gideceklerdir! Geri kalan reayalar evlerine gitsinler! Kahvede, sokaklarda, kırlarda kimse kalmasın. Herkes evine; hey durun! Dinleyin reayalar, dinleyin köylüler, söyleyeceklerimi söyledim! Dikkatli olun!"

Kostandis bayılmak üzere olan yaşlı Patriarheas'ı tuttu, taş sıraya oturttu. Mariori onu yelpazelemek için koştu. Ladas Baba duvara yaslandı. Yüzü limon gibi sararmış, ağzı açık kalmıştı. Onun durumuna acıyan Yannakos yanına yaklaştı:

"Cesaret Ladas Baba. Senin için yapabileceğim bir şey var mı?"

"Sen misin Yannakos? Kim o?" diye sordu yavaşça.

"Benim, satıcı Yannakos. Bana bir emriniz var mı diye soruyordum."

Yaşlı Ladas'ın gözleri parladı:

"Sefil," dedi, "üç altınımı getir yoksa yakanı bırakmam."

Bu arada papaz içeri girmişti. Bir yanında Çarmıha Geriliş'in öteki yanındaysa Diriliş'in canlandırıldığı gümüş haçını boynuna astı. Gümüş saplı uzun asasını aldı ve İsa'nın ikonunun önünde haç çıkardı.

"İsa," diye mırıldandı, "bu zor anda bana ve Hıristiyanlara yardım et! Elini köyümüze uzat, kendimi alçaltmama izin verme."

İkonun önünde çöküp İsa'nın sakin ve ince yüzüne baktı.

Yeniden haç çıkararak avluya döndü.

"Gidelim kardeşlerim," dedi sakin ve ağırbaşlı bir sesle. "Önce sen git Patriarheas Baba, yargıç olduğunu unutma. Yargıç tehlikeli anlarda halkını korumasını bilen kişidir. İşte yargıç olduğunu göstermenin zamanı geldi. Önden yürü. Sen, Ladas Baba, cesaretli ol, köyümüzün şerefini düşürme! Ağa'nın önünde saçmalık yapma, cesaretin yüzünden belli olsun. Bizim suçumuz yok ama köyü kurtarmak için ölmemiz gerekiyorsa sonumuz onurlu olsun! Ben de dünyadaki yaşamı seviyorum ama göklerdekini daha çok. Tam eşikteyiz. Arkamızda dünya, önümüzde cennet; Tanrı'nın istediği gibi olsun. Sana gelince

Hacı Nikolis, söyleyecek bir şeyim yok. Uzun zamandır çocuklara öğrettiğin eski Yunan kahramanlarını ve Hıristiyan şehitlerini anımsamanın ve uygulamaya koymanın şimdi tam sırasıdır. Öğrencilerinin, senin korktuğunu görmelerine izin verme. Ölümün karşısında bir kahraman, bir şehit gibi dur! Hazır mıyız kardeşlerim?"

"Hazırız," diye yanıt verdi yaşlı Patriarheas acıyla yerinden doğrularak. "Sabırsız olma Peder. Bedenimiz korkuyor ama ruhumuz, hayır. Adımı lekelemeyeceğim."

Papaz Grigoris dostlarını gözden geçirdi:

"Ladas Baba'nın kemeri bağlı değil, pantolonu düşecek. Hey Yannakos, onun kemerini düzelt. Düzgün tak ve sık iyice. Bizi utandırmasına izin verme."

Yannakos yaklaşıp yaşlı Ladas'ın kemerini daralttı. Yaşlı adam kollarını kaldırmış bir çocuk gibi giydirilmeyi bekliyordu.

"Şimdi de ağzını sil Yannakos, salyası akıyor," diye buyurdu papaz yeniden. "Hoşça kal Mariori!"

"Gelin," dedi Hacı Nikolis. "Bizler köyün önde gelenleriyiz. Herkesin gözü üzerimizde. İsa'nın ve Büyük İskender'in adına!"

Hepsi haç çıkarıp eşikten çıkıp gittiler. Önde papaz, arkada yaşlılar, en arkada ise Kostandis ve Yannakos.

"Hey Kostandis, Ağa o zavallı Panayotaros'u neden çağırtmış ki? Onun yaşlılar heyetiyle ne işi var?"

"Dün gece yarısı Ağa'nın evinin çevresinde dolaşırken, tehditler savururken görüldüğü söyleniyor."

"Ama Yusufaki'yle ne işi var? O dulun peşinden koşuyor."

"Nereden bileyim Yannakos? Ağa çok kızgın, ne yaptığını bilmeyecek durumda. Kölesi Marta bana onun, kısrağına binip önüne çıkan her gâvurun kafasını kesmekle tehdit ettiğini söyledi. Tanrı bizi korusun."

Kapılar sessizce açıldı, köy halkı yaşlıların ağır ağır

yürüyüşlerini izledi. Sanki önlerinden cenaze geçiyormuşçasına haç çıkardılar.

"Şu yaşlıların yaşamları boyunca tüm yediklerini ve yaptıklarını bağışlıyorum," dedi yaşlı bir adam. "Şimdi tümünü bir defada ödüyorlar. Evet, tüm borçlarını ödüyorlar."

Veda ediyorlarmışçasına ağır, acelesiz ve ciddi bir tavırla gidiyorlardı. Papaz Grigoris arada bir yarı açık kapılara dönüyor, gözlerini pencerelere doğru kaldırıyordu:

"Hiçbir şeyden korkmayın, Hıristiyanlar," diyordu. "Tanrı'mız büyüktür."

Zavallı Ladas Baba yaşlı Patriarheas'ın koluna yapışmıştı.

"Yargıç," diye inledi. "Yanımdan ayrılma, destek ol bana."

"Korkuyor musun?" diye sordu yaşlı yargıç ona acıyarak.

"Evet, korkuyorum," dedi Ladas Baba, zor duyulur bir sesle.

"Ben de korkuyorum," dedi yargıç. "Ama belli etmemeye çalışıyorum. Bu benim görevim."

Yaşlı cimri başını salladı ama başka bir şey söylemedi.

Şimdi dulun evinin önünden geçiyorlardı. Katerina kapısını açıp onlara, "Cesaret efendilerim, cesaret!" diye bağırmak istedi ama yapamadı.

Hiçbiri başını çevirmedi. Hatta kötü kokulu bir sokaktan geçiyormuşlarcasına adımlarını sıklaştırdılar. Neredeyse burunlarını tıkamışlardı.

Yalnızca Yannakos'la Kostandis durdu.

"Günaydın Katerina," dedi Kostandis. "Tellalı duydun mu? İçeri gir."

"Panayotaros'u gördün mü?" diye sordu Yannakos alçak sesle. "Ağa onu da çağırtmış."

"Onu uzun zamandır görmüyorum komşu," diye ya-

nıt verdi dul. "Ama çevrede olmalı çünkü biraz önce bazı sesler duydum. Kendisini tutmak isteyen Hüseyin'le tartışıyordu."

"İçeri gir," diye yineledi Kostandis. "Kapıyı da kilitle."

Yollarına devam ettiler. Meydana geldiklerinde, Mihelis koşarak babasına yaklaştı.

"Mihelis," dedi yaşlı adam, "elveda!"

"Cesaret baba!" dedi oğlu ve elini öptü.

Papaz Grigoris ona döndü.

"Mihelis," dedi, "sen ve diğer ikiniz, evlerinize gidin. Biz aslanın inine gidiyoruz. Ama Tanrı da bizimle geliyor, hiçbir şeyden korkmayın."

Ağa'nın kapısı açıktı.

"İsa adına," dedi papaz ve sağ ayağını uzatarak eşikten geçti. Ötekiler onu izledi. Ladas Baba tökezledi ama yaşlı yargıç onu tuttu.

Kaldırım taşlarının arasında otlar bitmiş olan ana avlu boştu. Solda, Ağa'nın kısrağı başını ahır kapısından çıkararak kişnedi. Gübre yığınının içinde oynaşan uzun tüylü bir köpek boynunu uzatıp havladı ama yerinden kalkma konusunda karar veremedi.

Hüseyin kapıda belirdi. Yüzü sararmış, gözleri şaşılaşmış, çenesi titriyordu. Siyaha boyamaya zaman bulamadığı bıyıklarında kalın beyaz çizgiler göze çarpıyordu. Bayrammışçasına takım elbiselerini giymiş, yatağanını geniş, kırmızı kuşağına sokmuştu.

Onları görünce kaşlarını çattı.

"Ayakkabılarınızı çıkarın gâvurlar," diye homurdandı. "Ağa bekliyor."

Birbirlerine dayanarak, dar ve ahşap bir merdivenden çıktılar, bir odanın önünde durdular. Tüm pencereler sımsıkı örtülüydü. Önce hiçbir şey göremediler. Ama hepsi, derinlerde bir yerde, yırtıcı bir hayvanın gözlerini üzerlerine dikmiş atlamaya hazır kendilerini izlediğini hissediyorlardı.

Yaşlı Ladas titreyerek yargıcın kolunu sıktı. Papaz Grigoris, Ağa'nın gizlenmiş olabileceği yeri araştırarak adım adım ilerledi. Oda rakı, tütün ve çürümüş et kokuyordu.

Birden sağdaki köşenin derinliklerinden korkunç bir kükreme duyuldu.

"Gâvurlar!"

Hepsi döndü. Ağa büyük bir minderin üstünde oturuyordu. Duvara yaslanmış, büyük gümüş tabancaları kemerinde parlıyordu. Önünde büyük bir şişe rakı vardı.

"Buyur Ağa," diye yanıt verdi papaz sakin bir sesle.

"Gâvurlar!" diye kükredi yeniden. "Hüseyin, buraya gel!"

Muhafız kapının önünden ayrılarak Ağa'nın önünde hazır ola geçti.

"Yatağanını hazırla ve bekle!"

"Ağa..." diye başladı papaz yeniden.

Ama Ağa konuşmasına izin vermedi.

"Gâvurlar, içinizden biri yüreğime bıçağını sapladı. Yusufaki'm..."

Ama sesi kesildi. Boğuk bir hıçkırık boğazına takıldı.

Öfkeyle gözlerini sildi, bardağına rakı doldurdu ve bir dikişte içti. İçini çekerek bardağı duvara fırlatıp parçaladı.

"Kim öldürdü onu ha?" diye bağırdı. "Burada yalnızca gâvurlar var. Bu nedenle onu mutlaka bir gâvur öldürdü. Sen miydin Panayotaros, ayyaş herif?"

Arkalarındaki köşeden boğuk bir inilti geldi. Döndüler ve yarı karanlıkta, duvardaki bir halkaya bağlanmış Panayotaros'u gördüler. Kafası kırılmış olmalıydı, çünkü ötekilerin gerisinde duran öğretmen, alnından ve boynundan kan aktığını görmüştü.

Ağa yeniden yaşlılar heyetine döndü.

"Sizi zindana atacağım," diye bağırdı, "ve sizi her sabah birer birer çınar ağacına asacağım. Katil bulunana

dek. Önce sizi, önderleri asacağım, sonra sıra ötekilere gelecek... Ondan sonra kadınları ve bütün köyü yok edeceğim. Katil bulunana dek! Duyuyor musun ak sakallı? Duyuyor musunuz reayalar? Yusufaki'm size ne yapmıştı ha? Kimseyi üzdü mü? Birinize ters bir laf etti mi? Balkonda oturur, türkü söyleyip sakız çiğnerdi hep. Kimseye zararı dokunmuş muydu gâvurlar? Neden kıydınız ona?"

"Ağa," diye karşı çıktı papaz. "Tanrı üzerine yemin ederim ki..."

"Kes sesini! Sakalının tellerini tek tek yolacağım. Seni asmayacak, kazığa oturtacağım, seni koca çorba kâsesi seni! Yusufaki'm size ne yaptı ha?"

Ağlamaya başladı.

"Ağa," dedi yaşlı Patriarheas, papazı bu yükü ağır taşımada bir başına bırakmaya utanarak. "Ağa, biliyorsun ki sana her zaman bağlı kalmışımdır."

"Kes sesini domuz!" diye bağırdı Ağa. "Sen de ip için çok ağırsın, koca göbek. Paslı bıçağımı alıp seni bir hafta boyunca doğrayacağım. Umarım bu işten zevk alırım. Ben de biliyorum, onu sen öldürmedin. Ama Yusufaki'm yan odada ölü yatarken senin sağ kalman beni çıldırtıyor... Kalkıp köyü dört bir yandan tutuşturacağım, hepinizi yakacağım, hepinize lanet olsun!"

Ağa öfkeyle ayağa kalktı.

"O arkadaki kim? Ortaya çıksın!"

"Benim Ağa," diye kekeledi Ladas Baba, dizleri çözülerek.

"Ah! Ah!" diye böğürdü Ağa. "Yusufaki'me krallara layık bir cenaze töreni yapacağım! Onun için İzmir'den mumlar, dua etsinler diye İstanbul'dan imamlar getirteceğim, güzel koksun diye tabutunu servi ağacından yaptıracağım... Bunun için paraya, çok paraya gerek var... Bunun için altın sandıklarını açacağım, yaşlı altın madeni; bütün altınlarını silip süpüreceğim... Bunca yıldır

onları kimin için biriktirdiğini sanıyordun ha? Yusufaki'm için!"

Yaşlı Ladas çöktü.

"Merhamet et, Ağa," diye sızlandı. "Bu felaketi görmemem için önce beni öldür."

Ama Ağa şimdi Hacı Nikolis'e sesleniyordu:

"Ve sen, Rum çocuklarını toplayıp onların gözlerini açan öğretmen, senin de dilini kesip köpeğime vereceğim. Sizler neden hâlâ hayattasınız ha, neden? Yusufaki'm ölmüşken. Yüreğim buna dayanamaz. Beni öldürecek bu! Hüseyin bana kırbacı getir!"

Muhafız koşup kırbacı çengelinden indirerek Ağa'ya getirdi.

"Pencereleri aç ki yüzlerini görebileyim."

Ağa kırbacı öfkeyle kaldırdı. Yüzü gün ışığında kırışık, yaşlı ve hiddetten mosmor görünüyordu. Acı onu bir-iki saat içinde çökertmişti. Bıyıkları bembeyaz olmuş, sarkmış, ağzını örtüyordu. Bir çığlık attı.

Dört reayanın yüzlerine, ellerine, göğüslerine vurmaya başladı. Yaşlı Ladas hemen yere düştü. Ağa üzerine çıktı, bir ağlayıp bir gülerek ve vahşi çığlıklar atarak sağına soluna acımasızca vurdu.

Yaşlı yargıcın gözlerinden yaşlar boşandı ama dudaklarını sıktı ve bağırmadı. Öğretmen duvara yaslanmış başını dik tutuyor, yanaklarından ve çenesinden kan akıyordu. Papaz kollarını kavuşturmuş, ortada duruyor, darbelere dayanmaya çalışarak mırıldanıyordu:

"İsa, İsa güç ver bana!"

Ağzı köpüren Ağa, üzerlerine atılmış, çılgın gibi kırbaç sallıyordu. Sonunda kolu yoruldu ve kırbacı bir yana bıraktı.

"Zindana!" diye bağırdı. "İdamlar yarın başlayacak." Panayotaros'a yaklaşıp yüzüne tükürdü. "Önce sen Alçı Yiyen."

Hüseyin'e döndü.

"Bana Yusufaki'mi getir..." dedi boğuk bir sesle.

Muhafız kapıyı açtı ve kısa bir süre sonra çocuğun şafakta kanlar içinde bulunduğu küçük demir yatağı sürüklediği duyuldu.

Ağa üzerine atılıp inleyerek ölüyü öpmeye başladı.

Hüseyin Panayotaros'u halkadan çözdü, kırbacı yerden alıp şaklatarak bağırdı:

"Zindana gâvurlar!"

Ve hepsini iteleyerek merdivenlerden aşağı indirdi.

Köyün üzerini dehşet bulutları sarmıştı. Sokaklar bomboş, dükkânlar kapalıydı. Reayalar birbirleriyle konuşmadan evlerine gitmişlerdi. Sessizliği dinliyor ve titriyorlardı. Zaman zaman bir gölge, kapıdan kapıya kayarak haberleri yayıyordu: yaşlılar heyeti daha hâlâ dışarı çıkmamıştı... Bir süre sonra bir başka haber ortalığı sardı: "Yaşlılar heyeti hapse atılmıştı... Hüseyin meydandaymış, elinde ip ve bir kalıp sabun varmış ve bunları çınar ağacının altına bırakmış..." Biraz sonra ise: "Ağa, katil bulunmazsa köyü dört bir yandan tutuşturma tehditleri savuruyormuş, hepimiz yanacağız!"

"Mahvolduk! Mahvolduk!" diye bağırıyordu kadınlar, çocuklarını göğüslerine bastırarak.

Erkekler, çılgına dönmüş, reaya olarak doğdukları güne lanet ediyorlardı.

Yalnızca Penelope Ana, avlusundaki kafeste oturmuş, sakin, kayıtsız bir tavırla çorap örüyordu. Kocasının tutuklandığı, Ağa'nın onu çınar ağacına asacağı ve köyü yıkacağı söylentilerini duymuştu. Yavaşça başını sallamış ve duygusuzca düşünmüştü: "İşte bu da bitti..." Sonra başını eğip örmeyi sürdürmüştü.

Yannakos ahırda oturmuş eşeğiyle söyleşiyordu:

"Ya sen, bütün bu olanlara sen ne diyorsun Yusufaki?

Öyle bir belaya çattık ki işin sonu çok kötü olacakmış gibi geliyor bana. Ağa'nın tüm köyü, sen de içinde olmak üzere yakacağı söyleniyor Yusufaki. Eee, ne düşünüyorsun? Bu akşam ikimiz birlikte kaçalım mı? Elimize bakan yok, ne çocuk ne de köpeğimiz; neden üzülelim ki? Ama köylüleri böyle tehlike içindeyken bırakmak doğru olmaz değil mi? Ne diyorsun Yusufaki? Senden başka konuşacak kimsem yok. Sana düşüncelerimi söyledim. Sen ne dersin?"

Eşek başını olduğu gibi yem torbasına daldırmıştı. Dişleri hırsla çalışıyor, efendisinin sözleri ona bir pınarın mırıltısı gibi geliyordu. Kendisine hâlâ güzel sözler söylediğini düşünerek neşeyle kuyruğunu salladı.

Akşama doğru kapılar gizli gizli açılmaya başladı. Birkaç baş göründü. Kapısını ilk açan Mihelis oldu. Nişanlısını avutmak için papazın evine gitti. Kostandis de kahveyi açmak için çıkmıştı. Anahtarı tam kilide sokacaktı ki çınar ağacının altında bir tabure ve taburenin üzerinde de uzaktan ne olduğunu seçemediği bir şeyler gördü. Yaklaştı ve birden dehşetle anladı: bir ip ve bir kalıp sabun! Anahtarı kuşağına sokup duvarlara sürüne sürüne eve döndü.

Günbatımının bu tatlı saatinde balkona çıkıp bacaklarını kavuşturup oturmak Ağa'nın âdetiydi. Yusufaki yanında içkisini doldurur, çubuğunu yakardı. Ama bu akşam kapılar ve pencereler kapalı, balkon bomboştu. Ağa inliyordu; ne denli acı ve yalandı sevdiği şarkı: "Dünya da bir, rüya da bir..." Küçük, cansız vücudu kollarında tutuyordu. "Bu bir düş değil," dedi kendi kendine. "Hayır, düş değil..." Ve hıçkırıklara boğuldu.

Hüseyin de gözlerini silerek gidip geliyor ve sessizce sızlanıyordu: "Yusufaki'm..." Ve efendisi duyacak diye korkuyla titriyordu. Arada bir kızgınlıkla kırbacı kapıp bodruma iniyor ve öfkeyle savurmaya başlıyor, Ağa'sı gibi böğürüyordu...

Sonra rahatlayarak yukarı çıkıyor ve küçük demir yatağın çevresinde dolanıyordu. Bazen, Ağa üzüntü ve sarhoşluktan, çocuğun soğuk vücudunun üstüne kapanıp uyuyakalınca eğilip Yusufaki'nin hâlâ sakız kokan soluk, dolgun dudaklarını istekle öpüyor, hırsla ısırıyor, sonra o da yerde kıvranıp yatıyordu...

Papaz Grigoris bodrumda doğrularak Panayotaros'u sarstı.

"Lanet olası Yahuda," dedi. "Yusufaki'yi öldürdün mü? İtiraf et, seni takdis ederim, bütün günahların bağışlanır."

"Hepiniz gidip asılın!" diye kişnedi Alçı Yiyen, kırık başından akan kanı silerek. "Bütün köyün cehenneme kadar yolu var, herkesin, benim de... Bu kutlu bir rahatlama olurdu!"

"Onu sen öldürdün, lanet herif," diye mırıldandı Patriarheas soluk soluğa, sırtını duvara vererek. "Sen, sen, Yahuda!"

"Domuz!" diye kükredi saraç yeniden, "onunla ne işim vardı ki?"

Yatışır gibi oldu ama öfkelenip yeniden bağırdı:

"Sizin hatanız, hepinize lanet olsun! Hepinizin: keçisakallı papazın, siz yaşlıların ve öğretmenin! Sizin ve beni evine almayan o orospu dulun! Sizin, hepinizin!"

Bir süre sonra yeniden patladı:

"Yahuda olmamı siz istediniz, ben de Yahuda oldum!" diye böğürdü.

"Onu öldürdüğünü itiraf et, İsa da seni bağışlasın Panayotaros," diye yineledi papaz, sesini yumuşatarak. "Bu âna değin köydeki herkesin sorumluluğu benim üzerimdeydi. Şimdi sorumluluk sende, kalk, kurtar onları!"

Bu söz üzerine Alçı Yiyen deli gibi gülmeye başladı.

"Harika! Aklıma çok güzel bir düşünce getirdin! Kahretsin! Onu keşke ben öldürseydim de sizleri de bat-

tığım çukura birlikte sürükleseydim! Ama başka biri yapmış; eline sağlık! Başka biri benden önce davranmış! Neyse bu da bir şey! Yargıçlar, papazlar, öğretmenler; hepsi, benimle birlikte cehenneme!.."

Sonra yaşlı Ladas kamçı darbelerinden kan içinde kalmış olan başını kaldırdı.

"Hadi, itiraf et Panayotaros," diye sızlandı. "İtiraf edersen sana üç altın veririm. Yannakos'un eşeğini sattırırım, bana borcu var, onu sattırır parasını sana veririm... Duyuyor musun?"

Panayotaros beş parmağını açıp ona nanik yaptı.

"İşte," dedi, "yaşlı cimri, ben sana beş tane veriyorum."

Bu sırada kapı açıldı ve Ağa göründü.

"Gâvurlar!" diye bağırdı. "İdamlar yarın başlıyor. İpi, sabunu ve tabureyi çınar ağacının altında hazırladım. Yarın çarşamba. İçinizde en değersiz olanınızla başlayacağım: önce Alçı Yiyen Panayotaros'u asacağım. Perşembeye seni, seni pis cimri moruk... Cumaya seni, bilginlerin bilgini öğretmen. Cumartesi asaletmeap Patriarheas ahmağı. Pazara, ayin saatinde seni, keçisakal! Hepsi beş boyun eder, onun için çınar ağacına beş ilmik hazırladım. Bu ilk tur. Ondan sonra beş kişi daha alacağım. Önüme gelen ilk beş kişiyi. Sonra ötekileri ve ötekileri... Katil bulunana dek. Ve Yusufaki'mi ağacın altına koyacağım, onu gömmeyeceğim, gözlerini kapamayacağım. Böylece sizi izleyip ruhu şenlenir!"

Bunları söyledikten sonra kapıyı ardından öfkeyle çarptı. Dışarıda kırbaçla bekleyen Hüseyin'i gördü.

"Hüseyin," dedi, "sen de ağlıyorsun, zavallı dostum... Sil gözlerini, gâvurların bizi ağlarken görmeleri doğru değil. Git, satıcı Yannakos'u bul. Büyük köye gidip bana en pahalısından aselbent, mum, siyah kadife ve kurabiye alsın ve bunları yarın sabah ilk iş olarak buraya getirsin...

Ha, bir de bir kangal kalın ip alsın. Çünkü papaz, sakalıyla fazladan ağırlık yapar ve o yaşlı Patriarheas keçisi ondan da ağır... Hadi, git!"

Ama Yannakos çoktan yok olmuştu, Hüseyin boş yere kapısını çaldı durdu. Yannakos içeride yoktu. Manolios'a tutuklanmamak için köye gelmemesini söylemek amacıyla dağ yolunu tutmuştu.

Manolios koyunları sağmış, süt kazanını ateşin üstüne koymuştu. Yanında Nikolio, iri bir tahta kaşıkla sütü karıştırıyor ve bir şarkı mırıldanıyordu.

"Nasıl hep böyle şarkı söyleyebiliyor ve sanki dağ, yeterince büyük değilmişçesine bir keçi gibi durmadan sıçrıyorsun?" diye sorardı Manolios ona sık sık, yardımcısının neşesine ve çevikliğine şaşarak.

"Manolios," diye yanıtlardı onu küçük çoban, "on beş yaşında olduğumu unutuyorsun! Dünyanın bana dar gelmemesini nasıl bekleyebilirsin?"

Ama Lenio ona hiç de çok küçük gelmiyordu. Ne zaman onunla gizlice buluşmak için dağa gelse Nikolio onun kollarının arasına girer ve hiç çıkmamayı dilerdi.

Süt kaynamıştı ve şimdi Manolios ateşin başına geçmişti. Alevlerin aydınlığında küçük İncil'in sayfalarını çeviriyor, inceliyordu... Başka bir zevki yoktu. Sık sık sözcüklerin anlamını kavrayamıyor ama yüreği ona her şeyi açıklıyordu. Bütün anlamları apaçık ortaya seriliyor, içinde dallanıp gelişiyor, kaynaktan fışkıran su gibi içini serinletiyordu.

Nasıl bir etkiydi bu! Ruhunu nasıl da gençleştirivermişti! Sanki İsa'yla ilk kez karşılaşıyor, onun sesini ilk kez duyuyordu. Çünkü ilk kez İsa'nın gözlerini kaldırarak kendisine baktığını görüyor ve büyülü bir sesle, "İzle beni," dediğini duyuyordu. O zamandan beri Manolios sessizce ve neşeyle İsa'nın ayak izlerinden yürümüştü, bazen Celile'nin taze otları üzerinden, bazen Kinneret'in

kumluk kıyılarından, bazen de Yahuda'nın taşlı yollarından... Akşamları bir zeytin ağacının altında, İsa'nın ayaklarının dibine yatıyor ve gümüşe boyanan yaprakların arasından ağaçların salınışını izliyordu. O'nunla birlikteyken gök ne denli mavi ve derin, hava saf bir ruh gibi ne denli hafif ve toprak ne denli güzel kokuyordu.

Bir gün küçük bir köye, Kana'ya, bir düğüne gitmişlerdi birlikte. İsa bir damat gibi girmişti eve ve içerideki ruhlar onu görünce sevinmişler, nişanlı kızlar gibi kızarmışlardı. Gelinle damat ayağa kalkarak yemin etmişler, sonra konuklar minderlerin üzerine çökerek yiyip içmeye başlamışlardı. İsa kadehini kaldırmış, genç çifti kutlamış ve birkaç söz söylemişti. Basit sözlerdi bunlar ama genç çift birden evliliğin korkunç bir giz, karı ve kocanın ise dünyaya destek olup onun çökmesini önleyen iki temel direk olduğunu anlamışlardı. Ziyafet tüm canlılığıyla sürüyordu, şarap bitmiş, İsa'nın annesi oğluna dönerek şöyle demişti: "Oğlum şarap kalmadı..." O ilk kez elini uzatıp doğaya yolunu değiştirmesini buyurmuştu. İlk uçuşuna hazırlanan bir kartal yavrusu kanatlarını nasıl korkuyla çırparsa İsa da öyle yavaşça kalkmış, avluya çıkmış, içi su dolu altı küpün üzerine eğilmiş ve yüzü suda yansımış, su şaraba dönüşüvermişti. Sonra İsa, kendisini avluya dek izlemiş olan Manolios'a dönerek gülümsemişti...

Bir başka kez, Manolios'un anımsadığı kadarıyla hava çok sıcaktı. Binlerce kişi gölün kıyılarında toplanmıştı. İsa bir kayığa binmiş, Manolios da onu izlemişti. Manolios onun güzel sözlerini buğday toplar gibi koynunda topluyordu... Yüreğinin verimli bir toprak haline geldiğini hissediyordu.

Yine bir başka kez tarlaların arasında yürüyorlardı. Öğleüzeriydi, karınları acıkmıştı. İsa elini uzatıp bir başak kopardı. Havariler de birer başak kopardılar, Manoli-

os da... Buğday tanelerini birer birer yemeye başladılar. Süt dolu o yeşil buğdaylar ne denli güzeldi, bedeni ve ruhu nasıl da doyuruyordu! Tepelerinde, kırlangıçlar bağrışıyor, onlar da havariler gibi İsa'yı izliyorlardı ve ayaklarının dibinde tarlanın en alçakgönüllü çiçekleri, bütün o gösterişliliği içindeki Süleyman'dan daha görkemli bir biçimde dizilmişlerdi.

Bir Ferisi onları evine davet etmişti. Manolios kapıda durup çevreyi gözlemişti. Ferisi ne denli kibirli, hor görür bir tavırla ağırlıyordu evinde İsa'yı! Ayaklarını yıkamamış, ellerine kokular dökmemiş, onu öpmemişti... Ve işte, sessizce yemeklerini yerlerken hava birden güzel kokularla dolmuş ve içeri göğüsleri çıplak bir kadın girmişti. Saman sarısı saçları vardı ve içi lavanta dolu kaymaktaşından bir kutu taşıyordu. Manolios donup kalmıştı... Bu kadını şimdi anımsayamadığı bir yerde görmüştü. Kadın İsa'nın önünde diz çökmüş, kutuyu kırıp lavantayı kutsal ayaklarına dökmüştü. Sonra saçlarını çözüp ağlayarak kurulamaya başlamıştı... İsa öne eğilip elini kadının başına koymuş, sesi bir şarkı gibi yükselmişti: "Günahların bağışlandı kardeşim çünkü için sevgiyle dolu."

Manolios küçük İncil'i kapadı, yüreği dolup taşıyordu. Çevresine bakındı. Ateş hâlâ parlaktı, kulübe mavimsi gölgelerle dolmuştu. Nikolio şarkı mırıldanarak gelip gidiyor, akşam yemeğini hazırlıyordu.

Manolios'un yüreği sevgi, sevecenlik ve mutlulukla dolmuştu. Tek başına dayanamayacaktı, bunu başkalarıyla paylaşmalıydı. Sabırsız göğsünde bu güzel sözleri taşlara, koyunlara, insanlara götürmek için güçlü bir istek belirdi.

"Hey Nikolio," diye bağırdı. "Odunları bırak da yanıma gelip otur. Sen de Tanrı'nın sözlerini dinle, adam ol. Şimdiye dek vahşinin tekiydin."

Çoban dönüp Manolios'a baktı, güldü:

"Ama istemiyorum ki sevgili Manolios. Bana ilişme. Ben halimden memnunum... Neşemi yitirmemi mi istiyorsun?"

"Sana İncil'den bir bölüm okuyacağım, ne denli güzel olduğunu anlayacaksın."

"Hasta olduğum zaman okursun. Şimdi iyiyim diyorum sana... Sofrayı hazırladım, otur da yiyelim."

"Ben aç değilim, sen ye."

Manolios küçük İncil'i yeniden açtı, ateşe doğru eğildi ve okumaya başladı:

> O ki haçını almadan beni izler: Benim için değerli değildir. O ki yaşamını bulmuştur, bulduğunu yitirecektir: ve o ki benim için, benim için yaşamını yitirmiştir, yitirdiğini bulacaktır. Çünkü tüm dünyayı kazanmasına karşın, ruhunu yitirenin kazancı nedir ki? Ya da kişi ruhuna karşılık ne verebilir ki?

Manolios bunun anlamını çok iyi kavrıyordu. İncil'i kapattı, gözkapaklarını da... Ölümden neden korkmalı, dünyanın güçlüleri karşısında neden eğilmeli? Dünya yaşamını yitirmek düşüncesinden neden korkuyla titremeli? Ölümsüz bir ruhumuz olduğuna göre korkacak ne var ki?

Yannakos uzun bir süredir eşikte durmuş Manolios'u izliyordu. Onu kimse görmemişti. Nikolio'nun arkası kapıya dönüktü ve yemeğine dalmıştı. Güçlenmek için hırsla yiyordu. Kim bilir belki bu akşam Lenio gelirdi. Onunla başa çıkabilmesi için çok güçlü olması gerekiyordu. Manolios ise gözlerini kapamış, anlatılmaz bir mutluluğa gömülmüştü.

"O şimdi cennette olmalı," diye düşündü Yannakos. "Eğer bir şey söylemezsem oradan çıkacağı yok. Onunla konuşacağım."

"Hey Manolios," diye bağırdı, eşikten geçerek. "Hey Manolios, seni görmek ne güzel!"

İnsan sesi duymak Manolios'u yerinden sıçrattı.

"Kim var orada?" diye sordu gözlerini kocaman açarak.

"Daha şimdiden sesimi unuttun mu Manolios? Ben Yannakos'um."

"Bağışla Yannakos. Dalıp gitmişim. Sen olduğunu anlayamadım. Bu saatte seni dağa hangi rüzgâr attı?"

"Kötü bir rüzgâr Manolios. Sen cennettesin. Bense –bağışla beni– cehennemden haberler getiriyorum."

"Köyden mi?"

"Köyden. Bu sabah Yusufaki öldürülmüş olarak bulundu. Ağa öfkeden kudurdu. Papaz Grigoris'i, yaşlılar heyetini ve Panayotaros'u tutukladı. Onları hapse attı, yarınsa idamlar başlıyor. İpler şimdiden çınar ağacına bağlandı. Yarın sabah işe Panayotaros'la başlamak niyetinde... Sonra diğerlerini asacağını söylüyor, sonra başkalarını, onları da başkaları izleyecekmiş. Katil bulunana dek ölüm saçacak. Köy umutsuzluk içinde. Kapılar sürgülü. Mahvolduk! Ben de sana köye gitmemeni söylemeye geldim, tutuklanabilirsin. Oysa burada güvenlik içindesin."

Manolios'un gözleri parladı. "İşte zamanı geldi," dedi kendi kendine. "Ölümsüz bir ruha sahip olduğumu göstermenin zamanı geldi!" Ama arkadaşına sevincini fark ettirmemeye çalıştı. Onun soluk soluğa anlattıklarını dinlerken kendine şöyle diyordu: "İşte zamanı geldi. Tam zamanı. Bu fırsatı kaçırırsan her şey biter!"

"Yemek yedin mi Yannakos?" diye sordu.

"Hayır, aç değilim."

"Ben de aç değilim ama insanın iştahı yedikçe açılır. Konuşurken yemek yeriz. Bu gece burada kalırsın. Yarına Allah kerim!"

Yannakos arkadaşına şaşkınlıkla baktı.

"Nasıl bu denli sakin olabiliyorsun Manolios? Anlamıyor musun? Köyümüz tehlikede."

"Katili biliyorum," diye yanıt verdi Manolios. "Korkma köy tehlikede değil."

"Katili biliyor musun?" dedi Yannakos afallayarak. "Onu biliyorum, ne demek? Kim o? Kim?"

"Böyle aceleci olma," dedi Manolios gülümseyerek. "Neden acele ediyorsun ki? Yarın her şeyi öğreneceksin. Biraz sabırlı ol. Şimdi yemek yiyip konuşacağız ve uyuyacağız. Tanrı'ya şükür, her şey yoluna girecek!"

"Hey Nikolio, bize yer aç, biz de açız!"

Bağdaş kurup oturdular, haç çıkarıp yemeye başladılar. Zaman zaman Yannakos gözlerini kaldırıp Manolios'a bakıyordu. Yarıklar içindeki yüzünde huzuru ve mutlulukla parlayan gözlerini seçebiliyordu.

"Hiçbir şey anlamıyorum... Hiçbir şey anlamıyorum..." diye düşündü.

Daha fazla sessiz kalamayarak sordu:

"Böyle yapayalnız, zamanını nasıl geçiriyorsun Manolios?"

"Yalnız değilim ki," diye karşılık verdi Manolios, İncil'i göstererek. "İsa da benimle."

"Ya hastalığın?"

Manolios şaşkınlıkla ürperdi. Bunu bütünüyle unutmuştu.

"Ne hastalığı? Ah, evet. Hâlâ bir günahkârım Yannakos. Kurtulamadım. Demek ki düşüncelerimde hâlâ kötülük var. Tanrı acısın bana!"

"Ben çıkıyorum," dedi Nikolio, ağzını silerek. "Yeniay çıktı, uyuyamıyorum. Biraz dolaşacağım."

Değneğini aldı, ıslık çalarak uzaklaştı.

"Yannakos," dedi Manolios, "hadi uyuyalım. Yarın erken kalkmalıyız. Gece öğüt verici, yol göstericidir. Bunu

burada yalnız başımayken öğrendim. Tanrı uyanık kalanlardan çok, uyuyanlarla konuşur."

Daha serin olan avluya büyük bir halı serip uzandılar. Havada saman kokusu vardı. Gecenin sesi sessizliği koyulaştırarak yükseliyordu. Oldukça yeni olan ay ise gökyüzünde yükseliyordu.

"Zavallı Panayotaros'u aklımdan çıkaramıyorum," dedi henüz uykusu gelmeyen Yannakos.

"Ben de," dedi Manolios sıcak bir sesle. "Herkesten çok onu düşünüyorum."

"Herkesten çok onu. Ama neden?"

"Çünkü onu çok fazla sevmek mahvetti Yannakos. Gururlu ama lanetlenmiş bir ruhu var. Tutkularının onu yönetmesine izin veriyor ve her şeyi birbirine karıştırıyor. Bu da onu kızdırıyor. Düşüncesizce atılıyor, kaçmaya çalışıyor. Kaçtıkça büsbütün batıyor, talihi yok... Kavga ediyor, içki içiyor, rahatlamak için de küfrediyor. Ama giderek daha derine batıyor. Daha az sevseydi..."

"Hayır, daha az değil," diye düzeltti kendini Manolios. "Daha fazla sevseydi, belki kendini kurtarabilirdi."

"Yaşamım üzerine bahse girerim ki Yusufaki'yi öldüren odur," dedi konuşmayı uzatmak isteyen Yannakos. "Söyle bana Manolios, lütfen, beni rahatlatmak için söyle. Panayotaros mu?"

"Hadi Yannakos, hadi uyu artık. Hayır, o değil."

"Tanrı'ya şükürler," dedi Yannakos ve huzurla gözlerini kapadı.

Yalnız kalmak için sabırsızlanan Manolios da aynısını yaptı. Şu son günlerde, gündüzleri bile gözlerini kapalı tutmayı yeğliyordu. Böylece ruhunu daha iyi görebiliyordu sanki.

Bir süre Peder Manasi'nin bir sözü takıldı aklına. Bir gün bir derviş onu görmeye gelmiş ve bütün bir günü onunla geçirmişti. Bir an için gözlerini açıp yeniden ka-

pamıştı. "Aç gözlerini Peder," demişti Manasi ona. "Aç gözlerini de Tanrı'nın olağanüstü güzellikteki eserlerini gör."

"Ben gözlerimi görmek için kapatıyorum," diye yanıt vermişti derviş. "Ve bunların yaratıcısını görüyorum."

Manolios da İsa'yı görmek, sesini duymak için kapatıyordu gözlerini. İncil'den bir cümle okuyor, sonra gözkapaklarını indirip dalıp gidiyordu. İşte o zaman, serin karanlıkta, havarilerinin önünde yürüyen, beyazlara bürünmüş İsa'yı görüyordu. Gizlice onların arasına katılıyor, sessizce ona eşlik ediyordu.

"Yarın çok işimiz var," diye mırıldandı, gözlerini kaparken. "Zor bir iş. Bize yardım et İsa! Yardım et bize İsa," diye içini çekti yeniden, İsa'yı gecenin içinden yanına çekmek istercesine.

İsa geldi. Gün doğarken Manolios uyandı, haç çıkardı, düşleri Sabah Yıldızı gibi parlıyordu aklında. Kutsal mavilikte bir gölün kıyısında yürüyordu sanki. Sazları ve söğüt dallarını sabırsızca yararak çılgın gibi ileri atıldı. İlerledikçe çalılar ve dallar onu izleyen binlerce kadın ve erkek oldular. Bir rüzgâr esti ve hepsi bağırmaya başladı: "Öldür onu! Öldür onu!"

Kaçmaya çalıştı. Omzuna bir el dokundu, bir ses, "İnanıyor musun?" dedi. "İnanıyorum Tanrı'm!" diye karşılık verdi Manolios. Birden rüzgâr dindi, erkekler ve kadınlar yeniden sazlara ve dallara dönüştüler. Gözlerinin önünde, kırlangıçların şarkılarıyla dolu bir çınar ağacı yükseldi. Dallarından birinde asılmış bir beden sallanıyordu. Manolios şaşırarak durdu ama bir ses şöyle bağırdı: "Durma, yürü!"

Manolios haykırarak uyandı. "Durma, yürü! Bu Tanrı'nın sesi. Gidelim!"

Bir sıçrayışta kalktı, yıkandı, saçlarını taradı, bayram giysilerini kuşandı, İncil'i cebine koyarak Yannakos'u sarstı.

"Hey Yannakos," diye bağırdı ona neşeyle, "uyan tembel!"

Yannakos gözlerini açtı, arkadaşına hayranlıkla baktı.

"Damat gibi giyinmişsin Manolios," dedi. "Gözlerin pırıl pırıl, güzel bir düş mü gördün?"

"Gel," dedi Manolios, "zaman yitirmeyelim. Panayotaros'un korkusunu düşün. Köydeki dehşeti düşün. Çabuk, hadi gidelim!"

IX
Kurban

Ağır bir karar verdikten sonra sabah kalkmanın mutluluğu. Manolios dağdan aşağı bir melek gibi, hafifçe indi. Ayakları yere değmiyordu. Melekler sanki ansızın kanatlarını açmışlar, onu kayadan kayaya uçuruyorlardı. O bir bulut olmuş, hafif bir rüzgârla sürükleniyordu.

Yannakos oflaya puflaya arkasından koşuyordu. "Senin kanatların mı var diye soruyorum kendi kendime Manolios. Biraz yavaşla da sana yetişeyim!"

Ama Manolios'a ayakları kanatlanmış gibi geliyor, bekleyemiyordu. Kanatlara nasıl, "Durun, Yannakos'u bekleyelim," diyebilirdi?

"İsterdim ama yapamam, Yannakos," diye bağırdı. "Durma, sen de hızlı yürü!"

Kayaların arasına ya da verimli topraklara iyi sözler ekmek için yaptıkları yolculuklarda, gözleri kapalı, İsa'yı izlerken ona destek olan yine bu kanatlardı. O'nu Kinneret'ten Yahuda'ya dek izlerken nasıl da kanat çırpmıştı! Neşeli bir uçuşla O ve sadık dostları, küçük sevimli köylerin, Kefernahum, Kana, Mecdel, Nasıra'nın üzerinden geçmişler; İsa bir sıçrayışta Samiriye'yi aşmış ve en sevdiği topraklara, Kudüs'ün çevresindeki Beytlehem, Bethesda, Eriha, Emmaus bölgesine ulaşmıştı. İşte Manolios da bugün, İsa'nın ayak izlerinden gidiyormuş,

birlikte Likovrisi'ye iniyorlarmış gibi uçuyordu. Ve bedeni hafifledikçe yüzünde bir uyuşma hissetti, yanaklarından ve dudaklarından kabuklar dökülmeye başladı. Sanki yüzü rahatlıyor, bambu ağacının içi gibi yumuşuyordu.

Manolios şaşkınlık içinde durdu, yüreği deli gibi çarpıyordu. Yüzünde sabah rüzgârı kadar serin bir elin acele etmeden dolaştığını, kendisini okşadığını gözleriyle gördü...

Kuşkusu yoktu ama daha da emin olmak için elini yüzüne götürmeye cesaret edemedi.

"Mucize! Mucize!" diye düşündü titreyerek.

Yannakos soluk soluğa yetişti ona. Gözlerini kaldırdı, Manolios'a baktı ve haykırdı:

"Manolios! Manolios!" ve kendini onun kollarına attı.

İrinle kaplı olan yüzü balmumu gibi erimişti. Çatlaklar, yarıklar kapanmış; iyileşmeye yüz tutmuştu.

"Tanrı'ya şükürler..." diye mırıldandı Manolios, haç çıkararak. "Tanrı'ya şükürler olsun, günahlarım bağışlandı."

"Manolios'um," diye bağırdı Yannakos, gözleri yaşlarla dolarak. "Elini öpeyim. Şeytanı yendin, ruhun arındı, yüzün iyileşti."

Yannakos kaba elini uzattı ve uzun bir süre, konuşmadan, arkadaşının yüzünü okşadı.

"İleri!" dedi Manolios. "Zaman yitirmeyelim!"

Güneş yükselmişti, aşağıda, ovada horozların öttüğünü, köyün köpeklerinin havladığını duyabiliyorlardı. İnce bir sis perdesinin ardından küçük, varlıklı köy görünmeye başlamıştı.

Manolios arkadaşına dönerek, "Yannakos," dedi, "aşağıya, köye indiğimizde, şimdi bütün söyleyeceklerimi, bütün yapacaklarımı yakınmadan kabul etmelisin. Konuşanın ben olmadığımı, bana İsa'nın emir verdiğini anlamalısın. Ben onun emirlerini yerine getiriyorum, daha fazlasını değil. Anlıyor musun, Yannakos?"

"Ne yapacaksın? Ne söyleyeceksin?" diye sordu Yannakos, tedirginleşerek. Birden dostu kendisine veda ediyormuş gibi gelmişti ona.

"İsa'nın emirleri, diyorum sana. Başka bir şey değil. Ben bile tam olarak bilmiyorum. Ama benim kuşkum yok. Senin de olmamalı Yannakos, ayrıca Mihelis'le Kostandis'e söyle de bağırmaya başlamasınlar."

"Ne yapacaksın? Ne söyleyeceksin?" diye sordu Yannakos yeniden ve korku içinde durdu.

"'Durma, yürü!' Dün gece uykuda İsa bana böyle bağırdı. Durma, inan ve yürü, Yannakos. Görmedin mi, şeytanın damgası yok artık yüzümde. Neden, biliyor musun? Çünkü İsa'nın çağrısını duydum ve şafaktan beri yürüyorum. Ve bunu isteyerek yapıyorum. Sense bana sürekli, 'Dur!' diyorsun. Nasıl durabilirim, Yannakos? İsa büyük adımlarla önümde yürüyor."

Ama Yannakos başını salladı.

"Sana güvenim var Manolios," dedi. "Mucizeye ellerimle senin yüzünde dokundum. Ama kendime güvenim yok. İnsan gücünün ötesinde bir şey yaparsan haykırıveririm, Manolios. Ben bir insanım ve eğer başına bir şey gelecek olursa seni bırakamam, karşı koyarım!"

"Ama ya bu Tanrı'nın buyruğuysa?"

"Karşı koyarım," diye yineledi Yannakos. "Tanrı beni bağışlasın!"

"Utanmıyor musun? Korkmuyor musun? "Sakin ol!" dedi Manolios.

Aceleyle yürümeyi sürdürdüler. Kostandis onları koşarak karşıladığında köye iyice yaklaşmışlardı.

"Kardeşlerim," diye bağırdı onları görünce. "Nereye gidiyorsunuz? Hemen geri dönün. Ben de köye inmemenizi söylemek için dağa geliyordum."

"Ya Panayotaros?" diye sordu Manolios.

"Çınar ağacında ilmiğini hazırladılar. Muhafız gün-

doğumunda borazanını çaldı. Görüp ibret almaları için kadın erkek herkesin meydanda, çınar ağacının çevresinde toplanmasını buyurdu."

"Geri dönelim!" diye haykırdı Yannakos dehşetle ve dağa doğru döndü. "Sen de gel, Kostandis!"

"Benim karım ve çocuklarım var, onları bırakamam. Ama siz, İsa adına, kaçıp gidin!"

"Hayır," dedi Manolios, yürümesine devam ederek. "İsa adına yolumuza devam etmeliyiz ve edeceğiz. Gel Yannakos, korkma. Önümüzde bizi çağıran biri var. O'nu göremiyor musun? İsa o, hadi izleyelim O'nu."

Kostandis birden Manolios'un temiz ve duru yüzünü fark etti.

"Manolios," dedi, "bu mucize nasıl oldu?"

"Mucizeler nasıl olursa öyle," diye yanıtladı onu Manolios gülümseyerek. "Çok basit, neredeyse doğalmış gibi, hiç beklemediğim bir anda oluverdi. Ama hadi, sallanmayalım artık kardeşlerim, çabuk gidelim!"

Kostandis'i kolundan tuttu, köye doğru yürümeye başladılar. Yannakos homurdanarak onları izledi.

"Kostandis," diyordu Manolios, "korkma. Köy mahvolmayacak, katili biliyorum. İşte bu nedenle acele ediyorum."

"Kim? Kim?" diye bağırdı Kostandis, merakla durarak. "Tanrı onu sana düşünde mi gösterdi? Kim o?"

"Soru sorma. Yürü, durma!" dedi Manolios sert ama sevgi dolu bir sesle.

Üçü birden hızlanıp tırıs giden atlılar gibi çok geçmeden köye vardılar.

Hüseyin'in borazanının öfkeli, ısrarlı sesi duyuldu. Kapılar açıldı, köylüler, kadın erkek dışarı çıktılar. Haç çıkarıp korkuyla meydana koştular.

"Cesaret kardeşlerim," diye seslendi Yannakos onlara. "Tanrı büyüktür."

"Şeytan götürsün seni aptal herif!" diye bağırdı, torununun elinden tutarak koşan yaşlı bir adam. "Tanrı büyükse kendisini göstermesinin tam zamanı. Hadi, katili işaret etsin bakalım."

Hristofis Baba bağırarak geçti:

"Yusufaki'yi mumlar, aselbent ve kurabiyelerle birlikte çınar ağacının altına getiriyorlar. Dul Ağa aklını yitirmiş."

Hıristiyanlar gruplar halinde toplandılar.

Mihelis uzaktan arkadaşlarını görerek yanlarına geldi. Solgun ve umutsuzdu. Ama Manolios'un yüzünü görünce sevinçle bağırıp arkadaşına sarıldı.

"Manolios, iyileşmişsin, iyileşmişsin! Tanrı'ya şükür!"

"Ya Panayotaros?" diye sordu Manolios.

"Birazdan getirecekler. Zavallıyı şimdi falakaya yıkmışlar."

Meydana yaklaştılar. Güneş gökte bir karış uzaklıktaydı. Ilık, tatlı bir yel esiyordu. Tazelik, dirilik dolu bir ışıkla köy pırıl pırıl parlıyordu. Yaşlı çınarın incecik yaprakları o hafif rüzgârda neşeyle hışırdıyordu. Yaşlılar gözlerini kaldırıp ona korkuyla baktılar. Sabahları onun yanından geçerken, başkaldırıp özgürlük isteyen Hıristiyanların, dallarından nasıl sallandıklarını kaç kez görmemişler miydi?..

Muhafızın kaba sesi duyuldu:

"Yer açın, yer açın gâvurlar!"

Dev adımlarla insanların arasından yol açarak ilerliyordu. Arkasında iki kişi, öldürülen çocuğun yatağını taşıyordu. Ağa onu güller ve yaseminlerle örtmüştü. Açıkta bir tek kıvırcık saçlı kansız başı ve ısırıklarla yarılmış dudakları kalmıştı. Gölgeler diyarında çiğnemesi için Ağa, yanına bir avuç sakız koymuştu.

Elleri ardına bağlanmış, başı yaralar içinde, teni kırbaç darbelerinden mosmor olmuş bir halde Panayotaros

sürünerek onu izliyordu. Yalnızca gözleri hâlâ canlıydı. Sağındaki ve solundaki köylülere nefret dolu bakışlar fırlatıyordu.

"Hey, sen, kadınlara ve çocuklara hiç mi acımıyorsun?" diye bağırdı birisi. "İtiraf et!"

Panayotaros öfkeyle durdu.

"Bana kim acıyor ki?" diye kükredi.

Çınar ağacına vardığında son gücünü kullanarak yaşlı gövdeye yaslandı, omzuyla alnından damlayan teri silmeye çalıştı.

Bu arada taşıyıcılar Yusufaki'yi çınar ağacının altındaki gölgeliğe bırakmışlardı. Ayak ucuna iki büyük mum yaktılar ve yanan kömürlerin içine bir avuç aselbent attılar.

Manolios ve arkadaşları kalabalığın içinden kendilerine yol açıp önde, genç ölünün yakınında yer aldılar. Panayotaros birden döndü ve onları gördü. Gözleri kan çanağına dönmüştü. Bağlarını koparmak istiyormuşçasına ellerini silkti, onlara doğru atıldı ve birden bağırdı:

"Lanet olsun sana Manolios!" Sonra bitkin bir halde yeniden çınar ağacına yaslandı.

"Cesaret kardeşim!" diye karşılık verdi Manolios. "Tanrı'ya olan güvenini yitirme!"

Panayotaros tam yeniden ağzını açacaktı ki, korku dolu bir çığlık Ağa'nın kapısından başlayıp ağızdan ağıza dolaşarak büyüdü, havayı dehşet dolu bir gürültüyle titretti.

"Ağa!"

Gümüş işlemeli şalvarını giymiş, geniş kırmızı kuşağını beline sarmış, gümüş tabancalarını, siyah saplı yatağanını takmış olan Ağa, başı çıplak, gözleri ağlamaktan şişmiş bir halde, tökezleyip kendini gülünç duruma sokmamak için adımlarını saya saya, yavaş ve tek başına ilerliyordu. Bütün Rumların bakışları onun üzerinde toplanmıştı. Sarhoş ya da yürüyemeyecek kadar hasta oldu-

ğunu herkesin görmesine izin vermesi, onun için büyük bir utanç olacaktı. Bıyıklarını ve kaşlarını siyaha boyamıştı. Zaman zaman sağ eliyle bıyığından bir kıl koparıp fırlatıyordu. Kanlı gözleri ve çatık kaşlarıyla saldırmaya hazır bir boğa gibi çevresine bakıyordu. Saçlarına ve koltukaltlarına misk sürmüştü. Yürüdükçe ortalığa azmış, vahşi bir hayvanın kokusu yayılıyordu.

Gözyaşlarını tutamayacağından korkarak dönüp Yusufaki'ye bakmadı. Doğruca çınar ağacının altına gidip durdu. Muhafız ellerini Panayotaros'a uzatarak, onu kaba bir biçimde Ağa'nın ayaklarının dibine fırlattı ve ayağını üstüne bastırarak onu orada hareketsiz bir halde tuttu.

Ağa elini kaldırdı ve boğuk sesi duyuldu:

"Gâvurlar! Her gün içinizden birini asacağım. Katili bana açıklayıncaya dek. Bütün köy çınar ağacını boylayacak! Terazinin bir kefesinde Yusufaki'm, öteki kefesinde dünyanın geri kalan kısmı... Tüm dünyayı asacağım. Gâvurlar!"

Konuştukça kızıyor, toprağı bir at gibi ayağıyla eşeliyordu. Kadın ve erkeklere dikilmiş bakışlarında hepsini asmak için dayanılmaz bir istek vardı. Ağzından, saçlarından, koltukaltlarından buhar yükseliyordu. Durdu ve Panayotaros'u tekmelemeye, ayağının altına alıp çiğnemeye başladı. Dudaklarından sarımsı köpükler saçıyordu.

"Pis gâvur!" diye bağırdı ona, "Yusufaki'mi sen mi öldürdün? Sen mi öldürdün? İtiraf et!"

Ter içinde kalan Ağa artık kendini tutamayarak Hüseyin'e döndü:

"As onu!" diye bağırdı.

"Durun! Durun! Ben katili biliyorum!"

Muhafız, Panayotaros'un boynunu bıraktı. Dalgalanan kalabalıktan sevinç çığlıkları geliyordu. Ağa arkasına döndü.

"Kim konuştu?" diye bağırdı. "Çıksın ortaya!"

Manolios öne doğru birkaç adım atıp Ağa'nın karşısında durdu. Muhafız eğilerek kulak kabarttı. Çenesi titriyordu. Yüzü sarı kara bir renge dönmüştü.

"Katili bilen sen misin?" dedi Ağa, Manolios'u kolundan tutup hırsla sarsarak.

"Evet, katili biliyorum."

"Kim?"

"Benim."

Herkeste büyük bir rahatlama oldu, kadınlar haç çıkardılar, yüzler gevşedi. Köy yeniden soluk aldı; kurtulmuştu.

"Susun gâvurlar!" diye bağırdı Ağa kırbacını savurarak.

Yannakos kollarını sallayarak bağırdı: "Doğru değil!" "Doğru değil!" diye bağırdı Kostandis ile Mihelis de, bir yandan da Ağa'ya ulaşmaya çalışıyorlardı. Ama kalabalık onların üzerine atılıp seslerini boğdu.

"Susun! Susun! O yapmış işte! Bir şey söylemeyin de kurtulalım!"

Hüseyin kahkahalarla sarsılıyordu. Manolios'u yakalayıp ilmeği boynuna geçirmek için ileri atıldı. Ama Ağa onu geri itti, Manolios'a yaklaşıp gözlerinin içine baktı.

"Sen mi gâvur?" diye kükredi.

"Ben."

"Onu sen mi öldürdün?"

"Ben öldürdüm diyorum Ağa. Panayotaros'u serbest bırak, o suçsuzdur."

Panayotaros Manolios'a şaşkınlıkla bakıyordu. Ağzını açıp kapadı, sesi çıkmadı. Kendisine ne olduğunu anlamıyordu. Manolios gerçekten katil miydi? "Hayır! Hayır!" diye bağırdı içinden bir ses. "Bu olanaksız. Eğer bunu, beni kurtarmak için yapıyorsa Tanrı onun belasını versin! Kurtarılmak istemiyorum." Bağırıp zıplamaya başladı. Muhafız kırbacını aldı.

"Bu kadarı yeter gâvur!" diye bağırdı.

Bütünüyle ayılan Ağa, anlamaya çalışarak Manolios'a bakıyordu.

"Ama neden? Sana ne yapmıştı ki?"

"Hiçbir şey Ağa, şeytan dürttü beni. Ben de onu öldürdüm. Gece uykumda bir ses duydum: 'Öldür onu!' diyordu. Ben de şafak sökmeden köye geldim ve onu öldürdüm. Başka bir şey sorma bana. As beni!"

Hüseyin elinde iple atıldı, Manolios'u kolundan yakaladı. Tam o anda kadınların arasından iç parçalayıcı bir haykırış duyuldu:

"O masumdur Ağa, dinleme onu! O masumdur! Masum! Masum!"

"Kes sesini orospu!" diye bağırdı Katerina'nın çevresindekiler. Kadınlar onu parçalamak için üzerine atıldılar.

"Bunu köyümüzü kurtarmak için yapıyor!" diye bağırdı dul. "Ona acımıyor musunuz?"

Ama kadınlar onu çoktan ayaklarının altına almışlardı.

"Manolios! Manolios'um," diye bağırdı dul, kendini kurtarmaya çalışarak.

"O masumdur! Masum! Masum!" diye bağırdı, kendilerine yol açmayı başararak, Ağa'nın karşısına gelen arkadaşları.

"Ağa," dedi Mihelis, "eğer bu adam katilse kafamı keserim. O bizim çobanımızdır. Gerçek bir azizdir, ona dokunma."

Ağa umutsuz bir biçimde Manolios'a baktı, bağrışlarını dinledi, Yusufaki'ye baktı, içini öfkenin yeniden kapladığını hissetti, neredeyse kendini yitirecekti. Her şeyi birbirine karıştırmıştı, başı dönüyordu. Manolios'a bakarak, "O katil mi?" diye sordu kendine. "Ya da deli mi? Yoksa bir aziz mi? Allah kahretsin, karar veremiyorum!"

Biraz daha düşündü, iyice sinirlenerek Hüseyin'e döndü, Manolios'u gösterdi:

"Zindana!" diye bağırdı. "Kararımı yarın vereceğim."

Sonra kalabalığa döndü:

"Defolun gâvurlar! Gözüm sizi görmesin!"

Halk korkarak ama biraz rahatlamış bir halde dağıldı. Kadın erkek tüm komşular, izlenimlerini birbirlerine anlatmak için küçük topluluklar oluşturdular ve katil bulunmuş olduğu için Tanrı'ya dua ettiler.

"Manolios olduğuna inanıyor musun?" diye sordular birbirlerine. "Ama o gerçek bir aziz..."

"Küçük şeyleri büyütüp önemli konulara boş verme komşu. O ya da bir başkası olmuş, ne önemi var? İtiraf etti, bu da yeterli. O asılacak, biz de kurtulacağız. Gerisi vız gelir. Tanrı günahlarını bağışlasın."

"Ama neden böyle bir şey yapıyor? Anlayamıyorum. Çünkü onun katil olmadığı kesin. Öyle olduğunu söylese bile..."

"Ah Manolios... Onu bilmez misin? Bazen hayaller görür zavallı. Bunu köyü kurtarmak için yapıyormuş... Sen, başkaları için kendini feda eder miydin? Bir damla beyni olsa bunu yapar mıydı? Asla! Eh, istediği buysa, bırakın yapsın."

Üç arkadaş Mihelis'in evinde buluşmuşlardı. Yannakos başını vurup duruyordu.

"Benim hatam, benim hatam! Ben aptalın tekiyim. Onun dağdan inmesine izin vermemeliydim. Ona söylememeliydim. Ama böyle olacağını nereden bilirdim?"

"O bir aziz," diye mırıldandı Mihelis. "Köyü kurtarmak için yaşamını feda ediyor."

"Onu kurtarmalıyız!" diye bağırdı Kostandis. "Kurtarmalıyız. Kurtarmalıyız!"

"Eğer Manolios'un yaptığını yapacak cesaretim olsaydı, ben kurtarılmak istemezdim..." dedi Mihelis. "Göz-

lerinin nasıl parladığını gördünüz mü? Yüzü nasıl ışıl ışıldı. Daha o anda cennete girmişti sanki. Onu neden yeniden yeryüzüne indirelim? Keşke biz de onunla birlikte gidebilseydik."

"Gidebiliriz!" diye haykırdı Yannakos coşkuyla. "Yapacağımız tek şey, hep birlikte hemen Ağa'ya gidip o gece, evine gelerek Yusufaki'sini öldürdüğümüzü söylemek. Bırakın hepimizi çınar ağacına assın. Gelin birbirimizin ardı sıra cennete gidelim!"

Mihelis başını salladı.

"Benim cesaretim yok Yannakos," diye itiraf etti. "Mariori'yi nasıl bırakırım?"

"Ben de yapamam," dedi Kostandis. "Karım ve çocuklarım var."

"Ben de," diye düşündü Yannakos. "Eşeğimi bırakamam."

Ama hiçbir şey söylemedi.

Bu arada dört kişi zindanın duvarına yaslanmış bekliyordu. Tıkıldıkları bodrumdan üstlerindeki kalabalığın bağrışlarını ve mırıldanışlarını duyamıyorlardı. Tepedeki yuvarlak delikten içeriye zayıf ve iç kapatıcı bir ışık süzülüyordu.

"Acıktım..." diye içini çekti yaşlı Patriarheas.

"Hepimiz aç ve susuzuz," dedi Papaz Grigoris. "Ama bu sınava sabırla dayanıyoruz. Bu aslan ininde Tanrı bizimle birlikte."

"Şu anda zavallı Panayotaros'u asıyor olmalılar," diye mırıldandı öğretmen. "Yarın bizim sıramız. Açlığı, susuzluğu ve korkuyu yenip onlara erkek olduğumuzu gösterelim."

Sonra komşusuna döndü.

"Cesaret Ladas Baba," dedi. "Şimdi, haklı olduğumu anlıyor musun? Sana kaç kez anlattım, 'Neden paranı

istif edip duruyorsun Ladas Baba? Kefenin cebi yoktur. İyi bir iş yap. Ancak bu seninle birlikte Tanrı'nın karşısına gelir ve senin için yalvarır,' dedim. Şimdi anlıyor musun? Hiçbir şeyden pişmanlık duymuyor musun?"

Ladas Baba içini çekti. Uzun, çıplak başını çevirerek nefretle öğretmene baktı ama hiçbir şey söylemedi.

"Yarın senin sıran Ladas Baba," dedi Papaz Grigoris. "Tanrı'nın karşısına çıkacaksın. Günah çıkarman gerek. Diz çök, yaptığın kötülükleri anımsa ve Tanrı'ya seni bağışlaması için yalvar. Henüz zamanın var."

"Kimseye kötülük yapmadım," diye mırıldandı yaşlı Ladas isteksizce. "Kimseye iyilik de yapmadım. Kimseyi öldürmedim de. Ben masumum."

"Kimseye kötülük yapmadın mı Ladas Baba?" diye bağırdı yaşlı Patriarheas. "Ölümün eşiğinde durduğun şu anda sana bazı gerçeklerden söz edeceğim yaşlı cimri. Daha fazla tutamam kendimi. Demek kimseye kötülük yapmadın, ha? Dul Anezina'nın evini kim sattı? Ya yaşlı Anesti'nin bağlarını, onları açık artırmada kim iç etti? Ya şimdi dilencilik yapan yetimler, kim itti onları sokağa? Kendi öz kızının ölümüne kim neden oldu, be herif? Sen, sen, açgözlülüğünle sen yaptın! Bugün bunların hesabını git de Tanrı'ya ver bakalım."

Yaşlı Ladas kendini kaybetti, birden canlanarak doğruldu.

"Tencere dibin kara!" diye homurdandı. "Başkalarını suçlamak hazrete pek de yakışıyor! Ama ben senin kirli çamaşırlarını ortaya dökmeye başlarsam, senin için iyi olmaz! Bu dünyada sen ne yaptın, soylu domuz? Eline ne geçerse tıkındın, sünger gibi içip durdun, kadınların ırzına geçtin, köyümüzü ve çevre köyleri piçlerinle doldurdun! Tüm yaşamın boyunca ayaklarını sürüye sürüye bir serseri gibi dolaştın. Ekâbirler, papazlar, despotlar, hepiniz durmadan Osmanlı'ya yağ çekip durdunuz. Bir

azize olan karın; onun işini bitiren de sen değil miydin? Kadınların peşinden koşmana daha fazla dayanamadı: O zavallıyı ölüme sen sürükledin!"

Yaşlı Patriarheas onu boğmak için fırladı ama ötekiler araya girip onları ayırdılar.

Ladas Baba kendinde değildi. Tüm yaşamınca herkesin istediğini söylemesine ses çıkarmamış, duymazlıktan gelmişti. O da boyun eğmiş, yalan söylemiş, güçlülerle arasını iyi tutmaya çalışmıştı. Ama bugün, ölümün karşısında artık ağzına geleni söylüyordu. İçine atmış olduğu tüm zehrini kusmak, bu insanların kendisinden daha iyi olduklarını sanmamalarını istiyordu. Bu nedenle her şeyi isteyerek, bilerek söylüyordu. Artık onlara ne gereksinmesi vardı ki?

Papaza saldırdı, sesi ıslık gibi çıkıyordu:

"Ya sen, bize günah çıkarttıran sahtekâr, sen hangi yüzle Tanrı'nın karşısına çıkacaksın? Köyde bir horoz gibi kabara kabara dolaşırsın. Kutsal pederimiz midesini ağzına dek doldurur. Ve tıkınmak için masaya çöktüğünde kapısını ne zaman bir yoksul çalsa, en tatlı en yumuşak sesini takınır ve ona, 'Tanrı versin kardeşim, ben de açım!' der. Ve bütün bu süre içinde o senin keçisakalından yağlar damlar. Ölüp de cenazelerini kaldırtacak paraları olmayan zavallıların vay haline! Çürümeye bırakırsın onları. Bir elin İsa'yı rehine koymak için her zaman açık durur. Takdis için şu kadar, vaftiz için şu kadar, evlenmek için şu kadar, günah çıkarttırmak için şu kadar... Cennete kabul edilmek için ödenecek parayı gösteren bir ilan bile astın, vampir! 'Ödeyin reayalar yoksa giremezsiniz!'

Yaşamı boyunca aç kalmış, canı çektiğinde bir bardak şarap içememiş, paçavralar içinde, gerçek bir aziz gibi, aç karnına, çıplak ayakla dolaşmış bu kutsal adama, Ladas Baba'ya hangi yüzle kalkıp da günah çıkarmasını

söylüyorsun? Asıl ben senin o şiş göbeğinin günahlarını çıkarmalıyım!"

Papaz Grigoris, uysal Hıristiyan rolünde, boynunu bükmüş dinliyordu. Ama için için öfkeden kuduruyordu. Bu sıska boynu sıkmak geliyordu içinden. Bu leş yiyici, bu kadar çok kini nasıl biriktirmişti? Demek bunca yıl yaşlı dolandırıcı bütün bunları içine atmıştı. Şimdi zehrini kusuyor, herkesin önünde içindekileri boşaltıyordu.

"Devam et, devam et sevgili Ladas," dedi bitkin bir tavırla içini çekerek. "İsa, ben günahkârdan çok daha fazla acı çekti. Alay edildi, iftiraya uğradı, kötülendi, çarmıha gerildi. Ama ağzını asla açmadı... Ne söyleyeyim sana? Devam et, devam et sevgili Ladas'ım."

Yaşlı Ladas yeniden dobra dobra konuşmaya hazırlanıyordu ki, öğretmen araya girdi.

"Utanın kardeşlerim," diye bağırdı. "Birkaç saatlik ömrünüz kaldı. Ruhumuzu Tanrı'ya yükselteceğimize, dünyasal tutkularla ayağımızın altında çiğniyoruz... Sus artık Ladas Baba, yeterince konuştun, içini boşalttın. Siz de susun kardeşlerim. İnsanın günahları sınırsızdır."

Yaşlı Ladas dudak büktü:

"Zavallı öğretmen, sana ne diyeyim? Senin için temizle kirli arasında fark yok. Senin beynin yeterince büyük değil, bu nedenle de çok az iyilik ve kötülük yapabildin. Çok daha fazla iyilik ve kötülük yapmak isterdin, ama yapamadın benim zavallı dostum. Yalnızca sonuçsuz kalan bazı önemsiz işler... Sende küçük bir dükkâncı ruhu var. Karatahta, tebeşir, silgi ve ucuz defter satarsın... Altı üstü öğretmen. Ayrıca büyük sözler de sattın, peynir yerine tebeşir yutturur gibi. Hepsi sende kalabilir."

Her şeyi söylemek ve rahatlamak için acele ediyordu. Ötekilere döndü.

"Neden bana surat ediyorsunuz?" diye saldırdı, öfkeli bakışlarla. "Tavuk kendi gözünü çıkarana dek kaşı-

nır... İşte siz de çok ileri gidip kendinizi incittiniz. Umarım bu işe yarar."

Papaz Grigoris elini kaldırıp Patriarheas'a işaret etti: "Onunla konuşma!" Yaşlı yargıç öfkesini yutup sessiz kaldı.

Öğretmen yaklaşan ayak seslerini duyarak yerinden sıçradı.

"İşte geliyorlar..." diye mırıldandı. Kanı damarlarında donmuştu.

Papaz Grigoris, Ladas Baba'ya dönüp onu kutsamak için elini uzattı.

"Tanrı seni bağışlasın kardeşim," dedi ağırbaşlılıkla. "Bütün söylediklerini bağışlasın. Ruhunun tüm çılgınlıklarını döküp kurtuldun. Farkında olmadan günah çıkardın, talihsiz adam. Tanrı, yaşamın boyunca yaptığın tüm kötülükleri bağışlasın. Kalk Ladas Baba, sıran geldi!"

Ama yaşlı Ladas çırpınışlarla sarsılarak yere yığıldı. Kapı, muhafızın omuzlamasıyla paldır küldür açıldı. İçeri fırlatılan Panayotaros'la Manolios duvara çarpıp yere düştüler. Kapı kapandı.

"Manolios," diye bağırdı Patriarheas. "Burada ne işin var? Seni neden getirdiler?"

"Panayotaros," dedi öğretmen, "demek ölmedin? Demek seni asmadılar? Tanrı'ya şükürler olsun!"

"Bu lanet olası herif yüzünden yaşıyorum!" diye kükredi Panayotaros, köşeye doğru yürüyerek.

Ladas Baba başını kaldırıp sabit gözlerle Panayotaros'a baktı ve dokunmak için elini uzattı.

"Gerçekten de sağsın. Seni neden asmadılar? Ağa yaptıklarına pişman mı oldu? Düşüncesini değiştirmiş olabilir mi?"

Bu soruları sorarken yüreği fırlayacakmış gibi atıyordu. Kimse karşılık vermedi.

"Uzan yere Manolios," dedi Papaz Grigoris. "Dinlen biraz."

"Söyle bize Manolios," dedi yargıç, "daha fazla bekleyemeyiz. Katili buldular mı?"

"Buldular," diye karşılık verdi Manolios.

"Kim? Kim? Kim?" diye bağırdı dördü birden ona doğru atılarak.

"Ben," dedi Manolios.

"Sen mi?"

Ağızları açık Manolios'a bakarak geriliediler. Uzun bir süre hiçbiri konuşmadı.

"Bu olanaksız!" diye bağırdı yaşlı yargıç, Manolios'un tüm yaşamını uzun bir süre aklında tarttıktan sonra. "Olanaksız! Hayır hayır, dünyanın sonu geldi!"

"Ben de kabul edemem," dedi öğretmen. "Onu neden öldüresin? Sen kimseyi öldürebilir misin Manolios? Öldüremezsin."

Yalnızca Papaz Grigoris bir şey söylemeden Manolios'a bakıyordu.

"Neden yanıt vermiyorsun Manolios?" diye sordu Patriarheas.

"Ne için, yargıç?" dedi Manolios yüzünden akan teri silerek. "Katil benim, söyleyecek başka bir şeyim yok. Yetmez mi?"

"Evet!" diye bağırdı Ladas Baba. "Yeter oğlum! Katili buldular, kurtulduk, Tanrı varmış!"

Manolios pencereden giren ışığın altına çekildi, cebinden küçük İncil'i çıkardı, rastgele açıp okumaya başladı. Çevresindekileri unutmuştu bile... İsa'yla birlikte tekneye bindi, havarilerinin arasına karıştı. Kinneret Gölü'nde yelken açıp dolaştılar. Akşama doğru şiddetli bir rüzgâr başladı... Bütün gün insanlarla konuşmaktan yorgun düşen İsa, kıç taraftaki ağların üzerine yatmış uyuyordu... Ama kuzey rüzgârı sertleştikçe sertleşiyordu. Gilead Dağları'ndan geliyor, gölü dalgalandırıyor ve dalgalar küçük balıkçı teknesine öfkeyle saldırıyorlardı. Ha-

variler korkudan bembeyaz olmuşlardı.

"Mahvolduk!" diye mırıldanıp duruyorlardı. "Mahvolduk! Efendimiz bir uyansaydı!"

Ama hiçbiri kutsal uykuyu bozmaya cesaret edemiyordu. Petrus yaklaştı, üzerine eğildi ve bir şimşeğin ışığında İsa'nın gülümsediğini gördü.

"Uyandır onu! Uyandır onu!" diye bağırdı havariler.

Petrus cesaretini topladı, elini uzatıp hafifçe İsa'nın omzuna dokundu.

"Efendimiz," dedi, "uyanın, yoksa mahvolacağız!"

İsa gözlerini açtı, korkuyla titreşen havarilerine baktı. Başını salladı ve sert bir sesle mırıldandı:

"Uzun zamandır birlikteyiz ama görüyorum ki hâlâ bana inanmıyorsunuz!"

İçini çekti, doğrulup ayağa kalktı ve başını göğe kaldırdı, "Sakinleş!" diye buyurdu rüzgâra.

Kolunu aşağıya indirip öfkeli göle çevirdi.

"Dur!" dedi.

Bir anda rüzgâr dindi, dalgalar duruldu, yıldızlar yeniden parlamaya başladı ve dünya yeniden gülümseyen görünümüne büründü.

Manolios başını salladı. Beş arkadaşına baktı. Mavi gözleri Kinneret Gölü'nün mutlu ve durgun suları gibi parlıyordu.

Ladas Baba yeniden yaşama dönmüştü. Ayağa kalkmış, ellerini ovuşturarak dolaşıyordu.

"Katili buldular. Tanrı'ya şükür kurtulduk! Zavallı Manolios, senin için üzülüyorum ama sonuçta bu o denli kötü bir şey değil. Yoksul, genç, zavallı bir uşaktın. Yaşamın güzelliklerinin tadına bile varamamıştın. Ölmek, senin için önemli değil. Tersine, senin itiraf etmiş, benim de kurtulmuş olmam çok iyi oldu."

Durdu, yan gözle arkadaşlarına baktı ve dudaklarını büktü.

"Şimdi işleri nasıl düzelteceğim?" diye düşündü. "Şimdi kurtulduğuma göre şu keçisakallı ve 'soylu domuz' dediğim şu lanet olası Patriarheas'la ilişkilerimi nasıl düzelteceğim? Öğretmene aldırmıyorum ama ötekiler için çok acele ettim, kendi ocağıma ot tıktım. Yine de kurtulduğum için talihliyim!"

Yaşlı Patriarheas İncil'e dalmış olan Manolios'a bakıyordu. Papaza doğru eğilerek fısıldadı:

"Peder, bir fikrim var."

Papaz Grigoris onun söyleyeceklerini anladı ve öksürdü.

"Soru sorup durma yargıç," dedi. "Bırak olacağına varsın. Tanrı nasıl isterse öyle olsun..."

"Ama ya suçsuzsa? Ya bunu köyü kurtarmak için yapıyorsa? Buna izin verebilir miyiz? Günah olmaz mı? Sorumluluğu alıyor musun?"

"Tanrı merhametlidir," dedi papaz. "Beni bağışlayacaktır."

"Belki seni Tanrı bağışlar ama ya insanlar?"

"Tanrı beni haklı bulursa," dedi papaz göğsünü şişirerek, "insanlardan korkacak bir şeyim olmaz."

"Öyleyse..."

Yanlarına yaklaşıp onları dinleyen öğretmen söze karıştı:

"Daha fazla uzatmayalım, Tanrı'ya bırakalım... O ne yaptığını bilir. Ayrıca unutmayın ki, Manolios da ruhunu kurtarıyor. Bu da bir şeydir."

"Hem de muazzam bir şey," diye ona katıldı papaz. "Geçici yaşamını yitiriyor ama sonsuz yaşamı kazanıyor... Bu bir bakır para verip karşılığında bir milyon altın almak gibi bir şey... Üzülme, Manolios ne yaptığını biliyor..."

"Gerçekten de akıllı, küçük bir maymun o," dedi öğretmen, gözleri ve yüzü parlayan Manolios'a gülümsemeyle bakarak.

Hüseyin içeri girdi, Manolios'a doğru atıldı ve onu yakasından kavradı.

"Bu yandan gâvur!" diye bağırdı ona. "Ağa seni görmek istiyor."

"İsa adına," diye mırıldandı Manolios.

Ağa odasında, bağdaş kurmuş oturuyordu. Uzun çubuğunu içiyordu. Yusufaki yanındaydı. Öğleüzeriydi ve bunaltıcı bir sıcak vardı. Yusufaki kokmaya başlamıştı. Yaşlı Marta sessizce içeri girdi, kucağındaki taze gülleri, yaseminleri, hanımellerini bir demet yaparak yarı çürümüş cesedin üstüne koydu, sonra kokuya dayanamayıp dışarı kaçtı.

Ağa derdinden, hiçbir koku duymuyordu. Çubuğunu tüttürüp acı düşüncelere dalıyordu. Yorgun görünüyordu. "Bütün bunlar yazılıydı..." demişti o sabah kendi kendine. "Alın yazısıydı..." Ve o andan itibaren biraz rahatlamıştı. İnsanların günahlarını Tanrı'nın üzerine atıp yatışıyordu. Tanrı'yı kim suçlayabilirdi ki? Böyle istemiş, böyle yazmıştı. Olan her şeyde O'nun parmağı vardı. Boynunu bük ve ses çıkarma... Likovrisi Ağası'nın Yusufaki'ye İzmir'de rastlayacağını yazan O değil miydi? Yusufaki'yi kimin öldüreceğini de O yazmamış mıydı? Katilin bulunacağını yazan da O değil miydi?.. Her şey yazılıydı...

İçeriye giren Manolios'u görünce çubuğunu oturmakta olduğu şiltenin üstüne bırakıp kollarını kavuşturdu.

"Sana söylemek istediklerimi iyi dinle Manolios," dedi sakin bir sesle.

Muhafızına döndü.

"Sana gerek yok, kapının dışında bekle."

Manolios'a baktı:

"Düşümde Yusufaki'yi senin öldürmediğini gördüm... Kes sesini gâvur, bırak konuşayım! Bunu köyü kurtarmak

için yapıyorsun. Sen ya deli ya da bir aziz olmalısın; bu senin bileceğin iş... Üzülme her şey istediğin gibi olacak, seni asacağım. Ama bilmek istediğim bir şey var Manolios. Yusufaki'yi gerçekten sen mi öldürdün?"

Manolios, Ağa'ya acıyordu. Hiç böyle büyük bir keder görmemişti. Artık karşısında serbest bırakılmış vahşi bir hayvan yoktu, acı onu insan yapmıştı. Bir an duraksadı ama hemen toparlanıp başını kaldırdı.

"Ağa," dedi, "beni bu işe şeytan itti, böyle yazılmış... Onu öldüren benim."

Ağa duvara yaslanıp gözlerini kapadı. "Allah, Allah," diye mırıldandı, "dünya yalnızca bir düş..."

Gözlerini açıp ellerini çırptı. Hüseyin içeri girdi.

"Götür onu!" dedi. "Gün batarken onu çınar ağacına asacaksın."

Bu arada üç arkadaş; Mihelis, Kostandis ve Yannakos, köyü dolaşıyor ve kapıları çalıp bir masumun ölmesine izin vermemeleri için köylülere yalvarıyorlardı.

"Manolios masumdur, masum! Bunu köyümüzü kurtarmak için yapıyor..." diye ağlıyordu Yannakos.

"Eee, ne yapalım istiyorsun?" diye sordu yaşlı bir adam. "Gidip Manolios'un katil olmadığını Ağa'ya anlatmamızı mı? Peki sonra ne olacak? Ağa yeniden idamları birbiri ardınca başlatıp köyü yok edecek. Tek bir masumun yerine binlerce masum ölecek... Bu doğru olur mu? Bir işe yarar mı? Binlerce insanın yerine bir kişinin ölmesi daha iyi değil mi? Ayrıca, bunu isteyen kendisi. Bırakın bizi kurtarmak için ölsün, sonra onun için bir ikon yapar, ona mumlar yakar, bir aziz olduğunu söyleriz. Şimdilik, bırakın ölsün."

Büyük bir ailenin babası Mihelis'le konuşuyordu. Ona saldırgan bir tavırla sordu:

"Hiç çocuğun yok değil mi, genç soylu?"

"Yok."

"İyi, öyleyse söyleyecek sözün de yok. Bizi rahat bırak."

Torununu dizlerinde hoplatan yaşlı bir kadın Yannakos'a döndü.

"Neden burada oturmuş sızlanıyorsun Yannakos?" dedi. "Bırak binlerce Manolios ölsün ama torunum yaşasın."

"Bunlar vahşi hayvan, kurt, tilki," diye inledi Yannakos, gözlerini silerek.

"Onlar vahşi hayvan değil Yannakos," diye karşılık verdi Mihelis, "yalnızca insan... Hadi boşuna zamanımızı harcamayalım. Bırakalım Tanrı dilediği gibi yapsın."

"Sen babanı düşünüyorsun," dedi Yannakos tiksintiyle. "Böylece yaşlı adam da paçayı kurtarır."

Mihelis gözleri dolarak baktı ona.

"Özür dilerim Mihelis," diye bağırdı Yannakos. "Artık ne söylediğimi bilmiyorum."

Tam meydana yaklaşmışlardı ki, en güzel giysilerini giymiş, saçlarını yeni yıkamış olan Katerina'yı gördüler. Yelkenleri fora etmiş bir savaş gemisi gibi üzerlerine geliyordu.

"Nereye gidiyorsun Katerina?" dedi Yannakos.

"Korkaklar sürüsü, Manolios'un ölmesine izin mi vereceksiniz?" diye haykırdı dul. İri gözleri yaşlarla dolmuştu. "Ben vermeyeceğim. Ağa'yı görmeye gidiyorum."

"Acı seni deliye çevirmiş Katerina," dedi Yannakos.

"Ağa seni o kızgınlıkla öldürür zavallı kadın, geriye dön," dedi Mihelis, ona acıyarak.

"Ben yaşamı artık ne yapayım?" dedi dul, başı dimdik, Ağa'nın avlusunda gözden kaybolurken.

Güllerin ve çürüyen etin sıcak ve boğucu kokusu... Ağa, başını küçük demir karyolaya dayamış ve uykuya dalmıştı. Kuşkusuz, düşünde bu felaketin yalnızca bir düş

olduğunu görüyordu; uyandığında kendisini yine balkonunda, Yusufaki'yi de yanında, bardağına rakı doldururken bulacaktı.

İki güvercin gagalaşıp ötüşerek balkona konup yeniden uçtular. Aşağıda, avludan çeşmenin şırıltısı geliyordu. Köpek, dili bir karış dışarıda, soluya soluya taşların üzerinde yatıyordu. İri, şişman bir kara kedi gölgeye sığınmıştı; yeşil gözleri rahatsız edici, büyüleyici bir biçimde parlıyordu.

Katerina, muhafıza yakalanmaktan ya da köpeğin havlamasından korkarak avluyu hızla geçti. Ama Hüseyin görünmedi, köpekse havayı koklayıp onu tanıdıktan sonra kuyruğunu sallamakla yetindi. Evin girdisini çıktısını çok iyi bilirdi. Marta, Ağa'nın yalnız olduğu kaç gece kapıyı gizlice açıp onu içeri almıştı... Bu, Ağa'nın İzmir'e gidip Yusufaki'yi bulmasından önceydi. O zamandan beri muhafızı ona bir-iki kez dulu anımsatmış ama Ağa gülerek, "Eski dostum," demişti, "bir paşanın arkadaşlarından birini kendisiyle rakı içmeye çağırmasıyla ilgili bir öykü vardır. Meze olarak bir kavanoz zeytin, bir kavanoz havyar ikram eder. Dostu yalnızca havyar yer. 'Biraz da zeytin al,' der paşa. 'Ben yalnızca havyar severim,' diye karşılık verir dostu. Anlıyor musun Hüseyin? Benim Yusufaki'm havyardır..." Muhafız dilini tutmuş ve bir daha da duldan söz açmamıştı.

Avluyu geçen Katerina eve girdi ve korkuyla irkildi; büyük ayna, sedirler, iskemleler, büyük bronz mangal ve bir koltuk Ağa'nın öfkesine hedef olmuşlardı. İçleri dışlarına çıkmış, parçalanmışlardı. "Panayotaros da benim yüzümden aynısını yapardı..." dedi dul kendi kendine, ürpererek.

Ayak seslerini duyunca, darmadağın olmuş bir minderin ardına saklandı. Muhafız eşikte göründü. Çökmüş yanakları, derine kaçmış gözleriyle tam bir hayalete dön-

müştü. Ağzından salya akıyordu. Bir an durdu, içini çekerek çevresine bakındı, sonra sendeleyerek avluya doğru yürüdü, köpeğin yanına uzanıp ağlamaya başladı.

Dul haç çıkardı. "İsa Efendimiz," diye mırıldandı. "Kadınları yalnızca sen anlar ve bağışlarsın. Senin karşına çıkmaya hazırım." Saçlarını yıkamış, temiz iç çamaşırları ve en yeni elbisesini giymiş ve portakal çiçeği kolonyasını sürmüştü... "İsa Efendimiz," diye mırıldandı yeniden, "hazırım."

"Katerina, dostum, burada ne işin var? Hemen evine dön, ne düşünüyorsun?"

Dul döndü ve bir kucak dolusu çiçekle odaya girmeye hazırlanan Marta'yı gördü. Beti benzi atmış, saçları dağılmıştı...

"Marta, Ağa'yı görmek istiyorum..." dedi dul.

"Daha Yusufaki'nin cesedi soğumadan, hangi cesaretle... Seni kıyma gibi doğrar, sefil yaratık!"

"Marta, Ağa'yı görmek istiyorum..." diye yineledi dul. "Ona anlatacak bir sırrım var. Katili biliyorum!"

Yaşlı köle alayla burun büktü.

"Manolios değil mi?" dedi.

"Hayır, başka biri... Göreceksin..."

Marta çiçekleri basamağa bıraktı, dulun yanına gelerek parmaklarının ucunda yükseldi.

"Kim?" diye fısıldadı parlayan gözlerle. "Sen de onu mu düşündün? Ben de! Ben de!"

"Kimi?" dedi dul hayretle.

Yaşlı kadın dikkatle ona baktı, başını salladı, durdu ve çiçekleri topladı.

"Kimseyi," dedi, "hiçbir şey söylemedim... Bu çiçekleri gidip o lanet çocuğun üstüne koyayım. Şeytan götüresi, kokmaya başladı."

Midesi bulanarak yere tükürdü. Birden içindeki bütün kötülük dışarı taştı:

"İçin kurtlarla dolu, güzelim," dedi. "Ben de öyleyim. İstediğin kadar çalım sat, hepimiz aynıyız."

Ama odadan şiddetli bir darbe sesi geldi ve öfkeli bir ses duyuldu:

"Kim var aşağıda? Kiminle konuşuyorsun yaşlı cadı? Kes sesini!"

Yaşlı kadın ayağa kalktı ama dul, cesaretle merdivenlere doğru yürüdü.

"Benim Ağa, Katerina."

"Orospu," diye bağırdı Ağa, "defol!"

Dul omuzlarını silkip yürümeye devam etti. Ağa birden onu karşısında buldu.

"Ağa, bağışla beni, bağışla beni!" diye bağırdı dul, ayaklarına kapanarak.

Ağa öfkeyle tekmeledi onu ve merdivenlerden aşağı atmaya çalıştı. Ama dul merdivenin kenarına tutunmuş yatıyor, bir yandan da bağırıyordu:

"Ağa, dinle beni, bu sırrı daha fazla saklayamam. Ayaklarına kapanmaya geldim. Ağa, onu öldüren benim!"

"Sen, sen miydin orospu?" diye kükredi Ağa, duvarda yatağanını araştırarak.

"Ben Ağa, ben, onu aşkım yüzünden, kıskançlıktan öldürdüm... Kıskanıyordum. Evine ayağını bastığı günden beri dönüp yüzüme bakmadın. Beni çağırması için Marta'yı göndermedin... Ağladım, inledim... Gece gündüz kapıda bekledim... Hiçbir şey... hiçbir şey... Yusufaki'yi bulmuş, beni unutmuştun... Her türlü büyücüye gittim, bir gece kapına büyü astım bekledim... ama Yusufaki vardı, beni unutmuştun... Seni çok seviyordum, kıskanıyordum. Deliye döndüm... Geçen gece, bir bıçak aldım..."

Ağa'nın ayaklarına atılıp öptü.

"Ağa," diye yalvardı. "Ağa, öldür beni! Artık yaşayıp ne yapacağım? Öldür beni!"

Ağa hâlâ duvarda yatağanını arıyordu. Ev fır fır dönüyor, gözleri kararıyordu. Dul göğsünden bıçağı çekip çıkardı.

"İşte, bu bıçakla öldürdüm onu..." Dizlerinin üzerinde doğrulup bıçağı Ağa'ya uzattı... "İşte, bu bıçak..." dedi boynunu uzatarak.

Ağa'nın gözleri kan çanağına dönmüştü. Başını çevirdi, Yusufaki'nin boş gözlerine, açık ağzına ve cansız bedenine baktı. İri mavi ve siyah sinekler dudaklarından ve burnundan girip çıkıyorlardı.

Sonra yeniden önüne baktı ve dulu gördü. Üstüne atıldı, kendisine uzattığı bıçağı yakaladı, havaya kaldırdı ve tek bir vuruşla sapına dek yüreğine sapladı. Sonra da bir tekmeyle onu merdivenlerin dibine yolladı.

X
Yükselen yol

Dulun kanı Ağa'nın öfkesini yeniden tutuşturmuştu. Gözlerini kan bürümüştü. Bıçak hâlâ elindeydi. Kolu dirseğine dek kan içindeydi. Hüseyin'i çağırdı:

"Bodruma in, Manolios'u alıp çınar ağacına götür. Borazanını çal, tüm gâvurlar gelip onu izlesinler. Çınarın altına Yusufaki'yi de getir, o da izleyebilsin... Katil ya da değil, as o sefili. Bana kırbacımı getir, aşağıya yalnız ineceğim. Tümünün kemiklerini kıracağım. Bu beni rahatlatır. Herhalde onları da sabaha asarım. Beşini de, birbiri ardınca... Suçlu olsunlar ya da olmasınlar! Hepsini asacağım, hepsini, hepsini! Yusufaki'm orada uzanmış yatarken onlar niye yaşasınlar ki? Hadi koş!"

Gözleri yeniden yaşlarla doldu. Dönerek, kanlı bıçağı Yusufaki'nin cesedinin üzerindeki güllerin arasına koydu.

"Al bunu Yusufaki'm," dedi.

Diz çöktü, küçük karyolaya yaslandı ve çubuğunu içmeye başladı. Gözlerini kapadı. Aklından tarlalar, dağlar, köyler geçiyordu. Likovrisi'den İzmir'e gitmek için yeniden yollara düşmüştü. Bazen bir arabaya bazen bir katırın sırtına bazen de o lanet olası Frenklerin getirdiği şeytan icadına biniyordu. Bir sabah, mucize! Saraylar, camiler, pazarlar, binlerce insan, müzik, bahçeler, deniz! Sonra hepsi kayboldu. Yalnızca kıyıda bir kahve kalmıştı.

Kapılar açıktı. Hava çok sıcaktı. Güneş batıyordu. Özenle yıkanmış, temiz giysileri içinde, siyaha boyalı bıyıklarıyla ağalar, çember halinde minderlerin üzerine oturmuş nargile içiyorlardı. Likovrisi Ağası içeri girdiğinde, ortada, yüksek bir taburenin üstünde bir de ne görsün? "Dünya da bir, rüya da bir, aman aman!" diye şarkı söyleyen Yusufaki'yi... Ağaları, nargileleri ve minderleriyle kahve de yok oldu. Koskoca İzmir'den beriye bir o, bir de Yusufaki kalmıştı. Biri diz çökmüş yalvarıyor, ötekiyse alık alık sırıtıp ürpererek sakız çiğnerken...

Hüseyin elinde kırbaçla içeri girdi, efendisinin dizlerine bıraktı. Ağa başını eğip kalın kaşlarının altından çevresine bakındı. Nereye gitmeliydi? Neden bulunduğu yeri, Yusufaki'siyle birlikte olduğu yeri, deniz kıyısını bırakmak zorundaydı? Gözlerini kapadı ve yeniden İzmir'e döndü.

Dışarıda muhafızın borazanının sert sesi duyuldu. Güneş çoktan alçalmış ama sıcaklık dağılmamıştı. Yaprak kımıldamıyordu. Hareketsiz, savunmasız, güneşin içine gömülmüş köy kavruluyordu.

Kapılar bir bir açıldı. Borazanı duyan köylüler çınar ağacının çevresinde toplanmaya başladılar. Bazıları, asık yüzlüler; sessizdi. Ötekiler, aşırı heyecanlı olanlar; tartışarak gidip geliyorlardı. Katil Manolios muydu, değil miydi?

"Durgun suya asla güvenme," dedi içlerinden biri, başını sallayarak. "Manolios'tan her zaman kuşkulanmışımdır. Önce dul, sonra Yusufaki... Öff! İğrenç! Şeytan alsın onu!"

Yaşlı zangoç soluk soluğa geldi. Kötü haberleri hep o getirirdi ve bu işten büyük bir zevk alırdı.

"Tam Ağa'nın evinin önünden geçiyordum, biraz yaklaşıp baktım ki ne göreyim? Ağlayıp dövünen yaşlı kambur Marta'yı... 'Ne oldu ana?' diye sordum ona. 'Dulu öldürdüler!' 'Kim onlar?' 'Ağa! Koyun gibi gırtlağını kesip

merdivenlerden aşağı attı.' Gidip zavallıcığı gömelim. O da Hıristiyandı. Onun da bir ruhu vardı."

"Gömmek mi? Daha neler zangoç?" diye alay etti, sarı suratlı yaşlı bir adam. "Bırakın, gidip cehennemde yansın!"

Güneş batmak üzereydi. Geceyi geçirmek için çınar ağacının çevresinde uçuşan kuşlar çevrede toplanan kalabalığı gördüler. Kalabalıktan yükselen huzursuz mırıltı onları korkutmuştu. Yuvalarına geri dönebilmek için bu insanların dağılmasını bekleyerek, kararsızca oraya buraya uçuşup durdular.

Ağa'nın ağır kapısının açıldığı duyuldu. Bütün başlar o yana çevrildi. Elleri arkasında bağlı Manolios, sakin ve gülümseyerek eşikte göründü, yüzünden ve kollarından kan akıyordu.

Bir an eşikte durdu ama muhafız peşindeydi, kırbacını kaldırıp öfkeyle ona indirdi. Manolios bunu hissetmemişçesine eşiği geçti. Arkasından, içinde Yusufaki'nin çiçekler arasında yattığı yatağı taşıyan adamlar geliyordu.

Manolios düzgün adımlarla ilerledi. Bakışları son bir veda için çevresindeki yüzlerde; evlerin, ağaçların ve uzaklarda batan güneşin son alevlerinde altın gibi parlayan başakların, tarlaların üzerinde dolaştı. "Tanrı'ya şükürler," dedi kendi kendine. "Bu yıl iyi bir ürün alacağız, yoksulların yiyecek ekmeği olacak."

Birden ağacın altında onu izleyen ve ağlayan üç arkadaşını gördü. Manolios onlara gülümsedi ve başıyla selam verdi. Bir an durdu, insanlara baktı ve bağırdı:

"Elveda dostlar, gidiyorum."

Bakışlarını bir kez daha üç dostuna çevirdi:

"Kardeşlerim," dedi, "Mihelis, Kostandis, Yannakos, ben gidiyorum. Kendinize iyi bakın."

"Masum! Masum! Masum!" diye bağırdı üç arkadaş boğuk bir sesle.

"Kendinize hiç saygınız yok mu?" diye bağırdı Yannakos, tek bir söz söylemeden onları izleyen köylülere. "Onun önünde diz çökmeyecek misiniz domuzlar? O sizin için ölüyor, köyü kurtarmak için... Anlamıyor musunuz? Hepimizin günahlarını üstleniyor, İsa gibi. Kardeşlerim..."

Bitirecek zamanı olmadı. Muhafız üzerine atılmış, kırbaç boynunda iki kere şaklamıştı.

Ağa eşikten geçti. Birden herkes sustu. Kalabalık açılıp ona yol verdi. Ağa, gözleri önünde, asık bir yüzle ağır ağır ilerledi.

Çınar ağacına varınca durdu. Manolios'a dönüp bakmadan kolunu muhafızına doğru uzattı.

"As onu!" diye buyurdu.

Dev Hüseyin, Manolios'un üzerine atılıp onu boğazından yakaladı. Tam o anda tiz bir ses duyuldu:

"Ağa! Ağa!"

Yaşlı Marta kucağında bir bohçayla soluk soluğa koşarak geldi. Hüseyin bembeyaz olmuş, düğüm attığı ip elinden düşmüş, titreyerek çınar ağacına yaslanmıştı. Yaşlı kambur kadın, Ağa'nın ayaklarına kapandı:

"Ağa," diye haykırdı. "Bak! Bak!"

Bohçayı Ağa'nın ayaklarının dibinde açtı ve üstünde kan lekeleri olan bir ceketi, pantolonu, tozlukları ve bir çift Türk terliğini yere yaydı. Ağa eğildi.

"Bütün bunlar kimin?" diye bağırdı.

"Hüseyin'in!" diye yanıt verdi yaşlı Marta. "Muhafızınızın."

Ağa dönüp çınar ağacının dibine çökmüş olan Hüseyin'e baktı. Köylüler soluklarını tutmuşlardı.

Ağa bir sıçrayışta üstüne atılıp onu sarsarak bağırdı:

"Hüseyin Muhtar!"

Yerde top gibi büzülmüş olan muhafız yüzünü iri, kıllı ellerinin arkasına sakladı.

"Merhamet," diye böğürdü, bir buzağı gibi.

Üç arkadaş daha yakına geldiler. Yürekleri fırlayacakmış gibi atıyordu. Kalabalık, insanlardan oluşmuş bir akıntı gibi Ağa'nın, muhafızın ve Marta'nın çevresini sarmıştı. Yannakos gizlice Manolios'a yaklaştı, bağlarını çözdü, elini tutup öptü.

Ağa başını kaldırıp köylülere baktı, onların sevinçle aydınlanan yüzlerini gördü ve kırbacını şaklattı.

"Gâvurlar," diye bağırdı. "Defolun! Kaybolun gözümün önünden, yoksa çok kötü olur!"

Kalabalığa dalıp kadın erkek herkese vurmaya başladı. Ağzından köpükler saçıyordu.

Göz açıp kapayıncaya dek meydan boşaldı. Herkes evine kaçıştı. En cesurları köşebaşına gizlenip olacakları izlemeye koyuldular. Üç arkadaşı Manolios'u götürmüştü. Gidip karşıki duvara yaslandılar.

"Demek sendin, öyle mi? Sendin, değil mi?" diye kükredi Ağa, muhafızın üstünde zıplayıp ona tükürerek. Yatağanını kınından çekip sonra yeniden soktu. Eğilip yerden taş topladı ve onlarla kafasına vurmaya başladı. Kendini kaybetmişti, onu nasıl öldüreceğine karar veremiyordu.

Yaşlı Marta çevik, soğukkanlı hareketlerle sağa sola gidip bohçadan saçılan giysileri bir topluyor, bir dağıtıyor, havaya kaldırıp sallıyor, sonra yere yayıp büyük kan lekelerini gösteriyordu.

Soluk soluğa aynı sözleri bir nakarat gibi yineleyip duruyordu:

"Onun gece yarısı merdivenleri çıkışını duydum Ağa... Öldürülen bir kuşunki gibi zayıf bir çığlık duydum Ağa... Ama ağzımı nasıl açabilirdim ki? Benim gibi zavallı bir kadın... Ama görüyorsun, bunları ve bu kan lekelerini buldum."

Yeniden bohçayı açıp giysileri yere yaymaya, kan lekelerini göstermeye başladı.

Çok geçmeden onun nakaratından usanan Ağa, böbreklerinin üstüne bir tekme indirdi. Küçük yaşlı kadın boğazlanan bir kedi gibi tiz bir çığlık attı ve topallayarak efendisinin kapısına doğru gitti. Bir baykuş gibi eşiğe tünedi ve delici bakışlarını Ağa'yla muhafızın üzerine dikti.

"Şimdi birbirinizin gözünü oyun bakalım pis herifler!" diye mırıldandı. "Ben aradığımı buldum, geri kalanı yerin dibine batsın!"

Ağa diz çökmüştü, bir yumrukta muhafızı da karşısında diz çöktürdü. Şimdi karşı karşıyaydılar. Burunları neredeyse birbirine değecekti. Uzun bir süre böyle hareketsiz kaldılar. Güneş batmış; kalabalığın dağıldığını gören kuşlar cesaretlenmiş, yaşlı çınar ağacındaki yuvalarına dönmüşlerdi.

Duvarın dibine çömelmiş olan dört arkadaş, soluklarını tutmuş bekliyorlardı. Korkunç bir şeyin olacağını hissedebiliyorlardı.

"Zavallı Hüseyin'e acıyorum," diye mırıldandı Manolios.

"Sus, Tanrı ona acımıyor," diye karşılık verdi Yannakos.

Ağa ansızın ayağa kalkmıştı. Bir aslan gibi kükredi:

"Ayağa kalk köpek!"

Muhafız ayağa sıçradı. Ağa yatağanını kaldırıp bir, iki, üç kez indirdi. Muhafızın burnu ve kulakları kendisinden oldukça uzağa uçmuşlardı. Dev adam kıpırdamadı, bağırmadı. Budanan bir ağaç gibi dimdik duruyordu. Akan kanı, önünde bir çamur gölü oluşturmuştu.

Ağa kırbacını şaklattı.

"Ağacın çevresinde koş!" diye bağırdı.

Hüseyin sendeleyerek çınar ağacının çevresinde koşmaya başladı.

"Dur!" diye kükredi Ağa yeniden.

Muhafız durdu. Ağa onun üzerine atılıp pantolonunu indirdi, cinsel organını yakaladı ve bir vuruşta kese-

rek Yusufaki'nin cesedinin üstüne, yaseminlerin tam ortasına fırlattı.

Adam bunun üzerine, bir çığlık atıp yere yığıldı. Ağa onun sırtının derisinden tutup kaldırdı, taburenin üstüne koydu, ilmiği boynuna geçirdi, tabureye bir tekme attı ve muhafızın korkunç bir biçimde doğranmış, kanlar içindeki vücudu havada sallandı.

Ağa, kıpkırmızı eliyle alnındaki terleri sildi, bütün yüzü kana bulandı. Dizleri üzerine çöktü ve uzun bir süre soluk soluğa ve bir karış açık ağzıyla muhafızını izledi. Sonra, sanki ruhu yatışmış gibi ayağa kalktı, asılı duran adama ve Yusufaki'ye bakmadan sarsak adımlarla evine döndü. Kapıyı tekmeleyerek açtı ama ayağı kayarak boylu boyunca taşların üstüne yığıldı.

"Yukarıda ne olup bitiyor?" diye soruyordu yargıç Patriarheas tam o anda arkadaşlarına. Yere oturup arkalarını duvara yaslamış, başlarını alçak kapıya çevirmiş bekliyorlardı.

"Söyleyeyim, yargıç," diye yanıt verdi, güçlülerle ilişkilerini yeniden düzeltme çabasına giren Ladas Baba. "Tanrı ruhunu kabul etsin, Manolios, şimdi havada sallanıyordur. Doğru ya da yanlış, bu bizi ilgilendirmez. Önemli olan kurtulmuş olmamız. Biraz sonra muhafız gelip, 'Hadi yallah gâvurlar, defolup evlerinize gidin!' diyecek. Kıçımıza bir tekme yiyip aydınlığa ve işlerimizin başına döneceğiz. Birbirimize söylediklerimize gelince, yargıç ve sen Papaz Grigoris, geçmişi geçmişte bırakalım."

"Gözlerini oydurtacağım, seni pis domuz!" diye düşündü Papaz Grigoris ama bir Hıristiyan ve bir papaz olduğunu anımsadığından yüzünü ve sesini yumuşatarak konuştu:

"Tanrı'nın yardımıyla hepimiz kurtulup rahat bir soluk alalım da hepsini unuturuz Ladas Baba," dedi. "He-

pimiz insanız, güç anlar geçirdik ve belki de gereksiz birçok laf ettik. Bak! Ben unuttum bile."

"Ben, bana 'soylu domuz' dediğini asla unutmayacağım," dedi yaşlı Patriarheas. Kendisine bir eldiven gibi uyan bu takma ad yüreğine dek işlemişti.

"Ben böyle bir şey söyledim mi yargıç?" dedi Ladas Baba şaşkın bir tavırla. "Söylemişsem de geri alıyorum. Korkudan aklımı yitirmiştim, kekeliyordum, ne söyleyeceğimi bilmiyordum. 'Soylu efendi,' demek istemişimdir de ağzımdan 'soylu domuz' çıkmıştır."

Panayotaros yaralı başını kaldırdı.

"Cehenneme dek yolunuz var, sizi korkaklar sürüsü!" diye bağırdı. "Birbirinizden korkuyor ve iğreniyorsunuz ama bunu kabul edecek cesaretiniz yok. Yoksulları soymak için bir arada kalmak istiyorsunuz, tembeller! Ama benim gibi bir alçağı korkutamazsınız. Papazlar, piskoposlar, yargıçlar, yaşlılar, öğretmenler; yüzünüze tükürüyorum!"

Öğretmen ortalığı yumuşatmak için tam ağzını açıyordu ki kapı açıldı ve yaşlı Marta içeri girdi. Kadının alacakaranlığı delen parlak gözlerini gördüler.

"Ee, Marta, bize yukarıdaki dünyadan ne haberler getirdin?" diye bağırdı yargıç, doğrularak.

Yaşlı köle sırıttı ve elini uzattı.

"Eğer avucumu altınla doldurursanız," diye yanıt verdi, "geri çevirmem."

"Pis cadı!" diye kişnedi Ladas Baba. "Bize hiç acımıyor musun? Bizler yoksuluz, kanımızı mı emeceksin?"

"Bize getirdiğin haberler iyi mi, yoksa kötü mü?" diye sordu Papaz Grigoris. "Önce bunu bilmeliyiz."

"Söylediğim gibi, sizi geri çevirmem papaz efendi. 'Kyrie Eleison'u başlatmadan önce kutsal pederimiz de avucunu böyle açmaz mı? Neden sizden daha iyi olayım? İyi dileklerime karşılık olarak kesenin ağzını açın beylerim!"

Kesesini ilk açan yargıç Patriarheas oldu ve bir altın çıkarıp uzattı. Sonra papaza döndü.

"Peder," dedi, "sana 'soylu papaz' diyorlar, pazarlık etme. Sen de kesenin ağzını aç Ladas Baba. Sen ki bana 'soylu domuz' demiştin. Biraz yolunmak yararlıdır, bir yanına inme inebilir, zavallı adam. Gel öğretmen, sen de çıkar. Sen zengin değilsin, verebildiğin kadar ver de bu iş bitsin. Yaşlı kadının bize iyi haberleri var. Görmüyor musunuz, gözleri nasıl parlıyor?"

Papaz ve öğretmen ellerini ceplerine attılar. Ladas Baba içini çekti.

"Sana borçlansam olmaz mı, benim iyi yürekli Marta'm?" diye sordu yalvaran bir sesle. "Sana bir senet de yazarım."

"Yaşamının sefil bir altın parçası kadar değeri yok mu cimri herif? Biraz yüreklen de kesenin ağzını gevşet..."

Panayotaros'a döndü:

"Zavallı Alçı Yiyen," dedi alaylı bir sesle. "Senden bir kuruş bile istemiyorum. Dul nasılsa varını yoğunu silip süpürmüştü."

"Kapa çeneni yaşlı eşek!" diye bağırdı Panayotaros. "Bekle de kamburunu ölçüp canını yakmayacak bir eğer yapayım sana, pis cadı!"

"Bu denli sinirlenme zavallı Alçı Yiyen, senin için de bir-iki haberim var: Kurtuldun! Kurtuldun, talihsiz âşık! Dul Katerina toprağın altını boyladı!"

Panayotaros'un gözleri yuvarlaklaştı, konuşmaya çalıştı ama beceremedi, ulumaya başladı.

"Ağa biraz önce öldürdü onu. Yüreğine bir bıçak sapladı ve onu bir paket yapıp şeytana postaladı."

Panayotaros yere yuvarlandı, kendini duvara çarptı. Vahşi bir hayvan gibi bağırıp dulun adını çağırıyordu. İki büklüm, basamakta duran yaşlı kambur onu dürttü.

"Kim ona güzel ol dedi? Kim ona orospuluk yap dedi? Kim ona git de Ağa'yı gör dedi? Oh oldu! Ağa da yüreğine bir bıçak saplayıp onu merdivenlerden aşağı yuvarladı."

Ama Panayotaros onu dinlemiyor, kıvranıyor, yeri yumruklayıp dulu çağırıyordu.

Bu arada yaşlı Patriarheas parayı toplamıştı, yaşlı kamburun avucunu doldurdu. Kadının dili bir anda çözüldü ve tüm öyküyü anlatmaya başladı. Konuştu, güldü, dans etti, Ağa'nın ve muhafızının taklidini yaptı, uludu, alay etti... Papaz Grigoris haç çıkardı.

"Gelin," dedi, "Tanrı'ya şükredelim! Buraya basit insanlar olarak girmiştik, İsa için işkence gören kahramanlar olarak çıkıyoruz!"

"Neyse," dedi yaşlı yargıç, "bu işten ucuz kurtulduk."

"Bu iş bana bir altına mal oldu," diye homurdandı Ladas Baba. "Ama dışarı çıkınca geri alacağım. İlk iş olarak o Yannakos köpeğinden başlayacağım... Eşeğini alacağım!"

Papaz Grigoris dışarı çıktı.

"Yarın, kardeşlerim," dedi, "gizlice bir ayin yapmalıyız: Kahramanlar ve Hıristiyanlar gibi davrandık. Bu korkunç sınavdan utkuyla çıktık!"

"Ben," dedi öğretmen, "çocuklara Yunan ırkının kahramanlıklarını ve çektiği acılarla ilgili bir yazı yazdıracağım."

Önce, başı yukarıda, sürüsünün başındaki bir teke gibi caka satarak Papaz Grigoris çıktı. Onu, kir pas içinde, açlıktan bitkin düşmüş bir halde yaşlı Patriarheas izledi. Sonra bu denli kahramanlık göstererek atalarını utandırmamanın zevkini çıkaran öğretmen geldi. Son olarak, askıları yeniden kopan pantolonunu tuta tuta Ladas Baba çıktı.

"Hey, Alçı Yiyen," diye bağırdı, elinde anahtarla ka-

pının yanında duran kambur kadın. "Sen de çık! Dul kaldın, zavallı Ağa da dul kaldı. Git de ona arkadaşlık et."

"Bırak da önce büyük eşekler çıksın," diye homurdandı saraç. "Ben yalnız çıkarım."

Yumruklarını sıkıp ayağa kalktı.

"Papazlar, piskoposlar, yargıçlar, öğretmenler; yüzünüze tükürüyorum!"

"Yahuda!" diye üzerine atıldı artık kendini daha fazla tutamayan papaz. Bunu söyledikten sonra hızla uzaklaştı.

Panayotaros onu sakalından yakalamak için peşinden koştu ama papaz fırlayıp kaçmıştı bile. Dışarı çıkmış, avluyu geçiyordu. Üç arkadaşı onu aceleyle izlediler.

Akşam olmuştu. Yollar bomboştu. Köylüler evlerine kapanmışlar, bu unutulmaz günü kutlamak için fazladan bir kadeh atıyorlardı. Tüm evler Manolios, Hüseyin, dul, Ağa, yaşlı Marta adlarıyla çınlıyordu. Yaşlı Patriarheas iyi donatılmış masasının başına yerleşmiş, yıkanmış, giyinmiş, süslenmişti. Narin Lenio, efendisinin kendisine gelebilmesi için bir tavuk haşlamış ve terbiyeli bir çorba yapmıştı. Babasının karşısında oturan Mihelis, onun aç bir kurt gibi yemek yiyişini, kan ter içinde, yitirdiği gücünü yeniden kazanmak için harcadığı çabayı izliyordu.

Konuşmasını, gülmesini, lokmaları çiğnemesini dinliyor ve hayretler içinde ona bakıyordu.

"Bu benim babam," diye düşündü. "Bu benim babam."

"Ucuz atlattık," diyordu dolu ağızla. "Azrail'le yüz yüze geldikten sonra artık yaşamın anlamını biliyorum... Zamanı yitirmemeli oğlum; yemeli, içmeli, çok geç olmadan eğlentilere gitmeli, âlem yapmalı... Bir düşün, eğer dışarı çıkamasaydım bu tavuk ziyan olacaktı!"

Mihelis gözlerini ondan ayıramıyordu. Hiçbir şey söylemedi.

"Bu benim babam... Bu benim babam..." diye düşünüyordu şaşkınlıkla.

Papaz Grigoris ise avlusunda, ağır salkımlarla eğilmiş çardağın altına oturmuştu. Durmadan yiyor ama açlığını bastıramıyordu. Hafif bir yaz rüzgârı esiyordu. Fesleğenler ve yaseminler dinlendirici bir koku saçıyorlardı. Kedi bacaklarına sürtünüyor, mırlıyordu. Mariori ayakta, şarap testisini tutuyor ve sevinçten gözyaşları dökerek babasının kadehini dolduruyordu.

Patlayacak hale gelen papaz içiyor, yiyor, tıkınıyordu.

"Bir an olsun korkmadım. Bir önder gibi, Tanrı'nın Likovrisi'deki değerli temsilcisine yakışır bir biçimde davrandım. Ağa'yla güvenle konuştum, Hıristiyanlığı savundum. Hapiste, ölümün karşısında dimdik durdum... Mariori, babanla övünebilirsin..."

Yaşla Ladas da avlusundaki sıranın üzerine yalınayak, kemersiz pantolonuyla oturuyordu. Arpa ekmeğini çiğniyor, özenle ağzına bir zeytin atıyor ve Penelopesi'yle hızlı hızlı konuşuyordu. O bunu yapmıştı, onlar kendisine şunu yapmışlardı; o bunu söylemiş, onlar kendisine şunu söylemişlerdi; bu iş kendisine şu kadara patlamıştı...

İçini çekti, öfkelendi, odasına döndü, sandığını açtı, hesap cetvellerini çıkardı, şamdanı kendisine doğru çekti. Parmağını ıslatıp not defterlerinin sayfalarını çevirerek kimin kendisine ne kadar borcu olduğunu, borç vadelerinin ne zaman sona erdiğini, ne kadar faiz elde edeceğini anlamaya çalıştı. Memnun kalarak gülümsedi.

"Yarın sabah, sevgili Penelope'm, işimin başına döneceğim. Ölümün pençesinden kurtulduğuma göre artık kimseye iyilik yok. Benim sana borcum varsa, sen beni mahvedersin; senin bana borcun varsa ben seni... Ve henüz sağken bunu hızla yaparız. Ne düşünüyorsun canım?"

Penelope Ana'nın boş bakışları şişlerine dikilmiş, örgüsüne devam ediyordu. Sanki Azrail'i karşısında gör-

müştü de işini hızla bitirmeye çalışıyor gibiydi. Çorabı tamamlamalıydı. Kocasının ortadan kaybolması onu üzmemişti bile. Onu bir kez daha avluda dolaşırken, pantolonunu çekiştirirken, kaşınırken ve aralıksız konuşurken görmek nasıl sevindirmediyse.

O akşamki konuşmalar uzun bir süre sürdü gitti, lambalar gece yarısına dek yandı. Sonra köy ışıklarını bir bir söndürdü, gözlerini kapadı ve horlamaya başladı.

Mihelis, babasını görmek için acele ettiğinden, arkadaşlarından erken ayrılmıştı.

"Gidip bu akşam bizde birlikte yiyelim mi?" diye önerdi Kostandis iki arkadaşına. "Yeniden dirilişi kutlardık Manolios!"

O akşam Mrs. Kostandis iyi günlerinden birindeydi. Onları görünce alışıldığı gibi kaşlarını çatmadı. Ateşi yaktı ve yemeği hazırlamaya koyuldu. Sonra sofrayı kurdu, şarabı getirdi ve soğuması için su testisini kuyuya sallandırdı.

"Senin kız kardeşin gibisi yoktur," diye fısıldadı Kostandis Yannakos'a. "İyi gününde olduğu zaman ev işlerinde üstüne yoktur. Kötü gününde olduğu zaman da onun gibisi yoktur ya... Tanrı'ya şükür bu akşam talihliyiz. Hoş geldiniz kardeşlerim," diye ekledi yüksek sesle.

"Evinin, karının, çocuklarının sıhhatine Kostandis!" diye karşılık verdi konuklar ve her üçü de kıtlıktan çıkmışçasına yiyip içmeye başladılar. Evin hanımı arkalarında durmuş hizmet ediyordu.

Yannakos ile Kostandis, Manolios'la kadeh tokuşturdular.

"İsa dirildi!" diye bağırdılar ona sevecenlikle bakarak.

Manolios hiçbir şey söylemedi, gülümsemedi. Ama kuşkusuz yine de kurtulmuş olmaktan, dostlarıyla yiyip içmekten mutluydu... Terleyen alnını okşayan akşam rüz-

gârını hissetmekten mutluydu... Ama o bu gece bir başka yerde olmayı ummuştu. Dünyasal üzüntülerin üstünde bir üzüntüyle gölgelendi yüzü.

"Üzülme Manolios," dedi Yannakos. "Cennet güzeldir ama dünyanın da bazı güzel yanları var... Cennette bir Yannakos, bir Kostandis bulamayacaktın," diye ekledi gülerek. "Çünkü biz ikimiz, Kostandis, görünen o ki, bizim yerimiz cehennem. Ama tam dibi değil, kenarında bir yer!"

Üçü birden gülerek kadehlerini doldurdular.

"Üzüldüğüm biri varsa, o da dul, zavallıcık," dedi Kostandis, karısının duymaması için fısıldayarak. "Yazık, böyle güzel bir lokma!"

"Kim bilir," dedi Yannakos, "belki de şu anda o, cennette Maria Magdalena'yla birliktedir. İkisi kol kola ölümsüz çimenlerin üzerinde dolaşıyor, altlarındaki dünyaya bakıp gülüyorlardır..."

"Belki de içlerini çekiyorlardır Yannakos dostum, çünkü ikisi de bu dünyayı çok severlerdi," dedi Kostandis. "Sen ne dersin Manolios?"

"Ben dulu kıskanıyorum," diye yanıt verdi Manolios. "Onu kıskanıyorum, ona acımıyorum. Ona neden acıyayım ki? O şu anda kuşkusuz cennette meleklerle birlikte yürüyordur. Bu dünya onun için kayboldu artık. Evet, nasıl cüzam benim yüzümden yok olduysa..."

Kostandis'in karısı son sözlerini duymuştu. O zaman ilk kez Manolios'a baktı ve cüzamla örtüldüğü, şiştiği söylenen yüzünün, şimdi tertemiz ve ışıklar saçtığını gördü. Ona tam bu mucizenin nasıl gerçekleştiğini soracaktı ki, erkekler konuşmaya devam ettiklerinden ve bu da onun en iyi günlerinden biri olduğundan lafa karışmak istemedi. Kulak kabartıp dinlemekle yetindi. Söz dula gelince yavaşça homurdandı, saldırmaya hazırlandı ama dişlerini sıkıp kendini tuttu.

"Ya zavallı Hüseyin, onun için ne diyorsun Manolios?" diye sordu Kostandis. "Pis bir köpekti ama yine de..."

"Eğer bir Hıristiyan olsa ve pişmanlık duysaydı," dedi Manolios, "kim bilir, Kostandis? Tanrı belki de elini onun başına koyup, 'Bağışlandın, çünkü çok sevdin,' derdi."

"Ama öyle olsaydı," diye bağırdı Yannakos, "eğer söylediğin gibi olsaydı günahkârların, hırsızların, katillerin, herkesin cennete gitmesi gerekirdi..."

"Cennet günahkârlar içindir," diye mırıldandı Manolios.

"Öyleyse Hüseyin'in sağlığına içelim!" dedi kafayı bulmaya başlayan Kostandis. "Ağa'nın sağlığına içelim, zavallı dul, çünkü o da çok sevmişti. Haksız bir ölüme kurban giden Yusufaki için de içelim. Ne suçu vardı zavallının? Sakız çiğner, türkü söylerdi. Başka ne yaptı ki?"

"Başka bir şey yaptıysa bile," dedi Yannakos, kahkahadan kırılırken, "helal olsun!"

Kostandis eliyle bir işaret yapıp göz kırparak, açık pencereden yıldızları seyrediyormuş gibi yapan karısını gösterdi. Yannakos durumu anladı ve sustu.

"Yalnız benden Ladas Baba'nın ya da Papaz Grigoris'in sağlığına içmemi istemeyin!" dedi Kostandis. "İşte bu olmaz!"

"Şarabın güzel Kostandis," diye bağırdı, başı dönmeye başlayan Yannakos. "Ben onların sağlığına bile içerim."

Bardağını yeniden doldurdu.

"Ladas Baba'nın sağlığına. Şeytan götürsün onu!" Ve bir dikişte boşalttı bardağını. Yeniden doldurdu:

"Papaz Grigoris'in sağlığına, şeytan götürsün onu!" Ve bunu da başına dikti.

"Kutlanacak başka günahkâr var mı?"

Şarap bol, yürekler taşkın, göğüsleri sevgiyle gevşemiş, kabarmıştı.

"İsa şarap gibi," diye düşündü Manolios. "İnsanın yü-

reğini açıyor ve tüm dünya içeri giriyor. İsa da cennetin kapısını böyle açar, tüm günahkârlar içeri girebilsinler diye..."

Arkadaşlarına baktı, birbirlerinin kollarına yığılmış, gülüyorlardı.

"Ya Panayotaros!" dedi Yannakos. "Yahuda'yı unuttuk. Onun sağlığına Yakup!"

"Onun sağlığına Havari Petrus!" diye karşılık verdi Kostandis ve bardaklarını boşalttılar.

Kostandis Ana döndü. Bütün şarabını içmişlerdi; kızmaya başlıyordu.

"Çok içiyorsun Kostandis," dedi sert bir sesle.

Kostandis ufalıverdi.

"Tamam, tamam," dedi, "kızma karıcığım. Su testisini getir de serinleyelim."

Kadın kuyuya gitti. Kostandis parmağını dudaklarına götürdü.

"Dikkat et sersem," diye fısıldadı. "Dikkat et, yoksa kafasının tası atacak."

"Gidelim," dedi Yannakos. "Gidelim de başım derde girmesin."

"Hayır, hayır çocuklar, yalnızca biraz daha sessiz olalım. Sularımızı onun sağlığına kaldırırsak belki sakinleşir. Kadınlar hakkında hiçbir şey bilmiyorsunuz."

Kostandis Ana, su testisiyle geri geldi. Bardakları aldı, çalkaladı ve soğuk suyla doldurdu. Erkekler onun şerefine kaldırdılar.

"Sağlığına küçük kardeşim," dedi Yannakos. "Bu akşam bizim boğazımızı nasıl serinlettiysen, merhametli Tanrı da senin ruhunu öyle serinletsin. Senin kadar iyi bir kardeş ya da eş bulunamaz. Kostandis nereye gitse senden övgüyle söz eder."

"Sağlığına karıcığım," dedi Kostandis ürkekçe. "Tek başıma cennete gitmektense seninle cehenneme gitmeyi

yeğlerim!" Bu sözleri söylerken arkadaşlarına bakıp göz kırpmıştı.

"Şerefine ana," dedi Manolios. "Bizi bağışla, bugün büyük bir gün, köyümüz kurtuldu. Sana verdiğimiz eziyetin karşılığını Tanrı bir gün öder."

İçtiler, serinlediler, içlerindeki alev biraz yatışmıştı, Kostandis tütün kesesini çıkarıp bir sigara sardıktan sonra bunu arkadaşlarına geçirdi. Kalkıp avluya çıktılar ve taş sıranın üstüne oturdular. Kadın homurdanarak masayı toplamaya başladı.

Tarlalardan olgunlaşmış başakların kokusu geliyordu. Avlunun ortasında bir incir ağacı vardı ve incirler geceye huzur verici bir koku saçıyorlardı.

Birisi kapının önünde durup tokmağı vurdu. Kostandis şaşkınlıkla ayağa kalktı.

"Benim Kostandis, aç. Benim, Mihelis."

Kostandis neşeyle kapıyı açtı ve karanlıkta Mihelis'in belli belirsiz görüntüsü ortaya çıktı.

"Yaşlı adamı bıraktım," dedi. "Yedi içti, uyuyakaldı. Ben de buraya geldim."

Sessizce sıranın üstüne, yanlarına oturdu. Çevrelerinde dolaşan ince sessizliği hissedebiliyor ve bozmak istemiyordu. Bu nedenle konuşmadı.

Manolios başını duvara yaslamış, yıldızlara bakıyor ve ruhu yıldızlı bir gökyüzü oluyordu. Gecenin içinden Manolios'un yumuşak sesi yükseldi:

"Dilek insandan, takdir Tanrı'dan," dedi. "Bu gece ölüp sizleri terk etmeme izin vermedi, kardeşlerim. Kim bilir? Kuşkusuz Tanrı'nın bir nedeni vardı, dünyadaki süremizi bitirmedik, ruhumuzu kurtarmak için sıkı çalışmamız gerek. Bu gece bir karar verdim kardeşlerim."

Böyle dedikten sonra, gözlerini Samanyolu'na kaldırdı.

Yannakos ve Kostandis ayılmaya başlıyorlardı. Baş-

larına vuran şarabın kokusu şimdi yavaş yavaş bedenlerine yayılıyor ve iyi bir düşünce gibi onları tazeliyordu. Mihelis, "Ben seninle beraberim!" demek istercesine Manolios'un dizine dokundu.

Karanlığın içinde bütünüyle yalnızdılar. Hafif bir rüzgâr esiyor, yıldızlar yüzlerini soluk bir ışıkla aydınlatıyordu. Gecenin içinde birbirlerini belli belirsiz seçiyorlardı.

Manolios sessizliği bozmaya çalıştı:

"Manastırda bir çömezken," dedi, "Patriarheas gelip beni almadan ve bu dünyaya atmadan önce, başrahip Peder Manasi –yaşıyorsa Tanrı selamet versin, öldüyse Tanrı rahmet eylesin– bir gün bana, bir keşişin bir arkadaşının başına gelen bir serüveni anlatmıştı. Yıllardır aklıma gelmemişti ama bu akşam, Tanrı bilir neden, birden anımsadım ve aklımdan çıkmıyor... Uyumak mı istiyorsunuz?" dedi; çünkü arkadaşları seslerini çıkarmamışlardı ve karanlıkta yüzlerini iyice seçemiyordu.

"Tanrı bizi korusun!" diye bağırdı Kostandis, hakarete uğramışçasına. "Neden böyle dedin Manolios?"

"Hiç bu denli uyanık olmamıştık Manolios," dedi Yannakos. "Bizi böyle üzme ve devam et!"

"Neyse, başrahibin dostu olan bu keşişin en büyük düşü, merhametli Tanrı'nın bir gün Kutsal Kabir'in önünde secdeye gelmesine izin vermesiymiş. Köyden köye dolaşıp dilenmiş ve yıllar sonra, yaşı da oldukça ilerlemişmiş; yolculuk için gereken otuz altını bir araya getirebilmiş. Günah çıkarmış, başrahibin iznini almış ve yola koyulmuş.

Tam manastırdan dışarı çıkmış ki paçavralar içinde, solgun yüzlü, bitkin, yerden ot toplayan bir adama rastlamış. Hacı adayının taşlar üzerinde çınlayan değneğinin sesini duyan adam başını kaldırmış.

'Nereye gidiyorsun Peder?' diye sormuş ona.

'Kutsal Kabir'e kardeşim, Kudüs'e. Kutsal Kabir'in çevresini üç kez dolaşıp secde edeceğim.'

'Kaç paran var?'

'Otuz altın.'

'Otuz altını bana ver. Karım ve çocuklarım aç. Ver bana, üç kez çevremde dön, sonra dizlerinin üstünde çöküp secde et. Sonra da manastırına geri dön.'

Keşiş otuz altını kesesinden çıkarıp yoksul adama vermiş, sonra söylediklerini yapıp manastırına dönmüş."

Manolios başını eğip sustu. Üç arkadaşı onun sesini hâlâ içlerinde duyuyorlardı. Konuşmadılar, yürekleri kabarmıştı.

Manolios başını yeniden kaldırdı.

"Daha sonra," dedi, "Kutsal Kabir'i ziyaret etmek için yola çıkan keşişin, başrahibim Peder Manasi olduğunu öğrendim. Utandığı için bana söylemek istememişti. Bunca yıldan sonra bu akşam, manastırı bıraktığı gün rastladığı o yoksulun kim olduğunu anlıyorum."

Manolios sustu. Sesi titremeye başlamıştı. Arkadaşları ona yaklaştılar. "Kimdi?" diye sordular heyecanla.

Manolios bir an duraksadı. Sonunda olgun bir meyvenin geceleyin bahçeye düşüşü gibi tek bir sözcük çıktı ağzından:

"İsa."

Üç arkadaş yerlerinden sıçradılar. Sanki ansızın, karanlıkta, aralarında, üzgün, yoksul giyimli insanlar tarafından kovalanan, yürümekten ayakları kanayan bir kaçak; İsa belirmişti.

Dehşetle, mutlulukla, o görünmez varlığı tam ortalarında hissettiler. Uzun bir süre konuşmadılar. Ne söyleyebilirlerdi ki? Kime doğru dönmeli, kimle konuşmalıydılar? Hiç kimseyi göremediler. Ama yine de, o âna dek kimse, aralarındaki bu alçakgönüllü, insan kılığına bürünmüş görünmez varlık kadar gerçek ve dokunulabilir gelmemişti onlara.

Ağzını ilk açan Yannakos oldu. Gözleri karanlığa dikili bağırdı:

"Kim var orada?" Sanki biri kapıya vurmuştu.

"Kim var orada?" diye yineledi, elini uzatarak.

İncir ağacının yaprakları dalgalandı. Gece, yeniden buğday, hanımeli, olgun incir kokularıyla dolmuştu. Bu güzel kokuları soluyarak dördü de bu görünmez varlığın başlarından ayaklarına dek içlerine yayıldığını hissettiler.

"Manolios," dedi arkadaşlarına sarılmak isteyen ama kendini tutan Mihelis. "Manolios, bugün, köyümüzü kurtarmak için, ellerin arkanda bağlı, Ağa'nın kapısından çıktığın ve sakin bir halde asılmaya yürüdüğün andan beri, sende yeni bir hava, garip bir ışıltı hissettim; sanki boyun mu uzamıştı, daha mı incelmiştin, yoksa bir alev mi olmuştun?.. O anda bir karar verdim: Nereye gidersen git, seni izleyeceğim. Beni nereye götürürsen götür, geleceğim. Bana ne söylersen yapacağım."

Bir an sustu, duraksar gibiydi. Ama hemen, kararlı bir sesle fısıldadı:

"Şimdi artık babamın yiyip içmesini, uyumasını gördükten sonra sana ondan daha fazla bağlı olduğumu anladım Manolios. Artık ona değil sana itaat edeceğim."

Yannakos ile Kostandis de konuşmaya çalıştılar. Ama konuşamadılar ve ağlamaya başladılar.

Kostandis'in karısı eşikte göründü. Ağlamalarını duydu, başını salladı ve içeri girdi. Manolios Mihelis'in elini, ellerinin arasına alarak sıktı.

"Kardeşim," dedi, "sen benden daha iyi, daha saf ve İsa'ya daha yakınsın. Seni rahatsız eden şeytani sesler yok. Yolunu daha basit ama daha doğru olarak buluyorsun. Benim yıllardır erişmeye çalıştığım ve erişemediğim yere sen ölçülü adımlarla ve soluğunu tüketmeden vardın. Senin fedakârlığın daha değerli. Çünkü senin değerli bir evin, yargıç baban, zenginliğin ve bir adın var. Benim Tanrı'ya verecek hiçbir şeyim yok ve yine de o hiçbir şeyi vermek bana acı veriyor.

Hiçbir değeri olmayan benim de, Peder Manasi gibi büyük planlarım vardı. Ağıl bana çok dar geliyordu; köy de. Bir gemiye binip dünyanın sonuna dek gitmek ve kurtuluşumu bulmak istiyordum. Merhametli Tanrı'nın beni yerleştirdiği bu yerden nefret ediyordum... Şimdi anlıyorum. İsa her yerde, köyümüzün çevresinde dolaşıyor, kapıları çalıyor ve yüreklerimizin karşısına dikilip sadaka topluyor. Ağa, Ladas Baba ve Papaz Grigoris gibi insanların yaşayıp zenginleştirdikleri bu köyün önünde İsa yoksul, aç ve evsiz. O yoksul, çocuklarıysa aç. Dileniyor, kapıları çalıyor, yüreklere sesleniyor ve o kapılardan ve yüreklerden kovuluyor."

Manolios ayağa kalktı, karanlıkta yüzü parlıyordu.

"Kardeşlerim," diye bağırdı, "onu buyur edecek, ona kapılarımızı ve yüreklerimizi açacağız. Daha önce onu görmemiş, onu duymamıştım. Şimdi onu görüyor ve duyuyorum. Geçen gece, Yannakos gelip beni yalnızlığımda bulduğunda onun adımı çağırdığını açık seçik duymuştum. Bunun üzerine köye indim. Ölmemi istediğini sanmıştım. Ama bunun için çağırmamıştı beni. Şimdi neden çağırdığını biliyorum. Bir karara vardım."

Gecenin içinden Kostandis'in sesi yükseldi:

"Ne kararı Manolios?"

"Ne kararı mı?" dedi Manolios ve bir an düşüncelere daldı. "Sözcüklerle nasıl anlatmalı? Anlatamam. Tanrı'nın izniyle yalnızca hareketlerimle açıklamaya çalışacağım. Kardeşlerim, yaşamımı tümüyle değiştirmeye, geçmişi reddetmeye, İsa'yı yol kenarında karşılamaya karar verdim. Onun koruyucusu gibi elimde borazanımla önünden yürüyeceğim ve bağıracağım. Ne diyeceğimi bilmiyorum ama ne önemi var? Ağzımı açtığımda İsa nasıl olsa doğru sözleri dudaklarıma yerleştirir. Kardeşlerim, işte aldığım karar bu."

Sustu. Uzun bir süre avluda incir ağacının hışırda-

yan yapraklarından başka bir ses duyulmadı. Ama sonra sesler ve sorular yeniden yükseldi.

"Ya ben, ben ve eşeğim, yaşamımı kazanmak için yaptığım ticaret?" diye sordu Yannakos.

"Ya ben, karım, çocuklarım, kahvem?" diye ısrar etti Kostandis.

"Benim soracak bir şeyim yok," dedi Mihelis. "Ben kararımı verdim. Bu akşam buraya gelmeden... babamın evini terk etmeye karar verdim."

Manolios hiçbir şey söylemedi. Yıldızların aydınlığında Yannakos ve Kostandis'in kendisine uzanan, soru soran, yanıt arayan yüzlerini seçebiliyordu. Ne yanıt verebilirdi ki? Onların yerine nasıl karar verebilir, yaşamlarını nasıl altüst edebilirdi? Her biri kendi kurtuluşunu seçmeliydi. Herkes kendi durumunu tartabilir, kurtuluşa nasıl ve ne zaman ulaşacağına karar verebilirdi.

"Kardeşlerim," dedi sonunda, "insanın verdiği her karar bir meyve gibidir. Güneşin, yağmurun ve rüzgârın sayesinde yavaş yavaş, sabırla olgunlaşır ve düşer. Sabırlı olun kardeşlerim, kimseden yanıt aramayın. Sizin de o kutsal saatiniz gelecek ve artık kimseye bir şey sormanız gerekmeyecek. Soğukkanlılıkla, kimseyi incitmeden; karınızı, çocuklarınızı, akrabalarınızı ve işinizi terk edeceksiniz. Bütün bu küçük incilerden kendinizi kurtaracaksınız ve o büyük inciyi, İsa'yı bulacaksınız."

"Bize yol gösteren sensin Manolios," dedi Yannakos. "Ben seninle gelmek istiyorum."

"Bu denli acele etme Yannakos," dedi Manolios, sabırsız arkadaşının elini tutarak. "Bırak, başlamak için yalnız başıma mücadele edeyim, acı çekeyim."

"Gitmeyeceksin, değil mi?" dedi Kostandis, Manolios'u durdurmak istercesine elini uzatarak. "Bizi bırakmayacaksın!"

"Nereye gidebilirim ki Kostandis? Başrahibin Kutsal

Kabir'i nerede bulduğunu unuttun mu? Bir karış toprakta çalışmış, acı çekmiş olan tüm dünyada çalışmış, acı çekmiş demektir. Her zaman sizlerle olacağım! Burada, Likovrisi'de, dağda, topraklarınızın üstünde. Merhametli Tanrı'nın beni yerleştirdiği, dövüşmemi emrettiği yer burası. Her karış toprak bir Kutsal Kabir'dir."

Kostandis'in karısı bir kez daha eşikte belirerek bir şeyler mırıldandı. Manolios ayağa kalkıp yıldızlara baktı.

"Kardeşlerim," dedi, "gece yarısı olmalı, artık dağa dönmeliyim. İsa sizinle olsun, ben gidiyorum."

"Biz de kalkıyoruz," dedi Yannakos. "Sanırım kız kardeşim yatmak istiyordur."

"Gece yarısını geçti," diye karşılık verdi kadın.

Ev sahibesine veda edip kibar sözcüklerle gönlünü yapmaya çalıştılar. Onun pençelerinde savunmasız bir halde bıraktıkları Kostandis'e acıyorlardı.

"Görüşürüz çocuklar," dedi Kostandis, onları geçirirken.

"Zavallı Kostandis! Onun yerinde olmak istemezdim," diye mırıldandı Yannakos, kapı arkalarından kapanır kapanmaz.

Baharın yumuşak ve sakin havası. Köy derin uykudaydı. Uzaklarda bir köpek havladı. Yıldızlar üç arkadaşın üstünde kılıçlar gibi parlıyorlardı.

Bütün yolu konuşmadan yürüdüler. Söyleyecek ne kalmıştı ki? Her şeyi konuşmuşlardı.

Sanki bir kez daha bir meleğin kanatlarıyla havalanmışçasına Manolios yapayalnız, hızlı, hafif adımlarla, yükselen yolda ilerledi.

XI
Ateş arabası

Tutkularıyla körleşmiş bazı insanlar, cehennemlerinde inler, diğerleriyse yaradılışlarını aşmaya çalışıp cennete doğru koşarken başaklar sakin ve uysal bir biçimde olgunlaşıyor, tane dolu başlarını toprağa eğerek orağı bekliyorlardı.

Güneşten korunmak için başlarına bağladıkları beyaz örtüleriyle genç kızlar, oraklarını toplamışlar ve şafak sökerken ovaya yayılmışlardı. Köylerini sarsan tehlikeyi çoktan unutmuşlar, alçak sesle dedikodu yapıp kahkahalar atıyorlardı. Bazen kızararak dulu, bazen de çınar ağacında asılı gördükleri yarı çıplak ve utanç verici bir biçimde doğranmış Hüseyin'i anımsıyorlardı. Rüzgâr estikçe o korkunç leş gıcırdayarak sallanıyor, ağzından sarkan mor dilini ısırıyordu.

Ama Manolios'u düşünür düşünmez yüzleri ışıyordu. Ağa tarafından kovalanan anaları, o gün koşarak eve dönmüşler ve Manolios'un gururlu, ince ve sarışın bir melek gibi Ağa'nın kapısında nasıl belirdiğini anlatıp durmuşlardı. "Bozguncular onun yüzünün cüzamla biçimsizleştiğini söylemişlerdi. Yalan çocuğum, hepsi yalan," demişlerdi. "Yüzü güneş gibi pırıl pırıldı."

Genç kızlar tarlalara ulaşıp oraklarla çalışmaya başladılar. Başakları avuçlarıyla yakalayıp kestikleri kucak

dolusu ekinleri arkalarına yığıyorlardı. Köyün delikanlıları hakkında konuşmayı, kurnaz şakalar yapmayı ve onların kusurlarıyla eğlenmeyi bir an bile olsun bırakmıyorlardı; bunun kamburu vardı, şunun bacakları çarpıktı, öteki kekemeydi... Sonra kahkahalarla gülüyorlardı.

Panayotaros'un karısı ve kızları Pelagiya ile Hrisula da verimsiz tarlalarının ürününü kaldırmaya gitmişlerdi. Zamanından önce yaşlanmış, buruşuk yüzlü zavallı ana, bir dul gibi başına siyah bir başörtü bağlamıştı. Asık suratla, önde, sessizce yürüyordu. Ne diye doğmuştu sanki? Merhametli Tanrı'ya ne kötülüğü dokunmuştu ki onu böyle cezalandırıyordu? Ya kocası, bu denli düşmek için; bir ayyaş, bir sefil, köyün maskarası olmak için ne yapmıştı? Eskiden az konuşan, çalışkan, evinin önünden geçerken başını kaldırıp kendisine bakmaya bile cesaret edemeyen başarılı bir delikanlıydı. Kendisi varlıklı bir ailenin tek kızı, o ise yoksul bir adam... Bir gün, şimdi ölmüş olan babası onu çağırtmış, "Panayotaros," demişti ona, "seni beğeniyorum, yoksul ama çalışkan ve namuslusun. Kızımı sevdiğini biliyorum ve onu hayır dualarımla sana veriyorum." Ve evlenmişlerdi. Dulun, kocasının yoluna çıktığı o lanetli güne değin her şey iyi gitmişti.

"Lanet olası orospu! Her şeyin nedeni o... Tanrı'm, namuslu bir kadının dualarını duyuyor musun? Eğer duyuyorsan, dinle beni; onu cehennemin dibine yolla, orada Yahuda'yla birlikte yansın!"

Ama bu ad ağzından çıkar çıkmaz ürperdi. Sanki Tanrı'dan herkesin Yahuda diye çağırdığı kocasını, cehennemde bile duldan ayırmamasını istemişti. Olduğu yerde dehşetten donakaldı.

Yanaklarında ve dudaklarının üstünde koyu ve sık tüyler bulunan esmer güzeli kızları ardında konuşup gülüşüyorlardı.

"Bizim ihtiyar yine daldı gitti, baksana nasıl olduğu yerde kalakaldı!" dedi Hrisula, küçük olanı.

"Bahse girerim, dulu anımsamıştır," dedi Pelaghiya, kahkahayla.

Yalınayak, iki büklüm Ladas Baba geçti yanlarından, düşünceler içinde, bir an geri döndü, onları gördü. Orakları ellerinde bereketsiz tarlalarına girmek üzereydiler.

"Tarlanız bu mu? Başka yok mu?" diye sordu yaşlı anaya.

"Elimizdeki bir bu, Ladas Baba. Ötekiler satıldı, her şey bitti," dedi yaşlı kadın, içini çekerek.

Ladas Baba küçük toprağa şöyle bir baktı, gözleriyle ölçtü, yılda ne kadar ürün verebileceğini hesapladı, kemikli başını salladı ve hiçbir şey söylemeden yürüdü gitti. Panayotaros'un hareketleri bir engerek yılanının tıslaması gibi kulaklarında yankılanıyordu hâlâ. Her gün sözlerini anımsıyor ve elindeki son tarlasıyla bağını ondan alacağına yemin ediyordu. "Sana namusun ne olduğunu, Ladas Baba'nın kim olduğunu göstereceğim pis köpek!"

Her tarlanın başında durup hesap yapa yapa yoluna devam etti. Her yıl hasat zamanı böyle bir inceleme gezisi yapardı. Bir de bağbozumunda ve zeytinler toplanırken dolaşırdı. Beyni düzenli bir hesap defteri gibiydi; oraya her köylünün ürettiği ekinin, şarabın ve yağın miktarını kaydeder, böylece o yıl yeterince parası olup olmayacağını, kendisinden borç isteyip istemeyeceğini hesaplardı. Ladas Baba da borç verip vermeyeceğini, hangi faizle ne kadar vermesi gerektiğini düşünürdü.

Her yıl bu iş yinelenirdi. Bu kez Ladas Baba gezisine her zamankinden çok daha haris tutkular içinde başlamıştı. Ölümün pençelerinden kıl payı kurtulduğu o günden beri, hâlâ zamanı varken, olabildiği kadar çok tarla, bağ ve zeytinlik elde etmek ve kasalarını altınla doldurmak gibi bir çılgınlığa kapılmıştı. Kemerini her zaman-

kinden çok daha fazla sıkıyordu –bir gece önce, akşamları yeme alışkanlığı olduğu zeytini de bırakmıştı– artık yalnızca Yüce Tanrı'nın kendisine bağışladığı suyu içiyordu. "Zamanım kalmadı Penelope," diyordu ilgisiz eşine, "ölebilirim, acele etmeliyim. Ne düşünüyorsun sevgili Penelope?"

Yağmur hasat mevsiminde tarlalara yağarken Ağa evine kapanmış, odasında bir aşağı bir yukarı yürüyor, körkütük sarhoş olup sık sık yere düşüyor ya da hiçbir şey yiyip içmeden, minderin üzerinde bağdaş kurup oturuyordu. Çubuğunu içiyor, bu dünyanın boş gösterişini düşünüyor, çubuğundan kıvrılarak yükselen ve havada kaybolan dumanları dalgın dalgın izliyordu.

Ama bir sabah ansızın ayağa kalktı, giyindi ve kambur kadını çağırdı:

"Dinle dostum, kısrağımı eyerle, heybeme biraz ekmekle et koy, rakı şişesini de unutma. Ben kasabaya gidiyorum, oradan da İzmir'e gitmek için o şeytan arabasına bineceğim. Eve iyi bak, içeri kimseyi alma. Her şeyden önemlisi gittiğimi kimse bilmemeli, yoksa döndüğümde burnunu, kulaklarını ve kamburunu keserim, anladın mı?"

"Anlıyorum Ağa, hayırlısıyla git," dedi yaşlı Marta, ama içinden, "İzmir'den başıma bir başka Yusufaki getirmeye gidiyor, lanet olasıca!" diye söylendi.

Kimse tarafından görülmemek için Ağa, geceleyin atına bindi ve sessizce köyden ayrıldı.

"Bunu neden bunca zamandır akıl edemedim? İşte, ben buna layığım!" diye mırıldanarak yüzüne bir tokat attı.

Birkaç gün sonra hasat bitiyordu. Köylüler harman yerinde yığınlar oluşturmuşlar, ekinleri savurarak tanelerini ayırmaya ve ürünü ambara yerleştirmeye başlamışlardı. Panayotaros kendi ürününü değirmene götürdü,

öğüttürdü, unu eve getirdi ve karısıyla kızlarına hamur yoğurup ekmek yapmalarını emretti. Sonra da sakladığı yerden tabancasını çıkarıp avlunun ortasına yerleşti ve havaya ateş etmeye başladı. Ağa'nın gittiğini öğrendiğinden hiçbir şeyden korkmuyordu. Atışları arasında karısına ve çocuklarına bağırıyordu:

"Defolun gidin! Gözüme görünmeyin! Cehennem olun! Yalnız kalmak istiyorum!"

Karısı ve kızları ağlarken komşu kadınlar araya girdiler, ayaklarına atılıp yalvardılar. Ama bu yalnızca biraz daha öfkelenmesine neden oldu. "Defolun! Gidin!" diye yineledi kızgınlıktan kudurarak. Kadınları saçlarından yakalayıp dışarı attı, kapıyı kilitleyip sürgüledi, bodrumdan biraz sucuk ve peynirle birlikte rakı damacanasını çıkardı, sıcak ekmekleri etrafına dizdi ve avlunun tam ortasındaki zeytin ağacının altına yattı.

Yiyip içiyor, zaman zaman tabancasını çekip ateş ediyor, sonra yarı çıplak sırtüstü uzanıyor ve gökyüzüne doğru dilini çıkarıp, "Al sana domuz!" diye bağırıyordu. "Al sana domuz!" Ve yeniden yiyip içmeye başlıyordu.

Komşular onun böğürüp ateş etmesini günlerce gecelerce dinlediler; zaman zaman şarkı söylemeye başlıyordu. Ama sesi giderek boğuklaştı, ateş sesleri daha seyrek duyulmaya başladı. Bir gün komşular anahtar deliğinden baktıklarında kızıl sakalının kusmuk içinde, çırılçıplak sırtüstü yattığını, kalın bir sesle bağırarak Tanrı'ya meydan okuduğunu gördüler: "Al sana domuz! Al sana domuz!"

Ertesi sabah ise bir el atış, boğuk iniltiler ve iç çekişler dışında hiçbir şey duyulmadı. Sonra her şey derin bir sessizliğe gömüldü. Komşular kapıda toplanıp delikten içeri baktılar. Panayotaros yiyeceklerin ve kusmuklarının ortasında, hareketsiz, yüzükoyun yatıyordu.

"Kapıyı kıralım," diye önerdi berber Adonis. "Ölmüşse kokar, bütün köye hastalık saçılır."

"Önce Papaz Grigoris'e haber verelim," dedi zangoç ve koşarak uzaklaştı.

"Kapıyı kırın, kuşkusuz ruhunu teslim etmiş, şeytan da gelip almıştır; gömün onu, ben bu işe karışmam," diye atıldı Papaz Grigoris, Panayotaros'un o gün bodrumdayken kendisine ettiği hakaretleri hâlâ hazmedememişti.

Panayotaros'un karısıyla kızları kapıyı kırdılar; onu kaldırıp eve, sedirin üstüne taşıdılar. Ölü gibi bembeyazdı ve yarı yarıya erimişti. Cam kırıklarının üzerinde yuvarlanmış olmalıydı çünkü her yanı kesikler içindeydi. Ama yine de canlıydı. Karısı onu yıkamaya çalıştı. Kızları kuyudan su çekip kova kova üzerine boşalttılar. Yavaş yavaş kendine gelip gözlerini açtı ama karısını ve kızlarını çevresinde görünce yeniden öfkelendi:

"Defolun! Defolun!" diye bağırdı ve iki büklüm tabancasına doğru atıldı. Ama gücü yoktu, olduğu yere yığıldı.

Berber Adonis sülük yapıştırmayı önerdi ama komşu kadınlar onu önlediler.

"Alınacak ne kanı kalmış ki Adonis? Limon gibi sapsarı. Mandalenya Ana'yı çağıralım da vücudundaki şeytanı kovsun."

Bir afacan, yaşlı üfürükçüyü aramaya koştu.

Bu arada bir komşu kadın ona şekersiz limonata yapmayı, bir diğeri karnına sıcak tuğla koymayı önerdi. Yaşlı bir kadınsa her biri üstüne üçer kez tükürürlerse şeytanın korkup kaçacağına dair güvence veriyordu.

Mandalenya Ana kocakarı ilaçlarıyla koşa koşa geldiğinde daha henüz kararlarını verememişlerdi. Yaşlı üfürükçü yanında üç torba getirmişti; beyaz olanında türlü kokularla bitkiler, siyah olanında tozlar ve küçük şişeler, mavi olan üçüncüsünün içindeyse siyah fasulyeler, yeşil ot parçaları, biraz katran, Kutsal Haç'ın küçük bir parçası, Kutsal Cuma Ayini'nden kalma birkaç çiçek ve bir yarasa

kemiği vardı. Panayotaros'un üzerine eğilip onu dikkatle inceledi, başını salladı ve karısını bir köşeye çekti.

"Talihsiz bir kadınsın sen, Panayotaros Ana," dedi fısıltıyla. "Sana yüreğimin derinliklerinden acıyorum... Bu bir insan değil kızım, bir ifrit; şimdi bu durumdayken iyi ve sakin görünüyor ama bekle bir ayağa kalksın, her şey yeniden başlayacak. Merhum kocam da böyleydi. Ne var ki Tanrı'ya şükür, şeytan onu çabucak aldı... Sana bir şey söyleyeceğim ama önce bu sırrı saklayacağına yemin et. Bunu Tanrı bile duymamalı."

"Yemin ederim," dedi zavallı kadın, titremeye başlayarak.

"Bak şuna," dedi yaşlı kadın siyah torbayı göstererek. "Bunun içinde mucizeler yaratan bir toz var. Bundan ona bir tutam ver, birkaç gün içinde sessiz sedasız nalları diker. Ne diyorsun buna? Böylece ondan kurtulmuş olursun zavallı dostum!"

"Tanrı aşkına böyle şeyler söyleme!" diye bağırdı talihsiz kadın.

"Sen bilirsin," dedi yaşlı kadın, omuzlarını silkerek. "Ben yalnızca sana yardım etmeye çalışıyorum ama sen bunu istemediğine göre yapacak bir şey yok."

Sinirli bir hareketle siyah torbayı koynuna soktu, içinde otların bulunduğu beyaz torbayı çıkardı ve ilaçlarını hazırlamaya başladı. Otları kaynatıp hasta adamın boğazına akıttı, Meryem lambasından yağ aldı, biberle karıştırıp adamı ovdu, sonra karnına sıcak tuğla koydu. Mavi torbadan biraz katran çıkarıp eritti ve eşiğe bir haç çizdi. Bundan sonra odadakileri dışarı çıkarıp kapıyı kapadı ve ölmekte olan adama yaklaşıp üstüne üç kez tükürdü.

"Şeytan alsın seni Yahuda!" diye bağırdı üç kez ve hızla dışarı çıktı.

"Onu rahatsız etmeyin," dedi. "Şeytanı kovmak için dua ettim, üç gün içinde iyileşir."

Yorgunluğunun karşılığı olarak avluya dağılmış ekmek parçalarını topladı ve zeytin ağacının bir dalında asılı duran sucuğu kopardı. Sonra haç çıkarıp yorgun bir halde uzaklaştı.

"Erkekler vahşi hayvanlar, hepsine lanet olsun!" diye mırıldandı yürürken. "Bıraksalar, her birine bir bir bildiğim tozlardan verirdim, hepsi cehennemi boylardı!"

Evine girmek için tam kapısının kilidini açıyordu ki, eşeğinin yularından tutmuş, asık bir yüzle oradan geçen Yannakos'u gördü.

"Hey, dur bir dakika Yannakos, Tanrı'nın cezası!" diye bağırdı. "Benim iyi yürekli yeğenime de ne oluyor? Ona hiç acımıyor musunuz? Aklını çeldiniz, o da şimdi kukumav kuşu gibi dağda yalnız başına, İncil okuyup duruyormuş... İncil'miş; hah!.. Lenio'yla evlenip çocuk yapacağına..."

"Köyü kurtarmak için ölmeye hazır olan bir insana böyle mi teşekkür ediyorsun?" diye yanıt verdi Yannakos, öfkeyle. "İçinizden kimsenin onun ayaklarına kapanıp öpmeye hazır olmadığını düşünüyorum da! Cehenneme kadar yolunuz var pis kadınlar, pis erkekler, köpekler sürüsü!"

Yaşlı kadın evine girmişti bile, bir atılışta yeniden dışarı çıktı.

"Hey, sen, bir gün sen de hasta ol da görüşürüz!" diye bağırdı ona. "O zaman pençelerim üzerinde olacak. Ben o zaman gösteririm sana!"

Ve bir kahkaha atarak kapıyı yüzüne çarptı.

Ama Yannakos kavga arayacak bir havada değildi. Aklı Sarakina'da kalmıştı. Az önce oradan gelmişti ve yüreği buruktu. Göçmenler birkaç kulübe yapmışlardı ama üstlerini örtecek tahtaları yoktu. İnce, bitkin çocuklar, mağaraların önünde oturuyorlar, canları oyun oynamak bile istemiyordu; yaşlı adamlar gibi ciddi ve karan-

lık bakışlarla yerlerinden kımıldamıyorlardı. Birkaç kadın çevredeki bitkileri topluyor, bazıları da ateş yakıyorlardı. Ama ne yağları ne zeytinleri vardı. Olan tek şey suda kaynamış otlardı. Erkekler çevre köylerde iş aramaya gitmişlerdi. Papaz Fotis ise İncil'ini ve heybesini alarak köyleri dolaşıp halkı için dilenmeye gitmişti.

"Nasılsın amca?" diye sordu Yannakos, kayadaki bir oyuktan su çekip küçük bir toprak parçasına ektiği sebzeleri sulayan yaşlı bir adama. "Yeni köyünüzdeki yaşamınız nasıl gidiyor?"

"Tanrı'ya şükür," diye yanıt verdi yaşlı adam, "hâlâ dayanıyoruz."

"Çocukları biraz hasta gibi gördüm. Bazılarının bacakları sopaya dönmüş."

"Güçlenirler, kaygılanma. Bazıları ölür ama erkekler yenilerini yaparlar. Bilirsin insanın tohumu ölümsüzdür. Çocuğun var mı?"

"Hayır."

"Hayır mı? Peki ne bekliyorsun? Git de yap o zaman. Tanrı'ya şükür kadın kıtlığına kıran girmedi. Sen de ateşe birkaç odun at."

Yannakos yoluna devam etti. Bazıları onu tanıyarak karşılamak için koştular. Kadınlar eşeğinin çevresini sarıp, dolu sepetlere istekle baktılar... Küçük bir kız elini uzattı, kırmızı bir kurdele parçası çıkardı, uzun uzun bakıp parmaklarının ucuyla okşayarak içini çekti... Karnı şiş, esmer, genç bir kadın torbadan bir kemik tarak çıkararak gözlerini ayıramadan baktı; elinden bırakamıyordu. İstekle parlayan gözleri taraktan Yannakos'a kaydı. Bir an beyni bulandı, tarak onundu sanki, kimseye sezdirmeden oradan kaçıverdi, şimdi mağarasının önünde oturmuş, güneşin altında mutluluk içinde saçlarını tarıyordu.

Yannakos erkeklerle çene çalıyordu. Zaman zaman, eşeğinin çevresini saran kadınlara bir göz atıyordu; elleri

açgözlülükle incik boncuğun üzerinde dolaşıyor, sonra boş ve yorgun bir biçimde yanlarına düşüyordu. Yannakos ansızın sıçrayıverdi, gözleri parlıyordu. Belinden borazanını çıkarıp öttürdü. Sonra ellerini ağzına götürerek bağırdı:

"Taraklar, kurdeleler, aynalar, pamuklar, iğneler, çengelliiğneler, kumaşlar!.. Ne isterseniz alın, hanımlar! Para istemiyorum, bana öbür dünyada ödersiniz!"

Kadınlar kulaklarına inanamıyorlardı. İlk hareketleri sepetlere doğru koşmak oldu. Sonra duraladılar. "Şaka yapıyor," dedi içlerinden biri, "aptal gibi davranıyoruz. Çekin ellerinizi!"

"Şaka ettiğini sanmıyorum!" dedi hamile kadın ve göğsüne bastırdığı tarakla oradan uzaklaştı.

Küçük kız yeniden öne çıkarak kırmızı kurdeleyi kaptı.

"Ben de gidiyorum!" diye bağırdı, genç bir keçi gibi taştan taşa zıplayarak.

Yannakos onlara bakarak güldü. Bir kayaya sıçradı.

"Sepetleri yağmalayın, cesaret dostlarım; söylediklerim gerçektir. Sizden para istemiyorum, bana öte dünyada ödersiniz borcunuzu. Size güveniyorum!"

Bunun üzerine kadınlar sepetlerin üzerine üşüştüler. Artık seçmiyorlar, ellerine ne gelirse kapıyor, çığlıklar atıp bacaklarının onları taşıyabildiği yere kadar kaçıp uzaklaşıyorlardı. Göz açıp kapayıncaya kadar her şey silinip süpürülmüştü.

"Sen deli misin, yoksa bir aziz mi? Sen nesin Yannakos kardeş," diye bağırdı yaşlı bir adam.

"Tefeci," diye karşılık verdi Yannakos, gülerek. "Yüce Tanrı bunları bana faiziyle ödeyecektir."

"Büyükbabalarımızın borç para verdiklerinde, öte dünyada geri alabilmek için bir kâğıt imzalattıklarını duymuştum oğlum. Ama onların inancı vardı."

"Benim de inancım var," dedi Yannakos ve eşeğini yularından çekerek, "sağlıcakla kal," diye ekledi. Sonra neşe içinde uzaklaştı.

Mandalenya Ana'yı görmeden hemen önce, Sarakina'nın eteklerinde, sırtında bir koyunla Nikolio'ya rastladı.

"Hey Nikolio," diye seslendi, "Manolios nasıl?"

Nikolio gülerek döndü.

"Okuyor," diye yanıtladı onu. "Zavallıcık okuyor ve düşünüyor... Efendime bir koyun götürüyorum. Ben de yakında evleniyorum." Bir toz bulutu kaldırarak olduğu yerde döndü ve koyunu boynunun çevresinden tutarak, dans etmeye başladı. Yüzü tunç gibi ışıldıyor, dişleri parlıyordu.

"Lenio'yla evleniyorum, ihtiyar! Lenio'nun adını duydun mu hiç?"

Arzu dolu bir kahkaha attı ve köye doğru koşmaya başladı.

Gerçekti: Manolios gece gündüz İncil okuyor ve sonu gelmez düşüncelere dalıyordu. Okumaya oturduğunda, Kutsal Kitap'ın üzerinden başını kaldırmıyordu. Önceleri sıkıntı çekmiş, kan ter içinde kalmış, anlamını kavramak için her sözcüğün üzerinde uzun uzun durmuştu. Ne kadar da zordu! Her sözcük, içindeki bademi alabilmek için kırılması gereken sert bir kabuk gibi geliyordu. Ama yavaş yavaş zamanın ve daha önemlisi sevginin yardımıyla sözcüklerin kabuğu yumuşadı, yakıcı soluğunun altında açılıverdi. Birden her şey ona apaçık görünmüştü. İsa insan bedenine bürünüp basit ruhlu kişiler için yeryüzüne inmişti ve bundan sonra Manolios fazla çaba harcamadan onu, doğumundan başlayarak, tüm yaşamı süresince adım adım izledi. Beytlehem'de, beşiğinin başında çobanlarla birlikte "Hosanna!" diye şarkı söyledi. İsa'nın

ayak izlerini kanlı çarmıha, mezarından kalkıp yüreğine girdiği o görkemli Diriliş gününe değin izledi.

Zaman zaman İsa'nın yüzünü kazıdığı ağaç parçasını çıkarıyor, kendi yüzüne uydurmak için içini oymaya koyuluyordu. Bir gün yine bu işle uğraşırken, henüz bir papaz adayı olduğu günlerde Paskalya'yı kutlamak için manastıra gelen bir dinbilimciyi anımsadı. Kutsal Cumartesi sabahı kolunun altında kalın ciltlerle kürsüye çıkmıştı. İki uzun saat boyunca yeniyetme keşişlere seçkin bir dille Diriliş'in gizemini açıklamaya çalışmıştı. O güne değin keşişler İsa'nın Dirilişi'nin çok basit çok doğal bir şey olduğunu düşünmüşlerdi. Kendilerine bunun nedenlerini ve nasıllarını hiç sormamışlardı... İsa'nın Dirilişi onlara güneşin her sabah doğması kadar basit bir şey gibi gelmişti. Oysa şimdi bu bilge dinbilimci bütün kitapları ve bilimiyle ortaya çıkarak her şeyi karıştırmıştı. Hücrelerine döndüklerinde yaşlı Manasi, Manolios'a şöyle demişti:

"Tanrı beni bağışlasın oğlum, bu yıl ilk kez İsa'nın doğuşunu hissetmedim."

Manolios ikide bir oyulmuş ağaç parçalarını yüzüne yerleştirerek uyup uymadığına bakıyordu. Bir gün maske yüzündeyken Nikolio onu şaşırttı; kahkahalarla gülmeye başladı.

"Ne düşünüyorum biliyor musun ihtiyar? Sen ikinci çocukluğunu yaşıyorsun. Maskelerle, bebeklerle oynuyorsun. Kuşkusuz aklın başında değil!"

Manolios gülümsemekle yetindi.

"Hayır bir oyun değil bu," diye yanıt verdi, yumuşak bir sesle. "Oyun oynamıyorum Nikolio..."

Birkaç gündür Nikolio, Manolios'un çevresinde dolanıp duruyordu. Ona bir şeyler söylemeye çalışıyor ama sözcükler boğazında tıkanıp kalıyor, onu boğuyordu. Bugün kararını vermişti. Yaklaştı, efendisinin yanına otur-

du, eğilip oyma işine baktı ama aklı başka yerdeydi. Sonunda Manolios'un dizini kendisininkiyle sert bir biçimde dürttü.

"Manolios, Manolios diyorum!" diye bağırdı, yüksek sesle, sanki ona, karşı dağdan sesleniyormuşçasına.

"Konuş Nikolio ama böyle bağırma. Yavaş konuş, sağır değilim."

"Sana bir şey söyleyeceğim ama kızmayacaksın, tamam mı?"

"Kızmayacağım Nikolio, konuş. Dizime de öyle vurma, canım acıyor."

"Lenio'yla evleniyorum!" diye bağırdı Nikolio, kocaman sopasını sıkı sıkı tutup üzerine geldiği takdirde Manolios'a vurmaya hazırlanarak.

Manolios gülümsedi.

"Biliyorum," dedi.

Nikolio'nun gözleri faltaşı gibi açıldı.

"Biliyor musun?" dedi. "Biliyorsun ve bana hiçbir şey yapmıyorsun, öyle mi? Yediğim ekmek adına, ben olsam seni öldürürdüm."

"Evet, ikinize de sağlık ve mutluluk dilerim. Dualarım sizinledir. Uzun bir ömür sürün, birlikte yaşlanın ve büyüyüp iyi insanlar olacak çocuklar dünyaya getirin."

"Bu... bu benim çok ötemde," diye mırıldandı Nikolio, uzun bir süre düşündükten sonra. "Beni öldürmek istemiyor musun?"

Manolios kollarını uzatarak küçük çobanı kucakladı.

"Hey, beni öldürmek istemiyor musun?" diye bağırdı Nikolio yeniden, kendisini rahatsız hissederek.

"Hayır, hayır Nikolio, seni öldürmek istemiyorum," dedi gülerek.

Nikolio birden tedirginlikle ayağa fırladı. Yeniden işinin başına, tahtayı oymaya dönen Manolios'a son bir kez baktı.

"Zavallıcık, kendinde değil, çıldırmış. En iyisi ben gideyim," dedi kendi kendine. Kayadan kayaya sıçrayarak ellerini ağzına götürdü, ıslık çaldı. Köpekler koştular, koyunlar da onları izlediler. Şimdi hayvanlarının arasında nasıl da rahattı. Çünkü o onları, onlar da onu tanıyorlardı.

Manolios'un aklından bir an için Lenio geçti, gamzeli, taze ve çekici... Ağaç parçasını kucağına bırakarak uzun bir süre düşüncelere daldı.

"Dualarım onlarla olsun," diye mırıldandı sonunda. "Merhametli Tanrı'nın insan için bu dünyada çizdiği yolu seçtiler. Ben bir başka yol için savaşıyorum – kadınsız, çocuksuz ve sevinçsiz. Dünyayı inkâr ediyorum, ayağımla tekmeleyip itiyorum... Haklı mıyım? İsa haklıydı, O Tanrı'ydı, evet Tanrı; ama insan? İnsanın Tanrı'nın izinden gitmesi aşırı bir ataklık mı?"

Bir yanıt bulamadı. Böyle ciddi anlarda kendisine soru sormuyor, güvenle ilerliyordu. Elleri ardında bağlı, ölüme doğru yürüdüğü o günden beri aynı güveni hiç duymamış, daha saf bir mutluluk hissetmemişti. Ama ruhundaki ateş sönünce kendisini sorgulamış, her şeyi ayrı ayrı tartmış ve kuşkuya düşmüştü.

Birkaç gün önce yardımını istemek için, Sarakina'ya Papaz Fotis'e gitmişti. Belki bir zamanlar o da aynı sıkıntılardan geçmişti ve kendisine yardım elini uzatabilirdi. Papaz orada değildi, çevre köylere sadaka toplamaya gitmişti. Manolios da kendi yalnızlığına dönmüş ve İncil'e sarılmıştı. Belki o bir yanıt verebilirdi.

Çok sıcak günlerde insanlar denize bakan kapılarını nasıl ardına dek açarlarsa, o da küçük kitabı öyle açtı. Kutsal yazıların içine daldı ve serinledi, onu rahatsız eden soruları unuttu. Ruhu artık soru sormuyor, yüreği yanıtlarla dolup taşıyordu.

Ayağa kalktı, İsa'nın maskesinde son düzeltmelerini

yaptı, oyulması gereken yerleri oydu ve yüzüne yerleştirdi, tam tamına uymuştu.

"Tanrı'ya şükürler," dedi. "Bitirdim." Maskeyi öptükten sonra kulübeye girerek onu duvara, üzerinde kırlangıçların olduğu eski Çarmıha Geriliş ikonunun yanına astı.

O yıl, ateşli dul Katerina, Aziz İlyas şenliklerinde bulunamayacaktı. Genellikle o gün saçlarını parlayana dek fırçalar, bir gece önceden defne yağı sürer, ceviz yapraklarıyla dişlerini parlatır, kem gözlere karşı boynuna nazar boncuklarından bir kolye takar, İlyas Peygamber Tepesi'ne giden yolu tırmanmaya başlardı. Yalnız başına yürür –halk içinde kimse yanına yaklaşmazdı– ve ikonun önünde herkes gibi secdeye kapanırdı. Korkunç İlyas, öfkeyle ona bakar ama kendine tapanların boğarcasına üstüne yığdıkları resimlerden ve gümüş heykelciklerden kendini kurtaramazdı. Bunu bilen dul, boyalı dudaklarıyla, korkmadan ona dokunabilirdi.

Şimdi ise toprağın altında yatıyordu ve ona ait her şey –kokulu saçları, boyalı dudakları, al yanakları, beyaz gerdanı– yok olup gitmişti. Yalnızca dişleri hâlâ bir ırmağın kıyısındaki beyaz çakıltaşları gibi parlıyordu.

Panayotaros da bu yıl şenliğe katılabilecek durumda değildi; hâlâ yatağında kızgınlıktan kuduruyordu. İki kız sessizce kapıyı açıp çıkmışlardı. Esmer, balıketinde, dudaklarının üstü kara tüylerle gölgeli, koltukaltları ter ve misk kokan kızlar şimdi dağa tırmanıyorlardı. Aşk mevsiminin çıldırttığı iki dişi kurt gibiydiler. Bir erkek bulabilmek için sağa sola yalvaran bakışlar fırlatıyorlardı. Birer düve olsalar böğürecekler, dişi aslan olsalar gece ormanda kükreyecek, kedi olsalar yerde sırtüstü yuvarlanıp çatılarda miyavlayacaklardı. Ama kadındılar ve yanlarından bir delikanlı geçtiğinde bakışlarını sinsice yere indirip sonra da kıkırdayıp onunla alay ediyorlardı.

Berber Andonis de yola çıkmıştı. O kadar çok müşterisi vardı ki kendisi tıraş olmaya zaman bulamamıştı. İlyas Peygamber'e büyük bir saygı duyardı. Nasıl duymasın ki? Köyün tüm erkekleri festivale gitmeden önce tıraş olmaya gelirlerdi ve çoğu dağda soğuk aldıklarından dönünce şişe çektirmek için ona uğrarlardı. Peygamber onun en güvenilir gelir kaynağıydı. Herkesin bildiği gibi güzel diş de çekerdi ama namussuzların bademi bile kırabilecek kadar sağlam ve sağlıklı dişleri vardı. Arada bir içlerinden birinin dişi sallanmaya başladığında ise –bu numarayı hangi şeytan öğretmişti onlara?– dişlerine bir ip bağlayıp çekiyorlardı. Sonra da koca bir bardak rakı yuvarlayıp bir saat içinde mezeleri için bademi kırmaya başlıyorlardı.

Üç arkadaş; Mihelis, Kostandis ve Yannakos, tören kuyruğunun en sonunda konuşa konuşa, ağır ağır yokuşu tırmanıyorlardı. Başlangıçta Mihelis ve Yannakos topluluğun önünde –Yannakos, Mariori'nin bindiği eşeğini göz önünde bulundurmak, zaman zaman sevgi dolu seslenişiyle onu yüreklendirmek; Mihelis ise Mariori'yle birlikte olmak, özlem dolu gözlerle bakışmak için– Papaz Grigoris'le birlikte yürümüşlerdi. Mihelis nişanlısının beyaz tenine ve zarifliğine; kız da onun iyi ve yumuşak ifadeli yüzüne, siyah, kıvırcık saçlarına, gururlu davranışlarına hayrandı. Böylece, bu öğle sonrasının okşayıcı ve yüreklendirici aydınlığında, yokuşu tırmanan kalabalığın ortasında genç nişanlılar, gelecekteki kucaklaşmalarının tadını sessizce çıkarıyorlardı.

Mariori'nin ağır ve baygın gözlerinde, daha şimdiden, küçük çocuğuna sarılmış ona meme veren bir başka Mariori canlanıyordu.

"İlyas Peygamber," diye mırıldandı, dağın birden yükselen doruğunu görünce, "merhametine sığınıyorum, bana da bir çocuk bağışla!"

Kostandis ailesiyle birlikte onların biraz arkasından geliyordu. Karısı katırın üzerinde, onun önünde gidiyordu. İki çocuğu da arkasına binmişlerdi. Sessizdiler; birbirlerine söyleyecekleri ne vardı ki? Her şeyi defalarca söylemişlerdi, bazen sevgiyle bazen kavgayla... Kadın hâlâ zaman zaman şiddetli sahneler yaratıyordu. O ise uzun bir süredir silahlarını bırakmış ve dediğine göre, cennete, sessizliğe kavuşmuştu.

Üç arkadaş farkına varmadan, kendilerini ötekilerden ayrılmış, kalabalığın en arkasını oluşturur buldular.

"Manolios nerede? Bizimle birlikte değil mi?" diye sordu Kostandis. "Şenliğe gelmeyecek mi?"

"Dün öğleden sonra ağılına dek gittim ama onu bulamadım," diye karşılık verdi Mihelis. "Nikolio'ya seslendim. Bana, 'Bu sabah şafakta İlyas Peygamber'e gitmek üzere bir testi su ve bir kucak dolusu defneyle ayrıldı,' dedi. 'Daha dönmedi. Biraz garipleşti, biliyor musun? Buraya yazıyorum, yakında keçileri kaçıracak efendi... Daha şimdiden kaçırdı ya. Ona, Lenio'yu elde ettiğimi söyledim, beni öldürmedi. Şimdilik okuyor ve şarkı söylüyor, yarın taş atmaya başlar!'"

Üç arkadaş kahkahalarla gülmeye başladılar.

"Doğru," dedi Yannakos. "Manolios eskisi gibi değil. İnanın bana kardeşlerim, belki hayal görüyorum... Ama bir gece onunla birlikteyken, o başını duvara dayamış oturuyordu, birden başının çevresinde bir ışıltı gördüm. İkonlardaki azizlerin başlarını çevreleyen bir ışıktan taç gibi... Bana inanıyor musunuz?"

"Evet inanıyorum," dedi Mihelis.

"Ben de," dedi Kostandis. Sonra sustular.

Yeni beyaza boyanmış küçük kilise, kayaların arasında sıkıştığı yerden artık görünüyordu. Korkunç peygamber de ikonlarda işte böyle, sağında ve solunda kanat gibi duran iki kayanın arasında tasvir ediliyordu.

Kilisenin yakınlarında, geçmişte burada inzivaya çekilmiş bir çilecinin içinde yaşamış olduğu kulübe neredeyse yıkılmaya yüz tutmuştu. Üstünde oturduğu, kurtlar tarafından kemirilmiş tabure hâlâ oradaydı, ucunda siyah bir haç bulunan yağ içindeki tespihi kayanın üzerine çakılı bir çiviye asılıydı. Dışarıda, üstünde demirden bir haçla, taşında silinmiş bir ad bulunan mezarı vardı.

Yaşlı kilise görevlisi ortalığı düzene sokmak için şafakta kalkmış, lambaları yakıp kiliseyi defne dallarıyla süslemişti. Alçak kapıyı açtığında şaşkınlık içinde durakla yıp bir çığlık atmış, "*Kyrie Eleison! Kyrie Eleison!*" diye mırıldanarak haç çıkarmıştı. Küçük kilise tertemiz olmuş, süpürülmüş, tozu alınmış, şamdanlar parlatılmış, lambalar gazla doldurulmuş, ikonlar defne dallarıyla süslenmişti. Ayrıca ateş ve tütsü yakılmış, ortalığa güzel bir koku yayılmıştı.

Görevli içeri girmeye cesaret edemeyerek alnını sildi. Meleğin hâlâ orada, kürsünün arkasında saklı olmasından korkuyordu. Bir kez, köy kilisesini düzenlemeye gittiği bir sabah, aziz resimlerinin bulunduğu yerin solunda yavaşça kanatlarını açan başmelek Mikail'i görmüş ve bayılmıştı. O günden beri melek görmek istemiyordu, mucizeler onu korkutuyordu.

Eşiğe oturdu, zaman zaman başını çevirerek içeriye bakıyordu. Ama saatler geçip de melek ortalarda görünmeyince yüreklendi. Acıkmıştı. Çıkınını açıp bir dilim ekmekle bir parça peynir çıkardı. Ama boğazı daralmıştı, tek bir lokma bile yutamıyordu. Küçük şarap testisini yakalayıp dikti, birkaç yudum içince biraz kendine geldi. Boğazındaki daralma geçmişti, yeniden yemeğe koyuldu. Yemek bitince yaşlı kilise görevlisi kendisini daha yiğit hissetti. Haç çıkardı ve kiliseye girdi. İlyas Peygamber'in ayaklarına kapandı, korkuyla koronun durduğu yerin perdesini açtı, içeriye baktı, kimse yoktu.

"Tanrı'ya şükürler," dedi. "Her şeyi düzeltip gitmiş. Ucuz atlattım!"

Zaman öldürmek için ortalığı süpürmeye, toz almaya, şamdanları parlatmaya ve köyün önde gelen kişilerinin oturacağı sıranın üzerindeki çanakları yeniden düzenlemeye koyuldu, yaşlı görevli bu küçük kiliseye bayılırdı. Yaşamına sıkı sıkıya bağlıydı. Uzun bir süre önce ölmüş olan babası, yeni doğan oğlu sağlığına kavuştuğu takdirde –ki o, bugün burada bulunan yaşlı görevliydi– İlyas Peygamber'e kiliseyi tamir ettireceğine dair söz verdiğinde burası neredeyse bir yıkıntıya dönmüştü. O iyileşmiş, babası da sözünü tutmuştu.

Yaşlı kilise görevlisi geçmişi anımsayarak içini çekti.

Olağanüstü belirtiler doğumuna eşlik etmişti. Yetmiş beş yıl önce, Kutsal Cuma günü, öğleüzeri, İsa'nın Çarmıha Gerilişi saatinde doğmuştu. Ebe, çocuğun bir gün piskopos olacağını söylemişti. İyi bir Hıristiyan ve evcil bir insan olan babası o günden sonra alın yazısının gerçekleşmesi için oğlunu eğitmeyi kendisine tek amaç edinmişti. Her şey olabildiğince iyi gitmişti. Müstakbel piskopos iyi bir öğrenciydi, akıllı ve hırslıydı. Liseyi "pekiyi" dereceyle bitirmiş, İstanbul'daki büyük seminere gitmeye hazırlanıyordu... İşte tam o akşam, boş bir yolda, şeytan karşısına çıktı: Adı Kiriakula'ydı. Kısa, esmer, bluzundan taşan göğüsleri, burnunun ve dudağının üstündeki beniyle bu on iki yaşında bir kızdı. Müstakbel piskoposun aklı başından gitti. Kızın yolunu kesti. Hele o üç ben, onu büyülemişti. Babası boşuna ağlamış, Tanrı'nın onun için çizdiği yoldan ayrılmaması için ona yalvarmıştı. Talihsiz çocuk, bu dünyada yalnızca onu kendisine karı olarak alabileceğini belirtmiş ve onunla evlenmezse kendini öldüreceğini söylemişti... Onunla evlenmişti.

"Tanrı'ya şükürler," derdi sık sık kendini teselli ede-

rek. "Tanrı'ya şükürler, basit bir kilise görevlisi oldum da Tanrı'nın yolundan ayrılmadım."

Güneş batmaya başlamıştı, yaşlı görevli geri gelip eşiğe oturdu ve yokuşu tırmanmaya başlayan hacıları zevkle izlemeye koyuldu. Bu sanki onun günüymüş ve dostları ona uzun bir yaşam dilemek için evine geliyorlarmış gibi olduğu yerde kaldı.

Daha şimdiden eşeklerin anırmalarını açık seçik duyabiliyordu. Ayağa kalktı, ipin ucunu tuttu ve küçük çan bir bayram şarkısı çalmaya başladı.

İlk gelen, katırının üzerine kurulmuş Papaz Grigoris'ti. Yaşlı görevli onu karşılamak ve inmesine yardım etmek için koştu.

"Yerleri süpürüp tozları aldın mı, şamdanları parlattın mı?" diye sordu papaz, daha ayağını yere basmadan.

"Her şey yolunda Peder," diye yanıt verdi, piskopos olması gereken, alçakgönüllülükle. Mucizeyi söylemeye cesaret edemedi çünkü tüm başarıyı kendine saklamak istiyordu.

"Köy ihtiyarlarının sırasının üstüne çanakları, sana söylediğim gibi koydun mu? Üç çanak demiştim: biri papaz için, biri aziz için, üçüncüsü de mumlar için..."

"Her şey düzenlendi Peder," diye yineledi, itaatkâr bir sesle.

Bu sırada hacılar kiliseye varmışlardı. İçeri girdiler, birkaç buğday başağını ve birkaç salkım üzümü ihtiyarların sırasının üzerine yerleştirdiler, sonra keselerini açıp çanaklara bağışlarını koydular ve mum satın alıp korkunç peygamberin önünde secdeye kapandılar. Peygamber bir uçurumun kenarında; dört mor atın çektiği ateşten bir araba içinde tasvir edilmişti. Sırtındaki giysi de mordu ve başından alevler çıkıyordu. Dağın üzerinden fırlamış olan araba havada asılı kalmıştı. Kayaların arasına sırtüstü düşen bir derviş, eliyle gözlerine siper

yaparak dehşetle ona bakıyordu.

"O bir güneş!" diye fısıldadı genç bir kadın, peygambere hayranlıkla bakarak. "O bir güneş!"

"Saçmalama, sevgili Mariori, o Aziz İlyas," dedi bir başkası.

"Aynı şey," dedi üçüncüsü. "Hadi diz çöküp işimizi bitirelim."

Güneş batmış, yıldızlar henüz çıkmamıştı, gün ışığı umutsuzca ölüm kalım savaşı veriyordu. Tepelere yükselen yolda ilerliyor ama gece yeryüzünden yükselerek onu taştan taşa, kayadan kayaya, son sığınağı olan dağın en tepesindeki İlyas Peygamber'in küçük beyaz kilisesine dek izliyordu. Sonunda daha fazla karşı koyamayan gün ışığı gökyüzüne doğru sıçradı ve gözden yitip gitti.

Bu sırada Sarakinalı göçmenler de festivale geliyorlardı. Avurtları çökük, paçavralar içinde, acınacak durumdaydılar. En önde, elinde demirden kısa keşiş haçı taşıyan Papaz Fotis geliyordu. Kiliseye en son onlar girdiler. Çanaklara koyacak bir şeyleri olmadığından boş ellerle azize doğru yürüdüler ve ayaklarına kapandılar.

"Bağışla bizi, öfkeli peygamber," diye mırıldandı Papaz Fotis, azize bakarak. "Sen de yoksuldun, bizim gibi sen de paçavralar içindeydin. Yalnızca o büyük aleve sahiptin. Biz Sarakinalı göçmenler, içimizde o ateşten hâlâ bir kıvılcım taşıyoruz. Seni selamlamaktan mutluyuz yoldaş!"

Yere kadar eğildiler, sonra dışarı çıktılar ve Likovrisi halkının arkasından, kayaların arasına dağıldılar.

"Köylülerimizi bağışla," dedi Mihelis utançla, "çıkınları dolu."

"Onları Tanrı bağışlayacak!" dedi öfkeli Papaz Fotis, "Tanrı; ben değil."

Sustu ama gözleri ateş saçıyordu. O sabah hiç sadaka toplayamadan dönmüştü. Kayalıkların tepesinden,

ürünün toplandığı ovaya kızgınlıkla bakarken gerçekten de alevler içindeki İlyas Peygamber'i andırıyordu.

"Dünya onların," dedi Papaz Fotis. "Bırak tadını çıkarsınlar. Tanrı isterse cennet de bizim payımıza düşer." Sonra yine sustu.

Hacılar rengârenk örtülerini küçük kilisenin çevresine yayarak, yiyecekle ağzına dek dolu olan çıkınlarını açtılar ve çeneleri çalışmaya başladı. Testiler başlara dikildi, şarap lıkır lıkır boğazlarından aşağıya aktı, peygamberin acımasız yalnızlığı kahkahalarla ve karmakarışık bir uğultuyla doldu.

İri kaya parçalarının arasında yakılan birkaç gaz lambası kadınların kızarmış yüzlerini, kızların kıvrımlı boyunlarını ve erkeklerin kalın bıyıklarını aydınlatıyordu. Kilisenin duvarına asılı üç kanatlı büyük bir fener ışığı yargıç Patriarheas'ın şişman yüzüne, üç katlı gerdanına düşüyordu; hemen yanında beyaz, çatallı bir sakal, işleyen çenenin hareketlerine eşlik ediyordu. Köyün iki önderi, yargıçla papaz yan yana oturmuşlardı. Zaman zaman bir ışık huzmesi, doymak bilmez iki ihtiyar için et kesip ikram eden Mariori'nin ince, hünerli ellerine düşüyordu.

Sonra lambalar bir bir söndü. Gölgeler kutsal kayaların çevresinde dolanıp çabucak görünmez oldular. Yalnızca gıdıklanan kızların gülüşmeleri duyulabiliyordu, bir süre sonra onlar da duyulmaz oldu. İnsanlar, kayaların arasında akrepler gibi çiftler oluşturarak, ateş peygamberini kendi bildikleri gibi kutluyorlardı.

Tanrı günü çağırdı, güneş tıpkı peygamber gibi ateşten arabasının içinde göründü. İnsanlar ayağa kalktılar, esnediler, gerindiler, öksürdüler, gözlerini ovuşturdular ve uyanmak için kahve içtiler. Küçük gümüşi çan yeniden neşeyle çınladı. Zarif sesi taştan taşa sıçrayarak yükseldi ve canlı bir çağlayan gibi dökülerek ovaya yayıldı.

Manolios sopasına dayanarak, sakin bir gülümsemeyle kayaların arasında belirdi. Çevresine bakındı, bir kayanın üzerinde durmuş, tedirgin gözlerle dağa bakarak onu arayan arkadaşlarını gördü. Dostlarına kavuşmak için sevinçle hacıların üstünden atladı, kollarını açıp onları kucakladı. Arkadaşları bir çığlık attılar.

"Bütün gece seni bekledik," dedi Yannakos. "Neden gelmedin? Bize demiştin ki..."

"Her şey hazır mı?" diye sordu Manolios.

Üç arkadaş kulaklarına inanamadılar.

"Ne hazır olacaktı ki?" dediler.

"Uyanacak olan ruhlar," diye yanıt verdi Manolios gülümseyerek. "Darbelere dayanacak sırtlar, haykıracak ağızlar."

"Senin aklında bir düşünce mi var?" diye sordu Yannakos, dostunu kolundan yakalayarak. "Yaşamda da, ölümde de seninle birlikteyim."

"Aklımda hiçbir şey yok," diye yanıt verdi Manolios, "ama belki merhametli Tanrı'nınkinde vardır. Hazır olmak gerek!"

Sonra çevresine bakındı.

"Bu tepeyi çok severim," dedi. "Alevlere binen, bir tekmeyle yeryüzünden yükselip uçan bu peygamberi de severim... Bugün köy halkını bile seviyorum; hepsi tertemiz, gözleri pırıl pırıl, en güzel giysilerini giymişler. Hazır gibiler, bazıları ateşi yakalamak bazıları ona vurmak için. Biz de hazır mıyız?"

O sırada mabetten Papaz Grigoris'in gök gürültüsünü andıran sesi yükseldi. Ayin başlıyordu, sustular.

İçerde yer bulabilenler küçük kiliseye girdiler. Daha şanssız olanlar dışarıda kayaların üzerinde kaldılar. İlahi kapıdan, bu şarkıları Tanrıları için yaratan geçmişteki ataların ruhlarına dokunaklı dualarının yankıları ise gerideki küçük pencereden süzüldü.

İlyas Peygamber bir anda kılıcını, karabinasını kuşanmış bir *armatol*,[1] bir dağ haydudu olup çıktı.

Ayin bitince herkes dışarı çıktı. Öğretmen oldukça solgun bir yüzle bir kayanın üstüne çıktı. Boğuk bir sesle peygambere övgüler sıralamaya başladı. Sonra hiçbir geçiş yapmadan, olağanüstü bir sıçrayışla Yunan ırkına methiyeler düzmeye koyuldu. İlyas'ı Apollon'a benzetti ve sonunda sözü; barbar karanlığını yırtıp atan Yunanlıların ölümsüz ruhuna getirdi. Sonra da oldukça usta bir biçimde düşman işgaline geçti. Başta temkinliydi ama birden dizginleri elden kaçırdı, heyecanını denetleyemedi ve açıktan açığa ulusal marşı söylemeye başladı.

Çevresindekiler önce şaşırdılar, sonra kanlarının kaynamaya başladığını hissettiler ve hep birlikte duygulu ve kahramanca bir uyumsuzlukla söylemeye başladılar: "Özgürlük, seni kılıcının korkunç ucundan tanıyorum."

Manolios arkadaşlarına doğru eğildi.

"Hazır mısınız?" diye sordu bir kez daha.

"Hazırız!" diye yanıt verdiler, sanki tek bir kişiymişlercesine, "İsa'nın adına, ileri!"

Manolios'un ne demek istediği ne için hazır oldukları konusunda fazla bir fikirleri yoktu ama içlerinde ruhlarının havalandığını ve hazır olduklarını hissettiler.

Öğretmen sonunda söylevini bitirmiş, alı al, moru mor kayadan aşağı iniyordu. Yaşlı Patriarheas'ın gözleri yaşarmış, Papaz Grigoris sürüsünü kutsamak için elini kaldırmıştı. Şimdi artık Tanrı'ya karşı görevlerini yapmış olduklarından yemek sofrasına oturabilirlerdi.

İşte tam o anda Manolios öne çıktı, papazın önünde eğildi, elini öptü ve konuşmak için izin istedi.

O günün onuruna, pazar duygularını takınmış olan

1. *Armatole*, Osmanlıca *martolos* olarak adlandırılan ve savaşması için yetki verilen eşkıyalardan oluşan milisler. (Y.N.)

köylüler, Manolios'u görünce, bu sarışın genç adamın halkı kurtarmak için canını vermeye kalktığını anımsayarak içlendiler. Onu selamlamak için tüm ağızlardan tatlı bir mırıltı yükseldi.

Papaz Grigoris kaşlarını çatarak ona doğru eğildi.

"Ne söylemek istiyorsun?" diye sordu. "Sen konuşabilir misin? Ne hakkında?"

"İsa hakkında," diye yanıt verdi Manolios.

"İsa mı?" dedi papaz afallayarak, "ama bu benim işim!"

"İsa konuşmamı buyurdu," diye üsteledi Manolios.

"Ve tesadüfen sana ne söyleyeceğini de açıkladı mı?" dedi Papaz Grigoris alayla.

"Hayır ama ben konuşmaya başlar başlamaz açıklayacaktır."

Mihelis bir adım öne çıktı.

"Peder," dedi, "Manolios köylülerle konuşmak istiyor. Hepimiz, izin vermeniz için size yalvarıyoruz. Tüm köy tehlike içindeyken Manolios yaşamını bizim için feda etmeye hazırlanmıştı. Bu nedenle konuşmaya hakkı vardır."

"Ona izin ver Peder," dedi yaşlı Patriarheas da. "İyi bir çocuktur."

"Ama hiç anlamadığı konularda konuşacak," diye karşı çıktı papaz.

"Bu önemli değil," diye araya girdi Yannakos. "Kutsal varlığınızla siz onu aydınlatırsınız."

Köylüler de yüreklenmişlerdi. Kasap Dimitri ayağa kalktı, berber Andonis ile Hıristofis Baba onu izlediler; hep birlikte el çırpıp bağırmaya başladılar: "Bırak konuşsun, bırak konuşsun!"

Papaz kızgınlıkla omuz silkti.

"Pekâlâ, pekâlâ," dedi, "şu gürültüyü kesin bakalım!"

Soğuk bir tavırla elini Manolios'un başına koydu.

"Tanrı seni aydınlatsın," dedi. "Konuş!" Sonra kollarını kavuşturarak dinlemeye hazırlandı.

Manolios öne doğru bir adım atıp kalabalığın ortasında durdu. Yannakos'la Kostandis'in ayaklarının dibine yuvarladıkları bir taşın üzerine çıktı. Köylüler, kadın erkek çevresini aldılar. Papaz Fotis de cemaatiyle birlikte yaklaştı. Kendini görmezlikten gelen Papaz Grigoris'i, başını hafifçe öne eğerek selamladı.

Manolios doğuya dönerek haç çıkardı ve konuşmaya başladı.

"Kardeşlerim, sizlere İsa'dan söz etmek istiyorum. Beni şimdiden bağışlayın çünkü eğitim görmüş biri değilim ve güzel sözler söyleyemem. Ama geçen gün, güneş batarken ağılımın önünde oturuyorken İsa bir komşu gibi sessizce yanıma gelip oturdu. Boş bir çuval taşıyordu ve bunu, içini çekerek yere bıraktı. Ayakları tozluydu. Çivilerin açtığı yara kanıyordu.

'Beni seviyor musun?' dedi bana hüzünlü bir sesle.

'Ah efendim,' diye karşılık verdim. 'Senin için ölmemi emret.'

Gülümseyerek başını salladı, hiçbir şey söylemedi. Uzun bir süre öyle kaldık. Korkmuştum ve konuşmaya cesaret edemiyordum. Ama yine de, bir süre sonra ona, 'Yorgun musun efendi? Ayakların toz ve kan içinde, nereden geliyorsun?' dedim.

'Köyleri dolaştım,' diye yanıtladı beni. 'Likovrisi'den de geçtim. Çocuklarım aç. Sadaka toplamak için bu çuvalı yanıma aldım. İşte bak, geri geldim ve çuvalım bomboş. Yoruldum...'

Yeniden susmuştu. Birlikte güneşin batışını izledik. Birden ayıplama dolu sert sesi yükseldi:

'Beni sevdiğini söyleyen sen, sen neden burada böyle sessiz, sakin, kollarını kavuşturmuş oturuyorsun? Yiyorsun, içiyorsun, söylemiş olduğum sözleri keyfince

okuyup Çarmıha Geriliş öyküme ağlıyorsun, sonra da yatıp uyuyorsun. Utanmıyor musun? Beni böyle mi seviyorsun? Buna sevgi mi diyorsun? Ayağa kalk!'

Ayağa kalktım ve ağlayarak ayaklarına kapandım:

'Tanrı'm, günah işledim. Emret!'

'Değneğini al ve gidip insanları bul, onlarla korkmadan konuş!'

'Onlara ne söylemeliyim Tanrı'm? Eğitimsiz, zavallı ve çekingenim, karşımda toplanmış bir kalabalık gördüğümde korkup kaçarım. Ve şimdi sen bana, gidip onlarla konuşmamı söylüyorsun. Onlara ne söylemeliyim?'

'Git ve onlara aç olduğumu, kapılarını çaldığımı, avucumu uzatarak: Bir sadaka verin Hıristiyanlar, diye yalvardığımı söyle.'"

Papaz Grigoris sinirlenmeye başlamıştı. Durumunu değiştirdi. Yaşlı Patriarheas esniyor ve oradan nasıl kaçacağını araştırıyordu. Karnı acıkmıştı. Ladas Baba papaza yaklaştı:

"Bu iş kötüye varacak," diye mırıldandı. "Ona susmasını söyle."

Ama köy halkı, ağızları bir karış açık Manolios'u dinliyordu. Duygulanmaya başlamışlardı, hatta yavaş yavaş garip bir korku içlerini sarıyordu. İsa'nın yalınayak dolaşıp kapılarını çaldığını, sadaka istediğini; kendilerininse içeriden ona, "Defol, Tanrı versin!" diye bağırdıklarını gerçekten görüyor gibiydiler. Geçen gün Papaz Fotis'i de sırtında çuvalıyla yalınayak geldiğinde böyle kovmamışlar mıydı?

Manolios soluk aldı. Alnı ter içinde kalmıştı. Çevresine göz gezdirdi, köylülerin her birine uzun uzun baktı. Yüzünde öyle bir ayıplama öyle bir acılık ve öylesine soylu bir anlatım vardı ki herkes aptallaşmıştı. Yaşlı bir kadın haç çıkardı.

"Tanrı acısın bize," diye mırıldandı yanındakine. "Bu

gerçekten yaşlı Patriarheas'ın çobanı, Mandalenya Ana'nın yeğeni Manolios mu? O olamaz. Tanrı'm, bağışla günahlarımı, İsa günahlarımız yüzünden yeniden yeryüzüne mi indi? Sen ne dersin komşu?"

"Sus Persefon Ana, sus, bak yeniden konuşmaya başlıyor."

Manolios kollarını açtı.

"Kardeşlerim," diye bağırdı, "Likovrisi'nin kadınları ve erkekleri! Buraya kendim için gelmedim. Buna nasıl cesaret edebilirim ki? Ben basit bir hizmetkâr, yoksul bir insanım. Zengin aile reislerine, seçkin kişilere, büyüklerime nasıl ders vermeye kalkışabilirim ki? Kendim için gelmedim, beni İsa yolladı! Ben, yalnızca onun size söylememi buyurduğu sözleri aktarıyorum. 'Açım! Sadaka verin Hıristiyanlar!' diye sesleniyor. Yoksullara yardım eden Tanrı'ya etmiş sayılır. Geçen gün halkımızdan biri Sarakina'daki kardeşlerimizi görmeye gitti. Açlar, giyecek giysileri, uyuyacak yerleri yok. Nesi var nesi yoksa oraya götürdü ve onlara şöyle bağırdı: 'Gelin kardeşlerim, varımı yoğumu alın, aranızda paylaşın. Sizden para istemiyorum ama size armağan da vermiyorum. Bunları Tanrı'ya, bana öte dünyada ödemesi için ödünç veriyorum.'"

Ladas Baba daha fazla dayanamayacaktı, boğuluyordu. Papaz Grigoris'e, onu susturması için boşuna işaret edip durdu. Sonra kendisi araya girdi.

"Yani," diye bağırdı havlarmış gibi, "zatıalileri, alnımızın teriyle kazandığımız her şeyi dağıtmamızı ve karşılığını öteki dünyada almamazı mı öneriyorlar? Ne akıl! Yalnızca duvarları sıvamaya yarar. Sana bir şey söyleyeceğim oğlum ama kızma. İsa'nın sana söylediklerini doğru anlayamamışsın. Eldeki bir kuş, çalılıktaki iki kuştan iyidir. İşte ben böyle düşünüyorum."

"Bırak da konuşsun Ladas Baba," diye sözünü kesti

Yannakos. "Onu kimin gönderdiğini duydun, onun ağzından İsa konuşuyor."

"Bağıran sen misin Yannakos?" diye patladı Ladas kızgınlıkla. "Merak etme, bekle de hesabımızı kapatalım!"

Ortalığı yatıştırmak için öğretmen de bir tutam tuz attı.

"Söylediğin her şey iyi hoş da Manolios, olanaksız. İspanya'da şatolar kuruyorsun zavallı dostum. Bizler Tanrı değil, insanız. Bizleri ölçmek için insan ölçüleri kullanman gerek."

"Benim kullandığım ölçü de o zaten," diye yanıt verdi Manolios. "Ben o ölçülerle konuşuyorum. Bugün şenliğe gelme zahmetine girenlerden kaçınız Hıristiyan? Tüm Hıristiyanlar öteki dünyaya inanırlar. Öbür dünyaya inanmanın anlamı nedir? Bu dünyadaki tüm eylemlerinizin, öteki dünyada tartılacağıdır; iyilerin ödüllendirilmesi; kötülerin cezalandırılmasıdır. Bu geçici yaşamında kardeşlerine yardım edenler sonsuz yaşamla ödüllendirileceklerdir. Öyleyse Ladas Baba, çalılıktaki iki kuş eldeki bir kuştan daha değerlidir."

"Sen kusursuz bir aptalsın," diye mırıldandı yaşlı akbaba.

"Öyleyse ne yapmalıyız?" diye bağırdı birkaç dindar kişi. "İsa sana ne dedi? Açık konuş da mümkün olup olmadığını anlayalım Manolios."

"Bana her şeyi vermemi söyleme!" dedi hâlâ zinde ve sağlıklı olan bir ihtiyar. "Bu olanaksız. Her şeyi göze alabilirim."

"Ekin toplandı kardeşlerim," dedi Manolios. "Tanrı'ya şükürler iyi bir yıl oldu. Birkaç gün içinde bağbozumu başlayacak; çok yakında da zeytinleri toplayacağız. Öyleyse, yüreğimi paralayan İsa'nın sesini dinleyin: Likovrisi halkı, buraya, topraklarımıza yurtlarından sürülmüş kardeşlerimiz geldi; kış yaklaşıyor, soğuktan, açlıktan ve

üzüntüden ölecekler... Merhametli Tanrı defterini açıyor, Likovrisi'lilere bakıyor; her birinin adını, tarihi, ne kadar malı olduğunu ve ne kadarını yoksullara verdiğini yazıyor. Örneğin, şöyle not düşüyor: Mihael'in oğlu Anastassios Ladas; şu tarihte şu kadar malı vardı, şu kadarını verdi. Karar Günü kendisine şu kadar faizle geri ödenecek."

Ladas Baba yeniden alayla yan yan baktı.

"Yalnızca buna güven, hiçbir şey yapma..." diye homurdandı.

"İşte," diye sürdürdü Manolios, "işte öğretmen, istediğin insani ölçü: Her hasattan sonra, her toprak sahibi İsa'nın buyurduğu gibi ürününün onda birini Tanrı'ya ödünç vermeli. Düzenlerini yeniden kurana dek, bir yıl, iki yıl Sarakina'daki kardeşlerimize yardım edelim. Bir de şu var: Bazılarımızın toprakları ekip biçmeye zamanımız olmadığı için boş duruyor. Bu günah değil mi? Ekmeleri biçmeleri için bu toprakları onlara verelim ve kazancını paylaşalım. Böylece hem köy daha da zenginleşir hem de aç olanların karnı doyar. Sarakina'daki çocukları düşünmeden yiyip içen Likovrisililere yazıklar olsun! Topraklarımızın üstünde açlıktan ölen her insan boynumuza sarılıdır ve bizi cehenneme çekmektedir. Likovrisi'de kaç kişiyiz? İki bin? Sarakina'da açlıktan ölenler iki bin cesede dönüşüp bir gerdanlık gibi boyunlarımıza asılacaklar. İşte biz bu ceset gerdanlığıyla bir gün Tanrı'nın karşısına çıkacağız."

Köylüler ürperdiler. Bazılarının elleri farkında olmadan boyunlarına gitti. En heyecanlıları boyunlarında tespih gibi on, on beş, yirmi cesetle havada telaş içinde Karar Günü'ne doğru giden iki bin Likovrisi'liyi gözleriyle gördüler. Yanlarında uçan melekler kokudan burunlarını tıkamışlardı.

Birkaç asması ve küçücük bir tarlası olmasına rağmen berber Andonis haykırdı:

"Pekâlâ! Sen de bir defter tut Manolios ve kaydet: 'Ben Andonis Yunnidis; Trassivolos'un oğlu, Likovrisi'nin berberi, Sarakina'daki kardeşlerime ürünümün onda birini bağışlamaya söz veriyorum. Bunu, Tanrı'ya borç veriyorum.' Yaz Manolios, merhametli Tanrı da yazıyordur. O'na güveniyorum!"

Birkaç ses duyuldu, eller havaya kalktı:

"Ben de! Ben de! Yaz Manolios!"

Gözler yaşlarla dolmuştu. Bazılarınınki ise tedirginlikle... Bazılarıysa Manolios'a nefretle bakıyordu. Yaşlı Patriarheas sıvışmayı başarmıştı. Şimdi küçük kilisenin arkasında oturmuş, çıkınını açmış ve bir gece önceden kalan domuz kızartmasını limon yapraklarının üstüne koyuyordu.

"Şu zavallı Manolios'un durumu umutsuz," diye mırıldandı, ağzını şapırdatarak. "Çok geçmeden onu çürük domateslerle kovarlar."

Bu sırada Papaz Grigoris kızgınlıkla elini kaldırdı, kaşları sinirle bir aşağı bir yukarı oynuyordu. Birisi ona parmağının ucuyla dokunsa kıvılcımlar saçacaktı.

"Hey, Likovrisi'li evlatlarım," diye bağırdı, "dinleyin beni; bu üçkâğıtçının tatlı sözlerine kanmayın, dikkatli olun! Anımsayın, dünya dört direk üzerinde durur: İnanç, ülke, onur, dördüncü direkse mülkiyettir. Ona el uzatmayın! Tanrı, zenginliği gizli yasalarıyla dağıtır. Tanrı'nın adaleti başka, insanınki başkadır. Tanrı zengini ve yoksulu yaratmıştır. Düzeni bozmaya kalkana yazıklar olsun, çünkü Tanrı'nın isteğine karşı çıkıyor demektir. Küstah Manolios, sana konuşma izni verdiğim için pişmanım. İn oradan aşağı! Git de koyunlarına bak. Tanrı'nın sana layık gördüğü yer orası; daha yükseklere çıkmaya çalışma. Ekilmediğin toprakta büyüme. Tüm söylediğin saçmalıklar Tanrı'nın isteğine karşıdır. Kararı o verir, bu dünyada olan her şey onun isteğine bağlıdır."

Kendinden geçmeye başlamıştı, bütün bu süre boyunca başını öne eğmiş dinleyen Papaz Fotis'e döndü.

"Papaz Fotis," diye bağırdı. "Şimdiye dek köyümüzde çok rahattık, buralarda düzen ve uyum egemendi, sonra siz sürünüzle geldiniz ve o günden sonra huzurumuz sona erdi. Artık acılardan, rezaletlerden, hırsızlıklardan başka bir şey yok. Yoksullar yüreklenip başkaldırmak istiyorlar, zenginler uyuyamıyorlar. Ama meraklanmayın, Ağa geri dönecek, yaşlılar heyeti de sizin buradan kovulmanız ve bizim yeniden huzura kavuşmamız için onun ayaklarına kapanacaklar. Tanrı'nın izniyle başka bir yere gidin ama bizden uzak olun. Söyleyeceklerim bu kadar!"

Papaz Fotis başını kaldırdı.

"Peder," dedi sakin bir sesle, "haklısın. Bu dünyada olan her şey Tanrı'nın isteğine bağlıdır. Manolios, Tanrı istediği için konuştu, yüreğindeki sözleri dile getirdi. Bazı Likovrisi'lilerin yürekleri sızladı acılarımızı dinlerken bazılarının gözleri doldu bazı kilerlerin kapıları açıldı; çünkü bu Tanrı'nın isteğiydi. Ve eğer biz buraya, zatıalilerinizin deyimiyle, huzur içindeki köyünüze dert getirmek için geldiysek, bu da Tanrı istediği için oldu. Çünkü çok uzun süre durgun kalan su kirlenir. Tanrı izin verse de bizler fırtınalar yaratan, suları yeniden canlandıran rüzgâr olsak; ruhları yeniden yaşatsak!"

Likovrisi'lilere döndü:

"Kardeşlerim, biz de bir zamanlar mal mülk sahibiydik, şimdi dilenci olduk. Köyleri dolaştım, kapıları bir bir çaldım ama halkıma boş ellerle döndüm. Kendim için aldırdığım yok, bırakın öleyim! Yaşlılara da aldırmıyorum, onlar da sürelerini doldurmuşlar, her gün bir tanesi açlıktan ölüyor. Yaşayanlarsa ayaklarının üzerinde zor duruyorlar. Eksikleri nedir? Bir lokma ekmek, bir damla yağ, giyecek bir paçavra. Köpeklere ya da çöpe attığınız

bu önemsiz şeylere sahip olsalar yaşayacaklar. İşte ben bu çocuklar için dileniyorum. Onlar için ben de elimi uzatıp yalvarıyorum: 'Merhamet gösterin Hıristiyanlar!'"

Papaz Fotis başını yeniden eğdi ve sustu. Yüzü balmumu gibi sararmış, gözleri büyümüştü; göğsünün üstünde kavuşturduğu elleri pırıl pırıl, saydam derisinin altında kemikleri belirgindi.

Bu kez dört bir yandan hıçkırıklar yükseldi. Mariori saklamaya çalışarak ağlamaya başlamıştı; evli bir genç kadın, altın kolyesini sanki onu çalmış gibi utanarak boynundan çıkardı. Kasap Dimitros'un bağrında sanki Tanrı dile gelmişti:

"Yağlı bir buzağım var," dedi, "gelecek pazara, köy için kesmeyi düşünüyordum; şimdi gidip onu Sarakina' dakilerle paylaşacağım. Haklısın Manolios, öbür kardeşlerimiz açlıktan ölürken bizim yemek yiyişimizi görmeleri beni utandırıyor."

Berber Andonis de ateşlenmişti:

"Cumartesi akşamı Sarakina'ya gideceğim ve bedava tıraş edip çürük dişlerini bedava çekeceğim!"

Kendinden geçen öğretmen de korkusunu yendi.

"Benim de çocuklar için birkaç alfabem, birkaç taş tahtam, kalemlerim ve bir de büyük Yunanistan haritam var. Bunları Sarakina halkının emrine veriyorum."

"Şeytan alsın sizi!" diye mırıldandı Ladas Baba kızgınlıkla.

Papaz Grigoris kardeşine korkunç bir bakış fırlattı, ama ağzını açmadı.

Manolios, Papaz Fotis'e yaklaşarak elini öptü.

"Peder, görüyorsun ki umutsuzluğa düşmemelisin. İsa hâlâ hayatta, hâlâ yeryüzünde dolaşıyor, yürekler açılıp onu kucaklıyor, cesaret!"

Üç arkadaş onlara yaklaştılar, peşlerinden kasap Dimitros ve berber Andonis çekingenlikle geliyorlardı. Son-

ra öteki köylüler de duraksayarak geldiler. Ve sonunda yarı korkulu yarı kararlı öğretmen yaklaştı.

Papaz Fotis dönüp onlara baktı ve haç çıkardı:

"Gidelim çocuklarım," dedi. "Mağaraların birinde, daha önce de kilise görevini görmüş bir küçük kilisemiz var bizim de. Hep birlikte gidip Tanrı'ya dua edelim. Bu büyük bir gün. İnsan yüreği sonunda titredi."

Artık dağılmaya ve ağır çıkınlarını açmaya başlayan insanlara döndü:

"Tanrı size sağlık versin Likovrisi'liler, afiyet olsun! Dualarınla Papaz Grigoris!"

"Lanetlerimle asiler!" diye kükredi şişko papaz. "Senin gibi bir caniyi izleyen herkese lanet olsun!"

"Koyunları keçilerden ayıran Tanrı hakem olsun," diye karşılık verdi Papaz Fotis sakince. "Biz ona güveniyoruz!"

Böyle diyerek ince, kemikli parmağıyla gökyüzünü gösterdi.

XII
Papazın laneti

Papaz Fotis ve dört arkadaş şimdi bir kilise olan mağaranın önünde, eski zamanlarda putperestlerden kaçarak bu mağaralara sığınmış Hıristiyanların yonttuğu taş sıraların üzerinde oturuyorlardı.

Dağ, nane ve kekik kokuyordu; gece mavi ve yarı saydam çöküyordu. Zaman zaman tırtıl, fare ya da salyangoz avlayan bir gece kuşunun çığlıkları duyuluyordu. O gece yıldızlar öylesine yaklaşmışlardı ki gökyüzüyle dünya arasında asılı kaldıkları yerde tek tek görülebiliyorlardı.

Beş arkadaş uzun bir süre konuşmadılar; kendilerinden geçerek geceyi izlediler. O gece garip bir duyguyla titriyorlardı; sanki her yerden kovulmuş, buraya, bu mağaranın önüne sığınmışlar, gizli işler tasarlıyorlardı. Neydi bu gizli iş? Bunu onlar da bilmiyordu. Bu beş basit ruh ne yapabilirdi, güçleri neyi devirmeye yetebilirdi ki? Ne tür bir yeni dünya oluşturabilirlerdi? Ama yine de çevrelerindeki hava titreşiyor, tutuşuyordu. Hepsi aralarındaki o görünmez, yüce varlığı hissediyorlardı.

"Güzel bir gece," dedi Yannakos heyecanını saklamaya çalışarak.

Bir insan sesi bir an hepsini titretmişti; ruhlar içinde yaşadıkları göğüslere geri koşuştular, büyü bozulmuştu.

Yüreklenen Kostandis konuştu:

"Peder, yaşlılar heyeti bizi çağırıp Gizli Ayin'de oynayacağımız rolleri bize bildireli neredeyse dört ay oldu; bugüne dek günlük dertler bizi yolumuzdan alıkoydu, amacımızı unuttuk. Kendimizi toplamamızın zamanı geldi. Ama ne yapmalıyız ve nasıl? Zatıaliniz bunu bilmelisiniz, bize yardım edin!"

Papaz Fotis gülümsedi.

"Ne mi yapmalısınız, Kostandis? Ne yapıyorsan aynını sürdür, o kadar. Siz İsa'nın Tutkusuna ve Çarmıha Geriliş'ine giden yolda dosdoğru yürüyorsunuz çocuklarım."

"Ama ne yapıyoruz ki? Hiçbir şey yapmıyoruz Peder..." diye karşı çıktı Manolios alçakgönüllülükle.

"Hiçbir şey, hiçbir şey, hiçbir şey!" diye içini çekti Mihelis.

"Sepetleri unutuyorsun Mihelis," dedi papaz genç yargıcın elini sevgiyle okşayarak. "Yannakos, daha geçen gün mallarını yağma etmeleri için yoksulları neşeyle çağırdığını unutuyor musun? Ve sen Kostandis, dün küçük bir kahve sahibi olan basit insan; işini gücünü bırakıp adaletsizliğe karşı koymak için sesini yükseltmedin mi? Manolios herkesin günahlarını yüklenerek köyü kurtarmak için ölüme yürümedi mi? Panayotaros bile, zavallıcık; kendisini o korkunç Yahuda rolüne hazırlamaktan başka ne yapıyor? Kendinizi hazırlıyorsunuz çocuklarım, farkına varmadan hazırlanıyorsunuz; doğru olan da bu."

Sözlerini uzun bir sessizlik izledi. Manolios gökyüzünde gülümseyen ve dans eden bir yıldıza bakarak içini çekti. Çoban bu yıldızı çok iyi biliyordu, daha küçücük bir çocukken kaç kez ona gülmüş, o da bunun Sabah Yıldızı olduğuna inanarak koyunlarını otlatmaya çıkarmıştı.

Kostandis başını eğdi. Büyük bir hüzün sarmıştı içini. İçlerinde bir şey yapmayan, hiçbir şey yapmayan tek

kişi kendisiydi. Sonuncu olmaktan acı çekiyordu. Yahuda bile onun önünü almıştı.

Yannakos ise bunalarak başını salladı. "Hiçbir şey yapmadım," dedi kendine. "Para vermenin, mal dağıtmanın ne önemi var? Yusufaki'mi vermek; bu büyük bir fedakârlık olurdu! İşte senden bunu bekliyorum Yannakos! Bunu yapabilir misin? Gerisi palavra!"

Bir kez daha Papaz Fotis'in düşünceleri uzaklara yöneldi. Evine, tanıdık yerlere gitti, sonra yine Sarakina denen ıssız dağa kadar aynı yoldan geri geldi. Geceydi ve yıldızların soluk ışığında kayaların önündeki dört sevgili yüzü zar zor seçebiliyordu.

Papazın sevgi dolu, derin sesi yükseldi:

"Çocuklarım, bazen insan ruhu bana 'akşamsefası' denen o çiçek gibi geliyor. Bütün bir gün boyunca kapalı duran bu çiçek yalnızca gecenin gölgesi altında açılıp yayılır. İşte bu akşam karanlıkta, sizleri görmekten çok, tahmin ederek ruhumun açıldığını duyuyorum. Bir gün Manolios'un yaşadığı dağda sizlere yaşamöykümü anlatmaya söz vermiştim, anımsıyor musunuz? Bu akşam, benim kim olduğumu ya da hangi eli öptüğünüzü bilmeden eğilip elimi öpmeniz beni çok utandırdı."

"Bu akşam ruhlarımız açıldı Peder," dedi Manolios heyecanlanarak, "seni dinliyoruz."

Papaz Fotis masalcıların yaptığı gibi ağır ağır anlatmaya başladı:

"Marmara Denizi yakınlarında, İstanbul'un karşısında, sevimli, kıyı boyunca uzanan bahçeleriyle, şirin bir köy vardır. Adı Artake'dir.[1] İşte ben orada doğdum. Babam papazdı; sert, az konuşan, yüzü eski kilise duvarlarındaki dervişlerin yüzlerine benzeyen öfkeli bir adamdı.

1. Günümüzde Erdek. (Y.N.)

Büyükbabam da papazdı; her ikisi benim de papaz olmamı istiyorlardı. Bense bu düşünceden nefret ediyordum; benim düşlerimde yolculuk, ticaret, kasalarımı altınla doldurmak, silah ve adam almak ve Artaki'yi düşmanlardan kurtarmak yatıyordu. Ben bir asi olarak doğmuştum anlayacağınız, aklım bir karış havalardaydı.

Tüm yaşamım boyunca babamdan başka kimseden korkmadım. Ondan ödüm patlardı ve eğer düzenli olarak okula gittiysem, parlak bir öğrenci olduysam, bu sevgiden değil, korkudandı. Okul bitince şimdi ölmüş bulunan anam, o kutsal kadın, sandığımı topladı. İçine çamaşırlarımı, İsa'nın vaftizini tasvir eden ikonu, ceviz, üzüm ve incir doldurdu ve İstanbul'da İlahiyat Fakültesi'ne gönderildim.

Ama bende, kendimi dine adayacak Tanrı sevgisi ve sabır yoktu! Düzelmez bir asiydim! İstanbul'u bir zengin gibi dolaştım, güzelliği büyülemişti beni. Kafamda tek bir düşünce vardı; bu toprakları, bu kutsal suları kurtarmak... Bir gün o lanet 97 Savaşı patladı. Ateş beynime sıçramıştı, bağırmaya başladım: 'Düşmanı cehenneme göndermenin zamanı geldi!' Gizlice bir gemiye binmeyi başardım; sırtımda asi giysileri, elimde tüfek, belimde fişeklik ve ayağımda çarıklarımla Yunanistan kıyılarına çıktım ve savaşa hazırlandım!"

Papaz Fotis içini çekti, sesi giderek acı ve alaycı bir tona bürünmüştü:

"Ahh! Bir imparatorluğu yıkmaya çalışan yedi keçi hırsızıydık! Lanet olsun çocuklarım, lanet olsun; ırkımızın yıkımına neden oldular."

Bir an sustu, sonra ardındaki o ulusal utancı kovmak istercesine eliyle bir hareket yaptıktan sonra devam etti:

"Benim serüvenlerime dönelim. Yunanistan ölümsüzdür, serüvenleri göze alabilir; önünde, yıkımları tamir edecek zamanı var. Ama ya ben? Ölümlü biri için bu müm-

kün mü? Neyse uzun sözün kısası, bir gün delinmiş çarıklarım ve bomboş midemle, sönük bir balon gibi zayıf bir halde beni Artake'ye geri götürecek bir gemi bulmak için Pire rıhtımlarında dolaşırken bir kayıktan inen bazı Yahudi göçmenler gördüm. Bir papaz oğlu ve torunu olan ben, ne zaman bir Yahudi görsem, onların, İsa'yı çarmıha gerdiklerini anımsıyordum ve kan beynime sıçrıyordu. Yine de o gün dalgakıranın üstünde durup karga burunlu, seyrek kırmızı sakallı, meraklı ve kızgın bakışlı, eskilikten yeşile dönmüş giysileri içindeki bu Yahudilere eğlenerek baktım. Hepsi birden bağrışıyor ve birinci olmak için itişip kakışıyorlardı. Birden iç parçalayıcı bir çığlık duyuldu: Genç bir Yahudi kızın ayağı kaydı, denize düştü ve bir kaya parçası gibi suya gömüldü. Kimse onu kurtarmak için kıpırdamadı bile. Dayanamadım ve kendi kendime, 'O da bir insan, Yahudi olmasına rağmen onun da bir ruhu var,' dedim ve olduğum gibi suya atladım, onu saçlarından yakalayıp dalgakıranın üstüne çıkardım. Kadınlar hemen yardıma koştular ve kızcağızı ovarak kendine getirmeye çalıştılar. Güneşin altında kururken gözlerimi ona çevirdim. Kızıl saçlı, kanca burunlu ve çilli bir kızdı. İri mavi-yeşil gözlerini açtı ve sanki biri ona, yaşamını bana borçlu olduğunu söylemiş gibi yüzüme baktı. Gözlerini görünce içimi bir korku kapladı, sanki mavi-yeşil bir denizin içine düşmüş boğuluyordum."

Papazın sesi kesildi, başını salladı.

"Dünya bir bilmece," dedi bir süre sonra. "Tanrı'nın İsteği'nin görüntüleri insanoğlunun küçücük aklına karışık gelebilir; kurtuluş ya da yıkım öyle beklenmedik biçimlerde gelir ki biz hiçbir zaman hangi yolun cennete, hangisinin cehenneme gittiğini bilemeyiz. Bana iyi bir iş yapmışım gibi gelmişti: Bir insanı kurtarmıştım; ama ondan sonra doğru cehenneme giden yola saptım.

O güne dek hiçbir kadınla ilişkim olmamıştı. Siz

benden gençsiniz, önünüzde bedenin günahlarından söz etmeye utanıyorum. Yalnızca şunu itiraf edeceğim: O genç kızla günah işledim. Ondan sonra her şeyin tadı değişti: su, şarap, ekmek, gün, gece benim için yeni bir tat kazanmışlardı. Tanrı kaybolmuştu. Tanrı'yla birlikte babam, anam, erdem ve umut da kaybolmuştu. İçinde bulunduğum durumu gören bir köylüm gidip babama anlatmış. Yaşlı papaz kızgınlığının işareti olarak bana, dört kenarı yakılmış bir mektup gönderdi: 'Eğer o Yahudi kızıyla günah işlersen lanetim üstünde olsun ve gözüm asla seni görmesin!' Yahudi kızla birlikte mektubu okuduk ve kahkahalarla güldük.

Bir gün –bunu size anlatmıştım– Paskalya'yı kutlamak için arkadaşlarımızın olduğu küçük bir köye gitmiştik. Yahudi kız da yanımdaydı. Bahçelerin arasında yiyip içiyorduk. Koyun kesmek için bıçakla ayağa kalktığımda şaka olsun diye şöyle bağırdım: 'Eğer karşımda bir papaz olsaydı onun gırtlağını keserdim!' 'Arkanda bir tane var,' diye bağırdı çevreden birisi. Döndüm ve papazı gördüm, üstüne atılıp gırtlağını kestim. Neden? Çünkü Yahudi kızı yanımdaydı ve onun önünde yalancı çıkmak istemiyordum.

Beni hapse attılar. Yahudi kız beni her gün görmeye geliyor, çamaşırlarımı yıkıyor, bana yiyecek ve sigara getiriyordu. Demirlerin arasından ağlayarak yüzümü ve saçlarımı okşuyordu. Gözlerimin önünde mum gibi eriyip bitiyordu... Bir gün gelmedi; ne ertesi gün ne de ondan sonraki... Sonra düşümde karalar giymiş Kutsal Bakire'yi gördüm. Sanki onu önce çok uzakta, oldukça küçük görmüştüm; yaklaştıkça irileşmişti. Dudakları kıpırdıyor, bir şeyler mırıldanıyordu ama hâlâ çok uzaklardaydı; onu duyamıyordum. Dikkatle dinledim. Sesi giderek yükseldi ve bakire büyüdükçe büyüdü. Sonunda, önüme gelmişti ve sözlerini açık seçik duydum:

'Ölecek... ölecek... ölecek... öldü!' Sıçrayarak uyandım. Anlamıştım.

Gece yarısıydı, yağmur yağıyordu. Gizlice hapishanenin avlusuna çıktım; ne yaptığımı bilmez durumdaydım. İnsan gücünün sınırlarını aşmıştım; bir sıçrayışta hapishane duvarını tırmanıp kaçacağımdan ve görünmeden nöbetçinin önünden geçeceğimden emindim; beni görüp ateş etse bile tutturamayacaktı... Sevgi ve acı aklımı başımdan almıştı. Birkaç gün önce arazinin konumunu inceleyerek ezberlemiş, benim gibi bir delinin ya da umutsuzluk içindeki birinin tırmanmayı deneyebileceği bir yer bulmuştum duvarda. Karanlıkta o noktayı buldum, taşlara tutuna tutuna, vahşi bir kedi gibi tırmanmaya başladım. Gün ışığında dehşete düşebilirdim ama yineliyorum, insan gücünün nereye erişebileceğini unutmuştum. Tırmanmayı başardığımda öteki yana atladım. Yağmur sanki kovayla boşanıyordu. Çevrede beni görebilecek kimse yoktu; elimden geldiğince hızlı koşarak uzaklaştım.

Eve vardığımda şafak sökmek üzereydi. Kapıyı çaldım ama öyle bir tufanın ortasında kim ne duyabilirdi ki? Duvardan atladım, avluyu geçtim, gizlice basamakları tırmandım ve onun odasının kapısını açtım. Usulca adını çağırdım. Çıt yoktu! Bir kibrit yaktım. Yüzü soluk, ağzı çarpılmış, gözleri açık ve akları görünür halde Yahudi kızı yatağında yatıyordu... O gece kendini zehirlemişti, ayrılığa daha fazla dayanamayarak kendini öldürmüştü..."

Papaz Fotis ayağa kalktı, kaçmak istiyormuşçasına çevresine bakındı. Sonra, sanki çok uzaklardan, dünyanın öbür ucundan geliyormuşçasına bitkin, yerine oturdu. Uzun bir süre konuşmadan kaldı.

"Ya sonra Peder?" diye sordu dört arkadaş, soluklarını tutarak.

"Bitirdim," dedi papaz.

"Ya sana ne oldu?" diye sordu Manolios. "Tanrı'nın yoluna nasıl döndün?"

"İnsan ruhu bir bilmecedir! Beni sevgi Tanrı'dan ayırmıştı; şükürler olsun ki acı beni O'na döndürdü. Athos Dağı'na gittim. Önceleri yalnızlık bana iyi geldi. Ruhum biraz durulmuştu. Ama yavaş yavaş yalnızlığımı yeniden Yahudi kızlar, sevinç çığlıkları ve hıçkırıklar doldurmaya başladı. Buna daha fazla dayanamayarak başrahibe gittim ve düşüncemi değiştirdiğimi, dünyaya geri dönmek isteğinde olduğumu söyledim. Hayırduasını aldım ve oradan ayrıldım. Uzun bir süre yürüdükten sonra küçük bir köye vardım. İçimden bir ses, 'Burada kal!' dedi ve orada kaldım. Evlendim, papaz oldum. Unutmak için bu dünyanın acılarına atılmak istiyordum ve öyle yaptım. Hastalık geldi, karım ve çocuklarım öldüler; kendimi bir kez daha yalnız, yaralı ve Tanrı'yla karşı karşıya buldum. Sonra Yunanlılar geldi, sonra Türkler... Gerisini biliyorsunuz. Bana verdiği tüm iyilikler ve kötülükler için Tanrı'ya şükürler olsun!"

Dört arkadaş bu kutsal eli öpmek için eğildiler.

"Yorgunum," diye mırıldandı Papaz Fotis, içini çekerek. "Yorgunum. Hayatımı yeniden yaşadım. Dünyanın zevkleri ne ağır bir ceza ne düş kırıklığı ne denli acı! Kendi kendime bazen şöyle diyorum: 'Ey Tanrı'm, o büyük umut, cennet umudu olmasaydı, bu dünya nasıl bir cehennem olurdu!'"

Hiçbiri bir başka söz etmedi. Papaz Fotis ayağa kalktı, doğuya baktı ve haç çıkardı; gün doğuyordu.

O gece boyunca yaşlı Patriarheas, yatağında oturup ön kapının açılmasını ve avluda oğlunun ayak seslerinin duyulmasını bekledi... Sokakta ayak sesleri yankılandığında kalkıp pencereden sarkıyordu. Hiç kimse! Bir sigara yakıyor, sonra bir tane daha ve tüm ağırlığıyla yatağa

devriliyordu. Şafak sökerken uyku iyice bastırdı: Düşünde bir şahinin avlusuna dalarak, en sevdiği ve damızlık olarak sakladığı beyaz horozunu kaptığını gördü. Şahin onu pençelerinin arasına sıkıştırmış havalanıyor, horozsa sanki gün doğuyormuş gibi sevinç çığlıkları atıyordu...

Dehşetle yerinden sıçradı, sırtından bir ürperme geçti.

"Umarım bu kötü kehanetin tersi olur!" diye mırıldandı, haç çıkararak.

Ellerini çırpıp Lenio'yu çağırdı. Kız yarı uykulu yarı giyinik, saçları dağınık bir halde geldi; göğüsleri beyaz iç gömleğinden fırlayacakmış gibi sallanıyordu.

"Mihelis geldi mi Lenio? Tüm gece neredeymiş? Nerede uyumuş?"

"Daha gelmedi efendim. Geçerken odasına baktım, kimseyi göremedim. Yatağı bozulmamıştı."

Bir süre sonra bilmiş bir kahkahayla ekledi:

"Dul öldü; geceyi dışarıda geçiren delikanlıların nereye gittiklerini Tanrı bilir."

"Gelince söyle, onu görmek istiyorum... Gitme! Dün şenlik sırasında nereye kayboldun? Seni göremedim."

Lenio kızardı, kıkırdadı ama yanıt vermedi.

"Seni utanmaz orospu! Kendini birkaç gün daha tutamıyor musun? Gelecek pazar evlenmene ve bu işi bitirmeye karar verdik. Böylece huzura kavuşursun, zavallı kızım; ama Nikolio o huzuru artık hiç elde edemeyecek... Sana ne söylediğimi dinliyor musun? Gözlerin daldı. Aklın yine nerelerde dolaşıyor ha, deli şey?"

"Emrinizdeyim efendim," dedi Lenio, dağdan geri gelerek. "Özür dilerim, duymadım."

"Şekerli, koyu bir kahve getirmeni söylüyordum. Başım dönüyor, iyi değilim... Belki de acıktım..."

Lenio dışarı çıkmış, topuklarını takırdatarak merdivenlerden inmeye başlamıştı bile.

Yaşlı adam gözlerini kapayıp düşünü anımsadı. "Şahin; bu ne anlama geliyor?" diye mırıldandı. "Anlamıyorum. Tanrı evimi korusun!"

Güneş çoktan yükselmiş, köyün sokakları insan çığlıkları, koyun melemeleri ve eşek anırmalarıyla çınlamaya başlamıştı. İnsanlar ve hayvanlar işlerine gidiyorlar ve yeni günü selamlıyorlardı.

Lenio tatlı kahveyi getirdi. Yaşlı yargıç pencerenin yanına oturdu, bu büyülü içkiyi tadını çıkara çıkara, yudum yudum içti. Kafası çalışmaya başlamıştı. Gözleri ön kapıya dikili, bir sigara yaktı. Durmadan bıyığını burarak acıyla inliyordu. Dün akşam Papaz Grigoris onu görmeye gelmiş, o domuzunu yemekle uğraşırken, Manolios'un köylüleri nasıl ayaklandırdığını anlatmıştı. Manolios, İsa'nın herkesin gelirinin onda birini Sarakina halkına vermesini buyurduğunu söylüyormuş; daha da kötüsü bazı kafasızlar ona inanmışlardı. O tilki Papaz Fotis, o derviş rolü oynayan bit çuvalı da devreye girmiş, anlaşmazlığı yaymıştı... "Bekle bekle, daha da kötüsü var: Oğlun Mihelis, onlardan yana çıkıp köyü tehdit eden ilk kişi oldu! Ve işte şimdi, o lanet olası Manolios, o küçük ikiyüzlü, isyan bayrağını kaldırıyor, beni işitiyor musun yargıç? Tanrı'nın bu sorunu ele alması için dua et, yoksa işimiz bitik!"

"Dostum, bu sorunu ben bizzat ele almazsam," diye mırıldandı Patriarheas, "merhametli Tanrı kendini tam olarak gösteremez. Üstelik O'nun herkesi gözetecek zamanı mı var? Burada, Likovrisi'de işleri yoluna koyan benim. Ve şimdi o benim oğlum olacak keratanın kulağını çekmeye gidiyorum. Sonra sıra o aptal Manolios'a gelecek."

Tam o anda dış kapı açıldı ve Mihelis içeri girdi.

Yaşlı adam sıçradı ve pencereden sarktı.

"Günaydın delikanlı," diye bağırdı. "Zahmet edip yukarıya kadar gel de seni görebileyim."

"Dikkatli ol Mihelis, dilini tut," dedi genç adam kendi kendine. "O senin babandır, unutma."

"Geliyorum baba," diye yanıt verdi.

Taş basamakları tırmandı, yüzüne bile bakmayan yaşlı adama hayırlı sabahlar diledi. Patriarheas kızgın görünmeye çalışıyordu. O âna dek oğluna küfredip durmuştu ama şimdi, onun böyle sessizce eve girmesini görünce, kendisinin de o yaşlardayken sevgilileriyle buluştuktan sonra yine bu eve, böyle sessizce girişlerini anımsamış, yüreği yumuşamıştı. "Ben de böyleydim," diye düşündü. "Ama ben yaptığım çılgınlıklar nedeniyle geceyi dışarıda geçirirdim, o ise kaçık dostlarıyla birlikte Tanrı'nın merhameti hakkında nutuklar çekmek için eve gelmiyor... Tanrı'm, kim bilir belki bu da bir tür çılgınlıktır, henüz genç, bu da geçer..." Arkasını oğluna dönmüş düşünürken, bir yandan da kızgınlığını yitirmemeye çalışıyordu. Ama gazabının canlanmadığını görünce, bir türlü kızamadığına sinirlenerek ansızın döndü ve bağırdı:

"Bu duydukların da ne ha? Utanmıyor musun? Toplumsal durumuna hiç mi saygın yok? Kimin oğlu, kimin torunu olduğunu unuttun mu?"

Konuştukça ısındığını görmek hoşuna gitmişti; sesini biraz daha yükseltti:

"Bundan böyle Manolios'u görmeni yasaklıyorum!"

Mihelis yanıt vermekte ikircimli kaldı: "O senin baban," dedi kendi kendine, "sabırlı ol; güçlü olan çabuk parlayan değil, kendini denetleyendir. Denetle duygularını!"

"Neden yanıt vermiyorsun? Bu saate kadar, tüm gece nerelerde sürtüyordun? Sarakina'da mı? Şu sizin sefil papazınızla mı, yoksa vaaz verme düşkünü uşak Manolios'la mı birlikteydin? Harika bir ekip! Bu denli düşecek miydin zavallı oğlum?"

"Baba," diye yanıt verdi Mihelis sakin bir tavırla, "bizden daha iyi olan insanlara hakaret etme..."

Bu kez yaşlı yargıç yerinden hopladı ve kendini gerçekten kaybetti:

"Ne söylüyorsun sen? Buraya bak, aklını bütünüyle mi yitirdin? Bizden daha mı iyi? Paçavralar içindeki papazla uşağımız mı?"

"O paçavralar içinde dediğin papaz bir azizdir. Biz Patriarheas'lardan hiçbirimiz, onun ayakkabısının bağlarını çözmeye bile layık değiliz."

Yaşlı adam sigarasını attı, kan beynine sıçramıştı.

"Manolios'a gelince," diye sürdürdü Mihelis, sessizce ve acımasızca. "İyi biliyorsunuz ki, siz, köyün tüm ileri gelenleri, yargıçları, papazları ve öğretmenleri, hapiste titrer ve köyü değil de kendi postunuzu nasıl kurtaracağınızdan başka bir şey düşünmezken, uşak Manolios halkı kurtarmak için öne atıldı. Köyün gerçek yargıcı olduğunu kim gösterdi? Siz yargıç Patriarheas mı? Belki de Papaz Grigoris hazretleri? Hayır, siz değil! Manolios'tu; o andan başlayarak da yargıç olan odur, bizlerse uşaklarız!"

Yaşlı adam kötüleşerek sırtüstü yatağına düştü, boğuluyordu.

Mihelis kendisine vermiş olduğu dersleri unuttuğu ve her şeye karşın babasına karşılık verdiği için utanarak sustu. Yaklaşıp yastıklarını düzeltti.

"İstediğin bir şey var mı baba?" diye sordu. "Lenio sana bir limonata yapsın mı?"

"Tıpkı anan gibisin," diye mırıldandı yaşlı adam, oğluna şaşkınlıkla bakarak. "Tıpkı anan gibisin. Tüm balın dışarıda, içinse zehir dolu."

Mihelis gözlerini kırpıştırdı. Babasıyla arasındaki hava yoğunlaşmış ve birden önünde soluk, üzgün, soylu ve alçakgönüllü anası belirmişti. "Anne!" diye mırıldandı Mihelis ansızın beliren hayale bakarak. Bir esinti oldu, ışık titreşti ve kutsal biçim kayboldu.

"Ne düşünüyorsun?" diye sordu yaşlı adam.

"Annemi," diye yanıt verdi oğul. "Annemi. Ona çok kötü davrandın, baba."

"Ben bir erkeğim," diye karşılık verdi yaşlı adam kızgınlıkla. "Kadınlara kaba davranırım. Onların istediği de budur. Ama sen nereden bileceksin? Daha ağzın süt kokuyor, dudaklarında hâlâ ananın sütü var."

"Umarım o süt hep dudaklarımda kalır."

Anası, bu kez kızgın, yine aralarında belirdi... Oğluna bakarak başını salladı, kutsamak istercesine elini ona uzattı. Bir ses, anasının sesi, Mihelis'in içinde yankılandı. "Kaldır başını oğlum, sen bir erkeksin, benim gibi korkma ondan. Ona söylemeye korktuğum her şeyi söyle Mihelis, ananın intikamını al!"

Şimdi kararlı olan oğul, dirseğini pencerenin pervazına dayayıp bekledi.

Yaşlı adam içini çekerek ayağa kalktı ve pencereye yaklaştı.

"Dinle," dedi.

"Dinliyorum," diye yanıt verdi oğlu, babasının gözlerine bakarak.

"Ben kararımı verdim, sen de verebilirsin: Ya ben ya Manolios, birimizden birini seç. Ya Manolios'u ve çetesini terk edersin ya da evimi..."

"Senin evini terk ederim," diye yanıt verdi Mihelis.

Yaşlı adamın gözleri şaşkınlıkla açıldı.

"Bir uşağı babandan daha mı çok seviyorsun?" diye bağırdı.

"Manolios'u daha çok sevmiyorum, hayır; Manolios'un bu işle ne ilgisi var? Ben İsa'yı seçiyorum. Farkında olmadan bana bunu sordun. Ve cevabımı aldın."

Yaşlı adam konuşmadı, odayı bir ucundan bir ucuna adımladı ve yine oğlunun önünde durdu.

"Bana ne düşmanlığın var?" dedi sitem dolu bir sesle.

"Hiçbir şey ama beni seçim yapmaya zorladın ve ben de seçtim. Yapabileceğim bir şey yok."

Yaşlı adam tüm ağırlığıyla yatağa çöktü yeniden ve başını ellerinin arasına bastırdı. Tüm iç organları sanki parçalanıyordu.

"Git," dedi sonunda, "git, bir daha gözüm görmesin seni!"

Oğul döndü, yaşlı adamı böyle yatarken görmek onu üzmüştü ama içinden güçlü bir ses ona, "Git!" diye bağırıyordu.

Babasına yaklaştı, dizlerinin üzerine çöktü.

"Baba," dedi, "gidiyorum. Dualarını üzerimden eksik etme olur mu?"

"Hayır," diye yanıt verdi yaşlı adam. "Hayır, yapamam."

Mihelis ayağa kalkıp kapıya doğru yürüdü. Babası, "Oğlum!" diye bağırmak istedi ardından ama küçük düşmemek için kendini tuttu.

Oğul kapıyı açtı ve bir kez daha döndü:

"Baba," dedi. "Elveda!" Sonra eşiği aştı.

Uzun bir süre sonra, tartışmaların kesildiğini duyan Lenio, sinsice yukarı çıkıp kulağını anahtar deliğine dayadı. İç çekişleriyle bölünen derin bir horlama duydu. Yatak gıcırdadı.

"İhtiyar uyumuş, kâbus görüyor," diye fısıldadı. "Kavga bitmiş. Öğleye doğru aç bir kurt gibi uyanır. Gidip bir tavuk keseyim... Bu mideyi doyurmak mümkün değil... Bir kuyu sanki!"

Aşağı indi ve keseceği tavuğu seçmek için kümese gitti.

Kırmızı ibikli beyaz horoz kasılarak geçti; tavuklar çevresine toplanmışlar gıdaklıyorlardı. Lenio bir an durdu, bir tavuğun yere çökmesini, beyaz horozun da onun

üzerine atlamasını görmek isteğiyle yandı tutuştu; yıllar boyu zevkten titreyerek seyretmişti bunu; sanki çömelen oydu ve üzerinde bir erkeğinkini andıran o tatlı ağırlığı duyabiliyordu. Hangi erkek? Önceleri, daha çok genç-ken bu görünmez erkeğin yüzü yoktu, sonra bu yeri Manolios'un, ondan sonra da Nikolio'nun yüzü almış ve birkaç aydır da hiç değişmemişti.

Çevresine bakındı, çilli, geçkince bir tavuk seçti; ama tam onu yakalamak için uzanmıştı ki tavuk çöktü, kanatlarını açtı, beyaz horoz onun üstünü kapladı. Lenio tavuğa acıyarak bir başkasını seçti.

Öğleye doğru masayı hazırladı, çorbaya bir yumurta kırıp efendisinin onu çağırmasını bekledi; yaşlı adam gecikmişti.

"Yaşlı oburun hiç acelesi yok," diye mırıldandı Lenio. "Yakında öte dünyayı boylayacak."

Endişelenmeye başladı.

"Bari pazar akşamına ya da daha iyisi pazartesi sabahına dek dayansa. Yoksa nasıl evlenebilirim? Daha fazla bekleyemem."

Yeniden yukarı çıktı, yavaşça kapıyı açıp içerisini gözden geçirdi. Yargıç yatağa uzanmış, hareketsiz yatıyordu. Açık olan gözleri tavana dikilmişti. Artık ne hareket ediyor ne iç çekiyordu. Lenio dehşetle içeri girdi: Ölmüş olabilir miydi? Ama yaşlı adam gözlerini kırpıştırdı.

"Efendim," dedi Lenio rahatlayarak. "Çorbanın terbiyesini yaptım, aşağıya gelmenin zamanıdır."

"Aç değilim," diye homurdandı. "Kendimi iyi hissetmiyorum Lenio. Papaz Grigoris'i çağır."

Yaşlı adam doğruldu; yüzü mavileşmiş, üstünde morumsu lekeler belirmişti. Lenio bir çığlık attı.

"Korkma, henüz ölmedim. Papazla yalnızca konuşmak istiyorum. Mihelis aşağıda mı?"

"Hayır. Üzerini değişmek için odasına gitti, yeniden günlük giysilerini giydi ve bir çıkınla birlikte dışarı çıktı."

"Bir şey söylemedi mi?"

"Hiçbir şey."

"Birini, o Tanrı'nın cezası Manolios'u çağırması için dağa yolla. Güneş batmadan, olabildiğince çabuk gelip beni görmeli. Duyuyor musun? Hadi, çık dışarı!"

"Yemek yemeyecek misiniz?"

Yaşlı adam bir an düşündü:

"Ne hazırladın?"

"En sevdiğiniz yemeği: haşlanmış tavuk."

"Çorbaya bol limon sık, aşağı iniyorum."

Lenio sevinçle merdivenleri indi. "Kuşkusuz pazartesi sabahına dek dayanacak. Yüzü beni endişelendiriyor. Gidip, şişe çekmesi için Andonis'i çağırayım. Zamanından önce ölmesine izin veremem."

Bu arada Mihelis çıkını koltuğunun altında, dağa varmıştı. Manolios'u ağılda bulamayınca kapının önündeki sıraya oturdu. Gölgeler küçülüyordu, öğle yakındı. Karşıki dağda, İlyas Peygamber'in küçük kilisesi dikey ışınların altında eriyor gibiydi.

Mihelis gözlerini kapadı. Bitkindi, yüreği acıyla kabarmıştı. "Bu her şeyin sonu," diye mırıldandı. "Ve her şeyin başlangıcı. İsa, yolumu sen çizdin, sonuna ulaşmama yardım et. Oradasın biliyorum, yolun sonunda beni bekliyorsun."

Çıkınını açtı ve anasının ona bıraktığı İncil'i çıkardı. Kalın domuz derisiyle ciltlenmiş, bir zincirle kilitlenmişti. Sayfaların birinde, işaret olarak kullanılmak için defne yaprağı vardı. Kutsal metne eğilerek okudu:

"Eğer biri bana gelip ve babasından ve anasından ve karısından ve çocuklarından ve kız kardeşlerinden ve kendi yaşamından nefret etmezse, benim müridim ola-

maz. Çarmıhını yüklenip ardımdan gelmeyen öğrencim olamaz."[1]

"Ve her kim ki kendi haçını taşımaz ve benim peşimden gelir, o benim müridim olamaz."

İsa'nın bu sözlerini günlerdir okuyup duruyor ve anlamaya çalışıyordu. Başlangıçta bu sözler ona çok sert ve insanlık dışı gelmişti. "İnsan yüreğiyle daha uyumlu bir başka yol yok mu?" diye sormuştu kendine. "İnsan, kurtuluşunu mutlaka kanla mı ödemeli? Neden analar ve babalar böylesine bir engel olsun? Hem onları sevip hem Tanrı'ya erişemez miyiz?"

Mihelis daha nice sorular sormuş ama bir yanıt bulamamıştı. Ama işte, yüreğinin yavaş yavaş dünyanın ağırlığından kurtularak yükselmeye başladığını hissetti... Önceki geceden beri Dünya'yla cennet arasında asılı kaldığını hissetmeye başlamıştı bile...

Öğleden sonra Manolios otlaktan döndü. Arkadaşını bu saatte dağda görmek onu şaşırtmıştı.

"Babamın evini terk ettim Manolios. İhtiyar, bir seçim yapmamı istedi. Ben de İsa'nın yolunu seçtim."

"Zor bir yol bu, Mihelis," dedi Manolios düşünceli bir tavırla. "Özellikle zenginler için. Hoş geldin!" Alçak masada yemek yediler. Mihelis olanları anlattı ve yaptığı seçimi bildirdi.

"Daha fazla dayanamazdım Manolios, yaşamım çok kolaydı, utanıyordum."

"Hoş geldin," diye yineledi Manolios. "Bu yol taşlı ve diktir, başlangıçta insanın ayağı acır, Mihelis. Ama yavaş yavaş kanatların çıkar, melekler seni kollarından kaldırırlar ve Tanrı'nın dik yokuşlu dağına neşeyle, şarkı söyleyerek tırmanırsın."

1. Yeni Ahit, "Luka", 14:25-27. (Y.N.)

Ayağa kalktı ve sopasını aldı.

"Baban hemen gidip kendisini görmem için haber yollatmış," dedi. "Ne istediğini tahmin edebiliyorum. Akşama görüşürüz."

"Tanrı seninle olsun!"

Lenio, avluda diz çökmüş, kollarını sıvamış, kan ter içinde, yaşlı efendisinin cömertçe kendisine çeyiz olarak verdiği bakır kapları parlatıyordu. Bir yandan şarkı söylüyor bir yandan da olanca gücüyle ovuyordu. Sesi dağa yükseliyor orada, bir pırnal ağacının gölgesinde duran Nikolio kulaklarını kabartıp uzun kavalıyla ona yanıt veriyordu.

Manolios yolun köşesinde göründü. Lenio'nun cıvıldayışını duyunca gülümsedi.

"Vahşi bir kısrak, bu Lenio," diye düşündü. "Gerçek bir kısrak; yalnızca küçük bir çocuk onu eğitebilir."

Lenio ateşli yüzünü kaldırdı ve eşikten geçen Manolios'u gördü.

"Sana sağlık ve mutluluk dilerim Lenio," dedi eski nişanlısına. "Bakıyorum hazırlanıyorsun. İyi şanslar!"

"Sana da!" diye yanıt verdi Lenio, alayla. "Dilerim güzel bir kız seni ayartmayı başarır! Hadi, çabuk ol zavallı çocuk, efendi seni bekliyor."

Böyle dedikten sonra daha da büyük bir şevkle şarkısına döndü; eski nişanlısına, daha iyi birini bulduğu için ona aldırmadığını göstermek ister gibiydi.

Yaşlı Patriarheas, Manolios'u beklerken sigara üstüne sigara sarıp içiyor, yediği tavuğu hazmetmeye çalışıyordu. Uzun yargıç giysisini giymişti, ayakları çıplaktı. Yanıyordu. Yüzü patlıcan rengi olmuş, boynundaki damarlar ortaya çıkmıştı. Odayı arşınlıyor, öfkeden köpürerek, zaman zaman bitkin bir halde kendini yatağa atıyordu.

"Benim suçum... benim suçum..." diye yineliyordu kendi kendine. "Ona acıyıp bir haremağası gibi yaşadığı manastırdan çıkarmam, onu gerçek bir erkek yapmaya çalışmam, benim suçum. Çok iyi bir iş yapmışım! Cimri Ladas haklı; kaç kez bana, 'Kötülük yap ki, insanlar senden korksun ve seni saysınlar; iyilik yaparsan başına bela alırsın!' dediydi. Onunla alay ederdim. İşte, hem de belanın kuyruklusu bu!"

Sonunda Lenio'nun şarkısı sinirlerini bozmuştu.

"Şeytan götürsün şu kızı. Tanrı aşkına, evlense de durulsa. Yoksa köyün altını üstüne getirecek." Sesini kesmek için cama koştuğu anda kapı açıldı. Döndü, Manolios eşikte belirmişti. Sıçradı, gözleri öfkeden alev alev yanıyordu.

"Gir içeri..." diye bağırdı. "Gir içeri!" Manolios'un ardından kapıyı çarpıp onu duvara doğru itti.

"Bana böyle mi teşekkür ediyorsun, ha? Seni evime alıyorum, sen bana felaket getiriyorsun! Sen gelmeden önce evimizde, köyümüzde huzur vardı. Sen geldin, pis peygamber, düzeni bozdun... Neden? Geçen gün köyü kurtarmak için hangi hakla ortaya çıktın? Bu benim işimdi. Seni ilgilendirmeyen işlere neden burnunu sokuyorsun? Bunun nedenini söyleyeyim mi? Çünkü kendini bir aziz olarak gösterip budalaları kendine inandırmak ve İlyas Peygamber'in bayramında ihtilal ilan etmek için."

"İhtilal mi?" dedi Manolios afallayarak.

"Geçen gün dağda yaptığın o küstah saçmalığın başka ne anlamı olabilir? O bitlilere nasıl yüzde on veririz; nasıl hepimiz kardeş, hepimiz bitli olabiliriz? Bunları kastetmedin mi? Onlara tarlalarımızı da verecekmişiz, hem de yarı yarıya. Ne hakla? Onlar bizim atalarımızdan kalan malımız, canımız, kanımız! Bu durumda onlarla etimizi de paylaşıp yarısını yemeleri için mi verelim? Dünyanın sonu geldi!"

Manolios'u yakasından tutup öfkeyle sarstı.

"Burayı ikinci bir Rusya mı yapalım? Herkesin birbirini yediği, komşunun komşuyu çiğnediği, efendilerle uşakların arasında bir fark kalmadığı, bitlerin –Tanrı bize acısın– kaplumbağalar kadar büyüdüğü bir ülke mi? Ve o bitleri, kanımı emsinler diye yatağıma mı getireceksin?"

Bit düşüncesiyle telaşa kapılarak, dehşetle Manolios'a baktı.

"Bir gün –kimse sana bunu anlatmadı mı beyinsiz?– mide isyan bayrağını kaldırıp yönetimi ele almak için başa tırmanmış. Böylece insanın pisliği ağzından, burnundan, gözlerinden gelmiş; o da bu yüzden ölmüş. Bu nedenle Tanrı'nın düzenini bozma. Bırak mide yerinde, baş yerinde kalsın ve yönetsin. Burada baş benim!"

Kafese kapatılmış bir aslan gibi dolaşıyor, sopasıyla duvarlara vuruyor, yere tükürüyordu.

"Bundan böyle zengin olmamalıymış, diyor! İyi ama zengin olmazsa yoksullara kim sadaka verecek? Bunu düşündün mü? Mandalenya teyzen kimin evinde çalışmaya gidecek? Ve zatıalileriniz kime hizmet edecek?"

Patladı.

"Bitli alçak!" diye bağırdı. "Bir karış toprağın bile yok. Bir de kalkmış, 'Hepimiz kardeşiz,' diye bağırıyorsun! Neden? Çünkü olanı kardeş kardeş paylaşırız, böylece sen de varlığımızın yarısına konarsın değil mi? Kim soktu bu düşünceleri kafana, ha, serseri?"

"İsa," diye yanıt verdi Manolios.

"Şeytan alsın! Hangi İsa, ha? Seninki, benimki değil. Kendine benzer, bitli, uslanmaz, asi bir İsa yaratmışsın; tam bir Bolşevik! Keyfinin çektiğini onun ağzına yerleştirip sonra da Kilise bayrağı gibi yükseklere kaldırarak bağırtıyorsun: 'Hepimizin babası aynı, onun için kahrolsun miras, her şeyi paylaşalım. Hepimiz kardeşiz, onun

için getirin kızarmış etleri, yiyelim!' Ama hayır, yiyemeyeceksin!"

Sigarasını camdan fırlatıp avluya tükürdü, sonra geri gelip Manolios'u yakasından kavradı.

"Hizmetimden çıkıyorsun, hem de hemen!" diye bağırdı. "Hemen, bu akşam! Git istediğin dilenciyle birlikte yaşa! Bitlerini, pirelerini, cennetini paylaş!"

Bu sırada kapı açıldı ve bir piskopos kadar azametli, Papaz Grigoris göründü.

"Yargıç," dedi, "kusura bakma, geciktim. Ama kızım, Mariori pek iyi değil."

Dönüp Manolios'u gördü; kaşları çatıldı.

"Çok muhterem Peder," dedi yaşlı Patriarheas, "burada artık hiçbir şey düzgün değil, dünyanın altı üstüne geldi. Yargıç Manolios isyan bayrağını açtı, dünyayı yakmak istiyor. Ve benim o kuş beyinli oğlum da bayrak kaldırıyor. Bu sabah bana, 'Evi ve seni terk ediyorum yaşlı Patriarheas, İsa'nın yolunu seçiyorum,' dedi. Sanki benim yolum İsa'ya karşıymış gibi. Dünyanın sonu geldi! İyi ki geldin Peder, işleri düzene koyma zamanı geldi de geçiyor."

Papaz Grigoris kolunu uzatıp Manolios'u işaret etti.

"İşte İsa'ya karşı olan o! Aramıza nifak tohumlarını o saçtı. Milletin kafasına çapraşık, bulanık düşünceleri sokan da o. Şenliklerde hepimizin önünde söylediğin o saçmalıklar da neydi ha, seni düzenbaz herif! Yemin ederim ki bu, ayakların başa karşı isyanıdır!"

"İsa'nın sözleridir," diye yanıt verdi Manolios. "Yoksullara karşı merhametli olun, iki gömleği olan birisini versin, hepimiz kardeşiz. Başka bir şey değil."

Safrası Papaz Grigoris'in gözlerine hücum etmişti. Bir uşakla tartışmayı kendine yediremediğinden yaşlı yargıca döndü.

"Bu adam tehlikeli," dedi. "Onu kovmalısın, hatta

bu köyden de atılmalı, mikroplarını bize bulaştırmasını önlememiz gerek! Oğlunun başını döndüren o. Çevirdiği oyunlarla kendini önemli biri gibi gösteriyor, çoğumuzu kendi yanına çekecek. Kovalım onu! Bu bir çoban, bu bir koyun değil, kurdun ta kendisi!"

"Hoşça kalın, yargıçlar ve papazlar, ben gidiyorum."

"Defol, Tanrı'nın lanetiyle," diye kükredi papaz elini kaldırarak.

"Ekâbirlerin ve papazların lanetiyle," diye yanıt verdi Manolios. "İsa'yı çarmıha siz, papazlar gerdiniz. Eğer yeniden canlanıp dünyaya gelseydi onu yeniden çarmıha gererdiniz. Hoşça kalın."

Sakin bir tavırla kapıya yürüdü, açtı, arkasını dönerek yineledi:

"Hoşça kalın."

Kendini melekler tarafından taşınıyormuşçasına hafif ve neşeli hissederek merdivenlerden indi.

XIII
Moskof

Manolios dağa doğru yola koyulduğunda karanlık çoktan çökmüştü. Gökyüzünde bulutlar kümelenmiş, ılık bir doğu rüzgârı esmeye başlamıştı. Ellerine, yüzüne, kavrulmuş toprağa birkaç yağmur damlası düştü. Toprak kadar susamış olan Manolios'un vücudu sevinçle doldu.

"Bu dünya ne büyük bir mucize!" diye düşündü yokuşu tırmanırken. "Gözlerimi açsam dağları, bulutları ve yağan yağmuru görüyorum; gözlerimi kapasam dağları, bulutları ve yağan yağmuru yaratan Tanrı'yı... Her yerde, gün ışığında ve karanlıkta Tanrı'nın güzellikleri çevremizi sarıyor!"

Yargıçları ve papazları çoktan unutmuş, boş tasalardan kurtulmuş, küçük sevinçleri, küçük acıları aşmıştı. Tüm sevinç ve üzüntülerin üstünde olan o büyük mutluluğa ve acıya kavuşmuştu; Tanrısı'yla yüz yüzeydi.

Onca zaman sadakatle hizmet ettiği efendisi tarafından kovulduğuna göre yarın şafakta, o denli sevdiği dağından ayrılmak zorunda kalacaktı. Çıkınını sırtlanıp sopasını eline alıp hiç durmadan yükselen o ıssız yolda bir başına, korumasız gidecekti.

Yağmur sıklaştı, uzaklarda sıkıntılı gök gürültüleri duyuluyordu. Manolios adımlarını sıklaştırdı. Rüzgâr ar-

kasından esiyor ve onu öne doğru itiyordu. Manolios'a, rüzgârın sanki elleri ve soluğu varmış gibi geldi.

Uzakta zayıf bir ışık vardı. Çoban kulübesinin küçük pencerelerini tanıdı. Nikolio çoktan süt sağmayı bitirmiş, yemeğini yemiş ve uyumuştur diye düşündü. Mihelis kendisini bekliyor olmalıydı. Arkadaşını düşününce yüreği hızlı hızlı atmaya başladı.

"Buna dayanamaz," diye mırıldandı. "O güzel yiyeceklere, yumuşak yataklara, bir dam altının koruyuculuğuna ve sıcaklığına alışmış; evine dönse daha iyi olur. Sabırlı olsun, onun da zamanı gelecek. Hoşuna gitsin ya da gitmesin, zenginlik ruhu ağırlaştırıyor, onun özgürçe hareket etmesini engelliyor. Her şeye karşın onu bu dünyada tutacak bir Mariori var..."

İsa'nın acımasız ve açık sözlerini anımsadı: "Bir devenin bir iğne deliğinden geçmesi, bir zenginin cennete girmesinden daha kolaydır."

Mihelis'i ocağın başında, alevlere bakarken buldu.

"Dağın genç yargıcına selam," dedi neşeyle, saçlarını ve ıslak yüzünü silerken. "Yarın sabah bu sevimli kulübeye veda edip gidiyorum, baban beni kovdu."

Yere, ateşin karşısına oturdu ve durgun bir sesle, yaşlı yargıcı nasıl öfkeden köpürmüş bir halde bulduğunu; yargıcın kendisiyle nasıl sert bir biçimde konuştuğunu, kendisini nasıl kovduğunu ve papazın da kendisini nasıl lanetlediğini anlattı.

"Her şey beklediğim, olması gerektiği gibi oldu," dedi. "Hiç pişmanlık duymuyorum. Baban beni kovmak, papazsa lanetlemek zorundaydı; ben de gitmek zorundayım."

"Şimdi nereye gideceksin?" dedi Mihelis, arkadaşının elini endişeli bir sevecenlikle sıkarak.

"Bunu gece gösterecek. Tanrı sık sık biz uyurken yeryüzüne iner ve bize yolumuzu, düşlerimizde gösterir.

Ben henüz bir karara varmadım; kararı O verecek. Göreceğiz, tasalanma."

"Kostandis'in avlusundaki akşamı anımsıyor musun?" dedi Mihelis. "Sana, nereye gidersen git peşinden geleceğim Manolios demiştim. Anımsadın mı? Bu gece yine aynı şeyi söylüyorum."

"Bu kadar aceleci olma Mihelis, bu kadar acele etme; yarın göreceğiz."

İkisi de yorulmuş olduklarından yattılar. Yağmur iyiden iyiye azmış, sevinçle yağıyordu. Dağın kurumuş otları tazeleniyor, dinleniyor; rüzgâr ta uzaklardan çamların reçineli kokularını dalga dalga getiriyordu, toprak güzel kokularla soluk alıp veriyordu. Manolios'un beyni bir toprak parçası gibi yağmuru karşıladı ve onunla tazelendi.

Bu, Tanrı'nın yanıtı mıydı? Bu gece bereketli yağmur biçiminde mi iniyordu yeryüzüne? Manolios Tanrı'yı buyur etti ve baştan aşağı sevince gömüldü. Gece kuşları da, kayalıklarda ve ağaç kovuklarında gizlendikleri yerlerde Tanrı'nın ıslanmış kanatlarının arasından süzülüp geçtiğini hissettiler.

Mihelis de yağan yağmuru dinliyor, ıslak toprağın kokusunu içine çekiyor ve uyuyamıyordu. Mariori düşünceleri arasından sıyrılmış, yüreği endişeyle titremeye, ıslak toprakla birlikte akıp gitmeye başlamıştı. Onu son kez gördüğünde boyasız, solgun ve bitkindi. Sürekli öksürüyor, mendilini ağzına bastırıyordu. Ama bu kez mendil beyaz değildi, kandan kıpkırmızı olmuştu. "Mihelis," demişti ona, "gidiyorum, babam kasabadaki doktorlara götürüyor beni, kendimi iyi hissetmiyorum."

Toprağın kokusunu içine çekerken Mihelis yüreğinin ürperdiğini hissetti. "Hâlâ toprağa bağlıyım," diye mırıldandı. "Hâlâ..."

Bu yağmurlu gecenin ortasında uyku, Mihelis ile Ma-

nolios'u usulca kuşattı, sabah gözlerini açtıklarında, yeni yıkanmış dağ, güneşin ilk ışıkları altında gülümsüyordu; bulutlar yün yumakları gibi gökyüzüne yükseliyor, dallarda asılı duran damlalar ürperiyorlardı.

Manolios duvardan, Mihelis'in kendisine vermiş olduğu ikonu, kırlangıçlı Çarmıha Geriliş'i indirdi. Sonra kendisinin oymuş olduğu İsa maskesini. Giysilerini de toplayıp hepsini bir çıkın yaptı ve taş sıranın üstüne koydu.

Mihelis tek bir söz söylemeden onu izledi. Oturup konuşmadan süt içtiler, sonra Manolios ayağa kalktı. Bakışları sessiz bir veda gibi kulübede, sırada, çevredeki taşlarda ve dağda dolaştı. Sopasını aldı. Mihelis de ayağa kalkmıştı.

"Karar verildi mi Manolios? Gidiyor musun? Nereye?"

"Hoşça kal Mihelis."

"Söyle bana, nereye gidiyorsun?"

"Sarakina'ya. Onlarla açlığı paylaşmaya gidiyorum."

"Seninle gelmemi istemiyor musun?"

"Daha değil. Sabırlı ol. Bir baban, bir nişanlın var. Benimse kimsem yok. Benim için daha kolay."

"Evet ama şöyle yazılı, biliyorsun: 'Babasını, karısını ve çocuklarını gözden çıkarmayan benim öğrencim olamaz.'"

"Biliyorum Mihelis. Ama yüreğin onu toprağa bağlayan tüm köklerden, babadan, eşten koptu mu? Daha değil. Bu nedenle sabırlı ol, senin de saatin gelecek, bu kadar acele etme. Ses çıkarmadan yürüyen bir keklik gibi gelecek."

"Babama dönmek istemiyorum."

"Pekâlâ, gitme. Burada, Sarakina ile Likovrisi arasında kal, kekliği ve saatini bekle. Yakında görüşürüz!"

Elini Mihelis'e uzattı, o da kendisine uzanan bu eli düşünmeden sıktı.

"Manolios," dedi, "yemin ederim, gelip sana katılmam uzun sürmeyecek. Yakında görüşürüz!"

Manolios küçük çıkınını eline aldı, haç çıkardı ve yola koyuldu. Melek kanatları geri geldi ve Manolios taştan taşa uçarak gitti. İlyas Peygamber'in küçük kilisesi giderek yaklaşıyor, dağın doruğunda, dik kayaların arasında parlıyordu. Manolios onu görünce, eski yuvasını tanıyan bir şahin gibi vahşi bir çığlık attı.

Yaşlı Patriarheas bütün gün oğlunu bekledi. Boşu boşuna iki-üç gün daha geçti. Umutsuzluk içindeki yaşlı yargıç, onunla konuşmaları için aracılar gönderdi, öğretmeni yolladı, sonunda Yannakos'u çağırdı:

"Bana bu iyiliği yap Yannakos, git oğlumu gör. Bir de sen konuş onunla. Aynı takımdansınız, belki seni dinler."

Yannakos başını salladı.

"İşler böyle giderse, bir süre sonra ben de dağa gideceğimi sanıyorum yargıç," dedi. "Başkasını yolla."

Panayotaros onu görmeye geldi.

"Yargıç, anlatılacak bazı ayrıntılar var. Manolios Sarakina'ya yerleşmiş. Göçmenleri bir araya toplayıp onlara nutuk çekiyor, kafalarını dolduruyormuş. Aç olanların, yiyeceği olanları soymaya hakları olduğunu söylüyormuş. Açlıktan gözleri döndüğü gün, kurtlar gibi köye saldıracaklardır; o zaman sana bu söylediklerimi anımsa."

Bir an sustu; duraklar gibiydi, içini çekti, çevresine bakındı ve yaşlı adamın kulağına eğildi.

"Bir kuşkum var yargıç," diye fısıldadı bir solukta.

"Konuş Panayotaros, dinliyorum. Kimseyi sevmediğin için görüşlerin doğrudur. Konuş!"

"Manolios bir Bolşevik'tir!"

"Bolşevik mi?" dedi yargıç başını uzatarak. "Bu da ne demek?"

"Bu şu demek: Yemek yemek istiyorsan çalarsın, her-

hangi bir şey istiyorsan kapıp alırsın! Bunlar bir süredir dünyayı kasıp kavuran bir haydut çetesi..."

"Ve sen sanıyorsun ki..."

"Kesin olarak. Bu insanların her yerde, en küçük köyde, hatta dünyanın öbür ucunda bile adamları vardır. Çöle gitsen onları bulursun; her ailenin içinde birisi bunlardandır; hangi taşı kaldırsan altından bunlar çıkar. İşte, Likovrisi'ye de Manolios'u göndermişler."

"Bana bir sürü maval okuyorsun Panayotaros! Tüylerimi diken diken ettin. Açık konuş!"

"Söylediklerim son kelimesine kadar doğru, insanı öldürecek bir iş bu. Bu namussuzlar oyunlarını öyle ustaca oynuyorlar ki! Manolios'u görmedin mi? Aziz rolü oynuyor. Söylediğine göre, ne et istiyor ne yalan söylüyor ne bir kadının peşinden gidiyor, hatta son zamanlarda elinden İncil'i düşürmüyor. Ne zaman yanına yaklaşan biri olsa kitabı açıp okurmuş gibi yapıyor. Hepsi palavra! Geçenlerde, asılmaya gittiği gün hakkında bana ne anlattılar biliyor musun? Dinle bak bunu, tüylerin şimdi diken diken olacak. Hüseyin'in kanlı giysilerini bulan yaşlı Marta'yla önceden anlaşmış. Bu nedenle o da en son anda ortaya çıkmış. Neden? Böylece millet, Manolios'un köy için canını vermeye hazır olduğuna inanacak, böylece o da kendine isim yapacak, herkesi yanına çekecek ve sonra zamanı geldiğinde, Moskova'dan alacağı emirle herkesi yargıçların, soyluların üstüne saldırtacak..."

Yaşlı Patriarheas bir sandalyeye çöktü ve başını ellerinin arasına aldı.

"Tanrı'm, acı bize," diye mırıldandı. "Tanrı'm acı bize, dünyanın sonu geldi!"

Ansızın sıçradı, patlak gözleri iyice açılmıştı.

"Ama bu durumda oğlum?.." diye kekeledi, ağzı çarpılarak.

"Manolios onu ayarttı yargıç, duygularıyla oynadı ve

o da farkına varmadan bir Bolşevik oldu. Görmüyor musun, evini terk edip dağa, onun yanına gitti? Yakında Yannakos da gider, göreceksin, ondan sonra da Kostandis, evini terk edip onlara katılacaktır... Bulaşıcı bir hastalık gibi bu, yargıç. Biri bir başkasına aktarıyor. Berber Andonis de yakalanmışa benziyor. Şişko kasap Dimitros da. Ve biliyor musun ne düşünüyorum? Hatta öğretmen bile..."

"Ne söylüyorsun Panayotaros? Bu dünyanın sonu demek... Hemen gidip Papaz Grigoris'i bulayım, işleri düzene koyarız..."

"Papaz Fotis'le çevresindeki o sefil kalabalığa gelince, belki bilmek istersin, bunlar Moskova'nın doğrudan Likovrisi'ye gönderdiği adamlar. Kendilerini düşmanın kovduğunu söylüyorlar... Kendilerini ülke için feda etmişlermiş... Hiç böyle bir saçmalık duydun mu? Bunlar Moskova'nın adamları diyorum sana! Manolios onlara bir haber uçurup, 'Burada, Likovrisi'de ekmek sıkıntısı yok, her şey bol, gelin köyü yağmalayalım! Yargıç korkağın teki, karşı koyamaz,' demiştir. Sen de gördün, işte bu nedenle Papaz Fotis ile Manolios, panayır hırsızları gibi hemen ortaya çıktılar. Göz açıp kapayıncaya kadar birbirlerini tanıdılar. Bu nedenle, geçen gün kovduğunda Manolios nereye gitti sanıyorsun? Doğru Sarakina'ya! Her şey apaçık ortada yargıç!"

Yaşlı Patriarheas odayı bir baştan bir başa arşınlayıp duruyordu. Kararını vermiş gibi ansızın ayağa kalktı.

"Git Papaz Grigoris'e haber ver, kendisini hemen görmeliyim. Hemen bu gece!"

"Papaz Grigoris bu akşam kızıyla kasabaya gitti. Yarın dönecek. Kızını bir-iki doktora gösterecekmiş; öksürüyor, kan tükürüyor, kız çok hasta."

"Şeytan alsın seni!" diye kükredi yaşlı adam, hiddetle. "Gün doğduğundan beri bana felaket haberleri vermekten başka bir şey yapmadın."

"Yargıç, ben sana yalnızca bildiklerimi söylüyorum. İnan ya da inanma, keyfin bilir. Oldukça zamanını aldım, kusura bakma, ben gidiyorum."

"Cehenneme kadar yolun var, Yahuda!" diye sövdü yaşlı adam içinden. Sonra yüksek sesle:

"Şimdilik güle güle Panayotaros. Bir şeyler duyarsan..."

"Merak etme yargıç, ben buralardayım."

Koca bir ayının yürüyüşüyle dışarı çıktı, yüzünde kötü bir gülümseme belirmişti.

Yaşlı Patriarheas boylu boyunca yatağa yıkıldı, Panayotaros'un anlattıklarını hazmetmeye çalıştı. Ama yararsızdı, bir türlü hazmedemiyordu.

"Lanet olsun, bana öyle geliyor ki pis bir işin içine battık! Tanrı hepimizi kör etmiş, yemin ederim, hiçbirimiz, ne o papaz denen yaşlı tilki ne bütün kitaplarına rağmen öğretmen ne de ben bir şey fark edebilmişiz... Demek hizmetimde bir casus varmış! Köyü tutuşturacak olan yangını demek benim evimden başlatacaklardı! Eee, ihtiyar, bir yargıç olarak fazla akıllı sayılmazsın! Gelip o ayının, o vahşinin gözlerini açmasını bekledim! Şu Manolios domuzunu buradan hemen uzaklaştırmalı, Sarakina'daki bitli şeytanları da atmalı, pis Bolşevikler; çevreyi temizleyip köyde adaleti ve onuru yeniden sağlamalı! Yarın, papaz gelince bu işi hallederiz."

Bu düşünce onu biraz rahatlattı, gözlerini kapatıp uyumayı denedi. Ama uyku bir türlü gelmek bilmedi. Aşağılarda bir yerde Lenio şarkı söylüyor, bir güvercin gibi cıvıldıyordu. Yerinde duramıyor, bir aşağı bir yukarı dolaşıyor, çeyizini gösterebilmek için arkadaşlarının gelmesini bekliyordu. Olduğundan çok görünmesi için bütün parçaları uzun koridora ustaca yerleştirmekle meşguldü. Limon çiçeklerinden yapılmış düğün çelengi de orada, bademşekerleriyle büyük, beyaz mumların arasında duruyordu.

Bu akşam Nikolio, efendisinin düğün armağanı olan yeni elbisesini giymiş, siyah saçlarına da Lenio'nun ona verdiği kırmızı eşarbı bağlamış olarak dağdan gelecekti. Yarın, pazar günü, düğün kutlanacak ve gelin, Mrs. Nikolina, kırmızı semerli bir beygirin üstünde, bundan sonra yaşayacağı evine, dağa ve koyun ağılına doğru yola çıkacaktı.

Yaşlı adam, yattığı yerden, Lenio'nun şarkılarını, onu görmeye gelen arkadaşlarının neşeli haykırışlarını, genç kızların kahkahalarını dinliyordu... Bütün bunlar ona kendi düğününü, yirmi iki yaşında, Aya Yorgi kadar ince ve yakışıklı bir delikanlı olduğu günleri, beyaz atının üstünde nişanlısını almaya gidişini anımsatmıştı. Onun, geleneklere uygun bir biçimde, yüzü görünmesin diye, beyaz peçesiyle babasının evinin önündeki hali hâlâ gözlerinin önündeydi. O, damat, sabırsızca bağırmıştı, kızın anne ve babasına: "Bulutları çekin, bırakın güneş parlasın!" Sonra yaşlı anne, ayaklarının ucunda yürüyerek, yaşlı gözlerle çekmişti kızının yüzünü örten peçeyi. Ansızın bütün tören –gelin, damat, ana, baba, dostlar, atlar, katırlar, rengârenk şallar– sanki o anda güneş doğmuşçasına aydınlanmışlardı.

Sonra bir kanat vuruşuyla, yaşlı Patriarheas'ın düşünceleri bir başka zamana uçuverdi.

Yıllar geçmiş, güneş kararmıştı. Aya Yorgi kilo almış, hem de oldukça şişmanlamıştı. Ama kanı hâlâ kaynıyordu... Evinde, Garufalia adında güçlü kuvvetli bir hizmetçi kız vardı. Onun iri, dik göğüslerini, dünyayı kucaklayacakmış gibi duran kalçalarını, kırmızı elmaları andıran topuklarını yeniden anımsadı. Bir gece yargıç, zamanından önce yaşlanmış olan Mrs. Patriarheas'ın kendisini duymaması için, basamakları bile gıcırdatmaktan korkarak, sessizce aşağıya inmiş, Garufalia'nın uyumakta olduğu odaya girmiş, yanına yatmış ve Lenio dünyaya gelmişti.

Şimdi Lenio evleniyordu.

Yaşlı yargıç gülümsedi. Panayotaros'un kendine anlattığı şeyleri, oğlunun evi terk ettiğini unutmuştu. Ölü yıllar kafasında canlanmış; geçmiş zevkleri, kaçamakları, tavşanlarla, kekliklerle, kefallerle, piliçler, domuzlar, pirzolalar, pilav, ciğer ezmeleri, etli dolmalar, börekler, pastalar, çörekler, şerbetler, eskimiş şaraplarla ve havyarla donatılmış ziyafet sofralarını, doymak bilmeksizin tükettiği onca yemeği canlandırıvermişti...

"Tanrı'ya şükürler olsun," diye mırıldandı. "Kuşkusuz, güzel bir yaşam sürdüm."

Düşünceleri giderek karıştı, gözlerini kapadı ve uyudu.

Bu arada gri katırının üzerinde Papaz Grigoris ve Yannakos'un eşeğinin üzerinde kızı Mariori, Mihelis'in çekildiği dağa doğru gelmekteydiler. Kızcağız bu iyiliği yapması için babasına yalvarmıştı.

"Onu görmeliyim baba, onu görmeliyim. Gittiğim yerden dönüp dönemeyeceğimi bilmiyorum..."

"Böyle şeyler söyleme çocuğum!" diye haykırmıştı babası, hıçkırıklarla kesilen bir sesle. "Tanrı büyüktür, iyileşeceksin. Noel'de düğünü kutluyor olacağız. Hatta o gün seni memnun etmek için dans bile edeceğim."

"Dağ yolundan gidelim, böylece onu bir kez daha görebilirim," diye yalvarmıştı genç kız.

"Nasıl istersen çocuğum. Bugüne değin senin hiçbir isteğini geri çevirdim mi?"

Böyle dedikten sonra katırı dağa doğru yöneltmişti.

Mihelis yalnız başına sıranın üstünde oturuyordu. Nikolio düğün için giyinmiş, tertemiz yıkanmış kıvırcık saçlarını kırmızı ipek eşarpla bağlamış, değneğini ensesiyle omuzlarının arasına oturtmuş bir halde göründü ve yola koyuldu.

"İyi akşamlar efendi," diye bağırdı, kendisine sessiz bir beğeniyle bakan Miheliş'e. "İyi akşamlar, evlenmeye gidiyorum. Baykuşlara selamlarımı ilet!" Kahkahası bütün dağı inletti.

Sürünün yakınlarından geçip koyunlara bir veda ıslığı çalmak için parmaklarını ağzına soktu. Ama kendisini izlemek için doğrulan koç Dassos'u görünce, içinde onu boynuzlarından tutup yıkmak için dayanılmaz bir istek belirdi.

"Hey, yaşlı boynuz," diye bağırdı, isteğini giderdikten sonra. "Git de koyunlarına bak. Ben de Lenio'yu aramaya gidiyorum! Pazartesi sabahı görüşürüz. Hayır dualarını benden eksik etme, dost Dassos!"

Sonra sıçrayarak yokuştan aşağıya inmeye başladı.

Yaklaşan sesleri duyan Miheliş ayağa kalktı. Kayaların arasından Papaz Grigoris'i ve onun ardında sevdiği kızı, Mariori'yi gördü. Yüreği tedirginlikle çarpmaya başladı.

"Nereye gidiyorlar? Neden buraya geliyorlar? Kötü bir şeyler olmuş olmalı!" diye mırıldandı, onları karşılamak için koşarken.

"Sevgili Miheliş," dedi papaz, "seni yalnızlığının içinde bulmaktan mutluyuz. Kasabaya gidiyoruz, Mariori sana veda etmeden gitmek istemedi. Kendisi pek iyi değil, ne derdi olduğunu anlamak için gidiyoruz."

"Hoşça kal Miheliş," dedi genç kız yavaşça. Delikanlıya bakınca kıpkırmızı kesilmişti.

Miheliş inmelerine yardım etti, hep birlikte taş sıranın üstüne oturdular. Güneş hâlâ tepedeydi ama uzaklarda bir sis perdesi, o âna dek ışıklar içinde olan ovayı sarmaya başlamıştı. Tepelerinden iki karga bağrışarak geçtiler. Onlara bakan papaz kaşlarını çattı ama bir şey söylemedi. İki genç dikkat bile etmemişlerdi. Miheliş nişanlısının ince parmaklarını avuçlarına aldı.

"Sarayını biraz dolaşayım," dedi papaz ve nişanlıları yalnız bırakmak için kulübeye girdi.

"Küçük Mariori'm, iyi değil misin?" diye sordu Mihelis. "Tanrı büyüktür sevgilim, güven O'na. İyileşeceksin, bu hiçbir şey değil, yürekli ol. Aylar çabucak geçiyor, Noel yaklaştı."

"Evet," dedi Mariori yumuşak bir sesle. "Noel yaklaştı."

Bir süre sonra:

"Babanla kavga mı ettin?"

"Babamı unut, çok acı bir konu bu, bundan söz etmeyelim Mariori. Seni seviyorum. Seni yitirmek istemiyorum. Beni bu dünyaya bağlayan yalnızca sensin, başka biri değil. Yalnızca sen, anlıyor musun?"

"Ya artık ben olmazsam, ne yaparsın?"

Mihelis eliyle onun ağzını kapattı, "Sus," dedi.

Mariori bu kısacık anda Mihelis'in eline bir öpücük konduracak zamanı bulmuştu.

"Aşkım," diye mırıldandı genç kız. Güzel, umutsuz gözlerinden yaşlar boşanıyordu.

Papaz Grigoris yeniden eşikte belirdi.

"Mariori," dedi, "daha fazla oyalanmamalıyız. Gel, Tanrı yardımcımızdır!"

Ve Mihelis'e döndü:

"Seninle konuşmak istiyorum Mihelis; ama bu dönüşümüze kalacak. Babanın evine ne zaman dönüyorsun?"

"Tanrı ne zaman isterse Peder," diye yanıt verdi Mihelis, elini öpmek için eğilerek.

"Tanrı bazen insan yüreğinin O'na bir işaret vermesini bekler Mihelis," dedi papaz, sert sert bakarak.

Daha, çok şey söylemek isterdi ama kendini tuttu.

"Güle güle!" diye bağırdı Mihelis. "Tanrı sizinle birlikte olsun!"

Mariori'nin narin elini bir an avucunda tuttu.

"Mariori," diye fısıldadı, "yalnızca sen! Unutma."

Gözyaşlarını görmemesi için başını öteye çevirdi, dik bir kayaya tırmandı ve onların aşağıya inişlerini izledi. "Evet," diye mırıldandı, "yüreğim hâlâ dünyaya bağlı..."

Bir süre dağda dolaştıktan sonra aşağıya, ovaya baktı. Bağbozumu başlamıştı; üzüm kokusundan sarhoş olan kadın hasatçıların şarkıları açık seçik duyulabiliyordu. Olgun salkımları seçip sepetlere atıyorlardı. Ellerinden üzümün kanı damlıyordu. Sepetleri taşıyan delikanlılara bakarlarken bir kısmı iç çekiyor, diğerleri canlanıyor, hepsi şarkı söyleyerek rahatlıyorlardı.

Mihelis durdu, yüreği dayanılmaz bir kederle ağırlaşmıştı. Hayır, bunlar onun için bağbozumu şarkıları değil, cenaze haykırışlarıydı.

Hiç kımıldamadan, orada öylece dururken, yaşamın merhametsizce, durmaksızın döndüğünü döndüğünü hissetti. Dünyanın çarkıydı dönen, şimdi bağbozumuna erişmişti... Yakında zeytin toplama zamanı gelecekti, sonra da İsa'nın doğumu... Badem ağaçları yeniden çiçek açacak, yeniden mısır ekilecek, sonra hasat zamanı yeniden gelecekti... Her şey böylece sürüp gidecekti, sanki Mihelis o çarka bağlıymış; güneşte ve yağmurda onunla birlikte yükselip alçalacakmış gibi... Kendisiyle birlikte o çarka bağlı olan gündüz ve gece de yükselip alçalacaktı. Bebek İsa da onlarla birlikte büyüyecek, bir adam olacak, Tanrı'nın sözlerini yaymak için kararlı bir biçimde ilerleyecek, çarmıha gerilecek, yeniden doğacak, ertesi yıl gökyüzünden yere inecek ve yeniden çarmıha gerilecekti.

Şakakları zonklayan Mihelis başının döndüğünü hissetti. Çarkı durdurmak, dönmesini engellemek istercesine bir kayaya tutundu. Toprağa doğru kaydı ve ansızın, belirli bir neden olmadığı halde hıçkırarak ağlamaya başladı.

Ertesi gün, pazar günü, yaşlı Patriarheas yataktan kalkmadı. Bütün gece gözünü kırpmamıştı. Bir an uykuya dalsa karabasanlar çevresini kuşatıyor, kan beynine sıçrıyor, boğulacakmış gibi oluyordu. Oğluna, Lenio'nun düğününe gelmesi için haber göndermiş ama oğlu, "Bir ölüm için olsaydı gelirdim ama bir düğün için hayır," diye yanıt vermişti. Bu yanıt, yaşlı adamın yüreğini bir hançer gibi deşmişti.

"Ne yaptım ben ona, ne yaptım?" diye mırıldandı, yaşlı gözlerle. "Bu dünyada sevdiğim tek varlık o, neden gelmeyi reddediyor? Ona ne yapmış olabilirim ki?"

Tüm yaşamını yeni baştan düşündü; yaşlılığında, bir öfke ânında, ağzını bir daha açmamaya yemin eden babasını anımsadı. O andan sonra dişlerini bile açmamıştı. Elinde kırbacıyla dolaşır, erkek ve kadın hizmetçileri döver ya da yerden topladığı taşları, çeşmeden su almaya giden genç kızlara atarak testilerini kırardı. Bir dev gibi yer, bir balık gibi içerdi, hiçbir hastalığa da yakalanmazdı. Güzel bir gün bir uçurumdan düşerek ölmüştü. Şu anda bile bunu anımsamak yaşlı Patriarheas'ı dehşete düşürmüştü. "Baban kendini öldürdü," diye haber getirdiklerinde sinirli bir gülme krizine tutulmuş, tüm köy onun bir evlada yakışmaz kalpsizliği karşısında donakalmıştı. Ama gülmek onu rahatlatmıştı. Sanki o güne dek ağır bir kaya parçasının altında ezilmekteydi ve o kaya ansızın yuvarlanıp gitmişti. Oğul şimdi özgürce soluk alabilirdi. Bu ne güzel bir şeydi! Sevincini saklayamıyordu...

O kahkahayı anımsayan yaşlı yargıç ürperdi.

"Mihelis de soluk almasını engelleyen bir kayanın altında ezildiğini hissediyordur belki de. Her şeyin karşılığının yine bu dünyada ödendiği doğru mu? Mihelis de kendi sırası geldiğinde gülmeye başlayacak mı?"

Gözleri dehşetle açıldı.

"Ama yine de ben babamı severdim, severdim... Mi-

helis de beni seviyor, kuşkum yok... Peki o zaman, anlamıyorum. Tüm oğulların eninde sonunda, onları dünyaya getiren insandan iğrenmeleri, nefret etmeleri bir alın yazısı mı? Neden? Neden? Anlamıyorum."

Yaşlı Patriarheas bütün bunları düşünerek içini çekti ve döşemeyi sarsarak bir o yana bir bu yana döndü durdu. Akşama doğru kapılar, davetlileri karşılamak için açıldı. Papaz Grigoris geldi ve düğün töreni başladı. Yargıç işte ancak o zaman ayağa kalkabildi, bir öküz gibi öfleyerek ve bir sürü zahmete katlanarak yıkandı, giyindi ve süslendi. Bıyıklarını ve kaşlarını boyadı, saçlarına kolonya döktü ve kızının düğününde bulunmak üzere aşağıya indi.

Nişanlı çift tertemiz, gösterişli giysileri içinde pırıl pırıl parlıyorlardı. İkisi de ter içinde kalmıştı, denizden yeni çıkmış atlar gibi kokuyorlardı. Bu iki vücudun, yeryüzünde bir başlarına kalsalar bile, çok geçmeden yeni bir insan nesli türeteceklerini hissedebilirdiniz.

Yaşlı yargıç onların yanındaki yerini aldı. Kızını vermesi ve başlarına taç takması gerekiyordu. Papaz çoktan ilahi söylemeye başlamıştı bile, kilise görevlisi zaman zaman buhurdanlığı sallıyor, konuklar, orada olmanın verdiği gururla odanın çevresine dizilmiş duruyorlardı. İki küçük kız, tatlılarla dolu tepsileri ikram etmeye hazır, bekliyorlardı.

Papaz Grigoris, o denli acele ediyordu ki bir ara düşecek gibi oldu. Kafası yerinde değildi; aklı, bu sabah doktorların muayene ettikleri ve düşünceli düşünceli başlarını salladıkları kızındaydı. İlahiyi aceleye getirdi, çabucak bitirmek için sözlerin yarısını yuttu. Gelinle damat da yalnız kalabilmek için sabırsızlanıyorlardı. Bütün bunların onlara ne yararı vardı ki? Yaşlı Patriarheas'a gelince, o da her şeyin bir an önce bitmesini diliyordu çünkü bacakları artık kendisini taşımaz olmuşlardı. Ama gururu ona dişlerini sıktırıyor, güç veriyordu.

"Dostlarım," dedi tören sona erince, "bu akşam Lenio ve Nikolio düğünlerini kutluyorlar, evime hoş geldiniz! Yiyin, için, eğlenin, bol bol koyun kestik ve Tanrı'ya şükür, şarap darlığı da yok. Bağbozumu başladığına göre fıçılar çok geçmeden yeniden dolacak, onun için düğmelerinizi açın ve doyasıya için."

Genç çifte doğru döndü.

"Size uzun bir yaşam dilerim çocuklarım," dedi onlara. "Bir yastıkta kocayın, çocuk sahibi olup dünyayı kalabalıklaştırın. İnsan ırkını çoğaltın, verimliliğinizi asla yitirmeyin. Azrail'in karşısında yenik düşmeyin. Biz ekeriz, o biçer; kimin kazanacağını göreceğiz. Duyuyor musun, ha, Nikolio? Barutu ateşle bakalım! Ekebildiğin kadar ek!

Beni bağışlayın dostlarım ama gidip yatmam gerek. Kendimi pek iyi hissetmiyorum. Ama siz devam edin. Yiyin, için, bugün tatil, sabaha dek eğlenin!

Siz genç kızlar ve siz, daha çenesinde tüy bitmemiş delikanlılar, dilerim sizin de sıranız yakında gelir, düğününüzü yine hep birlikte kutlarız ve ben sizlere damacanalarla şarap taşıyabilmek için bir kez daha genç bir Aya Yorgi olurum!"

Herkes güldü. Yargıç onları selamlamak için sağ elini kaldırdı, genç bir kız ona kapıyı açmak için koştu, yaşlı adam eşikte durdu ve sessizce cüppesini toplayan papaza döndü.

"Peder," dedi, "bir-iki lokma yedikten sonra yukarı gel de biraz konuşalım."

Papaz hemen ayağa kalktı.

"Seninle geliyorum yargıç," dedi. "Tanrı sizinle olsun dostlarım!" Gelinle damada döndü: "Taçlarınızı temiz ve verimli tutun!"

İki ihtiyar gidince topluluk rahat bir soluk aldı ve ziyafet sofrasının başına üşüştü.

Köyün iki kodamanı kendilerini odaya kilitlediler. Aşağıda eğlence en hızlı noktasına ulaşmış, et ve şarap yerini şarkıya ve dansa, kahkahalara ve istek dolu solumalara bırakmıştı. Yukarıda, ciddi dertlerle canları sıkkın olan iki yaşlı adam hiçbir şey duymuyorlardı.

Yatağına uzanmış olan yaşlı Patriarheas durmaksızın bir şeyler anlatıyordu. Hayalinde, çivili nalınlarla kuzeyden akıp gelen, yarı insan-yarı hayvan olarak canlandırdığı Bolşeviklerden söz ediyordu. Onlar geçerken taşlar kıvılcımlar püskürtüyor, köyler alev alıyordu. Başlarında, yarı canavar haline gelmiş olan Manolios gidiyordu. Ağzından alevler fışkırtıyor ve uzattığı eliyle Likovrisi'yi gösteriyordu.

"Fotis, o aforoz edilmiş papaz da onunla birlik," dedi Grigoris. "Asıl başları o!"

"Papaz Fotis de Peder, Sarakina'daki bütün o dilenci çetesiyle birlikte. Bütün Sarakina köyümüzü silip süpürmeye hazırlanıyor. Sen, 'Ayaklar başa karşı isyan ettiler,' derken haklıydın. İşte bu nedenle seni görmek istedim, Peder. İşleri yoluna koymak için neler yapabileceğimizi birlikte düşünelim."

Papaz Grigoris dinliyordu. Zaman zaman öfkesi canlanıyor ama hemen düşünceleri Mariori'ye kayıyor, gözleri yaşarıyor, kulakları uğuldamaya başlıyor ve ondan sonra artık hiçbir şey duymuyordu.

Gece yarısına dek konuştular. Sonunda yorgunluk galip geldi, ikisi de usanmışlardı, birbirlerine artık nefretle bakıyorlardı. "Dili kopsa da sussa artık," diye düşündü Papaz Grigoris. "Bu işten sıyrılmaya çalışıyor," dedi Patriarheas kendi kendine. "Bu şişko domuz canımı sıkıyor."

Papaz Grigoris yeniden, kliniğin, dar bir avluya bakan küçük bir odasında yalnız başına bıraktığı Mariori'yi düşündü. Boğucu bir sıcaklık vardı orada. "Bir süre burada, gözetim altında kalmalı," demişti doktorlar. "Biz size

haber veririz." "Tehlike var mı?" diye sormuştu, korkudan titreyen zavallı baba. "Tehlike var mı?" "Hem tehlike hem de umut var Peder. Beklemeliyiz, şu anda iki hayvan kızınızın kanında birbirleriyle savaşıyorlar. Kimin kazanacağını göreceğiz." "Bana tüm gerçeği söyleyin," diye yalvardı papaz. "Size söyledik, Peder. Bir ay sonra gelin." "Tanrı'ya dua edeceğim," dedi papaz. "Siz de elinizden geleni yapın. Hadi hoşça kalın, Tanrı yardımcımız olsun!" Başka hastaları olduğundan doktorlar da ondan kurtulmak için acele ediyorlardı.

Papaz ansızın ayağa kalktı ve elini Patriarheas'a uzattı.

"İyi geceler yargıç," dedi içini çekerek. "Yarın her şeyi yeni baştan konuşuruz."

"Biraz daha kalamaz mısın Peder? Neden bu kadar acele ediyorsun? Bağışla, Mariori'nin nasıl olduğunu sormayı unuttum. Doktorlar ne dedi?"

"Açık bir şey yok. Ne de olsa bir kız, biraz zayıf düşmüş. Onlara göre, bir an önce evlenmesi gerekmiş."

Ve konuyu değiştirmek için:

"Ya Mihelis, o nasıl? Onun için kaygılanıyorum yargıç."

"Kaygılanacak bir şey yok," diye yanıt verdi yaşlı adam kızgınlıkla. "Ne de olsa genç. Kafasında türlü düşünceler var, bu da geçer. Asıl Manolios'tan kurtulmamız gerek, o zaman her şey düzelir... İyi geceler Peder!"

Bu sözlerden sonra yüzünü birden duvara çevirdi.

Papazın ağır ağır merdivenlerden inişini dinledi.

"Keçisakallı," diye homurdandı. "Kaygılanıyormuş! Asıl ben Mariori'nin durumundan kaygılanıyorum, ihtiyar! Oğlum bir veremliyle evlenip soyumu hastalıklı hale getirecekse, kızının ölmesi daha iyi, böylece huzurumuz bozulmaz. Ona acıyorum, zavallı kızcağız, acıyorum, Tanrı şahidimdir. Ama ölse daha iyi olur!"

Likovrisi'nin ekâbirleri Manolios'tan kurtulma kararı verdikleri sırada, o, Papaz Fotis'le birlikte, Sarakina'daki göçmenlerin soğuktan ve açlıktan ölmeden kışı geçirebilecekleri bir yol bulmaya çalışıyordu.

"Ancak çalışarak kurtulabiliriz," dedi Papaz Fotis. "Çalışarak ve severek."

Çalışabilecek durumda olan erkek ve kadınları topladılar, onları ayrı takımlara –kardeş topluluklara– böldüler ve her topluluğun başına sorumlu bir önder, yaşlı bir ağabey ya da ana atadılar. Sonra onları çevre köylerde iş aramaya gönderdiler. Sarakina'da yalnızca, çocuklara bakmaları için yaşlıları bırakarak dört bir yana dağıldılar.

"Tanrı'nın lütfu üstünüzde olsun çocuklarım," dedi Papaz Fotis, onları uğurlarken. "Çalışın, biriktirebildiğiniz kadarını biriktirin: meyve, yağ, şarap, giysiler; yeni evimiz her zaman aklınızda olsun. Arılar kovanlarını kurup bal toplamak için dağlara ve ovalara dağıldıklarında, balmumu hücrelerini doldurmak ve arkalarında bıraktıkları yavruları doyurmak için geri gelmezler mi? Siz de onlar gibi yapın çocuklarım. Gidin, Tanrı sizinledir!"

Manolios da sık sık onlarla gidiyordu. Yol boyunca onları yüreklendiriyor, çevredeki köyleri işaret ediyor, kendilerine nelerin gerekli olabileceğini anlatıyor ve hangi kapıları çalmaları gerektiğini gösteriyordu. Onlara iş buluyor, sonra da Sarakina'ya dönüyordu. Papaz Fotis'le birlikte çocukları topluyorlar ve öğretmen Hacı Nikolis'in kendilerine verdiği taş tahtaları kullanarak onlara okumasını, yazmasını öğretiyorlardı.

Geceleri kilisenin önündeki taş sıraya oturuyorlardı.

"En küçük çakıltaşında," dedi Papaz Fotis, bir akşam, "en basit hayvanda, en karanlık ruhta bile Tanrı'yı bütünüyle görebilirsin, Manolios. Küçük köyümüzü, kovanımızı kurmak için elimizden geleni yapalım; çalışkan, varlıklı ve birleşmiş bir topluluk olalım. Çünkü şunu unut-

ma: İyi bir hareket, en uzak bir çölde bile yapılmış olsa, yankıları tüm dünyayı sarar."

Manolios gözlerini kaldırıp Papaz Fotis'e baktı. Karanlıkta sanki onun zayıf, korkusuz yüzünü görebiliyordu. Gökyüzüne doğru uzanan elleri alev gibi dalgalandı.

"Evet, her insan," diye yanıt verdi Manolios şevkle, "tek başına tüm dünyayı kurtarabilir. Bunu çok düşündüm Peder ve bu düşünce beni korkutuyor. Çünkü o zaman büyük bir sorumluluğumuz doğmuyor mu? O halde ölmeden önce ne yapmalıyız? Hangi yolu izlemeliyiz?"

Sustu. Gece derindi, yaşlı kadınlar ateş yakmış yemek hazırlıyorlardı. Açlık içindeki çocuklar onların çevresinden ayrılmıyor, bekleşiyorlardı.

Manolios elini Papaz Fotis'in dizine koydu. O ise derin düşüncelere dalmış, konuşmuyordu.

"Tanrı'yı nasıl sevmeliyiz, Peder?" diye sordu fısıldayarak.

"İnsanları severek, oğlum."

"Peki, öyleyse insanları nasıl sevmeliyiz?"

"Onlara doğru yolu göstererek."

"Ya doğru yol hangisi?"

"Bu yükselen yoldur."

XIV
Onu sen öldürdün; sen!

Ertesi gün, öğleye doğru Ağa, İzmir'den döndü. Yalnız değildi; kestane rengi bir tayın üzerinde, yeni bir oğlan çocuğu ardında geliyordu; sinsi bakışları, vahşi, genç bir erkek hayvanın kaba davranışları vardı. Sakız çiğnemiyordu; bu dünyanın bir düş olduğuna dair şarkılar söylemiyordu ama bağırıyor, küfrediyor, nüfuzunu kullanarak çevreye buyruklar yağdırıyordu. Zavallı âşığı, Ağa, onu gözleriyle içiyor ve bir dediğini iki etmiyordu. Adı İbrahimaki'ydi. On beş yaşındaydı, dolgun dudakları gür tüylerle gölgelenmişti.

Ağa onu, adı kötüye çıkmış, kapısında kırmızı fener bulunan evlerle dolu bir İzmir sokağında bulmuştu. Kavrulmuş ayçiçeği, lastik kutular, kızarmış yengeç ve yasemin satıyordu, hepsi aynı sepetin içinde karmakarışıktılar. Her akşam, alacakaranlık çökünce, sokak günün dertlerini unutmak ve kısa zevkler bulmak umuduyla kentin dört bir yanından gelen yaşlı, genç erkeklerle; Yahudiler, Müslümanlar, Hıristiyanlarla doluyordu. Korkunç bir biçimde boyanmış dudaklarında hayvanca bir gülümsemeyle yarı çıplak kadınlar kapıların önünde bekliyorlardı.

Ağa, İbrahimaki'ye, onu görür görmez vurulmuştu. Yaklaşmış ve bir süre pazarlık etmişti. Sonunda anlaşmışlardı. Ona kestane renginde küçük bir tay, yeni bir

takım elbise, gümüş bir saatle köstek, bir kavanoz misk ve bir torba dolusu karanfille tarçın almıştı. Sonra yıkanması için onu hamama götürmüş, suyun yüzeyi bir yağ tabakasıyla örtülmüştü. Oradan bir berbere gitmişler, çocuğun saçlarını kestirmişler ve lavanta döktürmüşlerdi. En sonunda da, birkaç oyun öğretmesi için, eski bir dostu olan hocaya gitmişlerdi.

Böylece Ağa temiz, mis kokulu ve yetenekli bir İbrahimaki almıştı. Marta, yeni gözdeyi homurdanarak karşılamıştı ama onu uzun uzun inceledikten sonra alaycı bir kahkaha atmıştı. "Orospu çocuğunun teki bu," diye düşünmüştü. "Sen buna layıksın Ağa!"

"Ne haber Marta?" diye sordu Ağa, avlunun ortasında atından inerken. "Ölen var mı? Evlenen var mı? Hasat ve bağbozumu iyi gitti mi? Patriarheas Baba'yla o keçisakallı Papaz Grigoris hâlâ bu dünyadalar mı? Rumlar birbirlerini yemeye başlamadılar mı? Birbirlerinin gözlerini oymadılar mı? Sanki yıllardır uzaklardayım."

Sonra İbrahimaki'ye döndü.

"Bu sadık kölemiz, Marta Ana," dedi. "İyi bir kadın, mükemmel bir ev kadınıdır, çok konuşmaz, dürüsttür... Biraz kambur, kabul ediyorum ama alışırsın... Ona ne istersen yapabilirsin. İster döv, ister öldür, istersen yat, senindir o."

İbrahimaki yüzünü buruşturdu, elini yaşlı kadının kamburuna koyarak güldü.

"Onu ne yapayım ben?" dedi. "Deve gibi bir şey, sende kalsın!" Sonra, evi zapt etmek üzere içeri girdi.

"Aldırma Marta," dedi Ağa. "Terbiye edilmemiş bir tay o; saldırıyor, ısırıyor ama sen sesini çıkarma! Ben de ses etmeyeceğim. Sabır Marta, sabır, o da öğrenecek."

İbrahimaki avluya döndü.

"Senin bu delikte hiç piliç yok mu?" dedi Ağa'ya. "Bir gün onları dans ettir de, hepsini bir arada görüp rahatça seçebileyim."

Ağa sıçradı:

"Beni iyi dinle, böyle bir şey istemiyorum. Anlaşıldı mı? Burada herkes Rum. Dert istemiyorum, sen kendi yumurtalarının üstünde kuluçkaya yat."

"Yatma işini onlar yaparlar," dedi utanmaz tay, yüksek sesle gülerek. "Hey, yaşlı kambur, sofrayı kur da yemek yiyelim, karnım acıktı."

Ağa içini çekti, Yusufaki'yi anımsamıştı. Onun ağzı var, dili yoktu. "Şarkı söyle," derdin, söylerdi. "Çubuğumu yak," derdin, yakardı. "Hadi yatalım," derdin, gelirdi... Bu ise, insan kılığında şeytan; ama elden ne gelir? Hayvanın öyle bir çekiciliği var ki!

"Peki İbrahimaki," dedi. "Her şeyin bir zamanı var, sabırlı ol! Hadi koş bakalım Marta, git de bir tavuk kes."

Bir saat sonra, bol bol yiyip içen Ağa'yla tayı odalarına kilitlendiler. Orada neler olduğunu yalnızca Tanrı bilir ama akşama doğru, şiş gözlerle, bitkin bir halde dışarı çıkan Ağa, Marta'yı çağırdı.

"Git, Patriarheas'a buraya gelmesini söyle, onunla konuşmak istiyorum," dedi. "İbrahimaki kadınların dans etmelerini görme konusunda diretiyor. Onu reddedebilir miyiz? Hadi şalını al da koş git!"

Marta, Patriarheas'ın evini altüst olmuş buldu. Köpekler avluda, sanki orası kendi mallarıymış gibi dolaşıyorlardı. İki-üç hizmetçi ziyafetin artıklarını topluyor, masaları yıkayıp siliyor, evi süpürüyorlardı. Lenio ve kocası, Manolios'un ağılına yerleşmek için yola çıkmışlardı bile. Bugün evin yönetimi Mandalenya Ana'nın ellerindeydi; hizmetçileri kolluyor, buyruklar dağıtıyordu. Elindeki çuvala, bazen gizlice bazen açıktan açığa ne bulursa tıkıştırıyor, zaman zaman da efendinin nasıl olduğuna bakmak için üst kata çıkıyordu.

Aslında yaşlı yargıç hiç iyi değildi. Yarı felçli bir hal-

de uyanmıştı. Sağ bacağıyla kolunu oynatamıyordu ve ağzı bir yana çarpılmıştı.

"Önemli bir şey değil," diyordu ona Mandalenya Ana, "heyecanlanma yargıç. Seni bir güzel ovarım, geçer. Biraz soğuk almışsın."

Ama yargıç anlamsız gözlerle yatağın karşısındaki pencereye bakıyor, ağzından salyaları akıyordu.

Mandalenya Ana, yaşlı Marta'nın içeri girdiğini görünce, onu durdurmak için koştu. Şimdi yaşlı kamburu görmeye dayanamazdı.

"Ne istiyorsun Marta? Köyün üzerine yeni bir felaket mi çöktü? Ağa geri mi geldi? Konuş, şimdi patlayacağım!"

"Selam, dur bir nefes alayım, boğacaksın beni yaşlı cadı! Yargıcı mutlaka görmeliyim."

"Onu göremezsin, hayır, göremezsin diyorum sana. Çok hasta, felç oldu. Oğlunu çağırttı. İnme indi. Zorlukla konuşuyor, kekeliyor. Onu göremezsin!"

"Bırak da kendi gözlerimle göreyim, çekil yolumdan! Beni Ağa gönderdi."

"Seni bırakamam!"

"Evet, bırakacaksın, çek pençelerini!"

Sonunda yumruklaşmaya başladıklarında, hizmetçiler koşup onları ayırdılar. Kambur merdivenlere ulaşmayı başarıp top gibi büzülerek, bir örümcek gibi hızla yukarıya tırmanmaya başladı. Kapıyı açıp içeri süzüldü. Yaşlı yargıç gözlerini açıp onu gördü ama kıpırdamadı.

"Yargıç," dedi yaşlı kadın. "Benim, Marta. Ağa sana selamlarını gönderdi. Gidip kendisini görmeni istiyor, seninle konuşacakları varmış."

Bu kez yaşlı adam yavaşça başını çevirdi. Dudakları kımıldadı ama hiçbir ses çıkmadı. Mandalenya Ana kendinden geçmiş bir halde içeri girdiğinde, Marta yaşlı adama biraz daha sokuluyordu. Kamburu bir yana iterek yaşlı adamın üstüne eğildi:

"Ne dediniz yargıç?"

Yaşlı adam yeniden dudaklarını oynattı, bir şeyler kekeledi. Mandalenya Ana kambura doğru döndü.

"Cehenneme dek yolun var, işte söylediği bu," dedi.

"Ağa'ya ne diyeyim, yargıç?" diye üsteledi küçük, yaşlı kadın.

Yaşlı adamın dudakları yeniden kıpırdadı ve Mandalenya Ana bir kez daha onun yanına gitti:

"Onun da cehenneme dek yolu olduğunu söylüyor."

Küçük yaşlı kadın başını salladı, sonra yatağa yaklaşarak üzerine eğildi,

"Yargıç," diye fısıldadı. "Ağa bir kötülük tasarlıyor, duyuyor musun? İzmir'den başımıza çok dert açacak yeni bir iblis getirdi. Edepsiz, içlerinden birini seçebilmek için köyün tüm genç kızlarının meydandaki çınar ağacının altında dans etmelerini istiyor... Hastalanmak için kötü bir zaman seçtin yargıç."

Yaşlı adamın gözleri faltaşı gibi açıldı, kan yüzüne sıçradı. Bütün gücünü toplayarak haykırdı:

"Asla!" Sonra başı yastığın üzerine düştü.

"Onu öldüreceksin, lanet olası kambur, defol git buradan!" diye bağırdı Mandalenya Ana. Marta'yı kamburundan yakaladığı gibi dışarı attı.

Sonra yatağa yaklaşarak yaşlı adamı yağ ve kâfurla ovmaya başladı. Bu onu biraz rahatlatmış olacaktı ki gözlerini açtı.

"Birini gönderin, Papaz Grigoris'i çağırsın," diye kekeledi zorlukla. Sonra yine gözlerini kapadı.

O anda kapı açıldı ve Mihelis içeri girdi.

"Sen dışarı çık!" dedi yaşlı kadına, yatağa yaklaşırken. Kadın ilaçlarını toplayıp yok oldu.

Mihelis, gözleri yaşlı, hareket etmeksizin babasına baktı. Yaşlı adamın yüzü şişmiş, sararmıştı. Üç kat gerdanı zayıflamış, sarkarak boğazını kaplamıştı. Ağzının sağ yanı çarpılmıştı.

Yaşlı adam gözlerini açtı ve oğlunu görünce gülümsedi.

"Hoş geldin!" diye mırıldandı, sol elini ona uzatarak.

Mihelis eğilip elini öptü. Yaşlı adam veda edercesine derin, umutsuz bir bakışla gözlerini oğluna dikti.

"Elveda, ben gidiyorum," diye mırıldandı, elini yeniden uzatarak.

Gücünü topladı ve elinden geldiğince düzgün konuşmaya çalıştı:

"Oğlum, benim işim bitik. Sofrayı terk ediyorum; peçetemi katlıyorum, her şey bitti... Eğer sana şimdiye dek kötü bir söz söylediysem, beni bağışla. Ben bir babayım ve seni seviyorum. Sevgi çoğu kez ne söylediğini bilmez. Senden istediğim tek bir şey var..."

"Söyle baba."

"Mariori..."

Sustu. Ter damlaları birikmişti alnında. Oğlu üzerine eğildi ve mendiliyle onun yüzünü sildi.

"Mariori --dinle– kötü bir hastalığa yakalanmış. Onunla evlenme. Kanımız kirlenecek.. Duyuyor musun?"

"Duyuyorum baba."

"Söylediğimi yapacak mısın?"

Mihelis yanıt vermedi.

"Bu senden tek dileğim. Yapacak mısın? Evet, de; de huzur içinde öleyim."

Birkaç saniye geçti. Yaşlı adam oğluna korkuyla bakıyordu.

"Evet..."diye mırıldandı sonunda Mihelis.

Yaşlı adam gözlerini kapadı.

"Hepsi bu," diye fısıldadı, "hepsi!"

Mihelis pencereye gidip dışarıya baktı. Akşam oluyordu; köylüler yorgun argın bağlarından dönüyorlardı. İki genç kız, testileri omuzlarında, konuşarak yürüyüp gittiler. Yaşlı Ladas, iki büklüm, yalınayak, elleri üzüm suyundan yapış yapış, yoldan geçti... O da üzüm toplamaktan geliyordu.

Yaşlı adam hafifçe kımıldayıp içini çekti. Mihelis döndü, babası ona işaret ediyordu.

"Gitme," dedi, "bekle."

"Gitmiyorum, sen uyumana bak baba..."

Uzaklardan, Aya Vasili Çeşmesi'nin yakınlarından bir kızın sesi yükseldi. Şarkı söylüyor, tekdüze bir aşk kederini anlatıyordu. Sesi insanın içine işliyor, akıldan çıkmıyordu. Sanki hiçbir kadınla erkek o güne dek birleşmemiş, kucaklaşma zevkini tatmamışlardı. Kız avutulmaz bir sesle söylüyordu şarkısını. Mihelis nişanlısını düşündü. O da, genç kızın ağlayışıyla birleşecek bir çığlık atmak istedi.

Ansızın, aşağıda, avlunun girişinde Papaz Grigoris'in beyaz, çatallı sakalı gözüne çarptı. Babasını uyandırmamak için parmak uçlarında yürüyüp yavaşça kapıyı açtı ve üst basamakta bekledi.

"Doktorlar ne dedi Peder?" diye sordu Mihelis kaygıyla, ağır ve heybetli yürüyüşüyle, sonunda merdivenleri çıkan papaza.

"Önemli bir şey yokmuş oğlum, bir aya kalmadan eski sağlığına ve neşesine kavuşurmuş."

Açık kapıdan içeri baktı.

"Yargıç iyi değil galiba; beni çağırtmış."

"Kötü görünüyor Peder. İçeri girin... Sessiz olalım da uyanmasın."

Yaşlı yargıç uyumuyordu. Fısıldaşmalar duyunca gözlerini açtı.

"Hoş geldin Peder," diye mırıldandı.

"Ne oldu sana yargıç? Bir şey değildir, cesaret!"

"Önemli değil Peder. Yalnızca öleceğim. Otur sana söyleyeceklerim var. Sen de yaklaş Mihelis."

Kekeleyerek, sözcükleri ezip bozarak Ağa'nın kendisine yolladığı haberi anlatmaya başladı. Anlaşılan yeni Yusufaki, bir seçme yapabilmek için köyün tüm genç kızlarının önünde dans etmelerini istiyordu.

"Asla!" diye bağırdı Papaz Grigoris, yerinden fırlayarak. "Hepsi ölsün, daha iyi!"

"Hepimiz ölelim, daha iyi!" diye düzeltti Mihelis. Onun da gururuna dokunmuştu.

"Görevini yap," dedi ölmek üzere olan adam. "Ben daha fazla sizlerle birlikte olamayacağım; Mihelis benim yerimi alacak."

Bitkin bir halde gözlerini kapadı, sonra Papaz Grigoris'in elini tuttu.

"Bu gece gel de bana günah çıkarttır," dedi.

Papaz Grigoris kapıya doğru yürüdü, Mihelis onu izledi.

"Onu bırakma Mihelis. Baban hiç iyi değil, Tanrı onu korusun."

Bir an düşündü, sonra:

"Ağa... Onu hemen gidip göreyim, onunla konuşayım. Tanrı bize böyle bir utanç göstermesin."

Mihelis geri dönüp babasının yanına oturdu. Bütün gece boyunca bu zavallı yüze, çarpılmış dudaklara, sarkık yanaklara, ter içindeki saçlara baktı durdu.

"Bu benim babamdı," diye mırıldandı, "bu benim babamdı... Bu gençliğinde Aya Yorgi kadar ince ve yakışıklı olan büyük yargıç Patrierheas'tı. Ayaktayken bile atın üzerindeymiş gibi görünürdü. En güzel etleri yemiş, en iyi şarapları içmiş, hanımları ve hizmetçileri, iki rahibeyi ve başrahibeyi becermiş, başka erkeklerin evlerini kendi oğulları ve kızlarıyla doldurmuştu..."

Saatler geçti gitti; köy uykudaydı. Papaz geri geldi, yaşlı adama günah çıkarttırdı, günahlarının bağışlandığını bildirdi ve Mihelis bir kez daha bir zamanlar babası olan bu ağır ve hareketsiz bedenle baş başa kaldı. Şafakta, çevredeki bir köpek havlamaya başladı. Mihelis ayağa kalkıp pencereye gitti. Gökyüzü pembeye boyanmaya başlamıştı bile; ağaçlar, kuşlar ve insanlar hâlâ uykuday-

dı. Her şey derin bir suskunluk içindeydi; yalnızca bir köpek, ölümün gelişini haber verircesine havlamıştı.

Yaşlı Patriarheas havlamayı duymuş, gözlerini açmıştı. Azrail kara kanatlarıyla yatağının üzerindeydi. Bir çığlık attı ve ruhunu verdi.

Kapı açıldı. Papaz Grigoris eşikte göründü. Yatağa yaklaştı, elini yaşlı yargıcın yüreğine koydu; artık atmıyordu. Öfkeyle Mihelis'e döndü.

"Onu sen öldürdün!" diye bağırdı boğuk bir sesle, "sen!"

Mihelis dehşetle irkildi, papazın gözlerine baktı; konuşmak istedi ama konuşamadı.

Likovrisi'yi ayakta tutan direklerden biri, biraz önce çökmüştü. Haber evden eve dolaştıkça tüm köy sarsıldı: "Yaşlı yargıç ölmüş!" Biraz önce yataktan kalkmış ve yarı kapalı gözlerle balkonda oturup gece düşünde gördüklerini anımsamaya çalışan Ağa, kendisine haber getiren Marta'ya şaşkınlıkla baktı:

"Ölmüş mü, bütünüyle mi? Koskoca kule çöktü ha! Bütün köy sakat kaldı demek. Çok derin uyumuş olmalıyım ki çökme sesini duymadım."

"Köyün tüm köpekleri, dün gece havladı durdu Ağa," dedi küçük yaşlı kadın. "Birden ne olduğunu anladım. Azrail önemli bir ruhu almak için gelmiş olmalı dedim kendi kendime. Köpekler onu görüp korktular."

"İyi bir insandı!" dedi Ağa, kahvesini içerken. "İyi bir insan, tam cennetlik. İyi yaşamasını, eğlenmesini, zamparalık etmesini severdi... Ne yazık ki Müslüman değildi; yoksa doğru, pilavın, oğlanların ve kadınların bol olduğu bizim cennetimize giderdi. Senin yerin orası olmalıydı, benim zavallı Patriarheas'ım; artık çok geç!"

Karmakarışık saçları, uykulu gözleri, önü açık gömleğiyle İbrahimaki geldi. Boynunun kıvrımında bir ben

göze çarpıyordu. Ağa elini hırsla uzattı, siyah bukleleri, ılık boynu okşadı; eli benin üzerinden ayrılamadı; sanki cennete girmiş gibiydi.

"Kadınlar ne zaman dans edecek?" diye sordu vahşi çocuk, Ağa'nın elini yakalayıp öfkeyle kendisinden uzağa iterek.

"Bu kadar acele etme lütfen. İstediğini yapacağım ama tüm köyü kışkırtmak istemiyorum... Dün akşam papazları beni görmeye geldi. 'Onurumuzu böyle lekeleme Ağa,' dedi bana. 'Bir fırtına başlatırsın. Biraz sabır, bir yol buluruz...' Bu nedenle sabret İbrahimaki'm. Kuşkusuz yakında bir bayram filan olur, kadınlar da zorlanmadan, kendi istekleriyle dans ederler. Sen de görürsün."

Ama konuştukça sinirleniyordu.

"Üstelik," diye bağırdı, "ben seni buraya evlendirmek için getirmedim!"

Bu arada Patriarheas'ların evinin kapısı ardına dek açılmıştı. Yaşlı adamın ölüsü avlunun ortasına yerleştirilmişti; tüm köy halkı ona son bir kez veda etmek için önünden geçiyordu. Kusurlarını çoktan unutmuş, yalnızca iyi yanlarını anımsıyorlar ve rahmetlinin erdemlerini öve öve bitiremiyorlardı.

Panayotaros bile, ona son bir veda öpücüğü vermeye geldiğinde gözyaşlarını tutamadı. "Bağışla beni, Tanrı da seni bağışlasın," diye mırıldandı, kaba dudaklarını ölünün soğuk alnına dokundurarak.

Ladas Baba da gelip öptü, sonra gözlerini yargıcın evinde gezdirdi. Bağları, bahçeleri, tarlaları, zeytinlikleri zengin bir cenaze töreni gibi geçti aklından, içini çekti: "Yazık, bütün bu zenginlik! Mihelis bütün bunları kısa sürede batırır, gözlerimi açık tutmalıyım... En çok papazdan korkuyorum!"

Mandalenya Ana üzüntüsünü göstermek için ağla-

yıp çırpınmak istedi; eşarbını çoktan çözüp atmış, saçlarını dağıtmıştı ama Mihelis onu eliyle iterek, "Bağırmak çağırmak yok!" dedi. "Kes sesini!"

Açık mezarın başında öğretmen bir konuşma yaptı. Büyük İskender'e ve İsa'ya gelmeden önce Eski Yunan'a, Miltiades'e, Temistokles'e, Pers Savaşlarına gitti. Bizans İmparatorluğu'nu kısaca özetleyerek kan ter içinde İstanbul'un Türkler tarafından alınışına geldi. Burada artık yakınmalarını denetleyemez olmuştu... Bir sıçrayışta açık mezarın yanına geldi ve içinde yargıç Patriarheas'ı gördü.

Bir an, soluk almak ve buğulanmış gözlüklerini silmek için durdu. Sonra gücünü toplayarak ölü adamın övgüsüne başladı:

"Anısı her zaman bizimle yaşayacak olan Yorgo Patriarheas, Eski Yunanlıların soyundan gelen, büyük Bizans İmparatorluğu'nun gerçek torunu, Yunan kahramanlarının oğlu, bu büyük yargıç, Helen ırkının yolundan, insanlığın özgürlük savaşından hiç sapmamıştır!

Tehlike ânında göğsünü ilk açan, yaşamını vermekten çekinmeyen oydu. Büyük İskender gibi. Yorgo Patriarheas da Asya'nın yüreğindeki bu köyde bilinç meşalesini canlı tuttu ve barbarların Yunan ışığını söndürmelerine asla izin vermedi.

Ardında kendisine layık bir oğul, Mihelis'i bırakmasaydı, Yorgo Patriarheas'ın ölümü onarılmaz ulusal bir yıkım olurdu. Oğlu şerefli babasının kahramanlık geleneğini sürdürecektir."

O anda herkes öğretmenin sözüne inanmıştı. İlk kez ne denli büyük bir kahramanı yitirdiklerini anlamış ve ağlamaya başlamışlardı. Yannakos'la Kostandis, mezarın başında kıpırdamadan, tabutun indirilişini seyreden Mihelis'i oradan uzaklaştırdılar. Mihelis'in aklında tek bir şey vardı; papazın sözleri: "Onu sen öldürdün, sen..." Sessizce mezarlıktan uzaklaştılar.

Şimdi bomboş olan büyük eve varıp arkalarından kapıyı kapadıktan sonra, Mihelis avlunun ortasına gitti, o sabah babasının cesedinin durduğu yere çöktü. Başını eğip toprağı öptü, sonra birden ayağa sıçradı. İçinde, derinlerde, varlığının en karanlık köşelerinde, yanıtlanması güç, insanlık dışı bir sevinç duydu. Kuşkusuz ölmüş babasını seven, onun için üzülen bir insan yüreği vardı; kuşkusuz gözleri yaşlarla dolmuştu ama yine de ruhunun derinliklerinde insanlık dışı bir sevinci yaşıyordu.

Mandalenya'yı çağırdı.

"Bize kahve yap, biraz da şarap getir, beyaz horozu kesip pişir, hadi çabuk!"

Arkadaşları ona şaşkınlıkla baktılar. Mihelis'in gözleri yaşlarla doluydu ama sesi duru ve neşeliydi. Sanki ilk kez görüyormuşçasına evin dört bir yanını geziyor, kilerlere dalıyor, kavanozların kapaklarını kaldırıyor, dolu olup olmadıklarını anlamak için fıçılara vuruyor, sandıkları açıyordu... Sonra geldi ve şimdi hazırlanmış olan masaya oturdu, Yannakos'u sağına, Kostandis'i soluna aldı, bardaklara şarap doldurdu ve kendisininkini kaldırdı.

"Öğretmenin mezarlıkta, babam hakkında anlattığı her şey tam bir saçmalıktı," dedi. "Babam bir kahraman değildi, tehlike ânında göğsünü hiçbir zaman açmadı, erkekçe karar vermedi. O yalnızca yaşamı seven, ölümden nefret eden iyi bir insandı, o kadar. Toprağı bol olsun!

Ama öğretmenin Yunan ırkı hakkında anlattıkları doğruydu. En basitine, en cahiline dek bu dünyadaki her Rum, farkında olmadan, büyük bir yargıçtır. Ağır bir sorumluluğu vardır. Yaşamı boyunca bir kez olsun kahramanca bir karar almamış olan her Rum, ırkına ihanet etmiş demektir... O zavallı bilgiç konuşurken, babamla aynı yola, en düzüne en kolayına sapma tehlikesiyle karşı karşıya olduğumu dehşetle fark ettim. Birden utandım. Babamın mezarının başında, ırkımın binlerce yıl

önce izlemiş olduğu o soylu ve dik yola sapmaya yemin ettim..."

"Hangi yol?" diye sordu, arkadaşının sözlerini duygulanarak dinleyen Yannakos. "Hangi yol, Mihelis?"

"Yükselen yol. İşte bu yüzden sizlerden bir dileğim var yoldaşlarım, dostlarım. Gece olunca Sarakina'ya, Manolios'u ve Papaz Fotis'i aramaya gideceğiz. Dün geceyi babamın ölümünü izleyerek geçirdim ve biraz önce mezarlıkta bir karara vardım. Bu akşam beşimiz bir araya geldiğimizde bu kararımı açıklayacağım. Kardeşlerim, yardımınıza gereksinmem var."

"Seninle ölüme bile gideriz Mihelis," dedi iki arkadaşı ve onun sağlığına içerek horozu yemeye başladılar.

Gün batarken Papaz Fotis'le Manolios mağaralarının önüne oturmuş tatlı bir konuşmaya dalmışlardı. Dostlarının iş bulmalarına yardımcı olmak için gittikleri çevre köylerden daha yeni dönmüşlerdi. Bütün gün yürümüş olduklarından, sıcak ve toz onları bitirmişti. Dönerken, yolda yaşlı Hristofis'e rastlamışlar ve ondan yaşlı Patriarheas'ın öldüğünü ve gömüldüğünü öğrenmişlerdi.

"O bok ve piç üreten makinenin artık çalışmaması yazık!" dedi, küfürbaz katırcı. "Çevre köylerde bir sürü dul bıraktı ardında. Tanrı bize uzun ömür versin!"

"Ne zaman? Nasıl öldü?"

"Şey, söylediklerine göre bir gece önce kızının düğününde iki domuz yemiş. Anlaşılan bir de hindi dolmasını halletmek istiyormuş ama ansızın sağ koluna felç inmiş, yatağına yatırmışlar. Sabah onu ölü bulmuşlar. Öğretmen bir söylev çekip onun hakkında bir sürü şey söyledi; ama bir tek kelime anladıysam Arap olayım. Ama yine de diğerleri gibi ben de ağladım. Sonra bir avuç toprak alıp göbeğinin üstüne attım. Bu tıkındığı son domuzdu. Yüce Tanrı işkembesini dinlendirsin!"

Bu sözlerden sonra yine yola koyuldu. Biraz ilerledikten sonra aklına bir şey geldi, kahkahayla bağırdı:

"Cennetin kapılarının çok dar olduğunu duydum Papaz Fotis. Anlaşıldığına göre şişmanlar içeri giremiyormuş. Ama kuşkusuz, biz üçümüz rahatça geçeriz. Yaşasın yoksulluk!"

"Hristofis Baba'nın olayları kaba bir biçimde anlatma alışkanlığı var," dedi Papaz Fotis. "Kaba ama doğru. Evet, zengin bir insanın kurtulması çok zordur. Bir sürü insanın aç olduğunu bildiği halde varlığını onlarla paylaşmayan kişinin yalnızca iyi olması yeterli değildir... Şimdi bakalım Mihelis ne yapacak? İşte ben bunu merak ediyorum."

"Ona güvenim var," dedi Manolios.

"Tanrı seni işitsin ama yaşamım boyunca o denli çok şey gördüm ki..."

Üç arkadaş mağaraya geldiğinde henüz cümlesini bitirmemişti. Papazla Manolios ayağa kalktılar.

"Toprağı bol olsun, sana da uzun bir yaşam dileriz Mihelis," dediler.

Hep birlikte oturdular ve uzun bir süre konuşmadılar. Sonunda Mihelis söze başladı.

"Peder," dedi, "kardeşlerim, yaşlı babam için ağladım, onun canının bir parçasıyım, ölümü beni çok üzdü. Ama aynı zamanda da –Tanrı beni bağışlasın!– artık özgür olduğumu hissettim. Sanki üzerimden büyük bir yük kalktı. Bundan sonra davranışlarımdan yalnızca benim sorumlu olduğumu anlıyorum. Önümde iki yol var: Biri, babamın benim için çizmiş olduğu, öteki, daha güçlü olanıysa, İsa'nın benim için çizdiği yol... Hangisini seçmeliyim? Bu sabah mezarlıkta, kararımı verdim. Bu akşam da sizlere kararımı açıklamaya ve sizden Peder ve siz dostlarımdan, bana yardımcı olmanızı dilemeye geldim."

Sustu ve elini, "Bana yardım et!.." dercesine Papaz Fotis'in dizine koydu.

Papaz Fotis, Mihelis'in elini aldı ve kemikli avuçlarının içinde sıktı.

"Çocuğum," dedi, "bu zor ânında seninle birlikteyiz. Konuş, bize güvenebilirsin!"

"Babama babasından, ona da atalarından bir sürü toprak ve birçok ağaç kaldı. Onlar bütün bu zenginliğin tadını çıkardılar, zaman zaman yoksullara bir parça ekmek fırlattılar ve görevlerini yapmış olmanın mutluluğu içinde öldüler. Ya da böyle olduğuna inandılar. Buna ben de inanıyordum... Ta ki, Manolios ve siz, Papaz Fotis, sizlerin aracılığıyla Tanrı gözlerimi açana dek. Birden her şeyi anladım. Tanrı benim yüreğimi açtı. Aldığım karar şu: Sahibi olduğum her şeyi yoksullara dağıtacağım. Atalarımın yoksullara attığı bir parça ekmeği bile istemiyorum. Her şeyi sizin cemaatinize, Sarakinalılara veriyorum. Kabul edin Peder!"

Hepsi, başlarını eğmiş, dinliyorlardı. Mihelis sözlerini bitirdiğinde, hiçbiri başını kaldırmadı. Gecenin içinde Papaz Fotis'in boğuk hıçkırıklarından başka bir şey duyulmuyordu.

Kendini daha fazla tutamayan Yannakos, Mihelis'e koştu, onu kollarına alıp göğsüne bastırdı. Konuşmaya çalıştı ama sözcükler de boğulmuştu. Gülmeye ve zıplamaya başladı.

Papaz Fotis kalktı ve ellerini Mihelis'in eğik duran başının üstüne koydu.

"Oğlum," dedi, "yaşamım boyunca hep acı sular içmek zorunda kaldım. Sen bana bütün bunları unutturdun. Sana bu dünyada da öteki dünyada da teşekkür borçluyuz. Binlerce ruhu, bu göçmenleri ve çocuklarını ve çocuklarının çocuklarını utanç ve ölümden kurtardın. Tanrı seni korusun!"

Manolios, yüzünü gizlemiş ağlıyordu. Hiç böyle derin bir sevinç duymamıştı. Ağa'nın kapısından çıkıp onu asacakları çınar ağacını gördüğü an bile... Çünkü sonunda İsa'nın sözlerinin dünyadaki tüm iyi şeylerden daha güçlü olduğunu anlamıştı. Bir insanın hiçbir şeyi yoksa, bu hiçbir şeyi Tanrı için feda etmek kolaydı; ama bir insanın her şeyi varsa fedakârlık çok güç bir şey oluyordu. Mihelis her şeyini feda ediyordu. Manolios yenik düşmüştü, konuşmak için başını kaldıramadı... Sonunda ayağa kalktı, Mihelis'i kucakladı ve ağlamaya başladı.

Kostandis yüreği sıkışarak onları izliyor ve dinliyordu. "Ben hiçbir şey vermedim," diye düşündü. "Hiçbir şey yapmadım. İsa aşkına hiçbir şeyden vazgeçmedim. Ne çocuklarımdan ne karımdan; hiçbir şeyden, hiçbir şeyden..."

Gece çok güzeldi, ay gökyüzünde yavaş yavaş yükseliyor ve sarhoş edici ışığını Sarakina'nın üzerine döküyordu.

Mihelis ay ışığının dağı yumuşatışını sessizce izledi. Onun da yüreği sıkışıyordu, "Ben değersizim, hiçbir şeye yaramam," diye düşündü. "Yaptığım her şeyi iyilikten değil, korkudan yapıyorum. Babamı öldürmüş olmaktan korkuyorum, korkunç bir günah yüklenmiş gibiyim. Rahatlamak, unutmak, uyuyabilmek, o korkunç sözleri artık duymamak için veriyorum her şeyi: 'Onu sen öldürdün, sen!'"

Ertesi gün haber köyde bir bomba gibi patladı. Mihelis bütün servetini Sarakina'daki kılıksız serserilere bağışlıyordu! Papaz Grigoris kemersiz, şapkasız, saçı başı karmakarışık, terlikleriyle sokağa fırladı. Babasının evinde Mihelis'i görmeye gitti.

Kapı açıktı. Hızla merdivenleri çıktı ve Mihelis'i pencerenin yanında, yazı yazarken buldu. Mariori'ye ya-

zıyordu; uzun bir süredir, hem onu ne denli çok sevdiğini hem de onu terk etmesinin ne denli zorunlu olduğunu anlatabilecek cümleyi bulmaya çalışıyordu. Birkaç kez yazmaya başlamış ama her defasında kaleminden çıkan sözcükler ona çok acımasız gelmişti. Hem sevgi hem de ayrılışın acılığı aynı cümlede anlatılamazdı ki. "Her zaman," ve "asla" iki ayrı sözcüktü ve Mihelis yüreğimizin bu iki korkunç uçurumunu da tam olarak içerecek tek bir sözcük arıyordu.

Tam o anda Papaz Grigoris öfkeyle odaya daldı.

"Duyduğum bu yeni felaket de nedir Mihelis?" diye bağırdı, soluğu kesilerek. "Tüm servetini Sarakina'daki o kılıksızlara verdiğine dair bir söylenti var. Bu bir suçtur! Bir suç, duyuyor musun? Bir utanç!"

Mihelis yazmakta olduğu mektubu yırtmıştı. Öfkeden deliye dönmüş olan papaza yanıt vermeksizin baktı.

"Babanın anısına da mı saygın yok? Onu öldürdüğün yetmezmiş gibi şimdi de küçük küçük parçalara ayırıp onu bu dilencilere, bu dinsizlere veriyorsun! Tanrı'dan hiç korkun yok mu senin?"

"Ama Peder, bunu Tanrı'dan korktuğum için yapıyorum. İsa: 'Tüm emirlere uymak size ne kazandıracak? Bu yeterli değildir. Eğer cennete girmek istiyorsanız mallarınızı satıp yoksullara dağıtın,' diyor. İşte ben de İsa'nın buyruğunu yerine getiriyorum Peder. Onun için neden böyle şaşırdığını anlamıyorum."

Papaz Grigoris kendisinden geçmiş bir halde terlikleriyle odayı arşınlıyor, öfkeyle yumruklarını ısırıyordu.

"Neden yanıt vermiyorsun Peder? İsa'nın buyruğunu yerine getirdim mi, yoksa getirmedim mi? Evet mi, hayır mı? Yanıt ver!"

"Bütün bilebildiğim şu ki, toplumun temellerini sarsıyorsun. Nişanı bozuyorum, kızımın yüzüğünü geri veriyorum. İşte yanıtım, bu evliliğe izin veremem artık.

Yakında seni köy sokaklarında sırtında çuvalınla sürünüp dilenirken göreceğim!"

"Cennete ulaşacağıma göre bunun ne önemi var?" diye yanıt verdi Mihelis sakin bir sesle. "Yaşamın değeri nedir ki Peder?"

"Sen delisin, artık ne söylediğini bilmiyorsun!"

"Hayır, yalnızca bir Hıristiyanım Peder."

"Seni ve Manolios'u aforoz edeceğim! Sizi hainler, evet hainler, ikiniz de, hatta üçünüz de. O keçisakallı Papaz Fotis de var. Evet evet, gözlerini öyle şaşkınlıkla açmanın yararı yok, sırrınızı biliyorum!"

"Sırrımız mı?" dedi Mihelis aptallaşarak. "Ne sırrı?"

"Bolşevikler! Dünyanın dört direği olan din, ilke, aile ve mülkiyeti devirmek için Moskova'dan emir alıyorsunuz! O lanet Manolios da önderiniz. Papaz Fotis de dünyanın öbür ucundan yeni bir İncil gibi Moskova'nın emirlerini getiriyor."

"Bu, İsa Bolşevik demek gibi bir şey!" diye karşı çıktı Mihelis.

"Ne İsa'sı? Hayalinizde yarattığınız İsa mı, haydutlar? O İsa değil, Deccal'ın ta kendisi!"

Kendisini daha fazla kontrol edemeyen Mihelis ayağa fırladı.

"O'nu kendi görüşleriniz doğrultusunda değiştiren asıl sizsiniz: siz papazlar, piskoposlar, ekâbirler! İsa'yı ikiyüzlü, dönek, yalancı, korkak bir Ladas Baba; kasaları Türk ve İngiliz altınlarıyla dolu bir tefeci yaptınız... Sizin İsanız; onu, derisini ve kesesini kurtarmak için dünyadaki tüm prenslerin işbirlikçisi haline getirdiniz!"

"Bize savaş mı ilan ediyorsunuz Mihelis hazretleri?" diye kükredi papaz, ağzından salyalar saçarak.

"Savaş değil, adalet ilan ediyorum. Ama dikkat edin, eğer bize saldırırsanız kendimizi savunuruz. Gerçek İsa bizim yanımızda, önderimiz o ve bir gün, göreceksiniz, se-

fil Sarakina sizin zengin Likovrisiniz'den daha iyi olacak."

Papaz sıçradı. Sanki birden anlamışçasına şiddetle alnına vurdu:

"Demek bu nedenle tarlalarını, evlerini Sarakina halkına verdin, böylece bir gün gelip Likovrisi'ye girsinler ve bizi idareleri altına alsınlar diye!.. Hayır, hayır! Asla köyümüze sızamayacaklar, asla. Bunu başaramayacaklar. Eğer gelirlerse püskürtüleceklerdir... Ve bu arada, senin zeytinliklerin, bahçelerin, tarlaların ne bellenecek ne de sulanacak. Hepsi harabeye dönüp mahvolacak. Elimi kaldırıp yemin ediyorum, gelecek pazar günü kürsüye çıkıp hepinizi aforoz edeceğim, dinsizler!"

Bu sözlerden sonra kapıyı çarparak çıkıp gitti. Mihelis onun terliklerini sürüyerek avluyu geçişini izledi. Uçuşan cüppesi kapıya takıldı. Daha sonra Mihelis'in tüm duyabildiği, papazı görünce dehşete kapılan köpeklerin havlamaları oldu.

Mihelis yeniden pencerenin yanına oturdu ve bir kez daha Mariori'ye yazmaya başladı. Bu kez sözcükler ırmak gibi akıyordu. Ona babasının biraz önce yanından nasıl ayrıldığını, kendisinin, Mihelis'in, İsa'nın öğretisini izleyerek mallarını yoksullar arasında paylaştırdığını öğrenince nasıl kızdığını ve nişanı bozduğunu anlattı.

Onu ne denli sevdiğini, gece gündüz nasıl düşüncelerini ve yüreğini doldurduğunu ve onsuz bir yaşamın zor ve üzücü bir yol olacağını anlatarak sürdürdü yazısını. Yazdıkça sevgisi büyüdü ve yüreğini beklenmedik bir sıcaklıkla doldurdu. Sanki, Mariori'yi avutmak için yazdığı sözcüklerden her biri, dile getirilmeden önce var olmamış bir duyguyu yaratmıştı... Sonunda, Mariori'siz bir yaşam ona dayanılmaz bir fedakârlık gibi geldi... Ve hıçkırarak ağlamaya başladı.

"Onu bu denli sevdiğimi bilmiyordum," diye fısıldadı. "Bilmiyordum..."

Bu arada Papaz Grigoris, kardeşi olan öğretmeni, sonra Ladas Baba'yı, sonra da köyün öteki moruklarını bulmak için yola koyulmuştu bile. Meseleyi onlara anlattıktan sonra hepsi tehlikenin büyüklüğü konusunda papaza hak verdiler. Tüm namuslu insanlar Deccal'ın başını ezmek için birleşmeli ve kötülük yayılıp bütün köye bulaşmadan önce hızla hareket etmeliydiler. Yalnızca öğretmen birkaç çekimser itirazda bulunmayı denedi ama kardeşi öyle bir yaygara kopardı ki çarçabuk kabuğuna çekilmek zorunda kaldı.

Sarakina halkı Patriarheas'ın mallarına el koymak için geldiğinde onları kovmak için kuvvet kullanılmasına ve pazar günü ayinden sonra Papaz Grigoris'in aforozu resmen bildirmesine karar verildi. Başlangıç olarak önderleri Manolios'un başını ezmek yeterli olacaktı. Sonra, eğer bu sefiller akıllarını başlarına toplamazlarsa sıra öteki işbirlikçilere; Mihelis'e, Yannakos'a ve geri kalanına gelecekti. Zararlı bitkilerin köyden temizlenmesi gerek, yalnızca iyi tohumlar korunmalı diye kükredi Papaz Grigoris. Hemen kızına mektup yazmaya ve ona hayalci nişanlısının soylu işlerini anlatmaya koştu ve yapacağı en akıllıca işin bu adamı yüreğinden silip atmak olduğunu söyledi. Tanrı'nın izniyle iyileşip yeniden köye döndüğünde ona çok daha dengeli, içinde Tanrı korkusu olan bir koca bulacağından emindi. Aslında Mihelis, maskesini düğünden önce çıkarıp attığı ve kötü kişiliğini ortaya koyduğu için Tanrı'ya şükretmeleri gerekti. Sonra Panayotaros'u çağırttı:

"Gözlerini aç Panayotaros. Zaman zaman Sarakina'ya gidip orada neler döndüğüne bir göz at. Ne yaptıklarını ne konuştuklarını öğrenmeye çalış ve bize haber ver. Düşmanlarımız aynı, sen de güçsüz biri olmadığına göre sana yakında gereksinmemiz olabilir."

"Topunuzdan iğreniyorum aslında," dedi Panayotaros. "Ama kendilerini İsa ve havarileri olarak yutturmaya

çalışan o Manolios domuzuyla çömezlerinden daha çok iğreniyorum. İşte bu nedenle sizin için çalışıyorum. Ama bu yine de sizden iğrenmemi engellemiyor."

Papaz öpmesi için elini uzattı ama Panayotaros, arkasını dönüp kapıya doğru yürüdü.

"Bugüne dek asla kirli bir el ya da etek öpmedim," dedi dışarı çıkarken.

Ertesi sabah, pazar günü, kadın erkek tüm köy, erkenden kilisede toplanmıştı; bazıları kaygılı bazıları neşeliydi. İsa'yı inkâr edenlerin başlarına nelerin gelebileceğini görmeleri ve hep anımsamaları için hastalarla küçük çocuklar bile getirilmişti.

Kilise, içine bir eşekarısının girdiği bir balarısı kovanı gibi uğulduyordu. Yaşlı Ladas, yaşlılar heyetine ayrılmış sırada ayakta duruyordu. Bu görkemli günün hatırına biraz lükse kaçıp nişanlı olduğu günlerde kasabadan satın almış olduğu ve yalnızca yılda bir kez, o da Paskalya'da giydiği ayakkabılarını ayağına geçirmişti. Şimdi ayağına çok dar geldikleri ve canını yaktıkları için bir karga gibi sekerek yürümesine neden oluyorlardı. Ayakkabılarını evden çıkarken eline almış ve ancak kilisenin önüne geldiğinde giymişti. Ayin bitince de onları yeniden çıkarıp koltuğunun altına sıkıştıracak ve özenle eve götürecekti.

Aylardır kiliseye adım atmayan Panayotaros bile geliyordu. Çiçekbozuğu yüzü pırıl pırıl parlıyordu; aforozun açıklanmasından sonra mutluluğunu göstermek için yakacağı sigarasını kulağının arkasına sıkıştırmıştı.

Mandalenya Ana da, siyahlar giyinmiş ve sinirli bir halde, ailesine utanç getirmiş olan yeğeni, sahte Mesih'in düşüşünde hazır bulunmak için gelmişti. Bu işe yaramaz sersemin kendisini mahvedeceğini çok önceden söylemişti ve şimdi haklı çıktığını görmekten büyük bir zevk duyuyordu.

Mihelis baştan aşağı siyahlar içinde, solgun ve üzüntülü bir halde geldi. Tek bir gece bile gözünü kırpmıyor ve ancak gün doğarken ne zaman uykuya dalacak olsa babasının, kendisini lanetlercesine baktığını ve başını salladığını görüyordu. Yannakos ile Kostandis de onunla aynı anda geldiler. Hemen artlarında da berber Andonis'le Şişko kasap Dimitros vardı.

"Bir koyun kesip," diye sır verdi berbere, "bir koyun kesip aforozu kutlamak için Sarakina'ya götüreceğim. Sen de gel, bir lokma ye."

"Ben de Manolios'un sakalını düzeltmek ve iyi lavanta suyu sürmek için oraya gitmeyi düşünüyordum," dedi berber. "Usturayla şişe cebimde bile."

Öğretmen yanıtları vermek için birinci koro sırasına yakın bir yerde durdu. Kötü günlerinde yaptığı gibi kaşlarını çatıyordu. Bu insanlık dışı törenden hiç hoşlanmıyordu. O bunun bir adaletsizlik, kişisel düşmanlığa dayalı bir iş, rezil bir çıkarcılık olduğunu düşünüyor ama karşı koymaya cesaret edemiyordu. Çocukluklarından beri, o zamanlar kendisini acımasızca döven ağabeyi, Papaz Grigoris'ten korkardı. Şimdi altmışında bir bekâr olmasına rağmen bu korkuyu yenememişti.

Papaz Grigoris çatallı peygamber sakalıyla, öfkeli bir halde göründü. Ayini kurnazca yönetti; acele ediyordu, zaten köylülerin de acelesi vardı. Sonra kürsüye çıktı ve tüm köy halkı başını kaldırarak korkuyla ona baktı. Çan kara haberi çaldı; bir ruh yitirilmişti.

"Hıristiyan kardeşlerim!" diye gürledi, kilisenin çatısını çınlatarak, "Hıristiyan kardeşlerim, kilise koyunları inançlı, çobanları ise İsa olan bir ağıldır. Papaz İsa'nın yeryüzündeki temsilcisidir. Bir koyun hastalandığında, ötekilerin de hastalanmaması için çoban bu koyunu ağıldan çıkarır. Olabildiğince uzakta, kayaların arasında ölmeye gönderir. Bir ruhun kirlenmesini görmek bir rahip için

çok acıdır ama öteki sağlıklı ruhları korumak için görevini acımasızca yapmak zorundadır.

Hıristiyan ağılımızda hasta bir koyun var. Hıristiyan kardeşlerim, bu Manolios'tur. İsa'ya karşı ayaklandı, ona sert bir darbe indirmek görevimizdir. Ülkemize, ailemize ve mülkiyetimize karşı ayaklandı. İsyan bayrağını, hem de hepinizi kana boğmak için kızıl bir bayrak çekti. Emirleri Moskova'dan alıyor. İnancımız, ülkemiz ve namusumuz tehlikede. O bir Bolşevik'tir! Bizim görevimiz onu aforoz etmektir; yani onu sağlıklı koyunlardan ayırıp düşmesi için şeytanın kayalıklarına göndermektir. Böylece biz de kurtulabiliriz. Şimdi onu kovmak için kürsüden iniyorum!"

Aşağıya indi, kilise görevlisi ona kutsal suyu getirmek için koştu. Papaz buhurdanlığı kaba daldırdı, havaya serpti ve gök gürlemesini andıran bir sesle bağırdı:

"Defol buradan, defol buradan, aforoz edildin!"

Bir adım attı ve yeniden havaya su serperek bağırdı: "Defol, defol, aforoz edildin!"

Sanki Manolios orada, havada duruyor ve görünmüyor, İsa'nın temsilcisi ise onu kovmak için üzerine yürüyordu. Havaya su serpe serpe kilise kapısına geldi. Lanetlenmiş ruhun geri çekilirken kendilerine değmesinden korkan köylüler dehşet içinde kenara kaçıştılar.

Papaz, eşikte, buhurdanlıkla sert bir hamle daha yapıp köylülere döndü:

"Üç kez bağırın Hıristiyan kardeşlerim, hep birlikte: 'Manolios aforoz edilmiştir!' diye bağırın."

Büyük bir gürültü yükseldi, kilise sarsıldı. Orada bulunan herkes elini kaldırıp üç kez bağırdı: "Manolios aforoz edilmiştir!"

Papaz buhurdanlığı son bir kez sallayıp bir daha bağırdı: "Defol buradan, defol buradan, aforoz edildin!" Sonra şiddetle kapıyı kapadı. Herkes, sanki şeytan gitmiş ve hava temizlenmiş gibi derin derin soluk aldı.

Papaz kilisenin ortasında durdu.

"Hıristiyan kardeşlerim, bundan böyle kimse ona yaklaşmasın kimse elini ona uzatıp bir parça ekmek ya da bir bardak şarap vermesin! Kimse ağzını açıp onunla konuşmasın! Onu gören herkes yere üç kez tükürüp yanından uzaklaşsın. O İsa'yı reddetti, İsa da onu reddediyor!

O dini, ülkeyi, aileyi, mülkiyeti reddetti. Şimdi de onlar onu reddediyorlar. Ebedî ateşte yansın! Amin!"

"Amin!" diye bağırdı kalabalık nefret ve rahatlamayla.

"Amin!" diye gürledi Panayotaros'un sesi, ötekileri bastırarak.

Ama tam o anda sakin bir ses kilisenin ortasında yankılandı:

"Peder, Manolios yalnız değil, ben de onunla birlikteyim. Ben de aforoz edilmek istiyorum; ben, Mihelis Patriarheas."

Hemen onun ardından bir başka ses, öfkeli bir ses yükseldi:

"Ve ben, Yannakos, satıcı ve postacı; ben de onunla birlikteyim!"

Bir karışıklık oldu. Köylüler kenara çekildiler, üç arkadaş kilisenin ortasında bir başlarına kaldılar.

Papaz Grigoris hırladı:

"Sizin de sıranız gelecek, şeytanın casusları, bekleyin! İsa'nın sabır ve merhamet dolu kilisesi size pişman olmanız için zaman bırakıyor. İsa'nın yıldırımları insanların başlarının üzerinde huzur içinde bekler. Sizi Tanrı'nın merhametine bırakıyorum."

"Tanrı yargıcımız olacaktır Peder," dedi Yannakos. "Biz O'na güveniyoruz. Tanrı'ya, sana değil!"

"Tanrı sizi benim sesimle yargıladı!" diye kükredi papaz. Gözleri kan çanağına dönmüştü. "Ben, Likovrisi'deki rahip... Ben Tanrı'nın ağzıyım."

"Yalnızca temiz bir yürek Tanrı'nın ağzı olabilir!"

diye karşılık verdi Mihelis. "Bizim yüreklerimiz tertemiz Peder."

Ve iki arkadaşına döndü:

"Gidelim kardeşlerim, Likovrisi'den çekip gidelim. Hoşça kalın köylüler!"

Kimse karşılık vermedi. Kadınlar dehşet içinde haç çıkarıp göğüslerine tükürdüler ve mırıldandılar: "*Kyrie Eleison! Kyrie Eleison!*"

"Hoşça kalın köylüler!" diye yineledi Mihelis. "Bizim İsa'mız yoksul ve sürülmüştür; kapıları çalıyor ama kimse ona kapısını açmıyor. Sizin İsanız Ağa'ya yağ çeken zengin bir ekâbir. Rahatça yesin ve kimseye bir lokma vermesin diye kapısını sürgülüyor. Sizin İsanız şişko ve şöyle bağırıyor: 'Bu dünya adil, dürüst, yufka yürekli, tam bana göre. Bu düzeni bozacak bir harekette bulunan biri hemen aforoz edilsin!' Bizim İsa'mız ise açlıktan ölenlerin bedenlerine, korku içinde kıvrananların ruhlarına bakan bir dilenci ve şöyle bağırıyor: 'Bu dünya adaletsiz, namussuz, acımasız; bırakın batsın.'"

Papaz Grigoris cüppesini toplayıp onların üzerine saldırdı,

"Bolşevikler!" diye kükredi. "Tanrı'nın evinden defolun!"

Kalabalık hiddetle dalgalandı, Ladas Baba sırasından atladı, Panayotaros yumruklarını sıktı, öfkeli bağırmalar yükseldi:

"Dışarı! Dışarı! Dışarı!"

Yannakos saldırmaya hazır, ileri atıldı ama Mihelis onun kolunu tuttu.

"Gidelim," dedi. "Kararı Tanrı verecek."

Kiliseden dışarı çıktı. Arkasından Yannakos ile Kostandis kalabalığın arasından sessizce sıyrıldılar. Onların ardından da berber Andonis ile şişko kasap Dimitros koşuyordu.

"Yani bizi bırakıyor musun Kostandis?" diye bağırdı tiz bir çığlık arkalarından. "Aforoz edilip karını ve çocuklarını bırakıyor musun?"

Kostandis döndü ve perişan bir halde kendisine doğru koşan karısını gördü. Bir an durdu ama Yannakos onu zorla sürükledi:

"Gel, arkana bakma!"

XV
İlk kavga

Papaz Grigoris, sanki biraz önce elleriyle yıldırımlar yağdırmışçasına baştan ayağa dek ateşler içinde, öfkeden kudurarak eve gitti. "Bir papazın sözlerinin öldürücü gücü olmalı," diye düşündü. "Birisine, 'Lanet olsun!' dediğinde, lanetlediği adam ânında düşüp ölmeliydi. İşte ancak o zaman dünya Tanrı'nın tüm düşmanlarından temizlenebilir, barış ve adalet egemen olurdu."

Kafasından, elinde olanağı bulunsaydı, öldüreceği insanları geçirdi: En başta Manolios geliyordu. En tehlikelisi oydu çünkü onda herhangi bir kusur bulmak olanaksızdı; içki içmezdi, hırsızlık yapmazdı, hiç küfrettiği ya da yalan söylediği duyulmamıştı, kadınların peşinden koşmazdı... Evet, en başta o. Ondan hemen sonra, ya da aynı anda şu Papaz Fotis denen namussuz. Ondan öylesine nefret ediyordu ki gözlerini büyük bir zevkle oyabilirdi. Onunla ilgili her şey sinirine dokunuyordu: bir dervişinkini andıran yüzü, alev alev yanan gözleri, derinden gelen sesi. Üstelik, çok az yemek yiyor, asla sarhoş olmuyordu. Onun da hiç kusuru yoktu ve tüm cemaati ona tapıyordu. Ah onu bir gebertebilse, sakalını yolsa, burnunu kesseydi! Papaz Grigoris onu düşündükçe öfkesi artıyordu, öyle ki önce hangisini –Papaz Fotis'i mi yoksa Manolios'u mu– yok edeceğini bilemiyordu.

Sonra, Yannakos'la Kostandis'i öldürürdü. Bu ikisi kötü yola sapmışlar, kötü örnek olmaya başlamışlardı; onları bastırmak iyi olurdu. Mihelis'e gelince! Bir an düşündü. "Biraz daha bekleyelim bakalım..." diye mırıldandı. Ama Ladas Baba için hiç duraksamaz, onu hemen öldürürdü. Cimri olduğu, bir sürü yetimi sokaklara attığı için değil; hapiste kendisine keçisakallı dediği için...

Bu beşi ilk takımdı, daha sonra, kendisine karşı koyan herkesi her gün birer birer yok ederdi. Kasabadaki piskoposun sarayıyla –bazı yüksek rütbeli papazlarla, bazı başrahiplerle ve piskoposun kendisiyle– görülecek birkaç hesabı vardı, bunların tümünü yok ederdi... Ve öğrenciyken kendisine kötü oyunlar oynayan birkaç küçük alçağın da –eğer hâlâ yaşıyorlarsa– ötekiler gibi işini bitirirdi...

Papaz Grigoris içini çekti.

"Evet, bir rahibin böyle bir gücü olmalı, bunu yapabilmeli..." dedi kendi kendine.

Köylülerin bir kısmı köy meydanına, bir kısmı da kilise avlusuna dağılmışlardı; dilleri durmaksızın çalışıyordu. Olanlardan heyecanlı bir zevk duyuyorlardı. Yaşamları, sonunda bir anlam kazanmaya başlamıştı. Asılmaları, tanınmış ihtiyarların ölümlerini, genç bir Türk çocuğunun öldürülmesini, bir dulun gırtlağının kesilişini görmüşlerdi ve bugün de onlara bir aforoz armağan edilmişti. Panayotaros çınar ağacının altına oturmuş, sonsuz bir mutluluk içinde sigarasını tüttürüyordu. "İşler iyi gidiyor," diye düşündü, "oyunum çok başarılı oldu, hepsinin; evet hepsinin; İsa ve havarilerinin ve geri kalanının canına okuyacağım. Tümünü şeytan götürsün!" Sigarasından hırsla son bir nefes daha çekti, dumanı burun deliklerinden çıkardı, yere tükürdü ve Sarakina'da neler olup bittiğini görmek için ayağa kalktı.

Yalnızca kendisinin bildiği bir yoldan giderken ateş yakmak için çalı çırpı toplayan Sarakinalı bir adama rastladı.

"Hayırlı sabahlar büyükbaba," dedi Panayotaros. "İşler nasıl?"

"Fena değil, fena değil oğlum; bilmiyor musun? Birisi biz zavallıların açlıktan ölmesini önlemek için biraz tarla ve bağ bağışlamış. Tanrı'ya şükürler olsun! Yarın üzümleri toplamak için Likovrisi'ye gidiyoruz."

"Yani içinizden bazılarının üzüm toplamaya gideceğini mi söylemek istiyorsun büyükbaba?"

"Evet, bizim de çalışabilecek oğullarımız ve kızlarımız var; yarın onların çalışmasına hayran olacaksınız."

Panayotaros yoluna devam etti. "Bunu öğrendiğim için şanslıyım," dedi kendi kendine. "Gidip keçisakallıya anlatayım."

Gözetleme kulesi olarak kullandığı kayaya gelmişti. Oradan mağaralarda neler olup bittiğini görebiliyordu. Yüzükoyun uzanıp dikkatle izlemeye başladı.

Papaz Fotis ayini bitirmiş olmalıydı çünkü yaşlı erkekler, yaşlı kadınlar ve çocuklar kilise olarak kullanılan mağaranın önünde toplanmışlardı. Papaz Fotis ve Manolios onlarla konuşuyorlardı. Panayotaros işitebilmek için çaba harcadı. Zaman zaman kendisine ulaşan birkaç kopuk sözcük pek açık değildi ama bunları bir araya getirince yaklaşık şöyle bir anlam çıkıyordu: Manolios konuşuyor ve, "Beni aforoz eden Tanrı değil, Papaz Grigoris'tir ve bunların ikisi de aynı şey değildir!" diyordu.

Biraz ötede bir ateş yakılmıştı ve şişko Dimitros dizlerinin üstünde, sırığa geçirilmiş koyunu kızartırken elinde bıçağıyla yanında duran Yannakos da zaman zaman etten bir parça kesip pişip pişmediğine bakıyordu. Şakalaşıp gülüşüyorlardı. Onların yanında, Andonis, sabununu köpürtüyor ve yaşlı bir adamı tıraş ediyordu. Çocuk-

lar da koşup gelmişler, saçlarını kestirmek için sıra bekliyorlar ve oyun oynuyorlardı. Kostandis'le iki-üç yaşlı kadın gidip gelip su taşıyorlardı.

"Bak hele, ne güzel eğleniyorlar, hem de nasıl," diye homurdandı Panayotaros. "Kaygılanmıyorlar bile... Şu işe bak Papaz Grigoris, senin o yıldırım dediğin şey nereye varmış. Ya cehennem ateşleri, onlar nerede? Şeytan alsın!"

Daha iyi duyabilmek için biraz daha yaklaştı ve başını kayanın üzerinden sarkıttı.

"Hey, peki ama Mihelis nerede?" diye düşündü. "Onu göremiyorum. Buralarda bir yerde, alın yazısına ağlayıp duruyordur enayi. Her işi kötü gidiyor: Babası olacak o soylu domuzu yitirdi, servetini ona buna dağıttı; çılgın herif, papaz da nişan yüzüğünü suratına fırlattı. Yetim, yoksul ve dul kaldı!"

Bağrışmalar ve gülüşmeler duyuldu. Göçmenlerden biri bir mandolin getirmiş çalmaya başlamıştı. Yannakos'la iri Dimitros koyunu ateşin üzerinden alıp taşların üzerine koydular. Sarakina'nın aç insanları koşarak gelip kızarmış etin çevresinde bir halka oluşturdular. Bazıları kap ve çanakları birbirine vurarak dans etmeye başladılar. Sonra Papaz Fotis yaklaştı. Haç çıkardı, koyunu kutsadı ve kutsal ekmek gibi küçük parçalara ayırarak paylaştırmaya başladı. Herkes toprağa oturdu, kahkahalar yükseldi ve mandolin tatlı tatlı cıvıldadı. Birden Manolios ayağa kalkarak tedirginlikle çevresine bakındı.

"Mihelis!" diye bağırdı. "Hey, Mihelis!" Ama boşuna; kimse yanıt vermedi.

Papaz Fotis el kol hareketleri yaparak neşeli bir halde, yüksek sesle konuşuyordu. Şimdi Panayotaros daha açık bir biçimde duyabiliyordu.

"Çocuklarım," diyordu, "bu kutsal bir gündür. İsa'nın havarileri için önceden haber verdiği her şey bugün bir

rahmet gibi üzerimize yağıyor! İsa, 'Ne şanslısınız ki benim yüzümden yanlış yere hakaretlere uğruyor, zulüm görüyor, her türlü kötü davranışa hedef oluyorsunuz. Sevinin ve mutlu olun, çünkü cennetteki ödülünüz büyük olacaktır çünkü sizden önceki peygamberler de böyle zulüm görmüşlerdir,' dedi. İşte çocuklarım, bunlar İsa'nın sözleri. Görüyorsunuz, bugün insanlar bize hakaret ediyorlar, sövüyorlar; eziyet çektiriyorlar, çünkü biz İsa'yı seviyoruz. Yoldaşımız Manolios bu sabah fıçı göbekli papaz tarafından aforoz edildi. Tanrı'ya şükürler olsun, doğru yoldayız. İsa önümüzde yürüyor, biz onu izliyoruz. Sevinin ve çok mutlu olun çocuklarım. İsa dirildi!"

Böyle dedikten sonra toprak bir kaba su doldurdu ve bir dikişte içti.

"Gerçekten bunlar insan değil, vahşi hayvan!" diye homurdandı Panayotaros. "Yas çanları çaldı, aforoz edildiler, kiliseden sürüldüler ve şuraya bak, gülüp caka satıyorlar... Nasıl bu denli neşeli olabiliyorlar? Sanırım bunların içine şeytan girmiş. Bir şey anladıysam Arap olayım!"

Daha iyi duyabilmek için başını biraz daha uzattı ama birden bir elin kerpeten gibi boynunu kavradığını hissetti. Öfkeyle kurtulmaya çalıştı. Mihelis'ti, üzerine eğilmiş, gülümseyerek kendisine bakıyordu.

"Burada neyi gözetliyorsun Panayotaros?" diye sordu nazik bir tavırla. "Neden aşağıya gelip bizimle bir şeyler yemiyorsun? Hadi, gel benimle..." Ve onu kolundan tuttu.

Ama Panayotaros bir kirpi gibi büzüldü.

"Hayır, gelmeyeceğim!" diye bağırdı. "Sizin ne mezelerinizi ne de dostluğunuzu istiyorum, hain! Beni rahat bırakın!"

"Utanmıyor musun Panayotaros? Senin gibi iyi bir insan, açık ve dürüst; o domuzlarla nasıl bir olur? Seni buraya casusluk etmen için onlar mı gönderdi?"

"Ben kimseyle birlik değilim, ben yalnız başımayım Mihelis. Bir kurt gibi, yaşarken de, ölürken de yapayalnızım. Bunu anlamıyor musun? Herkesten nefret ediyorum, sizden de, ötekilerden de. Konuşma benimle, yoksa ısırırım!"

"Ne oldu sana zavallı Panayotaros?" dedi Mihelis, onun yanına oturarak. "Birkaç aydır tanınmaz bir insan oldun. Hep kaba biriydin ama kötü değildin. Seni biri mi yaraladı Panayotaros? Kim? Ne oldu sana?"

"Bir sürü şey, şeytan alsın beni, bir sürü şey, çok iyi biliyorsun. Neden bana soruyorsun? Pekâlâ biliyorsun!"

"Yahuda'yı oynamak üzere seçildiğin için mi?" diye sordu Mihelis, çekingenlikle. "Ama biliyorsun ki bir oyun bu, kutsal bir oyun ama yine de oyun, gerçek değil ki... Sanki Manolios bir kez İsa oldu diye hep böyle mi kalacak? Ben gerçekten onun sevgili havarisi Yahya mıyım? Böyle bir düşünceye nasıl kapılırsın? Bu bir günah! Yoksa kızıl bir sakalın olduğu için mi?.."

"Keseceğim!" diye bağırdı Panayotaros öfkeyle. "Keseceğim bu namussuz sakalı!"

Mihelis katıla katıla gülmeye başladı.

"Hadi gel, burada berberimiz de var... Gel, sakalını kessin de sakinleş biraz."

"Onu kendi ellerimle yakıp şeytana postalayacağım!" dedi Panayotaros sıçrayarak, sanki birden kararını vermişçesine. "Hem de hemen yapacağım!"

"Bizimle gel," diye yalvardı Mihelis yeniden, yumuşak bir sesle. "Bizimle gel, göreceksin herkes seni kollarını açarak karşılayacak. Mutluluğumuzun tam olabilmesi için bir sen eksiksin."

Ama Panayotaros çoktan oradan ayrılmış, yola koyulmuştu bile. Bir an döndü, yukarıda, kendisine üzüntüyle bakan Mihelis'i gördü.

"Hepiniz cehenneme gidin!" diye bağırdı. "Siz de, öte-

kiler de!" Ve iri eliyle bir Sarakina'yı bir Likovrisi'yi gösterdi.

O gece Mihelis kötü bir düş gördü. Manolios'la aynı mağarayı paylaşıyorlardı. Evde yatak ve giyecek türünden ne bulabildiyse getirmiş, bunları yatak ve giyeceği olmayanlara dağıtmış, kendisi içinse çok az şey alıkoymuştu.

"Peder," demişti sonra Papaz Fotis'e, "bugün Likovrisi'yi terk edip çatınızın altına sığınıyorum. Ben de çalışacağım. Kavga vereceğim ve sizinle birlikte ya kazanacak ya da yitireceğim. Ovanın havası artık bana göre değil."

"Ordumuza hoş geldi, oğlum," diye karşılık vermişti papaz. "Yokuşu birlikte tırmanacağız ve tepede Tanrı'yı bulacağız. Sen rahat bir yaşama alışmışsın ama kahraman bir ruhun ve geniş bir yüreğin var. Kavgada hepimizden daha iyi dövüşeceksin. Hoş geldin!"

"Gel Mihelis," dedi Manolios. "Kilisenin yanındaki mağarayı birlikte paylaşacağız. Orada bana verdiğin Çarmıha Geriliş ikonunu bulacaksın. Hani üzerinde kırlangıçlar olanı."

Mihelis eşyalarını ve gümüş kapaklı büyük İncilini mağaraya taşıdı. O gece orada uyudu ve kendini dehşete düşüren düşü gördü: Mariori'yi, kaçmasını engelleyen iri, siyah köpeklerin beklediği yüksek bir kuleye kapatmışlardı. Mihelis kulenin dibindeydi. Mariori'nin, sesini duyup çıkması için şarkı söylüyordu. Sonra kulenin demir kapıları açıldı ve Mariori, etekleri yeri süpüren, deniz rengi bir giysiyle dışarı çıktı. Giysinin üstünde üç gül vardı; biri yüreğinin üstünde, biri belinde, öteki ise dizlerinde. Siyah köpekler, dilleri bir karış dışarıda ve sessizce önünde ve iki yanında koşuyorlardı. Mariori elinde küçük beyaz mendilini tutuyor ve ağzını siliyordu. Kulenin dibinde, bir tabut gibi ince ve uzun bir kayık yüzüyordu.

Mariori kayığa bindi ve açıldı. Uzaklaşırken döndü ve Mihelis'i gördü. Kırmızı lekelerle kaplı küçük mendilini salladı ve iç parçalayıcı bir çığlık attı. Mihelis bu çığlıkla sıçrayarak uyandı.

"Ne oldu Mihelis?" diye sordu Manolios, birden uyanarak.

"Bir karabasan gördüm Manolios. Siyah köpekler ve bir kayık gördüm ve Mariori uzaklaşıyordu."

Manolios ürperdi ama bir şey söylemedi, havada Başmelek Mikail'in kanat sesini duymuştu.

Mağaraya giren zayıf bir ışık yüzlerini ve kayaların arasındaki bir oyukta duran gümüş İncil'i hafifçe okşadı.

"Bugün bir sürü işimiz var," dedi Manolios yatağından sıçrayarak. "Dışarıda çalışan yirmi kadar delikanlıya buraya dönmeleri ve Tanrı senden razı olsun, topluluğa bağışladığın bağlardaki üzümleri toplamaları söylendi. Birçok ruh kurtardın Mihelis."

"Benim olanı vermenin bana hiçbir maliyeti olamadı. Bu nedenle henüz kendi ruhumu kurtulmuş saymıyorum Manolios. Yalnızca fedakârlığın bir değeri vardır, bense hiçbir fedakârlık yapmadım. Yannakos eşeğini vermekle çok daha büyüğünü yaptı."

Manolios bir an arkadaşının sözlerini aklında tarttı.

"Sanırım haklısın Mihelis," dedi bir süre sonra.

Kadın erkek, yaklaşık yirmi kişi gelmiş, mağaranın önünde neşeyle konuşuyorlardı. Mihelis'in çıktığını görünce, elini sıkmak için koştular.

"Biz yoksulları yeniden mülk sahibi kıldın," dediler. "Tanrı, babanın kemiklerini kutsasın!"

Bir an için babasının sıcak, pembe yüzü gözlerinin önüne geldi, yaşlı gözlerle kınarcasına ona bakıyordu. Çarpılmış ağzı sanki konuşacakmış, sanki ona bir şeyler söyleyecekmişçesine kıpırdıyordu: "Neden öldürdün beni? Neden?" Ama haline acıdı ve konuşmadı.

"Bunu onun ruhu için yaptım," diye mırıldandı Mihelis, başını eğerek. "Onun ruhu için! Tanrı onu huzura kavuştursun..."

Bir an duraksadı:

"Dahası, bu onun son dileğiydi," dedi sonunda. "Tüm varlığını yoksullara dağıtmamı o istedi."

Manolios döndü, arkadaşına baktı, yanına gitti ve elini tuttu. Mihelis başını salladı ve gözyaşlarını saklamak için arkasını döndü.

Papaz Fotis gelmişti.

"Çocuklarım," dedi, "haç çıkarın ve Tanrı'nın izniyle gidip üzümlerimizi toplayın. Manolios size yolu gösterecek. Köklerimizi salacak bir toprağa sahibiz artık çocuklarım. Bugüne değin bir düş olan şey, sonunda gerçekleşti. Artık toprağımız ve ağaçlarımız var; birlikte çalışıp birlikte faydalanacağız. İçimizden kimse zengin ya da yoksul olmayacak. Birleşik bir aile oluşturacağız. Tanrı'nın izniyle, insanların birlikte nasıl yaşamaları gerektiğini ve dünyada adaletin nasıl kurulabileceğini göstereceğiz. Onlarla git Manolios, onlara yolu göster, bağların nerede olduğunu biliyorsun. Biz Mihelis'le kasabaya gidip topluluğumuzu yargıç Patriarheas'ın mallarının sahibi yapacak resmî kâğıtları dolduracağız."

Gidecek olanlar haç çıkardılar, Manolios küçük topluluğun başına geçti ve yola koyuldular. Neşeyle, daha şimdiden bağbozumu şarkıları söyleyerek ve onları Likovrisi'de nelerin beklediğinden habersiz, yürüyüp gittiler.

Bir akşam önce Sarakina'dan döner dönmez Panayotaros, Papaz Grigoris'in evine koşmuştu.

"Yarın o insanlar bağbozumu için köye iniyorlar," diye haber verdi. "Bir şeyler yap!"

Papaz Grigoris sofradaydı; çatalı elinden düştü.

"Köye girmelerine izin vermeyeceğim!" diye bağırdı.

"Bağbozumu falan yapmayacaklar, hayır! Onlara izin vermeyeceğim; Ağa'yı görmeye gidiyorum."

Bayram günleri giydiği cüppesini kuşandı, ağır gümüş haçını boynuna astı, fildişi saplı uzun bastonunu eline aldı ve ağır, ciddi adımlarla Ağa'nın evine doğru yola çıktı.

Ağa yemeğini yeni bitirmiş, kahvesini içiyordu. Ona arkasını dönmüş olan İbrahimaki yanına oturmuş sigara sarıyordu. Kuşkusuz yine kavga etmişlerdi çünkü zavallı Ağa, kahvesini içerken sanki zehir yutuyormuş gibi yüzünü ekşitiyordu.

Papaz Grigoris ezilip büzülerek ve yerlere dek eğilerek kapıda belirdi.

"Selamlar Ağa!"

Ağa başını çevirme zahmetine bile katlanmadı.

"Sesinden sen olduğunu anladım papaz," dedi tatsız bir sesle. "Bana ne gibi dertler getirdin yine? Karşıma geç de seni görebileyim. Bir tabure al ve otur."

Ellerini çırptı, yaşlı, kambur kadın göründü.

"Papaz efendi için bir kahve," diye buyurdu. Sonra papaza döndü: "Konuş."

"Ağa," diye başladı öteki, "zatıalilerinizin de pek iyi bildiği gibi dünya bir pamuk ipliğine bağlı. Bu iplik koparsa, dünya düşer ve binlerce parçaya dağılır."

"Bunu kambur Marta bile bilir," dedi Ağa ters bir sesle. "Devam et."

"İşte Ağa, biri bu ipliği kesmeye çalışıyor."

Ağa elini yatağanının sapına koydu ve saldırmaya hazırlanırcasına doğruldu.

"Kim o?" diye bağırdı. "Söyle de başını vurayım. Evet, Muhammed aşkına kim olduğunu söyle papaz ve ne olacağını görürsün!"

"Moskoflar," diye karşılık verdi papaz.

Ağa yatağanını eski yerine bıraktı.

"Benim Likovrisi'yi, İbrahimaki'yi, bu rahatımı bırakıp karda kışta, boğazını kesmek için Moskof aramaya gitmemi nasıl beklersin?"

Papaz kahvesini bir yudumda içip içini çekti.

"O alçaklar çok uzaklarda papaz efendi. Artık onlardan hiç söz etmeyelim, çok uzakta, benim o kadar uzağa gitmemi nasıl beklersin? Sen masum papaz rolünü oynamayı sürdür, ben de aynı şeyi yapacağım, inan senin iyiliğini istiyorum, ölene dek huzur içinde yaşayalım, bizden sonra tufan!"

"Ama Likovrisi'den uzağa gitmene gerek yok ki Ağa. Moskoflar bazı adamlarını buraya gönderdiler. Burada, Likovrisi'de ipliği koparmaya başlayacaklar. Ben bu sabah, kilisede üzerime düşen görevi yaptım. Şimdi sıra sende!"

"Evet, kambur bu konuda bir şeyler geveledi ama ben hiçbir şey anlamadım."

"Manolios'u, Patriarheas'ın çobanını aforoz ettim. Onu İsa'nın ağılından kovdum."

"Peki ama neden, papaz? İyi bir genç, zavallı çocuk, yalnız biraz kaçıkça. Köyü kurtarmaya kalkmamış mıydı? Bunu yapmak kolay değil, papaz efendi, kolay değil!"

"Hepsi ikiyüzlülük Ağa, hepsi yalan! Biliyorsun ki bunu amaçlı yaptı, halkı kandırmak için."

Ağa başını kaşıdı, sinirlenmeye başlamıştı.

"Yeter, kes artık papaz!" diye bağırdı. "Siz Rumlar sineklere bile nal takarsınız! Aklı başında bir insanın seni anlamasını nasıl beklersin? Davranışların başka, sözlerin başka, kafandakilerse bambaşka! Hadi papaz beni kızdırmadan çek git. Bu sabah zaten kendimde değilim. Üstelik başımda bir de bu İbrahimaki şeytanı var..." diye ekledi çocuğu göstererek.

İbrahimaki dumanı tavana üfleyip bir köpeğinki kadar beyaz ve sivri olan dişlerini göstererek sigarasını iç-

miş ve konuşmamıştı. Ama adını duyunca öfkeyle Ağa'ya döndü:

"Papaza söyle, ne olduğunu biliyorsun; yoksa ben gidiyorum, İzmir'e dönüyorum. Bu yer beni öldürecek!"

Kalkacakmış gibi yaptı ama Ağa, onu kolundan tuttu.

"Otur, şeytan, sana söylüyorum. Otur hele!" Sonra Papaz Grigoris'e döndü:

"Papaz efendi, ne yapmamı istiyorsun? Söyle de pazarlık yapalım. Ama açık seçik konuş ve kısa kes ki ne olduğunu anlayalım. Her şeyi birbirine karıştırma, tamam mı? Benim kafam öyle karışık işleri almaz, basit ve düzdür. Hadi, anlat. Dinliyorum."

"Ağa," diye özetledi Papaz Grigoris taburesini yaklaştırarak. "Patriarheas'ın o budala oğlu tüm servetini Sarakina'daki o dilencilere verdi."

"Eh, buna tamamen hakkı var," diye onun sözünü kesti Ağa. "Mal onun, değil mi? Ne isterse onu yapar."

"Evet ama bütün o alçaklar Moskof uşağı, anlamalısın Ağa, buraya ipliği koparmaya gönderildiler."

"Eee, sen ne diyorsun papaz? Açık konuş, hepsi mi?"

"Hepsi. Önderleri Papaz Fotis ile Manolios. Yarın üzüm toplamak için bağlarına geleceklermiş... Bunun ne anlama geldiğini biliyor musun? Köyümüzde, bizim köyümüzde, ayak basacak sağlam bir yerleri olacak, sağlam bir yerleri olacak, sonra yavaş yavaş hepimizi elde edecekler ve iplik kopacak!"

"Eee? Sen ne istiyorsun?"

"Yarın Moskoflar geldiğinde köyün girişinde durup onları kovmalısın."

"Ama neden benim onları kovmamı istiyorsun papaz? Bağlar onların değil mi?"

"Hayır!"

"Nasıl 'hayır?' Başım çatlayacak, hissediyorum. Mi-

helis bağları onlara vermedi mi? Şimdi bunlar, onların değil mi?"

"Sana hayır diyorum Ağa! Biz Mihelis'in dengesiz olduğunu açıklayacağız..."

"Dengesiz mi? Şimdi bu ne demek? Her şeyi daha açık anlat diyorum sana!"

"Yani kendinde değil, ne yaptığını bilmiyor, bağış geçerli değil."

"Ama gerçekten deli mi? Bana aklı başındaymış gibi geliyor."

"Delilik ve akıl birbirine bağlıdır Ağa; birinin nerede bittiğini, ötekinin nerede başladığını kimse bilemez. Biz de Mihelis'in deli olduğunu kanıtlayacak bir yol bulacağız."

Ağa başını elleri arasına aldı ve birden katıla katıla gülmeye başladı.

"Anlıyorum," dedi, "anlıyorum! Siz namussuz Rumlar, maymun gibi akıllısınız. Bir gün dünyayı hap kadar küçültüp yutacaksınız."

"Eee? Ne diyorsun Ağa?"

"Dinle beni Papaz Grigoris, kartları açık oynayalım; verirsin, alırsın. Senin istediğin gibi, gidip köyün girişinde dikileceğim ve o zavallı şeytanları Sarakina'dan kovacağım. Ama sen de kendine düşeni... verirsin, alırsın; ne demek istediğimi anlıyor musun?"

Onun ne demek istediğini anlayan papazın beti benzi atmıştı.

"Anladın mı? İstediğini yapacağım papaz ama sen de benim istediğimi yapacaksın."

"Ne istiyorsan söyle Ağa," dedi papaz, yarım ağızla. "Eğer gücüm yeterse..."

"Çok basit bir şey, hemen kaygılanma böyle. İbrahimaki seçimini yapabilmek için köyün kızlarının bir gün dans etmelerini istiyor."

"Bu çok tehlikeli Ağa."

"Tehlikeli ya da değil, yapacak başka bir şey yok. Görmüyor musun? On beşinde iriyarı bir çocuk. Onu kim dizginleyebilir? Ben mi? Sen dene istersen! İkimizi de bir lokmada yutar. Onu ancak bir kadın uysallaştırabilir. Böyle bir kadın bulmamız gerek. Şu anda vahşi bir tay gibi. Üstüne binmeyi dene, hemen sırtından atar seni. Ama ehlileştirilince, binersin üstüne, kuyruğunu sallamaya başlar."

Bu sözleri duyan İbrahimaki gıdıklanmış gibi kıkırdamaya başladı.

"Yazık ki dul öldü..." diye mırıldandı papaz.

"Bir başkasını bulalım, papaz efendi..."

Ama İbrahimaki atıldı.

"Genç ve dolgun olmasını istiyorum, kambur istemem!" diye bağırdı. "Ekmek kadar beyaz olmalı ve bana karşı koymalı ki onunla boğuşabileyim, çığlık atıp ağlarken, saçını başını yolarken onu yere yatırabileyim. Böylesi eğlenceli olur... anladın mı papaz?"

Papaz düşünüyordu.

"Bir rezaleti önlemek için köyde kimsesi olmayan, yetim bir kız bulmalı," dedi papaz. "Ben rezaletten korkuyorum Ağa, rezaletten; başka bir şeyden değil... Bana zaman ver Ağa..."

"Ne? Ne istiyor?" diye araya girdi İbrahimaki, sabırsızca.

"İstediğin kadını bulabilmek için birkaç günlük süre, seni piç kurusu! Yaşlı cüppenin hakkı var. Onları kümeste mi sakladığını sanıyorsun? Sen istedin diye gidip bir tavuk yakalayıp getirecek, ha? Bir şey daha var: Artık surat asmak yok, anladın mı? Yoksa Muhammed aşkına seni hadım ettiririm! Böylece senden kurtulup biraz rahat ederiz biz de! Ne dediğimi duydun mu? Artık kes sesini! Eğer çok acelen varsa, Marta'yı al!"

"Öf!" dedi İbrahimaki, duvara tükürerek. "Onu istemiyorum!"

"Pekâlâ papaz, sen merak etme, sana birkaç gün veriyorum. Ne istediğini duydun: genç, etine buduna dolgun, beyaz tenli ve masum."

Papaz içini çekti.

"Anlaştık Ağa," diye teslim oldu ayağa kalkarak. "Ve yarın Moskoflar görünür görünmez..."

"Tamam anlaştık. Sen de..."

"Bulmaya çalışacağım... Tanrı beni bağışlasın..."

"Kaygılanma papaz, kuşkusuz bağışlayacaktır; Tanrı anlayışlıdır, yaşamı bilir," dedi Ağa gülerek.

Papaz, Ağa'nın evinden endişeli bir halde çıktı. Bu iş hiç hoşuna gitmemişti ama yapılması gerekliydi. Köyün mahvolup Papaz Fotis'in ellerine düşmesindense bu işi yapardı, daha iyi... Din, ülke, onur ve özel mülkiyet tehlikedeydi...

Bu nedenle köyün ekâbirlerini toplayıp onlarla şöyle konuştu:

"Yarın o bitliler, zavallı deli Mihelis'in bağlarından üzüm toplamaya gelecekler... Ama burada bulunan herkes, Mihelis'in daha çocukluğunda bile normal biri olmadığına dair tanıklık edebilir –hatta gerekirse yemin bile edebilir– anlaşıldı mı? Hayaller gördüğü, deli olduğu, nasıl anlatayım, dengesiz olduğu filan. Kurnaz biri –örneğin Papaz Fotis– onu rahatça kandırıp istediğini imzalatabilir... Bu nedenle bağış geçersizdir; ne bağlar ne tarlalar ne bahçeler ne de evler Sarakina'daki serserilerin malı değildir... Patriarheas'ın başka çocuğu olmadığına göre tüm malları köyün, yani bizim olur... Anlaştık mı?"

"Anlaştık!" diye karşılık verdiler papazın kurnazlığına hayran kalarak.

"Şimdi Ağa'nın evinden geliyorum, onunla bir an-

laşmaya vardık. Biraz pazarlıktan sonra, köyün girişinde silahlı ve atlı olarak kendini göstermeyi kabul ettirdim ona. O bitlilerin, Bolşeviklerin, köye girmelerine izin vermeyecek. Siz de Ağa'ya cesaret vermek için, hepiniz uşaklarınızla, köpeklerinizle, sopalarınızla orada olun... Yalnız dikkat edin, kan istemiyorum, kimsenin burnu bile kanamayacak. Hıristiyan olduğumuzu ve düşmanımızı bile sevmemiz gerektiğini unutmayın."

Sonra Panayotaros'u çağırttı. Panayotaros akşama doğru tanınmayacak bir halde geldi. Sakalını ateşe vermiş, bu arada yanaklarını yakmış, tüm yüzü su toplamıştı. Koyunları kırpmak için kullanılan büyük bir makasla da saçlarını kesmişti.

Bütün dertlerine rağmen, papaz gülmekten kendini alamadı.

"Hey, seni budala, kendini ne hale soktuğunun farkında mısın?"

"Bu benim sorunum!" diye homurdandı Panayotaros. "Fazla soru sorma papaz, yoksa çeker giderim, seni de ortada bırakırım. Bana gereksinmen olduğunu biliyorum."

"Kızma Panayotaros. Bu, birinin sana kambur demesi gibi bir şey değil! Dinle, yarın sana gerek olacak. Büyük sopanı al ve Manolios onlarla birlikte gelirse, üzerine saldır. Aforoz edilmiş olduğundan kimse sana bir şey demez, onu öldürebilirsin bile. Hadi git, Tanrı seninle olsun."

"Tanrı'yı bu işe karıştırma. Sen Papaz Fotis'ten korkuyorsun, ben de Manolios'tan nefret ediyorum. Hepsi bu... Tanrıları, Kutsal Meryem'leri karıştırma, beni kandıramazsın. Ne dediğimi anlayacak kadar zekisindir. Yarın görüşürüz!"

Kapıya doğru yürüdü, sonra bir an eşikte durdu.

"Doğrusunu istersen, ikimiz de namussuzun tekiyiz!" dedi, kaba kaba gülerek.

Sarakina'lılar şarkılar söyleyerek dağdan inerlerken Manolios en önde, derin düşünceler içinde yürüyordu. "Umarım," diyordu durmadan kendi kendine, "umarım kimse karşı koymaz, kan dökülmez."

Ama köye yaklaştıklarında Aya Vasili Çesmesi'nin çevresinde toplanmış insanlar gördüler. Bazıları yere oturmuştu, diğerleri ellerinde uzun sopalarla dolaşıyorlardı. Çığlıkları ve küfürleri açıkça duyuluyordu.

Manolios durdu, arkadaşlarına döndü:

"Dostlarım, sanırım bize karşı koyacaklar... Kadınlar burada durup beklesinler; biz erkekler gidelim, Tanrı yardımcımız olsun. İnancınızı yitirmeyin, biz haklıyız. Eğer kavga istiyorlarsa, ne olursa olsun onlarla dövüşmeyeceğiz; her şeye karşın, onlar bizim kardeşimiz. Gidip Ağa'yı buluruz, köyün yöneticisi o, kararı o versin. Kuşkuya yer yok, bağlar bizimdir, bizim yanımızı tutacaktır... İleri kardeşlerim, İsa adına!"

Kadınlar taşların arasında bir halka yapıp oturdular, erkekler yollarına devam ettiler. Daha yüz adım atmamışlardı ki, bir taş Manolios'un başını sıyırıp geçti. Bunu bir başka taş izledi; saldırı başlamıştı. Bir grup erkek, çeşmenin başından ayrılarak onların önüne çıktı. Başlarında, sakalı ve saçları yanmış Panayotaros bir ayı yürüyüşüyle ilerliyordu.

"Şimdi ne yapıyoruz?" diye bağırdı, dev bayrak taşıyıcı Lukas. "Karşılık vermeksizin onların bizi nişan tahtası gibi kullanmalarına izin veremeyiz! Taş toplayın dostlarım ve şişko göbeklilere fırlatın!"

Ama Manolios araya girdi:

"Durun, kan dökülmesin kardeşlerim!"

Aya Vasili Çeşmesi'nden kızgın haykırışlar geldi: "Defolun! Defolun bitliler! Kimse buraya gelmesin! Defolun!"

Manolios konuşmak istediğini göstermek için, elleri havada ilerledi.

"Kardeşlerim, kardeşlerim, dinleyin beni!"

"Aforoz edilmiş! Haydut! Katil! Bolşevik!"

Öfkeden köpüren Likovrisi'liler üzerine saldırdılar. Panayotaros iri kollarını açtı.

"Kimse dokunmasın ona! O benim, onu ben geberteceğim!" diye böğürdü, Manolios'un üzerine atılarak.

Ama Sarakina'lılar önderlerinin çevresini çoktan sarmışlardı.

"Kim Manolios'a dokunursa," diye bağırdı Lukas, yerden koca bir taş alarak, "kafasını kavun gibi ezerim!"

Papaz Grigoris'ten talimat almış olan kilise görevlisi ise sağa sola koşup bağırıyordu:

"O aforoz edilmiştir, vur ona Panayotaros, elin kutsanacaktır!"

Öğretmen soluk soluğa koşup gelmişti:

"İsa adına, burada neler oluyor dostlarım? Durun!"

"Köyümüze saldırıp işgal edecekler," diye bağırdı kilise görevlisi.

"Biz bağlarımızdan üzüm toplamaya geldik!" diye bağırdı Sarakina'lılar. "Onlar bizim, Mihelis bize verdi."

"Mihelis deli ilan edildi, bağış geçersizdir," diye haykırdı Ladas Baba tiz bir sesle, öğretmenin ardına saklanarak.

"Bağış geçersizdir! Defolun, defolun Bolşevikler, haydutlar, namussuzlar!"

Tam o anda Panayotaros, başı öne eğik bir boğa gibi Manolios'un üzerine saldırdı. Ama Lukas elindeki koca taşı tüm gücüyle ona fırlattı. Taş dizine geldi; dengesini yitirdi. Lukas üzerine atılıp onu yere yıktı ve sırtına oturarak öfkeyle vurmaya başladı. Panayotaros tüm gücünü harcayıp kurtuldu ve Lukas'ı belinden yakaladı. Böğürerek, yuvarlanarak, alt alta üst üste güreştiler...

Kilise görevlisi yerden bir taş alıp Manolios'a nişanladı.

"Aforoz edilmiş!" diye bağırdı, "Bolşevik!"

Taş havalandı ve Manolios'un alnına geldi. Fışkıran kan tüm yüzünü kapladı.

"Manolios'u öldürüyorlar! Saldırın!" diye bağırdı dostları ve saldırdılar.

Sarakina'lılar ve Likovrisi'liler yumruk yumruğa giriştiler. Ladas Baba oradan hemen kaçmıştı. Onları ayırmak isteyen öğretmense her iki yandan yediği darbelerle yaralanmıştı.

Bir velet sevinçle, avazı çıktığı kadar bağırarak köye koştu:

"Manolios öldürüldü! Bolşevik Manolios öldürüldü! Sevinin!"

Bunu duyan Kostandis kahveden fırladı, sopasını kapıp koşmaya başladı.

"Nerede? Nerede?" diye bağırdı çocuğa, yanından geçerken.

"Aya Vasili Çeşmesi'nde."

Kostandis deli gibi uzaklaştı. Yolda Yannakos'a rastladı. Konuşmadan birlikte koşmaya başladılar.

Çeşmenin çevresinde Sarakina'lılar ile Likovrisi'liler, taşların arasında, kükreyen, yuvarlanan karmakarışık bir kitle olmuşlardı. Sarakina'lı kadınlar, kendilerini tutamayarak yardıma gelmişlerdi. Savaşa alışık, çalışmaktan sertleşmiş kollarıyla erkekler gibi dövüşüyorlardı.

"Manolios! Manolios!" diye bağırdı acıdan kısılmış ses.

Yarasını sarmak için bir kayanın üzerine oturmuş olan Manolios, sesleri tanıyarak çevresine bakındı.

"Buradayım kardeşlerim," diye bağırdı. "Kaygılanmayın!"

Bu sırada, bir kayanın üzerine tırmanmış olan Ladas Baba sevinçle haykırdı:

"Ağa geliyor! Ağa geliyor!"

Bir kısrak kişneyişi duyuldu, yoldaki taşlardan kıvıl-

cımlar sıçradı ve Ağa, gümüş tabancaları, uzun yatağanı, büyük, kırmızı fesi ve alabildiğince sarhoş bir halde çeşmenin önünde belirdi. Dizginleri o denli sert çekti ki kısrak şahlandı. Eyerin üstünde, hayvanın yelesine tutunarak durabiliyordu. Silahını çekip havaya ateş etti ve gök gürlemesini andıran bir sesle bağırdı:

"Gâvurlar!"

Kalabalık bir anda çözüldü; giysileri parçalanmış, toz ve kan içinde, Likovrisi'liler bir yanda, Sarakina'lılar öte yanda toplandılar. Ortada yalnızca kötü yaralanmış olan öğretmen kalmıştı. Ağa'yı selamlamaya ayağa kalkmak için boşuna çaba harcıyordu.

"Gâvurlar!" diye haykırdı Ağa yeniden, Sarakina'lılara kanlı gözleriyle bakarak. "Köyüme neden geldiniz, ha? Defolun, defolun serseriler!"

Manolios bir adım atıp konuştu:

"Ağa, Likovrisi'de bağlarımız var, ürününü kaldırmak için geldik, onlar bizimdir!"

"Kes sesini! Ne zamandır sizin, ha? Nereden buldunuz onları, bitli sürüsü?"

Kayanın üstünden, Ladas Baba boynunu uzatıp öfkeyle baktı.

"Mihelis onları bize verdi!" dedi Manolios.

"Bu hiçbir anlama gelmez zavallı deliler, imzasının hiçbir değeri yok, çünkü o akıl yaşına erişmedi," dedi Ağa.

"Onda eksik olan yaş değil," diye düzeltti Ladas Baba tünediği yerden. "Eksik olan akıl!"

"Aynı şey yaşlı cimri, kes sesini!"

Silahını çekip Ladas Baba'ya doğrulttu.

"Merhamet! Merhamet!" diye bağırdı yaşlı adam kayanın arkasına çökerek. "Haklısın Ağa, yeterince yaşlı değil daha!"

Ağa kahkahayla gülüp tabancasını kuşağına soktu, sonra Sarakina'lılara döndü:

"Hanginiz Manolios? Ortalık toz duman, iyi göremiyorum. Kimse, öne çıksın."

"Benim," dedi Manolios, Ağa'nın kısrağına yaklaşarak.

"Hakkında ne derlerse desinler, sen iyi bir gençsin Manolios. Bana açıkça söyle şimdi, Bolşevik ne demek? Kulağımın dibinde durmadan bunu bağırıyorlar. Bu bir insan mı, söyle bana, yoksa hayvan mı, ya da kolera gibi bir salgın hastalık mı? Gerçekten bilmiyorum... Sen biliyor musun?"

"Evet Ağa," diye yanıt verdi Manolios, "biliyorum."

"Peki o zaman, Tanrınız'ın adı için söyle de ben de öğreneyim!"

"İlk Hıristiyanlar, Ağa..."

"İlk Hıristiyanları oldukları yerde bırak gâvur, aklımı karıştırma, rakı bu işi yeterince yapıyor zaten! İlk Hıristiyanlarla ne işim var benim? Ben sana 'Bolşevik' ne anlama geliyor diye soruyorum."

"Ben açıklayayım Ağa," dedi Ladas Baba'nın burundan gelen sesi. "Artık zengin ve yoksul olmasın istiyorlar; yalnızca reaya olmalı. İşte! Bundan böyle senin karın, benim karım olmayacak; hepsi ortak."

"Ağalar ve reayalar olmayacak mı?" diye kükredi Ağa. "Bunlar Tanrı'nın düzenini yıkmak mı istiyorlar? Hey, şu suratını çevir bakayım!"

Parmaklarını açıp Manolios'a nanik yaptı.

"Gözlerini aç da bak: Tüm parmaklar birbirine eşit mi? Büyük olanı var, küçük olanı var, Tanrı böyle yaratmış. O insanları da böyle yapmış, bazıları küçük bazıları büyük. Bazıları efendi bazıları köle. Balıkları da böyle yaratmış, büyük olan küçük olanı yer. Tanrı kurtları da, yesinler diye, koyunların yanına koymuş. Bu Tanrı'nın düzeni, şimdi siz Bolşevikler gelmiş... Cehennem olun!"

Bu sözlerden sonra yatağanını çıkarıp atını mahmuzlayıp Sarakina'lılara saldırdı.

Kadınlar bağrışarak kaçıştılar, erkekler aptallaşarak geri çekildiler. Yalnızca Manolios yerinden kıpırdamadı.

"Sen gâvur!" diye bağırdı ona Ağa, "defol git, yoksa kelleni uçururum. Korkmuyor musun?"

"Korkuyorum," dedi Manolios. "Ama yalnızca Tanrı'dan, insanlardan değil."

"Sen delisin!" dedi Ağa, gülmekten katılarak. "Sen çok komik bir adamsın, evime gel de eğlendir beni. Bizim dinimizde aptallar ve azizler arasında fark yoktur. Sen hem deli hem de azizsin, sen kutsal bir şakasın. Hadi, gel benimle, sana yiyecek, içecek veririm, seni giydirir, mutlu bir insan yaparım... Gelmeyecek misin? Öyleyse defolup git, budala, git, yok ol! Düşüncemi değiştirdim, seni öldürmeyeceğim."

Savunmalarını üzerine alan Ağa'yı zevkle dinleyen Likovrisi'lilere döndü:

"Siz gâvurlar, siz ne deli ne de azizsiniz, cehenneme kadar yolunuz var! Koca göbekliler, tembeller, defolun, gözüm görmesin sizi!"

Likovrisi'liler korkuyla kaçıştılar. Yannakos'la Kostandis öğretmeni kaldırıp evine taşıdılar. Zavallı adam aksıyor, canı çok yanıyordu.

"Hak ettim bunu," diye itiraf etti. "Ben ne koyun ne de kurdum, ben bir hiçim; kurtlar beni ısırıyor, koyunlarsa üstüme kusuyor. Neyin doğru olduğunu çok iyi bildiğim halde, dostlarım, gereğini yapacak gücüm yok. Gerçeğin ne olduğunu bildiğim halde susuyorum. Korkuyorum... Likovrisi'liler de, Sarakina'lılar da acımasızca vurdular bana. Bunu hak ettim!"

Yürümesine yardım eden iki arkadaşa baktı.

"Siz korkmuyor musunuz?" diye sordu hayranlıkla.

"Biz de korkuyoruz," diye yanıt verdi Yannakos. "Ama yürekli görünmeye çalışıyoruz. Benim kafam karmakarışıkken sana nasıl anlatayım! Bak, dinle: Yürekli

görünmeye çalışıyorum, yüreğim deli gibi çarpıyor. Ama yavaş yavaş –garip ama– yürekli görünmeye çalışırken, gerçekten yüreklenmiş buluyorum kendimi. Ne demek istediğimi anlıyor musun ihtiyar? Kitapların bu konuda ne diyor? Gerçeği söylemek gerekirse, ben de pek bir şey anlamıyorum! Ben bir eşeğim!"

Öğretmen acısına rağmen gülümsedi.

"Senin gibi olabilmek için tüm bildiklerimi verirdim Yannakos," dedi. "Ya sen Kostandis?"

"Ben mi? Yannakos'tan da beter, evet, ondan da beter. Korkuyorum, ürperiyorum, titriyorum, yüreğim çatlayacakmış gibi çarpıyor ama ben utanıyorum. Bir gün İsa'nın yolundan gitmek için her şeyimi bırakırsam, bu iyilikten, yüreklilikten değil, kendime duyduğum saygıdan olacak. Titreyeceğim, korkacağım ama geri çekilmeyeceğim. Anlıyor musun?"

"Manolios, hepimizden iyi," diye ekledi Yannakos. "Yürekli görünmeye çalışmıyor. Çünkü gerçekten yürekli o."

XVI
Yalınayak yolculuk

Ertesi sabah şafak sökerken Mihelis öfkeden köpürerek dağdan aşağı iniyordu. "Papazın evine gidip," dedi kendi kendine, "sakalını yolacağım, köyün ileri gelenlerine de ne mal olduklarını söyleyeceğim, kilisenin çanlarını çalıp bütün köyü toplayacağım ve kendimi dinlettireceğim."

Bir kızıp bir durularak, kullanacağı en ağır sözleri aradı. Bütün gece uyuyamamıştı. Şafak sökerken –ki artık gözleri bütünüyle açılmıştı– onu yeniden görmüştü; ölü adam ona bir kez daha görünmüştü. Yatağının yanında durmuş, sitem dolu gözlerle kendisine bakmış, başını sallamıştı... Dudakları kımıldamış ve Mihelis onun öte dünyadan gelen zayıf, boğuk sesini duymuştu: "Neden? Neden? Neden?.." Başka bir şey söylememişti.

Mihelis yerinden sıçramış ve sopasını eline alıp titreyerek köye doğru yola koyulmuştu.

Doğruca papazın evine gitti, kapıyı itip içeri girdi. Avluyu geçti ve onu, pencerenin önünde, bir mektubun üzerine eğilmiş, ağlayarak okurken buldu.

Mihelis'i görür görmez mektubu cüppesinin altına sakladı ama Mihelis'e yazıyı tanıyacak kadar zaman kalmıştı. Anlamıştı; öfkesi birden geçiverdi. Havada ölüm kokusu vardı, yüreği daraldı. Papaz kendini topladı, gözlerini kuruladı ve Mihelis'e baktı.

"Seni buraya getiren şey nedir, delikanlı?" dedi alayla. "Sarakina'dan şimdiden sıkıldın mı? Keşiş yaşamı zordur. Bu nedenle köye, evine dön, zenginliğinin tadını çıkar, zavallı çocuk... Umarım henüz herhangi bir kâğıt imzalamadın," diye ekledi kaygıyla.

"Artık hiçbir şeyim yok, hiçbir şeyim. Özgürüm."

"Kâğıtları imzaladın mı?" diye yineledi papaz telaşla.

"Evet."

"Sen delisin! Deli, deli!" diye kükredi papaz, pencere pervazını yumruklayarak. "Mahvoldun, seni zavallı budala. Artık o sahtekâr papazın kölesi oldun. Bütün o servete yazık!"

"Özgür demek istiyorsun herhalde," dedi Mihelis, içinde yeniden öfkenin kaynadığını hissederek. "Asıl sen kölesin Peder. Asıl üzerindeki o kutsal giysiye yazık!"

"Bu kadar derde ben senin ve kızımın iyiliği için girdim," dedi papaz, kinle dolu, bitkin bir sesle... "Artık her şey bitti!"

"Mektubunda ne yazıyor?"

"İşte, al da oku!" dedi mektubu çıkararak.

Mihelis mektubu aldı, üzeri gözyaşlarıyla kaplıydı. Babasının mıydı bunlar, yoksa kızının mı? Nereden bilebilirdi ki? Yavaşça, zorlukla okudu; gözleri yaşlarla dolmuştu.

... İyi değilim baba, bağışla beni, hiç iyi değilim... Her gün biraz daha kötüleşiyor, eriyorum. Doktorlar artık yatağımın yanından duraksamadan geçiyorlar. Bana bakmıyorlar bile. Beni şimdiden defterden sildiler. Ve ben sanki tepemde gökyüzü varmış gibi gözlerimi tavana dikip öylece yatıyorum; bana kalan tek gökyüzü bu. Sen olmasan, ölürken sanki, belki de mutlu olabilirdim. Ama ben gittikten sonra sen bir başına kalacaksın; sana bir bardak su bile getirecek kimse yok... Ben senin için acı çekiyorum, bir de bir zamanlar nişanlı olduğum adam için. Belki o benim ölümüme üzülmeyecek ama ben onu düşündükçe

kendimi tutamayıp ağlıyorum... Neden? Neden? Ne yaptım ben? Ben yalnızca bir ev ve çocuk istedim... ve şimdi...

Mihelis daha fazla okuyamadı. Mektubu pencerenin pervazına bırakıp kapıya yürüdü.

"Pekâlâ," dedi, "ben gidiyorum."

"Ne istiyordun? Neden geldin?"

"Hiçbir şey. Hiçbir şey istemiyorum. Senden ne isteyebilirim? Sağlıcakla kal!"

"Tanrı çok acımasız, insanlara merhametsizce vuruyor... Ben, O'na ne yaptım?"

Mihelis eşikte duruyordu. Sinirlenerek döndü:

"O'nun asıl sana vurması gerekirdi, tutkularının kölesi olan sana, papaz, kızına değil!"

"Bana neremden vuracağını biliyordu; öyle de yaptı..." diye mırıldandı papaz ve gözleri yine yaşlarla doldu.

Birden öfkelenerek yalınayak avluya fırladı.

"Bu senin suçun, hep sizin suçunuz!" diye inledi. "Manolios'un, Sarakina'daki keçisakallının ve senin! Alçaklığınız ve hainliğiniz neden oldu bütün bunlara! Daha önceleri hepimiz rahattık, her şey Tanrı'nın istediği gibi yürüyordu; kızım sağlığına kavuşacak, sen kötü davranışlarınla babanın ölümüne neden olmayacak ve ben, bir yıl içinde kollarımda torunumu tutuyor olacaktım... Ne var ki, o hiçbir işe yaramaz Manolios haini senin kafana kötü düşünceler soktu. Sonra o lanet olası keçisakal, o yaşlı tilki geldi. Sonra baban acıdan öldü ve şimdi de sen servetini paramparça ettin, ben de nişan yüzüğünü kafana fırlattım. Bunu duyunca kızımın sağlığı büsbütün bozuldu. Şimdiyse her şey bitti, ölüyor o... Ölümünden sen de sorumlusun, sefil! Onu da öldürdün, babanı öldürdüğün gibi. Hastalığa karşı mücadele edecek gücü vardı zavallıcığın, ama şimdi..."

Küfrederek, içini çekerek avluda bir aşağı bir yukarı

yürüdü. Yeni bir hiddet kasırgası kapladı içini.

"Senin dengesiz ve deli olduğunu, imzanın hiçbir değer taşımadığını her yerde açıklamakta haklıydım. Senin olan her şeyi alıp cemaate vereceğim. O lanet Sarakina'lılar tek bir üzüm tanesi bile yiyemeyecekler! Tek bir zeytin tek bir buğday tanesi bile... Hayır, hayır, işler senin istediğin gibi yürümeyecek. Yemin ediyorum, senin babana, senin kızıma yaptığını, ben de sana yapacağım! Göreceksin, göreceksin, bakalım sonunda kim gülecek. Gidip piskoposu bulacak ve ona tüm hikâyeyi anlatacağım. Tüm köy tanığımdır, Ağa bile benim yanımda. Mahvedeceğim hepinizi!"

"Herkes senin yanında," dedi Mihelis, papazın acısı ve nefreti karşısında yüreği parçalanarak. "Tanrı'dan başka herkes senin yanında. Sarakina'daki onca insanın açlıktan ölmesine yüreğin dayanacak mı? Senin Tanrı'dan korkun yok mu?"

"Mariori ölürse vahşileşeceğim, kimseye acımayacağım! Cüppemi ısırgan otlarına atıp silahımı alacağım ve herkesi öldüreceğim. Neden Tanrı Mariori'mi öldürüyor? Ne yaptı O'na? Dünyada ondan iyi, ondan masum, ondan tatlı başka yaratık var mıydı? Ve önce Manolios'u öldüreceğim. O köpek her şeyin sorumlusu. Ağa onu asmadı, ben asacağım. Bizim önümüzde aziz, kahraman numarası yapıyor ama kendini Moskoflara satmış. Hain, kâfir, Bolşevik!"

Öfkeden kudurmuş bir halde yumruğunu Mihelis'e doğru sallayarak kükredi:

"Defol! Bir daha gözüm görmesin seni!"

Ağzı açık avlunun taşlarına yığıldı.

Evde kimse yoktu. Mihelis eğildi ve tüm gücünü toplayarak ağır, yaşlı adamı kaldırdı. Onu eve taşıyıp divana yatırdı. Mutfağa gidip bir bardak su doldurdu ve ona getirdi. Papaz bardağı kaptı, küçük yudumlarla içti, gözlerini açtı.

"Mihelis," diye mırıldandı, "ben yıkılmış bir insanım. Tanrı beni yüreğimin ortasından vurdu ama pişmanlık duyamam... Kimseyi bağışlayamam, kimseyi! Git, artık seni görmek istemiyorum!"

Canlandı, ayağa kalktı, avluyu geçip kapıyı açtı:

"Defol ve bir daha asla evime ayak basma!"

Mihelis sanki bilmediği bir yere düşmüş, sanki düşte yürüyormuş ve bu evleri, bu dükkânları ve çınar ağacını ilk kez görüyormuş gibi köyün sokaklarından geçti. Baba evinin önünde durdu ve uzun bir süre baktı; sanki anımsamak için güç harcıyordu... İçeri girmek istedi ama avluda, topraktan koparılmış otlarla örtülü, girişini engellemek için kollarını açmış, uzun boylu, ölü bir adam görmekten korkuyordu... Titredi ve adımlarını sıklaştırıp oradan uzaklaştı. Papazın lanetleyici, "Onu sen öldürdün, sen..." sözleri sanki peşinde, onu kovalayan ölü insanlar kalabalığı olmuştu.

Köyün bitiminde durdu. "Neden geldim ben?" diye sordu kendine. "Evet, neden? Kızgındım ama kızgınlığım geçti, öyleyse neden?" Birden Mariori'nin hayali belirdi gözlerinin önünde: Onu karşısında, solgun, gözleri ardına dek açık, küçük, kırmızı bir mendili ağzına bastırarak yerde uzanmış gördü... "Bu köy ölülerle dolu," diye mırıldandı. "Hortlaklarla dolu. Gitmeliyim!"

Gökyüzü bulutlarla örtülmüş, güneş kararmıştı. Ansızın rüzgâr esmeye başladı; ağaçlar ürperdi, birkaç ölü yaprak yerde sapsarı yamalar oluşturarak saçıldı.

Yoldan geçen iki-üç köylü onu görmezlikten gelerek adımlarını sıklaştırdılar ve gözden kayboldu. Onu gören bir çocuk ağlamaya başladı. Yaşlı bir kadın eşikte belirdi, onu gördü, haç çıkardı ve hemen kapıyı kapadı. Yaşlı kemiklerini ısıtmak için avluda bir güneş ışığını arayan kocasının yanına koştu.

"Dışarıda," diye fısıldadı ona, "yaşlı yargıcımızın oğ-

lu Mihelis var. Onu bir görsen! Acınacak durumda... Zayıf, solgun, gözlerinin feri kaçmış..."

Yaşlı adam başını salladı.

"Layığını buldu," dedi kötülük dolu bir sesle. "Budala, tüm servetini bağışladı, şimdi de sokaklarda geziyor... Yalınayak mıydı?"

"Hayır, ayağında hâlâ eski pabuçları var... Zavallıcık, aklını yitirdi derken haklıymışlar."

"Patriarheas soyunun sonu!" diye fısıldadı yaşlı adam. "Her şeyi yediler, içtiler, kucakladılar. Ve bak şimdi ne haldeler! Ne dersen de, bence Tanrı adil! Dinle hanım, bir gün gelip de kapıları çalmaya başlarsa, ona bir lokma ekmek ver, böylece biz de Patriarheas'lara sadaka vermiştik diyebiliriz!"

Haç çıkardı.

"Tanrı'ya şükürler," diye mırıldandı memnunlukla.

Uzaklarda gök gürledi. Rüzgâr soğumuş ve yağmurun kokusunu getirmişti. Mihelis silkindi.

"Gidip Yannakos'u bulayım," diye karar verdi birden. Köye geri döndü.

Şimdi yağmur iri damlalar halinde düşüyordu, sokaklar bomboştu. Mihelis dulun evinin önünden geçerken durdu, kapıyı itip açtı. Avlu terk edilmiş, kırmızı karanfiller solmuştu. İçeri girdi. Yatak takımı, tabureler ve sandık çalınmıştı. Yatağın ahşap iskeleti paramparça olmuş, panjurlar sökülmüştü. Yalnızca bir tanesi, acınacak bir halde menteşelerine asılı, duvara çarpıyor ve rüzgâr estikçe kasvetli bir sesle gıcırdıyordu. Yoldan geçenler içeriye dalmış, köşelere ve duvarlara pislemişlerdi...

"Zavallı Katerina," diye mırıldandı Mihelis. "Ne büyük zevkler alıp verdin! Şimdi yıkık dökük olan bu odada, kim bilir neler gördün, neler işittin. Öff! Sefil bir dünya bu!"

Bir farenin tıkırtısı duyuldu. Sazlardan örülü tavan-

da yuvalanmıştı ve merhametli Tanrı, ona gece gündüz durup dinlenmeden dulun tavanını yiyip bitirme görevi vermiş gibi çalışıyordu.

Kapıyı arkasından kapadı ve Yannakos'un evine doğru yürüdü.

"Tüm çılgınlıklarına rağmen Katerina'nın cennete girmesi Papaz Grigoris'in tüm cüppeleriyle birlikte girmesinden daha kesin," diye düşündü yolda. "Belki de çoktan oraya varmış, Mecdelli Meryem'in yanında oturuyordur!"

Yüreği biraz rahatlayarak Yannakos'un kapısına vurdu.

Yannakos şafaktan beri ahırdaydı. Eşeğine veda ediyordu. Onu Sarakina'lılara vereceğine söz vermişti ama dün akşam Ladas Baba'dan bir haber almıştı: "Ya bana üç altınımı geri verirsin ya da eşeğini alacağım. Hapse girmek istemiyorsan iyi düşün!"

Kollarını sevgili arkadaşının güçlü ve sıcak boynuna sarmıştı. Onunla konuşurken hıçkırıyor ve ona söylenecek ne sevgi dolu sözler buluyordu!

"Yusufaki'm, insanlar kötü, bizi kıskanıyorlar, ayırmak istiyorlar... Bizi ayırmaya çalışan o yaşlı cimrinin ellerinde halin ne olacak şimdi? Ya ben, bu dünyada bir başıma ne yapacağım? Mahvolduk Yusufaki'm; kötülere ve onların altın liralarına lanet olsun, lanet olsun bizi yoksul yaratan adaletsiz kadere... Elveda, elveda Yusufaki'm..."

Eğilip kadifemsi boynunu öptü; ince tüylü, beyaz karnını usulca, sevgiyle okşadı, kuyruğunu çekti ve ağladı...

Efendisinin okşayışlarıyla mutlu olan Yusufaki, başını salladı, boynunu kaldırdı, kuyruğunu dikti ve hafifçe anırmaya başladı.

Kapı çalınıyordu, Yannakos sıçradı. Ama Mihelis'i görünce korkusu geçti.

"Selam Mihelis," dedi güvenle. Gözleri kızarmıştı.

"Ne oldu Yannakos, neden ağlıyorsun?"

Yannakos utanarak elinin tersiyle gözlerini sildi.

"İkinci çocukluk olmalı," dedi. "Eşeğime veda ediyordum... Ladas Baba üzerinde hak ileri sürüyor, şeytan götürsün!"

"Yiyecek bir şeyin var mı?" diye sordu Mihelis. "Açım, dağdan şafakta ayrıldım ve neredeyse öğlen oldu. Sonra –dinle Yannakos– doğru gidip Ladas Baba'yı bulacağım. Eşek Sarakina'ya aittir, onu alamaz!"

Yannakos başını salladı. Papazın Ağa'yla anlaşmış olduğunu, Piskopos'a yazdığını ve Mihelis'in imzasının geçerli olup olmadığına karar verilene dek mirasa el sürmesine izin verilmeyeceğini duymuştu. Tüm köy yalancı tanıklık etmeye ve Patriarheas'ın oğlunun aklının kıt olduğunu söylemeye hazırdı.

"Onu benden alırsa," dedi birden, "yemin ederim, evini yakarım!"

Eve girdi; sıcak suya yumurta kırdı, ekmek, peynir ve üzüm getirdi. Yağmur durmuştu; avluda, ahırın karşısına oturup yediler; yanlarında eşek de mutlu bir halde yemini yiyordu.

"Burada üçümüz ne iyiyiz!" diye içini çekti Yannakos. "Ve o yaşlı hırsız bizi ayırmak istiyor..."

"Şimdi gidip onu göreceğim," dedi Mihelis, ayağa kalkıp ağzını silerek. "Onu alamayacak!"

Ladas Baba'yla karısı alçak masanın önünde bağdaş kurmuş yemek yiyorlardı. Yaşlı Penelope ördüğü çorabı yanındaki tabureye bırakmıştı. Küçücük lokmaları, bunları sanki bir deliğe atıyormuşçasına ağzına tıkıyor, tek bir söz söylemeden ağır ağır ve duygusuzca çiğniyordu. Yaşlı adamın neşesi yerindeydi, kendi kendine konuşup duruyordu:

"Tanrı'ya şükür her şey iyi gidiyor hayatım. Papaz gerçek bir şeytan. Ağa'yı yanına çekti, Piskopos'a mektup yazdı. Göreceksin, çok geçmeden yaşlı Patriarheas'ın malları benim elime geçecek. Güya cemaate kalacakmış! Pöff! İnanma bunlara Penelope Ana. Papazla her şeyi ayarladım. Mallara haciz konacak; papaz kendi payını alacak, o domuz her şeyi kendine ayırmak istedi ama anlarsın, buna izin vermedim. Sonunda bir uzlaşmaya vardık. Birkaç gün içinde, aforoz edilen Yannakos'un eşeği de bizim olacak. Onu sana vereceğim Penelope'm, sırtına binip topraklarımızda dolaşacaksın. Uysal, iyi eğitilmiş bir hayvandır, eyerini görmüşsündür, içi kuştüyü; onun üzerinde bir kraliçe gibi duracaksın! Yapayalnızız Penelope'm –ne çocuk ne köpek– hiç masrafımız yok, kral ve kraliçe gibiyiz biz. Ah, ah, bir-iki yüzyıl daha yaşayabilseydim, tüm Likovrisi avucumun içine düşerdi. Neden biliyor musun? Çünkü hepsi gösterişçi budala, hepsi yeni giysiler yeni ayakkabılar alıyorlar, hepsinin çocuğu var. Bunların hepsi para götürür, para da yuvarlak olduğu için yuvarlanır gider... Oysa biz... sağlığına Penelope'm!"

Bardağını suyla doldurdu, içti ve zevkle dilini şapırdattı.

"Tanrı'nın verdiği suyla karşılaştırıldığında şarap nedir ki?" diye ekledi.

Mihelis kapıyı vurmadan açıp içeri girdi. Onu gören Ladas Baba'nın kaşları çatıldı. "Kavga arıyor gibi," dedi kendi kendine. "Yüzündeki ifadeyi beğenmedim. Aptal rolü oynayayım."

"Hoş geldin Mihelis hazretleri," dedi. "Geç otur. Umarım yemek yemişsindir."

Penelope Ana kalktı, masayı temizledi, çorabını alıp köşeye oturdu ve örgüsüne devam etti.

"Yaşlı obur," dedi Mihelis, "topladığın bu tarlaları, bağları, zeytinlikleri, evleri, altın dolu kasaları ne yapacak-

sın? Mezara mı götüreceksin? Bir ayağın çukurda, hâlâ doymadın mı? Şimdi de zavallı Yannakos'un eşeğine el koymak istiyormuşsun... Tanrı'dan korkun yok mu? İnsanlardan utanmıyor musun?"

"Bu gerçekten aklını yitirmiş," dedi yaşlı adam kendi kendine, kafasını kaşıyarak. "Hâlâ benim işlerime Tanrı'yı karıştırıyor! Onunla nazik bir biçimde konuşmalıyım, yoksa bir nöbet geçirip bana saldırabilir..."

"Sevgili Mihelis," diye yanıt verdi tiksinti verici bir tatlılıkla, "ne yapabilirim ki? Adalet adalettir. Bana üç altın borçlu, ne yapabilirim? Benim de gereksinmelerim var."

"Ya ben bir kâğıt yazıp borcu üzerime alsam ve imzalasam?"

Yaşlı adam öksürdü.

"Kötü dedikodulara bakılırsa, genç yargıç, sana gösterilen tüm saygıya rağmen şimdilik imzan... İsa adına, hemen kızma! Ben tek bir kelimesine bile inanmadım ama ne de olsa insanız; hassas makineleriz, bir vida oynasa..."

Mihelis yerinden fırladı. Oturduğu tabureyi kapıp yere attı. "Böyle giderse," dedi kendine, "bunlar beni gerçekten delirtecekler!" Yaşlı adama yaklaştı ve alev alev yanan gözleriyle ona baktı.

Ladas Baba bir köşeye büzülmüş, elini pencereye koymuş, avluya bakıyordu... "Tanrı'ya şükür," dedi kendine, "sokak kapısı açık, eğer iş kötüye varırsa atlayıp kaçarım..."

"Bana ayni ödeme yapabilseydin..." diye inledi.

"Eve gidip senin için bir şeyler bulayım, yaşlı düzenbaz!" diye bağırdı Mihelis, yaşlı adama daha da yaklaşarak. "Cimri! Tefeci! Domuz!"

"Babanın evi bugün Ağa tarafından mühürlendi," dedi yaşlı adam. Birden, dilini ısırdı. "Pot kırdım, bunu söylememeliydim... Kuduracak! İşte geliyor, işim bitti!"

Mihelis başını tuttu; çatlayacak gibiydi.

"İsa adına," diye bağırdı. "Beni çıldırtacaksınız! Açık konuş Ladas Baba, beni babamın evinden mi kovuyorlar? Yemin ederim, bir teneke benzin döküp tüm köyü yakacağım! Gitme cimri, nereye gidiyorsun? Buraya gel, seni domuz!"

Onu yakalamak için atıldı ama yaşlı adam bir sıçrayışta kapıya varmıştı. Mihelis fırlayıp onu boğazından tuttu. Yaşlı adam dizlerinin üzerine çöktü ve cırtlak cırtlak bağırmaya başladı.

"Kim yaptı bunu? Papaz mı? Ağa mı? Sen mi?"

"Hayır, ben değil, ben yapmadım Mihelis! Penelope Ana'ya sor, ben evime kapanmıştım... Yalnızca duydum... Penelope Ana'ya sor... Ağa bu sabah, Papaz Grigoris'le gitmiş oraya... Bana kasabadan Piskopos'un doktorlarla birlikte geleceğini söylediler."

"Doktorlar mı?" diye bağırdı Mihelis, saçları diken diken olarak, "doktorlar mı?"

"Bırak beni Mihelis, boynumu öyle sıkma... Sana her şeyi söyleyeceğim. Boğma beni!"

Mihelis onu ensesinden tutup ayağa kaldırdı.

"Konuş yaşlı ahlaksız, bana her şeyi anlat, her şeyi!"

"Penelope, bana bir tas su ver... Boğuluyorum!"

Ama Penelope Ana örmeyi sürdürdü, hiçbir şey duymamıştı; karışmadı. Örgüsünü örüyor; sakin, hareketsiz ve ölü, gülümsüyordu.

"Bırak kapıyı kapayayım da komşular bizi duymasınlar," dedi yaşlı adam ve bir sıçrayışta sokağa atlayıp tüm gücüyle koşmaya ve bağırmaya başladı:

"İmdat köylüler, yardım edin! Mihelis beni boğmak istiyor!"

Dehşete kapılan komşular kapılarını sürgülediler. Ladas koşmayı ve haykırmayı sürdürdü. Papaz Grigoris'in evine geldi, papaz eşikte göründü.

"Yardım et Peder, nöbet geçiriyor, Mihelis beni boğmak istedi, bırak içeri gireyim!"

Ama papaz kollarıyla kapıyı örterek onu içeri sokmadı.

"Koş," dedi, "bağır, tüm köye haber ver! Hadi git Ladas Baba, herkes duysun, o zaman inanırlar... Hadi koş!"

Ve kapıyı yüzüne kapattı.

Yağmur yeniden başlamıştı. Papazın oyununu anlamış olan Ladas Baba tüm köyü dolaştı, her köşede durarak tiz çığlıklar attı. Yerden aldığı bir ip parçasını herkese gösteriyordu.

"Mihelis beni boğmaya geldi, işte bu iple. Yardım edin kardeşlerim! Biri kapısını açıp beni içeri alsın! Mihelis geliyor, elinde bir teneke benzin var!"

Bir kapı açılır açılmaz koşarak uzaklaşıyor ve çığlıklarını daha da artırıyordu.

"Her şeyi yakmak için bir teneke benzin almış! Yardım edin! İmdat!"

Köy kısa sürede birbirine girmişti. Bazıları eski silahlarını alıp kapılarının ardına saklanarak beklemeye başlamışlardı. Ağa balkona çıktı.

"İki güçlü adam, gidip onu tutuklasınlar! Panayotaros nerede?"

Panayotaros çabucak geldi:

"Emrindeyim Ağa!"

Ağa ona bir ip attı.

"Hadi, git onu bağla ve bana getir! Hey, bekle; bugünden itibaren seni hizmetime alıyorum Panayotaros. Ateşli, güçlü birisin, bir köpek gibi de hırlıyorsun. Tam benim istediğim gibi. Bekle de sana o lanet olası eski muhafızımın fesini atayım. Artık onu giyeceksin. Hadi git, iyi şanslar!"

Döndü, fesi askıdan alıp aşağıya fırlattı.

"İşte dostum, sana şans getirsin!"

Sonra arkasında oturmuş tembel tembel sigara içip burnundan duman çıkaran İbrahimaki'ye döndü:

"Benim küçük İbrahimakim, anlaşılan zavallı çocukcağızı iyice delirttiler!"

"Bana kadınları ne zaman getiriyorlar?" dedi tay, ateşlenerek. "Muhammed aşkı için ben de neredeyse delireceğim!"

Panayotaros fesi ve ipi alarak Ladas Baba'nın evine yollandı.

Ama Mihelis çoktan gitmişti. Köylüler tarafından görülmemek için en ıssız yollardan geçmişti. O geçerken kapılar kapatılmış, kadınlar korkuyla bağırmışlardı.

Dağa giden yola varınca yavaşlamıştı, soluk soluğaydı. İnce ve sık bir yağmur yağıyordu. Dağı ince bir sis tabakası kaplamış, ovayı su basmıştı. Mihelis bir kayanın altına girip yağmurun dinmesini bekledi. Ağzı kurumuştu.

Yağmuru izleyip kayadan kayaya dökülerek akan suyun mırıltısını dinledi. Yavaş yavaş düşünceleri de suyla birlikte akarak ovaya inmeye başladı. Düşünceleri de yuvarlandı, çoğaldı, kabardı, dört bir yandan gelen kollarla zenginleşti, bir çağlayan oldu, köyü bastı. Mihelis'in yüreği kabarmıştı. Canlılar ve ölüler çamur içinde topraktan çıkıp yağmurun altında ağır adımlarla, ovayı terk edip kendisine doğru tırmandılar. En önde, uzun boylu, şişman, bir testi gibi şiş göbekli, yeşilimsi mavi tenli bir ölü yürüyordu: Bu, yargıçtı. Sanki kıyamet günüydü. Melekler borazanlarını çalmışlardı ve insanlar, kurtlar gibi çamurların içinden çıkıyorlardı...

Birkaç gün önce Mihelis, Vahiy'i okumuştu ve düşünceleri melekler, borazanlar, kıyıları köpükler içindeki denizlerde yelken açan orospular, kanda yüzen, siyah, yeşil, kırmızı ve beyaz atlara binmiş atlılarla doluydu... Mihelis yağmuru izledi, şakakları zonklayana dek suyun sesini dinledi; ona sanki dünya parçalanıyormuş gibi gel-

di. Hava kararmaya başlamıştı, dünyayı boğmaya, toprağı yiyip bitirmeye kararlı olan yağmur, hüzünlü ve düzenli yağışını sürdürdü.

"Ey Tanrı'm, yerinden kıpırdatılamaz olan yalnızca Sen'sin," diye mırıldandı. Mihelis, gözleri yaşla dolmuştu. "Eğer Sen var olmasaydın, her şey yok olur, erir ve parçalanırken insan neye sarılırdı? Sevdiği kadına mı? Onu bu dünyaya getiren babasına mı? İnsanlara mı? Her şey soluyor, çöküyor, parçalanıp dökülüyor. Yalnızca Sen, Ey Tanrı'm, orada kıpırdamadan duruyorsun. Bırak Sana ulaşayım! Beni sıkı tut Tanrı'm, aklımı yitiriyorum!"

Mağarada Papaz Fotis ile Manolios, saatlerdir tedirginlik içinde Mihelis'i bekliyorlardı.

"Bu kazanılması çok zor bir mücadele olacak, Peder," dedi Manolios. "Bu dünyadaki yaşam için bu kadar zaman yitirmeye değer mi?"

"Değer, değer Manolios!" diye yanıt verdi Papaz Fotis, kararlı bir sesle. "Ben de bir zamanlar, 'Bu dünyadaki yaşam için mücadele etmeye değer mi? Bu dünyadan bana ne. Ben cennetten kovulmuş bir sürgünüm ve evime, ülkeme dönmeye çabalıyorum,' derdim. Ama sonra gerçeği anladım. Bu dünyada utkulu olamayan kimse cennete giremez. Ateşle, sabırla, durup dinlenmeden mücadele etmeyen kimse de utku kazanamaz. Cennete uçmak isteyen insanın başlangıç noktası bu dünyadır. Bütün Papaz Grigoris'ler, Ladas'lar, Ağa'lar, büyük mal sahipleri savaşmamız için gönderilmiş, kötülük güçleridir. Eğer silahlarımızı atarsak hem bu dünyada hem de yukarıda, gökyüzünde mahvolduk demektir."

"Mihelis çok narindir, kolay bir yaşama alışmıştır, o başaramayacak..."

"Birlikte başarırız. Bu akşam bize getireceği haberleri bekleyelim. Haberler kötüyse, yarın Piskopos'u görme-

ye gideceğim ve hakkımızı korumasını isteyeceğim. Kış yaklaşıyor, bizi çıplak, aç ve barınaksız yakalamamalı."

"Tehlike içindeki ruhları kurtarmak için canımı verebilseydim..." diye mırıldandı Manolios.

"Hepsini bir kerede vermek, günlük mücadele içinde kanını damla damla akıtmaktan daha kolaydır. Bana, cennete giden yol hangisidir diye sorulsa, 'En zor olanı,' diye yanıt verirdim. Onun için bu yolu seç Manolios, cesaret!"

Manolios hiçbir şey söylemedi. Papazın haklı olduğunu hissediyordu ama sabırsızdı. O gün, yaşamını feda etmeye hazırlandığı anda duyduğu insanüstü mutluluğu unutamıyordu. O ateş sönmemişti, hâlâ içinde, yitik bir cennet kadar uzaktaydı. Günlük mücadele ona yavaş ve sıkıcı geliyordu.

Birlikte sessizce yağmurun yağışını dinlediler. Bazen bir ışık karanlığı yırtıyor, mağaraya dalıyor, iki soluk yüzü, bir boynu, bir kolu aydınlatıyor, sonra her şey yeniden karanlığa boğuluyordu.

Birden taşların üzerinde aceleci ayak sesleri duydular.

"Mihelis bu!" diye bağırdı Manolios, sıçrayarak.

İki arkadaş karanlıkta kucaklaştılar ve mağaraya girdiler.

"Hoş geldin Mihelis," dedi Papaz Fotis. "Likovrisi'den bize ne haberler getiriyorsun?"

"İmzamın artık beş para etmediğini, Ağa'nın babamın evini mühürlediğini, deli olduğumu kanıtlamak için doktorların geleceğini... Son olarak da, Mariori'nin ölmek üzere olduğunu... İşte, haberlerim bunlar! Yakınmaya hakkınız yok!"

Yere uzanıp sırtını bir kayaya yasladı. Kısa bir sessizlikten sonra, şaka yapmaya çalışarak yineledi:

"Yakınmaya hakkınız yok, ellerim boş dönmedim."

"Yakınmıyoruz," diye yanıt verdi Papaz Fotis, doğrularak. "İnsan olmak budur işte: acı çekmek, adaletsizliğe uğramak ve teslim olmaksızın mücadele etmek! Teslim olmayacağız Mihelis. Yarın kasabaya gidip mücadeleyi sürdüreceğim!"

Mihelis başını salladı.

"Tanrı'nın sana söylediği gibi yap Peder. Ben yokum, daha fazla gücüm yok... Bir an için, aşağıda kendimi kaybettim. Ladas Baba'yı boğmak, benzin döküp köyü yakmak istedim. Ama sonra, bütün bunları yapmışçasına yorgun düştüm, cesaretimi yitirdim. Korktum ve kaçtım."

"Mücadeleyi biz sürdürürüz Mihelis," dedi Manolios, karanlıkta arkadaşının kolunu tutarak. Onun alev gibi yandığını duydu.

Yağmur durmuştu, Papaz Fotis ayağa kalktı.

"İyi geceler," dedi. "Gidip yarın için hazırlanayım. Erkenden yola çıkacağız Manolios."

Gecenin içinde kayboldu.

"Yaşam ne denli acı," diye içini çekti Mihelis. "Bana bir iyilik yap Manolios. Yarın kasabaya ineceğine göre, gidip Mariori'yi gör ve ona selamlarımı ilet. İşte bu kadar."

Yatağına uzandı ve yeniden babasını görmeyi umarak gözlerini kapadı.

Ertesi gün, bütün yol boyunca Papaz Fotis ile Manolios çok az konuştular. Gökyüzü kapalıydı ama artık yağmur yağmıyordu. Yine de dünkü tufandan sonra, yalınayak çamurun içinde yürüdüler, art arda acı içinde ilerlediler.

Bazen geniş bir ovaya dağılmış bazen dalgalar halinde yayılmış ağaçlar ve bağlarla örtülü verimli topraklardan geçtiler. Sonunda bulutlar dağıldı, güneş göründü, pırıl pırıl mavi gökyüzü ortaya çıktı. Bir tepede iki eski mermer sütun bembeyaz parıldıyordu.

"Bütün bu topraklar bir zamanlar bizimdi..." diye içini çekti Manolios.

Papaz Fotis bir an durdu, yıkık sütunlara baktı ve sanki bir kilise kalıntısının önünden geçiyormuş gibi haç çıkardı. Ruhu alevlenmişti ama konuşmadı.

Çantaları sırtlarında, papaz parçalanmış cüppesinin, Manolios kaba kumaştan yapılmış giysisinin içinde, sessizce yola devam ettiler.

Ne zaman bir köyden geçseler köpekler havlıyor, kapılar açılıyor, başlar uzanıyor, gözler onları izliyor; insanlar zaman zaman onlara güzel bir söz söylüyor, bir, "Hoş geldiniz! Nereye gidiyorsunuz? İyi şanslar!" diyorlardı. Sonra kapılar hemen kapanıyor ve iki sefalet temsilcisi kendilerini yeniden ıssız yolda bir başlarına buluyorlardı.

Öğleüzeri, bir şeyler yemek ve güçlerini yeniden toplamak için bir kavak ağacının altında durdular. İki taşın üstüne oturdular. Dün yağan yağmurun dövdüğü kokulu bitkilerin –kekik, nane, yarpuz, adaçayı– güzel kokuları buram buram ortalığı sarıyordu. Hava açmış, gökyüzüne koskoca bir gökkuşağı asılmıştı.

Papaz Fotis yerin ve göğün yağmurdan sonraki görkemini izledi, solgun ve gururlu yüzünü rahat bir gülümseyiş kapladı.

"Bir gün," dedi, "Kutsal Dağ'da, manastırından çok uzakta, bir uçurumun tepesinde inzivaya çekilmiş olan Peder Sofronios'a sormuştum: 'Peder Sofronios, siz kurtuluşa giden yolu nasıl buldunuz?' 'Ben biliyor muyum, oğlum,' diye yanıt verdi, 'ben farkına varmadan, öyle oluverdi işte... Bir sabah uyandım, bütün gece yağmur yağmıştı; pencereden dışarı baktım. Hepsi bu.' 'Hepsi bu kadar mı, Peder Sofronios?' 'Daha ne olsun istiyorsun oğlum? Pencereden Tanrı'yı gördüm...' O günden beri, ne zaman erken kalksam ve yağmurdan sonra toprağa

baksam, yaşlı dervişi sevgiyle anımsarım. Çoktan ruhunu Tanrı'ya teslim etmiş, şimdi cennette dolaşıyor olmalı. Belki de, hoşuna gitsin diye, Tanrı geceleri cennette yağmur bile yağdırıyordur."

Manolios ürperdi. Papaz Fotis'in bu sözleri, ıslanmış toprağa elde edebileceği en yüce anlamı vermiş, Manolios'un yüreği yeniden canlanmıştı.

"Sağ ol Peder!" dedi, birkaç saniye süren sessizlikten sonra. "Ben Tanrı'yı en zor anlarda arıyorum; sen O'nu bana her geçen an gösteriyorsun. Ben onu vahşi ölümlerde arıyorum; sen benim O'nu basit günlük mücadele içinde görmemi sağlıyorsun. Kasabaya neden gittiğimizi ve oraya vardığımızda kiminle mücadele edeceğimizi daha yeni anlıyorum."

"İnsan aradığını asla bulamaz oğlum. Biz gittiğimiz yerde Tanrı'yı bulacağız. Ve biz, O'nu hiç görmemiş olanların anlattığı gibi; pamuk bulutların üzerinde neşeyle oturan pembe yanaklı, yaşlı bir adam olarak değil, kendi iç varlığımızdan savaş ilan eden bir ses olarak bulacağız. Bu savaş dün Papaz Grigoris'e, Ladas Baba'ya karşıydı, bugün Piskopos'a karşı, yarını ise göreceğiz... Her zaman savaş, kutsal savaş oğlum."

Yeniden yürümeye başladılar ve kasabaya alacakaranlıkta vardılar. Uzaktan kubbeleri, camileri ve gökyüzüne güçlülük ve zariflikle uzanan iki minareyi gördüler. Surların arasındaki kapıdan geçerken müezzinin buyurucu ve nazik bir sesle inananları namaza çağıran sesini duydular.

Müslüman kasaba önlerinde uzanıyordu; nargileler, minderlerin üstünde bağdaş kurup oturmuş beyler, genç kızlarınkini andıran ince sesleriyle türkü söyleyip tambur çalan tombul çocuklar, uzun peçeli kadınlar, bağırarak mallarını satan yalınayak, şişman Türkler, yağda kızaran börekler ve kavrulmuş mısır...

İki gezginimiz, zemin katında eşeklerin ve katırların barındığı, tıklım tıklım dolu bir Hıristiyan hanında konakladılar. Birinci katta, iki uzun sıra halinde serilmiş ot yatakların doldurduğu uzun bir oda vardı. Papaz Fotis, gürültücü ve şeytan kadar kurnaz olan hancı Yerasimos Baba'yı tanıyordu; eski bir kaptandı; her yanı karayla çevrili bu kasabaya demir atmış, genç yaşında Küçük Asyalı bir kızla evlenmiş, çocukları olmuş ve bu hanı açmıştı. Karısı yemekleri pişiriyor, o da neşeyle, şurada burada övünerek, şakalaşarak hayvanlarla ve insanlarla ilgileniyordu. Keldi ve dediğine göre, kadın mı yoksa erkek mi olduğunun anlaşılmasını ve eğilmesini engelleyen koca bir göbeği vardı...

Papaz Fotis'i görür görmez tezgâhı bırakıp onu karşılamaya koştu.

"Hangi rüzgâr attı seni?" diye bağırdı neşeyle. "Tam aradığım adamsın papaz. Yine büyük bir günah işledim; geçen gün satıcının biri, içi altın dolu kesesini burada unuttu, ben de kalkıp adama geri verdim. Ve o günden beri ruhum altüst oldu. Zavallı ruhum günah işledi, şimdi de acısından ölüyor!"

Ama Papaz Fotis şakalaşacak halde değildi.

"Burada iki gün kalacağız Yerasimos Baba. Bize yemek ver ve yatacak iki temiz yatak göster... Paramız yok, borcumuzu bir yere yaz. Bir gün öderim kaptan, kaygılanma."

"Kim paranın sözünü etti Peder?" dedi eski gemici kahkahayla. "Senin paran yoksa, bana gelen şişman tüccarların vardır. Onlardan iki misli alırım, böylece borcun ödenmiş olur, hem de fazlasıyla. Üstelik, kese filan bulursam geri vermem... İkiniz de hoş geldiniz! Bu akşam birlikte yeriz. Siz benim müşterim değil, konuğumsunuz... Hey Krustaleniya!"

İri gözlerinde mor halkalar bulunan güçlü kuvvetli, Doğulu bir kadın, elinde tavayla mutfaktan çıktı.

"Papazın elini öp," diye buyurdu Yerasimos Baba. "Bu akşam onunla ve arkadaşıyla yiyeceğim. Bunun ne demek olduğunu biliyorsun, değil mi, ha? Yani domuz pirzolası!"

Hancının karısı eğildi, papazın elini öptü ve mutfağa döndü.

"Nereye gidiyorsun hanım?" diye bağırdı neşeli koca. "Kimse yemez seni, biraz daha kal da sana şöyle bir bakalım!"

Papaz Fotis'e göz kırparak ekledi:

"Söyle bize, bir torbaya kaç armut sığar?"

"Bu yaşında utanmıyor musun?" dedi hancının sevimli karısı gülerek ve mutfağa girdi.

Yerasimos yüksek sesle güldü.

"Şu kadın denen şey, ne yaratık Peder, hepsi bir! Kutsal yazıların ne dediğini bilmiyorum ama ben tek bir şeyden eminim: erkeği Tanrı, kadını ise şeytan yarattı. Neden diyorsan: herkese bir torbaya kaç armudun sığacağını sordum, kimse bilemedi. Karım, o kurnaz aşifte bildi: 'İki,' diye yanıtladı beni, 'İki!' Duydun mu? Şeytanın kadını! Tam hedeften vurdu!"

Ertesi sabah Papaz Fotis, haç çıkardıktan sonra yalınayak, Piskopos'un sarayına doğru yola çıktı. Ona kapıyı genç, dolgun bir köylü kızı açtı; papazın boş ellerine baktı ve burun kıvırdı. "Çok erken geldiniz," dedi. "Efendim daha uyanmadı." Papaz Fotis avludaki sıraya oturup bekledi.

Yavaş yavaş öteki ziyaretçiler geldiler. Kadın, erkek; her birinin eli armağanlarla doluydu; bir sepet yumurta, bir tavşan, bir tas peynir, bir horoz... Genç köylü kızı armağanları gülümseyerek aldı ve eve taşıdı. Sonra onlara armağanın değerine göre bir sandalye ya da tabure verdi.

"Bu onun yeğeni..." diye fısıldadı Papaz Fotis'in yanında oturan yaşlı bir adam.

Bir saat sonra Piskopos'un uyandığı söylentisi dolaştı, ağızdan ağza. Biri onun öksürdüğünü, bir başkasıysa sabah gargarasının gurultusunu duymuştu.

Hepsi gözlerini gizlice, panjurları kapalı pencereye çevirdiler. Gürültülü bir öksürük duyuldu, sonra etkileyici yıkanma sesleri geldi, sonra ağır iniltiler, en sonunda da boşalan suyun sesi...

"Şimdi, yıkanıyor..." dedi yaşlı adam. Hepsi kutsal hayvanın yıkanışını dinlemek için susmuşlardı.

Bir çeyrek saat sonra fincan, tabak, çatal, bıçak ve çekilen iskemlelerin gürültüsü geldi.

"Şimdi de kahvesini içiyor..."

Bir yarım saat daha geçti, sonra hıçkırıkların eşliğinde ince çığlıklar duyuldu.

"Şimdi, yeğenini cezalandırıyor..."

Biraz sonra merdivenin gıcırtısı duyuldu, biri gürültülü bir sesle burnunu temizledi.

"Aşağıya iniyor!" dedi yaşlı adam sonunda, ayağa kalkarak. Hepsi doğrulup bakışlarını kapıya çevirdiler. Güçlü, kalın bir ses bağırdı:

"Anjelika, ilk geleni içeri al!"

Kapı açıldı ve genç köylü, kızarmış gözleriyle göründü. Öne doğru çıkmış olan Papaz Fotis'e işaret etti; içeri girdiler. Kapı arkalarından kapandı.

Piskopos yuvarlak bir masada oturuyordu. İriyarı, özenle kıvrılmış, kısa, kır sakalı ve burnundaki siğiliyle güçlü bir adamdı. Bir gergedanı andırıyordu.

"Dinliyorum," dedi, "kısa konuş. Sanırım seni daha önce gördüm; sen göçmen değil misin? Konuş."

Bir an Papaz Fotis'in içinden kapıyı vurup çıkmak geldi. İsa'nın temsilcisi bu muydu? İnsanlara adaleti ve sevgiyi bu yaratık mı öğretiyordu? Ondan haklarını gözetmesini isteyebilir miydi? Ama kendine hâkim oldu, Sarakina'daki aç çocukları ve yaklaşan kışı düşündü ve

konuşmak için ağzını açtı ama Piskopos bir hareketle onu durdurdu.

"Bir daha piskoposluk sarayına gelirken ayakkabılarını giy."

"Ayakkabım yok," diye yanıt verdi Papaz Fotis. "Eskiden vardı ama şimdi yok, özür dilerim. İsa da yalınayak yürümüştür efendimiz."

Piskopos kaşlarını çattı.

"Papaz Grigoris bana senden söz etti," diye homurdandı, başını tehdit edercesine sallayarak. "Sözüm ona İsa rolü oynamak, bu dünyaya eşitlik ve adalet getirmek istiyormuşsun... Utanmıyor musun? Artık zengin ve yoksul ve doğal olarak piskoposlar da olmayacakmış... Asi!"

Papazın şakakları zonklamaya başladı, yumruklarını sıktı ama bir kez daha ardında bekleyenleri anımsadı, sakin ve sessiz kaldı.

"İstanbul'daki semineri izledin mi?"

"Hayır efendim."

"Öyleyse konuşmaya hakkın yok! Seninle tartışmayacağım papaz... Benden bir şey istemeye geldin, nedir? Çabuk ol, başkaları da bekliyor. Söylediklerine dikkat et."

"Sizden iyilikte bulunmanızı istemeye gelmedim, efendimiz. Adalet istemeye geldim."

"Yüzünde saygısız bir ifade var. Benimle konuşurken gözlerini indir!"

Papaz Fotis, çevresine bakındı. Piskopos'un arkasında çarmıha gerili İsa'nın bir ikonunu, yaldızlı ciltlerin doldurduğu bir kitaplık gördü. İkondan daha büyük bir resimde; başında parıldayan tacı, elinde yaldızlı haçıyla altın işlemeli piskopos cüppesinin içinde Efendimiz görünüyordu. Bu uzun sessizlik Piskopos'u sinirlendirmişti.

"Papaz," dedi, "ya konuşursun ya da gidersin. Boşa harcayacak zamanım yok."

"Benim de öyle, efendimiz; gidiyorum. Adalet iste-

meye gelmiştim ama şimdi anlıyorum ki O'na başvurmalıymışım!" dedi çarmıha gerili İsa'yı göstererek.

"Kime?" dedi Piskopos dönerek.

"Çarmıha gerili İsa'ya."

Bu kez piskopos iyice kızmıştı. Masayı yumrukladı:

"Papaz Grigoris haklı, sen bir Bolşevik'sin!"

"Evet, eğer O da öyleyse!" diye yanıt verdi papaz, çarmıha gerili İsa'yı yeniden göstererek.

"Anjelika!" diye seslendi Piskopos.

Yeğeni göründü.

"Bu papaz bir daha gelirse –ona iyi bak– içeri alma!"

"Tanrı bizi yargılayacaktır Piskopos efendimiz, meraklanmayın. O gün ikimiz de O'nun önüne yalınayak çıkacağız," dedi Papaz Fotis rahat bir sesle. Kapıyı açtı ve veda etmeden çıktı.

Saatlerce sokaklarda dolaştı, çarşıya girdi, bir caminin avlusunda dinlendi, bir köprüden geçti, bahçelerde yolunu şaşırdı, sonra yeniden sokaklara daldı. Çevresine bakındı ama hiçbir şey göremedi. Kızışan beyni görüşünü engelleyen buharlar çıkarıyordu. Piskopos'u, Sarakina'daki çocukları ve yaklaşan kışı düşündü.

Kendini Yerasimos Baba'nın hanının önünde bulunca şaşırdı. İçeri girdi: Manolios orada değildi.

"Kuş uçtu!" diye haber verdi hancı. "Erkenden dolaşmaya çıktı."

Papaz Fotis, dünyanın öbür ucundan geliyormuşçasına bitkin, oturdu. Sırtını duvara yaslayıp gözlerini kapadı ve içini çekti.

Sözüne sadık kalan Manolios, Mariori'yi görmeye gitmişti. Genç kıza baktı. Uyuyordu; hareket etmeden uyanmasını bekledi... Ona baktıkça yüreği daralıyordu. Genç kızın yalnızca gölgesi kalmıştı; gözlerinin çevresinde derin halkalar oluşmuş, derisi kemiklerine yapışmıştı. Ölüm onun gözünü yalamaya başlamıştı bile.

Mariori içini çekti, gözlerini açtı. Manolios'u tanıdı.

"İyi günler Manolios," dedi. "Seni o mu yolladı?"

"Evet Mariori, Mihelis yolladı."

"Ondan bir haber mi getirdin?"

"Evet Mariori, selamlarını."

"Hepsi bu kadar mı?"

"Hepsi bu."

Mariori acı acı gülümsedi.

"Artık ne bekleyebilirim?" dedi. "Selamı da yeter."

Gözyaşlarını saklamak için başını çevirdi.

"Manolios, ben de ona bir haber göndereceğim," dedi.

Yastığının altından bir makas çıkardı.

"Yardım et, doğrulayım."

Manolios onu kollarına alıp kaldırdı, yastığı yerleştirdi, sonra onu dikkatle yatırdı.

Mariori eşarbını açtı, kestanerengi saç örgülerini tutan siyah kurdeleyi çözdü ve örgülerini kesmeye hazırlandı ama gücü yetmedi, yapamıyordu.

"Yapamıyorum," dedi. "Yapamıyorum Manolios. Yardım et."

"Onları kesmek mi istiyorsun?" dedi Manolios korkuyla.

"Kes onları!" dedi zayıf bir sesle.

Manolios titreyerek genç kızın ılık saçlarını eline aldı.

"Kes onları!" diye yineledi Mariori.

Manolios yaşayan bir bedeni oyuyormuşçasına titreyerek örgülerden önce birini, sonra da ötekini kesti.

Mariori uzun örgüleri alıp onlara uzun süre baktı. Ellerini dolduruyorlardı. Başını acıyla salladı. Kendini daha fazla tutamadı, hıçkırıklarla sarsıldı. Onların üstüne eğildi, gözlerini onlarla sildi, sonra sevgili çocuğunun cesedini kundaklarmış gibi yavaşça eşarbına sardı, köşelerini düğümledi ve Manolios'a verdi.

"Al bunları," dedi. "Ona ver ve de ki: 'Mariori selamlarını gönderdi.' Hepsi bu kadar."

XVII
Ama beden...

"Her şey iyi gidiyor, çok iyi," dedi kendi kendine Papaz Fotis, çamurun içinde debelene debelene geri dönerken. "Her şey mükemmel gidiyor, Tanrı'ya şükür!"

Çantasındaki iki saç örgüsünün ağırlığı altında iki büklüm olan Manolios arkasından geliyordu; sanki sırtında ölü bir kadını taşıyordu.

Hava kararmıştı, gök gürültüleri duyuluyordu, birden sıkı bir sağanak başladı.

"Her şey harika, daha iyisi olamazdı!" diye mırıldanıyordu hâlâ Papaz Fotis, adımlarını sıklaştırarak.

Bu sözlerden sonra bir daha ağzını açmadı. Yüzünü kamçılayan yağmurun altında koşarcasına yürümeyi sürdürdü. Başlarının üstünden bir turna sürüsü geçti, onlara bakmak için başını bile kaldırmadı, koşmaya başladı.

Ancak akşama doğru, Sarakina'nın sivri doruğu görününce Manolios'a döndü.

"Mücadele edeceğiz Manolios," dedi kararlı bir sesle. "Bir yanda tüm insanlar; piskoposlar, papazlar, kodamanlar, kör bir kabile, öte yanda biz; iki-üç dilenci ve önlerinde İsa var. Dayan Manolios, kazanacağız!"

Gülerek çamurun içinde yürümesini sürdürdü.

"Neden ayakkabı giymiyormuşum! Bahse girerim Kayafas da İsa'ya aynı soruyu sormuştur."

Sarakina'nın yamaçlarını tırmanmaya başlamışlardı.

Mihelis iki gündür acı içinde kıvranan bir ruh gibi dolaşıp durmuştu. Gidip yatmaya cesaret edemiyordu. Uyku yalnızca, babasının çırılçıplak, sitem dolu bakışlarla önünde delirmesine yarıyordu.

"Burada birkaç gün daha yalnız başıma kalırsam aklımı tümden yitireceğim," dedi kendi kendine, korkuyla.

Okuyarak o acımasız görüntüyü kovabileceği umuduyla büyük İncil'ini açtı ama harfler gözlerinin önünde dans ediyorlardı ve o, onları durduramıyordu. Kitabı kapadı ve yine mağarayı bir uçtan bir uca arşınlamaya başladı.

O akşam, alacakaranlıkta, öğretmen onu görmeye gelmişti. Söylediğine göre Mihelis'le arkadaşlık etmek istemişti. Ona babasından, nişanlısından, yaklaşan kıştan, Sarakina'nın talihsiz insanlarının bu kötü mevsime nasıl dayanacaklarından söz etmişti. Sonra yaşamın, ölümün, insanın görevinin ne olduğu gibi daha derin konulara girmişti. Mihelis yeniden yalnız kalabilmek için sabırsızlanarak gönülsüzce, dalgın dalgın yanıt vermişti ona. Öğretmen gözlerinin içine bakıyordu. Birden Mihelis anladı ve öfkeyle ayağa sıçradı.

"Öğretmen," dedi, "buraya benim deli olduğumu kanıtlamaya mı geldin?"

"Ne demek istiyorsun Mihelis?" diye karşı çıktı öğretmen, kızararak.

"Biliyorum, sen dürüst bir insansın ve vicdanın seni artık rahat bırakmıyor. Bu akşam buraya kardeşin papazın yalancı ve suçlu olup olmadığını anlamaya geldin, değil mi? Ne sonuca vardın Hacı Nikolis, dürüst insan?"

Öğretmen susuyordu.

"Bütün bu dürüstlüğün içinde korkak bir ruh," diye mırıldandı Mihelis, öğretmene acımayla bakarak. "Bütün dürüstlüğüne rağmen yanıt vermeye cesaretin yok, uysal ruh."

"Hayır hayır," dedi öğretmen hafif bir sesle. "Cesaretim yok..."

"Üstelerlerse, onlara gerçeği söyleyecek misin?"

"Evet, sanırım; ama bana bir şey sormazlar."

"Sana bir şey sormazlarsa sen gerçeği haykırmak için kendiliğinden ayağa kalkmayacak mısın?"

Öğretmen öksürdü ama konuşmadı.

"Hayır," diye yanıt verdi sonunda, utanç içinde.

Mihelis ona acıyordu ama hâlâ öfkesinin etkisi altındaydı.

"Çocuklara sen bunları mı öğretiyorsun?" diye bağırdı ona. "Yeni kuşağı oluşturmak için bula bula seni mi buldular?"

Öğretmen ayağa kalktı, son derece yorgun görünüyordu.

"Ruh istekli," dedi, "ama beden..."

"Eğer ruh gerçekten istekli olsaydı, beden için kaygılanmazdı. Ona her istediğini yaptırmıyor mu?"

Mihelis ruhunun derinliklerinde, bu denli öfkelenmesinin nedenini duyuyordu çünkü kendisi de öğretmen gibiydi. Kendi ruhunu utandırmak, cezalandırmak için onunla bu denli sert konuşuyordu.

"Neden bu dünyada kötüler daha güçlü?" diye sürdürdü Mihelis. "İyiler neden bu denli zayıf? Bunu bana açıklayabilir misin bilgili adam?"

"Hayır açıklayamam."

Bir süre sonra ekledi:

"Beni utanca boğdun Mihelis ve buna hakkın da var. Ama kardeşim papaz, benden daha güçlüdür. Her zaman o daha güçlü oldu, küçükken beni hep döverdi. Şimdi bile ona karşı koyacak gücüm yok... O olmasaydı belki..."

Mihelis bir an duraksadı.

"Dinle," dedi ona sıkıntılı bir sesle, "içinde hiç onu öldürmek için güçlü bir istek duymaz mısın, Hacı Nikolis?"

Öğretmen dehşetle sıçradı.

"Bazen... bazen," diye fısıldadı. "Pek sık değil, yalnızca düşlerimde..."

Bu sözleri söyler söylemez acı bir pişmanlık duydu. Sırrının artık bilinmesinden utanarak mağaranın çıkışına doğru yürüdü. Yağmur hâlâ yağıyordu; dışarıda derin bir karanlık vardı.

"Gidiyorum," dedi, "iyi akşamlar."

"Dışarısı zifirî karanlık, öğretmen," dedi Mihelis alayla. "Git, korkma, kimse kardeşin papaza bilgi taşımak için Sarakina'ya geldiğini göremez. Sağlıcakla kal!"

Dağın eteğine vardığında öğretmen, iki kişinin tepeye doğru tırmandığını görür gibi oldu. Hemen bir kayanın ardına saklandı. Onlar geçer geçmez yeniden yola koyuldu.

"Mihelis haklı," dedi, kendisine kızarak. "Evet evet, kardeşim bir sahtekâr, ben de yalnızca küçük bir zavallıyım. Dürüst mü, evet ama korkak... Ama cesaretimi toplayacağım, hemen bu akşam gidip papazı bulacağım. Gerçeği yüzüne haykıracağım. Tanrı yardımcım olsun!"

Mihelis mağaranın önünde Papaz Fotis ile Manolios'u sıkıntılı ve kaygı içinde bekliyordu. Onları görünce yüreği pekişti. Artık yalnız değildi, dünya huzura kavuşmuş ve ölü adam yok olmuştu.

"Hoş geldiniz," dedi, "yalnızlık çok zor oldu."

"Yolculuk da zordu oğlum," dedi Papaz Fotis. "Ama Tanrı yanımızdaydı, bizi kanatlandırdı."

Birkaç sözcükle Piskopos'u ve aralarında geçen konuşmayı anlattı.

"Öyleyse savaş çıktı," dedi Mihelis korkuyla.

"Savaş!" diye onu doğruladı Papaz Fotis. "Kutsal savaş. Önce düşmanlar ve ağalarla, şimdi kendi halkımızla, zenginler ve kodamanlarla. Bunlar en kötüleri. Ama İsa, o yüce dilenci bizimle birlikte."

Manolios'a döndü.

"Çünkü İsa her zaman, inan bana, senin tahtaya oyduğun gibi iyi, barışçı, bir tokat yediği zaman öteki yanağını uzatan biri değildir. O aynı zamanda, ardında bu dünyanın tüm yoksullarıyla yürüyen, kararlı bir savaşçıdır. 'Benim dünyaya barış getirmek için geldiğimi sanmayın: Ben barış değil, kılıç dağıtmak için geldim!' Bunlar kimin sözleri? İsa'nın. Bundan sonra bizim İsa'mızın yüzü budur Manolios!"

Papazın gözleri mağaranın derinliklerinde iki kızgın kömür parçası gibi yanıyordu.

Bir süre sonra devam etti:

"Mutluyum çocuklarım, böyle bir önderimiz olduğu için mutluyum. Koyun olmak iyidir ama kurtlar tarafından kuşatıldığımızda aslan olmak daha iyidir."

Mağaranın girişinde biri seslendi; parlayan bir yüz ve uzanmış iki el gördüler.

"Kim var orada?" diye bağırdı Mihelis korkuyla.

Yağmurun altında, karanlığın içinden, Yannakos'un öfke ve acı dolu sesi yükseldi:

"Benim kardeşlerim! O pis köyü terk ettim, dağınıza sığınmaya geldim."

"Hoş geldin Yannakos!" diye bağırdılar, kollarını açarak.

"Ne oldu sana Yannakos?" diye sordu Manolios. "Bu saatte, bu yağmurda seni buraya getiren nedir?"

Yannakos papazın elini tutup sevecenlikle öptü.

"Son sözlerini duydum Peder ve sana katılıyorum! 'Koyun olmak iyidir ama kurtlar tarafından kuşatıldığınızda aslan olmak daha iyidir.'"

Islak saçlarını sıktı, çıkınını yere koydu ve üstüne oturdu. Hepsi susmuşlardı.

Sonunda Yannakos konuştu:

"Bu akşam yeni muhafız, Panayotaros, Ağa'nın

mührünü taşıyan bir kâğıtla beni görmeye geldi; o Ladas domuzuna olan borcum nedeniyle eşeğimi götürdü..."

Kendini ağlamaktan alamadı ama çabucak toparlanarak ayağa kalktı.

"Bir gece gidip onun o lanetli evini yakacağım, evet İsa'nın adı için, yakacağım!" diye bağırdı.

"Hayır, yalnız başına değil, sabırlı ol Yannakos," dedi papaz. "Hep birlikte gideceğiz!"

"Zaman geldi mi?" diye sordu Yannakos sabırsızca.

"Uzakta değil, yaklaşıyor. Bu nedenle, yarından tezi yok, kadınların ve çocukların sapan kullanmayı öğrenmelerini öneriyorum. Hazırlıklı olmalıyız."

Bunları söyledikten sonra mağaranın çıkışına yöneldi.

"Bu akşam, bu kadar yeter çocuklarım," dedi. "Bugün insanlar bize her türlü zehri içirdiler. Bu kadarı yeter. Yatıp uyuma zamanı geldi; bırakalım uyku yaralarımızı kapasın ve yarın yeni yaralar almaya hazırlanalım... Gel Yannakos, benim yoksul hücremi paylaşalım; seni aramızda görmekten mutluyum!"

Yannakos çıkınını alıp papazı izledi.

İki arkadaş yalnız kalmışlardı. Mihelis, Manolios'a dönüp elini tuttu.

"Eee?" diye sordu alçak sesle.

Manolios çantasından genç kızın eşarbını çıkardı.

"Mariori'nin selamlarıyla."

Mihelis üzücü armağana baktı, titreyen elleriyle dokundu. Uzun saç örgülerini çözdü, yüzünü içine gömdü ve yüksek sesle ağlamaya ve onları öpmeye başladı.

Uzun bir süre böyle kaldı, sonra başını kaldırdı.

"Ölüyor mu?" diye sordu.

Manolios yanıt vermedi.

Arkadaşlar Sarakina'da böyle konuşurlarken cesaretini toplamış olan öğretmen, Papaz Grigoris'i bulmaya

gitmişti. Miheliş'in sözleri utancını çoğalttığı gibi cesaretini de artırmıştı. Yaşamında ilk kez kardeşine karşı koymaya karar vermişti.

Papaz masadaydı; iyi yemişti; yemekler güzel, şarapsa mükemmeldi; bir sigara yakmış neşeyle içiyordu. Önceki gün Ağa ona haber göndermiş ve isteğinin yerine getirildiğini bildirmişti: Sarakina'lıları kovmuş, Patriarheas'ın evini mühürletmişti. Karşılığında, İbrahimaki'nin arzusunun yerine getirilmesini istemek hakkıydı. Birkaç gündür papaz bu durumu kafasında evirip çeviriyordu: bir rezalete neden olmaksızın Ağa'ya önerebileceği bir genç kız, bir türlü aklına gelmiyordu. Ama işte, bu akşam sigarasını içerken çözümü buluvermişti.

"Bu iş çantada keklik," diye mırıldandı, bardağına biraz şarap koyarak. "Tanrısal bir esin bu! Yemin ederim kız bu işi başarır, fazla bir şey sormaz, kimse laf etmez, Ağa memnun olur ve bizim tarafımızı tutar. Tanrı'ya şükürler!"

O anda öğretmen içeri girdi.

"İyi akşamlar Nikolis," dedi papaz, ayağa kalkmadan. "Nereden geliyorsun? Çamur içinde kalmışsın."

"Sarakina'dan!" diye yanıtladı onu öğretmen korkusuzca.

Papaz sandalyesinde huzursuzca kıpırdandı.

"O korkunç arı kovanına gitmek de nereden aklına geldi? Sarakina ile Likovrisi'nin kanlı bıçaklı olduklarını bilmiyor musun?"

"Cesaret öğretmen," dedi Hacı Nikolis kendi kendine. "Şimdi tam zamanı. Büyük İskender'e layık bir evlat olduğunu göster!"

"Miheliş'i görmeye gittim," dedi gözünü karartarak. "Gerçekten deli olup olmadığını kendim görüp anlamak istedim."

"Yaa!" diye homurdandı papaz. "Demek kendin görüp anlamak istedin! Peki ne oldu?"

"Onunla bir saat boyunca irili ufaklı, çeşitli konularda konuştuk..."

"Eee?"

"Aklı tamamen başında."

Bu sözler üzerine papaz yerinden sıçradı.

"Sen kendi işine bak öğretmen!" diye bağırdı. "Başkalarının işlerine burnunu sokma! Sana oraya gitmeni söyledim mi? Ne oldu sana?"

"Vicdanım rahatsızdı..." diye mırıldandı öğretmen. "Kuşkuluydum, doğru değil bu..."

"Benim kuşkum yok! Bana neyin doğru olduğunu sen mi söyleyeceksin, budala! Mihelis deli, doğru olan bu!"

"Ama değil," diye karşı koydu öğretmen.

"Deli diyorum sana! Sen burnunun ucundan ötesini göremezsin. İnsanların dışında olan şeylere bakamazsın. Oysa insanlar seni ilgilendirmez, ben yalnızca bütüne bakarım; ben bir halkın önderiyim. Anlıyor musun ahmak?"

Öğretmen hiçbir şey söylemedi.

"Bir insan adaletsizliğe uğrarsa ve bu adaletsizlik bütünün işine yarıyorsa, o zaman bu adaletsizlik doğrudur! Ama senin küçük beynin bunları anlayamaz!"

Başı eğik kendisini dinleyen kardeşinin önünde durdu.

"Eğer sana sorulursa böyle yanıt vermelisin. Eğer yapamayacaksan, hiç konuşma!"

"Konuşmam," dedi öğretmen, doğrularak. "Ama içimde..."

Papaz alaycı bir kahkaha attı.

"İçinde ne istersen öyle olsun, umurumda bile değil; içinde dilediğin gibi özgürsün. Ama dışında, kendine dikkat et!"

Daha yumuşak bir sesle ekledi:

"Sen benim küçük kardeşimsin; biz kardeşiz Nikolis: İnsanların karşısında aynı düşüncede, benim düşüncemde olmamız gerektiğini unutma, duyuyor musun?"

Öğretmen, "Ne zamana dek? Benim de ruhum var, seninle uyuşamam, adaletsizliğine boyun eğemem, köy meydanına gidip avazım çıktığı kadar bağıracağım!" diye haykırmak istedi. Ama bunun yerine, kapıya doğru yürüyüp, "İyi geceler!" dedi.

"Arsız!" diye homurdandı papaz bardağını boşaltırken. "Kendi düşüncesiymiş, ahmak!"

Peçetesini katladı, haç çıkardı ve insanlara bu denli bol yiyecek ve içecek verdiği için Tanrı'ya şükretti, sonra kendi kendine, "Şafakta Marta'yı çağırtayım!" diyerek yatmaya gitti.

Ertesi sabah erkenden Marta, iki büklüm, lanet okuya okuya geldi.

"Bu keçisakallı, sabahın köründe, tam o lanet olası piçin uyanıp çocuklu karılar gibi ne istediğini bilmeden, 'Şunu isterim, bunu isterim,' diye bağırdığı saatte beni neden çağırtmış olabilir? Dikkatli ol kocakarı, unutma ki o keçisakallının sözünün arkasında şeytanın parmağı vardır. Tuzağa düşme!"

İçeri girdiğinde, papaz divanın üstünde bağdaş kurup oturmuş, kahvesini içiyordu. Gözleri hâlâ uykudan şişti.

Marta yerlere kadar eğilip papazın elini öptü ve bir köşeye çekilerek kollarını kavuşturdu.

Papaz ona söyleyeceklerini aklında evirip çeviriyor, nereden başlayacağını bilemiyordu.

"Marta Ana," dedi sonunda, "sen bir gün bir mum gibi dimdik cennete gireceksin. Ağa'nın hizmetinde olduğun bütün o yıllar boyunca Hıristiyanlığı unutmadın ve biz Hıristiyanlar, ne zaman büyük bir güçlükle karşılaşsak senin yardımını aradık. Bugün seni bu nedenle çağırttım, benim iyi yürekli Marta'm."

"Şeytan'ın papazı," dedi kambur kendi kendine, "işte

tuzağını hazırlıyor. Peyniri koydu, yayı taktı... Aç gözlerini zavallı Marta'm, zokayı yutma!"

"Peder," dedi, "sözlerin Tanrı'nın sözleridir, hizmetindeyim."

"Biliyorsun ki İbrahimaki bir kadın istiyor. Köyün genç kızlarının bir tanesini seçebilmek için önünde dans etmelerini istiyor köpek! Bu büyük bir utanç, ölüm bile daha iyidir. Öyle değil mi Marta?"

"Ölüm bile daha iyi!" diye onu doğruladı yaşlı kambur.

"Ama öte yandan Ağa'yla çatışmamalıyız," diye sürdürdü papaz. "Cemaatin çıkarları için onu yanımıza çekmeliyiz. İşte, Ağa açık açık belirtti: 'İbrahimaki'ye kadın bulmazsanız, cemaate karşı savaş açarım!' Anlıyor musun Marta Ana? Mahvolacağız! Öyleyse ne yapmalı? Ya İbrahimaki'ye bir kadın bulacağız ya da cemaatin mahvolmasına neden olacağız. Ne dersin Marta Ana?"

"Cemaat mahvolsun!" diye yanıt verdi yaşlı kadın, papazın düşüncesinin de böyle olduğuna inanarak.

"Ne diyorsun Marta? Tanrı hepimizi korusun! Cemaat mahvolsun, öyle mi? Hıristiyanlık yok mu olsun? Tanrı'm acı bize! Hayır hayır Marta, hadi bir daha düşün!"

"Düşündüm," dedi Marta hemen. "Ona bir kadın bulunsun!"

"Aferin, ben de senden bunu bekliyordum çocuğum. Nasıl bir kadın istediğini biliyor musun? Dolgun, ekmek kadar beyaz tenli ve masum..."

"Dolgun, beyaz tenli ve masum... Hımm, ne söylememi bekliyorsun Peder? Böyle birini tanımıyorum."

"Hadi, bana iyilik etmek istiyorsan düşün biraz kızım..."

"Ne diyeyim Peder? Hepsini aklımdan bir bir geçirdim. Bir tanesi şişman, masum ama beyaz tenli değil... Bir başkası beyaz ve masum ama şişman değil..."

"Biliyor musun ben kimi düşündüm? Pelagiya'yı, Panayotaros'un büyük kızını. Neden olduğunu söyleyeyim..."

"Ama o beyaz tenli değil Peder. Bilmek istersen, ona 'kara kız' derler..."

"Bu önemli değil, iyi yürekli kadınım. Pekâlâ olur. Sana bir kutu pudra vereceğim, sabah akşam yüzünü pudralarsa en iyi ekmek kadar beyaz olur."

"Bu durumda Peder, bu iş oldu sayılır."

"Ama o, o ister mi dersin?"

"O mu? Onu hiçbir şey durduramaz Peder! Tam bir dişi İbrahimaki'dir o; İbrahimaki erkek olduğu için duygularını gösteriyor. Pelagiya ise bir kadın olduğu için saklıyor... O ikisi birlikte yatağa girdiklerinde neler olur bilemem. Evi başıma çökertirler!"

Yaşlı kambur sırıttı ve akan burnunu kolunun tersiyle sildi.

"Oldu o zaman," dedi papaz ciddi bir sesle. "Hemen en kötü şeyi düşünme. İkimiz, bu işi nasıl ayarlayacağımızı düşünsek daha iyi olur. Panayotaros, Ağa'nın muhafızı oldu. Bu nedenle Pelagiya'nın, babasını görme bahanesiyle Ağa'nın evine gitmesini kimse yadırgamaz. Sen bu işi halledersin Marta; sen bu işlerde uzmansındır. Geldiğinde, doğal olarak, İbrahimaki de onu görmeli. Ama o görmeden önce kıza pudrayı götürmüş olmalısın..."

Kalktı, küçük bir dolabı açtı ve pudra kutusunu çıkardı.

"İşte!" dedi, kutuyu Marta'nın avucuna bırakarak. "İdareli olması için biraz unla karıştırabileceğini söyle."

Yaşlı kadın başını salladı. Papazın kendisini nasıl bir işe sürüklediğini anlayarak duraksadı.

Sonunda kararını verdi.

"Her şey çok iyi de Peder, bir şeyi unutuyorsun, hem de en önemlisini..."

"Nedir Marta?"

"Ya Panayotaros öğrenirse? Önce beni öldürür, sonra İbrahimaki'yi. Sonra da seni. İşi bitirmek için tüm köyü yakar... Bunu düşünsen iyi olur."

Papaz başını kaşıdı.

"Haklısın," dedi, "beni de öldürebilir... Ama ne yapabiliriz ki? Ah, bir fikrim var! Ağa'ya Panayotaros'u geziye göndermesini söyleyeyim."

"Ya gebe kalırsa?"

"Kim?"

"Kim olacak, Peder? Pelagiya..."

"O zaman tam olur! Sen hayırlı bir şey söylemez misin, pis cadı!" diye bağırdı papaz kızgınlıkla. "Kalmayacaktır."

"Ne biliyorsun?"

"Tanrı büyüktür," diye yanıt verdi papaz. Ne diyeceğini bilmiyordu.

"Hımm...." dedi yaşlı kambur. "Tanrı'nın böyle pis işlerle uğraştığını mı sanıyorsun Peder?"

"Pekâlâ git de Mandalenya Ana'yla bir şeyler ayarla. Bazı otları bilir o..."

"Defol arkamdan şeytan!" diye mırıldandı yaşlı kambur kendi kendine. "Kutsal papaz Tanrı'nın mı yoksa şeytanın mı temsilcisi?"

"Ne düşünüyorsun çocuğum?"

"Sen Tanrı'nın temsilcisisin Peder, bütün söylemek istediğim bu. Bildiğin gibi yap."

"Ben Hıristiyanlığın iyiliği için uğraşıyorum Marta Ana. Tanrı biliyor. Bize yardım edecektir... Gel, cesaret çocuğum, sıkıntıların karşılıksız kalmayacaktır."

Yaşlı kadın gözlerini açtı: "Keçisakal," diye düşündü. "Önce bunu söyleseydin ya..."

"Pekâlâ," dedi. "Yaşamım pahasına da olsa elimden geleni yapacağım. Sen de kendine düşeni yap. Biliyorsun ki ben yoksul, zavallı, yalnız bir kadınım..."

"Merak etme ana, kaybetmeyeceksin... Şimdi koş, iyi şanslar, yeniden konuşuruz. Ben buradayım, güven bana!"

Yaşlı kadın eğildi, papazın elini öptü.

"Benim için dua et Peder," dedi. "Benden ne istediğini anladım; sen de benim, benim ne istediğimi biliyorsun. Bugün gidip Pelagiya'yı göreceğim. Sevinçten zıplayacaktır kaltak."

"Tanrı seninle olsun, hadi koş, bana iyi haberler getir."

Korurcasına kadının kolunu ve kamburunu okşadı.

"Tanrı isterse senin düğününü de görürüz Marta," dedi. "Sana iyi birini bulacağım; ama hayırlı bir iş için, sonunda mutlaka evlilik olacak, ha! Seni Ağa'nın elinden kurtaracağım. Hadi koş!"

"Elinden geleni yap Peder, bana karşı cömert ol, bu dünyada yapayalnızım..." dedi yaşlı kadın duygulanarak. "Yap bu işi Peder, Tanrı da seni ödüllendirir!"

Bu sözleri söyledikten sonra, yeniden akmaya başlayan burnunu sile sile gitti.

"Yaşlı deli," diye mırıldandı papaz, dışarı çıkar çıkmaz. "Söylediklerime inandı! Şu kadın, ne anlaşılmaz yaratık, Tanrı bizi korusun!"

Endişe içinde bir gün, iki gün bekledi. Üçüncü gün kapı açıldı, başında yeni, kırmızı fesiyle Panayotaros girdi. Onu gören papaz şaşırdı.

"Ne oldu Panayotaros?" dedi doğrularak.

"Beni Ağa gönderdi Peder."

"Ne söylemeni istedi bana?"

"Hiçbir şey anlamadım. Sana selam gönderdi ve İbrahimaki'nin bir kuzudan daha uysal hale geldiğini söylememi istedi."

XVIII

Kurtlar kendi avlarını kendileri avlar

Kış ansızın bastırdı. Doğa düşmanca bir havaya büründü. Yağmur yağmaya, dağlardan buz gibi bir rüzgâr esmeye, yapraklar sararıp yeri örtmeye başladı. Topraktaki tohumlar suya gömüldüler, geliştiler, suyla doldular ve baharda sürgün vermeye hazırlandılar. Kertenkeleler deliklerine yerleştiler, arılar kovanlarına kapandılar, yarasalar salkım salkım saçaklara asıldılar. Tüm yaratıklar bir bekleme dönemine çekildiler.

Artık Likovrisi'liler, ocağın başında ısınabilmek için evlerine erken dönüyorlardı. Kış süresince bol bol yiyip içebilmek için daha önceden üretip kilerlerine depo ettikleri buğdayı, yağı ve şarabı çıkardılar. Kadınlar yağ lambalarının ışığında örgü örüyor, yün eğiriyor ve birbirlerine dünya kadar eski efsaneler ya da ahlaksız öyküler anlatıyorlardı.

Nikolio koyunları ağıla sokmuş, şimdi ateşin karşısında Lenio'yla diz dize oturuyordu. Lenio daha şimdiden bir sürü yün eğirmiş, bebek için giysiler ve şapkalar örmeye başlamıştı. Nikolio ona, iyi tohumlanmış, iyi sürülmüş tarlalara köylüler yağmurda nasıl bakarlarsa öyle bakıyordu.

"Adını Yorgo koyarız," dedi Lenio. "Büyükbabası yaşlı Patriarheas gibi..."

"Hayır, babamınkini, Haridimos adını koyacağız," diye üsteledi Nikolio.

"Hayır, Yorgo koyacağız diyorum sana."

"Ailede kocanın sözü geçer, Haridimos olacak."

Bu konuda, yalnızca eğlenmek için kavga ediyorlar, ateşin yanı başındaki yatağa yuvarlanıyorlar ve doyasıya kucaklaşıyorlardı.

Hava ne zaman açsa Papaz Grigoris katırına atlayıp kasabaya, Mariori'yi görmeye gidiyordu. Ve her defasında daha suskun, umudu daha kırılmış olarak dönüyordu. Yüzü giderek daha asık, yüreği taştan daha katı olmuştu. Bir gün dönerken, çamurun içinde yalınayak yürüyen Pelagiya'ya rastladı. Tombul yanakları nisan gülleri gibi pespembeydi. Papaz Tanrı'yı suçladı.

"Neden bana karşı bu denli acımasızsın Tanrı'm?" diye haykırdı. "Adaletin nerede? Mariori'yi bir mum gibi eritip yok ediyorsun, ahlaksız kızlara ise pembe yanaklar veriyorsun."

İbrahimaki de ateşin yanında ısınıyordu; uysal bir biçimde Ağa'nın çubuğunu yakan, tek bir söz söylemeden kadehine rakı dolduran daha zayıf daha uslu bir İbrahimaki olmuştu... Ağa onu gözucuyla izliyor ve kötü kötü gülümsüyordu.

"Buradaki yaşamı nasıl buluyorsun İbrahimaki? İzmir'e dönmek istiyor musun?"

"Likovrisi'de rahatım yerinde, hiçbir yere gitmem."

"Kadın senin canına okudu, zavallı şeytan. Sana söylemiştim, kadınlardan kendini sakın diye. Ama sen dinlemedin. 'Kadın istiyorum, hemen istiyorum!' diye tuttırdun. Şu haline bak, bunu hak ettin!"

Açgözlülüğünden bütün bütün kuruyan Ladas Baba, güneş doğar doğmaz, yalınayak bağlarını gezmeye çıkıyor, yaşlı karısı da onun önünde, Yannakos'un eşeğinin üstünde gidiyordu.

"Görüyorsun ya benim iyi Penelope'm," diyordu ona. "Tanrı adildir. O da benim gibi iyi bir tefecidir. İşten anlıyor. Korktuğun gibi üç altınımızı yitirmedik, üstelik şimdi bir de eşeğimiz oldu; sen de dünyaya tepelerden bakabiliyorsun... Ah, ah! Birkaç yüzyıl daha yaşasaydım seni bir kraliçe yapardım derken ne kadar haklıydım!"

Kostandis'in kahvesinde köylüler adaçayı ve nargile içiyor, dama oynuyor, daha gençleri ise tavla atıyorlardı. Hava ıhlamur ve tütün kokuyordu. Her cumartesi akşamı öğretmen gelirdi; onu ortalarına alırlar, o da atalarına dair öyküler anlatırdı. Konuşurken ateşlenir, elini kolunu sallar, sesini yükseltirdi. Nargile içenleri bir yanına, tavla oynayanları öte yanına oturturdu.

"Burada, sağda," diye bağırırdı, "Persler savaş düzenine giriyorlar; solda ise Yunanlılar... Benim Miltiades olduğumu varsayın. Kaç tane Pers askeri var? Bir milyon. Biz Yunanlılar kaç kişiyiz? On bin. Yüze karşı bir. Dikkat edin! Saldırı başlıyor."

Öğretmen sandalyenin üzerine saldırır, ortalığı dağıtır, nargileleri perişan ederdi. Savaşın ortasında Kostandis araya girer ve devrilen eşyaları toplardı.

"Mahvettik onları!" diye bağırırdı öğretmen, kan ter içinde. "Onları Marathon'da denize döktük. Yaşasın Yunanistan!"

Oyun başlayınca köylüler güler, onunla alay ederlerdi; ama yavaş yavaş onlar da havaya girip ısınırlardı. Kimse sağ yanda Perslerle birlikte olmak istemez, hepsi Hacı Nikolios'un, Miltiades'in ardında, yerlerini alırlardı.

"Yaşa Miltiades!" diye bağırırlardı, savaş kazanılınca da utkulu yiğide sıcak bir ıhlamur söylerlerdi.

Bir gün Yannakos dağdan inip köye geldi. Kar sulusepken yağıyordu, sokaklar bomboştu. Duman tüten bacalara baktı, kadınların pişirdiği yemeğin kokusunu içine

çekti ve her yemeği kokusundan tanıdı; burada kızarmış patates, burada kor ateşte sosis pişiriyorlardı, burada erimiş tereyağında pilav demleniyordu... "Boğazlarından hiç kesmiyor domuzlar," diye mırıldandı, "işkembelerini tıka basa dolduruyorlar, tümünü şeytan götürsün!" Daha ileride, fırından yeni çıkmış ekmeğin kokusu burnunu gıdıkladı. "Ekmek... Ekmek..." diye iç çekti, ağzı sulanarak.

Adımlarını sıklaştırdı, Ladas Baba'nın evine geldi. Duvarların durumunu, pencereleri ve evin arkasındaki bahçeyi incelemek için çevreyi bir-iki kez dolaştı. "Burada," diye mırıldandı, "duvar oldukça alçak, iyi..." Birden olduğu yerde hareketsiz kaldı ve yüreği fırlayacakmış gibi çarpmaya başladı: Bahçeden Yusufaki'nin anırması gelmişti; sevgili Yusufaki'si. Sanki efendisinin kokusunu almıştı.

Yannakos duvara yaslanıp kulak kabarttı ve kederle dinledi. Hiç bu denli tatlı bir ses duymamıştı. Yusufaki bu denli tatlı anırmamıştı hiç. Aklına, gençliğinde sevdiği kızın; şimdi ölmüş olan karısının penceresinin altında söylediği serenatlar geldi. Ama şimdi duyduğu çok daha duygulu, çok daha hüzünlü bir sesti.

"Üzülme Yusufaki'm,"diye fısıldadı, gözleri yaşlarla dolmuştu. "Üzülme Yusufaki'm, seni kurtaracağım!"

Dağa döndüğünde karanlık çoktan çökmüştü. Üşümüş ve acıkmıştı. Kadınların toplandığı, ısıtmak için çocuklarını bağırlarına bastıkları mağaraları dolaştı... Yannakos içeri girip birkaç güzel söz; "Cesaret dostlarım, sıkın dişinizi, bu da geçecek!" demek istedi. Erkekler ona bakmaksızın homurdandılar, kadınlarsa başlarını sallayıp içlerini çektiler.

"Tanrı'ya güvenin hanımlar!"

"Ne zamana dek Yannakos?"

Ne söyleyeceğini bilmediğinden onlardan ayrılıp yürüdü.

"Aşağıda Likovrisi'de ne yapıyorlar? Sen oradan gelmiyor musun Yannakos?"

"Bacaları tütüyor, yemek yiyorlar, hepsine lanet olsun! Bağlarımıza el koydular, şimdi şarabımızı içiyorlar. Zeytinlerimizi topladılar, şimdi yağımızla tıkınıyorlar... Ama Tanrı'nın gözleri vardır ve görür."

"Gözlerini ne zaman bir an olsun bu yöne çevirip bizi de görecek Yannakos?"

Yannakos oradan da uzaklaştı.

Üç adam bir mağarada oturmuş, karanlıkta, ısınmak için birbirlerine sokulmuşlardı. Ortalarındaki, dev bayrak taşıyıcısı Lukas'tı.

"Çocukları gördün mü?" dedi içlerinden biri. "Açlıktan şişmeye başladılar. Benimki artık o ince bacaklarının üzerinde duramıyor."

"Şimdiye dek Tanrı'dan umudumuzu kesmedik, ama..."

"Tanrı yalnızca kendisine yardım edene yardım eder. Sen kıpırdamazsan, Tanrı parmağını oynatmaz," dedi Lukas. "Artık kendimizden bir şeyler beklemenin zamanı geldi. Yalnızca, köye gidip alabildiğimizi almalıyız... İçeri giren de kim?"

"Benim, çocuklar," dedi Yannakos.

"Selam kardeş. Gel aramıza sokul da ısın biraz."

"Ben kaynıyorum, yanıyorum," dedi Yannakos. "Üşümüyorum, daha şimdi Likovrisi'den geldim."

"Söylediğimizi ne zaman yapacağız?"

"Belki de bu gece," dedi Yannakos. "Anlaştık mı çocuklar?"

"Biz hazırız!" diye bağırdı üçü birden. "Demiri tavında dövmeli."

"Oldu, bu gece iyi. Hava bir fırın kadar karanlık, buz gibi bir yağmur yağıyor, herkes delikleri, çatlakları tıkayıp evine kapanmıştır ve mideleri de dolu olduğundan

külçe gibi uyuyorlardır. Sokaklarda tek bir canlıyla karşılaşmayız..."

"Hazırız!" diye yinelediler. "Burada bekleyeceğiz. Gel, bizi al."

"İyi. Şişeleri, çantaları hazırlayın; Lukas, sen de hırsız fenerini hazırla."

"Hepsi burada Yannakos. Çabuk ol."

Yannakos dışarı çıktı ve Manolios'un mağarasına yöneldi. Yolda, kollarında bir şey taşıyan ve yaktığı odun ateşinin ışığında bu şeyi inceleyen Mihelis'e rastladı.

Yannakos parmak uçlarında yaklaştı. Bu son günlerde Mihelis suskunlaşmış, derin düşüncelere dalmıştı. Mağaradan mağaraya dolaşıyor ve hiç konuşmadan bakıyordu.

Yannakos omzunun üzerinden uzandı ve onun üç yaşlarında bir çocuğu taşıdığını gördü. Çocuk bir deri bir kemik kalmıştı; karnı şişmiş, kolları ve bacakları incelmişti. Çenesinde uzun kıllar vardı.

"Mihelis..." dedi Yannakos hafifçe, arkadaşını korkutmaktan çekinerek, "bakma."

Mihelis arkasına döndü.

"Bak Yannakos," diye mırıldandı. "Sakalları çıkmış... Daha üç yaşında, ama açlıktan sakalı çıkmış! Onu yolda buldum."

"Bakma," diye yineledi Yannakos.

"Onu yolda buldum," dedi Mihelis yeniden. "Artık dayanamıyorum, artık dayanamıyorum Yannakos. Ya sen?"

"Gel," dedi Yannakos, onu kolundan tutarak.

"Bekle... Görmüyor musun? Ölüyor."

Çocuk ağlamak istedi ama gücü yoktu. Yalnızca kumsala atılmış bir balık gibi ağzını açıp kapatıyordu. Küçücük ellerini hareket ettirdi ve birden Mihelis'in kollarında kaskatı kesildi.

"Gel," dedi Yannakos. "Orada bırak onu, yarın bir mezar kazarız..."

"Artık dayanamıyorum Yannakos... Ya sen?"

Ama Yannakos onu kolundan kuvvetle tutmuş sürüklüyordu.

Manolios'u mağarasında, boynu bükük, bir köşede otururken buldular.

"Ne haber Manolios?" diye sordu Yannakos.

"Haberler kötü Yannakos. Çevrede çalışan arkadaşlar biraz ekmek getirdiler ama uzun süre yetmez. Likovrisi'ye adam yolladık ama Ladas Baba, gebersinler demiş. Papaz Grigoris'in yanıtıysa şöyle olmuş: 'Papaz Fotis mucize yaratsın!' Kasap Dimitros biraz et gönderdi. Kostandis ise zaten yoksul olan kilerini bütünüyle boşaltıp vermiş. Ama bütün bunlardan çocuk başına bir lokma bile düşmez."

"Papaz nerede?"

"Burada!"

Papaz Fotis içeri girdi ve sessizce oturdu. Az önce, birbirlerinin kollarında açlıktan ölen iki küçük kardeşi gömmüştü. Çamaşırları olmadığı için babaları onları otlarla sarmış ve bir kovaya koyup getirmişti. Papaz, onları birbirlerinden ayırmamaya özen göstererek almış, toprağa yatırmış ve ölüm dualarını okumuştu. Bu arada, birkaç adım ötede, babaları küçük bir mezar kazıyordu.

Herkes suskundu. İlk konuşan papaz oldu.

"Tanrı'yı yüreklerinin ölçüsüyle ölçenlere yazıklar olsun," dedi. "Onlar yitirilmiştir. Bu, onların akıllarını yitirmelerine, Tanrı'yı reddetmelerine, O'na küfretmelerine neden olabilir..."

Bir kez daha sustu, hâlâ dilinin ucunda duran sözcüklerden dehşete düşmüştü ama yine de kendini tutamadı.

"Bu ne biçim bir Tanrı'dır ki çocukların ölmelerine göz yumuyor?" diye haykırdı, ayağa kalkarak.

"Peder," dedi Yannakos, "ben Tanrı'yı değil insanları ölçerim, Likovrisi'lileri ölçtüm, onları yargıladım ve suç-

lu buldum ve bu akşam, vermeyi reddettikleri şeyleri almaya gidiyorum."

Papaz bir an düşündü. Birbirlerine sarılı iki küçük cesedi anımsadı.

"Sizleri kutsuyorum," diye mırıldandı sonunda. "Gidin, günahı ben üstleniyorum."

"Günahı ben üstüme alıyorum Peder," diye karşı çıktı Yannakos. "Bunu sana bırakamam."

Ayağa kalktı.

"Çocuklar beni bekliyor," dedi. "Gidiyorum."

"Tanrı yardımcınız olsun! Çok geçmeden, gün ışıyınca biz de hep birlikte aşağıya geleceğiz."

"Ben de sizinle geliyorum!" dedi Mihelis, sonunda ağzını açarak.

"Gel Mihelis, pasın silinsin!"

Onu elinden tuttu; gece karanlıktı; el yordamıyla yollarını buldular. Yannakos'un neşesi yerine gelmişti.

"Bu iyi bir başlangıç Mihelis, pasımızı silmemiz gerek! Şimdiye dek, 'Armut piş, ağzıma düş!' demekle yetiniyorduk. Ama bu denli basit değil. Onun için, elini uzatıp yakalamalısın onları. Her şeyi Tanrı'dan beklememelisin. Merhametlidir, diyeceğim bir şey yok ama O'nun da kendi dertleri var, her yere yetişemez ki! Bu nedenle rahatımızı biraz bozmamız gerek. Kurda, 'Boynun neden kalın?' demişler. 'Çünkü kendi avımı kendim yakalarım,' demiş. İşte, bu gece biz de kendi avımızı kendimiz avlayacağız... Hey çocuklar, gidiyoruz!"

Mağarada, ateşin başında oturup bekleyen arkadaşları onu görmüşlerdi; ayağa kalktılar.

"İsa adına ileri!" dedi Yannakos. "Papazın hayır duasını da aldık. Hadi gelin! Ayakkabılarınızı ve çizmelerinizi giymeyin, sıra olup bizi izlerler belki."

Katıla katıla güldüler. Ayakkabıları nereden bulacaklardı ki? Ayakları paçavralarla sarılıydı.

"Feneri aldın mı Lukas?"

"Merak etme, burada!"

Yannakos ona bakıp sırıttı.

"Kaptan Fortunas'ın armağanıydı," dedi. "Umarım cehennemden bizi izleyip gülüyordur."

Yannakos ile Lukas önden yürüyorlar, diğer ikisi de onları izliyorlardı. Mihelis kendi başına gidiyordu.

"Siz kendi işinizi yapın çocuklar," dedi onlara. "Beni merak etmeyin, ben köyün çevresini şöyle bir dolaşacağım."

İki adım önlerini göremiyorlardı; yağmur sürüyordu. Damla damla biriken su, kayaların arasından çağıldayarak akıyordu. Zaman zaman dağın oyuklarından bir gece kuşunun kederli sesi duyuluyordu. Birden İlyas Peygamber Tepesi'nden uzun bir uluma yükseldi. Dört arkadaş durdular.

"Bir kurt," dedi Yannakos, "o da aç."

"Belki de Aziz İlyas'tır," dedi Lukas. "Ve belki o da açtır."

"Aziz Kurt bize yardım etsin!" dedi Yannakos. "Gelin çocuklar, koyunlar bizi bekliyor."

Yürümeye devam ettiler. Lukas Yannakos'un kolundan tuttu.

"Önce nereyi soyacağımıza karar verdin mi?"

"Elbette! En zengin en pis en cimri olanını. Ladas Baba. Çuvallarımızı ve şişelerimizi ağzına dek dolduracağız. Böylece zavallı Sarakina bir şeyler yiyip ulumaya son verebilecek."

"Bir gece inip biraz da benzin çalalım," diye ekledi bir süre sonra.

"Ekmek ve benzin! Haklısın Yannakos. İnsanların bugünlerde canlı kalmak ve sırtını sağlama almak için gereksindikleri şeyler bunlar. Çünkü yalnızca sağ kalmak yeterli değil."

Köyün girişinde Yannakos durdu ve arkadaşlarına döndü.

"Ben önden gideceğim," dedi onlara. "Burayı biliyorum. Beni tek sıra halinde izleyin. Önce ben tırmanacağım."

Boş sokaklara girdiler. Gece yarısına yakındı ve tüm köy uykudaydı.

"Umarım Yusufaki yine kokumu alıp anırmaya başlamaz..." dedi Yannakos kendi kendine, Ladas Baba'nın evine yaklaştıklarında. "Umarım uyuyordur..."

Duvara yaslanıp ötekileri bekledi. Bir bir geldiler.

"Bahçenin arkasına dolanalım," dedi Yannakos fısıldayarak. "O yanda duvar daha alçak. Bana feneri ver Lukas... Hadi gelin, dikkatli olun!"

"Köpek var mı?" diye sordu birisi.

"O yaşlı cimrinin nasıl köpeği olabilir ki! Köpekler yemek yerler," diye yanıt verdi Yannakos.

Sonra Lukas'a döndü:

"Sen dışarıda erketeye yatacaksın ve bize merdiven vazifesi göreceksin. Senin omzuna tırmanıp içeri atlayacağız. Herhangi bir tehlike görürsen baykuş gibi öt...Hazır mısınız çocuklar?"

"Hazırız!"

Uzun boylu dev, duvara yaslandı. Yannakos'u tutup sırtına aldı.

"Aziz Kurt adına," dedi, "atla!"

Yannakos duvara çıkıp bahçeye atladı. Sırtlarında çuvallar ve şişelerle atlayan arkadaşlarını bekledi.

"Beni izleyin, yolu biliyorum... Dikkat edin."

Bahçeyi geçtiler, arka kapıyı açık bulup içeri girdiler. Üst kattan ev sahibinin horultusu geliyordu.

"Uyuyor," dedi Yannakos. "Şanslıyız."

Feneri yaktı, kiler kapısını buldu ve itip açtı; içeri girdiler.

İçerisi yağ, şarap, kuru incir ve ayva kokuyordu. Fener şiş göbekli kavanozların, şarap fıçılarının durduğu kileri aydınlattı.

"Çabuk olun çocuklar, hızlı çalışın," diye fısıldadı Yannakos. "Hadi gelin, doldurun!"

Biri bir fıçıyı devirip şarabı deri tulumuna aktarıyor, bir başkası çuvalına buğday döküyordu. Yannakos yağ tenekesini kaldırıp bir şişeye yağ doldurdu, sonra da ikinci bir çuvala buğday koydu.

Çevreye bakınıp duvara dayalı merdiveni gördü: "Tanrı'ya şükürler," dedi, "merdiven de var. Yoksa bütün bunları duvara nasıl çıkaracaktık? Hırsızların Tanrısı bizimle birlikte, gelin çocuklar, gidelim!"

Hırsızlar gibi yüklenmiş bir halde bahçeyi geçtiler, merdiveni duvara dayadılar, ağır ve değerli ganimetleriyle yukarı tırmandılar. Lukas, çuvalları ve şişeleri yakalamak için kollarını açtı. Sonra her arkadaş onun geniş sırtına binip yere atladı. Yannakos en geride, duvarda kalmıştı. İnmek istemiyordu.

"Bir dakika çocuklar, eşeğimi gidip bir göreyim, hemen dönerim," dedi.

"Bırak eşeği Yannakos," diye karşı çıktı Lukas. "Aşağıya gel. Kimse ne olacağını bilemez..."

"Gelemem," diye mırıldandı Yannakos. "Gelemem; bir dakikacık, çocuklar, hemen geleceğim."

Bu sözlerden sonra yeniden bahçeye indi.

Arkadaşları somurttular ama bir şey söylemediler. Kulaklarını dikip yoldan geçen ya da kapısını açan biri var mı diye dinlediler.

"Siz ikiniz gidin," dedi Lukas arkadaşlarına. "Dağılsak iyi olur. Ben bekleyeceğim."

Onların çuvalları yüklenmelerine yardım etti ve ikisi yola koyuldular.

Yalnız kalan Lukas yağmurun altında çömelip bek-

ledi. Birden Kıyamet Günü'nün borazanı gibi neşeli, utkulu bir anırma duyuldu. "Şeytan alsın eşeğini," diye homurdandı Lukas. "Bütün köyü ayağa kaldıracak."

"Penelope Ana, uyuyor musun? Hey, Penelope Ana, bu anıran eşek değil miydi?"

Ama kimse yanıt vermedi. Anırma durdu ve bir kez daha avluya düşen yağmurun sesinden başka bir şey duyulmaz oldu. Lukas başını kaldırdı ve duvarın üstünde bir gölge gördü.

Kalktı ve uzanıp Yannakos'u ayağından yakaladı.

"Gidelim Lukas, gidelim! Sanırım ihtiyar uyandı."

Deri tulumları sırtlanıp koşmaya başladılar.

"İstediğini yaptın," dedi Lukas, köyden çıktıklarında. "Eşeğini gördün."

"Evet," dedi Yannakos, içini çekerek, "eğer onu merdivene çıkarabilseydim, yemin ederim, onu da getirirdim... Ya Mihelis?" diye ekledi bir süre sonra telaşla.

"Çevreyi dolaşıp dönmüş olmalı. Hadi biz de gidelim!"

Papaz Fotis ile Manolios yatmamış, onları bekliyorlardı. Gün doğmaya başlamıştı. Gökyüzü doğuda hafifçe aydınlanmış, yağmur kesilmişti ama havada hâlâ kara bulutlar vardı. Birden ıslıklar ve neşeli sesler duyuldu.

"İşte geldiler!" dedi Manolios koşarak.

Dört soyguncu, ağır yükleriyle göründüler. Yollarını bulmak için yaktıkları fenerin ışığında yüzlerinin pırıl pırıl parladığı görülüyordu. Sırtında şarap tulumuyla Yannakos önden yürüyordu.

"Yaşlı Ladas'ın, o iyi insanın selamı var! Fazla bir şey veremedim ama sevgimi de kabul edin, diyor. Size, sağlığına içmeniz için bu şarabı gönderdi!"

"Ve işte içinizi yağlamanız için yağ," dedi Lukas, öteki tulumu papazın ayağının dibine bırakarak. "Eğer daha isterseniz, tenekelerinin dolu olduğunu söylüyor."

"İşte bu da, içini sızlatan zavallı çocukların ekmek yiyebilmeleri için gönderdiği buğday!" dedi öteki ikisi, dolu çuvalları yere bırakırlarken.

"Kendisine teşekkür ederiz," diye yanıt verdi Papaz Fotis, gülerek. "Tanrı bunu ona faiziyle ödesin! Şimdi gidip gece evine dört meleğin girdiğini, değerli armağanlar aldıklarını ve bunları kanatlarının üstüne yükleyerek bize, Sarakina'ya getirdiklerini anlatan bir mektup yazacağım ona. Her şey usulüne uygun olmalı, öteki yaşamda geçerli olmak üzere bir de borç senedi koyacağım içine."

"Peder," dedi Yannakos gülerek, "meleklerden birinin, fıçılarını ve kavanozlarını kırıp yağı ve şarapları dökmek istediğini, ne var ki son anda, ona değil ama şarapla yağa acıdığını da yaz."

"Manolios," dedi Papaz Fotis, "bir bardak getir de meleklere bir içki ikram edelim. İçeri girip kanatlarınızı silkeleyin efendiler!"

"Ladas Baba'nın, o iyi insanın sağlığına!" dedi papaz, bardağını boşaltırken.

"Meleklerin sağlığına," dedi Manolios.

"Aziz Kurt'un sağlığına," dedi Lukas. "Biliyor musunuz, tam biz giderken Sarakina'nın tepesinde ulumaya başladı ve bizi yüreklendirdi."

"Ya Mihelis?" dedi Yannakos. "Onu göremedik."

"Döndü," diye yanıt verdi Manolios. "Çamur içindeydi ve hiçbir şey söylemedi. Şimdi uyuyor."

Ertesi sabah Ladas Baba bahçeye inip de duvara dayalı merdiveni görünce çok huzursuz oldu. Dönüp çoktan kalkmış ve pencerenin kenarına oturmuş, dünyayı boş bakışlarla izleyen karısına seslendi.

"Hey, Penelope Ana, merdiveni duvara kim dayadı? Sen mi?"

Ama Penelope Ana çorabını çoktan eline alıp örme-

ye başlamıştı. Onun bulunduğu yana bakmıyordu bile.

Yaşlı adam merdiveni sırtlanıp kilere gitti. Her şey yerli yerinde mi diye şöyle bir çevresine bakındı. Kavanozlar, fıçılar, kuru incirler, ayvalar.

"Tanrı'ya şükür," diye mırıldandı. "Tanrı'ya şükür, hırsız girmemiş. Zavallı kadın, artık ne yaptığını bilmiyor. Artık her şeye dikkat etmeliyim. Bir gün bu evi bile yakabilir."

Sonra ahıra gitti. Eşek de yerindeydi.

"Buraya bak, dün gece neyin vardı senin, anırıp uyandırdın beni?" dedi öfkeyle, bir tekme savurarak.

Ama eşek de dönüp bakmadı ona. İri gözleri belirsizlik içinde yitip gitmişti. Sanki dün gece düşünde, gerçek sahibinin usulca geldiğini ve her zaman yaptığı gibi boynunu, karnını ve terkisini okşadığını görmüştü. İşte o zaman kuyruğunu neşeyle dikmiş ve anırmıştı. Efendisi de onu susturmak için burnunu tutmuş, kulaklarını ve boynunu öpmüştü. Sonra, küçük, yuvarlak pencerenin içinden yitip gitmişti...

Eşek başını eğdi, gözlerini kapadı ve kendi Tanrısına dua etti; kocaman tüylü kuyruğu, iri, bembeyaz bir eşek kafası, yaldızlı, kadifeden bir eyer ve gümüş simlerle işli, yıldızlar gibi parıldayan kırmızı koşum takımları olan bir Tanrı'ydı bu.

"Tanrı'm dün geceki düşümü gerçek kıl!" diye dua etti.

Sabah erkenden mucize haberi tüm Sarakina'ya yayıldı: Dört melek dün gece, açlıktan kırılan insanlara buğday, yağ ve şarap getirmişlerdi! Saf olanları buna inanıp haç çıkardılar; daha kurnaz olanlarsa Yannakos'la Lukas'a bakıp gülümsediler. Kadınlar buğdayın üstüne atılıp hemen elemeye başladılar. Bir yandan da sanki bir bebeği uyutuyorlarmış gibi şarkı söylüyorlardı. Yere bir buğday tanesi mi düştü, hemen eğilip yerden topluyor-

lardı. O, toprağa değip kirlenmemesi gereken, Tanrı'nın değerli bir parçası değil miydi? Göz açıp kapayıncaya dek epeyce bir miktarını taşların üzerinde ezmişler, hamur açmışlar ve daha lezzetli olsun diye çok az yağ katarak kor ateşin üzerinde pişirmişlerdi. Sonra bunu kutsanmış ekmek gibi pay edip herkese birer lokma dağıttılar. Ve bir anda, sanki o ekmek gerçekten İsa'nın bedeniymiş gibi kendi bedenlerinde bir rahatlama hissettiler.

Sonra hepsi birer damla şarap içtiler. Kadınlar gözyaşlarını tutamıyorlardı.

"Ey Tanrı'm," diye içlerini çektiler, "bir lokma ekmek, bir yudum şarap, ruhun, kanatlandığını hissetmesi için bu kadarı yeter!"

Öğleden sonra iki adam, buğdayı sırtlayıp değirmene taşıdılar. Kadınlar, bir daha geri gelmeyeceğinden korkarak yolun bir bölümünde değerli yüke eşlik ettiler.

"Ne zaman geri gelir?" diye bağırdılar taşıyıcılara.

"Yarın sabah, kaygılanmayın hanımlar!" diye yanıt verdiler gülerek.

Yannakos, Sarakina'nın dükkâncısı olmuştu. Yiyecekleri saklayan ve her sabah, o günün yemeği için gerekeni kadınlara dağıtan oydu.

"İdare edin dostlar," diye bağırıyordu. "Kış bitene dek sıkın kemerlerinizi. Meleklerin yapacak başka işleri var, bize her gün yiyecek getiremezler..."

Bir parça ekmek, biraz yağ sönme noktasına gelmiş olan alevi canlandırmaya yeterliydi. Çocukların yanaklarına renk gelmeye başlamıştı. Kadınların sütü geliyordu ve bebekler artık geceleri ağlamıyorlardı. Erkeklerin de neşesi gelmiş, kolları yeniden güçlenmişti. Başladıkları kulübeleri bitirmek için çalışmaya koyulmuşlardı. Zaman zaman bir kahkaha, bir şaka duyulur olmaya başlamış, gözden uzak yerlerde, öpüşüp kucaklaşacak güçleri bulunan çiftlere rastlanır olmuştu.

"Bütün bu buğday, bu yağ, bu şarap kana dönüşmeli ve bize yeni bir sefere çıkacak gücü vermeli," dedi Papaz Fotis o gün Manolios'a. "Her zaman aç kalıp hırsızlık yapamayız. Zor kullanmak gerekse bile, köye inip bizim olan topraklara el koymalıyız. Bu çıplak dağda bizi ancak onlar yaşatabilir."

"Yakında," dedi Manolios, "bağları budamak, tarlaları gübrelemek gerekecek. Bütün bunlara boş mu vereceğiz? Bu durumda bir yıl yitiririz. Ne bekliyorsun Peder?"

"İçimdeki işareti bekliyorum. Manolios. Bana emir verecek sesi bekliyorum. Biliyorsun, bu sesi duymadan asla önemli bir karar vermem. Ve senin sözünü ettiğin karar çok ciddi, Manolios. Kan dökülecek."

"Biliyorum Peder. Ama böyle onursuz ve adaletsiz bir dünyada, kan dökülmeden bir şey yapılabilir mi? Önceleri kendi kendime şöyle diyordum: Likovrisi'liler çocuklarımızın durumunu, kemik kalmış bacaklarını görüp acıyacaklar... Biliyor musun onları nasıl karşılamışlar? Bazıları sopalarını kapıp kovalamış, diğerleri sanki köpeğe verir gibi bir parça kuru ekmek atmışlar önlerine... Yalnızca bir kişi acımış onlara. Onun kim olduğunu biliyor musun Peder? Ağa! Onları balkonundan, birkaç buğday tanesi, biraz patates ve limon kabuğu bulmak için yerleri eşelerken görmüş ve bağırmış: 'Bunlar da ne? Küçük maymunlar mı? Yoksa insan yavruları mı?' Sonra aşağıya inip kapısını açmış ve onları içeri alıp Marta'ya, 'Sofrayı kur Marta,' demiş. 'Bunlar minicik maymunlar, yiyecek bir şeyler getir de onları insana çevirelim...'"

"Bilmiyordum. Bana anlatmamıştın Manolios!" diye haykırdı papaz, gözlerinden yaşlar akarak.

"Senden sakladım Peder. Yüreğin, insanların durmadan içine akıttıkları zehirle doluydu. Bir de bunu eklemenin ne yararı vardı?"

"Bana söylemeliydin Manolios, yüreğim dolup taş-

malı! Eğer insanın yüreği sevgi ya da öfkeyle dolup taşmazsa, bu dünyada hiçbir şey yapılamaz, bunu da benden öğren!"

Sustu, birden yorularak, bir kayanın üstüne oturdu ve dinliyormuş gibi başını önüne eğdi. Manolios karşısına geçip oturdu ve ovaya baktı. Yağmur durmuş, toprak suya gömülmüştü. Hafif bir rüzgâr, zaman zaman gümüş renkler saçan, zaman zaman koyu bir yeşile dönen zeytin dallarını sallıyordu. Bağlar da suya boğulmuşlardı ve simsiyahtılar. Bir şahin İlyas Peygamber Tepesi'nden havalanıp ovanın üstünde süzüldü.

Papaz Fotis ayağa kalktı.

"Yüreğim dolup taşıyor," dedi. "Gidiyorum."

Manolios hiçbir şey demedi. Papaz Fotis'in bedeninin kırılacak kadar gerildiğini anlamıştı. "Konuşmamak daha iyi," dedi kendi kendine. "Daha iyi..."

Papaz Fotis dağın tepesine doğru uzanan yolda yürümeye başladı. Aziz İlyas orada bembeyaz parıldıyordu.

Papaz bir kılıç gibi dimdik tırmanmasını sürdürdü. Bazen kayaların ardında gözden kayboluyor, sonra daha ileride yeniden ortaya çıkıyordu. Keşiş şapkasını çıkarmış, saçları rüzgârda dalgalanıyordu.

Çok geçmeden Manolios, küçük kilisenin beyaz duvarının önünde, bir şahininkinden büyük olmayan gölgesini gördü. Sonra kapı hemen açıldı, papaz içeri girdi ve kayboldu.

Manolios mağarasına döndü, büyük bir meşe kütüğü alıp İsa'nın yeni yüzünü oymaya başladı.

XIX
İsa'nın vahşi yüzü

Hava kararmaya başlamış ama papaz hâlâ dönmemişti. Sert bir rüzgâr çıkmış, gökyüzü tehdit edici bir görünüm almıştı. Uzaklarda, gecenin içinden, bir kurt uluması duyuldu yeniden.

"Gidip ne olduğuna bakalım, başına bir şey gelmiş olabilir..." dedi Mihelis.

Günlerdir ağzından duyulan ilk sözcüklerdi bunlar. Giderek daha derin, daha acı düşüncelere dalmıştı. Bazen iç çekiyor bazen gözlerini küçük dağ kilisesine kaldırıp gülümsüyor ve huzur buluyordu. Mariori'nin saçlarını göğsünün üzerinde, derisine bastırarak saklıyor ve her an, onları yitirmekten korkarcasına titreyerek sıkı sıkıya sarılıyordu. Geceleri bir çığlıkla uyanıp sıçrıyor ve bir daha uyuyamıyordu.

"Gidip ne olduğuna bakalım, başına bir şey gelmiş olabilir..." dedi, mağarada sessizce oturan Manolios'a. Belki de gece yarısıydı.

"Ona hiçbir şey olmaz," diye yanıt verdi Manolios. "Onun ayağa kalkıp dağa çıkışını görseydin Mihelis, ona hiçbir şey olmayacağını anlardın. Bir an ölümsüz olduğunu sandım."

"Uzun bir süredir orada... çok oldu... Ne yapıyor ki?" diye mırıldandı, arkadaşının sözleriyle rahatlayamayan Mihelis.

"Görüşüyorlar, kutsal bir konuşma yapıyorlar, Aziz İlyas'la birlikte bir şeyler tasarlıyorlar Mihelis... Kimse aralarına giremez. Karar veriyorlar."

"Ama yanında yiyecek bir şey var mıydı? Nasıl uyuyacak? Hava buz gibi."

"Yemeyecek, uyumayacak ve üşümeyecek. İnan bana, şu anda içinde bulunduğu durumda hiçbir şeye gereksinmesi yok. Ölü gibi o, belki de ölümsüz... Bilemiyorum... ama hiçbir şey gerekmez ona."

Tam o anda Yannakos göründü. Yüzü asık, homurdanıp lanet okuyordu.

"Yine kafan bozuk, ne oldu sana Yannakos?" diye sordu Manolios. "Sarakina'nın dükkâncısının işleri nasıl gidiyor?"

"Yiyecekler bitiyor, sorun bu. Yakında dibini göreceğiz... Ne yapacağız? Yine çocukları alıp ovaya mı ineceğiz? Bu kez sıra Papaz Grigoris'te."

"Sıra Likovrisi'de. Biraz bekle!" dedi Manolios.

Yannakos ürperip sevinçle ellerini çırptı.

"Zamanı geldi mi?" diye haykırdı. "Papaz öyle mi dedi?"

"Hayır, hiçbir şey söylemedi ama sanırım zamanı geliyor... Yüreğinin dolup taştığını söyledi."

Ve papazla olan konuşmasını anlatmaya başladı.

"Ah, biraz daha bekleyebilse... Bana hazırlanacak zaman bıraksa," diye mırıldandı Yannakos. "Daha ben hazır değilim."

İki arkadaşı ona dönüp karanlıkta yüzünü seçmeye çalıştılar.

"Bir şey mi eksik Yannakos?" diye sordu Manolios.

"Evet, hem de nasıl."

"Ne?"

"Benzin. Ladas Baba'nın evini yakacağıma dair Tanrı'ya söz verdim."

"Sen bir vahşisin..." dedi Mihelis, konuşmaya karar vererek.

"Ben haklıyım," diye yanıt verdi Yannakos. "Eğer İsa bugün, böyle bir yeryüzüne inseydi, omuzlarında ne taşırdı sanıyorsun? Bir haç mı? Hayır, bir teneke benzin!"

Manolios sıçradı ve dinlenmek için mağaranın duvarına yaslandı.

"Sen ne dersin Manolios?" diye sordu Yannakos. "Sen bir şey söylemedin."

"Sen nereden biliyorsun Yannakos?" diye mırıldandı Manolios titreyerek.

"Bilmiyorum, kimse öğretmedi bana, kimse bana bir şey söylemedi, bundan eminim."

Sustu, sonra yeniden konuştu:

"Birkaç güne kadar çocuklarımız yemek artığı bulmak için yine çöp tenekelerini karıştırmaya başlayacaklar. O şişko domuzlarsa onların haline bakıp gülecekler. İşte, çocuklarımız düşlerinde, İsa'yı böyle görüyorlar. Ondan yeryüzüne böyle inmesini istiyorlar. Ama sabah uyanınca unutuyorlar. Ne de olsa daha çocuk onlar, değil mi? Ve gidip çöpleri karıştırıyorlar."

Manolios tek bir söz söylemeden, soluğu kesilerek dinledi. Ama yüreği oynuyordu. O da dün gece düşünde İsa'yı böyle görmüş ama söylemeye cesaret edememişti. Onu Sarakina gibi çıplak bir dağın tepesinden, bir benzinle inerken görmüştü. Sert, hüzünlü, öfke dolu yüzü Likovrisi'ye dönüktü.

Manolios Yannakos'a baktı.

"Haklısın," dedi. "Haç değil, benzin."

"Ben gidiyorum, yitirecek zaman yok."

Mağaranın ağzında durup güldü.

"Papaz Grigoris'in gaz lambası var," dedi. "Onun için de kilerinde bir-iki tenekesi vardır. Yanıma Lukas'ı alacağım, çok iyi merdiven görevi yapıyor. Yarın görüşürüz."

Manolios, dağın tepesinden aşağı inen Papaz Fotis'i gördüğünde güneş çoktan yükselmişti. Taştan taşa atlarken cüppesi iki siyah kanat gibi uçuşuyor, saçları omuzlarının üzerinde dalgalanıyordu. Özellikle doğuda, alışılmıştan daha parlak bir kırmızılıkta olan göğün önünde İlyas Peygamber'in ta kendisine benziyordu. Papaz sanki alevlerle çevrilmiş olarak iniyordu dağdan.

Kovalarına su doldurmaya giden birkaç kadın onu görünce dehşete kapılıp haykırdılar:

"Merhamet, Tanrı'm! İlyas Peygamber dağdan kaçmış, aşağıya iniyor!"

Erkekler, önde Manolios, onu karşılamaya koştular. Birden hepsi, papazın onlara önemli haberler getirdiğini hissetmişlerdi.

"Ellerinde ne var çocuklar?" dedi, bütün bir gece uyumamış olduğundan gözleri sızlayan Yannakos. Daha yıkanmamıştı bile ve elleri gaz kokuyordu.

"Gerçekten, ne var elinde?" diye bağırdı önde duran Lukas. O da fena halde gaz kokuyordu.

"Aziz İlyas'ı almış bize getiriyor!" dedi Manolios kendi kendine. "Bu iyi bir işaret!"

Şimdi papazın ciddi ve asık yüzünü daha açık görebiliyorlardı. Ruhu sanki peygamberin yakıcı yalnızlığını hâlâ terk etmemiş gibi, onları görmüyor, işitmiyordu.

"Kenara çekilelim de geçebilsin arkadaşlar," dedi Manolios. "Kimse ona bir şey söylemesin, hâlâ Tanrı'yla konuşuyor."

Papaz acele içinde, iri taşları yuvarlayarak, büyük adımlarla iniyordu. Artık herkes, peygamberin onun kollarında dimdik duran harika ikonunu görebiliyordu.

"Burnuma barut kokusu geliyor," dedi Yannakos, gece birlikte çalıştığı arkadaşlarına. "Yüzüne baksanıza!"

"Şükürler olsun, işimizi zamanında bitirdik!" dedi Lukas. "Evlerin çoğu ahşap, iki teneke yetecek."

Kadınlar mucizelerden, azizlerden, düşlerden konuşa konuşa yokuşu çıkmış geliyorlardı. Başlarını uzatıp aşağıya inmekte olan papaza bakıyorlardı. Biri onun siyah kanatları olduğunu ve uçtuğunu gördü, bir başkası bunların kanat değil, cüppesi olduğunu söyledi ama sırtında bir kuzgun tünemişti ve gagasında tuttuğu, yanan bir kömür parçasını ona yediriyordu. Birden hepsi sustu, papaz yanlarından yürüyüp geçmişti.

"Peşimden gelin!" diye buyurdu erkeklere, durmaksızın.

"Siz de kadınlar!" diye bağırdı, peygamberi kollarında dimdik tutup iri adımlarla yürürken.

Sanki aralarından yırtıcı bir kuş geçmiş ve sert kanatlarıyla onlara sürtünmüş gibi gerilediler. Büyük bir heyecan içinde önce erkekler, arkada kadınlar onu sessizce izlediler.

Çoktan yükselmiş olup şimdi ince bulutların arasından parlayan güneş kızgın, beyaz bir topu andırıyordu. Aşağıda ise ova hâlâ kalın bir sis tabakasıyla örtülüydü. Geç kalan birkaç yaşlı kadın mağaralarından çıkmışlar, elleriyle gözlerini siperleyerek şaşkınlık içinde aşağıya inen kalabalığa bakıyorlardı.

Papaz Fotis mağaralara gelince durdu. İkonu bir kayanın üstüne bıraktı ve kadın, erkek, çocuk, herkes çevresinde bir halka oluşturdular.

Papaz ellerini uzatıp konuşmaya başladı. Önceleri sesi kısık, boğazı tıkalı gibiydi. Hep birlikte dışarı çıkmak isteyen sözcükler birbirine karışıyor ve hiçbir şey anlaşılmıyordu. Ama yavaş yavaş boğazı çözüldü, sesi sertleşti, sözcükler düzgün bir sıra halinde çıkmaya başladı.

"Erkekler," diye bağırdı, "dinleyin beni. Kadınlar, siz de çocuklarınızı kucağınıza alın ki daha iyi işitsinler! Ateş arabasından indim. Beni götürdüğü yere götüreceğim sizi, bana anlattıklarını açıklayacağım size! Yaşam

durgun bir su değildir; boyun eğmek, teslim olmak ne en erkekçe erdemlerdir ne de bunlar Tanrı'nın çok hoşuna gider! İyi bir insan, ayağa kalkıp Tanrı'dan bile hesap sormadan, çocukların gözlerinin önünde açlıktan düşüp ölmelerini kabul edemez!

Kararımızın kötülüğe karşı bir çözüm olabilmesi için, o tepeye, dağımızın koruyucusu azizle konuşmaya gittim. Çünkü çocuklarımız onun da çocuğudur, onlara karşı sorumludur!"

Uzanmış kollarıyla ikona seslendi:

"Onlardan sorumlusun ateş peygamberi. Açık konuşmak gerekirse; işte bu nedenle çıktım senin barındığın o kartal yuvasına. Ve bir yarıcı, yıllık hesabı vermek için efendisi toprak sahibine giderken, bağlarından, bahçelerinden topladığı armağanları nasıl beraberinde götürürse; ben de halkımın acılarını ve kederlerini getirip ayaklarının dibine serdim.

Bütün gece boyunca, çocuklarım, peygamberin karşısında ayakta durup konuştum. Ona kim olduğumuzu, nereden geldiğimizi, çatısının altına sığınmak için bu dağa nasıl çıktığımızı anlattım. Bütün bunları zaten biliyordu –ona anlatmıştım– ama bir kez daha duyması iyiydi. Dinledi ve hiçbir şey söylemedi.

Sonra ona aşağıdaki, Likovrisi'deki komşularımızdan söz ettim. Bize nasıl davrandıklarını, papazıyla, ihtiyarlarıyla, köylüleriyle bizi nasıl kovduklarını, nasıl aşağıladıklarını, koruyucumuz Mihelis'in bize bağışladığı topraklarda çalışmamıza nasıl izin vermediklerini anlattım... Ona her şeyi söyledim ve biraz rahatladım. O ise hâlâ dinliyor ama yanıt vermiyordu.

Sonra halkının açlıktan, soğuktan ve hastalıktan öldüklerini söyledim... 'Zenginlerin küstahlığı tüm sınırları aştı efendimiz!' diye bağırdım ona. 'Tokların işkembeleri fazlasıyla şişti, bıçak kemiğe dayandı. Beni duyuyor

musun ateşin öfkeli arabacısı? Kalk, atlarını koş ve in aşağı!' Ama beni hâlâ dinliyor ama konuşmuyordu.

Çok kızmıştım, ona bakıp kendi kendime, 'Yüreği ne zaman yumuşayacak?' dedim. 'Bu kadar acıya nasıl dayanıyor, bu adaletsizlikleri nasıl kabul ediyor, bu küstahlıkları nasıl hoş görüyor? İkonundan dışarı fırlamayacak mı? Alevleri arabaya koşup beni boynumdan yakalayarak yanına oturtmayacak ve birlikte Likovrisi'ye inmeyecek miyiz?'

İkona yapıştım ve kulağına eğilip, 'İlyas, hey, İlyas Kaptan,' diye bağırdım ona. 'Bunu da iyi dinle: Çocuklarımız artık ayaklarının üzerinde duramıyorlar, o denli açlar ki bazıları koltuk değnekleriyle, bazıları sopalarla, kargalar gibi topallaya topallaya dilenmek için Likovrisi'ye indiler... Bunu biliyor muydun? Duymuş olmalısın. Seni gördüm, tependen eğilip baktın, sakalların Likovrisi'nin damlarını süpürdü ve sen de, kapılarda ağlaşan çocuklarımızı gördün...'

Bakışlarımın altında peygamberin gövdesinin ısındığını, canlandığını hissettim ve yeniden yüreklenerek:

'Evet,' diye bağırdım ona, 'ateş arabasından eğilip Likovrisi'lilerin onları nasıl karşıladığına bakmaya karar mı verdin? Dinle, bazıları onları sopalarla kovuyor kapılarından, diğerleri –görüyor musun?– onları acımadan dövüyorlar!'

Bu son sözleri söylemiştim ki, dehşet içinde geriledim. Sanki ikon bana vurmuştu, sanki ateşten dört at canlanmış, sanki peygamberin dudakları kımıldamış ve sanki ben, 'Bırakın gideyim!' diye bağırdığını duymuştum.

İşte o an ikon kollarımın arasına düştü."

Herkes kendinden geçmiş, solukları kesilmişti. Kadınlar, bu mucizevi ikonun önünde çığlıklar atarak diz çökmüşler; papazın sözleriyle heyecanlanan erkekler, başlarını kaldırarak, alevlerle çevrili peygamberin dağın zirvesinden indiğini görmüşlerdi.

"Hoş geldin İlyas Peygamber!" diye karşıladı kadınlar onu.

"İşareti ver Peder," diye bağırdı Yannakos, "henüz yiyecek bir lokma ekmeğimiz ve gücümüz varken, ver işareti. Yiyecekler bitmek üzere!"

Manolios yaklaşıp papazın elini öptü.

"Kaldır elini Peder. Zamanı geldi mi? Biz hazırız."

"Üç gün içinde," diye bağırdı, "üç gün içinde, Aralık'ın 22'sinde, ışığın doğum gününde, İlyas Peygamber'in doğduğu günde. O büyük bir gün olacak! Hazırlanın arkadaşlar, kadın, erkek; aşağıya ineceğiz!"

Hepsi sıra halinde ikonun önünden geçtiler ve yerlere dek eğildiler. Onların gözünde peygamber canlıydı. Kadınlar alnından akan ter damlalarını gördüler, dudaklarını ikona değdiren çocuklarsa peygamberin kımıldadığını hissettiler.

Bitkin düşen Papaz Fotis, mağarasına gidip uzandı. Belki uyku bastırır belki düşünde Tanrı onunla konuşmaya gelir diye gözlerini kapadı. Manolios ateş peygamberinin ikonunu getirdi ve mağaranın dibinde, karanlıkta, kırlangıçlı çarmıha geriliş ikonunun yanına yerleştirdi.

O andan sonra Sarakina, bir savaş alanı gibi uğuldamaya başladı. Sopası olmayanlar, dallarını kesebilecekleri meşe ağaçları aramak için dağa gittiler. Sapan kullanmasını bilenler bunu kadınlara ve çocuklara da öğrettiler. Eldeki silahları en yiğit olanlara dağıtan Papaz Fotis oradan oraya koşup duruyor, talimat veriyordu.

Akşama doğru köyden gelen Kostandis bu gürültü, bu kargaşa karşısında şaşkınlığa uğradı. Erkekler kadınlara sapanla taş atmayı ya da dalları kesip sopa yapmasını öğretiyorlardı. Sanki kadın erkek savaşa hazırlanıyorlardı. Manolios'u acele içinde İsa'nın yeni yüzünü oyarken buldu. Bu onun silahıydı, her şeyin hazır olması için onu hızla bitirmeye çalışıyordu.

Kostandis kaygıyla yanına oturdu.

"Manolios," dedi, "eğer zamanın varsa başını kaldır ve beni dinle. Kötü haberler getirdim."

"Hepsine hoş geldin, Kostandis. Dağlar kara alışıktır, ondan korkmazlar, konuş."

"Mariori öldü."

Manolios oymakta olduğu tahtayı elinden düşürdü. Gözleri korkuyla büyüdü.

"Öldü mü?" dedi şaşkınlıkla. Sanki ilk kez birinin öldüğünü duyuyordu.

"Haber dün, öğleüzeri geldi. Yaşlı babasının çığlığı köyü inletti. Hemen katırına atlayıp acı içinde gitti. Kasabaya vardığında kızı gömülmüştü bile. Onun gözlerini bile kapatamadı. Bu sabah geri geldi. Görsen onu tanıyamazdın. Acıdan aklını yitirmişti neredeyse. Kapılara vurduğunu gördüm ve korktum. Acıdım da ona. Yalınayaktı, uzun saçları rüzgârda dalgalanıyordu. Kapıları bir bir çalıp herkesi kiliseye çağırdı. Onlarla konuşmak istiyordu. Zangoça çanları çaldırttı. Herkes işini bırakıp gitti. Bizi kilisenin avlusuna topladı ve taş sıranın üstüne çıktı. Çenesi titriyordu, konuşamıyordu. Ama kan çanağına dönmüş gözlerinden alevler saçıyordu. Sonunda gücünü topladı ve boğuk bir sesle:

'Çocuklarım, sizlere yalnızca bir-iki sözcük söyleyebileceğim. Daha fazla konuşamam, yüreğim parçalanıyor: Sarakina hepimizi mahvedecek! Hepimizi mahvedecek!'

Durup soluk aldı. Uzun bir süre sonra yeniden başladı: 'Doğrulun, silahlanın, ben önünüzde olacağım. Kalkın çocuklarım, o alçakları buradan sürmeliyiz! Zengin ve mutlu köyümüze nazar değdirdi. Buraya ayak bastıkları o uğursuz andan beri talihsizlik ve ölüm durup dinlenmeden darbelerini üzerimize indirdi. En suçlu olan o aforoz edilmiş Manolios'tur! Mihelis'in aklına garip dü-

şünceler sokup onu delirtti. Mariori'yle nişanın bozulmasına da o neden oldu. Kızımı öldüren de odur!'

Daha konuşmak istiyordu ama önünü göremiyordu, dengesini yitirdi ve olanca ağırlığıyla taşların üzerine düştü."

Kostandis sustu. Manolios bir sarık gibi başına bağladığı mendilin ucunu ağzına soktu ve bağırmamak için ısırdı. "Mariori öldü, öldü.... öldü..." diye yineledi kendi kendine, bu sözcüklere bir anlam vermeye çalışarak.

Kostandis'e döndü.

"Sonra?" diye sordu, aklı karmakarışık. "Sonra?"

"Dikkatli olman için sana anlatmaya geldim Manolios. Köylüler papazın anlattıklarıyla kendilerinden geçtiler ve size saldırmak için hazırlanıyorlar. Şimdiye dek bir neden arıyorlardı, şimdi o nedeni buldular... Zenginler sizden korkuyorlar, çünkü sizin Bolşevik olduğunuza inanıyorlar. Yoksullar sizden nefret ediyorlar, çünkü onların da gözlerini zenginler köreltti. Bu nedenle, ilk fırsatta saldıracaklar... Çok kalabalıklar ve silahları var. Ağa da onlarla birlik, dikkatli olun."

"Kostandis, gidip zavallı Mihelis'i bul, ona haber ver. Ben yapamam... Ona alıştıra alıştıra söyle çünkü son günlerde pek kendinde değil. Konuşmadan gelip gidiyor, sana bakıyor ama aklı başka yerde; onunla konuşuyorsun, seni yanıtlamıyor... Geceleri yatağa gidip uyumaktan korkuyor. Ona bir gün, 'Korktuğun şey nedir Mihelis?' diye sordum. Ağzını zorlukla açtı: 'Ölü adam... Ölü adam...' diye yanıt verdi. Hadi, cesaret Kostandis, git bul onu. Ben gidip papazla konuşacağım."

"Her şey bitti artık," diye mırıldandı Mihelis, okumakta olduğu gümüş kapaklı İncil'i kapatarak. "Artık hiçbir şeye gereksinmem yok Kostandis. Tanrı bir bıçak alıp yaşamımı ikiye böldü. Birinci parçayı çoktan topra-

ğın altına atmıştı, şimdi de ikincisini fırlattı. Artık bedenimin tamamı toprağın altında."

Mihelis'in kötü haberi böylesine sakin karşılayışı Kostandis'i kaygılandırmıştı. Mihelis'in durgun yüzünün ardında dünyanın çöktüğünü hissedebiliyordu.

"Her şey sona erdi," dedi yeniden, bir zamanlar genç bir yargıç olan adam, ayağa kalkarak. Kayadaki oyuktan bir parça ip aldı ve sanki ısırmaması için vahşi bir hayvanın ağzını bağlıyormuş gibi bununla İncil'i sıkı sıkı sardı.

Kostandis'e baktı ve başını salladı.

"Hangi yöne dönmeliyim Kostandis? İnsanlara doğru mu? Bu yön hem pis hem de kötü kokuyor. Tanrı'ya doğru mu? O ki Ladas Baba'yı varlık içinde yaşatırken Mariori'yi öldürüyor. Kendime doğru mu? Güneşin altında kıvrılan ve tam kendi kendime, 'Çok rahatım, güneşin altında çok iyiyim, burası sıcak...' derken, bir çizmenin altında ezilen bir solucanım ben! Bütün bunları anlayabiliyor musun Kostandis?"

Ama Kostandis'in çocukları vardı, nasıl anlayabilirdi ki? Ayağa kalktı.

"Gidip Yannakos'u göreyim," dedi.

Kiler haline soktuğu mağarada Yannakos kalan yağ ve unu hesaplıyordu. Şarap günler önce tükenmişti.

"İki gün daha," diye mırıldandı. "Bilemedin üç. Tamı tamına gelecek. Sonra savaş. Daha sonra, göreceğiz! Yaşam tedavi edilebilir bir hastalık. İşte, sağ olduğum sürece, kendi kendime, yaşıyorum, Yusufaki'm de yaşıyor, dediğim sürece cesaretim var. Bir gün yeniden bir araya geleceğiz. Tedavi edilemeyecek tek şey ölüm."

"Selam Yannakos!" diye bağırdı bir ses arkasından. "Ne oldu sana eski dost? Artık köye hiç mi inmiyorsun?"

Yannakos döndü ve Kostandis'i gördü.

"Selam Kostandis, dostum," dedi neşeyle. "Evet, o lanet olası köyünüze hâlâ iniyorum ama sen beni nere-

den göreceksin? Benim oraya gittiğim saatte her yer zifirî karanlık oluyor."

Sonra ona nasıl iki kez köye indiğini ve bir kurt gibi iki evden nasıl hırsızlık yaptığını gülerek anlattı.

"Şuraya bak," dedi sonunda, "aşırdığımız yiyecekler bize veda ediyorlar ama gazı görüyor musun? Ona kimse el sürmedi. Mucize yaratacağı ânı bekliyor!"

"Ne mucizesi?" diye sordu Kostandis heyecanla.

"Ateşe dönüşme mucizesi Kostandis. İşi bu değil mi? Eğer değilse, Tanrı neden yarattı onu?"

Bir an düşündü ve alnına vurdu.

"Gelmen iyi oldu," dedi. "Seni Tanrı gönderdi. Benim için bir şey yapmak ister misin? Bugün pazar. Öbür gün, yani salı günü eşeğimi Ladas Baba'dan alabilir misin? Ona gereksinmen olduğunu söylersin. Eğer para verirsen o yaşlı cimri razı olur. Bütün gün sende kalsın. Anladın mı? Bir tek kılı bile yanmamalı. Senin evinde güvende olur."

"Öyleyse Ladas Baba'nın evini yakmayı tasarlıyorsunuz," dedi Kostandis afallayarak.

"Bir saattir neden söz ettiğimi sanıyorsun? Gazın görevi bu değil mi? Merhametli Tanrı ne yaptığını biliyor."

"İyi düşün taşın, iyi ölç Yannakos, bu başına dert açabilir."

"Defalarca düşündüm, tekrar tekrar ölçtüm Kostandis. Sanki ısmarlamışım gibi tam geliyor. Peygamberimiz İlyas'a, papazımızın dediği gibi, İlyas Kaptan'a da sordum. O da evet diyor."

Kostandis başını kaşıdı.

"Anlamıyorum," dedi.

"Anlamıyorsun çünkü bir kahven, karın ve çocukların var. Eğer acıkırsan, idare edebiliyorsun... Nasıl anlayabilirsin ki? Aptal rolü oynayıp Ağa'nın, papazın ve ötekilerin kirli ellerini öpüyorsun! Ama hiçbir şeyi olma-

yan kişi, kimsenin elini öpmez Kostandis. İşte bütün sır burada... Somurtma eski dost, senin de saatin gelecek göreceksin, sabırlı ol."

"Ben sizin yanınızdayım Yannakos, onun için benimle alay etme," dedi bir süre sonra, derin derin içini çekerek. "Sık sık Andonis ve Şişko kasap Dimitros'la bunlardan söz ediyoruz. Ne yapabiliriz ki?"

"Git de Papaz Fotis'e sor, sana söyler. Benim istediğim tek şey salı günü Yusufaki'min senin evinde olması, o kadar! Ve dikkat et, bu konuda tek bir söz yok, tamam mı?"

Pazar geçti ve pazartesi geldi. Öğleye doğru, tipi başladı; çok geçmeden dağın zirvesi bembeyaz olmuştu. İlyas Peygamber beyazlara bürünmüştü. Aç kuzgunlar ovaya doğru uçuyorlardı. Gökyüzü bakır rengindeydi.

Manolios, sabahtan beri meşe parçasının üzerine eğilmiş, tüm dikkatini tahtayı oymaya yoğunlaştırmıştı. Ruhu bir oyma aracı olmuş; kesiyor, işliyor, çukurlar açıyor, İsa'nın tahtanın içinde tutsak edilmiş yüzünü özgür kılmak için uğraşıyordu. Tanrısal yüz, önceki gece düşünde gördüğü gibi sert, hüzünlü, öfkeli, içinde yükseliyordu. Derin bir iz sağ şakağından çenesine dek yaralamıştı onu; sarkık bıyıkları ve kalın kaşları vardı.

Şafaktan bu yana bu sert görüntüyü inançla yaratmaya çalışıyordu; acele etmeliydi. Akşama doğru tanrısal yüz tahtanın içinde belirdi. Manolios hayretle sıçradı.

Tam o anda Mihelis yorgun ve kederli bir halde içeri girdi. Oymaya baktı ve geriledi.

"Bu nedir?" diye haykırdı. "Savaş bu!"

"Hayır, İsa,"diye yanıt verdi Manolios, alnındaki terleri silerek.

"Ama bu durumda onunla savaş arasında ne fark var?"

"Hiçbir şey," diye yanıt verdi Manolios.

Hava kararmıştı. Kar, sessizlik içinde, lapa lapa yağıyor, her şeyi örtüyordu. Aşağıda ova, gözden yitip gitmişti.

Manolios gaz lambasını yaktı, İsa'nın oymuş olduğu eski yüzünü çengelden indirdi ve yenisinin yanına koydu.

"Ne büyük bir fark!" diye mırıldandı Mihelis korkuyla. "İkisi de aynı mı?"

"Aynı. O zamanlar sabırlı, uysal ve sakindi. Şimdiyse katılaştı. Anlayabiliyor musun Mihelis?"

Mihelis susuyordu. Ama bir süre sonra:

"Eskiden olsaydı anlayamazdım," dedi. "Ama şimdi anlıyorum..." Sonra yine sustu.

Salı günü, tüm Sarakina ayaklandığında güneş henüz doğmuştu. Dağın zirvesi bembeyaz parlıyordu. Peygamber kalın bir başlığın altına saklanmıştı. Ama ilk güneş ışınları üzerine düşünce canlandı ve pembe bir ışıltıyla uyandı.

Papaz Fotis halkı topladı:

"Çocuklarım," dedi, "kaderimiz bugün belli olacak. Uzun süre sabrettik ve uçurumun yanına geldik. Biraz daha bekleseydik düşebilirdik. Önce çocuklar, sonra erkekler ve kadınlar. Ölüm ve yaşam kavgası arasında bir seçim yapmalıydık. Biz kavgayı seçtik. Herkes katılıyor mu?"

"Katılıyoruz papaz, hepimiz!"

"Tepemizdeki gözcüye, İlyas Kaptan'a sordum. O da katılıyor. Sonra yüreğime sordum. O da aynı düşüncede. Bugünkü işlerimiz körcesine değil; ama açık gözlerle, açık düşüncelerle, özgür insanlar gibi yüklenildi. Hakkımızı istemeye gidiyoruz; sadaka değil, adalet istiyoruz! Ovada bağlarımız, bahçelerimiz, tarlalarımız var, evlerimiz ve zeytin ağaçlarımız var. Onlar bize verilmeli! Başkalarının topraklarına el uzatmıyoruz. Kendimizin olanda çalışmak ve yaşamak istiyoruz. Biz bir şiddet ordusu değiliz. Biz adaletsizlikten bıkan, adaletsizliğe uğramış kurbanların ordusuyuz.

İlk saldıran biz olmayacağız. Ama bize saldırırlarsa, biz de Tanrı'nın bize verdiği ellerle karşılık vereceğiz. Silahlanmış olmazsa, adalet ne yapabilir, bu adaletsiz ve ahlaksız dünyaya kendini nasıl kabul ettirebilir? Biz adaleti silahlandıracağız. Onlarsa adaletsizliği silahlandırdılar! Bugün onlara erdemin de aklı olduğunu göstereceğiz. İsa yalnızca bir koyun değildir, aynı zamanda bir aslandır o. Ve o bugün bir aslan olarak yer alıyor yanımızda.

Manolios onun yüzünü oydu tahtaya. İşte burada. İşte, önümüzde yürüyecek, önderimiz olacak İsa bu!"

Bu sözlerle birlikte vahşi yüzü havaya kaldırdı. Sabah serinliğinde, kalabalığın üzerinde İsa'nın yüzü tehdit edercesine sallandı. Manolios son anda şakaktan çeneye dek uzanan yarayı kırmızıya boyamıştı. Bu yüzle İsa, acı içindeki insanlara, savaşlarda yaralanmış ve yeniden savaşmak için saldırmaya hazırlanan büyük bir savaşçı gibi görünmüştü.

"İşte önderimiz!" diye bağırdı papaz. "Ellerinizi kaldırıp selamlayın onu!"

Sonra bayrak taşıyıcı Lukas'a döndü:

"Lukas, bu kutsal yüzü bayrağın tepesine yerleştir. Önümüzde yürüsün ve yolumuzu aydınlatsın! Şimdi herkes yerine, Tanrı'nın günü doğdu, ileri! Önde bayrağı taşıyan Lukas, sonra silahlarıyla erkekler ve en arkada sapanlarıyla kadınlar ve çocuklar yürüyecek!"

Ordu yerini aldı, herkes haç çıkardı, Papaz Fotis İlyas Peygamber'in ikonunu kollarının arasına sıkıştırdı, Manolios adamlarıyla öne geçti. Yannakos koltuğunda gaz tenekesiyle onların arkasında yerini aldı. Mihelis bir kayanın üzerine çıkmış, onların hazırlıklarını izliyordu.

"Ben sizinle gelmeyeceğim Peder," demişti Papaz Fotis'e. "Kollarımı görüyor musunuz? Hiç gücüm kalmadı. İyi şanslar!"

Onların gidişini izledi. Hepsinin paçavraları rüzgâr-

da uçuşuyordu. Birçoğu yalınayaktı. Diğerleri ayaklarına koyun derileri, bezler sarmışlardı. Yanakları çökmüş, çenelerindeki ve yanaklarındaki kemikleri dışarı fırlamıştı. Gözleri iki karanlık çukur gibiydi. Açtılar, üşüyorlardı, ısınmak için koşmaya başladılar.

Yannakos gaz tenekesini bir an yere koyup donmuş ellerini ovuşturdu.

"Şarkı söylemeyecek miyiz çocuklar?" diye bağırdı. "İnsanlar festivale ağızları kapalı mı giderler? Hadi, bir marş, bir türkü, bir ilahi, ne isterseniz onu! Şarkı söyleyelim çocuklar, ısınırız!"

Ve birden göğüsler şişti, ağızlar açıldı, Papaz Fotis'in işaretiyle hep birlikte, atalarının geçmişte barbarlarla savaşmaya giderken söyledikleri eski bir savaş şarkısını söylemeye başladılar:

Tanrı'm halkını koru, kalıtını kutsa,
Tanrı'm, barbarları kovmamıza yardım et.

XX
Kan dökülüyor

Likovrisi'nin uyanıp gerinmeye başladığı saatti. Hava buz kesiyordu. Çevredeki dağlar bembeyazdı. Köyün erkekleri sıcacık yataklarında büzülmüş tembellik ediyorlardı. Bir gece önce domuz kesmişler, derilerini tütsüleyip içlerini boşaltmışlar, temizleyip karılarına ve kızlarına götürmüşlerdi. Onlar da bugün jöle hazırlamakla, sucuk yapmak için bağırsakları doldurmakla, ciğer ezmesi, pastırma ve tuzlama yapmakla meşguldüler.

Bu nedenle o gün önce kadınlar kalkmışlar, kolları sıvayıp kazanları ateşe koymuşlar, sonra da işe başlayıp sucuklar için karabiber, kimyon öğütmüş, jöle için turunç ve limon sıkmışlardı. Şişman, pespembe, tüyleri yolunmuş ve yıkanmış domuzlar mutfaktaki çengellerde baş aşağı asılmış bekliyorlardı.

"O pis etin bir parçasını bile bu eve sokarsan yazıklar olsun sana Marta Ana!" demişti Ağa, hizmetçisine bir gece önce. Bütün gün avlularda kesilen domuzların çığlıklarını duymuştu. "Öff! Gâvurlar!" deyip duruyordu yüksek sesle. "Kendinizi domuz etiyle kirletiyor, kızaran sucuklarınızla da havayı kirletiyorsunuz!"

Ama gizli gizli, Ağa domuz sucuğu için çıldırıyordu. Rakıya eşlik edecek bundan daha iyi bir meze yoktu. Sinsi kambur her yıl, sözüm ona deve etinden yapılmış

diye, domuz sucuğu ikram edip duruyordu. Ağa bunun doğru olmadığını çok iyi bildiği halde yutmuş gibi görünüyordu. Böylece sucukları bir güzel yiyor, parmaklarını yalıyor, öte yandan da dininin kurallarını çiğnememiş oluyordu. Ruhunun derinliklerinde, bir uzman olarak tattığı bu lezzetli etin domuz olduğunu bilmezlikten gelmeye kararlıydı. Böylece her yıl, domuzların kesildiği günde yaşlı kamburu suçlardı:

"O pis etin bir parçasını bile bu eve sokarsan yazıklar olsun sana Marta Ana!"

Bunun anlamı şuydu: "Git de kendine alıyormuş gibi yapıp bulabildiğin kadar sucuk al bana. Ve bunları bana getirip deve etinden olduklarına dair yemin et."

"Merak etme Ağa," diye yanıt verdi yaşlı kambur gülümsemeye bile gerek görmeden. "Bu yıl da sana bir sürü deve sucuğu bulurum, korkma. İbrahimaki için de alırım."

Bu sırada paçavralar içindeki aç insanlar ikişerli sıralar halinde dağdan iniyorlardı. Bir ara Yannakos yanındakilere dönüp şöyle dedi:

"Papaz, kasabanın üzerine yürümek için iyi bir gün seçti kardeşlerim. Bugün domuzlar hazırlanıp çengellere geçirilmiştir. Kadınlar ateş yakmış, onları bizim için hazırlıyorlardır. Sonunda yoksulların midelerinin biraz olsun yağ görme zamanı geldi."

Ama kendilerini savaş şarkısına kaptırmış olan arkadaşları onu duymadılar.

Ordu dağın eteğine varmış, ovaya doğru ilerliyordu. Karlarla örtülü köy evleri önlerinde uzanıyordu. Bütün bacalardan duman tütüyordu. Jöle yapılmak üzere kaynatılan domuzların kokusu aç insanların burun deliklerini gıdıkladı. Kadınlar yıkılan evlerini düşündüler, yılın bu zamanlarında, aynı günler neler yaptıklarını anımsayıp içlerini çektiler.

Aya Vasili Çeşmesi'ne geldiklerinde Papaz Fotis durdu ve konuşma yapacağını işaret etti.

"Çocuklarım," diye bağırdı, "dikkat edin! Önce yaşlı Patriarheas'ın evine gidip yerleşeceğiz. Kapı kapalıysa kırıp açacağız. Ev bizimdir, içeri gireceğiz. Sonra dağılıp bahçelerimize, bağlarımıza, tarlalarımıza gidip oraları işgal edeceğiz. Umarım gelip bize saldırmazlar. Ama saldırırlarsa karşı koyacağız. Bu bir savaştır. Biz hakkımızı istiyoruz, Tanrı bizi bağışlasın! Köy uyanmış; uzakta, toplaşan insanlar görüyorum, çan sesleri duyuyorum, dikkatli olun. İsa adına ileri!"

Gerçekten de çan olanca gücüyle çalıyordu. Köy karmakarışıktı. Uykusu tutmayan Panayotaros, durumdan nem kapmış ve gün doğarken Ağa'nın balkonuna çıkıp dağa doğru bakmıştı. Ve işte, sabahın alacakaranlığında Sarakina'nın aşağıya yürüdüğünü görmüştü... Merdivenleri atlayarak inmiş, meydana fırlamış, kiliseye koşup çanın ipine sarılmış ve çılgınca çalmaya başlamıştı.

Aynı anda, testisiyle Aya Vasili Çesmesi'ne gitmiş olan yaşlı Mandalenya, uzaktan kükreyerek gelen dilenci kalabalığını görmüştü. Tabanları kaldırıp bağırarak köye geri dönmüştü:

"Bolşevikler geliyor! Bolşevikler! Silaha sarılın köylüler!"

Henüz yataklarında keyif çatan köylüler çan sesleriyle yerlerinden fırlamışlardı. Kulaklarına Mandalenya Ana'nın çığlıkları çalınmıştı. Yataklarından fırlayıp kapılarını açmışlar ve üzerlerinde yatak örtüleriyle kiliseye koşmuşlardı. Kadınlarsa mutfaklarını terk edip kapı eşiklerinden ya da pencerelerden, önlerinden karmakarışık geçen erkeklere bağırıyorlardı:

"Hey ne oluyor? Çanlar neden çalıyor?"

Ama onlar yanıt vermeden, soluk soluğa koşuyorlardı.

Papaz Grigoris kiliseye çoktan gelmiş, kapıda duruyordu.

"Silahlarınızı alın dostlarım!" diye bağırdı. "İşte Sarakina'dan Bolşevikler geliyor. Köye girmelerine izin vermeyin! Evlerinize gidip silahlanın, sonra da hepiniz Aya Vasili Çeşmesi'ne gelin!"

Deli gibi çanın ipini çeken Panayotaros'a döndü:

"Panayotaros, gidip Ağa'yı uyandır! Ona hemen Aya Vasili Çeşmesi'ne gelmesini, Bolşeviklerin köye girdiklerini söyle!"

Öğretmen soluk soluğa geldi. Gözlüklerini takmayı unutmuş, sağa sola çarpıp duruyordu.

"Silahlanmayın kardeşlerim," diye yalvardı. "Gidip onlarla konuşurum. Onları kandırırım! Hepimiz kardeşiz, köyü kana bulamayın!"

"Sen kendi işine bak sersem!" diye kükredi papaz öfkeyle. "Artık uzlaşma yok! Onları silip süpürmenin zamanı geldi! Hadi çocuklar, silahlanın kardeşler! Bitlilere ölüm!"

Beyinleri ateş alan köylüler evlerine koşup sopalarla, tabancalarla, tırpanlarla silahlandılar. Birçoğu, bir gece önce domuz kestikleri bıçakları aldılar. Hepsi düşe kalka, bağıra çağıra Aya Vasili Çeşmesi'nin yolunu tuttu.

Panayotaros koşarak geldi ve papazın yanında yerini aldı. Tabancasını çekip havaya ateş etti. "İleri arkadaşlar, tümünü cehenneme yollayalım!"

Ağa tabanca sesini uykusunda duymuştu. Kırbacıyla döşemeye vurdu; Marta göründü.

"Hey, bu silah sesi de ne?"

"Bolşevikler geliyor Ağa!"

"Ne Bolşevik'i pis kambur? Konuş! Rusya'dakiler mi?"

"Hayır Ağa, Sarakina'dakiler. Kısrağına atla, Hıristiyanlar kısrağına binip onlara yardıma gitmeni istiyorlar!"

Ağa katıla katıla gülmeye başladı. Hâlâ uykusu vardı. Öbür yanında yatan İbrahimaki'ye doğru döndü.

"Beni Rusya'dakiler geldiğinde uyandırırsın. Şimdi çek arabanı!"

Likovrisi'lilerin şiddetli bir biçimde geldiklerini gören Papaz Fotis cemaatini bırakıp öne çıktı. Silahsızdı, yalnızca kucağında İlyas Peygamber'in ikonu vardı.

"Kardeşlerim," diye bağırdı. "Size söyleyeceklerim var, durun! İsa aşkına dinleyin beni, kan dökülmesin."

Bir an iki düşman ordu durup beklediler. Papaz Fotis birkaç adım daha attı.

"Seninle konuşmak istiyorum Papaz Grigoris, seninle konuşmak istiyorum muhterem Peder," diye bağırdı. "Yaklaş."

"Ne istiyorsun benden keçisakallı?" diye yanıt verdi papaz, hızla ona doğru yürüyerek. "İşte buradayım!"

Şimdi papazlar iki ordunun ortasında yüz yüzeydiler. Biri uzun boylu, yapılı, yağdan parlayan teniyle bir boğa gibiydi. Öteki, kemiklerine yapışmış derisi, çökük avurtları, kan içindeki ayaklarıyla yaralı bir ata benziyordu.

"Peder," dedi Papaz Fotis, herkesin duyabilmesi için yüksek bir sesle. "Peder, kardeşler arasında savaş körükleyiciliği yapmak büyük bir günahtır. Dökülecek kan ikimizin başından aşağı akacaktır... Sana söyleyeceğim bir şey var Peder; dinle, siz de, hepiniz iyi dinleyin kardeşlerim! Silahlarınızı bırakın, kavga etmeyin, bekleyin. Biz, iki önder, Papaz Grigoris ve ben, cemaatlerimizin temsilcileri olarak sizin önünüzde silahsız dövüşeceğiz: Eğer Papaz Grigoris benim sırtımı yere değdirirse, gürültü çıkarmadan, boş elle Sarakina'ya geri döneceğiz; ama eğer ben Papaz Grigoris'i fırlatıp sırtını yere değdirirsem gidip Mihelis'in bize verdiği mallara el koyacağız. Yalnızca ikimiz dövüşeceğiz ve yukarıda Tanrı, kararını verecek."

Papaz Fotis'in sözlerini duyan Likovrisi'liler sevince boğuldular. Onun sinirden mosmor kesilmiş yüzüne, sıska bacaklarına ve ellerine bakıp kahkahayla güldüler.

"İt onu Papaz Grigoris, it onu, sırtüstü yere düşür!"

Sarakina'lılar dehşete kapılmışlardı.

"Hayır, hayır Peder," diye bağırdı Lukas. "En yürekli-leri gelip benimle güreşsin. Tabancaları ve kırmızı fesiyle caka satan Panayotaros gelsin! Yürekliyse çıksın karşıma!"

Bayrağı yanındakilere verip kollarını sıvadı.

"Geliyorum namussuz! İşte buradayım Bolşevik!" diye kükredi Panayotaros, ileri atılarak. "Senin boynunu kıracağım pis domuz!"

Belinden tabancasını çıkarıp öne atıldı ama Papaz Grigoris elini kaldırdı:

"Durun! Bizi yalnız bırakın. Bu papazların, yalnızca ikimizin işi, kararı biz vereceğiz. Meydan okumanı kabul ediyorum bitli papaz. Tanrı önünde yemin ederim ki, beni yenersen o deli Mihelis'in size armağan ettiği malları almanıza karşı çıkmayacağım. Ama ben kazanırsam hepiniz defolup bizi rahat bırakacaksınız! Tanrı'yı çağırıyorum: Gelip aramızda dursun ve O karar versin!"

"İsa adına,"dedi Papaz Fotis haç çıkararak.

Döndü, yaşlı bir adamı çağırdı ve peygamberin ikonunu onun kollarına bıraktı. Sonra yıpranmış cüppesini çıkardı, özenle katlayıp bir taşın üzerine bıraktı. Paçavra halini almış siyah gömleğiyle pantolonu ortaya çıkmıştı; ince, uzun bacakları yara içindeydi.

Papaz Grigoris kollarını kavuşturmuş, bacaklarını açmış bekliyordu. Kızgın bir at gibi ayağıyla yere vuruyordu. İşin bir an önce bitmesi için sabırsızlanıyordu. Ama birden Papaz Fotis'in paçavralar içinde, gözleri derin bir kuyuyu andıran bir iskelet gibi karşısına dikildiğini görünce ürperdi. Sanki karşısında ölüm korkuluğu duruyordu.

"Haç çıkar Peder," dedi Papaz Fotis, sakin bir sesle. "Ben hazırım."

Papaz Grigoris düşünmeksizin haç çıkardı ve kibirle olduğu yerde durdu.

"Buraya gel pis çekirge!" diye havladı. "Buraya gel de boynunu kırayım!"

"Sen küfretmeden konuşamaz mısın Peder? Bu dudaklarla mı Tanrı'ya dua ediyorsun sen? Kutsal kadehi bu ellerle mi kaldırıyorsun?"

"Bu eller, bir keçisakallının kemiklerini kıracak olan eller!" diye haykırdı Papaz Grigoris ve bir boğa gibi başını eğerek düşmanına saldırdı.

Yumruğunu kaldırıp vurdu. Ama Papaz Fotis hafifçe yana çekildi ve yumruk boşa gitti. Hızını alamayan Papaz Grigoris boylu boyunca yere serildi. Öfkeden kudurarak yeniden Papaz Fotis'e saldırdı; sakalından yakalayıp bir tutam kopardı. Papaz Fotis de tüm gücünü toplayarak Papaz Grigoris'in şişman göbeğine bir yumruk indirdi; yaşlı adam acıyla haykırdı, gözleri karardı, benzi attı; ama hemen kendine geldi. Öfke gücünü on kez artırmıştı; Papaz Fotis'in üstüne atıldı, boynunu, burnunu, kulaklarını ısırmaya başladı. Papaz Grigoris'in avını parçalayan vahşi bir hayvan gibi attığı çığlıklardan başka bir şey duyulmuyordu.

Dehşete kapılan Sarakinalı'lar soluklarını tutmuşlardı. Başlarını öne uzatmış, tehlike içindeki papazlarını izliyorlardı.

"Papazımızın işi bitik," diye mırıldandı Yannakos umutsuzlukla. "Bu hayvan onu boğacak."

"Korkma Yannakos," diye yanıtladı onu Manolios. "Tanrı'yı göremiyor musun? Orada, tam başlarının üstünde. Güven O'na."

Manolios sözlerini bitirmemişti ki, Papaz Grigoris'in sakalına demir bir pençe gibi yapışan Papaz Fotis, onun çenesine sert bir yumruk daha indirdi. Acıyla uluyan Papaz Grigoris kan ve diş tükürerek iki büklüm oldu. Kendisini toparlamaya fırsat bulamadan, Papaz Fotis onu yakasından tutup sağa sola savurdu, sonra tüm ağırlığıyla üstüne çöküp ona toprağı yalattı.

Diziyle Papaz Grigoris'i yerde tutmaya hazırlanıyordu ki buna zaman bulamadı: Panayotaros üstüne atılıp deli gibi ona vurmaya başladı. Sonra Lukas ileri atıldı, ardından Yannakos'la Manolios, iki ordu birbirine karıştı, sapanlar ıslık çalmaya başladı. Uzun bir süre sopa ve tabanca seslerinden başka bir şey duyulmadı. Bıçaklar etlere saplandı. Önce çığlıklar ve küfürler vardı; ama yavaş yavaş bunların yerini solumalar ve boğuk iniltiler aldı.

Kostandis, berber Andonis ve şişko kasap Dimitros ellerinde sopalarla koşup kavgaya karışmışlardı. Arkadaşlarını gören Yannakos kalabalıktan sıyrılarak Kostandis'e bağırdı:

"Hey Kostandis, senden istediğimi yaptın mı?"

Kostandis ağzı bir karış açık ona baktı, anımsayamamıştı.

"Eşeğim..."

"Meraklanma Yannakos, evimde."

"Öyleyse ateşleyin!" diye bağırdı Yannakos gaz tenekelerinden birini sırtlanarak.

"Cesaret çocuklar!" diye gürledi Lukas, sopasıyla sağa sola körlemesine darbeler indirerek. "Cesaret, bu domuzları hakladık."

Gerçekten de Likovrisi'liler geri çekilmekteydiler. Yavaş yavaş kaçarak köye sığınıyorlardı. Birçoğu daha şimdiden evlerine kapanmışlardı. Bu arada Sarakina'lılar Papaz Fotis'i kaldırıp çeşmenin yanına yatırmışlar, yaralarını yıkıyorlardı. Başından kan akıyordu.

"Cesaret kardeşlerim!" diye bağırdı Manolios öne atılarak. Panayotaros'un tabancalarından birini kapmış bir yandan havaya ateş ediyor bir yandan da geri çekilen köylüleri kovalıyordu.

Öğretmenin korku içindeki sesi bir kez daha duyuldu:

"Durun kardeşlerim, birbirinizi öldürmeyin. Bir an-

laşmaya varabiliriz, inanın bana. Biz hepimiz Heleniz, Hıristiyanız kardeşlerim!"

Ama bir anda iki ordunun ortasında kaldı. Dostları ve düşmanları onu yere yıkmış, çılgınca üstünde tepinmeye başlamışlardı. Biri ona koskoca bir taş fırlattı ve zavallı barıştırıcı kendinden geçerek, bir çukura yuvarlandı.

Likovrisi'lilerin tümü, artık köye doğru çekiliyorlardı. Lukas ikinci gaz tenekesini kaparak koşmaya ve kapılara, pencerelere, duvarlara gaz dökmeye başladı.

"Hadi kadınlar, peşimden gelin, hepsini yakalım!" diye bağırdı ilerlerken.

Az sonra alevler evleri yalamaya başlamıştı. Evlerine kapanmış olan Likovrisi'lili kadınlar tiz çığlıklar atmaya başladılar.

Papaz Grigoris hâlâ kendine gelememişti. Onu Mandelanya Ana'nın hemen yakındaki evine taşıyıp avlunun ortasına yatırmışlardı. Yaşlı kadın otlarını, merhemlerini getirmiş, yaralarını temizleyip sarmıştı. Gururu kırılan zavallı papaz acıyla bağırıyordu.

Bu arada Manolios, peşinde adamlarıyla ilerliyordu. Patriarheas'ın görkemli evine gelince, kapıyı kırıp içeri girdiler.

"İşte burada barikat kuracağız yürekli dostlarım!" diye belirtti Manolios. "İkiniz papazımızı buraya getirsin. Ötekiler çabucak içeri girsin, artık evimizdeyiz!"

Andonis ile Kostandis papazı getirmek için gönüllü oldular. Köylüler su kovalarıyla yangını söndürmeye çalışıyorlardı. Tüm köy uluyordu. Birden dehşet içinde çığlıklar duyuldu:

"Yaşlı Ladas'ın evi yanıyor!"

"Kavanozlarını kırmışlar, yağlar sokaklarda akıyor. Fıçılarını delmişler, şarap sel gibi dökülüyor!"

Kavga sırasında Panayotaros fesini yitirmişti. Aksayarak sağa sola koşuşuyor, kalan tek tabancasıyla havaya

ateş edip Manolios'a meydan okuyordu. Ama Manolios, eve getirilip yaşlı Patriarheas'ın yatağına yatırılmış olan papazın üzerine kaygıyla eğilmişti. Kadınlar yaralarını sarmışlardı. Şimdi gözlerini açmış, gülümseyerek arkadaşlarına bakıyordu.

"Yeminlerini bozdular," diye mırıldandı. "Tanrı onları cezalandıracaktır! Papazlarını yendim, mutluyum."

"Acın var mı Peder?"

"Tabii Manolios'um, yaralarım canımı yakıyor ama mutluyum diyorum sana. Tanrı kararını verdi, biz kazandık!"

Avludan sevinçli çığlıklar yükseldi. Evleri yakma işini bitiren Lukas ve arkadaşları içeri girip yeni kesilmiş, temizlenmiş üç domuz almışlar, bunları zafer şenlikleri içinde yargıç Patriarheas'ın evine getirmişlerdi.

"Büyük bir ateş yakın kadınlar!" diye bağırdılar. "Odunumuz bol. Kilerleri açın, un alıp ekmek pişirin, domuzları kızartın. Dövüş iştahımızı kabarttı, açız!"

"Noel öncesi olduğunu unutmayın, oruç tutmalıyız, yağ bile yasak!" diye karşı çıktı yaşlı bir kadın. "Tanrı'dan korkunuz yok mu sizin?"

"Papazımıza danışalım," diye önerdi Lukas.

"Günahı üstüme alıyorum," dedi papaz. "Yiyin!"

Sakalı kavrulmuş, giysileri yağ ve şarap içinde Yannakos geldi.

"Dileğimi yerine getirdim kardeşlerim!" diye bağırdı zaferle. "Ruhum yatıştı, yaşlı cimrinin evi alevler içinde. Tanrı'ya şükürler olsun!"

Kapı çalındı, dışarıdan Kostandis'in sesi duyuldu.

"Açın, açın kardeşlerim, öğretmen öldürüldü!"

Kapı açıldı, Kostandis, berber ve kasap öğretmenin cansız bedenini içeri taşıdılar. Kafatası parçalanmış, beyni dışarı akmıştı; ardına dek açık gözleri cam gibiydi; çenesi sarkıyordu.

"Onu bir çukurda bulduk," dedi Kostandis. "İki taraf da üzerinden geçmiş."

Kadın erkek, herkes sessizce üstüne eğildi. Onu öptüler, avludan kopardıkları birkaç cılız çiçeği ellerine koydular.

"Bizi barıştırmak istedi, bizse onu öldürdük," dedi Manolios, gözyaşlarını silerek.

Yumuşak minderine uzanmış olan Ağa, bir yandan çubuğunu tüttürüp silah seslerini dinliyor bir yandan da İbrahimaki'yi okşuyordu.

Ellerini çırptı, yaşlı Marta göründü.

"Dışarıda neler oluyor kocakarı!"

"Birbirlerini boğazlıyorlar Ağa. İki papaz birbirlerinin sakallarını yoldular, Panayotaros fesini yitirdi, dizini kırdı, yaşlı Ladas'ın evi yakıldı, sokaklardan sel gibi yağ ve şarap akıyor..."

Ağa bir kahkaha attı.

"Aferin gâvurlara. Devam edin çocuklar. Topunuzun canı cehenneme! Bize biraz bal ve fındık getir yaşlı Marta, çabuk ol!"

Küfredip sokağa çıkmak isteyen İbrahimaki'ye döndü.

"Deli olma diyorum sana, Rumların işine karışma! Bu lanet olası ırk Allah'ın gerçek bir hatasıdır. Bak, rahmetli büyükbabam bana ne derdi, dikkat et ve anlamaya çalış maskara! Allah'ın yarattığı her şey mükemmelmiş; ama aklının pek başında olmadığı bir gün biraz ateş ve pislik alıp bunlardan Rum'u yaratmış... Ama ne yaptığını görür görmez bundan pişman olmuş. Çünkü lanet olası yaratıkta öyle bir göz varmış ki insanın içini bir burgu gibi deliyormuş. 'Bir gaf yaptım,' diye mırıldanmış Allah, içini çekerek. 'Bu işi nasıl düzelteceğim şimdi? Kolları sıvayıp da Türk'ü yaratalım. O Rum'u öldürür, böylece her şey düzene kavuşur.' Bunun üze-

rine biraz bal ve barut alıp iyice yoğurmuş ve Türk'ü yaratmış. Tek bir dakika yitirmeksizin ikisini bir tabağa koymuş; hemen kavga etmeye başlamışlar. Sabahtan akşama dek dövüşüp durmuşlar ve bir türlü biri ötekini yenmeyi başaramamış. Ama akşam olunca kurnaz Rum, ötekine çelme takıp düşürmüş. 'Şeytan alsın beni,' diye mırıldanmış Allah öfkeyle. 'Başıma bela açtım! Bu Rumları; yarattığım dünyayı bir lokmada yutacaklar. Ne yapmalı?' Zavallıcık bütün gece gözünü kırpmamış ama ertesi sabah sevinç içinde yatağından fırlamış. 'Buldum, buldum!' diye haykırmış. Ateş ve pisliği bir kez daha alıp bir başka Rum yaratmış ve bu kez ikisini bir tabağa koymuş. Kavga hemen başlamış. Önce biri çelme takıyormuş, sonra öteki; önce biri bıçaklıyormuş, sonra öteki... Gece gündüz dövüşmüşler, düşmüşler, kalkmışlar, yeniden yumruk yumruğa gelmişler, yeniden düşmüşler, yeniden kalkmışlar ve kavga sürüp gitmiş. Hâlâ da sürüp gidiyor! İşte İbrahimaki'm dünya da böylece huzura kavuşmuş..."

Yaşlı Marta bal ve fındıkla içeri girdi.

"Pencereyi ardına dek aç, Marta," diye buyurdu Ağa. "Çığlıklarını, tabanca seslerini duyayım da yüreğim yağ bağlasın. Şişeye rakı doldur! Ara sıra dışarı bak ve herkes geberince gel bana haber ver. Kısrağıma binip düzeni kurmaya giderim!"

Sonunda, akşama doğru silah sesleri kesildi. Köylüler evlerine çekilmiş, yaralarını yıkıyor, üstlerine merhem sürüyor, sırtlarına şişe çektirip kendilerine ıhlamur hazırlatıyorlardı. Gaz lambalarını yakıp yaralarını incelediler: yırtılmış bir kulak, birkaç eksik diş, kopuk bir parmak, kırılmış iki-üç kaburga kemiği. Köyü de gözden geçirdiler: Birkaç panjur yanmış, bazı kapılar parçalanmış, kancalara asılı duran üç domuz yok olmuştu. Yaşlı Ladas'ın evi hâlâ yanıyor, yağ ve şarap hâlâ sokaklardan

akıyordu, avluya saçılmış olan buğdaylar kömür haline gelmişti.

"Ya zavallı karısı, gerçek bir azize olan Penelope Ana'ya ne oldu?" diye sordu yaşlı Mandalenya.

"Komşu kadınlar sağ olsunlar, alevlerin arasına dalıp kurtardılar onu. Zavallıcık, eli ayağı tutulmuş bir halde taburesinde oturmuş, bağırıyormuş. Kaçıp kurtulmaya çalışmamış. Ördüğü çorabı çılgın gibi göğsüne bastırmış, anlaşılmaz bir şeyler mırıldanıyormuş."

"O domuz kocası içeri dalıp onu kurtarmamış mı?"

"Daha neler? Yaşlı cimri tabii ki dalmış alevlerin içine. Ama karısını kurtarmak için değil, oh hayır. Altın dolu kasasını kurtarmak için... Kasayı kucaklayıp sokağa fırlamış, yere koymuş, sonra da üstüne oturup incelemeye başlamış... Biraz sonra Penelope Ana'yı da yanına getirmişler. Ve inanır mısınız, kadın yere oturup kaldığı yerden örgüsüne devam etmiş. Haklısın sevgili Mandalenya, o zavallı kadın gerçek bir azize!"

Yaşlı üfürükçü tabanları kaldırıp aceleyle Papaz Grigoris'in evine koştu. Papazı evine taşımışlar, komşuları gelip gidiyorlar, ona kahve, limonata, ıhlamur getiriyorlardı.

"Hiçbir şeyin yok Peder," diye fısıldadı paçavralar içindeki yaşlı bir kadın. Kanca biçimindeki burnundan papazın muhterem sakalına sümüğü damlıyordu.

"Senin hiçbir şeyin yok, kaygılanma. Sabahtan beri hiçbir şey yemedin, açsın. İşte hepsi bu, muhterem Peder..."

Bir süre sonra içini çekti.

"İnan bana bu rahatsızlığın nedeni açlık," diye ekledi her zaman aç olan küçük yaşlı kadın. "Yemek yersen iyileşirsin."

Ona, oruç ayı olması nedeniyle perhiz yemeği getirdiler. Papaz doğruldu, oflayıp poflayarak, acı içinde çiğnemeye başladı. O lanet olası Papaz Fotis dişlerini kırmıştı, o yüzden şimdi her lokmayı yarı çiğnemiş olarak

yutmak zorundaydı. Yarılmış olan başından kan akıyordu. Mandalenya Ana'yla ilaçlarını bekliyordu. Ağrısı sızısı biraz hafiflemişti ama yüreği öfkeyle köpürüyordu.

"Söyle bana kocakarı," diye fısıldadı, karga burunlu komşusuna. "Söyle bana, bilmeliyim. O lanet papazın beni devirdiğini gören oldu mu? Biraz öteye git lütfen, burnun akıyor."

"Sen ne diyorsun Peder? Böyle bir şey mümkün mü? Onun gibi bir sivrisinek, senin gibi kutsal bir kişiyi devirebilir mi? Tanrı göstermesin! Böyle şeyler söyleme! Hayır efendim, kimse görmedi, kimse... Yemin ederim!"

Komşulara işaret etti; yaklaştılar.

"Ne yazık ki oruç tutuyoruz," diye içini çekti. "Et yiyemem."

"Ama sen hastasın Peder," diye karşı çıktı yaşlı kadın. "Hasta olduğuna göre yiyebilirsin."

"Ben papazım, Tanrı'nın temsilcisiyim. Bunu yapamam!" diye belirtti papaz anlamlı bir sesle. "Bana biraz daha ekmek, zeytin ve yağsız sebze getirin. Açım."

Ona tepeleme doldurulmuş bir tepsi getirdiler, bardağına şarap koydular.

Papaz hırsla yemeye koyuldu.

"Gücümü toplamak için çok yiyip çok içmeliyim," dedi kendi kendine. "Yarın erken kalkıp Ağa'yı görmeye gideceğim. İzmir Paşası'na acele haber gönderip silahlı birlikler istemeli. Bolşevikler Likovrisi'yi işgal ettiler. Onları buradan çabucak atmak gerek. Yeryüzüne yeniden barış ve adaleti getirmenin zamanı geldi!"

Kapı açılınca papaz başını çevirdi.

"Hoş geldin Mandalenya Ana," dedi canlanarak. "Yaklaş, kulağına bir şey söyleyeceğim."

Yaşlı kadın yaklaştı ve papazın üstüne eğildi.

"Komşuları gönder," diye fısıldadı ona. "Ve bana bir tavuk kes."

XXI

Boşuna İsa'm, boşuna...

Ertesi sabah Ağa erkenden kalktı. Kulak kabartıp dinledi: Ne çığlık ne silah sesi; her yer sakindi. Tedirgin oldu.

"Gâvurlar," diye homurdandı. "Neden birbirlerini öldürmeyi bıraktılar?"

Marta'yı çağırdı.

"Buraya bak pis Hıristiyan, artık dövüşmüyorlar mı? Bitti mi?"

"Bitti Ağa, artık dövüşmüyorlar. Ama Bolşevikler Patriarheas'ın evini işgal ettiler. 'Ev bizim,' diyorlar. Zavallı öğretmense öldürüldü."

"Öldürüldü mü?" diye haykırdı Ağa, kendinden geçerek. "Aferin, bak bunu duymak hoşuma gitti. Bir kişi daha eksildi. Ya papazlar?"

"Onlar hâlâ sağ Ağa."

"İkisi de mi?"

"İkisi de. Bilirsin papazlar da kediler gibi dokuz canlıdır. Yalnızca suratları yaralandı, sakallarının yarısı yolundu. Ama durumları iyi, ölecekleri yok."

"Yazık," diye mırıldandı Ağa. "Demek hâlâ sağlar. Ama sabır, nasılsa yakında bir kavga daha olur. Kısrağımı eyerle."

Yaşlı kambur kapıya doğru yürürken, Ağa onu yeniden çağırdı.

"İbrahimaki nerede? Şafak sökmeden kalkmış."

"O Pelagiya orospusu şafaktan önce gelmiş olmalı."

"Şeytan alsın onu! Daha o kızdan bıkmadı mı? Canı cehenneme ahlaksızın! Git de kısrağımı eyerle, hadi!"

Papaz Fotis de erkenden kalkmıştı. Hâlâ canı yanıyordu. Ama küçük düşmemek için dudaklarını ısırıyor, çığlık atmıyordu. Manolios'u çağırdı.

"Sevgili Manolios," dedi, "acele edelim, zaman yitirmeyelim. Halkımızı, kadın erkek herkesi, bahçelerimize, bağlarımıza, zeytinliklerimize sahip çıkmaya gönder... Orada kulübeler kursunlar, bizi kovmaya kimsenin gelmemesi için nöbet tutsunlar. Ben birkaç dostla birlikte burada kalacağım. İsa adına git."

"Hâlâ acın var mı Peder?"

"Acımın olması ya da olmaması neyi değiştirir ki sevgili Manolios? Topluluğumuz tehlikede, sen hâlâ beni düşünüp duruyorsun. Git, adamlarımızı çağır, topraklarımıza dağılın. Ağa her an gelebilir."

Manolios avluya indi. Öğretmen hâlâ avlunun ortasında, taşların üstünde yatıyordu. Gözkapakları katılaşmıştı, artık gözlerini kapatmak olanaksızdı. Gökyüzüne bakıyordu.

Kadınlar defne dalları kesip cesedi bunlarla örtmüşlerdi. Bir ana, açlıktan ölmüş olan çocuğuna götürsün diye ellerine fesleğen dalları yerleştirmişti. Son aylarda Likovrisi'deki okula giden çocuğunu Hacı Nikolios çok severdi.

Manolios arkadaşlarını çağırdı ve onları üç gruba ayırdı. Sopalarla silahlanıp kilerden yiyecek aldıktan sonra yola koyuldular. Gruplardan biri yaşlı Patriarheas'ın bahçelerine yöneldi, biri bağlarına, üçüncüsü de zeytinliklere...

Köy hâlâ uykudaydı. Issız yollardan hızla geçtiler.

Yaşlı Ladas'ın evinden hâlâ dumanlar tütüyordu. Ovadaki karlar erimeye başlamış, gökyüzü açılmıştı. Karla örtülü İlyas Peygamber Tepesi ışıklara boğulmuş, gülümsüyordu.

Kilise görevlisi ayak sesleri duyup penceresini açtığında Sarakina'lıları gördü ve hemen anladı. Aceleyle giyinip kötü haberleri Papaz Grigoris'e bildirmeye koştu. Bu durumdan çok hoşlanmıştı.

"Kulaklarına biraz kar suyu kaçırtayım," diye mırıldandı sırıtarak. "Asıl, benim papaz, onunsa kilise görevlisi olması gerekirdi; kör talih!"

Papazın evine giden yokuşu koşarak tırmandı. Birkaç kapı usulca açıldı, horozlar ötmeye başladı. Papazın evine varınca kapıyı itip içeri girdi. Yaşlı adam yatağına oturmuş, günün doğuşunu izliyordu. Bir gece önce iyi bir yemek yemişti. Tavuk pek nefis olduğundan neredeyse içine düşmüştü. Yaşlı Mandalenya yaralarını merhemleyip büyük bir özenle sarmıştı. Hiç sancısı kalmamıştı. Yalnızca sakalı seyrelmiş, bıyığının yarısı ise neredeyse bütünüyle yolunmuştu. Semiz papaz kavgadan daha zararlı çıkmıştı: dişsiz, kılıksız, dayak yemiş bir kedi gibi...

Ama artık ne acı ne de utanç duyuyordu. Kafasında yalnızca tek bir düşünce vardı, tek bir istek: Manolios'un işini bitirmek... Onu lanetlemesi yeterli olmamıştı. Şimdi gözlerini oyup yemek istiyordu. İçinde ilkel yamyamlık duyguları, vahşi, insanlık öncesi içgüdüleri canlanmıştı. Ah, Manolios'u yerlerde yuvarlamak, üstünde tepinmek, gırtlağını deşmek ve kanını içmek ne güzel olurdu! Bir kurt, çağların derinliklerinden gelip ruhunun kabuğunu kırmıştı; Manolios'a bakıp uluyordu. Hıristiyanlık sevgisi, Hıristiyan iyiliği, Tanrı korkusu, cehennem, cennet, bütün bunlar Papaz Grigoris'in yüreğini terk etmişti... İçinin insanlık dışı boşluğunda kurttan başka bir şey kalmamıştı.

Kilise görevlisi, papazı acımasızca yaralayabilmek için

söze nasıl başlaması gerektiği konusunda kararsız, tükürüğünü yutarak yaklaştı.

"Peder," diye söze başladı belli belirsiz bir alçakgönüllülükle, "bağışla beni... büyük tekneler en sert fırtınaların hedefi olurlar. Yıldırım en yüksek tepelere düşer. Sen büyük bir teknesin Peder, yüksek bir zirvesin..."

"Konuş yaşlı tilki, aptal rolü oynama!" diye bağırdı papaz öfkeyle. "Seni iyi tanırım, hadi! Hep papaz, piskopos olmak istedin ama başaramadın, şimdi dudaklarından zehir damlıyor! Lafı ağzında geveleme de açık konuş. Konu nedir?"

Kilise görevlisi için için kaynıyordu ama kendini kontrol etti. Zehrini damla damla akıtmaya koyuldu.

"Papaz Fotis," dedi ağlamaklı bir sesle, "kavgadan sağ salim çıktı; yaşıyor ve kazanan o..."

"Bırak bu ağızları namussuz, sen başka bir yere varmak istiyorsun, huysuzluğu bırak!"

"Sarakina'lılar –onları gözlerimle gördüm– sabah erkenden yola çıkıp Patriarheas'ın topraklarına dağıldılar. Şimdi oralara el koymuşlardır bile, işimiz bitik!"

"Tanrı'nın laneti üzerine olsun, namussuz! Bu kadarı yeter artık!"

"Ne yazık ki dahası var Peder, bağışla beni..."

"Konuş!"

"Bütün köy, Papaz Fotis'in seni nasıl yere yıktığını, muhterem göğsüne dizini nasıl bastırdığını konuşup eğleniyor..."

Papaz Grigoris öfkesinden mosmor kesildi.

"Yanıma gel pislik, yaklaş!"

Ama öteki korkuya kapılmış, bir köşeye sığınmıştı.

"Daha da kötüsü..." diye sürdürdü.

"Daha da kötüsü mü? Konuş, yılan dilli, boşalt zehrini. Beni öldürmek mi istiyorsun?"

"Daha da kötüsü, Peder... hadi, cesaret, hepimiz ölüm-

lüyüz, biliyorsun... zavallı ölümlüleriz... hepimiz bir gün öleceğiz..."

Papaz çelik enfiye kutusunu kapıp onun kafasına fırlattı ama öteki zamanında eğildiğinden kutu pencereye çarparak camı paramparça etti.

"Konuş yoksa ayağa kalkıp seni eşek sudan gelene kadar döveceğim mendebur! Daha da kötüsü nedir?.."

"Ne? Bilmiyor musun Peder? Ah, ben sana nasıl söyleyeceğim? Şimdi bayılacağım... kardeşin..."

Papaz kendini daha fazla tutamadı, yatak örtülerini fırlatıp yataktan sıçradı ve adamın üstüne atıldı. Ama kilise görevlisi, papazla arasına bir masa ve iki iskemle koyup bunların arkasına sığınmıştı.

"Kardeşin... öldürüldü," diye inledi.

"Kim öldürdü onu? Kim?" diye kükredi papaz. Alnındaki şiş damarlardan kan akmaya başladı. "Kim? Ne zaman? Nerede?"

"Bilmiyorum Peder, nereden bileyim? Zavallı adamı, başı ezilmiş durumda bir çukurda bulmuşlar... Şu anda kaskatı bir halde Patriarheas'ın avlusunda yatıyormuş. Başında da o haydutlar varmış..."

"Kimseden kuşkulanmıyor musun, lanet herif? Hadi düşün ve yanıtla!"

"Nasıl yanıt vereyim Peder? Kimseden kuşkulanmıyorum. Ama... şimdi düşünüyorum da... kim bilir?.. Belki de olabilir..."

"Olabilir mi? İyi düşün dostum... Açık konuş, korkma... Sen akıllı bir adamsın, bilirsin... Eee?"

Masayı ve sandalyeleri itti, yaşlı adamın omzunu korurcasına tuttu.

"Mutlaka biliyorsundur..." diye inledi. "Olabilir mi?.."

"Hımm... ben oradaydım... bir an gördüğümü sandım... Ama emin olamam, günah işlemekten korkarım. Cehennemden korkarım Peder..."

"Korkma oğlum, cehennemden korkma. Ben seni ko-

rurum, rahat konuş! Ben de hemen aynı kişiden kuşkulandım... O lanet olası Bolşevik! Onu kendi gözlerinle gördün değil mi, sevgili oğlum?"

"Ne söyleyeyim Peder? Gördüğümü sandım... Ama kesin olarak gördüm diyemem..."

Papaz kolunu gözdağı verircesine salladı. Öteki korkuyla büzüldü.

"Onu gördün, evet, gördün onu!" diye bağırdı. "Neden inkâr ediyorsun? Onunla, o Bolşevik'le birlik misin? Sen de mi alçak?"

Kilise görevlisi başını kaldırdı ve papazın başının üzerinde sallanan yumruğunu gördü.

"Peder," diye yalvardı. "Bana düşüncelerimi toplayacak, anımsayacak zaman bırak..."

"Pekâlâ, bekliyorum."

"Görmüştüm dedim," diye düşündü kilise görevlisi. "Ama kimi? İşte bunu söylemeyeceğim. Söylemeyeceğim!.. Böylece günah da işlemeyeceğim..."

Rahatlamıştı.

"Onu gördüm," diye bağırdı. "Onu gördüm Peder! Şimdi anımsıyorum. Sarakina'nın papazı seni yere serip dizini o muhterem göğsüne bastırdığı an onu gördüm..."

"Kes sesini! Yardım et de giyineyim. O İsa düşmanını görmüş olduğuna sevindim... Böylece tanıklık yapabileceksin. Hıristiyanlığa ne büyük bir hizmet yaptığını bilemezsin dostum!"

Kilise görevlisi, papazın giyinmesine yardım etti, sonra onu kapıya dek götürdü.

"Bana kolunu ver, daha gitme. Ağa'nın evine kadar yardım et bana... Yavaş, acele etme. Sonra cesedin kiliseye getirilmesini sağla. Her şeyden önemlisi, onu gördüğünü unutma!"

Ağa kısrağına binmeye hazırlanıyordu. Topallaya sendeleye gelen, başı sargılar içindeki papazı görünce gülmeye başladı.

"Nasıl bu duruma geldin papaz?" diye haykırdı. "Suratını kim dağıttı?"

"Adalet, Ağa!" diye bağırdı papaz kollarını açarak. "Adalet, intikam! Kim mi? Manolios! Sarakina'yı ayaklandıran o. Bolşevikleri köyüne getiren, evleri yakan, başımı yaran, kardeşim öğretmeni öldüren hep o. Tanıklarım var. Sen Likovrisi'de hükümetin temsilcisisin. Sana geliyor, kollarımı uzatıyorum. Adalet, intikam, Ağa! Manolios'u bana ver, onu yargılayayım. Bütün köy sana benim ağzımdan sesleniyor!"

"Öyle bağırma, lanet olası papaz, kulağımın zarını patlatacaksın. Otur, Marta sana bir kahve yapsın da kendine gel. Önemli değil, telaşlanma. Siz Rumsunuz, sizde Rum kafası var, yumurta gibi birbirinize çarpar kırılırsınız, hepsi bu. Onun için bağırma!"

"Manolios'u bana ver!" diye yineledi papaz, düşmemek için duvara yaslanarak.

Marta koşup ona bir sandalye getirdi, oturmasına yardım etti. Bu arada Ağa ağır ağır yatağanını takıyor, gümüş tabancalarını geniş, kırmızı kuşağına sokuyor ve kırbacını koltuğunun altına sıkıştırıyordu.

Kapı açıldı ve ufak tefek, yaşlı bir adam içeri girdi. Yalınayaktı; iki büklüm olmuş, saçları ve sakalları hafifçe yanmıştı. Yanaklarında ve ellerinde geniş yanıklar vardı. Seke seke avluyu geçti. Ağa'nın ayaklarına kapandı.

"Ağa," diye bağırdı. "Merhamet."

"Aman Allah'ım, sen yaşlı Ladas değil misin?" dedi Ağa, ayağıyla onu dürterek. "Bu karnaval maskesi de nedir böyle? Nereden buldun bunu?"

"Evimi yaktılar Ağa. Kavanozlarımı, fıçılarımı, kasalarımı, ev eşyamı ve yüreğimi parçaladılar."

"Kim? Kim? Onları gördün mü?"

"Manolios! Manolios! O Bolşevik!"

"Tanıklarımız var Ağa," diye bağırdı Papaz Grigoris

utkulu bir sesle. "Panayotaros gördü onu, kilisedeki görevli de... onu ben de gördüm!"

"Yak onu Ağa. Beni yaktığı gibi yak onu! Merhamet Ağa!" diye yalvardı yaşlı cimri. "Meydana odun yığarız, üstüne zift döküp onu yakarız!"

Ağa başını kaşıdı, şaşkınlık içinde yere tükürdü.

"Dertler... Dertler..." diye homurdandı. "Şeytan alsın hepinizi, pis Rumlar!"

Sinirle avluyu arşınladı. Kırbacını savurdu. Kırbacıyla oynadıkça öfkesi artıyordu.

"Muhammed aşkı için," diye kükredi. "Papaz, ekâbir, Bolşevik, tümünüzü yakalayıp bir çınar ağacına asacağım!"

Kapının açıldığını duyunca döndü. Panayotaros, fessiz, belinde tek tabancayla, seke seke içeri girdi. Giysileri yırtılmış, kan ve çamur içinde kalmıştı. Yüzü şişmiş, morarmıştı.

Ağa gülmekten kendini alamadı.

"Bu boynuzsuz ve kuyruksuz şeytan da ne? Sana ne ad vereyim, ha? Tüyleri yolunmuş ayı mı, uyuz deve mi, yoksa Panayotaros mu?"

Panayotaros duvara yaslanıp homurdandı ama hiçbir şey söylemedi. Dizinin acısından duramıyordu. Yavaşça devrildi ve avlunun taşlarına yuvarlandı.

Ağa üç ziyaretçisine baktı. İskemlesinde iki büklüm oturan papaz inliyor, elleri titriyordu. Elindeki kahvesi cüppesine dökülmüştü. Ayaklarının dibinde yatan yaşlı Ladas yavaşça başını sallıyor, bitkin bir halde ağzını açıp kapatıyordu. Ve Panayotaros, şimdi yalnızca bir paçavra ve çamur yığınıydı.

"Şu işe bak, bunların hepsi gemi enkazı!" diye bağırdı Ağa coşkuyla. "Bayrakları yırtılmış, amiralleri donuna etmiş! Bütün Hıristiyanlar avlumu kapladı! Gel yaşlı Marta, bir bez al da, süpür şunları!"

Hakareti duyan papaz başını kaldırdı.

"Ağa," dedi. "Unutma ki sen de değerli hükümetine hesap vereceksin! Buraya, Likovissi'ye, bir Moskof ajanı geldi. Görevi imparatorluğu yakıp yıkmak. Gülme, kendini eğlendirme, yumruğunu kaldır ve vur! Ağılına kurt girince insan ne yapar? Onu öldürür! Manolios'u bize ver... Bu işe karışma, pis işleri biz Hıristiyanlara bırak. Bugün bütün köy kapına gelip adalet isteyecek. Halkın sesi Hak'kın sesidir! Dinle, halk, 'Sen köyün Ağa'sısın, adaleti uygula!' diye bağırıyor."

Ağa derin düşüncelere daldı, başı dönüyordu, onunla birlikte avlu ve köy de dönüyordu. Panayotaros başını kaldırdı.

"Neden duraksadın Ağa?" diye sordu. "Karar ver. Ben Manolios'un, öğretmenin kafasına koca bir taş indirdiğini kendi gözlerimle gördüm. Gördüm onu, Yannakos'a gaz tenekesini verdiğini bu gözlerle gördüm. 'İlk önce Ağa'nın evini yak Yannakos, o köpeği de yak, köyümüz onun boyunduruğundan kurtulsun!' dediğini duydum."

"Yemin eder misin, ha, yemin eder misin Panayotaros?" diye kükredi Ağa. Gözleri kan çanağına dönmüştü.

"Yemin ederim Ağa!"

"Manolios tehlikeli bir Bolşevik'tir Ağa," diye sürdürdü Papaz Grigoris sandalyesinden kalkmaya çalışarak. "Onun tek bir amacı var: Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmak. Arkasında da Moskoflar var. Yaşamasına izin verirsek, hepimizi mahvedecek!"

"Lafı dönüp dolaşıp aynı yere getiriyorsun, lanet papaz," diye karşılık verdi Ağa, başını kaşıyarak. "Hayır, bu doğru değil..." diye mırıldandı bir süre sonra. Ama yine de huzursuz olmuştu.

Papaz ayağa kalktı, gücünü toplayıp Ağa'ya yaklaştı.

"Doğru değil mi?" diye fısıldadı. "Böyle mi düşünüyorsun Ağa? Ama her şey gün ışığı gibi ortada! Ma-

nolios'un köyümüzde işe nasıl başladığını anımsa bir. Basit bir çoban, Patriarheas'ın uşağı, kendi adına bir tek koyunu, bir parça toprağı olmayan sefil, tembel bir adam... Birkaç ay içinde, kendi üçkâğıtları ve Moskofların yardımıyla bak ne hale geldi: bir canavar! Kendi bayrağını kaldırdı, insanları öldürdü, aileleri böldü, dünyanın öte ucundan Papaz Fotis denen o serseriyi ve paçavralar içindeki çetesini getirdi, Sarakina'ya sahip oldu ve burnumuzun dibinde Bolşeviklerle birlikte o köyü kurmaya başladı! Evini yakmaya, seni öldürmeye, köyümüzü yağmalamaya ve gelip el koymaları için Moskofları çağırmaya yemin etti Ağa... Ona boynunu uzatıyorsun, dikkatli ol! Kurt ağılına girdi, öldür onu!"

"Öldür onu! Öldür onu!" diye bağırdı ötekiler de, bir ağızdan. Ağa yeniden başını kaşıdı. Şimdiye dek işleri hafife almıştı. "Bu Rumlar manyak," demişti kendi kendine. "Bırak kendi işlerini kendileri görsünler, ben çubuğumu tüttürür, rakımı içerim, umurumda değil! Ama şimdi işe Osmanlı İmparatorluğu karışmıştı. Moskoflar da buradaydı; işler çığırından çıkmaya başlamıştı. Evet, evet, bu Manolios aptalının yaşamasına izin verirsem, Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği tehlikeye düşer. Kötü bir işe saplandım kaldım. Bu keçisakallı haklı: Kurt ağılıma girdi; eğer ben onu öldürmezsem, o beni öldürecek!"

Yorgun bir tavırla ağzını açtı:

"Üçünüz de defolun, beni yalnız bırakın. Sorun çok ciddi, düşünmek gerek... Cehenneme gidin!"

Kamçısını kaldırıp kafalarına, sırtlarına vurmaya başladı.

Üçü de dehşet içinde, başlarını omuzlarının arasına kısarak, itiş kakış dışarı fırladılar; arkalarından kırbacın ıslığı geliyordu. Ağa kapıyı tekmeleyip kapattı; artık yalnızdı.

"Rakı şişesini getir," diye bağırdı Marta'ya. "Karar vermem gerek!"

Papaz Grigoris ve Ladas Baba köyü dolaştılar. Kilise görevlisine çanları çalması söylendi. Köylüler hemen alanda toplandılar. Hepsi intikam diye bağırıyordu. Bu dilenciler tarafından dövülmüş olmanın utancını kendilerine yediremiyorlardı. Papaz ortalarında durdu, gücünü toplamıştı. Şöyle bağırdı:

"Çocuklarım, utanca boğulduk, intikamımızı almalıyız. Ağa'yla konuştum, onunla anlaştık. Bütün bu talihsizliklerimizin nedeni kim? Yalnızca bir kişi, aforoz ettiğimiz Manolios! Ama artık onun da zamanı geldi. Ağa onu bize teslim edecek ve biz de onu yargılayıp suçlayacağız, onun kanını içeceğiz! Onun üzerine atılın çocuklarım. Hepiniz kalkıp Ağa'nın evine gidin ve kapısında birikip ellerinizi kaldırın, 'Manolios! Manolios! Manolios'u bize ver!' diye haykırın. Hepsi bu kadar. Gerisini ben hallederim."

Kiliseye gitti, kardeşinin ölüsünün üstüne eğildi, onu son kez öptü. Ölüm duasını çabucak okudu; aklı Manolios'taydı. Köylüler cesedi kaldırıp mezarlığa taşıdılar. Papaz, mezara indirilen kardeşine bakarken aklına çocukluk yılları geldi, gözleri yaşla doldu. Köylüler mezara birer avuç toprak attılar; kilise görevlisi, ölünün anısına içmeleri için herkese birer bardak rakı, bir parça ekmek ve bir avuç zeytin verdi. Sonra hepsi aceleyle köye dönüp Ağa'nın kapısında yerlerini aldılar.

Öğleye doğru Ağa iyice kafayı bulmuştu. Kararını vermişti; eşiğin dışında çömelmiş, dayak yemiş bir köpek gibi bekleyen Panayotaros'u çağırdı.

"Buraya gel lanet herif. Yürüyebiliyor musun, yoksa bütünüyle topal mı oldun?"

"Manolios içinse yürüyebilirim."

"Kafanı görüyorum da fesin nerede? Fesini ne yaptın gâvur?"

"Dün çeşmenin orada düşürdüm. Mandelanya Ana'nın bulduğunu söylediler. Birini gönderip aldıracağım."

"Fesini giy, tek başına yapamayacaksan köyden yanına iki güçlü adam al ve bana Manolios'u bul getir. Hadi defol, koş!"

"Canlı mı, ölü mü?"

"Canlı!"

Sevincin kanatlandırdığı Panayotaros acısını unuttu, olanca gücüyle koştu:

"Zamanın geldi, zamanın geldi Manolios!" diye mırıldandı, ellerini ovuşturarak. "Aferin Yahuda Panayotaros, onun işini gördün!"

Manolios ve adamları, köyün dışında, Patriarheas'ın Voidomata Gölü'nün yakınlarındaki bahçesine bir kulübe dikmişlerdi. Manolios gece yarısına doğru Papaz Fotis'in ne yaptığını görmek ve ona danışmak üzere köye indiğinde nöbet tutacak olanları seçmişti. Çanları duymuş, telaşlanmıştı.

Öğleden hemen sonra Kostandis haberlerle birlikte koşarak gelmişti.

"Papaz Grigoris yine köyü ayaklandırıyor, başı sargılar içinde köyde dolaşıp halkı kışkırtıyor ve onları, Ağa'nın kapısında toplanıp, 'Manolios'u bize ver! Manolios'u bize ver! Manolios'a ölüm!' diye bağırmaya zorluyor. Seni tutuklamak istiyorlar Manolios, herkesin suçunu sana yükleyip seni bir haydut, bir kundakçı, bir katil ve hepsinden önemlisi, seni bir Bolşevik olarak suçluyorlar... Saklan, Sarakina'ya ya da daha uzaklara kaç. Yaşamın tehlikede, hepsi senin peşinde!"

"Benim yerim burası, tehlike içindeki kardeşlerimin yanı!" diye karşılık verdi Manolios. "Kaçmak, onları terk etmek olur sevgili Kostandis. Öteki arkadaşlara ne oldu? Onları gördün mü?"

"Yannakos eşeğini benim evimden alıp büyük zeytinliğe sakladı. Adamlarıyla orada barikat kurdu. Papaz Fotis daha iyi, kalkıp Ağa'yı görmeye gideceğini söylüyor. Ağa için, 'Kaba ama temelde iyi bir insan,' diyor. 'Hakkımızı verecektir; her şey düzelecek, İsa bizimle!' Yine de korkuyorum Manolios, hepsi kanını içmeye yemin etti."

"Tanrı vere de tüm suçları benim üstüme atsalar, canımı alsalar Kostandis. O zaman belki kardeşlerimizi rahat bırakırlar. Tüm suçlamalarına, 'Evet, ben çaldım, ben öldürdüm, yangınları ben çıkardım; evet, ben bir Bolşevik'im,' diye yanıt vereceğim. Yeter ki dostlarımız kurtulsun... Ağa'ya kendi isteğimle gidip teslim olacağım, hem de hemen."

Kostandis'in gözleri hayretle açıldı. Manolios'un yüzü parlıyordu. Sanki bedeni büyümüştü. Bahçedeki ağaçların ortasında ışıktan bir sütun gibi duruyordu. Kostandis'in gözleri kamaşmıştı.

"Sevgili Manolios," dedi. "Sana öğüt vermek bana düşmez. Benim ruhum ancak Kostandis'le küçük ailesine ulaşabilir. En çok da birkaç arkadaşına... Daha öteye gidemez. Senin ruhunsa tüm halkı kucaklıyor. Senin, karşılamak için koştuğun şeyin gelişine ben titreyerek bakıyorum. Sen İsa'nın ayak izlerinden gidiyorsun. Tanrı'nın istediği gibi yap Manolios'um."

"Gel,"dedi Manolios, bahçe kapısına giderek.

Kostandis başını eğerek onu izledi.

Bahçeden çıkıp gölün kıyısında yürüdüler. O kış gününde gökyüzü bulutsuz, hava berraktı. Koyu yeşil göl, güneşin altında parıldıyordu. Çevresindeki çalılar ve söğütler suda kendilerini izliyorlardı. Tek ayağının üstünde duran bir leylek onlara ilgisizce baktı. Bacaklarını karınlarının altında toplamış başka iki leylekse sessizce, suya bakarak uçtular; karınları aç olmalıydı.

Manolios çevreye uzun uzun baktı. Göle, artık iyice

çıplaklaşan ağaçlara, Sarakina'nın mor gölgesine veda etti. Bakışları ovaya çevrildi, zeytinleri aştı. Muşmula ağaçları çiçek açmıştı, limonlar koyu yaprakların arasında parlıyorlardı, bir badem ağacı ilkyazı haber veriyordu, tomurcukları neredeyse patlamak üzereydi.

"Dünya ne denli güzel..." diye mırıldandı Manolios fısıltıyla.

"Bazen insan ruhu daha da güzel..." diye düşündü Kostandis ama hiçbir şey söylemedi.

Köye doğru yürüdüler. Yas çanları hâlâ çalıyordu. Uzaktan karmakarışık sesler ve havlamalar geliyordu. Bir horoz öttü.

"Hava değişecek," dedi Manolios. "Horozun ötüşünü dinle..."

Kostandis dudaklarını sıktı, ağlamaktan korkuyordu. Başı öne eğik, sessizlik içinde Manolios'u izledi.

Aya Vasili Çeşmesi'ne yaklaşmışlardı ki, bir çalının ardından Panayotaros'la iki adamın uzun sopalarla fırladığını gördüler. Panayotaros fesini giymişti. Kostandis ürkerek geriledi.

"Manolios'u yakalayacaklar," dedi kendi kendine. İlk düşüncesi ardına bakmadan kaçmak oldu. Ama utandı, korkudan donmuş bir halde, dimdik kalakaldı.

Panayotaros iki arkadaşının önünde, kararlı bir tavırla ilerledi.

"Nereye gidiyorsun lanet herif?" diye kükredi, Manolios'a kolunu uzatarak.

"Ağa'yı görmeye, zavallı Panayotarosum, heyecanlanma. Beni aradığını duydum, teslim olmaya gidiyorum."

Panayotaros ağzı bir karış açık, ona baktı.

"Korkmuyor musun? Ağa'dan, Papaz Grigoris'ten, köylülerden korkmuyor musun? Şeytan mısın nesin sen?"

"Ölümden korkmayan adam kimseden korkmaz Panayotaros, işte sırrım bu. Gidelim!"

"Önden yürü, elimden kaçmanı istemem."

Adamlarına döndü.

"Siz ikiniz gidin. Bu serseriyi tek başıma idare edebilirim. Sen de yaylan Kostandis, pis Bolşevik!"

Kostandis duraksadı, Manolios'a baktı.

"Git Kostandis," dedi Manolios. "Evine git, çocuklarına git, beni yalnız bırak."

Kostandis'e ikinci kez söylenmesine gerek yoktu. Koşarak uzaklaştı.

Manolios ile Panayotaros yalnız kalmışlardı. Uzun bir süre konuşmadan yürüdüler.

"Panayotaros," dedi sonunda Manolios sakin bir sesle. "Benim ölümümü isteyecek kadar çok mu nefret ediyorsun benden? Neden? Ne yaptım sana ben?"

"Benimle bu sesle konuşma," diye homurdandı Panayotaros. "Yüreğimi paramparça ettin, çok iyi biliyorsun."

Taze gülüşü, boyalı dudakları, parlak dişleri, bal sarısı saçlarıyla dul, gözlerinin önünde belirdi. Panayotaros içinin parçalandığını hissetti.

"Seni öldürdükten sonra Manolios," diye böğürdü, "kendimi de öldüreceğim. Yalnızca, seni öldürmek için yaşıyorum. Bundan sonra yaşamı ne yapayım. Bir kurşun, sonra doğru cehenneme..."

Köye giriyorlardı, çan hâlâ çalıyordu, meydandan karmakarışık bir gürültü geliyordu. Bütün köy Ağa'nın kapısında toplanmış uluyordu.

"Ne diye bağırıyorlar?" dedi Manolios, durup dinleyerek.

"Yakında öğrenirsin lanet olası! Hızlı yürü!"

Gürültü çoğalmış, sözler anlaşılır olmuştu. Manolios parça parça duyuyordu söylenenleri, anlamlarını tahmin ediyordu. Acı acı güldü, adımlarını sıklaştırdı. "Geliyorum... Geliyorum..." diye mırıldandı. "Bağırmayın, geliyorum..."

Manolios meydanda görünür görünmez kalabalık çılgın gibi üstüne saldırdı. Ama Panayotaros ileri çıkıp kollarını açtı.

"Ona kimse dokunmayacak!" diye kükredi. "O benim!"

"Hırsız! Katil! Bolşevik!" diye bağırdı onu parçalamaya hazırlanan kalabalık.

Onu uzaktan gören Papaz Grigoris öfkeyle üstüne atıldı.

"Öldürün onu çocuklarım! Ölüm ona!"

Ama Ağa'nın kapısı açıldı ve Panayotaros bir tekmede Manolios'u içeri attı. Kapı arkalarından hemen kapandı.

Kadife bir yastığın üstüne bağdaş kurup oturmuş olan Ağa, gözlerini mangalda parıldayan kömürlere dikmiş, uyuşuk bir halde rakısını içiyordu. Odayı tatlı bir sıcaklık sarmıştı; içerisi rakı ve domuz sucuğu kokuyordu. Derin bir huzura gömülmüş olan Ağa gözlerini kırpıştırdı. Aşağıda, kapısının önünde toplanmış, avazları çıktığı kadar bağıran köylüleri dinledi: "Manolios! Manolios! Manolios'u bize ver!" Dinledi ve memnunlukla gülümsedi.

"Şeytan soyu bu Rumlar," diye düşündü. "Bunlar tilki, bunlar alçak, şeytan!.. Kurtlar birbirlerini yemezler. Ama bunlar yer. İşte bak, şimdi de olanca güçleriyle Manolios'u yemek istiyorlar. Neden? Ne yaptı ki onlara? Zavallı çocuk masum, belki biraz kaçık ama şimdiye dek kimseye zararı dokunmadı. Yine de, 'Manolios'u bize ver, onu yemek istiyoruz! Aziz numarası yaparsın ha? Öyleyse başına gelecekleri çek bakalım!' diyorlar. Eğer bu kadar istiyorlarsa yesinler, bana ne. Onu korusam mı? Ne işe yarar? Daha çok dert çıkar. Beni rahat bıraksınlar yeter. İşte orada, alın, lanet olası Rumlar afiyet olsun! Ben bu işe karışmam, rakımı içer, bu nefis deve sucukla-

rını yerim... Üstelik İbrahimaki de var. Sonra kırbacım da... İstediğim her şeye sahibim, Allah'a şükür!"

Koridorda ayak sesleri duyuldu, Ağa başını kaldırdı. Kapı açıldı, Panayotaros içeri girdi. Kapıyı kapayıp Ağa'yı selamladı, topallayarak ilerledi. Yüzü neşeyle parlıyordu.

"Onu yakaladım Ağa. Baştan aşağı silahlı yirmi adamıyla bahçeye barikat kurmuştu. Yanımdakiler onu görünce tüydüler. 'Defolun korkaklar,' diye bağırdım onlara ve ben tek başıma yaklaşıp, 'eller yukarı domuz! Ben Panayotaros'um!' diye bağırdım. Adımı duyar duymaz çil yavrusu gibi dağıldılar. Manolios'u bir başına bıraktılar. Ama doğruyu söylemek gerekirse onun kılı bile kıpırdamadı. Ensesinden tutup buraya getirdim!"

"Aferin aslanım!" dedi Ağa, yeni siyaha boyadığı bıyığının altından gülerek. "Bana biraz atıyorsun gibi geldi ama kimin umurunda? Sen bir Rumsun, bu da yalancı demektir. Hadi, Manolios'u getir, biraz eğleneceğiz."

Panayotaros dışarı çıktı, Manolios'u kolundan yakalayıp yumruklayarak odanın içine kadar itti. Manolios kollarını kavuşturup sakin bir tavırla Ağa'nın karşısında durdu.

"Kapıyı kapa Panayotaros ve dışarıda kal!" diye buyurdu Ağa.

Bardağını doldurup bir dikişte içti, ağzına biraz sucuk atıp ağır ağır, tadını çıkara çıkara çiğnemeye başladı. Gözlerini hafifçe kapatıp Manolios'a baktı ve gülümsedi; mutluydu.

"Zavallı Manolios," dedi sonunda. "İkinci defadır pençeme düşüyorsun. Ama bu kez kurtulman çok zor. Sana ağır suçlar yüklediler zavallı çocuk. Senin hırsızlık yaptığını, adam öldürdüğünü, köyü yaktığını söylüyorlar... Doğru mu?"

"Doğru, Ağa."

Ağa kıpkırmızı kesildi ve kendini kaybetti.

"Dinle!" diye bağırdı. "Bu saçmalıklarını git başkalarına anlat. Geçen defa yaptığın gibi davranma, bana aziz numaraları sökmez, duyuyor musun? Yoksa cehennemi boylarsın. Anladın mı? Senin gibi masum bir insan çalsın, öldürsün, yangın çıkarsın, öyle mi? Git bunu külahıma anlat. Beni kandıramazsın dostum, anlıyor musun? Bu işe şeytan bile karışmış olsa, sana inanmam!"

"Benim Ağa, her şeyi ben yaptım. Aziz numarası yaptım, masum rolü oynadım, hep yere baktım çünkü insanların gözlerine bakamıyorum. Hep çekingen davrandım ama içimde şeytan var."

Meydanda bağırmalar iki katına çıkmıştı.

"Manolios! Manolios! Manolios'a ölüm!"

"Duyuyor musun? Seni onlara vermemi istiyorlar. Onların pençesinden canlı kurtulamazsın. Kararını ver."

"Kararımı verdim Ağa, beni onlara ver. Yalnız tek bir dileğim var: Başka kimseye dokunulmasın. Sarakina'lılar da kendi açılarından haklılar ama işler barışçı yollardan çözülemedi. Bu nedenle ben, zor kullanmak zorunda kaldım. Bütün olanların sorumlusu benim, başka kimse değil! Sarakina'lılar iyi insanlar Ağa, dürüst, barışsever, çalışkan..."

"Hadi, hadi! Onlar Bolşevik diyorum sana. Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmak istiyorlar."

"İnanma bunlara Ağa, hepsi yalan. Onlar gerçekten barış içinde yaşamak, kök salmak isteyen zavallı insanlar, hepsi bu."

Ağa başını ellerinin arasına aldı, oda dönmeye başlamıştı.

"Siz Rumlar bana aklımı kaçırtacaksınız! Birini dinliyorum, bakıyorum haklı. Ötekini dinliyorum, o da haklı. Artık hiçbir şey anlamıyorum. Allah aşkına bir gün hepinizi asıp rahata kavuşacağım."

Aşağıdaki sesler giderek çoğalıyordu.

"Manolios'a ölüm! Manolios'a ölüm!"

"Ne yapacağım ben?" diye homurdandı Ağa. "Senin gibi bir masuma gerçekten acıyorum. Sana daha önce de söylemiştim. Sen hem deli hem de azizsin. Kuluçkaya yatmış bir tavuk gibi bu dünyanın tüm kötülüklerini kanatlarınla örtmek istiyorsun. Senin için üzülüyorum ama ne yapabilirim ki? Eğer istediklerini yapmazsam başıma bir sürü dert alırım. Üstelik Bolşevik olup olmadığını da bilmiyorum. Kapımın önünde halkı çılgınlar gibi bağırtan o şeytan papaz gidip İzmir'deki paşaya beni şikâyet edebilir de. Sonra olacakları gör! Anlıyor musun şimdi zavallı Manolios'um? Gece gündüz boynumda kılıcın soğukluğunu hissetmektense seni onlara vermem daha doğru değil mi?"

"Haklısın Ağa, teslim et beni."

"Allah kahretsin, benimle böyle konuşma, beni delirteceksin! Hadi Bolşevik olduğunu kabul et de seni gönül rahatlığı içinde onlara teslim edeyim. Yoksa bir kuzuyu kurtlara vermiş gibi hissedeceğim kendimi. Ne istediğimi anlıyor musun? Huzur istiyorum, o kadar. Bunun için senden de, onlardan da kurtulmam gerek... Anlıyor musun? Bolşevik olduğunu itiraf edersen, işler yoluna girecek."

"Peki, ben bir Bolşevik'im Ağa," dedi Manolios. "Şimdi memnun oldun mu? Ben Osmanlı İmparatorluğu için tehlikeliyim. Eğer elimden gelse onu yerle bir ederdim!"

"Devam et, devam et. Bütün bu suçları işlediğini itiraf et. Beni kızdırmak için elinden geleni yap!"

"Bu dünya kötü ve adaletsiz Ağa. İyi olanlar açlık ve acı çekerken, en kötüleri yiyip içiyor, inanmadan, utanmadan, sevmeden bu dünyayı yönetiyorlar. Böyle bir dünya yok olsun daha iyi! Sokağa fırlayıp damlara çıkacak ve haykıracağım: 'Bütün açlar, ezilenler, gelin birle-

şelim; bu dünya papazlardan, ekâbirlerden, ağalardan arınsın diye her yeri yakalım!'"

"Devam et, devam et lanet olası; işte böyle kızmaya başlıyorum!"

"Tüm dünyada ihtilal başlatmak isterdim Ağa. Siyah, beyaz, sarı, tüm renklerden insanları ayaklandırmak; büyük, güçlü bir ordu kurup o kokuşmuş, büyük kentlere, utanç bilmez saraylara girmek ve hepsini ateşe vermek isterdim!"

"Devam et, devam et, daha sert konuş! Ha şöyle!"

"Ama ben zavallı bir şeytan, Anadolu'nun derinliklerindeki bir köyde kaybolmuş, güçsüz bir uşağım ve sesim Sarakina'dan, Likovrisi'den ötesine ulaşamıyor. Bu nedenle Sarakina ve Likovrisi'nin ortasında durup haykırıyorum: 'Kalkın aç kardeşlerim, ezilen dostlarım, daha ne kadar köle olarak yaşayacağız? Daha ne kadar boyunlarımızı Ağa'nın yatağanına uzatacağız? Kalkın, vakit geldi, ya özgürlük ya ölüm! Bize haklarımızı barış yoluyla vermeyecekler, savaşarak kazanacağız! Silahlanın horlanmış kardeşlerim, zenginlik içinde yüzen köye inin, size karşı koyanları öldürün, yaşlı Ladas'ın, o pis cimrinin, evini yakın. Patriarheas'ın evi sizindir, girin içeri, yerleşin oraya. Zenginleri ve ekâbirleri yenince yeniden ayaklanın ve Ağa'ya saldırın. Onu topraklarımızdan kovun, cehenneme gönderin! Sonra da..."

Ama Manolios sözlerini bitiremedi. Ağa, ağzından köpükler saçarak yerinden fırlayıp Manolios'u boynundan yakaladı, öfkeyle sarstı, yere attı, kapıyı açıp bir tekmede onu baş aşağı merdivenlerden yuvarladı. Peşinden o da indi, Manolios'u yeniden ensesinden yakalayıp avluda sürükledi ve ayağıyla giriş kapısını açtı.

Kalabalık şaşkınlık içinde geriledi. Ağa soluk soluğa, ağzından köpükler saçarak Manolios'u ensesinden tutmuş sarsıyordu. Panayotaros onun arkasında belirmişti.

Kan lekeleriyle dolu yüzünde bir sırıtışla köylülere yaklaşmalarını işaret ediyordu. İlk atılan Papaz Grigoris oldu, Manolios'u yakalamaya hazır, kollarını açarak ilerledi.

Ağa'nın öfkeden kısılmış sesi duyuldu:

"Alın, öldürün onu; paramparça edin. Şeytan götürsün hepinizi!"

Bunları söyledikten sonra kapıyı çarparak kapattı.

Papaz ileri atıldı, büyük bir coşkunluk içindeydi. Manolios'u bir omzundan yakaladı, öteki omzunu Panayotaros tuttu. Kalabalık uluyarak üzerine saldırdı, vurdu yüzüne tükürdü. Onu kiliseye doğru götürdüler. Gece olmuştu. Gökyüzünde tek bir yıldız bile yoktu; yalnızca kara bulutlar ve uzaklarda, batıda, sessizce çakan şimşekler vardı.

Çınar ağacının önünden geçtiler. Kalabalık, Manolios'u pençeleyerek sürüklüyordu. Bağırmalar kesilmişti. Kilise görevlisi koşarak geldi, belinden anahtarı çıkarıp kapıyı açtı. Kalabalık, papaz ve Manolios'un ardından içeriye daldı. Üç büyük gümüş lamba yakılmıştı. Biri İsa'nın ikonunun önünde, biri Bakire Meryem'in, üçüncüsü ise Vaftizci Yahya'nın. Diğer tüm azizler ve şehitler karanlıkta kalmışlardı. Yalnızca, koronun yer aldığı bölmeye açılan küçük kapının üstünde, ruhları alan Başmelek Mikail'in geniş kanatları fosfor gibi parıldıyordu. Kilise tütsü ve mum kokuyordu.

Papaz şimdi Manolios'u iki eliyle boynundan yakalamıştı. Onu koronun durduğu bölmeye kadar sürükledi, yere fırlattı ve ölüm meleğinin önünde diz çöktürdü.

Manolios'un yaşamının kendi ellerinde olmasından çok mutluydu; intikamı o denli kesin, tatlı ve yakındı ki ağzını açıp konuşamıyordu. Sözcükler boğazında düğümlenmişti, yalnızca boğuk hırıltılar çıkıyordu.

Panayotaros, başı dimdik, sakin gözlerle başmeleğin kırmızı şeritli çizmelerine bakan Manolios'a bir tekme

attı. Yaşlı Ladas kalabalığı yarıp soluk soluğa yaklaşıp yüzüne tükürdü. Kurbanın çevresini saran kalabalık, Papaz Grigoris'in işareti vereceği ânı arzudan titreyerek bekliyordu. Hepsi birden susamış gibi dudaklarını yaladılar.

Papaz Grigoris altın işlemeli atkısını boynuna sardı ve İsa'nın ikonunun önünde durdu. Tepesindeki üç lamba ter içinde kalan yüzünü aydınlatıyordu. Alnındaki yara yeniden açılmış, sakalı kana bulanmıştı.

Panayotaros onun işaretiyle, Manolios'u kollarından tutup papazın ayaklarının dibine sürükledi. Kalabalık soluyarak bir adım daha attı.

"Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına!" diye gürledi papazın sesi ciddiyetle.

"Amin!" diye karşılık verdi kalabalık, haç çıkararak.

"Kardeşler," diye bağırdı Papaz Grigoris. "Diz çökün, Tanrı'nın kilisemize inmesi ve adaleti yerine getirmesi için dua edelim. Tanrı'm, işte o aforoz edilmiş ruh senin ayaklarının dibinde, kılıcının boynuna inmesini isteyerek bekliyor! Hırsızlık yaptı, adam öldürdü, yangın çıkardı, kardeşler arasına ikilik tohumları saçtı, nişanlıları ayırdı, babayla oğul arasında nefretin ateşini yaktı. Serserileri ve kanun kaçaklarını ayaklandırdı, onları köyümüze soktu, mallarımızı yağmaladı!

Bu adam yaşadıkça Tanrı'm, din ve onur tehlikede olacaktır. Bu adam yaşadıkça Hıristiyanlık ve ırkımız, yeryüzünün bu iki büyük umudu tehlikededir. Şeytanın bu oğlu, senin adını Tanrı'm, yeryüzünden silmek için Moskoflar tarafından kiralandı. Bu akşam kilisende bu suçluyu, bu kâfiri yargılamak için toplandık. Kilisenin kemerinden in ve onu yargıla Tanrı'm. Senin yargını uygulayabilmemiz için elimize yön ver!"

Ayağını Manolios'un sırtına koyup yeniden bağırmaya başladı:

"Kızımı ve kardeşimi yitirdim. Onları bu öldürdü.

İsa düşmanları; Moskoflar köyümüze girdiler. İşte, şu ayağımın altında gördüğün adam açtı onlara kapıları. Sarakina, eşekarısı yuvalarıyla delik deşik oldu ve işte o zehirli sürüyü buraya bu adam getirdi. Hıristiyan kardeşlerim, halkın sesi, Hak'kın sesidir, yargılayın onu!"

Bu sözler üzerine kalabalık öfkeyle homurdanmaya başladı. Üç gümüş lambanın ışığında, kan çanağına dönmüş gözler, dişler, eller ve çarpılan ağızlar parladı. Panayotaros yere çömeldi ve elinden kaçmasından korkuyormuşçasına Manolios'un gözlerine baktı. Manolios biraz sola kımıldasa, o da sola geçiyordu. Her an gırtlağına çökmeye hazır, bekliyordu. Kilisenin taş döşemesine çömelmiş olan Ladas Baba yanan evini, boşa akan yağlarını, şaraplarını anımsadı ve ağlamaya başladı.

Papaz Grigoris, Manolios'un üstüne eğildi.

"Lanetli adam," diye bağırdı, "ayağa kalk! Köyümüzün başına getirdiğin talihsizlikleri duydun mu? Ya suçlarını?.. Kendini savunmak için söyleyeceklerin var mı?"

"Yok," diye yanıt verdi Manolios sakin bir tavırla.

"Çaldığını, yaktığını, öldürdüğünü itiraf ediyor musun?"

"Tüm dertlerin nedeni olduğumu itiraf ediyorum."

"Bolşevik olduğunu da itiraf ediyor musun?"

"Ruhumda var olan şeye Bolşeviklik deniyorsa, evet, ben bir Bolşevik'im Peder. İsa ve ben Bolşevikiz."

Tüm kilise kalabalığın ulumalarıyla çınladı. Ladas Baba ayağa kalkıp bağırmaya başladı:

"Öldürelim onu! Öldürelim onu! Başka tanığa gerek yok, itiraf etti. Öldürelim onu!"

Kalabalık cesaret kazanmıştı, herkes yumruğunu kaldırdı. "Ölüm! Ölüm!" diye uludular.

Manolios kendini Panayotaros'un kıskacından kurtardı, kalabalık yol açtı. Bir adım ilerleyip kollarını açtı. "Öldürün beni..." dedi.

Kolları açık, savunmasız, karşı koymaksızın, "Öldürün beni..." diye yineledi. Şaşkın ve suskun kalabalığın ona açtığı yolda ilerledi. Öylesine afallamışlardı ki, Manolios o anda kapıyı açıp dışarı çıksaydı, onu kimse engelleyemezdi. Ama Manolios, kilisenin ortasında kemerdeki Tanrı resminin altında durdu. Yeniden kollarını açtı. "Öldürün beni..."diye yalvardı üçüncü kez.

Papaz Grigoris ilerledi ve Panayotaros'a kendisini izlemesini işaret etti.

"Kapıyı sürgüle!" diye buyurdu boğuk bir sesle. "Kapıyı sürgüle, elimizden kaçacak!"

Kilise görevlisi sürgülemek için koştu ve sırtını kapıya yasladı.

Papazın sesi kalabalıkta bir ürperme yaratmıştı. Birden hepsi avlarının ellerinden kaçacağı korkusuna kapılmışlardı. Dehşet içinde onun çevresini sardılar; alev alev yanan solukları Manolios'un yüzünü yaladı.

Bir an Manolios'un cesareti kırıldı; kapıya döndü, kapalıydı. Yanan üç lambayla onların altındaki ikonlara baktı: Kırmızı yanakları, özenle taranmış saçlarıyla gülümseyen İsa; gözlerinin önünde olup bitenlerden habersiz, çocuğunun üstüne eğilmiş Bakire Meryem ve çölde vaaz veren Vaftizci Yahya... Gözlerini kilisenin kemerine kaldırdı ve insanlığın üstüne acımasızca eğilmiş Tanrı'nın yarı aydınlık yüzünü seçti. Çevresindeki kalabalığa baktı; sanki karanlıkta hançerlerin parıltısını görmüştü. Yaşlı Ladas'ın cırtlak sesi bir kez daha duyuldu.

"Öldürelim onu!"

O anda, kapı sert bir biçimde çalındı. Hepsi susup girişe doğru döndüler. Dışarıdan öfkeli sesler geliyordu:

"Açın! Açın!"

"Bu Papaz Fotis'in sesi!" diye bağırdı birisi.

"Yannakos'un sesi," dedi bir başkası. "Sarakina'lılar onu bizden almaya gelmişler."

Kapı öylesine zorlanıyordu ki menteşelerinden oynamaya başlamıştı. Dışarıda kadın ve erkeklerin uğultusu artmıştı.

"Açın katiller! Tanrı'dan hiç korkunuz yok mu?" diyen Papaz Fotis'in sesi açık bir biçimde duyuldu.

Papaz Grigoris ellerini kaldırdı.

"İsa adına," diye bağırdı. "Günahı üzerime alıyorum. Öldür onu Panayotaros."

Panayotaros hançerini çıkarıp Papaz Grigoris'e döndü.

"Kutsuyor musun Peder?" diye sordu.

"Kutsuyorum, vur!"

Kalabalık Manolios'un üstüne saldırmıştı bile. Fışkıran kan yüzlerine sıçradı; birkaç ılık ve tuzlu damla Papaz Grigoris'in dudaklarına gelmişti.

"Kardeşlerim..." Manolios'un zayıf, yumuşacık, can veren sesi hafifçe yükseldi; ama devam edemedi. Kilisenin taşlarına yığılıp kaldı.

Kan kokusundan sarhoş olan kalabalık, soluğu kesilen bedenin üstüne saldırdı; üzerinden kalkanların dudakları kan içindeydi. Yaşlı Ladas kırık dişleriyle Manolios'un gırtlağını ısırıp bir parça et koparmaya çalıştı. Panayotaros hançerini onun kumral saçlarında temizledi. Yırtıcı çenesini kana bulayıp bağırdı:

"Sen benim yüreğimi parçaladın Manolios. Seni öldürdüm; artık ödeştik!"

Papaz Grigoris eğildi, avucunu kanla doldurup kalabalığın üstüne serpti.

"Kanı başlarımızdan aşağı aksın!"

Kan damlaları üstüne gelen kalabalık korkuyla titredi.

"Açın katiller, açın!" diye gürledi yeniden dışarıdaki sesler.

Papaz Grigoris, sendeleyerek yaklaşan kilise görevlisine işaret etti.

"Kapıyı aç," diye buyurdu. "Sonra, hemen geri gelip

taşları yıka. Unutma, bugün gece yarısında İsa'nın doğumunu kutlayacağız."

Sonra sürüsüne döndü.

"Gidelim Hıristiyan kardeşlerim," dedi. "Görevimizi yaptık, Tanrı bizimledir! Bırakalım Papaz Fotis gelsin, arkadaşını gömsün!"

Kilise görevlisi kapıyı açtı; karanlıkta kadınların ve erkeklerin tehdit edercesine parlayan yüzleri seçilebiliyordu.

"Manolios nerede?" diye bağırdı Yannakos soluk soluğa.

"Gidip bulun!" diye yanıt verdi Papaz Grigoris. "Siz ötekiler, kenara çekilin."

"Eğer onu öldürdüyseniz," diye kükredi Papaz Fotis. "Kanı sizin ve çocuklarınızın başlarının üstünden aksın!"

"Gidip bulun!" diye yineledi Papaz Grigoris.

"Onu öldürmüşler!" diye haykırdı Yannakos ve koşarak kiliseye girdi.

Gece yarısına doğru çanlar çalmaya; Hıristiyanları, İsa'nın doğuşunu izlemek için kiliseye çağırmaya başladı. Kapılar bir bir açıldı, Hıristiyanlar soğuktan titreyerek kilisenin yolunu tuttular. Gece sakin, yıldızsız ve buz gibiydi. Yalnızca Patriarheas'ların evinin kapıları kapalıydı ve içeriden erkeklerin mırıltılarıyla kadınların iç parçalayıcı çığlıkları geliyordu.

Manolios, Patriarheas'ın büyük yatağına yatırılmış, yeni doğmuş bir bebek gibi, Mihelis'in annesinin çeyizinden çıkarılan ipek çarşaflara sarılmıştı. Çevresinde, solgun arkadaşları sessizce ona bakıyorlardı. Yannakos başını Manolios'un dizlerine kapamış, bir çocuk gibi ağlıyordu. Ağlayıp haykırmaktan, göğsünü yumruklamaktan yorgun düşmüş, başı arkadaşının dizlerinde, sessiz gözyaşları döküyordu şimdi. Kostandis, Mihelis'i aramak

için Sarakina'ya gitmişti. Yüzleri duvara dönük, bir köşede çömelmiş iki-üç kadın bağırıp dövünüyorlardı.

Arkadaşının üstüne eğilen Papaz Fotis bir lambanın ışığında Manolios'un sakin ve solgun yüzüne baktı. Bir bıçak darbesi sağ şakağından çenesine kadar yaralamıştı onu. Papaz zaman zaman elini uzatıp ölü arkadaşının saçlarını düzeltiyor, sonra geri çekilip yeniden düşüncelere dalıyordu. Yaşlı Marta biraz önce, Ağa'nın kasabaya bir haberci gönderip acil olarak bir piyade ve süvari alayı istettiğine dair uyarmıştı onu. Bolşeviklerin Likovrisi'ye girip kendisini öldürmeye kalktıklarını bildirmişti.

"Toplarla gelecekler," diye düşündü Papaz Fotis, yumruklarını sıkarak. "Onlara nasıl karşı koyabiliriz ki? Hepimizi silip süpürürler. Bir kez daha yola koyulmalıyız, hem de zaman yitirmeden. Daha ne kadar, Tanrı'm? Sen iyi değil misin? Adil değil misin? Anlamıyorum..."

Ellerini uzatıp Manolios'un yüzünü sevecenlikle okşadı.

"Sevgili Manolios, boşuna öldün," diye mırıldandı. "Günahlarımızı üstüne aldığın için öldürdüler seni. Bizi rahat bıraksınlar, barış içinde bu topraklarda kök salalım diye, 'Ben öldürdüm, ben çaldım, ben yaktım; ben, başka kimse değil!' diye haykırdın... Boşuna Manolios, boşuna kurban ettin kendini..."

Papaz Fotis, İsa'nın dünyayı kurtarmak için yeryüzüne indiğini haber veren neşeli çan seslerini dinledi... Başını salladı, içini çekti. "Boşuna İsa'm, boşuna," diye mırıldandı. "İki bin yıl geçti ve insanlar seni hâlâ çarmıha geriyorlar. Ne zaman doğacaksın İsa'm? Bir daha çarmıha gerilmeden sonsuza dek aramızda yaşamak için ne zaman doğacaksın?"

Gün doğarken, Papaz Fotis Manolios'un yattığı yatağın ayak ucuna başını koydu ve bir an için uykuya dal-

dı. Bir düş gördü: Sık dallı bir ağacın altında, küçük, sarı bir kuşu, bir kanaryayı kovalıyordu. Kuşun peşine düştüğü zaman sanki küçük bir çocukmuş gibi geldi ona. Yıllar geçti. Büyüdü, bir delikanlı, sonra da siyah saçlı, bıyıklı, olgun bir adam oldu. Yıllar geçmeye devam etti, saçları önce kırlaştı, sonra bembeyaz oldu. Artık yaşlı bir adamdı ama hâlâ boşu boşuna o sarı kuşu kovalıyordu. Ona meydan okuyan küçük kanarya çiçekten çiçeğe, daldan dala uçuyor ve çılgın gibi ötüyordu.

Papaz Fotis'in uykusu göz açıp kapayacak kadar kısa sürmüştü. Ama uyandığında ona sanki binlerce binlerce yıl geçmiş gibi geldi. Sanki binlerce binlerce yıl yorulmadan, bıkıp usanmadan, durmadan yenilenen bir güçle o küçük kanaryayı kovalamıştı... Gerçekten bir kuş muydu bu? Yüreğinin derinliklerinde Papaz Fotis, sanki kendisiyle alay ediyormuş gibi ıslık çalan, sonra da başını gökyüzüne kaldırıp deliler gibi öten o sarı kuşun gerçekte bir kanarya olmadığını hissetti...

"Ne olursa olsun, önemli değil, ölene dek kovalayacağım," diye mırıldandı.

Ayağa kalktı ve bağırdı. Kadın erkek, tüm dostlarını çağırdı. Onları Patriarheas'ın büyük avlusuna topladı. Bahçelere, bağlara ve zeytinliklere dağılmış olanlar gece dönmüşlerdi.

"Çocuklarım," diye bağırdı. "Yüreklerinizi ellerinize alın! Size söyleyeceklerim gerçekten çok acı ama bugüne dek her şeye katlandık, buna da katlanırız. Dün akşam, çok sayıda atlı, yaya ve toptan oluşan bir ordunun üzerimize doğru yürüdüğünü haber verdiler. Kalkın çocuklarım, çabuk, bir dakika bile yitirmeyelim, elinize ne geçerse alın ve yola koyulalım! Likovrisi'yi ve Sarakina'yı terk edelim. Artık yeryüzünde bir avuç Rum'dan başka bir şey değiliz; dişlerimizi sıkıp yürüyelim. Hayır, bizi yakalayamayacaklar, ırkımız yok olmamalı!"

"Kaygılanma Peder," diye bağırdı, Aya Yorgi'nin bayrağını yakalayıp kapıyı açmaya giden Lukas. "Hayır, ırkımız yok olamaz Peder!"

Hep birlikte Patriarheas'ın zengin kilerine daldılar. Yannakos unu, yağı ve şarabı; Papaz Fotis de giysileri, çarşaf ve battaniyeleri paylaştırdı. Kapıyı menteşelerinden söküp Manolios'u üstüne yatırdılar; dört güçlü delikanlı onu omuzlarına aldılar. Yaşlılar ikonları topladıktan sonra Papaz Fotis öne geçti ve hep birlikte, hızlı adımlarla Sarakina'ya doğru yürümeye başladılar.

"Önce Sarakina'ya gideceğiz," diye bağırdı Papaz Fotis. "Orada Manolios'u gömüp atalarımızın kemiklerini çıkaracağız ve bir kez daha yola koyulacağız. Cesaret çocuklarım, korkmayın, sıkın dişlerinizi, biz ölümsüzüz!"

Aya Vasili Çeşmesi'ne varmışlardı. Papaz Fotis bir an durup çeşmeye yaslandı,

"Çocuklarım," diye bağırdı. "Bugün İsa yeryüzüne indi; onu da yanımıza alalım. Ona meme verecek annelerimiz var. Mutlu Noeller çocuklarım!"

Yannakos en arkadan geliyordu. Eşeğini iyice yüklemiş, onun yanında sessizce yürüyordu. Zaman zaman dünya ona kapkaranlık görünüyordu. Yannakos gözlerini sildi ve dünya yeniden o soğuk kış sabahının solgun parlaklığına büründü. Hafifçe, sevecenlikle eşeğinin terkisine dokundu ve sevgili hayvan sevinçle kuyruğunu salladı, başını çevirip yoldaşına baktı; anlayamıyordu. Efendisine ne oluyordu? Neden konuşmuyordu? Neden bugün karnını, boynunu ve uzun kulaklarını okşamamıştı?

Sarakina'ya giden dar yolu tırmanmaya başladılar. En önde, kapının üstüne yatırılmış Manolios gidiyordu, ardında kadın erkek, tüm dostları konuşmadan geliyorlardı. Gün billurdan yapılmış gibiydi. İlyas Peygamber'in küçük kilisesi güneşin ilk ışıkları altında parıldıyordu.

Onun da üstünde, çok uzaklarda, pembe ve soluk mavi renkte görünen dağlar vardı.

Kostandis mağaraların önünde onları bekliyordu; Papaz Fotis'in yanına geldi.

"Peder," dedi. "Mihelis, İlyas Peygamber Tepesi'nden aşağıya inmek istemiyor. Yanına bir çıkın, gümüş İncil'ini ve Mariori'nin saç örgülerini almış ve o derviş hücresine yerleşmiş. 'Burada iyiyim,' dedi bana. 'Artık insanları görmek istemiyorum, ne iyi olanını ne de kötü; hiçbirini! Burada yaşayıp, burada öleceğim!'"

Papaz Fotis düşünceyle başını salladı.

"Belki de sevgili Kostandisim," dedi, "belki de haklıdır. Onun huzurunu bozmayalım. Bu onun yolu, biz de kendi yolumuza düşelim."

"Ya benim yolum hangisi Peder?" diye sordu Kostandis tedirginlikle.

"Manolios'u gömer gömmez evine dön Kostandis," diye yanıt verdi papaz, elini dostunun başına koyarak. "Karına ve çocuklarına dön; senin yolun bu."

Kilise olarak kullandıkları mağaranın önünde Manolios'u yere indirdiler. Papaz atkısını taktı ve ölüm duasını okumaya başladı. Zaman zaman dostlarının hıçkırıkları yükseliyor ya da Papaz Fotis'in sesi birden kısılıyor, o da hıçkırıklarını tutamıyordu...

Hepsi onca sevdikleri ölünün üzerine eğildiler, uzun uzun sarılıp ağladılar. Mezar kazılmıştı, papaz yanına geldi ve Manolios'a veda etmek için birkaç söz söylemeye çalıştı. Ama boğazı düğümlenmişti, sözcükler takılıp kaldılar ve birden Papaz Fotis hıçkırarak ağlamaya başladı.

Sonra küçük, yaşlı bir kadın cesaret bularak beyaz saçlarını çözdü, içler parçalayıcı bir çığlık atarak Manolios'a veda etti:

"Bu delikanlının adı karın üstüne yazılmıştı.
Güneş doğdu, kar eridi, sularda kaldı adı."

Biraz sonra Papaz Fotis elini kaldırdı ve yola çıkmak için işaret verdi:

"İsa adına!" diye bağırdı, "yürüyüş yeniden başlıyor, cesaret çocuklarım!"

Ve Doğu'ya doğru, o bitmez tükenmez yürüyüş yeniden başladı.